

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТОЛОГІВ ТА МІЖНАРОДНИКІВ УЖНУ

Партнери:

Instytut
Europy Środkowej
Institute of Central Europe

Інститут Центральної Європи (Люблін, Польща)
НДІ політичної регіоналістики УжНУ (Ужгород, Україна)

МАТЕРІАЛИ

VIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції:

**«УКРАЇНА – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ:
ФОРМАТ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ, ГАРАНТІЙ БЕЗПЕКИ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ»**

Україна – Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20 жовтня 2023 року) / Ю. Остапець (голова редкол.); відповідальні за випуск: М. Зан, В. Гиря. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2023. 340 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Юрій ОСТАПЕЦЬ, професор, доктор політичних наук, декан факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» голова редколегії.

Мар'яна МАРУСИНЕЦЬ, професор, доктор педагогічних наук, директор департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної військової адміністрації – співголова редколегії.

Микола ПАЛІНЧАК, професор, доктор політичних наук, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – співголова редколегії.

Олександр БЕРТОЛОН, заступник голови правління ГО «Асоціація випускників політологів та міжнародників УжНУ» – співголова редколегії.

Ірина ДУДІНСЬКА, доцент кафедри теорії політики, директор Інститу політології Пряшівського університету в Пряшеві (Словацька Республіка) – співголова редколегії.

Лукаш ЛЕВКОВИЧ, доцент Люблінського університету ім. Марії Кюрі-Склодовської, експерт Інституту Центральної Європи (Республіка Польща) – член редколегії.

Маріан ТОКАР, доктор наук з державного управління, професор кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук, директор НДІ політичної регіоналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Михайло ЗАН, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Володимир ГИРЯ, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і державного управління, заступник декана факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Віктор ПЕТРИНКО, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Петро ГАБРИН, аспірант 2 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування» кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук, куратор Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ від групи аспірантів – член редколегії.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ФСН

ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 3 від 25 жовтня 2023 р.).

До збірника наукових праць ввійшли доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої актуальним питанням розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Вітчизняні та зарубіжні науковці висвітлюють причини, хід і наслідки російсько-української війни; аналізують проблематику зміни геополітичного статусу України, міжнародних відносин, дипломатичну, військову та фінансову допомогу нашій державі, інформаційно-сміслові наративи в контексті протистояння з ворогом; розглядають публічно-управлінські відносини та особливості взаємодії влади і суспільства у воєнний та поствоєнний період; розкривають зміст етнополітичної безпеки та стабільності у країнах Центральної Європи; окреслюють комплекс питань життєдіяльності українського соціуму в умовах воєнного стану (волонтерство, біженці і внутрішня міграція, освіта, наука, культура та релігія як фактори формування і збереження національної ідентичності тощо).

Видання розраховане на науковців, аспірантів, студентів, державних службовців і широкий читацький загал.

© Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції
«Україна – Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи
у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки
та реінтеграції тимчасово окупованих територій», 2023
© Ужгородський національний університет, 2023
© ТОВ «РІК-У», 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ХІД І НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Мирослава ЛЕНДЬЕЛ МІРКУВАННЯ ЩОДО РЕГІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНИ ДО ВСТУПУ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ.....	10
Шандор ФЬОЛЬДВАРИ / FÖLDVÁRI Sándor THE RUSSIAN IMPERIALISM IN HISTORICAL RETROSPECTIVE AND RECENT GEOPOLITICAL CIRCUMSTANCES.....	13
Ігор ТОДОРОВ ГЕОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	21
Наталія РОТАР ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	22
Володимир КОМАРНИЦЬКИЙ ВИБОРИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ, ЗАПИТ І ЗАГРОЗИ.....	27
Ірина ЦІКУЛ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	29
Олександр ІЛЬНИЦЬКИЙ ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	32
Ігор ЛАПА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	33
Євгеній ГАЙДАНКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: КОНТЕКСТ ДОСТРОКОВИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ	34
Валерія ХАКІМОВА САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	36
Анастасія ЛЕНДЬЕЛ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ САНКЦІЙ ЄС ПРОТИ РОСІЇ У ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ.....	38
Микола ПРИМУШ ЧОМУ ЗАХІД ЗВОЛИКАЄ З ПОСТАЧАННЯМ УКРАЇНИ ЗБРОЇ.....	44
Pavlo RAD ANALYSIS OF THE POLITICAL SUBJECTIVITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR	46
Irina POP ROMANIA'S ROLE IN PROTECTING UKRAINIAN REFUGEES: ADDRESSING COMMUNICATIVE CHALLENGES.....	48
Віктор ШИНКАР, Світлана РОШКО, Людмила ТЕПЛОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ.....	57
Svitlana PODPLOTA CONTEMPORARY STATE OF UKRAINE'S ECONOMY AND PROSPECTS FOR POST-WAR RECOVERY	59

Андрій ПРИЛУЦЬКИЙ ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ: РОСІЙСЬКИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВАМ СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	61
Тетяна БОРЯК НЕ(ОСМИСЛЕНИЙ) ГОЛОДОМОР: ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕНОЦИД ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	63

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНА У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЗМІНА ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАТУСУ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ДИПЛОМАТИЧНА, ВІЙСЬКОВА ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА, ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВІ НАРАТИВИ

Анатолій КРУГЛАШОВ ЗМІНА ПОРЯДКУ ДЕННОГО УКРАЇНА – ЄС: ВІД «РАЗОМ З ЄВРОПОЮ» ДО «РАЗОМ В ЄВРОПІ»	70
Ольга АНДРЕЄВА МІСЦЕ УКРАЇНИ В СВІТОВОМУ ІНДЕКСІ ДЕМОКРАТІЇ: ПЕРЕДОВА ДЕМОКРАТІЇ ТА БИТВА ЗА УКРАЇНУ	74
Олег КАВЕЦЬКИЙ ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО СВІТУ.....	76
Edina Lilla MÉSZÁROS, Constantin-Vasile ȚOCA THE PHENOMENON OF OUTSOURCING SECURITY AND THE CONSOLIDATION OF PMSCS: HAS THE STATE LOST ITS MONOPOLY OVER THE LEGITIMATE USE OF FORCE?.....	77
Тетяна ІЛЮК РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	84
Анатолій ГОЛОВКА ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ЯК УМОВА СТІЙКОСТІ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	87
Олексій ШАФРАНЬОШ ВПЛИВ КОНТРАКУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	89
Ганна САСИН ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В ПЕРІОД «РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ» ТА В ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ.....	91
Наталія НЕЧАСВА-ЮРІЙЧУК ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	92
Ірина РУДУСЬ ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	94
Сергій ГАНУС ОБРАЗИ-ПЕРЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЛІМЕНТАРНОСТІ: ДИСКУРСИ УКРАЇНСЬКОЇ І ЛИТОВСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	96
Інна ТУРЯНИЦЯ ЛЮБЛІНСЬКИЙ ТРИКУТНИК ЯК МОДЕЛЬ ТРИСТОРОННЬОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СПІВПРАЦІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	99
Іван БАРЧІЙ РОЗШИРЕННЯ СПІВПРАЦІ КРАЇН-УЧАСНИКІВ ФОРМАТУ «БУХАРЕТСЬКОЇ ДЕВ'ЯТКИ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	101
Маріанна КОЛОДІЙ ЗАЛУЧЕННЯ ЖІНОК ДО ПРОЦЕСІВ МИРОТВОРЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ ПОРЯДКУ ДЕННОГО РЕЗОЛЮЦІЇ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН 1325 «ЖІНКИ, МИР, БЕЗПЕКА».....	104

Василь МАРИНА УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВЗАЄМИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ІНВАЗІЇ (2014–2023).....	107
Олександр РАДИШ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	110
Міхал ЦІРНЕР, Габріель СЕКЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ (НЕ)РОЗВИТКУ СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ МІСЦЕВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ АКТОРІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ	111
Наталія МАРАДИК, Іріна ДУДІНСЬКА ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРЯШІВСЬКОГО САМОВРЯДНОГО КРАЮ З УКРАЇНОЮ	114
Сергій ПЕТРУК АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ 2023 РОКУ	116
Юрій ОСТАПЕЦЬ, Олег НЕСТЕР, Ангеліна ФЮРЕЙС ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	118
Василь БУСЛЕНКО, Сергій БАЙРАК ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В СЛОВАЧЧИНІ 2023 РОКУ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	126
Анатолій КЛЮЧКОВИЧ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК СЛОВАЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ.....	128
Štefan IŽÁK UKRAJINA V SLOVENSKEJ PREDVOLEBNEJ KAMPANI.....	130
Віктор ПЕТРІНКО ІНСТИТУТ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН	138
Павло ЯЦИНА ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В ПОЛЬЩІ 2015 та 2019 рр.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	144
Дмитро ЗІНИЧ ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА НА ВИБОРАХ ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 2020 РОКУ (CASE STUDY ЗАКАРПАТТЯ).....	147
Олександр КРАСВ ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРОПА В БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ США ЗА ЧАСІВ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ПІДВАЛИНИ СУЧАСНОГО РІВНЯ ТА СТАТУСУ БЕЗПЕКОВИХ ВІДНОСИН В РЕГІОНІ	149

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСТВА У ВОЄННИЙ І ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Олена ЧАЛЬЦЕВА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	151
Євген БУТИРІН РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	152
Валентин ВАСИЛИНДРА ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД	154
Леся ТИХОНЧУК, Алла РИЖА РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ	156
Наталія СИДОРЕНКО, Антон НАУМИК ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯН У ВОЄННИЙ ЧАС	159

Маріан ТОКАР КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ПРІОРИТЕТ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	160
Назар БАЙЛА, Вікторія ЖЕЛІЗНЯК, Сергій ЛОКЕС, Петро ФЛЕНЬКО ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКІЙ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	162
Леся ТИХОНЧУК, Андрій КУЗЬМИЧ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	164
Віталій СЛИВКА РОЛЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ В УМОВАХ ВІЙНИ	165
Богдан НЕМЕШ ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ІНДУСТРІАЛЬНИМИ ПАРКАМИ ЯК СТИМУЛИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	169
Мирослав ТОКАР АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВИМ РОЗВИТКОМ В УКРАЇНІ.....	171
Ірина ЦОГЛА ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЯМИ ДЕРЖАВНОЇ І КОМУНАЛЬНОЇ ФОРМ ВЛАСНОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ	173
Наталія КУЦИНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	175
Дарина ШКЕЛЕБЕЙ, Вікторія КАРПА, Марія ЧОРБА, Денис ШЕМЕТ ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СЕРВІСНИХ ЦЕНТРІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	177
Маріанна ГОТРА ДО ПИТАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ	179
Олександр КАНЮК ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....	181
Наталія КРАСІЛИНЕЦЬ ФЕНОМЕН «РИЗИКУ» У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	183
Михайло ВОРОН КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	186
Олександр КЕРЕЧАН ОСОБЛИВОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ	187
Володимир БІЛОНКА МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ	189
Віталій ГАНИЧ ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ ЯК СТИМУЛ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ У СУСПІЛЬНИХ СПРАВАХ	191
Федір ЩУРЕНКО ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ УПРАВЛІННЯ (МІСЦЕВИХ РАД) В УГОРСЬКОМОВНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	193
Владислав ПЕРЕСОЛЯК ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ЩОДО ЗЕМЕЛЬ КОЛЕКТИВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД.....	195

РОЗДІЛ 4
ЕТНОПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ТА СТАБІЛЬНІСТЬ
У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Світлана КОЧ, Юлія УЗУН АФІРМАТИВНА ПОЛІТИКА БОЛГАРІЇ ЩОДО «ЗАРУБІЖНИХ БОЛГАР»	198
Поліна СМОЛЯР, Олена ДОБРЖАНСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИСВІТЛЕННЯ В ЗМІ ОБРАЗУ УГОРЩИНИ ПІД ЧАС ВИБОРІВ ТА КОРЕЛЯЦІЯ З ЕТНОПОЛІТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ	201
Олександр БЕРТОЛОН, Володимир ГИРЯ ПРОБЛЕМА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	203
Юрій МАТЕЛЕШКО ОСОБЛИВОСТІ «М'ЯКИХ» ВПЛИВІВ ПОЛЬЩІ ТА УГОРЩИНИ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	209
Стеллас АСЛАНОВ ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ.....	211
Кристина ЧЕРВЕНЯК НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ І КОРИННІ НАРОДИ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ ПРОТИ АГРЕСОРА ПІСЛЯ 24.02.2022	213
Михайло ЗАН ОНОВЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЗАХИСТУ ПРАВ МІНОРИТАРНИХ ЕТНІЧНИХ ГРОМАД ЯК ОДНА З НЕОДМІННИХ УМОВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	215
Володимир ФЕНИЧ (НЕ)ІСНУЮЧІ: КАРПАТСЬКІ РУСИНИ ТА ГРЕКО-КАТОЛИКИ УЖГОРОДСЬКОЇ УНІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК МІСТОК НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	220
Антон РАДЬКО ПОЛІТИЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ КАРПАТОРУСИНІВ У ДИСКУРСІ АНТИАВТОРИТАРИЗМУ ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЇ	234
Надія КІЧЕРА ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РЕФОРМУВАННЯ ЕТНОПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: ПОРІВНЯННЯ ДОСВІДУ СЛОВАЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ	236
Володимир АЛМАШІЙ ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖДЕРЖАВНИХ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОЇ КОМІСІЙ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН, ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ ЯК ФАКТОР ГАРАНТУВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА НЕПОРУШНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ	238
Роман ІВАНЦИК «НОВІ РЕГІОНИ» РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ТА ФАКТОРИ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ	242
Ігор ВЕГЕШ КОНЦЕПТ ПРОАКТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	244
Олександр МУШИНКА РОМСЬКА ТЕМА В СЛОВАЧЧИНІ У КОНТЕКСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ	246
Петро ГАБРИН УЧАСТЬ ЛІДЕРІВ РОМСЬКИХ ГРОМАД СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2023 РОКУ	251

РОЗДІЛ 5

**УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ВОЛОНТЕРСТВО,
БІЖЕНЦІ ТА ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ**

Валентин БУРКАЛО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ І ХРИСТІЯНСЬКІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ: НОВІ ГОРИЗОНТИ СВІТОБАЧЕННЯ	254
Larysa LISOGOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS: MAIN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE PROVISION OF THEIR COMPETITIVENESS GROWTH	258
Мар'яна ЗЕМ'ЯНСЬКА МІГРАЦІЯ І ЇЇ РОЗГЛЯД В СУЧАСНОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	260
Сергій ДЕРЕВ'ЯНКО, Руслан БИЧАЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК НОВИЙ ТИП МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	262
Валерій БОРТНІКОВ ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	264
Альона АЛМАШІЙ ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ	266
Алла БОРТНІКОВА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ГУМАНІТАРНІ ЗВ'ЯЗКИ НА ВОЛИНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	269
Марія РОЗІК ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙ ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ У ПОЛЬЩІ В ДОМОПОЗІ УКРАЇНІ	272
Леся АДАМОВА ДОПОМОГА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ БІЖЕНЦЯМ З УКРАЇНИ ВІД ПОЧАТКУ ВТОРГНЕННЯ, LEX UKRAINE	274
Наталія ПЕТРОВА КОЛЕКТИВНА ВЗАЄМОДОПОМОГА: ТРАДИЦІЇ / НОВАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ РУМУНІЇ)	278
Олександр ВАСЯНОВИЧ САМООРГАНІЗАЦІЯ МЕШКАНЦІВ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІГІВЩИНИ: ОСОБИСТІЙ ТА СУСІДСЬКИЙ ВИМІРИ	279
Мар'яна ВАСИЛЬЧЕНКО ВІДБУДОВА ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА ЄС	285
Святослав МАРГОЛИЧ УЧАСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВОЛОНТЕРІВ У ВИБОРЧИХ ПЕРЕГОНАХ ЯК ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ	287
Марина КУТЕПОВА ОСОБЛИВОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ	290
Єгор ВОЛОШИН ЕСКАЛАЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В ЄС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ	291
Ярослав ЧОРНОГОР ЗМІНА У СТАВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ ДО БІЛОРУСІВ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ	293

РОЗДІЛ 6
ОСВІТА, НАУКА, КУЛЬТУРА ТА РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ
І ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Людмила КОЛЬКА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЖИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ПРИКОРДОННЯ ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	295
Дмитро ЕРДЕЛІ ВИКЛИКИ І МОЖЛИВІ РІШЕННЯ В АКАДЕМІЧНІЙ СФЕРІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	302
Тетяна КЛЮЧКОВИЧ ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СЛОВАЧЧИНІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	305
Олена ГАРАЩУК, Віра КУЦЕНКО, Анастасія КУДЄРОВА ОСВІТА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ЧАС	308
Ольга НЕДАВНЯ ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ РИМСЬКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ПРО ЗАХИСТ БАТЬКІВЩИНИ (У ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ)	309
Наталія ЗАЛЄТОК, Євгенія ЧОРНОМОРЕЦЬ ВНУТРІШНЯ ІНФОРМАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В АРХІВНІЙ ГАЛУЗІ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНА – ЄС.....	311
Андріана ЗАН НЕОЛОГІЗМИ ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ.....	313
Юлія ЮСИП-ЯКИМОВИЧ НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ	318
Анатолій МИРОШНИК БОРОТЬБА З РЕСЕНТИМЕНТОМ УКРАЇНЦІВ ЯК ФАКТОРОМ ПОСЛАБЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	325
Анжеліка ДЕРБАК, Ірина ОСТАПЕЦЬ СЕНСОТВОРЧИЙ ЗМІСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	327
Леонід ІЛЬКО ВЗАЄМНИЙ ВПЛИВ ТА ЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИКИ ТА МИСТЕЦТВА	329
Марія МАЙОРОШІ СОЦІАЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	330
Микола ПАЛІНЧАК, Роман МЕГЕЛА ЛІКВІДАЦІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ.....	333
Володимир БАСАРАБ АНАЛІЗ СУТНОСТІ РОСІЙСЬКОГО ШОВІНІЗМУ В ПРАЦЯХ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО	334
Микола ПАЛІНЧАК, Олег АНДРІЇВ УГОДА 1993 РОКУ МІЖ СВЯТИМ ПРЕСТОЛОМ І ПОЛЬЩЕЮ	336

РОЗДІЛ 1

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ХІД І НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Мирослава ЛЕНДЬЕЛ,

*професор кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук,
проректор (Ужгородський національний університет)*

МІРКУВАННЯ ЩОДО РЕГІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНИ ДО ВСТУПУ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року кардинально змінила традиційну нерішучість інститутів Європейського Союзу розпочати навіть дискусію про перспективи його розширення у середньо- чи, ба більше, короткостроковій перспективах. Загроза знецінення європейського та інших західних проєктів як таких, що не можуть захистити цінності, на яких вони були засновані у гібридному протистоянні з авторитарними режимами, що використовують технології «постправди» змусили оголосити політику «відкритих дверей» для держав, що на середину 2022 року дотримувалися прозахідного вектору розвитку. В іншому випадку, у контексті розширення російської гібридної експансії вони могли увійти у «сіру зону» геополітичної (не) визначеності, пошуку національної моделі (не)демократії та (не)інтеграції з європейськими та євроатлантичними структурами чи навіть більше – відкритого розвороту до зближення з росією як постачальника дешевих ресурсів та неформальних практик збереження політичних режимів, які забезпечують їй євразійське союзництво. Зміцнення Східного флангу безпекової конструкції Європи теж не є можливим без призупинення збройної агресії чи прихованої експансії російської федерації – цей висновок теж був зроблений європейськими інститутами вже наприкінці першого півріччя першого року війни. Саме ці міркування разом із даниною вдячності українському народу за опір російській армії та рішучість відстоювати європейські цінності сприяли наданню Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до ЄС, який до 24 лютого розглядався як – середньострокова, у кращому випадку, перспектива. Геополітичний струс, спричинений війною, сприяв одночасному пришвидшенню інтеграції також Молдови, а у грудні 2022 року – роль «потенційної країни-кандидата» було визначено і для Боснії і Герцеговини – балканської конфедерації під наглядом ООН, над якою нависає загроза сецесії Республіки Сербської – відвертої прихильниці росії на Балканах завдяки політиці президента М. Додіка [6].

Небезпідставні побоювання громадськості, що процес позитивного голосування за надання статусу кандидата на вступ в ЄС буде заблоковано на засіданні Європейської Ради окремими державами, де, як відомо, рішення має бути прийнято одностайно, супроводжували перемовини між українськими політиками/дипломатами та їх візаві весною 2023 року. Окрім європейських важковаговиків – Німеччини, Франції, – побоювання викликала позиція країн південної осі ЄС, які розглядають увагу до Східного розширення ЄС як загрозу маргіналізації Середземноморської політики Брюсселю, скандинавських держав, стурбованих належністю демократичного врядування в Україні, Австрії, яка наголошує на потребі «не забувати» про інтеграцію Західних Балкан і, зокрема, Угорщини, принципівості якої щодо права ветувати зближення України з НАТО є відомою вже з 2017 року і була підсилена через п'ять років парадоксальною риторикою про потребу обмежити підтримку Києва для скорішого завершення війни з росією.

Врешті-решт, згода Німеччини та Франції підтримати кандидатство України та Молдови, проактивна позиція президентки Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн, голови Європейської Ради Шарля Мішеля, розуміння країнами – скептиками пришвидшеної інтеграції, що статус кандидата аж ніяк не гарантує повноцінне приєднання до ЄС у короткостроковій перспективі, привела до одностайної підтримки цього статусу для Києва та Кишинєва. Немалу роль у досягненні консенсусу зіграли лобісти інтеграції України з центральноєвропейських Польщі, Словаччини, балтійських держав, зокрема їх політичні лідери, які використали «човникову» дипломатію для переконання своїх більш критично налаштованих колег з інших держав [4].

Водночас подальші заяви України про бажання прискорено виконати рекомендації Європейської Комісії [3] для відкриття переговорів про вступ до ЄС вже у 2023 році, наростання проросійських наративів

в офіційних заявах Будапешта, ймовірність зміни політичних конфігурацій влади в деяких державах змушують проаналізувати, чи країни **Центральної Європи** у вузькому вимірі (Словацька та Чеська Республіки, Республіка Польща та Угорщина) і у широкому розумінні – всі постсоціалістичні і, водночас, не пострадянські країни Європи – підтримуватимуть, ба більше, не перешкоджатимуть Україні у просуванні до цього політичного рішення і власне початку переговорів про вступ в ЄС, ймовірність чого, за сприятливого збігу обставин, може настати у 2023-2024 роках.

Від досягнення згоди у цьому питанні залежить **стійкість регіону** Центральної Європи, яку ми визначили у попередніх публікаціях як стан самоорганізації, адаптації, трансформації та виживання в умовах негарздів чи кризи. Упродовж останніх років концепт стійкості почав використовуватися також як вимір політики ЄС, який змушений реагувати на низку викликів, що ставлять під сумнів навіть доцільність його існування як системи. Така стратегія розглядалася донедавна як шанс для країн Центральної Європи позбутися відставання в інфраструктурному вимірі та набуття нового, а, скоріш за все, призабутого значення Східної опори Європи та Трансатлантики у цивілізаційному протистоянні з євразійськими проектами росії та Китаю. З методологічної позиції, розглядаємо Центральну Європу як **(суб)регіональну міжнародну систему**, для підтримки функціонування якої є важливими зовнішні виклики та ресурси, які вона може інвестувати для вигідне для себе використання цих шансів або ж нейтралізації тих, які є критичними для її європейськості та цілісності позиції як потенційно єдиного історико-культурного ареалу [1].

Ставимо перед собою мету узагальнити **фактори**, котрі, на нашу думку, **можуть впливати на позиції окремих центральноєвропейських країн щодо перспективи пришвидшеного започаткування переговорів з Україною**, що водночас означає **чинники, що можуть зміцнити чи зруйнувати регіональну стійкість Центральної Європи**.

(Гео)політичними, соціально-економічними, ціннісно-цивілізаційними факторами, які зумовлюють підтримку центральноєвропейськими державами пришвидшеної інтеграції України до ЄС, зокрема у форматі прийняття принаймні політичного рішення європейськими інститутами про початок переговорів про вступ є наступні.

1. Політична воля політичних владних еліт продемонструвати росії її неспроможність визначати геополітичне спрямування розвитку країн колишнього «соцтабору», що має завершити розпад радянської імперії, принаймні її європейської складової. Історичні шрами пам'яті про післявоєнне входження в радянську зону геополітичного впливу, придушення демократичних революцій, рухів у 1950-1970-х роках, меншовартість у прийнятті рішень, які стосувалися розвитку соціалістичного блоку держав – *де факто* Центральної Європи – сприяє рішучості очільників цих країн (за умови незмінності політичних конфігурацій) нанести геополітичну поразку росії шляхом сприяння Україні, Молдові, Західним Балканам на повноправних засадах долучитися до європейського проекту розвитку [5].

2. Щире захоплення більшістю центральноєвропейців мужністю українців у відстоюванні суверенності та територіальної цілісності своєї держави, захисту європейських цінностей, зокрема свободи, що нагадало дух демократичних рухів, революцій після Другої світової війни, які врешті-решт завершилися набуттям реального суверенітету від радянської імперії на зламі 1980-1990-х років і можливістю доєднатися до європейського (а не євразійського) співтовариства націй.

3. Раціональний розрахунок зміцнити безпеку центральноєвропейського регіону шляхом інтеграції України, яка упродовж 2022-2023 років довела свою спроможність бути військовим щитом європейського континенту, а, отже, у випадку внутрішнього реформування Спільної політики безпеки та оборони ЄС та інтеграції України готовність захищати простір Центральної Європи.

4. Соціально-економічні розрахунки щодо користі від взаємного відкриття ринків України та ЄС, зокрема можливості безперешкодного інвестування в економіку України та відбудови соціальної, транспортної, комунікаційної та іншої інфраструктури на нових засадах екологічних, соціально-орієнтованих, розумних технологій, чому сприятиме гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами та *aqui*.

5. Вигода для розвитку економічної сфери центральноєвропейських суспільств, яка перевищила соціальні видатки для громадян України, які знайшли тимчасовий міжнародний захист від війни у центральноєвропейському регіоні стимулює моделювати політику бажаної імміграції

українців і у післявоєнний період, чому буде сприяти надання їм прав працівників, здобувачів освіти, професіоналів, які мають громадянство держави, що входить до складу ЄС.

6. **Входження України до ЄС і її ймовірне блокування під час голосування в європейських інституціях з центральноевропейськими країнами з питань бюджетних видатків, спрямування ряду політик** приваблює центральноевропейські еліти як шанс стати полюсом впливу в Європейському Союзі, що може конкурувати з традиційними «важковаговиками» на кшталт Німеччини та Франції [2].

7. Узагальнюючи попередні міркування, наважимося стверджувати, що подальша інтеграція України до ЄС сприятиме оформленню центральноевропейського ареалу у чітко **окреслений регіон Центральної Європи, який має власну ідентичність, вагомість та інтереси в межах європейського проєкту, зокрема щодо його сутнісного спрямування, на що можна отримати шанс лише у спілці з Україною.**

Однак поряд з сприятливим політичним та соціетальним фоном для підтримки якнайскорішого рішення про початок переговорів України про вступ до ЄС **існує комплекс чинників, які перешкоджатимуть форсуванню цього кроку, ба більше, створюватимуть перешкоди для діалогу між Брюсселем та Києвом.** Деякі з них є спільними загрозами, а частина – притаманними окремим країнам.

1. **Гібридна війна росії проти «колективного Заходу», в якій активно використовуються інструменти поширення російських нарративів, прямої дезінформації,** залучення відомих публічних осіб з кола культурної та політичної еліт має наслідком поки-що незначне, але, за несприятливих умов, прогресує зменшення розуміння центральноевропейцями витоків і мети російсько-української війни, цінності інтеграції України в ЄС для їх суспільств, європейського та інших «західних» проєктів загалом.

2. Інформаційні атаки росії підсилюються також **внутрішніми політичними силами ліво- чи правопопулістських спрямувань,** які для підсилення політичної значущості для електорату пояснюють соціально-економічні проблеми, які існують в суспільствах Центральної Європи як результат санкцій проти росії та соціальних видатків для шукачів захисту з України.

3. Україна навіть в умовах війни є потужним гравцем на ринках сільськогосподарської продукції, харчової промисловості, в деяких інших сферах і це, як демонструє одностороння, не узгоджена з Європейською Комісією заборона на ввезення агропродукції з її території Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Болгарією, **провокує торгівельно-економічні конфлікти за ринки товарів, певні ніші виробництва, які традиційно були зайняті бізнесом із центральноевропейських країн.** Торгівельні суперечності підсилюються політичною риторикою не лише опозиційних, але й подекуди правлячих політичних еліт, які, окрім захисту національного бізнесу, переймаються перспективою втрати довіри електорату, який працює у тій чи іншій сфері економіки.

4. На противагу позиції експертної спільноти, політичних еліт, які розуміють переваги формування центральноевропейських ініціатив «плюс Україна» у складі Європейського Союзу, що може підсилити значимість регіону у спільних політиках **частина політикуму просуває позицію, що входження України до ЄС обмежить бюджетні ресурси, які центральноевропейські країни отримують з європейських фондів та програм, а також дозволить Києву шукати союзників і поза регіоном для просування рішень, які не є вигідними решті країн Центральної Європи.**

5. Існує суттєва загроза, що сприятливі для підтримки України **політичні конфігурації, що склалися у центральноевропейських країнах у 2022 році (окрім Угорщини, частково – Болгарії) будуть змінені на проросійські або «україноскептичні»** після чергового виборчого циклу. Зокрема, мова йде про парламентські вибори 30 вересня 2023 року у Словацькій Республіці, де владна коаліція може бути сформованою навколо політичної сили колишнього прем'єр-міністра Р. Фіцо, відомого своїми антинаївськими і проросійськими заявами.

6. Перспектива розгляду питання про початок переговорів ЄС з Україною про вступ може бути використана як шанс для центральноевропейських держав просити Київ **врегулювати питання, які є спірними чи конфліктними у двосторонніх відносинах.** Мова йде, насамперед, про тиск Угорщини та Румунії щодо зміни освітнього та мовного законодавства України щодо лібералізації використання мов національних меншин.

Незважаючи на існуючі обмежуючі фактори для підтримки центральноєвропейськими елітами та суспільством пришвидшеного вступу України до ЄС, зокрема прийняття політичного рішення про можливість розпочати процедуру переговорів вже на зламі 2023-2024 років, віримо, що перевагу матимуть чинники, завдяки яким сусідні чи/та близькі за історичною траєкторією країни проявляють щирю готовність сприяти Києву у налагодженні дієвого механізму підготовки до вступу. Водночас, вважаємо, що незважаючи на всі зовнішньополітичні, безпекові, соціетальні міркування, виклики економічної співпраці чи конкуренції основну роль у відкритті переговорного процесу між Києвом та Брюсселем буде відігравати швидкість та повнота проведення внутрішніх реформ, зокрема тих, необхідність першочергового проведення яких була сформульована Європейською Комісією у червні 2022 року та консенсусні геополітичні міркування Європейського Союзу. Станом на осінь 2023 року інститути ЄС є готовими «завершити формування Союзу», започаткувати політичні дебати як це зробити у швидкий спосіб, вийшовши за межі нещодавнього бінарного вибору «або поглиблення, або розширення ЄС», не відмовляючись при цьому від принципу «інтеграція за заслуги» [7]. Саме політика ЄС, окрім геополітичного майбутнього України, буде також визначальною для збереження регіональної стійкості Центральної Європи, незважаючи на внутрішньополітичні загрози приходу до влади у більшій кількості країн проросійських політиків авторитарного стибу.

Список використаних джерел:

1. Лендьял М. Регіональна стійкість Центральної Європи у контексті нового етапу російсько-української війни. *Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23 вересня 2022 року) / Ю. Остапеч, М. Палінчак (голови редкол.); відповідальні за випуск: М. Вегеш, В. Гиря. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. С. 20–25.*
2. Bruyte C. The War in Ukraine Is Emancipating Central Europe. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/08/09/central-europe-european-union-ukraine-war/> (Accessed on 10/09/2023).
3. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status, 17.06.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232 (Accessed on 08/09/2023).
4. Miller K. Commission will urge EU candidate status for war-ravaged Ukraine. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/european-commission-urge-eu-candidate-status-for-ukraine/> (Accessed on 12/09/2023).
5. Portnikov V. Our Common Road to Europe. *Visegrad Insight*. URL: <https://visegradinsight.eu/our-common-road-to-europe/> (Accessed on 07/09/2023).
6. Sapir A. Ukraine and the EU: Enlargement at a New Crossroads *Intereconomics Review of European Economic Policy*. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/4/article/ukraine-and-the-eu-enlargement-at-a-new-crossroads.html> (Accessed on 10/09/2023).
7. 2023 State of the Union Address by President von der Leyen. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_4426 (Accessed on 15/09/2023).

Шандор ФЬОЛЬДВАРІ,

PhD, науковий дослідник, викладач балтійських мов і культури,
Дебреценський університет (Угорщина)

РОСІЙСЬКИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ В ІСТОРИЧНИЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ТА СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

Московська Русь завоювала і знищила Новгородську демократичну республіку в епоху Високого Середньовіччя. Раніше багаті міста Західної Європи «Ганзи» мали плідні торгові контакти з Новгородом, але вони відмовлялися підтримувати контакти з деспотичною диктатурою. У відповідь Іван Грозний напав на Лівонію й зруйнував її. Московські війська продемонстрували свою жорстокість у Західній Європі, де жінки й невинні діти піддавалися тортурам та садизму з боку московських солдатів. Пізніше, у 19 столітті, Росія та Великобританія вступили у змагання за завоювання Центральної Азії. Визнаний дослідник тюркології Армін Вамбері написав про російську небезпеку: «Царська імперія знищила цивілізацію й культурну спадщину Центральної Азії теж». В даний час Угорщина розглядається як небезпека, тому що прем'єр Орбан служить інтересам Путіна.

THE RUSSIAN IMPERIALISM IN HISTORICAL RETROSPECTIVE AND RECENT GEOPOLITICAL CIRCUMSTANCES

Muscovian Russia conquered and destroyed the democratic republic of Novgorod in the High Middle Ages. Before the West-European rich Hansa towns had prolific trade contacts with Novgorod, but they refused to keep contact with a despotic dictatorship. In response, Ivan the Terrible attacked Livonia and destroyed it. The brutality of Muscovian troops was depicted in Western Europe, how women and innocent civil children were tortured with the sadism of Muscovian soldiers. Later, in the 19th century, Russia and Great Britain stepped into a competition for gaining Central Asia. A recognized researcher of Turkish studies, Ármin Vámbéry, wrote about the Russian danger: “the Tsarist Empire destroyed the civilization and cultural heritage in Central Asia, too”. Nowadays, Hungary is a threat to security, because Hungarian Prime Orbán serves Putin’s interests.

1. Historical background of Russian imperialism.

In order to better understand the behavior of the aggressive Russia, and to get a deeper insight into those motives that move Russia’s policy, it is useful and inevitable, to take a brief historical look, but to highlight only those historical facts which are relevant to our topic.

Muscovy, as a state, was born and evolved from nothing when the former Russian principalities (Tver, Suzdal’, etc.) had already been flourishing and well-recognized states in the 13th century. Moscow lived under the Tatar rule and paid to the Golden Horde (Thompson, 1991). Much influence was made on the Muscovian culture by the Tatar Conquerors, as a Hungarian scholar mentioned it, writing about the history of the Russian culture: the “Asian character” of the Russians was due to the Mongol impact on their culture (Hajnády, 1995). This Muscovian state soon put in sharp conflict with Europe, while its predecessors did not.

There existed earlier an especially democratic state, The Republic of Novgorod, which was a republic of the city, thus a polis-state (Greek πόλις), ruled by the council of the rich merchants but not by some authoritarian power. The Northern German towns, which kept in their hands the trade, were likely to keep trade relations with Novgorod. This alliance of towns formed the Hansa League, which had several member towns in Livonia, too (Angermann & Friedland, 2002; Mühle, 1991). However, when Novgorod stopped existing, because the authoritarian state Muscovy arose, the Hansa League and especially the Livonian towns stopped their trade and administrative relations with Muscovy. Their citizens were not allowed to go to Moscow. Because the healthy logic of the tradesmen felt the danger of the authoritarian Muscovy, with good reason (Kirchner, 1944:42). The Muscovian answer was rudely cruel: “If you do not put in good trade relations with me, then I will conquer and destroy you” – said the furious, mad dictator; – and Muscovy did it.

Livonia ceased, and new Russian inhabitants settled in former flourishing Hansa towns, with Russian Orthodox priests, and the local cultural heritage was destroyed, and the local population was forced to decrease. Russian soldiers treated the local population very harshly and rudely, sold prisoners of war into slavery to the Tatars, and the local inhabitants were tortured, even with women they were cruel. Nothing such behavior was apparent from either Swedish or Polish troops but Muscovian. A lot of images depicting the Muscovian sadism were distributed throughout Europe. (Bresslein, 1561) Two powers could help Livonia: The Swedish Kingdom and The Polish Kingdom; the latter was the dominating part of the Polish-Lithuanian twin state. On this ground, the Livonian War took place, and then the war of Stephen Bathory, the Polish king of Hungarian origin, ended with the victory of Poland over the Muscovian dictator. The struggle between Poland and Russia was essentially a struggle between the West and the East.

Noteworthy, the East Slavic people in the Polish-Lithuanian Commonwealth, of Orthodox Christianity, inhabited the recent Ukrainian and Belarusian lands, did not undergo such a significant Tatar impact (Földvári, 2023). Namely, the ties of the Confessionalization have still been underestimated by the literature on Orthodoxy in the Polish-Lithuanian Commonwealth (including Ukrainian territories as well), which state, by its modernization in the European way, provided a good soul for Confessionalization – while it was no room for the Confessionalization in the Muscovian Tsardom (Földvári, 2021 with further literature). Because it was possible due to the activity of the Orthodox brotherhoods (confraternities) appeared on the lands of the Rzeczpospolita, while in the Muscovian Tsardom such civil associations did not appear at all, and everything -thus the printing,

too- was centralized by the totalitarian state (Isaievych, 1993). Therefore, Orthodoxy in the Polish-Lithuanian Commonwealth, and to some extent on Romanian lands, too, had opportunities for developing in the European way, which came out to such a situation was similar to Protestantism in the West; since the spreading of book-printing and evolving of the national consciousness happened due to the Protestantism in West (Anderson, 1991). It appeared due to the early bourgeoisie, that social stratum formed the confraternities; hence the stratum of the middle and high bourgeoisie managed the civil institutions of the Orthodoxy in the Rzeczpospolitya (Isaievych, 1993; Dmitriev, 2012. Földvári, 2021). As it has proved by academician Isaievych, impacts made by the Polish baroque were much reflected in those books printed on the Ukrainian lands, especially in the prefaces and afterwords, also in the ornamental elements, engravings, headers, and footers (Isaievych, 1990; 1992). Thus, as in texts as in ornaments, as well. The level of the book-production was much higher in the Polish Rzeczpospolitya, than in Muscovy – as even some Russian historians-academicians are of this opinion (Sidoroff, 1976:5). Because the brotherhoods worked for the market, also because they were of small size, thus they reacted for the expectations of the market easily and quickly (in contrary to the huge “Printing House” in Moscow, the enormous “Pečatnyj dvor”, which worked along the orders of the Tsar). Even more, the printing houses of confraternities were not only able but also likely to work for the market (while the giant behemoth in Moscow was to work on the orders of the Tsar, to be highlighted by repetition) – in this we can see the phenomena of the “confessionalization”, too (For the evolving of the brotherhoods: Mironowicz, 2003; 2012).

Imperial attempts by the Muscovian tsardom were continued in the Modern age, too. Peter the Great forced the “Europeanization” to the Asian Muscovy, establishing a new capital at the estuary of the Neva, subjugating the Russian Orthodox Church under the Tsarist control, establishing the Synod instead of the patriarch, and he named it Europeanization. Albeit all these did not evolve due to some organic development but were unfolded due to the will of the monarch. While in the Rzeczpospolitya already in the 16th century the *szlachta* controlled the King, in Tsarist Russia yet in the 18th century the almighty monarch controlled the boyars. The European development was different from the Muscovian despotism. The enlightened absolutism in the 17–18th centuries in Europe led to the unfolding of the national consciousness, the European rulers were protectors of the national cultures – while in Russia the silly, puffed-up elite spoke French and looked down on their homeland.

Sehr grewliche/erschöckliche / vor unerhörte / warhafftige Nure zeytung/was für grausame Tyranny der Moskowiter/ an den Gefangenen/ hinweggeführten Christen auß Lyfland/ beydes an Mannen vnd Frauen/ vnd kleinen Kindern/ begrebet/ vnd was täglichs Schadens er ihnen in irem Land zufüget. Bey neben angezeygt / in was grosser fahr vnd not die Lyflender stehen. Allen Christen zur warnung/ vnd besetzung ihres Sündelichen lebens/ auß Lyfland geschriben / vnd in Druck verfertigt.

Zu Nürnberg bey Georg Keyßlein. M. D. L. XL.

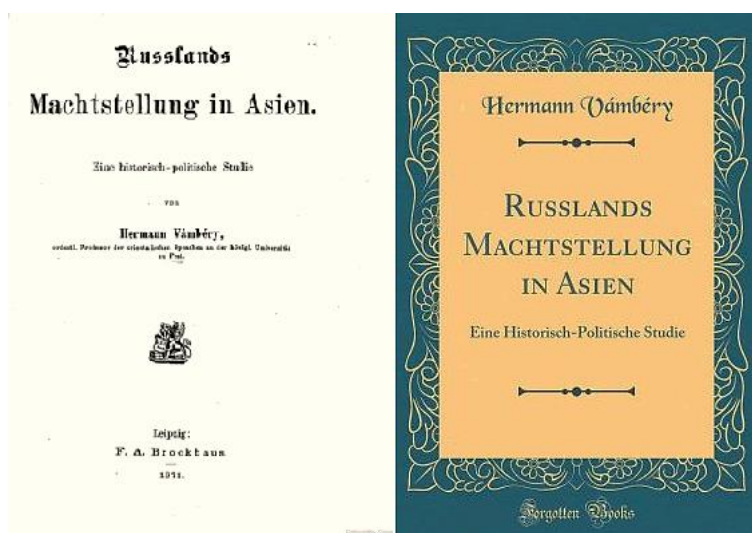
1. Figure Russian Atrocities in Livonia. Zeyttung, Nuremberg. 1561

2. Russian expansion in the 19th c. as reflected in the works of an Advisor of the British Government: Á. Vámbéry.

All this is well-known to you, dear colleagues, albeit an author is less known to you and to the

researchers in the field: Ármin Vámbéry's political analysis of Russia's position in the "Great Game" with the British Empire in the 19th century. The main works by Vámbéry were ethnological books, certainly, because he went to Central Asia on foot and pretended himself a Turkish Dervish therefore, he published authentic works on the Turkish peoples, and their customs, history, and religious life. Albeit it was of great importance that he published books also about the "Great Game" between Tsarist Russia and the British Empire, such as "Russlands Machtstellung in Asien" ["Russia's Power Position in Asia", in German] and "Zentralasien und die Englisch-Russische Grenzfrage" ["Central Asia and the English-Russian Border Question", in German] (Vámbéry, 1871, 1873). It is of great significance, how Vámbéry saw this "Great game" from the very scene of it, thus from Central Asia, being wondering there in Khiva and Bokhara, and how he criticized the imperial ambitions of Russia in this competition. He was appointed as an advisor to the Government of Great Britain and he delivered numerous lectures in London, too, with great respect for his knowledge on the East.

Turkish peoples of Central Asia heard about the Muscovian policy and Russians' despotic approach to their subordinated vassals, thus the Central Asian peoples were not likely to become such. Although they did not want to be put under the power of the West, either, Vámbéry had already studied the beginnings of Turkish modernization in Istanbul, and he believed that the benefits of Western civilization must be acquired while keeping the traditional national values as well. Russia did not appear to give chances for any development, but the highest socio-cultural civilization of the British Empire seemed to give it, thus the British rule seemed to be more promising, in the 19th century. Vámbéry wrote: *"The [Russian] intelligentsia, the official caste or ruling class, headed by the ruling dynasty [the Romanoffs], would only bear some coloration of European culture and were somewhat touched by the spirit of the West, but the great crowd is woven into a real Asian rib, and even in the face of the redoubled effort to cling to the double cross [the sign of the Orthodox Christianity], there is not a single hair-measure difference between them and the Buddhists and the Mohammedans of Asia..."* – as the West accustomed to sit on its results but did not make efforts for defending the Western results thus leaving the room to Russian conquests. Western voyagers always complained about the low level of Russian culture and the rudeness of Russian national costumes. Those diplomats who were accredited to Moscow always scolded the retarded Russian mentality. (In the German original: *"Die Intelligenz , Beamten kaste oder herrschende Klasse , an deren Spitze das Herrscherhaus steht , haben einen Anflug von europäischer Bildung , sind von abendländischem Geiste angehaucht , während die grossen Massen Asiaten von Schrot und Korn sind und sich trotz dem doppelten Eifer , mit dem sie dem Doppelkreuze anhangen , nicht um ein Haar breit von den asiatisch – buddhistischen und mohammedanischen Glaubens bekennern unterscheiden , ja , an allen Gebrechen und Lastern , die wir den Orientalen vorwerfen , noch hundert fach mehr kranken."* Vámbéry, 1871:4-5).

2. Figure Vámbéry: Position of Russian Power, original and one of the reprints

To better understand the thoughts of Vámbéry in the 19th century, please consider how Muscovian Tsardom ruined and destroyed the Polish language and culture since the end of the 18th century (Kamusella, 2013), after the partitions of Poland. (Halecki, 1963). The parallel with the fate of Poland is prolific also in the case of proving the differences between the Western and Russian way of destroying the local cultures: the Prussian and Austrian rule gave some westernization to the subordinated Polish territories, and even today the

West-Poland territories stand out with their western character, as it is proved by exact investigations. (Jedlicki & Łubieńska, 1992) But those territories of Poland that were subordinated to Russian rule suffered with the prohibition the Polish language and culture, as well as Lithuanian and Ukrainian languages, too, were prohibited in the Muscovian Tsardom. Russia did not give any good to the conquered peoples but destroyed everything that was gained by the long development of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Albeit Germanization was the lesser evil: although it did not permit the usage of Polish, it urged some development in other spheres of social and economic life. Conquerors are conquerors, albeit there are civilization-building nations and civilization-destroying nations. The English were civilization-builders albeit Russians were and have been civilization-destroyers, as for their role in the conquered nations, according to Vámbéry's views in the 19th century. Another parallel from everyday life. Health is of extremely great significance. Medical operations in surgeries are of great risk. Albeit if someone is put in danger of some serious health problem, what is the better: to suffer with an operation by the surgeon, considering the risk you may remain invalid or even die, or to refuse any medical operation and face the sure death. This was the difference between the British and Russian forms of colonization in the 19th century.

As for the "Great Game" in the 19th century, Ármin Vámbéry's viewpoint led to the argumentation for Western protection over the Asian peoples, considering the benefits of the British civilization. His books have lately been reprinted many times in West Europe because this is still a pressing question today, too, thus it has already been a bestseller of real actuality (Vámbéry 2011, 2018, 2022). He visited the poor Central Asian peoples and took care of them, he wanted to awaken the West to the danger of Russian expansion. Vámbéry emphasized: Russia is a strictly auto-despotic state, much more, than the Asiatic states. (Thus, Russian is not an "Asiatic" dictatorship but something even worse, in the view of Vámbéry.) Even in Asia hardly find any such autocratic state. Vámbéry criticized Great Britain for being lazy and not taking care of its own interests for "the last 25 years", thus in the 1840-60-ies. The British were too satisfied with their results and fortune and did not take care of keeping and defending their goods and power – highlighted Vámbéry. Hence, Great Britain was responsible for the sad situation that the concurrent power gained much room and already it seemed impossible to stop Russia. His conclusion is: that if England is not able or not likely to resist the conquer coming from the East (thus the conquer by Russia), then the other powers of Europe must do it, such as France. Hence, the conclusion of Vámbéry was that Russia must be stopped by the collaboration of the Western powers, and if one of the Western great powers seems to be weak or busy with other tasks, then another Western power must resist the Russian expansion, just because Russia was (and we can say: it still has been) a great danger for the whole West. The learned lesson was as follows: while the West did not take care of the Russian expansion, the Muscovian bear was preparing for new and new conquests.

After it was written in the late 19th century, the events during the history of 20–21 cc. proved Vámbéry: while the Kazakhs even nowadays do not have normal references to their language and literature but in Russian, and they have been Russified, the Turkish literary science and grammar flourished in the 20th century in Turkey/Türkiye. A very clear example was India, which acquired the English civilization and when it deliberated from the British colonization, India preserved its identity which was based on a long tradition of several thousand years, preserved by the Sanskrit language, and Hindi religious culture, at the same time it used the benefits of the British civilization as well. Nowadays every schoolchild in India learns English up to the level of the mother tongue, Indians speak English as natives, and at the same time, they are proud of their local languages and local cultural heritage as well. But those nations put under Russian rule remained retarded and their identity, culture, and traditions were ruined. Those who were put under Russian rule did not gain any benefit because Russia did not bring any 'civilization' but destroyed it. Hence, the 'evil' colonization powers were different, thus one of them was less wrong, and the other more wrong, and Russia was the worst of all.

The recent authors in the field are of a similar opinion: Russia cannot exist without aggressive expansion (Kushnir, 2022). Russian imperialism is an essential phenomenon of the Russian regime (Grod, 2021). How to stop Russia? When Russia can see that there is a border, there is a "red line" that it cannot step over, and then the bear feels its paw being hit when it crosses the border. Russia must realize in a strict way, that "this is the border, and you, Russia, must not step over this line because it is the border of your power". All these imply not only some military or political, but also economic, trade, and financial aspects and tasks, too.

3. The Recent Situation.

Three huge oil and gas fields are located in Ukraine: in Donbas, and around Crimea, also in West Ukraine, near the Polish border. (Földvári, 2022) These were already begun to be exploited by the famous

company shall in 2013. Albeit in 2014 Russia appeared on the same territories, where the fields of oil and gas are located. Hence Crimea is important not only as a strategic place because of the marital military basis, but also in the economic aspect (Földvári, 2023a). The western field of oil and gas is located at the border next to Poland, along Lviv, under the Transcarpathia, up to the Romanian territories. Russia cannot access it, because the huge and strong Poland resists Russian expansion. – But Hungary is located next to the West Ukrainian oil and gas field, too! Russia does not want to gain these oil and gas fields but to destroy them. Because Russia has no technology nor know-how to exploit shale gas and shale oil. The cruel war with terrible war crimes (such as the torture of war prisoners and beheading them, as the deportation of children, to Russia and Siberia) – began not to gain oil and gas in Ukraine, but with the purpose of destroying Ukraine and making it impossible to exist as a normal state. – Sure, new investments and new investors will come after the war.

The main task of safety will be to exclude Hungary from this matter. Hungary is suffering under a populist dictator, Orbán. He is much more different from the Polish conservative, right-party system. Poland has often been criticized by the European Union, albeit Poland has good relations with the United States, while Hungary has more and more colder relations with America. Poland is still a parliamentary democracy, while Hungary is already not a democracy, according to the Freedom House (Freedom, 2019), and others, too, very recognized institutions of high reputation, such as the Bertelsmann Stiftung, and V-Dem in Sweden (Bertelsmann, 2020; V-Dem, 2020). Well-known, the Russian secret services work much in Hungary, and they influence the views and opinions of average people. The people's views and moods, it is also a great military potential. Poland has a great mission in West Ukraine, in order to defend Europe from Asian attacks and their agent as the recent Hungarian regime. Therefore, East-Central Europe, under the leadership of Poland, has two tasks: to stop Russia and to stop the small brother of Russia, the Hungarian authoritarian leader Orbán, who is the Trojan horse of Putin in the European Union and NATO. Stop Putin and stop Orbán, too, for the safety of humankind.

Poland's mission is of great significance not only in the military but in the economic aspect as well. Poland must resist Russia, also to keep Ukraine's ability to resist, not only in a military way but also in an economic way, too. This is not a question of help and aid, because Poland may have much profit from investing in the Ukrainian economy, mainly when the rebuilding begins after the war. Thus, let us see how to do it and in which way.

However, if Poland does not fulfill its mission, and if Poland stops unconditional, unlimited, and infinite support of Ukraine in all terrains of life, economy, and military aspects, then: then Poland will be the sinner and the only sinner if Muscovian troops appear at the border of Poland. If Poland stops unconditional, unlimited, and infinite support to Ukraine, then Poles will be put again under the conquest of Tsarist Russia, as they already lived under Russian rule from the 18th to the 20th century, but Poles seem to forget their sad past with Russia and are criticizing Ukraine. When Poles awake, then it will be too late, because they will wake in the Russian barn as jerks, if Poles are asleep and criticize Ukraine instead of the unconditional, unlimited, and infinite support of Ukraine. The late grief will no longer help if Poles quarrel with Ukraine now. If Poles are "Christians" then they must not sulk but have to cooperate with Ukraine with love and goodwill; thus, Poles must put aside their grievances, and not sulk like children, but stand on the battlefield like Serious Men against the Russian Devil of Muscovy. To the great sorrow of Humankind, some words said by Morawieczki proves, that some Polish children will grow and become men in Siberia when they work in the GULAG and their capital Warsaw, and other great historical Polish cities are soul under the feet of the Russian bear. "We are no longer transferring weapons to Ukraine because we are now arming Poland with more modern weapons", Morawiecki said in an appearance on the Polish television channel Polsat, on Sep 21, 2023 (Sheftalovich, 2023). Poland seems to be digging its own grave if it follows the words and policy of Morawieczki. Poland really is digging its own grave if stops the unconditional, unlimited, and infinite military support to Ukraine. This is Poles' choice. Poles must choose the right way unless they want to open the field for the Russian conquistadors again.

4. Discussion and Conclusions.

The bourgeois development in Novgorod, in the 14/15th centuries, resulted in a flourishing state of Medieval Russians, with that the Western bourgeoisie, the Hansa-towns, kept good trade and financial contacts. Then, in the 15th century, Moscow increased and conquered all other Russian principalities and Novgorod, too. Hansa-towns stopped contact with this totalitarian, despotic state of Tatar type, thus in response Ivan the Terrible, the mad dictator, invaded Livonia. Since that, social and cultural development has been different in the two terrains of the Eastern Slavs. *The bourgeois development in the Ukrainian and Belarusian terrains was reflected in the activity of confraternities (brotherhoods). These were associations of wealthy burghers, who*

managed schools and book printing. The European civil society has its organic roots in the cultural history of Ukrainian lands, while Muscovites need to study European civilization as an alien, foreign phenomenon. Bourgeois civil society could develop on the background of the constitutional monarchy, but authoritarian dictatorships caused backwardness. This resulted the conquering, expansive, forcing character of the Russian empire. It was reflected, for instance, in conquering Central Asia, and destroying the local Islamic civilization there, as the local witness and recognized scholar, Vámbéry wrote about "Russia's Political Power in Central Asia". Lately, Russia occupied Crimea but did not continue the exploitation of oil and shale gas under the shelf around Crimea but built a new pipeline across Kerch and took gas from far Siberia. Russia cannot and does not develop an intensive economy but an extensive one and rubbering exploitation of conquered lands.

Russian imperialism is the essential phenomenon of existing Russian society. Russia can understand only the language of force and power. Russia cannot exist without aggressive expansion. Russian imperialism is the essential phenomenon of existing Russian society. It is a state, a society which needs always to expand, to demonstrate to the people "indoors" the leadership is strong (thus the people will respect the authority leadership) and to demonstrate "outdoors" that it is a strong big power and the states and all the world must fear of Russia. It is the essential character of Russia. Thus, the world, the Western world has to keep Russia within its borders. You cannot make treaties or negotiations with Russia and sit on the bottom in peace. Russia will not comply with the agreement unless you force it. Russia can understand only the language of force and power. Russia cannot understand any gentleman's agreement. Russia went and has been going and will go until the borders. What can make Russia stop? When Russia feels or can see that there is a border, there is a "red line" it cannot step over. No diplomatic agreement and no negotiation can stop Russia but force. Russia has to realize this is the border and you, Russia, must not step over this line because it is the border of your power.

Список використаних джерел:

1. Anderson, B.R. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition. Verso: London and New York. = in Ukrainian translation: Андерсон, Б. (2003) *Уявленні спільноти – Міркування щодо походження й поширення націоналізму*. Критика: Київ. 272 с. URL: <http://www.litopys.org.ua/anders/and.htm>
2. Angermann, N. & Friedland, K., eds. (2002) *Novgorod – Markt und Kontor der Hanse*. Köln.
3. Bertelsmann (2020) *Wie es um die Demokratie in der Welt bestellt ist – Politik* 29. Bertelsmann-Stiftung, April, 5:07 URL: <https://www.sueddeutsche.de/politik/demokratie-autokratie-studie-1.4891400>
4. Dmitriev, M.V. (2012) [Дмитриев М. В.] «Православная конфессионализация» в Восточной Европе во второй половине XVI века? *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 16. 133–152.
5. Földvári, S. (2021) Ukraine in Europe: for the Historical Roots of European Peculiarities of the Ukrainian Culture. *Україна і Центральна Європа: Історія, політика, культура – Матеріали конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи...»*, eds. О. Бертолон, О. Шафраньош, та ін. Ужгородський національний університет: Ужгород, С. 346–350. URL: <https://www.academia.edu/62629599>
6. Földvári, S. (2022) The Relationship between People and Their Environment from the Point of View of Transcarpathia and Western Ukraine's Oil Fields". *Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни: Матеріали VII Міжнародної науковопрактичної конференції (м. Ужгород, 23 вересня 2022 року)* eds. Ju. Ostanec; M. Palinčák, M. Vegeš, V. Girja, Užhorod, Ukraine. С. 32–34. URL: <https://www.academia.edu/91444236/>
7. Földvári, S. (2023) Comparing the Policies of Stefan Batory and Ivan the Terrible: as for the Victory of the European Polish-Lithuanian Commonwealth over the Despotic Muscovy in 1581. *9th International Zeugma Conference on Scientific Research, February 19-21, 2023, Gaziantep, Türkiye*: Eds. O. Erkmén & G. Gafurova. İKSAD Publishing House: [Gaziantep-Ankara, Türkiye], Issued: 06.03.2023. P. 320–333. URL: https://en.zeugmakongresi.org/_files/ugd/614b1f_8e21c477e5ce4ac7898a0dc9715e32e5.pdf
8. Földvári, S. (2023a) Oil And Gas in Ukraine – Next to Türkiye Under the Black Sea / Ukrayna'da Petrol ve Şeyl Gazı – Karadeniz'in Altındaki Türkiye'nin Yanında" [English and Turkish, longer summaries with references]. 1. *Bilisel Uluslararası Ahlat Bilimsel Araştırmalar Kongresi 15-16 Ağustos 2023: Kongre Kitabı*. Eds. İ. Erpay, N. Sümer. BİLGESİNA. 28 August 2023 (online). С. 984–986. URL: <https://biliselkongreleri.com/panel/uploads/pdf/AHLAT%20KONGRESİ%20KONGRE%20KİTABI.pdf>
9. Freedom (2019) *Freedom in the World 2019*. Freedom House: Washington, New York, 2019. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/Feb2019_FH_FITW_2019_Report_ForWeb-compressed.pdf
10. Grod, P. (2021) Time to stop appeasing Putin and confront Russia's imperial ambitions. *UkraineAlert*, issued by the Atlantic Council, A Nonpartisan Group of Foreign Policy Change Makers: Washington–New York, online published:

- December 2. 2021. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/time-to-stop-appeasing-putin-and-confront-russias-imperial-ambitions> Editorial remark: "Paul Grod is President of the Ukrainian World Congress."
11. Hajnádý, Z. (1995) *A kultúra mint emlékezet: fejezetek az orosz kultúra történetéből* ["The Culture as a Memory: Chapters from the History of the Russian Culture", in Hungarian], Budapest.
 12. Halecki, O. (1963) Why Was Poland Partitioned? *Slavic Review* 22, №. 3. 432–41. URL: <https://doi.org/10.2307/2492489>
 13. Isaievych, Ya. (1990). [Исаевич, Я. Д.] История издания Острожской библии. *Острожская библия: сборник статей*, Moscow 1990.
 14. Isaievych, Ya. (1992) Early Modern Belarus, Russia, and Ukraine: Culture and Cultural Relations. *Journal of Ukrainian Studies*, 17. № 1–2. 17–28.
 15. Isaievych, Ya. (1993) Books and Book Printing in Ukraine in the Sixteenth and the First Half of the Seventeenth Centuries. *Solanus. International Journal for Russian & East European Bibliographie, Library & Publishing Studies. New Series*, vol. 7, London 1993. P. 69–96. updated reprint: Исаевич, Ярослав Дмитриевич: *Україна давня і нова: Народ, релігія, культура*, Міжнародна Асоціація Україністів – Інститут Українознавства ім. Крип'якевича НАН України: Львів, 1996. 214–239.
 16. Jedlicki, J. & Łubieńska, K. (1992) A Stereotype of the West in Postpartition Poland. *Social Research* 59. № 2. P. 345–64. URL: <http://www.jstor.org/stable/40970696>
 17. Kamusella, T. (2013) Germanization, Polonization, and Russification in the Partitioned Lands of Poland-Lithuania. *Nationalities Papers*. 41. №.5. P. 815–838.
 18. Kirchner, W. (1944) A Milestone in European History: The Danish-Russian Treaty of 1562. *The Slavonic and East European Review* 22. № 59. P. 39–48. URL: <http://www.jstor.org/stable/45113504>
 19. Kubilius, A. (2023) Андрюс Кубілюс: Нам треба говорити про демократію в Росії, щоб допомогти Україні вступити в НАТО. *Європейська правда*, Sergey Sidorenko interviewed, Vladimir Oleynik video. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2023/03/27/157220/>
 20. Kushnir, O. (2022) Overcoming 'Otherness': Central and Eastern European Nations and the Idea of 'Europe. *The International Spectator*.
 21. Mironowicz, A. (2003) *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*. Białystok, 2003.
 22. Mironowicz, A. (2012) Bractwa cerkiewne na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI-XVIII wieku. *Elpis* том 14. 2012. № 25–26. С. 307–368. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2411/1/2012_15_-_Elpis_-_Mironowicz.pdf
 23. Mühle, E. (1991) *Die städtischen Handelszentren der nordwestlichen Ruß*. Stuttgart.
 24. Sheftalovich, Z. (2023) Poland stops sending weapons to Ukraine amid grain fight, Warsaw says. *Politico*, September 21, 2023, 7:07 AM by CET. URL: <https://www.politico.eu/article/poland-stops-arming-ukraine-amid-grain-fight/>
 25. Sidoroff, A. A. (1976) [Сидоров, А. А.]. Предисловие. *Украинские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв.: Кат'. изд., хранящихся в Гос. б-ке СССР им. В.И. Ленина: В 3-х вып.*, Каменева, Татьяна Ниловна. ГБЛ: М. С. 5–6.
 26. Thompson, J.M. (1991) *Moscow and "The Gathering of the Russian Lands," 1328–1533*. Routledge: London. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/mono/10.4324/9780429305214-3/moscow-gathering-russian-lands-1328-1533-john-Thompson>
 27. Vámbéry, Á. (1871) *Russlands Machtstellung in Asien*. Brockhaus: Leipzig.
 28. Vámbéry, Á. (1871a) Oroszország hatalmi állása Ázsiában. Pest. ["Russia's Power Position in Asia", in Hungarian].
 29. Vámbéry, Á. (1873) *Zentralasien und die Englisch-Russische Grenzfrage*. Leipzig.
 30. Vámbéry, Á. (2011) *Russlands Machtstellung in Asien*. Salzwasser-Verlag: Paderborn [Reprint].
 31. Vámbéry, Á. (2018) *Russlands Machtstellung in Asien*. Eine Historisch-Politische Studie (Classic Reprint) Fb&c Limited: London.
 32. Vámbéry, Á. (2022) *Russlands Machtstellung in Asien*. Outlook Verlag: Frankfurt [Reprint].
 33. V-Dem, (2020) *Rapport: Ungern inte längre en demokrati* V-Dem-institutet: Göteborg, March. URL: <https://www.europaportalen.se/2020/03/rapport-ungern-inte-langre-en-demokrati>

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Сучасні геополітичні виклики ставлять перед країнами Центральної Європи та всією західною цивілізацією завдання адекватної відповіді на російську агресивну політику. РФ порушила основні принципи міжнародного права ще у березні 2014 року. Багато з цих принципів були закріплені в різних міжнародних правових актах, учасником яких формально залишається Російська Федерація, нащадок колишнього СРСР.

Російська агресія стала першою спробою силової зміни європейських кордонів з часів Другої світової війни. Країни Центральної Європи, як і всі члени Європейського Союзу, США, Японія, Канада, Австралія та інші відреагували на це запровадженням санкцій проти Росії. Проте, на тлі цього, Росія продовжує здійснювати потужну пропагандистську кампанію, і деякі країни Центральної Європи виявилися вразливими до розповсюдженої РФ дезінформації.

Для країн Центральної Європи порушення Росією основних принципів міжнародного права були неочікувані. Однак російський ідеолог О. Дугін ще в 1990-х вказував на важливість України у геополітичній стратегії Росії. Він наголошував, що існування України в межах визнаних міжнародним правом кордонів загрожує геополітичній безпеці Росії [1]. З приходом до влади В. Путіна російський експансіонізм набув нового виміру. Промова Путіна на Мюнхенській конференції з питань безпеки 2007 року та Бухарестський саміт НАТО 2008 року фактично надали РФ карт-бланш на пострадянському просторі. Втручання в Україну стало складовою стратегії керівництва РФ, спрямованої на відновлення її впливу на європейському просторі та відновлення імперських амбіцій.

Для Росії завоювання України є стратегічним кроком, спрямованим на перебудову світового порядку відповідно до власних інтересів. Зокрема, йдеться про відновлення впливу на країни Центральної Європи. Це є передумовою для подальшого наступу на Захід та прикладом для залякування непокірних. У Росії Україна, подібно до Заходу, розглядається як її екзистенційний ворог. Росія не лише не підтримує, але й активно відкидає такі цінності, як права людини, лібералізм, демократія, особиста свобода, свобода совісті, право власності та свобода підприємництва, право народів на самовизначення, мирне співіснування та повагу до суверенітету країн, і ідеологічний плюралізм. Подолання російської агресії можливе лише через об'єднання Заходу (у тому числі України як невід'ємної складової).

Початок російської агресії в Україну у 2014 році та гібридні дії РФ проти Заходу висунули на перший план необхідність посилення стратегічної солідарності в Центральній Європі. Оцінкою безпекового партнерства в регіоні має бути ставлення до російської агресії в Україні. Наприклад, Румунія розглядає Росію як загрозу для своєї безпеки, як це вказано в їхній Національній стратегії оборони, прийнятій ще у червні 2020 року [2]. Не викликають сумнівів позиції Польщі, Чехії, країн Балтії. Однак деякі країни в регіоні не бачуть для себе російських загроз через економічні та енергетичні інтереси. Вони недостатньо усвідомлюють, що об'єктом російської агресивної політики є єдність ЄС та НАТО.

Водночас, руйнування сталої структури безпеки, викликане російською агресією, яка розпочалася в 2014 році, викликало потребу в посиленні співпраці між державами Центральної Європи. В 2015 році був ініційований так званий Бухарестський формат. Країни регіону наголосили на необхідності подальшої присутності НАТО від Балтійського до Чорного моря. Вони підтримали військову присутність США в Європі, особливо на східному фланзі НАТО. Польща та Румунія виступили лідерами у створенні системи оборони для стримування російської агресії.

Втім, лідери країн «дев'ятки» до лютого 2022 року регулярно вказували, що підхід НАТО до Росії базується на стратегії стримування, а оборона та відкритість до політичного діалогу залишаються актуальними. Рівень оборонних витрат у державах Центральної Європи регіону, відповідно до рішень Вельського саміту НАТО 2014 р., зросли, хоча з деякими особливостями.

Витрати на оборону (процентна частка ВВП) [3].

Країна	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Естонія	1,93	2,03	2,07	2,01	2,01	2,05	2,30	2,02	2,12
Латвія	0,94	1,04	1,44	1,59	2,06	2,02	2,15	2,07	2,07
Литва	0,88	1,14	1,59	1,48	1,71	1,97	2,00	1,97	2,47
Польща	1,87	2,22	2,00	1,89	2,01	1,98	2,23	2,22	2,42
Румунія	1,35	1,45	1,43	1,73	1,79	1,84	2,01	1,86	1,75
Словаччина	0,98	1,11	1,12	1,10	1,22	1,70	1,96	1,77	1,76
Угорщина	0,89	0,90	1,00	1,19	1,01	1,34	1,76	1,68	1,74
Чехія	0,94	1,02	0,95	1,03	1,10	1,18	1,30	1,39	1,34

Стимування і оборона на всьому східному фланзі НАТО, від Балтійського до Чорного моря, стали невід'ємними частинами зусиль для забезпечення безпеки.

Важливо, щоб сусіди України твердо підтримували її євроатлантичні прагнення. З одного боку, це було підтверджено результатами саміту НАТО у Вільнюсі у липні 2023 року, який вказав на можливість запрошення України до НАТО, якщо будуть виконані відповідні умови [4]. З іншого, є специфічна позиція Угорщини, яка гальмує приєднання до Альянсу навіть Швеції. Проте, важливо, що партнери розуміють, що дотримання демократичних принципів та права – це ключові вимоги для наближення до НАТО.

НАТО залишається найкращою безпековою організацією у світі. Незважаючи на визнані недоліки, ця організація надає найбільше гарантій відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору. Країни Центральної Європи підтверджують важливість цього.

У безпеці Європи загалом і Центральної Європи зокрема, важливе значення має Україна, яка перебуває на передньому краї боротьби з «руським миром». Спільне завдання полягає в побудові безпечного та гідного майбутнього для всіх країн регіону та Європи через розуміння складності відносин, спільних ризиків та загроз у сьогоденні, співпрацю і зміцнення взаємодовіри для досягнення спільної безпекової мети.

Список використаних джерел:

1. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Москва, 1997. С. 10, 379.
2. Ucraina spune «Pas!» unui parteneriat strategic cu România. Сайт Моніторингу оборони та Безпеки. URL: <https://monitorulapararii.ro/ucraina-spune-pas-unui-parteneriat-strategic-cu-romania-1-33327>
3. The Secretary General's Annual Report 2022. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/3/pdf/sgar22-en.pdf
4. Комюніке Вільнюського саміту. Видане главами держав і урядів країн-членів НАТО, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради у Вільнюсі 11 липня 2023 року. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_217320.htm

Наталія РОТАР,

*професор кафедри політології та державного управління
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)*

**ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Для України, в умовах російсько-української війни, збереження сталих парламентських практик є однією з умов перемоги над ворогом та підтвердженням намірів йти курсом європейської інтеграції та демократичного розвитку. Водночас, умови воєнного стану визначили необхідність трансформації моделі політичної діяльності Верховної Ради України, яка розгорталася у декількох напрямках. Першим вектором

трансформації моделі політичної діяльності українського парламенту є зміни в нормативно-правовому регулюванні його дій. В умовах воєнного стану, відповідно до Ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [15] ВРУ продовжує діяти виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України та законами України. Ст. 12 даного Закону визначає, що в разі введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях ВРУ працює в сесійному режимі.

З метою забезпечення безперервної роботи ВРУ в умовах дії надзвичайного та воєнного стану в Україні, 23 лютого 2022 р. парламент ухвалив проєкт постанови «Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану Постанова Верховної Ради України» [12], яким визначався формат та порядок організації парламентської діяльності. Зокрема, було визначено, що функціонування парламенту має здійснюватися у режимі пленарних засідань, через роботу в її комітетах, тимчасових спеціальних та слідчих комісіях, в депутатських фракціях та групах, у формі відряджень народних депутатів України. Тоді, коли відповідно до календарного плану сьомої сесії IX скликання [11], проведення пленарних засідань не передбачено, вони можуть проводитися за пропозицією Погоджувальної ради депутатських фракцій та груп, засідання якої скликається Головою ВРУ або його заступниками. Організація діяльності українського парламенту в умовах воєнного стану мала забезпечуватися невідкладним проведенням засідань комітетів та тимчасових спеціальних комісій Верховної Ради, на яких здійснюється підготовка для розгляду питань порядку денного пленарних засідань. Важливим елементом даного нормативного акту було те, що Постанова набирала чинності з дня введення в Україні воєнного стану та мала діяти до його скасування. Вже наступного дня, 24 лютого 2022 р., коли розпочалася нова фаза агресії росії проти України, існуючий комплекс правових норм дозволив парламенту ухвалити постанову «Про організацію роботи ВРУ у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року» [13], якою було встановлено особливості діяльності українського парламенту під час сьомої сесії.

Організація діяльності ВРУ в умовах воєнного стану активно дискутувалася і в контексті реалізації можливості нормативно-правового закріплення ведення пленарних засідань в дистанційному режимі та, відповідно, онлайн-голосування народних депутатів парламентського комітету ВРУ в режимі відеоконференції [3]. Спроба запровадження механізму віддаленої (дистанційної) участі народних депутатів у пленарних засіданнях ВРУ в режимі відеоконференції була здійснена Головою українського парламенту Р. Стефанчуком в березні 2022 р. Суб'єкти законодавчої ініціативи винесли на розгляд парламенту не окремий законопроект, а запропонували внести зміни до Регламенту діяльності ВРУ, якими легалізувати проведення дистанційних пленарних засідань парламенту [17]. З огляду на повномасштабну агресію росії, ВРУ, як законодавчий орган, потребувала вироблення особливих механізмів забезпечення ефективної та стабільної діяльності. Співавторами законодавчої ініціативи Р. Стефанчука стали 241 народний депутат, серед яких 196 представляли парламентську фракцію політичної партії «СЛУГА НАРОДУ». Прикметно, що серед співавторів значилися прізвища народних депутатів О. Волошина та І. Васильковського, які, як депутати-втікачі, не були присутніми на засіданнях парламенту від лютого 2022 р.

Цілями організаційної інновації автори законопроекту визначили «забезпечення роботи законодавчого органу у разі неможливості присутності народних депутатів України в будинку Верховної Ради України» [17]. Умовами застосування норм законопроекту чітко були названі умови воєнного стану, за яких пленарні засідання можуть проводитися в дистанційному форматі – віддалено в режимі відеоконференції, за обов'язкової відеофіксації народних депутатів України, які он лайн приєдналися до участі в такому засіданні. Відкритість і гласність дистанційного засідання, відтак публічний характер діяльності українського парламенту, якщо не проводиться закрите засідання, мають забезпечуватися шляхом його прямої трансляції засобами телебачення, радіомовлення та офіційного веб-сайту ВРУ. Законопроектом був запропонований відповідний дистанційному формату механізм проведення голосування: «шляхом підняття руки із зазначенням народним депутатом України позиції «за», «проти» або «утримався». Після кожного голосування народного депутата України визначений Лічильною комісією представник з її складу повідомляє про те, що волевиявлення народного депутата України зафіксовано. Після завершення голосування всіма народними депутатами України, які беруть участь у дистанційному засіданні ВРУ в режимі відеоконференції, Голова Лічильної комісії або визначений Лічильною комісією представник з її складу доповідає про результати голосування за законопроект, проєкт іншого акта, після чого головуючий оголошує рішення, прийняте Верховною Радою України» [8]. Відповідно до

законопроекту, до порядку денного дистанційного засідання ВРУ не можуть бути включені питання про: (1) внесення змін до Конституції України; (2) дострокове припинення повноважень Президента України; (3) питання укладення миру та пов'язаних питань; (4) проекти актів українського парламенту, необхідність ухвалення яких пов'язана з укладанням мирних угод. Прикінцевими положеннями проектувалося, що для забезпечення організації діяльності ВРУ замість системи віддаленого підключення у режимі відеоконференції може бути використана спеціальна електронна система віддаленої роботи з можливістю проведення голосування та визначення його результатів. Але, Головне науково-експертне управління Апарату ВРУ та Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи ВРУ [2] висловили занепокоєння та низку застережень, які вказують на невідповідність законопроекту нормам Конституції України та національної системи права. Попри готовий проект постанови, «Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» [9] не був внесений до порядку денного роботи парламенту, оскільки за таке рішення проголосували тільки 178 народних депутатів.

Ідея нормативно-правового врегулювання організації дистанційної роботи парламенту в режимі пленарних засідань досить активно циркулює в дискурсивному просторі та медійному середовищі. Власне, основним ньюсмейкером в цій царині є Голова ВРУ Р. Стефанчук, який з певною періодичністю артикулює дану проблему. На тлі відсутності міжнародного досвіду застосування такої організаційної форми діяльності національного парламенту як дистанційні пленарні засідання, Україна може бути першою державою, в якій законодавчий орган влади запровадить дану інновацію. Наразі, розроблений законопроект містить низку неточностей, що закладають ризики для законотворчої діяльності та дієвості системи представництва інтересів громадян України, зокрема і в умовах воєнного стану.

Другий вектор трансформації моделі політичної діяльності українського парламенту відображений у змінах в характері законотворчої діяльності ВРУ та. Попри початок росією повномасштабної війни проти України, конституційна більшість народних депутатів продовжила працювати в сесійній залі, що забезпечило неперервність законотворчого процесу, а відтак легальність та легітимність ухвалених парламентом рішень. За рік повномасштабної війни у ВРУ відбулося 46 засідань, які часом переривалися через повітряну тривогу та необхідність перейти в укриття [20], на яких за даними Державної аудиторської служби України у період з 24 лютого 2022 р. по 20 лютого 2023 р. було прийнято 473 Законів України та Постанов Верховної Ради України, з яких 348 – у 2022 р. та 37 – у 2023 р. [5]. Близько 40 % проголосованих рішень ухвалювалися конституційною більшістю голосів.

Зміна режиму законотворчої діяльності відбулася в період з кінця лютого 2022 р. до кінця серпня 2022 р., тобто до завершення роботи 7 сесії парламенту IX скликання. Упродовж цього часу ствердився новий формат роботи – турборежим, для якого характерною є низка ознак: (1) суттєве зростання кількості прийнятих Законів України (229 тільки за 7 сесію IX скликання, при чому співвідношення кількості прийнятих до розглянутих законопроектів зросло на 18 %, а співвідношення кількості розглянутих до кількості зареєстрованих – на 16 % [6]); (2) зменшення часу опрацювання та проходження законопроектів за передбаченою регламентом процедурою їх розгляду (59 % законопроектів були прийняті за одне читання, 41 % – пройшли два читання, 90 % законопроектів, прийнятих за одне читання, народні депутати розглядали менше 2 хв, а кожен другий – близько 41 сек, половина законопроектів, що пройшли два читання, розглядалися в сесійній залі менше 6 хв) [18]; (3) принципове оновлення порядку денного, коли пріоритетними напрямками діяльності парламенту стали питання національної безпеки, перерозподілу видатків державного бюджету, підтримка економіки та охорона правопорядку; (4) домінування законодавчої ініціативи народних депутатів (в період 24 лютого 2022 р. – 22 лютого 2023 р. із зареєстрованих 1686 законопроектів та постанов 1489 були законодавчою ініціативою народних депутатів України [19]); (5) зростання частки порушень процедури законотворчості діяльності (прийняття двох третин всіх Законів України під час 7 сесії відбулося з порушеннями парламентської процедури [6]).

Третім вектором трансформації моделі політичної діяльності українського парламенту є її інформаційно-комунікаційна діяльність в умовах воєнного стану. З метою інформування українського суспільства про політико-правові процеси, діяльність законодавчого органу влади в умовах воєнного стану та забезпечення інтересів національної безпеки України 6 вересня 2022 р. ВРУ ухвалила постанову «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» [9]. Нормами цієї постанови визначалося, що на період дії воєнного стану в інтересах національної безпеки та з метою забезпечення безпеки народних депутатів України та апарату ВРУ, здійснення прямої

трансляції пленарних засідань парламенту може бути обмежено відповідно до принципів реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Відповідно, з метою посилення інформаційної політики Української держави, протидії пропаганді російського агресора та більш повного та комплексного інформування українського суспільства про соціально-політичні та військові процеси були уточнені завдання Парламентського телеканалу «Рада». Зокрема, були внесені зміни до п. 4 Постанови «Про порядок висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання» [14], відповідно до яких на парламентський телеканал покладалося завдання забезпечення створення та трансляції новин, інформаційних та інформаційно-аналітичних матеріалів в рамках єдиних інформаційних платформ стратегічних комунікацій та національних інформаційних марафонів, спрямованих на реалізацію єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Організація та проведення офіційних виступів та виголошення заяв керівництва ВРУ, брифінгів народних депутатів покладалася на Апарат ВРУ в одному з адміністративних будинків поза межами постів охорони, встановлених для охорони й оборони території, що прилягає до адміністративного будинку українського парламенту [9].

Такий підхід до організації висвітлення роботи ВРУ був неоднозначно сприйнятий народними депутатами, які не входили до парламентської більшості, сформованої парламентською фракцією політичної партії «СЛУГА НАРОДУ». Якщо народний депутат України А. Герус вважав, що в організації комунікаційної складової діяльності українського парламенту принципи інформаційної відкритості не порушені [4], то за оцінками віцепікерки ВРУ, народної депутатки від фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» О. Кондратюк, «навіть в умовах воєнного стану неприпустимо наглухо закритися від людей» [1]. І хоча Постанову ВРУ «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» [9] в повному складі не підтримали народні депутати фракції політичної партії «Європейська солідарність» та фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» [7], на нашу думку, вона сформувала баланс між європейським цінностям відкритості державних інституцій та умовами російської агресії в Україні, в яких мав здійснювати свою діяльність український парламент. Дійсно, масштаб політичних парламентських дебатів та дискусій звужувався відсутністю прямих трансляцій засідань Верховної ради, в умовах воєнного стану та турборежиму законодавчої діяльності комунікаційний супровід законодавчої діяльності має спрямовуватися на мінімізацію конфліктогенного потенціалу міжфракційних дебатів.

Четвертий вектор трансформації моделі політичної діяльності українського парламенту пов'язаний з посиленням її інституційної спроможності в умовах воєнного стану. З метою прискорення впровадження Рекомендацій Місії Європарламенту щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради, її Голова Р. Стефанчук ще в листопаді 2021 р. підписав розпорядження про створення Робочої групи з підготовки комплексних законодавчих пропозицій щодо внесення змін до законів України у сфері парламентського права [16]. Широкомасштабна збройна агресія росії та оголошення воєнного стану в Україні не спинили внутрішніх реформ у ВРУ, спрямованих на підвищення її інституційної спроможності. Впродовж 2022 р. Робоча група здійснювала діяльність у форматі підгруп за тематичними напрямками, пріоритетність яких була визначена на її першому засіданні. Результати оприлюднювалися у форматі відкритих презентацій за участі внутрішніх та зовнішніх експертів, представників наукових установ. На нашу думку, важливими в реалізації парламентської реформи та забезпеченні інституційної спроможності Верховної ради України стала низка кроків: (1) створення Дослідницької служби Верховної Ради України шляхом перейменування юридичної особи «Інститут законодавства Верховної Ради України» на «Дослідницька служба Верховної Ради України» зі зміною її функціонального призначення [10]; (2) максимальне наближення до прийняття Етичного кодексу парламентської діяльності. На нашу думку, ухвалення законопроєкту, метою якого вноормування етичних стандартів депутатської діяльності задля забезпечення інституційної спроможності українського парламенту здатне унеможливити діяльність антидержавних політичних сил у Верховній Раді України. В даному контексті варто пригадати всю складність процедури дострокового позбавлення депутатського статусу народних депутатів, які були членами ОПЗЖ та фігурантами Реєстру державних зрадників, створеного рухом ЧЕСНО (загалом – 17 народних депутатів) [21].

Отже, здійснений аналіз процесу адаптації формату діяльності Верховної Ради України до викликів російсько-української війни доводить, що основними напрямками даного процесу були: нормативно-правове регулювання діяльності Верховної Ради України в умовах воєнного стану; особливості законотворчої діяльності Верховної Ради України та її комунікативної взаємодії з

громадськості; парламентська інформаційно-комунікаційна діяльність; посилення інституційної спроможності Верховної Ради України. Застосування в парламентських практиках в умовах воєнного стану принципів демократичної організації законодавчого процесу, послуговування нормами відкритості та прозорості в поєднанні з розгортанням та поглибленням внутрішньої реформи Верховної Ради України доводять її інституційну спроможність та поступ динамічного оновлення відповідно до європейських вимог організації законодавчого процесу.

Список використаних джерел:

1. Батьківщина. Олена Кондратюк: Навіть в умовах воєнного стану неприпустимо наглухо закриватися від людей. URL: <https://ba.org.ua/olena-kondratyuk-navit-v-umovax-voyennogo-stanu-nepripustimo-nagluho-zakrivatisya-vid-lyudej/>
2. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» (реєстр. № 7129 від 08.03.2022), внесений народним депутатом України Стефанчуком Р.О. та іншими народними депутатами України (всього 241 підпис). № 04-28/03-2022/56264 від 21.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247378>
3. Висновок на проект Закону України «Про підстави та порядок проведення пленарних засідань Верховної Ради України та засідань комітетів Верховної Ради України в режимі відеоконференції на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». До реєстр. № 3250 від 20.03.2020 Народні депутати України Р. Стефанчук, М. Стефанчук. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/60251>
4. Герус А. Важливо, щоб усі розуміли рішення, які приймаються в стінах парламенту. URL: <http://www.golos.com.ua/article/363649>
5. Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3435>.
6. Моніторинг роботи Верховної Ради IX скликання за 7 сесію (пів року війни). URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Monitoring_7-9-1.pdf
7. Поіменне голосування про проект Постанови про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану (№7739) – в цілому. 06.09.2022, 13:41. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20914
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України». № 2д9/1-2022/54482 від 05.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243887>
9. Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану. Постанова Верховної Ради України від 6 вересня 2022 року № 2568-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2568-20#Text>
10. Про Дослідницьку службу Верховної Ради України. Розпорядження Голови Верховної ради України № 438 11 серпня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438/22-%D1%80%D0%B3#Text>
11. Про календарний план проведення сьомої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання. Постанова Верховної Ради України 27 січня 2022 року № 2023-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2023-20#n9>
12. Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2022 р. № 2100-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2100-20#Text>
13. Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року. Постанова Верховної Ради України» від 24 лютого 2022 р. № 2103- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>
14. Про порядок висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання. Постанова Верховної Ради України від 30 серпня 2019 р. № 26-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-20#Text>
15. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
16. Про Робочу групу з підготовки комплексних законодавчих пропозицій щодо внесення змін до законів України у сфері парламентського права. Розпорядження Голови Верховної Ради України № 431 від 24 листопада 2021 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216814.html>
17. Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129 від 08.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39176>
18. Реєстр відкритих даних (Інформація щодо пленарних засідань Верховної Ради України). URL: <https://data.rada.gov.ua/open/data/meetings>
19. Саліженко О. Річниця війни: як парламент рік працював в умовах воєнного стану. URL: <https://www.chesno.org/post/5519/>

20. Сьома сесія Верховної Ради України IX скликання. Лютий 2022 року – Серпень 2022 року. <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/79>
21. ЧЕСНО. ДержЗрадники. URL: <https://www.chesno.org/traitors/?n=&new=&dead=&category=&geoobject=&party=>

Володимир КОМАРНИЦЬКИЙ,
аспірант кафедри міжнародної політики
(Ужгородський національний університет)

ВИБОРИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ, ЗАПИТ І ЗАГРОЗИ

Статтю 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено заборону на проведення виборів, референдумів, внесення змін до Конституції України тощо. І лише не пізніше ніж у 90-денний строк з дня припинення чи скасування воєнного стану, якщо чергові або позачергові вибори до відповідних органів мали бути проведені в період, на який було введено воєнний стан, парламент приймає рішення про призначення виборів депутатів Верховної Ради чи місцевих виборів [4]. На сьогодні в умовах повномасштабної російсько-української війни ми де-факто маємо відтермінування виборів президента, народних депутатів та депутатів місцевих рад через дію режиму воєнного стану, та все одно питання стало дискусійним.

Публічне обговорення можливості проведення виборів в Україні було каталізовано заявами окремих зарубіжних політиків, зокрема, президента Парламентської асамблеї Ради Європи Т. Кокса. Той зазначав, що «Україна має організувати вільні та чесні вибори, бо це є зобов'язання держави за статутом Ради Європи» [3]. Також серед аргументів було озвучено необхідність збереження змінюваності влади шляхом виборів як важливої ознаки демократії. Теза не викликає заперечень, але її реалізація унеможливлена як поточною безпековою ситуацією, так і нормами чинного законодавства. У вказаному контексті разом із вже згаданою статтю Закону «Про правовий режим воєнного стану» варто процитувати і ст. 83 Конституції України, в якій йдеться: «У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану» [7]. Однак і аргументів найвищої юридичної сили не вистачило, щоб припинити спекуляції на тему виборів під час війни. Так, деякі депутати, у тому числі й спікер українського парламенту назвали конституційну норму неоднозначною, позаяк прямої заборони на проведення виборів там не міститься [12]. Тобто, якщо внести зміни до кількох законів, можна цілком унормувати проведення парламентських, президентських, а з ними і місцевих виборів.

Враховуючи гнучкість парламентських рішень, варто припустити, що оперативні зміни до законодавства могли б сприяти підготовці до чергових виборів. Ще одним варіантом експертні кола називають тимчасове призупинення дії режиму воєнного стану, яке однак без припинення бойових дій не розв'яже більшості проблем, які роблять неможливим або ускладнюють виборчий процес. Натомість скасування низки обмежень негативно вплине на обороноздатність країни [9].

Ще однією умовою є наявність зацікавлених суб'єктів виборчого процесу всередині країни. Зауважимо, що про необхідність проведення виборів у 2024 р. не заявила жодна з політичних сил у парламенті, а понад 100 громадських організацій взагалі закликали не проводити вибори під час війни, заявивши, що «вибори і повномасштабна війна несумісні». Ідею назвали вкрай небезпечною і такою, що призведе до втрати легітимності як процесу, так і виборних органів, більше того, з високою імовірністю – і до значної дестабілізації держави в цілому» [11]. Артикулюючи необхідність готуватися до виборів 2024 р., політичні еліти зазвичай уточнюють, що головною обставиною для цього є закінчення війни перемогою України до вказаного періоду [8].

Звернімося й до обставин інституційної необхідності виборів, коли б та чи інша рада або виборна посада втратила свої повноваження чи функціональність і потребувала переобрання. Таких фактів ані в системі законодавчої влади, ані в місцевому самоврядуванні не зафіксовано. Важливо додати, що на місцевому рівні значний обсяг повноважень перейшов від рад до військово-цивільних адміністрацій, або ж ті почали частково дублювати функції органів місцевого самоврядування, маючи право пріоритетності рішень. Принагідно окреслимо, які ж інструменти місцевої демократії залишилися дієвими під час

воєнного стану. Цей перелік буде коротким, включивши громадські слухання, використання електронних петицій та частково проведення громадських слухань і реалізацію місцевих ініціатив. Втім і ці можливості вбудовані у рамки війни, коли важливі фінансові рішення приймаються державними органами, а громадам залишаються на вирішення питання рівня перейменування вулиць, та й тут інструменти електронної демократії можуть стикатися з технічними обмеженнями.

Не лише технічні, але й деякі обмеження прав та свобод громадян, передбачені воєнним станом, є перепорою в організації вільних виборів на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Передусім ідеться про вільний доступ до медіа, функціонування яких відчутно змінилося після 24 лютого 2022 р. Очевидно, що ресурс загальноукраїнського інформаційного телемарафону не забезпечить усіх учасників виборчого процесу рівним і вільним доступом до найбільшого медіа-майданчика країни.

Як зазначають фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, вибори в умовах воєнного стану не відповідатимуть демократичним стандартам через обмеження політичних прав і свобод. Під час активних бойових дій неможливо реально забезпечити виборчі права окремих категорій виборців, безпечно голосування і перебування в країні іноземних спостерігачів. Такі вибори під час війни посилять конфлікти всередині українського суспільства [9]. Так само вважаємо такими, що посилюють напругу серед громадян і всередині військово-політичної еліти, ініційовані у найбільших Telegram-каналах опитування на кшталт «якби вибори були завтра, то за кого з кандидатів ви б віддали голос?». Автори такого інтерактивного контенту пропонують часто не репрезентативні списки «кандидатів», не даючи спільноті каналу самостійно вносити власні пропозиції. Натомість ми бачимо результати актуальних соціологічних досліджень щодо рівня довіри українців до тих чи інших політиків, політичних та громадських інституцій.

Проаналізувавши дані опитувань протягом 2023 р. (у січні, травні та вересні), з'ясуємо, що трійка лідерів суспільної прихильності залишається незмінною – військові (чи загалом оборонці включно з ЗСУ, НГУ, ДСНС, ДПСУ та ін.), президент, волонтери [1; 10; 13]. І якщо президент України В. Зеленський заявив, що балотуватиметься у випадку проведення виборів у 2024 р. [5], то дві інші категорії, враховуючи специфіку їхньої зайнятості під час війни, будуть значно обмежені як у часі, так і у використанні виборчих та інших технологій.

Повертаючись до нашої початкової теми, конкретизуємо аргументи щодо можливості чи неможливості проведення виборів під час дії режиму воєнного стану:

– вітчизняне законодавство у положеннях Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Виборчого кодексу України та ін. виключає можливість проведення виборів в умовах війни. Ідеться або про чітку норму заборони, або ж про продовження повноважень депутата до наступних виборів, які відбудуться після скасування режиму воєнного стану у терміни, визначені законами України;

– запит на проведення виборів під час війни не є чітко артикульованим у політичних колах держави, а його обговорення радше є реакцією на публічну цікавість та висловлені точки зору зарубіжних політиків. Щодо запиту безпосередньо суспільства на проведення виборів до закінчення бойових дій, то його в Україні не досліджували;

– ризики і виклики, що супроводжують дискусії про доцільність і необхідність відновлення зараз виборчого процесу в Україні, пов'язані із відсутністю відповідей на питання щодо гарантій виборчого права для військових, які перебувають на фронті, безпеки на виборчих дільницях під час підготовки та проведення голосування, включення до електорального процесу кількох мільйонів виборців з числа внутрішньо переміщених осіб за кордоном та тих, хто проживає на тимчасово окупованих територіях, вірогідності участі у виборах проросійських елементів тощо. У свою чергу, президент України в одному з інтерв'ю зазначив, «якщо Верховна Рада і Кабмін знайдуть відповіді на виклики, пов'язані з виборами, то їхнє проведення стане можливим в Україні під час дії режиму воєнного стану» [6]. Дійсно, парламент уповноважений вносити зміни до законів, але не може змінювати Конституцію, яка убезпечена від цього власною статтею 157 [7]. Відкритим залишається питання пошуку джерел фінансування можливих виборчих перегонів.

Підсумовуючи, зауважимо, що нині в Україні важко знайти підстави та відповідні політико-правові умови для проведення чергових виборів. Не лише введення у дію режиму воєнного стану, але й комплекс обставин, зумовлених війною, унеможливають повноцінний електоральний процес. Однак думки з цього

приводу, озвучені вітчизняними високопосадовцями, дають підстави не виключати можливість його відновлення, хоч і з задіянням значних інституціональних, організаційних, безпекових та фінансових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Абсолютна більшість українців довіряє військовим та ветеранам. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3764247-absolute-bilsist-ukrainciv-dovirae-vijskovim-ta-veteranam.html>
2. Виборчий кодекс України. *Законодавство України*. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
3. Глава ПАРЄ: Україна мусить провести вільні і чесні вибори, навіть якщо вони будуть не ідеальні. *Європейська правда*. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/16/7161795/>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 р. Верховна Рада України: Офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Зеленський розповів, чи балотуватиметься на другий термін у разі проведення виборів у 2024 році. *Радіо Свобода*. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-vybory-2024-prezydent/32573193.html>
6. Інтерв'ю Володимира Зеленського для Sky TG24 04.10.2023 р. *Офіс Президента України: Офіційний YouTube-канал*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KFSLIJ6nf70>
7. Конституція України від 28.06.1996 р. (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*. № 30. С. 92.
8. Мезенцева розповіла на заході ПАРЄ, що вибори мають відбутися в 2024 році. *Європейська правда*. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/15/7161704/>
9. Можливість проведення загальнонаціональних виборів в умовах воєнного стану. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvist-provedennya-zahalnonatsionalnykh-vyboriv-v-umovakh-voennoho>
10. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (травень 2023 р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-traven-2023r>
11. Понад 100 громадських організацій закликають не проводити вибори під час війни. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3762943-ponad-100-gromadskih-organizacij-zaklikaut-ne-provoditi-vibori-pid-cas-vijni.html>
12. Стефанчук: Конституційної заборони проводити вибори під час війни немає. *Інтерфакс-Україна*. 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/925644.html>
13. Українці найбільше довіряють ЗСУ та президенту – опитування. *Аналітичний портал «Слово і Діло»*. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/13/novyna/suspilstvo/ukrayinczi-najbilshe-doviryayut-zsu-ta-prezydentu-opytuvannya>

Ірина ЦІКУЛ,

доцент кафедри політології та державного управління
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Сучасні уявлення про політичний простір засновані, насамперед, на комунікаційному продукті політичних інститутів, детермінованому інтеракціями інституційних акторів у контексті існуючих формальних і неформальних практик управління, а також механізмів і технологій досягнення суспільно-політичного консенсусу з метою оптимізації системи політико-адміністративного управління. Новітні виклики та загрози, зокрема подолання світової пандемії COVID–19 та протидія військовій агресії з боку російської федерації, спричинили трансформацію політичних пріоритетів, появу нових політичних акторів і переформатування політичного порядку денного в публічному просторі України. Означений контекст актуалізує дослідження комунікаційного потенціалу політичних інститутів (на прикладі інституту президента) в умовах російсько-української війни.

Проблеми належного використання комунікаційного потенціалу політичних акторів на національному, регіональному та локальному рівнях завжди перебували на порядку денному, проте особливої актуальності вони набули саме в умовах спротиву російській агресії, постійного намагання

російської федерації розколоти цивілізований світ у позиції стосовно російсько-української війни та дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію в нашій державі. На шляху захисту національних інтересів і національної безпеки, а також протидії зовнішнім викликам і загрозам однією з найбільш вразливих виявилася інформаційна сфера. Військова агресія РФ, розпочавшись з інформаційної сфери, еволюціонувала в повномасштабне вторгнення, що й до сьогодні супроводжується проведенням інформаційних кампаній, спрямованих на руйнування України як незалежної держави та встановлення тотального контролю над її територією і населенням. Володіючи нульовим досвідом здійснення системного впливу на масову свідомість, Україна, на думку Є. Головахи, «прогавила перші стадії інформаційної війни РФ, спрямованої на дискредитацію української державності» [1, с. 261]. Саме тому перед політичними інститутами постала проблема вироблення механізмів своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації як реальних, так потенційних загроз в інформаційній сфері. Більш того, повномасштабне вторгнення російських військ на територію України актуалізувало потребу забезпечення ефективності та результативності комунікації політичних інститутів. Адже, українське суспільство сьогодні, як ніколи, відчуває пряму взаємозалежність інформаційної відкритості влади та довіри до неї. Відповідно, в умовах спротиву російській агресії саме комунікаційний потенціал політичних інститутів може стати дієвим інструментом досягнення стратегічних цілей як на полі бою, так і поза ним, за умови, що комунікація не зводиться до формального виконання декларативних приписів.

В умовах дії правового режиму воєнного стану політичні інститути надають важливого значення комунікації не тільки між собою, а й з громадськістю, що знайшло відображення у зміні стратегій комунікації відповідно умовам геополітичної турбулентності. В даному контексті особливий інтерес представляє стратегія комунікації Президента України В. Зеленського.

З початку російсько-української війни В. Зеленський, як глава держави, уособлює в глобальному публічному просторі українську незламність. Меседжі Президента спрямовані на забезпечення, з одного боку, підтримки України на світовій арені, а з іншого – легітимності державної влади. На думку Е. Сегала, ключовою перевагою стратегії комунікації В. Зеленського є те, що вона зосереджена на прямому, тісному та емоційному дискурсі [4]. Окрім того, стратегія комунікації Президента України характеризується системністю, свідченням якої є постійна присутність В. Зеленського в інформаційно-комунікаційному просторі (телебачення, преса, соціальні мережі) та різновекторністю, що забезпечується шляхом використання різноманітних інструментів і ресурсів.

На наш погляд, характерними особливостями стратегії комунікації В. Зеленського є: (1) постійна присутність у національному медіа-просторі; (2) комунікаційна спроможність на міжнародній арені; (3) активне використання простору соціальних мереж.

Комунікативна компетентність В. Зеленського дозволяє вибудовувати стратегії внутрішніх і зовнішніх комунікацій на основі апеляції до емоцій та спільного досвіду, використовуючи прості, зрозумілі як професійному політику, так і пересічному громадянину меседжі. В. Зеленський прагне відмежуватися від стереотипного сприйняття політиків. Задля цього він використовує тактику щоденних звернень до українців, тобто аудиторії, що безпосередньо відчуває на собі наслідки військового вторгнення РФ. Особливість дискурсу Президента України виявляється також у його неформальному характері, наприклад, використанні селфі-відео для комунікації. Вважаємо, що такий підхід у поєднанні з інструментами самопрезентації, орієнтованими на сприйняття образу звичайної людини, пересічного громадянина, сприяє формуванню сталої системи політичних зв'язків із громадськістю. Досягнення бажаного ефекту підсилюється гармонійним поєднанням прямого звернення, символічних дій та емоційного забарвлення меседжів. Є. Нірман відзначає, що використання В. Зеленським переконань та запевнень у кризових комунікаціях стало ефективним інструментом досягнення воєнних і політичних цілей [3].

Разом із тим, стратегія зовнішньої комунікації В. Зеленського відрізняється від стратегій інших політиків, що характеризуються більш формальним дискурсом. В своїх виступах, зверненнях і промовах В. Зеленський прагне бути прямим, зрозумілим і почутим, постійно акцентує на важливості підтримки світового співтовариства, використовуючи адресні меседжі (громадськості, парламентам або урядам інших держав). Навички адаптації до середовища, невербального спілкування та імпровізації дозволили стати не просто відмінним оратором, а й комунікатором. Звернення В. Зеленського містять інформаційний, аргументаційний та спонукальний компоненти, а також детермінуються сформованою системою зв'язків і геополітичних залежностей України. Виступи Президента України звучали українською

мовою та транслювалися в прямому ефірі мовою відповідної держави або англійською, коли звернення було адресовано багатонаціональній аудиторії. Таким чином, комунікаційна спроможність Президента України на міжнародній арені забезпечує ефективність та результативність його комунікаційної стратегії, свідченням чого є розширення кола військової, економічної та гуманітарної підтримки нашої держави на рівні світового співтовариства та запровадження санкцій проти рф. Окрім того, зовнішні комунікації В. Зеленського виступають ефективним інструментом задоволення інформаційних потреб міжнародної спільноти.

Невід'ємним компонентом стратегії комунікації Президента України виступають соціальні мережі. З моменту початку військового вторгнення рф на територію України кількість фоловерів у соцмережах значно зросла, більше того їх стали використовували як оперативні канали поширення інформації про війну, завойовуючи таким чином підтримку істеблшменту та громадськості різних держав. Для прикладу, якщо у травні 2021 року аккаунт/обліковий запис В. Зеленського у мережі Instagram нараховував 9,2 млн. підписників [5], то станом на вересень 2023 року його аудиторія зросла більш ніж на 7 мільйонів [2].

Аналізуючи роль Instagram, Twitter, Facebook і Telegram у конструюванні комунікативного простору політичних інститутів зазначимо, що інтеграція соціальних мереж у систему політичної комунікації розширила можливості реалізації комунікаційного потенціалу інституту президенства. Зважаючи на те, що традиційні інструменти політичного впливу зазнають динамічних змін, у сучасних умовах соціальні мережі виступають невід'ємним елементом стратегій комунікації політичних акторів. Активне використання В. Зеленським простору соціальних мереж дозволяє розширити сферу політичного впливу президента та сприяє формуванню сталої системи політичних зв'язків із громадськістю як на національному, так і на міжнародному рівні.

Здійснений аналіз комунікаційного потенціалу політичних інститутів в умовах російсько-української війни (на прикладі комунікацій Президента України) дозволяє резюмувати, що новітні виклики та загрози спричинили переформатування політичного порядку денного в публічному просторі та оновлення моделей комунікації політичних інститутів. В умовах правового режиму воєнного стану політичні інститути надають важливого значення комунікації, що знайшло своє відображення в оновленні стратегії комунікації Президента України. Особливостями стратегії комунікації В. Зеленського визначено (1) постійну присутність у національному медіа-просторі, (2) комунікаційну спроможність на міжнародній арені та (3) активне використання простору соціальних мереж. Означені особливості можна розглядати як специфічні маркери комунікації періоду військової агресії рф проти України, зокрема постійна присутність Президента України у національному медіа-просторі виступає дієвим способом підтримки сталої системи політичних зав'язків із громадянами України, зовнішні комунікації В. Зеленського слугують ефективним інструментом задоволення інформаційних потреб міжнародної спільноти, а використання простору соціальних мереж дозволяє розширити сферу політичного впливу.

Список використаних джерел:

1. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
2. @zelenskiy_official. URL: https://www.instagram.com/zelenskiy_official/
3. Nierman E. Zelensky shows the power of persuasion during time of crisis. *Hill*. 02 March 2022. URL: <https://thehill.com/opinion/international/596612zelensky-shows-the-power-of-persuasion-during-time-of-crisis/>
4. Segal E. Zelensky's Most Effective Crisis Communication Strategies, Tactics And Techniques. *Forbes*. 04 March 2022. URL: <https://www.forbes.com/sites/edwardsegal/2022/03/05/zelenskys-most-effective--crisis-communication-strategies-tactics-and-techniques/?sh=650326796344>
5. Top 25 Most Popular World Leaders on Instagram. URL: <https://hypeauditor.com/blog/top-25-most-popular-world-leaders-on-instagram/>

Олександр ІЛЬНИЦЬКИЙ,
магістрант 2 курсу спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Застосування технологій гібридної війни в сучасних війнах та збройних конфліктах перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Використання найновіших інформаційних технологій впливу на свідомість громадян спрямовано на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності держави.

Варто зауважити, що термін «інформаційна безпека» відноситься до захисту особистості, суспільства та держави від негативних та руйнівних впливів у сфері інформації. Це важлива проблема сучасності, яка привертає увагу політологів, соціологів, юристів та фахівців з інформаційних технологій [2, с. 25].

Російська агресія проти України є повномасштабною війною, в якій інформаційний фронт є невід'ємною частиною. Росія активно використовує дезінформацію, пропаганду та кібератаки для досягнення своїх політичних цілей. Сьогодні інформаційна боротьба стає основною формою вирішення міждержавних суперечностей. Зміна характеру воєнних загроз, а також форм і способів ведення збройної боротьби, багатоплановий характер дій противника ставить перед системою забезпечення воєнної безпеки держави нові, набагато вагоміші вимоги, зокрема щодо надійного забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері [3, с. 134].

Росія має значні ресурси для ведення інформаційної війни. Вона використовує весь спектр сучасних інформаційних технологій, включаючи соціальні мережі, месенджери, телебачення та радіо. Інформаційна війна є складним і динамічним процесом. Вона вимагає від України ефективної системи захисту та протидії. Відтак зміцнення інформаційної обороноздатності є важливим завданням для України. Це є запорукою її успіху в протидії російській агресії та захисту національних інтересів.

На сьогодні інформаційна боротьба стала однією з важливих, а часто, як показує досвід останніх воєнних конфліктів, зокрема на Сході нашої держави, й основних форм досягнення стратегічних цілей у конфлікті. Україна має особливу потребу в ефективній інформаційній обороні, оскільки російська пропаганда намагається знайти підтримку українського населення. Українські ЗМІ та інформаційні ресурси є основними майданчиками для боротьби з російською пропагандою та поширення правдивої інформації. Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами для підвищення своєї інформаційної обороноздатності та протидії російській агресії [1, с. 7].

Зазначимо, що надзвичайно важливим є вміння розвивати критичне мислення серед українського населення, щоб воно було здатне розрізняти факти від маніпуляцій та фейків. Забезпечення кібербезпеки є однією з ключових складових інформаційної обороноздатності України, оскільки російська агресія включає в себе кібератаки на українські інформаційні системи. Особливості інформаційної обороноздатності України включають забезпечення доступу до правдивої інформації, розробку механізмів протидії пропагандистським стратегіям та захист критичної інфраструктури.

Після початку російської військової агресії проти України, де інформаційна складова стала важливим елементом, відбулася реформа національного інформаційного законодавства. Якщо говорити про національно-правову регламентацію забезпечення інформаційної безпеки, то першим нормативно-правовим актом у цьому напрямку стало рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 року, яке ввів в дію Указ в.о. Президента України Олександр Турчинов від 1 травня 2014 року № 449/2014 [4]. Це рішення сформулювало комплексний підхід до системи забезпечення інтересів України у сфері інформаційної безпеки та спонукало органи влади до майбутніх заходів і перетворень у цій галузі. Рішення містило правдиве твердження про те, що «останнім часом Російська Федерація розповсюджує недостовірну, неповну та упереджену інформацію про Україну, намагаючись маніпулювати суспільною свідомістю в Україні та за її межами» [4].

Без сумніву, залучення громадськості та активної громадськості в процес інформаційної обороноздатності є важливим елементом успішної боротьби з російською пропагандою та дезінформацією. Україна також виконує важливу роль у міжнародному інформаційному просторі, щоб протидіяти російській пропаганді та поширювати свою позицію.

Отже, за останні роки Україна зробила великі кроки у зміцненні своєї інформаційної обороноздатності, проте виклики, що ставить російська агресія, продовжуються і вимагають постійного вдосконалення. У відповідь на російську агресію Україна вжила низку заходів для зміцнення своєї інформаційної обороноздатності. Зокрема, було створено Національний центр протидії дезінформації, розроблено Концепцію інформаційної безпеки України, а також ухвалено низку законодавчих актів, які посилюють захист інформації. Незважаючи на ці заходи, Україна все ще стикається з серйозними викликами в сфері інформаційної безпеки. Росія продовжує провадити активну інформаційну кампанію проти України, спрямовану на дестабілізацію ситуації в країні та підірив довіри до влади.

Список використаних джерел:

1. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави: Підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 274 с.
2. Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. К.: НУОУ, 2017. 104 с.
3. Левченко О. Система забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: основи побудови та функціонування: монографія. Житомир: Видавець ПП «Євро-Волинь», 2021. 172 с.
4. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

Ігор ЛАПА,

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)*

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Через півтора роки після повномасштабного вторгнення росії в Україну економічні наслідки війни все ще відчутні в усьому світі. Війна, не будучи ключовим фактором, що пояснює повільніше, ніж очікувалося, економічне зростання у 2022 році та погіршення прогнозів на 2023 рік, негативно вплинула на глобальну економічну активність, посиливши інфляційний тиск у всьому світі та перешкоджає повноцінному відновленню після пандемії.

Війна призвела до нестабільних і високих цін на сировинні товари та енергоносії, що загостило дефіцит продовольства та прискорило інфляцію в багатьох регіонах світу. Хоча ціни на енергоносії та зерно знизилися з пікових значень середини 2022 року, ризики їхнього повторного зростання залишаються, і Європа все ще може зіткнутися з викликами для своєї енергетичної безпеки [1].

Деякі наслідки війни вдалося пом'якшити завдяки цілеспрямованим політичним заходам та ініціативам, зокрема Чорноморській зерновій ініціативі за посередництва ООН. Тим не менш, невизначеність щодо тривалості та інтенсивності конфлікту, а також потенційні експортні обмеження в країнах-експортерах продовольства означають, що проблеми з постачанням продовольства, ймовірно, збережуться і в 2024 році. Країни також вживають заходів для забезпечення імпорту товарів першої необхідності, зважаючи на розрив ланцюгів постачання. Залишається відкритим питання, чи будуть глобальні ланцюги постачання еволюціонувати в істотно інші конфігурації, враховуючи накопичений досвід пандемії COVID-19 та війни в Україні.

Конфлікт спочатку призвів до помітного зростання цін на нафту і природний газ (що також призвело до зростання цін на вугілля), а також цін на метали і зерно на тлі ймовірних перебоїв з постачанням або навіть видобутком. Труднощі з платіжними схемами та вибухи на трубопроводі «Північний потік-1» у вересні 2022 року призвели до скорочення потоку російського природного газу до Європи. Тим часом ЄС

намагається зменшити свою залежність від імпорту російського газу, різко збільшивши закупівлі скрапленого природного газу (СПГ) з Алжиру, Азербайджану, Норвегії та Великої Британії, а також збільшивши виробництво електроенергії з вугілля, сонячної та вітрової енергії [2].

Завдяки тому, що Європа успішно заповнила свої газові сховища, скоротила споживання газу приблизно на 15% і пережила відносно м'яку зиму, ціни знизилися зі своїх пікових значень і, ймовірно, ще більше знизяться у 2023–2024 роках, залишаючись, однак, значно вищими за свої середні історичні показники. Однак відкриття китайської економіки та відновлення попиту в Азії, а також поповнення підземних сховищ в Європі у другій половині 2023 року можуть знову підштовхнути ціни вгору. У Сполучених Штатах ціни на природний газ, залишаються значно нижчими за європейські. Ці події прискорили зусилля з переходу від викопного палива до відновлюваної енергетики, але в найближчій перспективі використання вугілля та інших «брудних» видів палива, що зросло у 2022 році сприяло збільшенню викидів CO₂.

Економіка України зазнала значних втрат, скоротившись у 2022 році, за попередніми національними даними, на понад 30 відсотків, і після завершення конфлікту потребуватиме масштабних зусиль з її відновлення. Міжнародна підтримка України з боку різних партнерів протягом цього періоду залишалася незмінною.

Хоча початкові оцінки передбачали падіння російської економіки на 10–15 %, за останніми даними федеральної служби державної статистики росії, падіння у 2022 році було значно нижчим і становило 2,1 %, оскільки експортні надходження залишалися високими, незважаючи на війну та низку санкцій. Однак найближчі перспективи російської економіки залишаються невизначеними [3].

Економічні перспективи співдружності незалежних держав та Грузії зазнали значного впливу. Вплив відбувається через численні канали, включаючи міграцію, ціни на сировинні товари, волатильність ринків, грошові перекази та зміни у фіскальному просторі. Наслідки для окремих країн різняться залежно від ступеня впливу та здатності до подолання наслідків, і деякі економіки показали кращі результати, ніж передбачалося раніше, завдяки переміщенню частини економічної активності з російської федерації.

У довгостроковій перспективі політичні та економічні наслідки конфлікту, ймовірно, впливатимуть на торговельні та фінансові потоки в країнах СНД, а також на загальну структуру їхньої інтеграції у світову економіку.

Список використаних джерел:

1. One year since Russia's invasion of Ukraine – the effects on euro area inflation. European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/blog/date/2023/html/ecb.blog20230224~3b75362af3.en.html> (дата звернення: 01.10.2023).
2. How has the Russian invasion of Ukraine affected global financial markets? Economics observatory. URL: <https://www.economicsobservatory.com/how-has-the-russian-invasion-of-ukraine-affected-global-financial-markets> (дата звернення: 01.10.2023).
3. War in Ukraine: Twelve disruptions changing the world—update. McKinsey & Company. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/war-in-ukraine-twelve-disruptions-changing-the-world-update> (дата звернення: 01.10.2023).

Євгеній ГАЙДАНКА,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: КОНТЕКСТ ДОСТРОКОВИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ

У середовищі країн, які успішно впорались зі складнощами постсоціалістичного транзиту Словацька Республіка традиційно демонструвала певну неоднозначність, або, скоріше, гібридність. Причому спектр словацької неоднорідності достатньо широкий – від визначення країни «чорною дірою» на мапі Європи в умовах мечіяризму 1990-их рр. (завдяки спічу тодішнього державного секретаря США Мадлен Олбрайт) [1] до обрання у 2019 р. жінки-кандидата Зюзанни Чапутової на найвищу посаду Президента (нетипове волевиявлення для консервативних постсоціалістичних суспільств) [2]. Черговим

викликом для словацького політичного дискурсу став початок широкомасштабного російського військового вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Це знакова подія для словацького політикуму, яка сприяла виникненню великої політичної дискусії та електоральному розмежуванню на дострокових парламентських виборах восени 2023 р.

На нашу думку, фактор російсько-української війни в електоральних процесах формує два умовні кліведжі¹:

1. Прихильники допомоги Україні, у першу чергу гуманітарної; допускається й ремонт у Словаччині пошкодженої у боях в Україні техніки чи надання важкого озброєння. Ці орієнтації збігаються з офіційною позицією Європейського Союзу, а відтак можемо говорити про європейськи орієнтованого виборця. Сегмент таких виборців широкий – від відвертих єврофілів до поміркованих євроскептиків (т.зв. «м'який євроскептицизм»)², які не марять відродженням Радянського Союзу чи вигодами від зближення з російськими елітами. При аналізі результатів виборів [5] до першої групи відносимо такі політичні сили:

– «Прогресивна Словаччина» (17,96 %), яка серед впливових політичних сил справедливо вважається найбільш ліберально орієнтованою партією. Діючий Президент Зюзанна Чапутова є близькою до цієї політичної сили, більше того, свого часу стала однією із засновників ліберальної партії;

– партійна коаліція на чолі з колишнім прем'єр-міністром Ігорем Матовічем у складі його «OLANO та Друзі», Християнського Союзу (розглядалась як можлива альтернатива традиційним словацьким християнським демократам) та партії заснованої колишнім Президентом Андреєм Кіскою «За людей» (8,89 %). Ігор Матовіч справедливо входить до групи найбільш одіозних словацьких популістів, який став «автором» широкої політичної кризи 2022 р. і, як наслідок, розпуску Національної Ради;

– християнські демократи Християнсько-демократичний Союз (6,82 %) та ліберальні консерватори «Свобода і Солідарність» відомого словацького політика Ріхарда Суліка (6,32 %). Обидві політичні партії демонструють помірний євроскептицизм і у питаннях підтримки України є достатньо обережними. Основний акцент зроблено на наданні гуманітарної допомоги, проте російська військова агресія засуджується однозначно.

Розкриємо склад другої групи парламентських партій, які виступають за обмеження (припинення) будь-якого виду допомоги Україні в умовах війни з російським агресором:

– «Напряма – СД» на чолі з одіозним Робертом Фіцо (22,94 %). Партія-переможець і одночасно партія-реваншист, якій вдалося повернутись на лідерську позицію у Словаччині. Р.Фіцо побудував свою передвиборчу кампанію на популістських лозунгах і відверто заграючи з праворадикальним електоратом (таким чином забравши частину голосів від екстремістів політичної сили «Республіка» – Є.Г.), майже нічого не залишив від класичної соціал-демократії. Такий підхід дозволив партії Фіцо перемогти, незважаючи на максимальну кризу легітимності протягом 2018–2020 рр. У питаннях російсько-української війни Р. Фіцо спочатку зберігав нейтральну позицію, помірно критикуючи Європейський Союз, але згодом розглядав як «війну між США і Росією» на українській території. Звичайно, під час передвиборчої кампанії політик виступав за припинення будь-якої допомоги Україні;

– праворадикальні націоналісти зі Словацької Національної партії (5,62 %), які беруть свій початок з періоду ранньої ерозії соціалізму та початку розпаду чехословацького федералізму. Як і більшість праворадикальних політичних сил в Європі словацькі націоналісти однакостайні – жодної підтримки Україні.

Окремо розглянемо партію, якій вдалося обійняти третє місце з результатом у 14,70 %. Це соціал-демократи «ГОЛОС – СД» на чолі із вихідцем з фіцовського «СМЕРУ» Петером Пеллігріні. Партія була заснована тільки у 2020 р. як своєрідний ребрендинг словацької соціал-демократії у протизагу дискредитованій «НАПРЯМ – СД». П. Пеллігріні системно відстоює образ незалежного політика, дистанціюючись від Р. Фіцо. Але за результатами виборів–2023 ввійшов до складу урядової коаліції разом зі своїм колишнім однопартійцем Робертом Фіцо. Безпосередньо П. Пеллігріні у питанні російсько-української війни балансував між засудженням російської агресії до надання Україні обмеженої допомоги, але тільки в інтересах словаків. По-суті, Петер Пеллігріні так кінцево і не визначився кого і у якій мірі він підтримує/засуджує, що не завадило йому отримати достойні міністерські позиції у новому Уряді Р. Фіцо.

¹ Тут ми вдалися до аналогій із соціально-політичними розмежуваннями (від англ. *cleavages* – розмежування), які вперше ввели в політологічний обіг Сеймур Ліпсет та Стейн Роккан у далекому 1967 році і концепція яких неодноразово доповнювалась й застосовувалась до постсоціалістичних суспільств [3].

² «М'який євроскептицизм» позначається ревізією членства країни у складі Європейського Союзу з метою пошуку покращених умов перебування серед членських країн. На відміну від «твердого євроскептицизму» вихід зі складу Європейського Союзу не розглядається. Такий класичний підхід розроблений, зокрема, П. Копецькі та К. Маддлом [4].

Отже, питання російсько-української війни було й надалі залишається актуальним для сучасної словацької політики. В умовах минулорічної політичної кризи та агресивної передвиборчої кампанії (не)надання Україні гуманітарної та військової допомоги стало вагомим електоральним капіталом. Результати дострокових парламентських виборів наприкінці вересня 2023 р. підтвердили серйозне розмежування словаків між прихильниками і противниками європейської моделі допомоги Україні.

Список використаних джерел:

1. Dzurinda Mikuláš. Slovakia, still the «black hole» of Europe. *Politico*. 2018, March 16. URL: <https://www.politico.eu/article/slovakia-black-hole-of-europe> (дата зверення: 17.10.2023).
2. Haydanka Y., Haydanka D., Notable Presidential Elections of 1999 and 2019 in the Slovak Republic: Communicative Markers and Electoral Cleavages. *Agathos*. 2022. Vol. 13. Issue 2 (25). P. 207–220.
3. Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives. S.M. Lipset, S. Rokkan (eds.). New York, 1967. 554 p.
4. Kopecky P., Mudde, C. The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics*. 2002. Vol. 3. № 3, P. 297–326.
5. Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky 2023. Štatistický úrad Slovenskej republiky. URL: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2023/sk/vysledky_hlasovania_strany.html (дата зверення: 17.10.2023).

Валерія ХАКИМОВА,

*аспірантка кафедри міжнародних відносин
(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)*

САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

У сучасному світі санкційна політика стає одним із ключових інструментів міжнародної дипломатії, що використовується для врегулювання конфліктів та забезпечення міжнародного правопорядку. Європейський Союз прагне формувати міжнародні відносини та бути визнаним як потужний актор міжнародної арени, віддаючи перевагу не лише «м'кій силі», але й «твердим заходам» у сфері міжнародних відносин [1, с. 101]. Ситуація, що склалася в результаті агресивних дій Російської Федерації проти України, зокрема анексії Криму та воєнних дій спочатку на сході країни, а згодом і повномасштабного вторгнення стала значущим викликом для міжнародної спільноти. Європейський Союз, як один із головних гравців на міжнародній арені, взяв на себе відповідальність за реагування на ці дії, використовуючи санкції як одну з форм відповіді. Це підкреслює актуальність санкцій як стратегічного інструменту європейської зовнішньої політики. Ця робота має на меті розглянути сутність та сфери застосування одинадцятого пакету санкцій, а також визначити ефективність санкційної політики ЄС у контексті російсько-українського конфлікту.

Очевидно, що на сьогодні Росія є світовим лідером по кількості накладених санкцій, обійшовши навіть Іран. Наразі вважається, що саме санкції є найбільш дієвим інструментом впливу на країну-агресора з боку цивілізованої світової спільноти.

До річниці повномасштабної агресії РФ проти України державами-партнерами було ухвалено потужні санкційні пакети. Станом на жовтень 2023 р. Радою ЄС ухвалено вже одинадцять пакетів економічних та індивідуальних санкцій у зв'язку з військовою агресією Росії проти України [4].

23 червня 2023 року Радою ЄС ухвалено 11-й пакет санкцій ЄС, який включає наступні заходи:

- Механізм протидії обходу санкційних заходів: передбачає інтенсифікацію двосторонньої та мультilaterальної взаємодії з третіми країнами, зокрема в аспекті уникнення санкційних обмежень. У випадку недосягнення очікуваних результатів через таку взаємодію, Європейський Союз буде впроваджувати цільові рестриктивні міри щодо операторів з третіх країн, які асистують у обході санкцій. Якщо ж незважаючи на індивідуальні санкції, обхід санкційних заходів продовжуватиме набирати оберти та буде систематичним, Рада ЄС може розглянути введення обмежень на продаж, поставку, передачу або експорт товарів та технологій (які уже підлягають експортній забороні до Росії), до держав, чия юрисдикція використовується або яка представляє підвищений ризик їх використання для оминання санкцій. Цим третім країнам у ЄС обіцяють навіть технічну допомогу, за умови дотримання обмежень.

- **Регулювання імпорту та експорту та встановлення обмежень:** Європейський Союз доповнив перелік суб'єктів на 87 позицій, які прямо підтримують оборонну промисловість Росії у конфлікті з Україною. Ці суб'єкти зазнають підсилених експортних рестрикцій у контексті товарів та технологій з можливістю подвійного призначення. У цьому переліку, зокрема, представлені чотири іранські компанії, що спеціалізуються на виробництві безпілотних літальних систем і їхньому експорті до Росії, а також окремі російські установи, які фокусуються на дизайні, виробництві та поставках електронних компонентів для оборонного комплексу. Додатково включені інші суб'єкти, що сприяють оминанню комерційних рестрикцій. Додатково, було розширено категорії товарів, які можуть сприяти технологічному просуванню російського оборонного та безпекового секторів.

- **Заборона пропагандистських ЗМІ:** відкликано ліцензії на мовлення ще п'ятьох пропагандистських медіа ресурсів: RT Balkan, Oriental Review, Tsargrad, New Eastern Outlook і Katehon.

- **Обмеження в транспортній інфраструктурі:** Європейський Союз поширив заборону на автомобільне перевезення вантажів на їх територію, зокрема за допомогою причепів та напівпричепів, які мають реєстрацію в Російській Федерації, у тому числі на вантажівки, зареєстровані не в РФ. Додатково, Європейська Рада запровадила обмеження на доступ до портових споруд ЄС для будь-яких суден, що виконують операції перевалки з одного судна на інше, у випадках, коли є обґрунтовані підозри у компетентних органів щодо порушення судном заборон на імпорт до ЄС сирової нафти та нафтопродуктів з Росії або транспортування нафтопродуктів, що придбані вище встановленої граничної ціни. Аналогічні обмеження будуть застосовані до суден, у діяльності яких є підстави підозрювати умисне вимкнення або зміну їхніх навігаційних систем під час транспортування російських нафтових ресурсів у відсутність відповідних міжнародних дозволів чи стандартів.

- **Енергетична політика:** Було скасовано тимчасове виключення, що було надано Німеччині та Польщі щодо імпорту сирової нафти з Російської Федерації через північний сектор нафтопроводу «Дружба». Проте сировина, яка транспортується з Казахстану або інших третіх країн, зберігає можливість транзиту через російську територію та подальшого імпорту в Європейський Союз за допомогою нафтопроводу «Дружба».

- **Індивідуальні обмежувальні заходи:** до реєстру додано 71 фізичну та 31 юридичну особу. Основні категорії включають: лідерів та представників російських військових формувань та структур, активно заангажованих у військових діях та мобілізації; провідних журналістів та керівників ЗМІ, що пропагують російські погляди; судді; представники окупаційної адміністрації, які займалися експортом українських культурних цінностей; представники російської та окупаційної влади, які причетні до незаконної депортації українських дітей; керівництво компаній, яке співпрацювало з ПВК Вагнер; губернатори; підприємства з російської оборонної промисловості, включаючи виробників ракетної техніки; фінансові установи; IT-компанії, які забезпечують критичні технології та програмні рішення для російських спецслужб [2].

3 серпня цього року Рада ЄС також затвердила пакет обмежувальних заходів проти Білорусі 2023/1592 (CFSP), аналогічний Росії, у зв'язку з її участю в агресії Росії проти України. Зокрема, вводяться обмеження, які поширюють заборону на експорт до Білорусі на низку чутливих товарів і технологій, які сприяють військовому та технологічному розвитку Білорусі. Додаткова заборона вводиться на експорт вогнепальної зброї та боєприпасів, а також товарів і технологій, придатних для використання в авіаційній та космічній промисловості [4].

У пакеті також є нові списки проти 38 осіб, серед яких – найголовніші пропагандисти, представники судових органів, які причетні до розслідування опозиціонерів, а також співробітники пенітенціарної служби.

Що стосується ефективності санкцій, то через їх застосування російські банки та компанії обмежилися в доступі до капіталу на західних ринках. Це призвело до скорочення іноземних інвестицій і подорожчання кредитування. Більше того, російський рубль суттєво знецінився щодо інших світових валют, що призвело до зростання інфляції та вплинуло на купівельну спроможність населення. В енергетичному секторі санкції обмежили доступ Росії до технологій та обладнання для розвідки та видобутку нафти та газу, особливо в Арктиці та сланцевих родовищах тощо [3].

Однак, хоча санкції певним чином вплинули на російську економіку, їх здатність досягти своєї головної мети – змінити стратегічну поведінку Москви щодо України – залишається під питанням. Деякі

аналітики стверджують, що санкції, можливо, лише ускладнили мирний процес, змусивши Росію зайняти більш жорстку позицію.

Підсумовуючи, можна твердити, що ЄС продемонстрував свою готовність підтримати Україну в її боротьбі за суверенітет і стабільність. Ця підтримка виявилася необхідною для протидії агресії та підтримки демократії. Союз активно реагує на російську агресію проти України, використовуючи санкції як засіб тиску на Кремль з метою припинення військової агресії та відновлення суверенітету та територіальної цілісності України. Рішення запровадити санкції проти Росії продемонструвало рішучість та єдність Європейського Союзу перед обличчям порушень міжнародного права. Але незважаючи на економічний вплив санкцій на Росію, політичний і дипломатичний вплив складніше виміряти, а ефективність санкцій як засобу досягнення мирного врегулювання залишається предметом дискусій.

Список використаних джерел:

1. Assessing the Effectiveness of EU Sanctions Policy / R. Drulakova et al. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2010. Vol. 4, no. 1. P. 101–122. URL: <https://cejiss.org/assessing-the-effectiveness-of-eu-sanctions-policy> (дата звернення: 01.10.2023).
2. Making sanctions effective. EU Solidarity with Ukraine. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/making-sanctions-effective_en (дата звернення: 02.10.2023).
3. Medunic F. Damage done: Ways to measure European sanctions 'success against Russia. ECFR. URL: <https://ecfr.eu/article/damage-done-ways-to-measure-european-sanctions-success-against-russia/?amp> (дата звернення: 03.10.2023).
4. Timeline – EU restrictive measures against Russia over Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (дата звернення: 01.10.2023).

Анастасія ЛЕНДЬБЕЛ,

*студентка факультету міжнародних економічних віносин
(Ужгородський національний університет)*

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ САНКЦІЙ ЄС ПРОТИ РОСІЇ У ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

1. Особливості санкцій на ринку фінансово-банківських послуг та роль SWIFT у їх застосуванні.

Для досягнення цілей зовнішньої політики санкції приймають форму ембарго на постачання зброї, скорочення та припинення іноземної допомоги, обмеження експорту та імпорту, заморожування активів, підвищення тарифів, скасування торгового статусу нації найбільшого сприяння, негативні голоси в міжнародних фінансових установах, розірвання дипломатичних відносин, відмови у видачі віз, скасування авіасполучення та заборони на кредитування, фінансування та інвестиції [15].

Що стосується банківського сектору, то в ньому санкції призначені для покарання за неправомірну поведінку піднаглядного банку. Вони служать стримуючим фактором як і для відповідного банку, а також для всього сектору. Розгляд санкцій може бути розпочато не лише під час триваючих порушень, але й після припинення порушення, за умови дотримання терміну давності.

Якщо розглядати особливості застосування банківських санкцій Європейським Союзом, Європейський Центральний Банк (ЄЦБ) відіграє значну роль. ЄЦБ може накладати грошові штрафи на значні банки, які порушують прямо застосовні закони Європейського Союзу (ЄС) або рішення чи нормативні акти ЄЦБ [18].

У разі порушення національного законодавства, що імплементує директиви ЄС, порушень, вчинених фізичними особами, або коли має бути накладено моральне стягнення, ЄЦБ може звернутися до відповідного національного наглядового органу з проханням відкрити відповідне провадження. NSA проводить ці провадження та приймає рішення щодо штрафних санкцій відповідно до чинного національного законодавства. ЄЦБ може накласти штрафи в розмірі до 10% від загального річного обороту банку за попередній фінансовий рік або подвійної суми отриманого прибутку чи уникнутих збитків у результаті порушення, якщо їх можна визначити [18].

Варто зазначити, що така система банківського сектору як SWIFT стала однією з перших запроваджених санкцій проти Росії з 24 лютого 2022 року і загалом є одним із компонентів економічного превентивізму конфліктів. У наступних пунктах буде описано ефекти відключення російських банків від системи SWIFT після повномасштабного вторгнення. SWIFT — це мережа обміну повідомленнями, яку фінансові установи використовують для безпечної передачі інформації та інструкцій через стандартизовану систему кодів. Хоча SWIFT став важливою частиною глобальної фінансової інфраструктури, сам він не є фінансовою установою: SWIFT не зберігає та не передає активи. Скоріше його корисність полягає в його силі сприяти безпечному й ефективному зв'язку між установами-членами [19].

SWIFT виконує дві ключові ролі: дозволяє учасникам SWIFT обмінюватися інформацією через мережу SWIFT і встановлює стандарти для обміну повідомленнями. Міжнародні санкції, що стосуються SWIFT, перешкоджають суб'єктам доступу до мережі SWIFT; як ми обговорюємо нижче, оскільки стандарти SWIFT є загальнодоступними, санкції не можуть перешкодити країнам розвивати паралельні системи, які використовують стандарти SWIFT. Крім того, оскільки SWIFT є кооперативом, його місія полягає в тому, щоб діяти в інтересах усієї спільноти учасників. Таким чином, SWIFT зазвичай намагається не приймати політичних рішень, які виключають користувачів або обмежують їхній доступ до платформи. Рішення про запровадження санкцій належать урядам країн, і уряди в усьому світі можуть (і запроваджують) дуже різні набори санкцій. Оскільки SWIFT зареєстровано згідно з бельгійським законодавством, він повинен відповідати законодавству Бельгії та ЄС і дотримуватися режимів санкцій у цих юрисдикціях [10].

Накладення фінансових санкцій через SWIFT може відбутися без будь-яких законодавчих дій з боку Бельгії чи ЄС. У 2017 році Бельгія вирішила більше не дозволяти SWIFT надавати послуги певним північнокорейським банкам, які перебувають під санкціями ООН, і SWIFT видалив ці установи. Наступного тижня SWIFT відключив решту банків Північної Кореї, не вимагаючи цього ні законодавством Бельгії, ні ЄС. Незважаючи на те, що SWIFT пояснив це подальше рішення, заявивши, що інші банки не відповідали критеріям роботи, він не пояснив, що саме зробили банки, що виправдовувало призупинення [10].

Так само SWIFT може вирішити дотримуватися вказівок країни, навіть якщо це не вимагається законодавством Бельгії та ЄС. У 2016 році іранські банки були знову підключені до SWIFT відповідно до Спільного комплексного плану дій, також відомого як іранська ядерна угода 2015 року, погодженого Іраном, Сполученими Штатами, Китаєм, Францією, Росією, Великою Британією, Німеччиною та Європейський Союзом. Коли Сполучені Штати вийшли з угоди в 2018 році, вони дали SWIFT шість місяців, щоб відключити іранські установи, на які були повторно накладені санкції, або потрапити під санкції США. Оскільки ЄС не вийшов з договору, регулювання ЄС не змусило SWIFT відключити іранські фінансові установи, на які США повторно ввели санкції. Однак після завершення шестимісячного періоду SWIFT вирішив відключити іранські банки від своєї системи «в інтересах стабільності та цілісності глобальної фінансової системи» [10].

Санкції США та ЄС щодо SWIFT мали б значний вплив на світову економіку, враховуючи центральне місце SWIFT у глобальній платіжній системі.

2. Аналіз тенденцій застосування Євросоюзом санкційних заходів впливу щодо РФ.

3 березня 2014 року Україна почала запроваджувати санкції та обмежувальні заходи проти громадян і юридичних осіб Російської Федерації. Рішенням РНБО Україна припинила будь-яке військово-технічне та безпекове співробітництво з Російською Федерацією, а угоди з відповідними структурами Російської Федерації були денонсовані. Також Україна припинила обслуговування ракетних комплексів, які вироблялися на підприємстві «Південмаш». Правоохоронні органи України відкрили кримінальне провадження проти високопосадовців Російської Федерації. Понад 1700 громадянам Росії було заборонено в'їзд на територію України [8].

У зв'язку зі складною ситуацією у відносинах між Україною та Росією, а також торговельно-економічним співробітництвом, пов'язаним зі збройним конфліктом, 14 серпня 2014 року Україна прийняла Закон «Про санкції» з метою захисту своїх національних інтересів, безпеки, суверенітету і територіальної цілісності, а також боротьбу з терористичною діяльністю. Закон передбачав застосування санкцій до іноземних держав та юридичних осіб, іноземців, осіб без громадянства та суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. У контексті російсько-української війни Закон був спрямований саме

проти Росії [8].

Що стосується Європейського Союзу, то з березня 2014 року він зберіг санкції проти Росії у відповідь на події в Україні. ЄС неодноразово посилював ці санкції. Серед них обмеження щодо певних фінансових інструментів і позик, а також фінансові санкції [13].

30 липня 2014 року ЄС ухвалив жорсткі обмеження для довгострокових фінансових інструментів, випущених деякими банками. Ці обмеження було значно посилено 12 вересня. Забороняється купувати чи продавати, або надавати брокерські послуги чи допомогу щодо переказних цінних паперів та інструментів грошового ринку з терміном погашення понад 30 днів, якщо вони були випущені певними банками або певні компанії з енергетичного та оборонного секторів після 12 вересня 2014 р. Ця заборона поширюється на випуск цінних паперів та інструментів одним із таких банків або компаній: Сбербанк, ВТБ Банк, Газпромбанк, Зовнішекономбанк (ВЕБ), Россільгоспбанк ОПК Оборонпром, Об'єднана авіабудівна корпорація, Уралвагонзавод, Роснефть, Транснефть або Газпром нефть (або компанією, контрольною часткою якої володіє один із цих банків чи компаній, або особою, яка діє від імені будь-якого з цих банків або компаній) [13].

Крім того, 12 вересня 2014 року ЄС ухвалив заборону надавати нові позики чи кредити перерахованим вище банкам і компаніям із терміном погашення понад 30 днів. Санкції містять чітке звільнення від цієї заборони для позик і кредитів на незаборонений імпорт і експорт товарів і нефінансових послуг. 5 грудня 2014 року ЄС пояснив, що звільнення від експорту та імпорту поширюється на будь-який експорт та імпорт між ЄС і третьою країною, включаючи Росію, а також на будь-які допоміжні операції, пов'язані з таким експортом та імпортом. Таким чином, заборона надавати позики чи кредити, наприклад, не застосовуються до придбання продукції, яка потім експортуватиметься з ЄС. У результаті стало зрозуміло, що заборона надавати позики чи кредити деяким російським банкам і компаніям практично не впливає на експорт і імпорт до Росії та з Росії, а також на пов'язане з цим фінансування торгівлі [13].

У 2015 році ЄС поширив ці обмеження на продаж нових боргових цінних паперів із терміном погашення понад 90 днів, випущених певними російськими державними компаніями. Ці обмеження значно вплинули на здатність Росії залучати кошти на міжнародних ринках [12].

Критичне збільшення фінансових та банківських санкцій ЄС проти Росії сталося починаючи з 24 лютого 2022 року, до того ж більшість з них фокусувалася саме на фізичних особах, яких налічувалося біля ста. Станом на 25 лютого 2023 року 1473 росіяни та 205 юридичних осіб потрапили під санкції Європейського Союзу (ЄС) за підриг або загрозу територіальній цілісності України. Підсанкційні особи потрапили під заборону на в'їзд і заморозили активи в ЄС, а компанії були заморожені і не могли отримати фінансування в ЄС. Кількість осіб, які потрапили під санкції ЄС, різко зросла 23 лютого 2022 року, коли ЄС застосував санкції до 351 російського депутата Держдуми, які проголосували за визнання незалежності так званих ДНР та ЛНР [11].

Усього станом на березень 2023 року було прийнято 10 пакетів санкцій Європейським Союзом [17]. Реакція ЄС була миттєвою і мала низку наслідків та обмежень для Російської Федерації.

Перший пакет санкцій. У відповідь на визнання Росією непідконтрольних уряду територій Донецької та Луганської областей України та її рішення ввести війська в регіон. Рада ЄС ухвалила пакет санкцій 23 лютого 2022 року. Ці санкції у фінансовому секторі були спрямовані на здатність російської держави і уряду для доступу до капіталу та фінансових ринків і послуг ЄС, щоб обмежити фінансування ескалаційної та агресивної політики [17].

Другий пакет санкцій. 25 лютого Рада ЄС прийняла наступний пакет санкцій у фінансовому секторі, який обмежить доступ Росії до найважливіших ринків капіталу, націлившись на 70% російського банківського ринку, а також на ключові державні компанії, включаючи сферу оборони [17].

Третій пакет санкцій. 28 лютого і 2 березня прийнято третій пакет. Він включав наступне:

- виключити ключові російські банки з системи SWIFT, домінуючої у світі системи обміну фінансовими повідомленнями. Цей захід не дозволить цим банкам проводити свої фінансові операції по всьому світу швидко та ефективно. Це рішення було тісно узгоджено з міжнародними партнерами ЄС, такими як США та Велика Британія;
- заборонити інвестувати в проекти, що співфінансуються Російським фондом прямих інвестицій;
- заборонити надання Росії банкнот, номінованих в євро [17].

Доповнений пакет санкцій. Пакет комплаєнс від 9 березня 2022 року включав нові фінансові та банківські санкції, спрямовані на Білорусь:

- виключено три білоруські банки з системи SWIFT;
- заборонено операції з Центральним банком Білорусі, пов'язані з управлінням резервами чи активами, а також наданням державного фінансування для торгівлі з Білоруссю та інвестицій у неї;
- роз'яснено поняття «переказні цінні папери», щоб чітко включати криптоактиви, і таким чином забезпечити належне впровадження галузевих обмежень, що діють;
- заборонено розміщення та надання послуг щодо акцій державних організацій Білорусі на торгових майданчиках ЄС з 12 квітня 2022 року;
- значно обмежено фінансові надходження з Білорусі до ЄС, заборонивши приймати депозити, що перевищують 100 000 євро від громадян або резидентів Білорусі, тримати рахунки білоруських клієнтів у центральних депозитаріях цінних паперів ЄС, а також продавати цінні папери, номіновані в євро, білоруським клієнтам;
- заборонено надання Білорусі банкнот, номінованих в євро [17].

Наступні пакети санкцій. Станом на березень 2023 року ЄС прийняв ще 7 додаткових пакетів санкцій. Основними оновленнями в обмеженнях фінансового та банківського сектору були подальша повна заборона на операції та заморожування активів додаткових російських банків. Також було заборонено надавати Росії послуги з використанням високовартісних криптовалют та надавати трастові послуги заможним росіянам, що ускладнить для них зберігання своїх статків у ЄС у 5 пакеті. У ньому також обмежили участь російських громадян і організацій у контрактах на закупівлі в ЄСб а також фінансової та нефінансової підтримки російських організацій, що перебувають у державній власності чи підконтрольних державам, у рамках програм ЄС, Євратому та держав-членів. А також подальша заборона криптовалютної торгівлі, імпорту та експорту з ЄС, санкціонування фізичних осіб, надання послуг були обмежені в подальших пакетах санкцій [17].

Щодо нового пакету санкцій прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький заявив в інтерв'ю, що очікує, що Євросоюз запровадить його проти Росії в квітні-травні 2023 року. За прогнозами політика, питання антиросійських санкцій повернеться на порядок денний найближчими тижнями. Він визнав, що в Євросоюзі вже є певна втома від цієї теми, і дипломати в Брюсселі починають пропонувати зосередитися на боротьбі з обходом існуючих санкцій проти Росії, а не запроваджувати нові [6].

Моравецький висловив надію, що в новому пакеті будуть включені елементи, на яких Польща наполягала ще на етапі схвалення десятого санкційного пакету. Конкретно, це означає санкції проти тих, хто був причетний до незаконної депортації українських дітей до Росії, а також обмеження імпорту російських алмазів, ядерної промисловості Росії і російських пропагандистів [6].

Можна підсумувати, що за рік у фінансовому та банківському секторі були введені значні обмеження проти Росії. 27 червня 2022 року статус дефолту отримала РФ, згідно з Bloomberg, але саме санкції мали більший ефект на російську економіку, адже вони відрізали РФ від світової фінансової системи [1]. Хоч вони і похитнули Росію, але не завдали їх очікуваного удару та не змогли перекрити всі шляхи, за якими санкції можливо було обійти.

3. Вплив санкцій ЄС на економіку Росії та механізми їх обходження.

У наступному році розвиток економіки РФ буде залежати від двох нестабільних факторів – війни та фіскальної стійкості Росії. Згідно з центробанком Фінляндії, на перший погляд, російська економіка не сильно постраждала від війни. Аналітики зазначають, що в теперішній ситуації важливо не розглядати лише загальний ВВП, оскільки він маскує значну структурну перебудову російської економіки. Отже, майбутнє відновлення економіки буде залежати від складних факторів, які можуть не тільки знизити її потенціал, але й призвести до глибоких змін [4].

За результатами дослідження KSE Institute можна стверджувати, що стан фіскальних рахунків в Росії погіршиться значно у 2023 році. Зокрема, очікується, що поточний рахунок платіжного балансу зменшиться у понад три рази – з 230 до 70 млрд доларів. Навіть якщо Кремль продовжуватиме стверджувати про позитивний баланс федерального бюджету, експерти KSE довели, що реальний дефіцит держбюджету у листопаді 2022 року склав 586 млрд рублів. Слід зазначити, що російський бюджет протягом останніх років був профіцитним завдяки енергетичному шантажу, за винятком 2020 року, коли коронакриза призвела до значного зменшення цін на нафту та дефіциту в розмірі 3,8 % ВВП [7].

З іншого боку, разом із покращенням світових та європейських перспектив, МВФ значно покращив економічні оцінки Росії, що ставить під сумнів ефективність запроваджених санкцій [3].

Падіння у 2022 році оцінюють у 2,2 % проти 3,4 % у жовтні минулого року. Але найголовніше, за прогнозом Фонду, Російській Федерації вдасться уникнути рецесії цього року. Більш того, вона стала країною, для якої найбільше покращили прогноз на 2023 рік: з «мінус» 2,3 % до +0,3 %. Очікування зростання на 2024 рік також було покращено з 1,5 % до 2,1 % [3].

Банк Росії також переглянув свій прогноз і передбачає падіння ВВП на 4,2 % у 2022 році (набагато оптимістичніше, ніж оголошене у квітні падіння на 9,2 %) і на 1,8 % у 2023 році з відновленням зростання вже у другій половині року [14].

Для обмеження транзакцій між санкційованими банками та юридичними особами, що підпадають під юрисдикцію ЄС, були застосовані блокувальні санкції ЄС до 6 російських банків та одної великої небанківської фінансової установи (VEB.RF), що охоплює лише 26 % банківських активів Росії. У свою чергу, американські блокувальні санкції зараз покривають набагато більшу частку – 64 % активів [16].

Ще одним фактором, чому санкції не працюють так, як передбачалося, є численні механізми їх обходження РФ. Підсанкційні російські банки, які опинилися під обмеженнями, намагаються обійти накладені на них санкції. Наприклад, чотири найбільші банки РФ потрапили під п'ятий пакет санкцій ЄС, які забороняють їм проводити операції з цінними паперами. Однак такі банки, як Сбербанк, ВТБ, Альфа-банк і «Відкриття», передають іноземні активи своїх клієнтів брокерам. За словами глави Офісу президента, брокер Сбербанку переводить клієнтів з іноземними цінними паперами в інвесткомпанії БКС і АТОН; подібні заходи простежуються і в інших банках [5].

У зв'язку з відходом міжнародних платіжних систем, росіяни звернулися до банків Казахстану та інших країн, щоб випустити на свою ім'я персональну банківську карту для розрахунків по всьому світу. Проте, у травні 2022 року всі казахстанські банки припинили видавати банківські картки росіянам, надалі не хочуть потрапити під санкції. Росіяни почали оформляти карти в білоруських банках, щоб оплачувати закордонні сервіси та підписки в App Store та Google Play [2].

«Картковий туризм» триває й далі, і ці російські банки передають Visa та Mastercard у платіжні системи МІР, що дозволяє користуватися картками протягом тривалого часу. На ринку залишилися платіжні системи, такі як «МІР» та китайська платіжна система UnionPay, що заборонили проводити міжнародні транзакції, але їх можливості обмежені [2].

«Золота корона» — це система грошових переказів від європейської дочірньої компанії KoronaPay, яка, однак, також має максимальну суму переказу в розмірі 5000 доларів США. Сервіси Kontakt, Skrill і Unistream також дозволяють переказувати гроші за кордон. У той же час вторинні санкції, наприклад, санкції США проти Transcapitalbank (ТКВ), впливають, зокрема, на платіжні системи, руйнуючи платіжні канали між азіатськими країнами в контексті міжнародної торгівлі [2].

Це є достатнім аргументом, що попри суттєвий вплив на економіку та фінансовий сектор Росії, санкції проти РФ є недостатніми та потребують системного посилення. Постає проблема відстеження кінцевого платника транзакції чи власника карток через наявну кількість фінансових посередників, які допомагають російським банкам та громадянам РФ уникати санкцій.

4. Механізми підвищення ефективності санкційного режиму ЄС проти РФ.

Згідно з попередньо здійсненим аналізом, можемо виділити декілька основних проблем фінансової частини санкційних пакетів ЄС:

1. Існують ефективні механізми обходження фінансових санкцій індивідуумами та російським банками через різних посередників у вигляді брокерів, онлайн банківських систем та банків інших країн.

2. Порядок виконання санкцій фінансовими інституціями ЄС відрізняється і знижує загальний ефект передбаченого обмеження.

3. Деякі оцінки ризиків недостатньо розроблені. Деякі установи були явно краще за інших підготовлені до того, щоб знати, де шукати клієнтів і транзакції, які піддаються ризикам російських санкцій. Ці установи мали явну перевагу над установами, які не врахували ризик зараження у своїх процесах оцінки ризиків [9].

4. Не всі постачальники перевірки санкцій є однаково надійними. Деякі фінансові установи в самий невідповідний момент дізналися, що постачальники, на яких вони поклалися для оновлення санкційних списків, не були готові впоратися з темпами змін [9].

Можливість швидко зібрати всі залучені сторони та змінювати чисельність команди з дотримання санкцій може мати вирішальне значення для успіху зусиль із дотримання. Ті інституції, які мали план на випадок надзвичайних ситуацій для роботи зі змінами у вимогах і сплесками сповіщень про санкції, включаючи залучення юристів та інших експертів у відповідній галузі для створення динамічної бібліотеки санкцій, змогли розмістити свої плани дотримання російських санкцій, працювати набагато швидше та ефективніше, ніж ті, які реагували на випадкові випадки та/або були змушені спочатку знайти та навчити додаткові ресурси [9].

Декілька рекомендацій можуть бути виведені з аналізу санкційного механізму ЄС для підвищення ефективності та зниження можливостей уникнення обмежень суб'єктами РФ:

- запровадження механізму санкцій у сфері кібербезпеки для перешкоджання обходженню фінансових санкцій та обмежень на транзакції шляхом використання посередників;
- збільшення швидкості реагування на розвиток ситуації в фінансово-банківському секторі РФ;
- вдосконалення механізму ідентифікації обходів санкцій, виявлення допоміжних суб'єктів та вжиття відповідних заходів для обмеження взаємодії конкретного посередника з банківською системою ЄС;
- надання фінансовим інституціям ЄС достатньої підтримки при запровадженні санкцій та їх перевірки;
- подовження періодів поновлення економічних санкцій: поточний шестимісячний період поновлення санкцій проти Росії може призвести до закликів до їх скасування, що загрожує єдності ЄС [20].

ЄС має тісніше співпрацювати зі своїми союзниками для моніторингу та забезпечення виконання запроваджених санкцій. Настав час для інституцій ЄС та фінансових установ розглянути, які зміни слід внести до своїх програм дотримання санкцій для створення більшого тиску на Російську Федерацію та менший зворотній вплив на фінансово-банківський сектор ЄС.

Список використаних джерел:

1. Вінокуров Я. Росії прийшов дефолт. Але що це змінить?. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/27/688594/> (дата звернення: 04.05.2023).
2. Власюк В. 10 способів обходу санкцій, до яких вдаються росіяни. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/25/687436/> (дата звернення: 04.05.2023).
3. Гетманцев Д. МВФ покращив прогноз для глобальної економіки, але є нюанс. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/7/696739/> (дата звернення: 04.05.2023).
4. Похмуре майбутнє РФ. Російська економіка рухається до примітивізації та зворотної індустріалізації – центробанк Фінляндії. *NV Бізнес*. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/centrobank-finlyandiji-rosiyska-ekonomika-ruhayetsya-do-primitivizaciji-ta-zvrotnoji-industrializaciji-50315241.html> (дата звернення: 04.05.2023).
5. Російські банки намагаються обійти санкції. Єрмак розповів, як саме. *Контракту.UA*. URL: <https://kontrakty.ua/article/195548> (дата звернення: 04.05.2023).
6. Соколова Ю. Одинадцятий пакет санкцій ЄС проти Росії може з'явитися протягом двох місяців – Моравецький. *ФАКТИ ICTV*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovi-novyny/20230325-odynadczyatyj-paket-sankczij-yes-proty-rosiyi-mozhe-zyavytysya-protyagom-dvoh-misyacziv-moravecckyj/> (дата звернення: 04.05.2023).
7. Шаповал Н. Переломний рік для Росії: як санкції виснажують агресора. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/16/695943/> (дата звернення: 04.05.2023).
8. Шинкар В., Король М., Качур Ю. Особливості введення економічних санкцій України щодо росії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 11. УДК 341.655 (477).
9. Beaumier C., Reisman C. One year of Russian sanctions: a financial services industry perspective. *Protiviti Germany*. URL: <https://www.protiviti.com/us-en/whitepaper/one-year-russian-sanctions-financial-services-industry-perspective> (дата звернення: 04.05.2023).
10. Cipriani M., Goldberg L. S., La Sprada G. Financial sanctions, SWIFT, and the architecture of the international payments system. Federal Reserve Bank of New York Staff Reports, 2023. URL: https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr1047.pdf?sc_lang=en (дата звернення: 04.05.2023).
11. EU sanctions against Russia 2023. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293589/eu-sanctions-against-russia/> (дата звернення: 04.05.2023).
12. EU sanctions map. *EU Sanctions Map*. URL: [https://www.sanctionsmap.eu/#/main?search=%7B"value":"","searchType":%7B%7D%7D](https://www.sanctionsmap.eu/#/main?search=%7B) (дата звернення: 04.05.2023).

13. EU updates sanctions against Russia and Crimea. *Baker & McKenzie*. URL: https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2015/01/eu-updates-sanctions-against-russia-and-crimea/files/read-publication/fileattachment/al_germany_sanctionsrussiacrimea_jan15.pdf (дата звернення: 04.05.2023).
14. Geoffroy R., Maad A. How has the Russian economy withstood the effects of sanctions?. *Le Monde*. URL: https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/10/04/how-has-the-russian-economy-withstood-the-effects-of-sanctions_5999030_8.html (дата звернення: 04.05.2023).
15. Haass R. N. Economic sanctions: too much of a bad thing. *Brookings*. URL: <https://www.brookings.edu/research/economic-sanctions-too-much-of-a-bad-thing/> (дата звернення: 04.05.2023).
16. Kirschenbaum J., Véron N. The EU has sanctioned fewer Russian banks than the US and could do more. *PIIE*. URL: <https://www.piie.com/research/piie-charts/eu-has-sanctioned-fewer-russian-banks-us-and-could-do-more> (дата звернення: 04.05.2023).
17. Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine. *Finance*. URL: https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en (дата звернення: 04.05.2023).
18. Sanctions. *European Central Bank - Banking supervision*. URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/sanctions/html/index.en.html> (дата звернення: 04.05.2023).
19. Seth S. What is the SWIFT banking system? *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/articles/personal-finance/050515/how-swift-system-works.asp> (дата звернення: 04.05.2023).
20. Taran S. Strengthening the impact of EU sanctions against Russian aggression in. *European Policy Centre*. URL: <https://www.epc.eu/en/Publications/Strengthening-the-impact-of-EU-sanctions-against-Russian-aggression-in~4be1c8> (дата звернення: 04.05.2023).

Микола ПРИМУШ,

*професор кафедри політології та державного управління
факультету інформаційних і прикладних технологій
(Донецький національний університет імені Василя Стуса)*

ЧОМУ ЗАХІД ЗВОЛІКАЄ З ПОСТАЧАННЯМ УКРАЇНИ ЗБРОЇ

Колишній прем'єр Британії Борис Джонсон адресував урядові своєї країни, а також керівництву США та інших західних держав надати Україні переносні зенітні ракетні комплекси для знищення російських гелікоптерів, системи протиповітряної оборони Patriot для захисту від нападу з повітря і далекобійні ракети для ураження ворожих позицій.

Борис Джонсон наголосив, якщо західні країни нададуть максимум військової підтримки, то користь від такого кроку значно перевищить їхні витрати. Якщо Путін здобуде перемогу – а йому потрібно втриматися принаймні на шматку території, захопленої після 24 лютого 2022 року, – жадлива звістка облетить світ, що це був момент, коли демократії пообіцяли протистояти автократії, але провалили цей іспит.

Чому західні партнери не поспішають надавати Україні зброю, яка могла б переламати хід війни? Так, нині бачимо неготовність Заходу дати нам ту зброю, яка стане переламною і допоможе нашій армії завдати нищівної поразки агресору. І на це є низка причин. Перша і головна – нерозуміння Заходу, що робити з Росією. Бо у разі, якщо Україна перемагає, настає момент неконтрольованої хаотизації ситуації у країні, яка програє, – з незаконними приватними військовими компаніями, яких там наплодилось десятки, з громадянськими війнами, з боротьбою регіональних еліт і т.д. Захід вважає, що буде краще, якщо Росія залишиться у тому вигляді, в якому є, а не розпадеться на кілька держав унаслідок поразки у війні проти України.

Крім того, якщо Росія зазнає поразки, це означатиме, що її потрібно демілітаризувати, зокрема, позбавити ядерної зброї. Але, з огляду на масштаби держави і на її запаси зброї, зокрема і масового знищення, Захід з страхом дивиться на цю ситуацію. Там немає стратегії врегулювання кризи, зумовленої потребою в демілітаризації Росії.

Думка стосовно того, як вирішити питання війни в Україні, на Заході неоднорідна. Більшість політичних еліт у США та ЄС вважають, що Росія не повинна перемогти. Але яким має бути закінчення війни – тотальний розгром держави-агресорки, укладення якихось договорів, – одностайності немає. Єдине, чого всі прагнуть на Заході, щоб цей конфлікт не поширився на їхню територію. З огляду на це і вирішують, наскільки та в якій формі варто допомагати Україні, щоб не спровокувати ще більше Росію. Таким самим міркуванням керуються і у випадку, коли надають зброю. Це елементарний страх.

Брак «зайвої» зброї у ключових країнах-постачальниках також є причиною млявої допомоги Україні. Західні держави не мають значних запасів озброєння. Недарма найболючіша проблема, яку нині намагається розв'язати ЄС, – це збільшення виробництва артилерійських снарядів. До речі, тема «мільйон снарядів для України» набула скандальності, бо дуже важким був процес узгодження, дуже важко триває її реалізація.

Останніми роками деякі країни Заходу не так підвищували свою бойову готовність, як імітували це. Для прикладу, коли Іспанія вирішила передати Україні свої танки Leopard 2 A4, то після перевірки їх боєздатності виявилось, що майже всі вони технічно непридатні до бойових дій, і довелося їх ремонтувати. Така сама ситуація була і в Німеччині – танки перед відправленням до України проходили техобслуговування і ремонт. Західні країни не можуть постачати нам несправну техніку. А ремонт займає багато часу.

До війни такого масштабу деякі держави справді могли бути неготові, це для них виклик. Але, якщо говоримо про США чи про лідерів ЄС – Францію та Німеччину, то це потужні економічні держави, вони здатні налагодити ефективне виробництво зброї у доволі стислі терміни. Тому зволікання через цю причину може бути тимчасовим – протягом найближчих півроку або трохи довше. Якщо ж буде налагоджено виробництво, зокрема у США, де заплановано виготовлення дуже великої кількості зброї, якщо будуватимуть заводи спільно з Україною, про що вже йдеться, це швидко змінить ситуацію на краще.

Безумовно, війна дається взнаки. Яскравий приклад – президентські вибори у США, заплановані на 2024 рік. Не відкидаю, що адміністрація Байдена протягом цього року дозвано підходила до надання Україні потужної зброї, щоби залишити собі певні можливості на наступний рік – продемонструвати динаміку «переможця» та нівелювати негативний шлейф виходу американських військ з Афганістану.

Тепер Польща поринула у вибори і серйозно зменшила активність у підтримці України, та сподіваюся, що після парламентських перегонів, після створення коаліції поляки активізуються.

У Британії був доволі турбулентний рік через зміну прем'єрів. Але Британія все ж залишається третьою країною у світі за обсягами наданої зброї після США та Німеччини.

Тут варто говорити ще про таку проблему, як бюрократія. Іноді від рішення про надання зброї до фактичного відправлення її в Україну минають місяці.

Понад те, у деяких країнах дуже серйозний проросійський лобізм, і там треба діяти дуже обережно. Наприклад – у Франції депутатка Національних зборів Марін Ле Пен має доволі вагомий голос та конкурентноздатний електорат. У США також проросійські лобісти постійно намагаються впливати на постачання Україні зброї. Вони присутні як у Сенаті, так і в Конгресі. Але, на щастя, не мають більшості.

На Заході є політичні сили, які так чи інакше орієнтуються на Москву. Це не обов'язково агентура, а і ті, хто має якісь бізнес-проекти з Росією. Вони намагаються гальмувати надання зброї Україні. Саме тому чуємо заклики Джонсона, якого можна вважати яструбом війни і який з перших днів повномасштабного вторгнення виступав за надання нам військової допомоги, до активнішої підтримки України.

Як на мене, зволікання і надалі ймовірно – у демократичному суспільстві завжди будуть такі «гойдалки». Але, що можна сказати чітко, західні еліти ухвалили рішення підтримувати Україну економічно та військово. Це вже великий здобуток станом на тепер, а всі інші речі залежатимуть від ситуації на фронті, від розвитку подій у Росії.

Нам потрібна підтримка не лише зброєю, а й розвідданими, санкційною політикою, економічним тиском і т.д. У війні – частково як у спорті. Якщо нам чогось не вистачає і ми це автоматично отримуємо, то це не означає, що наш суперник, у цьому випадку ворог, стоїть на місці. Росія також удосконалює свої можливості. Десь втрачає, а десь здобуває. Тому навряд чи можна говорити про те, що якби ми мали таку-то зброю, то вже могли би туди-то дійти.

Ми воюємо і в будь-якому разі повернемо всі наші території. Але нині справді не маємо достатньо зброї. Наприклад, 70 танків Leopard. Їх достатньо? Ні. Чи 14 танків Challenger 2? Не достатньо. Багато чого не достатньо. Ми самі комбінуємо різні засоби і якимось даємо собі раду в цій непростій ситуації.

Для нас важливо, щоб наші американські друзі та інші партнери перейшли від філософії допомоги «стільки, скільки потрібно для захисту від російської агресії» до допомоги. На жаль, наші західні партнери поки що не готові до практично-орієнтованих кроків, які б призвели до капітуляції російської армії. Нам нині дуже потрібні далекобійні ракети з дальністю до 500 і більше км, а також літаки. Боєприпасів, що їх надають нам США, вистачає лише для стримування російського агресора, але не досить для того, щоб

перейти у рішучий широмасштабний наступ.

Щодо літаків, то бачимо певні зрушення. Раніше США виконували роль такого собі тіньового ментора у цьому питанні – заохочували створення авіаційної коаліції, яка навчатиме українських пілотів та інженерів, але уникали рішення про навчання на своїй території. Тепер вдалося переконати американців, що без них успішно ця справа не буде: із жовтня навчання українських пілотів та авіафахівців відбуватиметься також у США. І це шанс на те, що американці нададуть нам літаки.

Загалом, треба дивитися, яка саме зброя на конкретний момент нам потрібна – наприклад, через місяць, через два, коли розпочнеться підготовка до чергового наступу. Треба розуміти, що для звільнення одного регіону потрібно більше колісної техніки, для звільнення іншого регіону – гусеничної. Десь знадобиться авіація, а десь – більше морських засобів. Якщо ми в кожному конкретному випадку матимемо потрібну нам зброю і техніку, то це, безумовно, спростить нам завдання зі звільнення наших територій.

Список використаних джерел:

1. Зволікання Заходу в постачанні зброї затягнуло війну і завадило Україні розвинути контрнаступ – різка оцінка ISW. NV. Дата оновлення: 30.01.2023. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/viyna-v-ukrajini-zatyaglasya-cherez-zvolikannya-zahodu-zvit-isw-novini-ukrajini-50300752.html> (дата звернення: 23.09.2023).
2. Золкіна М. За Кремль і за мир. Чому західні експерти і науковці досі часто підтримують ідеї РФ. *Європейська правда*. 2023. 30 травня.
3. Мартинов А. Еволюція політики Європейського Союзу щодо російсько-української війни. *Європейські студії*. 2022. № 3. С. 30–44.
4. П'ять причин, чому Захід зволікає з постачанням Україні зброї. Щот гальмує військову підтримку Києву? *Експрес*. Дата оновлення: 14.09.2023. URL: <https://expres.online/spetstema-2/pyat-prichin-chomu-zakhid-zvolikae-z-postachannyam-ukraini-zbroi-shcho-galmue-viyskovu-pidtrimku-kievu> (дата звернення: 23.09.2023).
5. Сунгуровський М., Мельник О. Війна на виснаження: порівняння потенціалів. Аналітична доповідь Центру Разумкова (серпень 2023 року). 15 с.
6. «Чого, в біса ми чекаємо?» Джонсон різко «пройшовся» по Заходу через Україну. УНІАН. Дата оновлення: 14.09.2023. URL: <https://www.unian.ua/world/chogo-v-bisa-mi-chekayemo-dzhonson-rizko-proyshovsya-po-zahodu-cherez-ukrajinu-12392739.html> (дата звернення: 23.09.2023).

Pavlo RAD,

*Student of the Faculty of International Relations
(Ivan Franko National University of Lviv)*

ANALYSIS OF THE POLITICAL SUBJECTIVITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR

Russian large-scale invasion of Ukraine is one of the signs of changes of the current post-Cold War order. We are witnessing a gradual shift from the unipolar world with the hegemony of the US to a multipolar one with a wide range of regional centers of power. In such circumstances, the role of geopolitical pivots becomes even more important. As Z. Brzezinski points out in his book «The Grand Chessboard»: «geopolitical pivots are the states whose importance is derived not from their power and motivation but rather from their sensitive location and from their potentially vulnerable conditions for the behavior of geostrategic players». According to Brzezinski, Ukraine is one of such geopolitical pivots, as are Azerbaijan, South Korea, Turkey, and Iran.

Keeping this in mind, it is possible to say that Ukraine's crucial geopolitical location, future political configuration, and survival will definitely influence the state of affairs, at least in Europe. However, some implications will be evident in other regions.

The key to Ukraine's long-term existence lies in its geostrategic activity, even if somehow limited by economic, military, or demographic constraints. Only Kyiv's self-sufficiency and fulfillment of its potential can ensure the assertion of its role as an independent state and a significant regional player.

This paper is aimed at analyzing the current geopolitical status of Ukraine during the course of the Russo-Ukrainian War and defining some of the challenges Ukraine is facing.

While analyzing the geopolitical status of Ukraine, it is worth referring to N. Spykman's determinants of geopolitical power, namely location, access to natural resources, economic and technological development, and

financial strength. This list is not exhaustive, so such criterias as access to the sea, demographic potential, and foreign policy strategy can be added.

Although a lot has been said about Ukraine's strategic importance, it is worth noting that many analysts see the subjugation of Ukraine as not so much the result of imperial power of Russia, but as something that will guarantee its power. A wide range of scholars agree on the point that without Ukraine Russia cannot remain a Eurasian empire.

This position is indirectly supported by some Russian political scientists, for instance, A. Dugin, who, in his book «The Foundations of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia», tries to prove that Russia, because of its geographical position, has been predestined to be the world empire. Dugin goes further in his book «Forth Political Theory» saying that the western boundary of the Eurasian civilization, at the core of which lies Russia, is somewhat east of the western border of Ukraine, making this state fragile and unsustainable.

Concerning access to mineral resources, a wide range of metallic minerals, uranium deposits, deposits of coal, sulfur, gypsum, oil, and gas can be found in Ukraine. More importantly, when it comes to Ukraine's earth metals and lithium reserves, the estimated value of these deposits is between \$3 trillion and \$11.5 trillion, which makes Ukraine one of the most richly endowed countries. Rare earth metals that can be found in Ukraine are crucial in the manufacturing of various advanced technologies, including clean energy generation assets, battery systems, as well as various digital technologies. In 2021, the European Union even signed a strategic partnership on raw materials with Ukraine, with a view to develop an entire value chain of extraction, refining, and recycling of minerals to supply the EU market for electric cars and digital equipment.

Despite being rich in terms of natural resources, Ukraine in general falls behind in terms of technological development, partially because of the inherited Soviet-style science, technology, and innovation ecosystem that mainly supported the Soviet Union's military industrial complex, space exploration, and propaganda machine.

Technological development is also undermined by significant economic transformations caused by Russian military invasion. A lot of enterprises have ceased their activity because of terrible damage. Business activity has been slowed down, and exporters experience significant difficulties because of the blockade of ports. Products of agriculture and metallurgical industry have been the principal constituents of the commodity exports of Ukraine, but these branches have endured great losses during the war.

Taking into account the fact that before the large-scale invasion, the most perspective economic activities in Ukrainian economy were industry, professional, scientific and technical activities, and education, the losses are even greater.

As a result, Kyiv is hugely dependent on Western financial aid and infrastructure in terms of preserving economic stability and the uninterrupted flow of commodities to other states through transit via EU countries, especially Poland. In addition, the maritime blockade and loss of several sea ports undermine Ukraine's economic and geopolitical potential.

Another problem the war has caused is the mass displacement of people. Almost 10 million Ukrainians have been forced to leave their homes, and a great share of them is seeking shelter abroad. Moreover, a large part of them is not willing to get back to Ukraine even when the war is over. It is important to understand that the longer the war continues, the more people will never come back. According to forecasts, Ukraine's population will continue to shrink, and in the next decade its size may be between 24 million and 32 million individuals. This will further undermine economic and technological potential, the pension system, and post-war reconstruction in the most affected regions.

To sum up, Ukraine's geopolitical potential has been severely undermined by the Russian large-scale invasion, causing additional economic, demographical, and social challenges. Moreover, the war has narrowed down the range of instruments that can be used in order to project geopolitical power, making Ukraine critically dependent on Western military and financial aid. What makes the situation even more complicated is the strategic position of Ukraine, because of which Russian policy-makers will pay significant attention to Ukraine even after the end of the war.

References:

1. Brzezinski Z. The Grand Chessboard. Basic Books. 2016. 223 p.
2. Spykman N. The Geography of the Peace. Archon Books. 1969. 66 p.
3. Kowalski M. Determinants of Ukraine's Geopolitical Orientation. Geographical journal / Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Sciences. Warsaw, 2022. Vol. 93. P. 435-450. URL: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/21821/czageo-93-17-1.pdf> (date of access: 08.10.2023).

4. Dugin A. Foundations of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia. Arktogetja. 1997. 453 p.
5. Dugin A. The Fourth Political Theory. Eurasian Movement. 2012. 246 p.
6. Liventseva H. The Mineral Resources of Ukraine. Tierra y Tecnología. URL: <https://www.icog.es/TyT/index.php/2022/05/the-mineral-resources-of-ukraine/> (date of access: 08.10.2023).
7. Covatariu A. Ukraine's critical minerals and Europe's energy transition: A motivation for Russian aggression? Middle East Institute. URL: <https://www.mei.edu/publications/ukraines-critical-minerals-and-europes-energy-transition-motivation-russian-aggression> (date of access: 08.10.2023).
8. Bandura R., Reynal P., Leonchuk L. Ukraine's Science, Technology, and Innovation Ecosystem. Center for Strategic & International Studies. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2023-04/230405_Bandura_Ukraine_ST%261.pdf?VersionId=HgkD1P6Nz6O4IlqowYMzy2xiwW0CljN4 (date of access: 08.10.2023).
9. Havryliuk I. Effects of the Russian Military Invasion on the Endogenous Potential of Ukraine. Economics and Society. 2022. Vol. 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2241/2164> (date of access: 08.10.2023).
10. Demchenko O., Rudachenko O., Yesina V., Tararuiev I. Economic potential of Ukraine: assessment and forecasting. Eastern European Conference of Management and Economics. 2021. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/22/shsconf_eecme2021_01014.pdf (date of access: 08.10.2023).
11. Rogoża J. Ukraine in the face of a demographic catastrophe. Centre for Eastern Studies. URL: <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/OSW%20Commentary%20524.pdf> (date of access: 08.10.2023).

Dr. Irina POP³,

*Assistant Professor in Political Communication
at the Department of Political Science and Communication
(Oradea University, Romania)*

ROMANIA'S ROLE IN PROTECTING UKRAINIAN REFUGEES: ADDRESSING COMMUNICATIVE CHALLENGES

INTRODUCTION

Romania has undertaken commendable efforts to provide specialized protection for Ukrainian refugees amidst the challenges posed by war. Despite earning recognition from the EUAA and UNHCR for these achievements, the public perception of Romania's endeavors remains suboptimal. Authorities' actions have often been disregarded, and, in some instances, unjustly criticized for perceived inactivity by both individual refugees and various Romanian voices within the public, media, and political spheres.

This paper aims to spotlight the substantial undertakings and accomplishments of Romanian authorities in establishing a robust political and legal framework for protection, as well as the extensive administrative work involved in managing refugee influxes and meeting their fundamental needs in accordance with the 1951 Geneva Convention on Refugees. Our objective is to bolster public trust in democratic institutions operating in alignment with humanitarian values, thereby curbing the potential for public sphere discord and averting societal inclinations towards extremism and support for anti-humanitarian regimes.

Simultaneously, we propose a solution to address the prevailing mistrust in democratic institutions: the engagement of professionally trained communicators specializing in refugee issues. These experts must possess the capacity to efficiently distill and articulate content while adhering to a political framework. This entails the inclusion of strategies and policies, legal considerations, political assessments of implemented policies, sociological analyses of both affected populations and beneficiaries, and the broader political implications for the country.

These specialized communicators, whether graduates in communication or possessing substantial practical experience in political communication, should undergo targeted training focusing on refugee issues

³ Dr. Irina Pop is an Assistant Professor in Political Communication at the Department of Political Science and Communication, Oradea University, Romania. She holds degrees in Communication Sciences and Psychology, as well as an MA in Media and Communication, European Policies, and a PhD in Philosophy of Communication. Dr. Pop also serves as the manager of the website Comxen.ro (<https://www.comxen.ro/>), which is dedicated to combating xenophobia. She has authored two books on communication and recently coordinated three volumes on the topic of Fighting Xenophobia. Additionally, Dr. Pop is a contributor to the Journal of Identity and Migration Studies, available at <http://www.jims.e-migration.ro/>, where she publishes articles and book reviews. She has been a member of three projects financed by the EU Commission and is currently involved in the project «Sliding Doors».

within the political context. This training, delivered in universities specifically selected for their expertise, must not be interchangeable with other courses carrying equivalent academic credits (ETC) that adopt alternative perspectives. By adopting this approach, we aim to fortify public trust in democratic institutions and foster a more informed and balanced public discourse on refugee protection efforts.

Keywords: asylum seekers, Ukrainians fleeing from war in Romania (“refugees”); temporary protection, professional communicators trained on refugees’ issues.

1. Romania’s political positions and policies to protect Ukrainian «refugees»

1.1. *Political positions assumed by Romania in protecting the Ukrainians «refugees».* From the very first moment of the attacks on Ukraine, followed by Ukrainian massive flux of people fleeing from war, the Romanian state made the strategic decision to prove its’ solidarity with Ukrainians, as long as it takes, and to fully support the refugees, as the entire EU and transatlantic bloc did.

More than this, Romania identify itself as a «humanitarian hub», assumes the also the protection of the Ukrainian «refugees»⁴ that overpassing Moldova’s capacities to protect them.

The policies adopted were to condemn the attack as major violence against an independent and internationally recognized state, against international treaties and order, and further to support Ukraine as long as it takes, especially in the humanitarian area.

The Ukrainian «refugees», Romanian state, from the very first day of the massive influx of «Ukrainian refugees», adopted four main policies for emergency assistance 1) to *open immediately borders and to supplement the operational capacity* in the six main checking points; 2) to provide *immediate emergency assistance -shelter, food, medicines, legal assistance, identification documents*; 3) to deploy efforts to *reunite the families*; 4) to take *special cares, for special cases*, for the vulnerable persons, unaccompanied minors, elders, mothers with infants and small children, ill persons, wounded persons, etc.

Lately, the protection available relates to the specific status that the Ukrainian refugees chose.

After, March 4, 2022, when the *Council Decision 382/2022*⁵ to activate the *Temporary Protection Directive*, in the humanitarian area, the process of giving humanitarian support become more complex and more demanding. It becomes obvious, that the humanitarian support for the Ukrainians who arrived at Romanian borders⁶ is composed of humanitarian *emergency assistance* and the *protection of those with a legal status* in Romania and the status can be chosen by the subjects themselves.

1.2. *The statuses available for the Ukrainians fleeing from war, in Romania.* In Romania, as well as in any EU country, the statuses available for any Ukrainian fleeing from war, are those provided by the *1951 Geneva Convention on Refugees* – which stipulates the rights of those that get the status of *Internationally Protected Persons* and of that of those *Subsidiary Protected*.

In the way to these statuses, the person fleeing from war – as the recent case with Ukrainians «refugees» evidenced – there are the intermediary conditions as *Asylum Seeker* or *Temporary Protected Person* – if the *EU Directive 2001/55* is activated, or a special one of *Person Voluntary Return Home*. That is Ukrainians after EU took the *Decision 382/2022* to activate – for the first time – *The Temporary Protection Directive*, that is March 4 – the Ukrainians can opt for:

- *Asylum application*, open to get the status of *Internationally Protected Person*, or *Subsidiary Protected Person*, with perspectives to get naturalized (to become the *citizen* of the receiving state).
- *Temporary Protected Person (TPP)*, with rights to get included – *de facto*, inserted – in the receiving

⁴ We use the term refugee in two forms. Refugees as Person Internationally or Subsidiary protected and «refugee» with quotation marks for the Ukrainian fleeing from war. In the Ukrainian «refugees»’ case, we mean by «refugees» Ukrainian citizens, third countries citizens, stateless persons with residence in Ukraine, residents from third countries, or internationally protected persons in Ukraine pressed for refuge again. We kept the notion, of refugees without quotation marks, for those with the status of the internationally and subsidiary protected persons.

⁵ *EU Council Decision 382/2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection,*

⁶ It is an umbrella term referring to the Ukrainian citizens as Ukrainians fathers or other men in the family to bring here their family, to see them after the family separation, but for a short time – that means multiple entries; Ukrainians seeking for transfer in other receiving countries; citizens of the other countries heading to their country of origins, as foreign students – Indians mainly – from Kharkov University of Medicine; Ukrainians and stateless people determined to opt, as soon as possible, for the voluntary return⁶; asylum seekers, or refugees residents in Ukraine with a status of Internationally Protected Persons or Subsidiary Protected Persons, Members of the families of those listed above.

country.

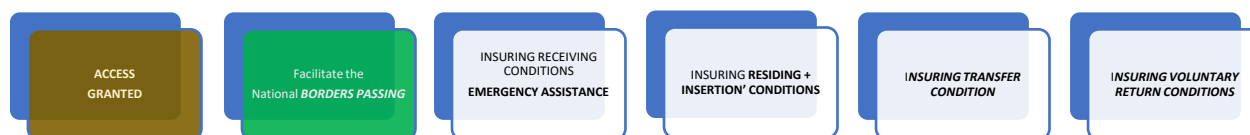
- *Transfer* toward another country, immediately.
- To delay their option – in the limit of three months, on the virtue of their condition of a *third country's nationals, who benefit from the visa free status* within the EU, after 2017.
- *Voluntary Return*.

2. Efforts done by the Romanian authorities to protect the Ukrainian «refugees»

2.1. *Categories of efforts made by Romanian authorities in protecting the Ukrainian «refugees».* To be able to support the Ukrainian «refugees» – to provide emergency assistance and protection – Romania 1) adopted new necessary legislation for «refugees» of war; b) established Programs and Measures to assist in emergency and to protect the Ukrainian «refugees» in special conditions; c) implemented the mentioned above norms and the programs – from top to bottom - inclusively by establishing new institutions for coordination; d) trained specifically the personnel; e) mobilized funds, later reimbursed from the EU Fund for refugees; f) monitored the plans' implementation and appropriate use of the funds.

2.2. *The areas to be covered in the process of «refugee» support.* The needed fields to be covered – by new norms, institutions, human and financial resources, and public favorability – in the case of Ukrainians fleeing from war and protected under the Temporary Protection Status, involves six areas.

Figure no. 1. **Areas of the authorities' intervention to protect “refugees” from Ukraine**

Each of them is dramatically important and the receiving state must make an important effort to ensure the needed content is reclaimed and to be prepared to ensure the sustainability within each and the coordination among them.

To understand how important the granted ACCESS in the country is. It is to simply remember the Syrian «refugees» in front of barbed wire fences on the Serbo-Hungarian border, with police stopping them with guns; how important is the PASSING, it is to re-read the stories of procuring identification documents for the Hungarian Jews by the Swedish ambassador Wallerstein actions in the Budapest of 1944 and of those that did not get documents and ended in Auschwitz camp; how important the receiving conditions are is to remember the Trump policy to take off the children crossing US borders and to force return the parents over the border etc.

The necessary actions needed are actions to grant emergency support and, later, the protection as inclusion for those with legal status in Romania.

2.3. *Legal framework adopted specifically by Romania to support Ukrainians.* Romanian state tried to cover all the areas of protection in compliance with the International Humanitarian Principle and Norms, with the EU Principles and Norms, and with its own *Constitution* and to provide support according to the subjects' options for a specific status. It also complies with the EU decision to provide exceptional protection for Ukrainian «refugees», under the EU Temporary Protection Directive.

In the area of getting the legal framework for protection, the Romanian Government Romania has issued over 20 pieces of new legislation besides those the existing norms related to the UNHCR, and European norms, especially the *Temporary Protection Directive, EU Council Directive 2001/55*. Quoting the most important new pieces of legislation adopted and to emphasizes the complexity of protection work, it is to be kept in mind acts as:

Romania (2022): *Government Emergency Ordinance No. 15/2022 regarding the mechanisms of support and humanitarian assistance by the Romanian state to foreign citizens or stateless persons in special situations, coming from Ukraine*; Romania (2022): *Government Decision No. 367/2022 establishes the conditions under which the temporary protection of all persons who were forced to leave Ukraine due to the armed conflict is ensured, as well as the source of financing the necessary expenses*. Romania (2022): *Government Decision no. 337/2022 on the granting of gratuities and facilities for the transport of foreign nationals or stateless persons in special situations from the area of armed conflict in Ukraine*.

Romania (2022): *Government Decision no. 336/2022 for establishing the mechanism by which natural*

persons, who host Ukrainian refugees, benefit from the reimbursement of food expenses. Romania (2022): Government Ordinance No. 20/2022 regarding the support and humanitarian assistance to children, adults, people with disabilities, and all Ukrainians who come to Romania. Romania (2022): Government Decision No. 315/2022 for the accommodation of Ukrainian citizens and for providing the necessary funds to support them during their stay on the national territory. Romania (2022): Government Emergency Ordinance for the amendment and completion of Law no. 21/2020 on the Air Code so that flights by military aircraft registered in other NATO countries are exempted from the payment of certain categories of air navigation tariffs. Romania (2022): Ministry of Education Order no. 3325/2022 by which the student or PhD Candidate who cannot prove the studies completed by documents issued by the higher education institution he/she previously attended in Ukraine, the Romanian higher education institution decides on the recognition and award of transferable study credits. Romania (2022): Government Emergency Ordinance no. 100 from June 29, 2022, regarding the approval and implementation of the National Plan of Measures regarding the protection and inclusion of displaced persons from Ukraine, beneficiaries of temporary protection in Romania.

2.4. The institutions mobilized and created by Romania to support Ukrainians «refugees»

In Romania the existing institutions, working for «the refugees» support, are:

a) national authorities as Minister for Internal Affairs – with its specific departments: *General Inspectorate for Immigrations*, Romanian Abbreviation, IGI, (with its territorial divisions), *Department for Emergency Situations* (with its territorial divisions); Ministry of External Affairs; Ministry of Defense; Ministry of Health; Ministry of Justice etc. and b) local authorities and administrative bodies.

b) regional and local institutions as the main decisions and executive bodies.

The new institutions, each of them with specific tasks are two:

a) at the level of the Chancellery of the Prime Minister, was established, the *Group for Strategic Coordination of Humanitarian Assistance*, led by the Prime Minister having as operational coordinator, the State Counsellor, Madalina Turza. Possibly, the Group was set up with the role of the Contact Point for Romania.

b) For Ukrainians who choose to live in Romania, the government has established *six working groups* for developing Sectoral plans. They took the role of developing measures aimed at inclusion and protection policy in the following areas: health, education, employment, housing, vulnerable people, children, and young people. Working groups have developed sectoral action plans, in collaboration with experts from the other ministries involved, UN agencies, and civil society representatives. Sectoral plans of action are integrated into a National Action Plan, representing Romania's second protection response to the refugee humanitarian crisis.

Romania's Private Sector and Civil Society engaged in assisting and supporting the «refugees». There are Churches, Universities, Media Institutions, NGOs, and the *ad hoc* organizations of volunteers supporting the «refugees», at their arrival in Romania.

Aside from the internal bodies, that intervened to protect the «refugees», the European (EU) institutions with specific roles in the «refugees'» protection, especially the *Council of European Union*, mainly in its format JAI (Justice and Home Affairs), and the *Commission; the UNHCR* ones, or the embassies tried to encourage and help.

The branches in Romania of the international institutions with missions in protecting refugees as Consiliul Național pentru Refugiați din România [*National Council for Refugees in Romania*], *Agencia ONU pentru refugiați* [UN Agency for refugees], *Organizația Internațională pentru Migrație*, *Biroul din România* [International Organization for Migration, the Office based in Romania] took part in the immediate protection of the Ukrainians «refugees» in Romania.

3. Romania 2022-2023 providing emergency humanitarian assistance and protection to the Ukrainians «refugees»

3.1. *General Rights of the Ukrainian «refugees» in Romania.* As with any category of refugees, the Ukrainian «refugees» were treated with respect for their dignity and human rights.

In emergency assistance, their basic needs and those related to their personal security get ensured.

That is, the Ukrainian «refugees» got information, legal assistance and humanitarian assistance at their arrival in Romania. On their personal situation, they got informed and listened in a language that they understood – Ukrainian or Russian – using interpreters⁷ (In some cases the, medical and psychological assistance was

⁷ Providing interpreters was a real challenge for Romanians. The Russian language is unpopular in Romania. The ethnic Ukrainian

provided). No incident was publicly reported. On their options, as people arrived as «Ukrainian refugees of war» in Romania, they were also informed and legally assisted to fill the administrative forms. Again, no incident was publicly reported. On their rights and duties, they, also got information – in various forms – verbally, in written form, and on the online platforms, available in Ukrainian and Romanian. No incidents were reported.

They were provided with the necessary conditions to meet their basic needs – shelter, clothes, food, medicine and medical supplies-

For their personal protection, their rights to security for their person and belongings – against harassment, violence, abuses, protection against robbery, or trafficking in human beings were – also provided.

There were not reported cases on the breaching the norms or the rights, in Romania!

They were informed on their right to opt for different category of status, basically, between status of people in transfer, temporary protected persons or asylum seekers.

The majority of the options were for transfer into other EU countries. Consequently, Romania organized free transport to the border toward they want to head. No major incidents were reported. (A refuse of Hungary to take those without biometric identity documents was immediately overpassed.)

3.2. *Rights of the Ukrainian «refugees» in Romania, as the Temporary Protected Persons.* The next preference was for the status of *temporary protected person*, a status very generous, with the found temporary offered. (It can explain, why substantially they opted for it, instead of asylum: in 2022, 5 to 1 Ukrainians refugees opted for temporary protection.)

The rights correspondent to it are:

a) the right to shelter, food, and clothes mainly expressed in the *Program of 20/50* (providing an allowance of approximately 20 Euro/ person/day), is the main explanation of the preference. The money for a family with 3 members is $20 \times 30 \times 3 = 1800$ monthly. It is far beyond the average Romanian family's monthly revenues.) The allowance was generally offered and, in such circumstances, it nurtured the anti-Ukrainian forces propaganda. The other rights related to the temporary protection were a) the right to work in the same circumstances as the nationals; b) to access free medical emergency assistance and to access free medical assistance, treatments as chronic patients; c) to access free the educational system; to benefit for social assistance and protection for the unaccompanied minors; d) to travel free in the country, etc. Another right is the right to get naturalized – after the asylum procedures – in 3 years,

3.3. *Rights of the Ukrainian «refugees» in Romania as asylum seekers.* This preference is the lowest among the Ukrainian refugees. The rights of asylum seekers come under ordinary EU norms, regulations, and directives. The main regulation is the *Regulations EU (2013): Regulation (EU) No 603/2013 on 'Eurodac' – EU asylum fingerprint database for comparing asylum applicants' fingerprints; EU (2013): Regulation No 604/2013, Dublin Regulation, establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person; EU Regulation (2021): (EU) 2021/1147 establishing the Asylum, Migration and Integration Fund. The related directives are: EU (2013): Directive 2013/33/EU laying down standards for the reception of applicants for international protection; EU (2013): Directive 2013/32/EU on common procedures for granting and withdrawing international protection; EU (2011): Directive 2011/95/EU on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, plus that on residents – Directive 2003/109/EC – and of family reunification Directive 2003/86 / EC. The status of the asylum seekers – treated in ordinary circumstances – are not so appealing in the current situation. The *EU New Pact in Asylum and Migration – that is expected to be approved April, 2024 – will improve them.* It is to be supported to get access to the status of refugees – without quotation marks.*

3.4. *Rights of the Ukrainian «refugees» in Romania as Internationally Protected Persons or as Subsidiary Protected Person.* They are the refugees without quotation marks, any person is entitled to enjoy the rights listed in the 1951 *Geneva Convention*.

Basically, the protection consists – as it was conceived in the 1951, *Geneva Convention* – in three categories of rights granted: I) *Rights Specific to the condition of refugees – regarding the persons unprotected by their state; II) Rights Equal with the nationals in the fields previewed in the Human Rights Universal*

Declaration (1948); III) Rights Similar with the others non-national rights – regarding the similitudes with other non-national conditions.

Specific rights, that the Geneva Convention on Refugees signatory states shall warrant to any asylum seeker⁸ – refugees in the Convention ... terms – are guided by the principles of non-refoulement, no discrimination (Art.3): to exempt from reciprocity (Art. 7). They are: to respect personal status and the rights that come with it, particularly rights related to marriage (Art. 12); to provide free access to courts (Art. 16); to offer administrative assistance for refugees (Art. 25); to identity papers (Art. 27); to travel documents (Art. 28); to transfer their assets (Art. 30); to possibility of assimilation and naturalization (Art. 34); cooperate with the UNHCR (Art. 35); to not pay taxes and fiscal charges that are different from those of nationals (Art. 29); to not be penalized if they present themselves without delay (Art. 31); to not be expelled (Art. 32); to not be forcibly return to the country they have fled from (Art. 33).

The equal rights with the nationals in the area of freely practice their religion (Art. 4); the respect and protection of artistic rights and industrial property (Art.14); rationing (Art. 20); elementary education (Art. 22); public relief and assistance (Art. 23); labor legislation and social security (Art.24).

The rights at least similar with the other non-nationals, related to their, movable and immovable property (Art.13); the right of association in unions or other associations (Art. 15); wage-earning employment (Art. 17); to self-employment (Art. 18); practice of the liberal professions (Art.19); housing (Art. 21); education higher than elementary (Art. 22); the right to free movement and free choice of residence within the country (Art. 26). This e status also provides access to naturalization, to become a Romanian and EU citizen.

To distinguish between such rights and when a specific category applies and to communicate it simply, shortly, and smartly, to all in need to do it, is a job for professional communicators trained in refugee matter.

4. Romania: Data on the Ukrainians Refugees Protection

Official Statistics reported as Number of Ukrainians fleeing in Romania in 2022, and they are overtaken in National Report, (Romania's Annual Report on Ukrainian Refugees⁹, issued in December 2, 2022), communicated the following figures:

In 2022, according to the data provided by the Romanian Government,
3.242.209 Ukrainian's arrivals at the Romanian borders;

107.241 Ukrainian «refugees» – fleeing from war – in-country, out of whom 47.851 are Ukrainian children

107.241 Ukrainian «refugees» – fleeing from war-in-country,

After the options for the category of protection, 103.773 Ukrainian «refugees» opted for *Temporary Protection* and 4.397 Ukrainian Asylum Seekers.

The data on those voluntarily returned, on those crossing the country, and on those who are in the country according to no-visa entrance are not publicly known. Without EUAA monitoring procedures – a designed part of the *New Pact* ... expected to be approved in April 2024 – for now, it is not possible to have the real number, in real-time.

In 2023, according to data provided by UNHCR¹⁰:

Total (of 2023) number of Ukrainian arrivals at the Romanian borders. No data is publicly available.

143 604 Ukrainian «refugees» opted for *Temporary Protection* and Ukrainian Asylum Seekers in Romania, no data is publicly available on first-time, asylum seekers.

Comparing the single field data publicly available for now on the Ukrainian Refugees in Romania it results in a serious increase of the number of those registered for *Temporary Protection*.

What is to be commented, on is that the data on those voluntarily returned, on those transferred, and on those that are in the country according to the no-visa entrance *are not publicly known*. Without EUAA monitoring procedures – a designed part of the *New Pact* ... expected to be approved in April 2024 – for now, it is not possible to have the real number, in real-time.

Reporting the Romanian state efforts, in 2022, and on those UNHCR – 2023, the figures are:

⁸ Except, when provisional measures against a refugee are needed in the interest of essential national security. (Art. 9)

⁹ Romania (2022): Romania's Annual Report on Ukrainian Refugees, available at gov.ro/fisiere/stiri_fisiere/ANNUAL_STATUS_REPORT_ROMANIA_DEC_2022.pdf

¹⁰ UNHCR Romania: Ukraine Refugee Situation Update, Weekly Update #61, 28 August 2023 - Romania | ReliefWeb

for Romanian state's efforts 104.000 Ukrainian refugees were supported in accessing protection and documentation; 103.869 Ukrainian refugees received legal assistance support; 13.782 Ukrainian children identified and referred to specialized services, including health and social welfare; 32.025 Ukrainian refugees received information on available protection services related to GBV, sexual exploitation, and abuse; 4.993 children registered with the General Directorates of Social Assistance and Child Protection (DGASPC); 287 individuals with specific needs were provided with protection assistance; 199 children are currently in the special protection system;

for UNHCR's efforts – 2023, 51, 202 refugees were supported with cash assistance – unfortunately delayed, 43,129 (in comparison with 43, 129, in 2022); 70, 004 refugees were provided with protection counselling services and legal support (in comparison to 65,000 in 2022); 4,182 refugees supported with livelihood and employment services in 2023.

CONCLUSIONS

The emergency assistance and protection of the refugees in Romania was a complex job for authorities and it led to good results, appreciated by the EUAA and international organizations. To offer support to the civilians of Ukrainians fleeing from war, Romania is facing, firstly, the complexity of the processes of receiving «refugees», an un-estimable dynamic, and the lack of experience in the field and multiple challenges.

The subjects themselves are not aware of them as they are limitedly aware of their possibilities to opt and of their rights. The information process is not a communicative one. The Romanian public also ignore the picture of the Ukrainian «refugees» as whole and become vulnerable to the anti-Ukrainians «refugees» propaganda. That is why it did not express such appreciations and trust in authorities. By contrary, after media and opposition parties' critics, the main message to the public sphere was: The NGOs did! Not the authorities! The message overtaken by the «refugees» was: «*The state did nothing for me!*» The gap between the facts and messages circulated in the public sphere and ended in the subjects' perception reveals a gap in communication. The need for professional communicators trained specifically in universities with traditional courses in refugees is the solution!

Sources and Bibliography:

1. Cone, Devon, and Panayotatos, Daphne, (2023): *Preparing for unpredictable: Ensuring the protection and inclusion of refugees from Ukraine in Romania and Moldova*, in "Refugees International", October, 2, Available at Preparing for the unpredictable: Ensuring the protection and inclusion of refugees from Ukraine in Romania and Moldova - Romania | ReliefWeb.
2. EU (2022): *Council Decision 382/2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection*, (2022/C 126 I/01). <https://www.consilium.europa.eu>.
3. EU (2022): *Communication from the Commission on Operational guidelines for the implementation of Council implementing Decision 2022/382*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content=1647940863274>.
4. EU (2021): *EU Commission Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL addressing situations of crisis in the field of migration and asylum* <https://eur-lex.europa.eu>.
5. *EU Regulation (2021): (EU) 2021/1147 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the Asylum, Migration and Integration Fund* available at EUR-Lex - 32021R1147 - EN - EUR-Lex (europa.eu).
6. *EU Regulation (2021): (EU) 2021/836 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 amending Decision No 1313/2013/EU on a Union Civil Protection Mechanism*, EUR-Lex - 32021R0836 - EN - EUR-Lex (europa.eu).
7. EU (2020): *COM 609 final, Communication from the Commission on a New Pact on Migration and Asylum* EUR-Lex - 52020DC0609 - EN - EUR-Lex (europa.eu).
8. EU FRA (2020): *The Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration | European Union Agency for Fundamental Rights (europa.eu).
9. EU (2016): *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union*, (2016/c 202/01), EUR-Lex - 12016ME/TXT - EN - EUR-Lex (europa.eu).
10. *EU (2013): Regulation (EU) No 603/2013 on 'Eurodac' — EU asylum fingerprint database for comparing asylum applicants' fingerprints¹* - known as the Regulation on EURODAC (European system for the comparison of fingerprints of asylum applicants).
11. *EU (2013): Regulation No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international*

- protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person¹ (recast) – known as the Regulation on the state responsible for registering the asylum seekers' application –repeatedly amended, current Dublin Regulation III will be amended as Dublin V. Now, it is pending for Council approval planned for 2024.*
12. EU (2013): *Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast)* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0033>.
 13. EU (2013): *Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection* available at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32013L0032>
 14. EU (2011): *Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees and for the content of the protection granted (recast)* available at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011L0095>.
 15. The situation of migrants and refugees in Europe | European Youth Portal (europa.eu)
 16. EU (2003): *Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents* available at <https://eur-lex.europa.eu/CELEX:32003L0109> .
 17. EU (2003): *Council Directive 2003/86 / EC of 22 September 2003 on the right to family reunification*, available at EUR-Lex - 32003L0086 - EN - EUR-Lex (europa.eu).
 18. *EU (2001): Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001, (Temporary Protection Directive)*, EUR-Lex - 32001L0055 - EN - EUR-Lex (europa.eu). temporary protection directive.
 19. EU (2000): *Charter of Fundamental Rights*, today part of the TFUE EUR-Lex - 12012P/TXT (europa.eu).
 20. European Council on Refugees and Exiles – ECRE -(2021): *Country Report: Romania AIDA RO_2019update* (asylumineurope.org).
 21. Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration. Edition 2020 (coe.int)
 22. Jacq, Jean-Claude, (2011): *Les choix linguistiques et leurs conséquences dans L'Europe de demain et dans l'espace francophone*, Press Universitaires de Rennes
 23. Moccia, Luigi, & Pop, Lia, (eds.) (2018): *Migrants & Refugees across Europe*, European University Press, Berlin, Bochum, Dulmen, London, Paris.
 24. Pop, Irina, (2022): *On Refugees Needs: A Holistic Approach*, in Journal of Identity and Migrations, Oradea, Vol 16. Iss. 2, pp.130-176.
 25. Pop, Lia, & Pop, Irina, (2018): *Temporary Protected Status for the Nationals of the*
 26. *Third Countries and Stateless Persons: A Notion to be Promoted in Fighting Xenophobia*, in JIMS, Vol.12, no. 2, pp.81-91. Temporary Protected Status for the Nationals of the Third Countries: A Notion to be Promoted in Fighting Xenophobia – DOAJ.
 27. L. Pop, I. Pop, (2019): *Marginal multilingualism and its potential to fight xenophobia/ Romaphobia*, Vol13_No1_2019_pp_96_130.
 28. Romania (2022): *Government Emergency Ordinance (GOE) no. 15/2022, 27of Febr. 2022, regarding the mechanisms of support and humanitarian assistance by the Romanian state to foreign citizens or stateless persons in special situations, coming from Ukraine.*
 29. Romania (2022): *Government Ordinance (GO) no. 20/2022 regarding the support and humanitarian assistance to children, adults, people with disabilities, and all Ukrainians who come to Romania.*
 30. Romania (2022): *Government Decision no. 337/2022 on the granting of gratuities and facilities for the transport of foreign nationals or stateless persons in special situations from the area of armed conflict in Ukraine.*
 31. Romania (2022): *Government Decision no. 336/2022 for establishing the mechanism by which natural persons, who host Ukrainian refugees, benefit from the reimbursement of food expenses.*
 32. Romania (2022): *Government Decision no. 367/2022 establishes the conditions under which the temporary protection of all persons who were forced to leave Ukraine due to the armed conflict is ensured, as well as the source of financing the necessary expenses.*
 33. Romania (2022): *Government Decision No. 315/2022 for the accommodation of Ukrainian citizens and for providing the necessary funds to support them during their stay on the national territory.*
 34. Romania (2022): *GOE for the amendment and completion of Law no. 21/2020 on the Air Code so that flights by military aircraft registered in other NATO countries are exempted from the payment of certain categories of air navigation tariffs.*
 35. Romania (2022): *Ministry of Education Order no. 3325/2022 by which the student or PhD Candidate who cannot prove the studies completed by documents issued by the higher education institution he/she previously attended in Ukraine, the Romanian higher education institution decides on the recognition and award of transferable study credits.*

36. Romania (2022): *GOE no. 100 from June 29, 2022 regarding the approval and implementation of the National Plan of Measures regarding the protection and inclusion of displaced persons from Ukraine, beneficiaries of temporary protection in Romania*, ORD DE URGENTA 100 29/06/2022 - Portal Legislativ (just.ro).
37. Romania (2022): *Law no. 22/2022 for the amendment and completion of the Government Emergency Ordinance no. 194/2002 regarding the regime of foreigners in Romania*.
38. Romania. (2022): *Law no. 247/2022 for the amendment and completion of some normative acts regarding residence documents issued to citizens and their family members as well as in the field of foreigners*, published in MOF no. 746 of July 25, 2022. LEGE 247 20/07/2022 - Portal Legislativ (just.ro).
39. Romania (2015): *Law no. 331 of December 16, 2015*, published in the MOF no. 944 of Dec. 21, 2015.
40. Romania (2019): *Law no. 122 of May 4, 2006 regarding asylum in Romania updated*, available at legea_nr.122_din_04_mai_2006_privind_azilul_in_romania_martie_2019. (gov.ro).
41. Romania (2001): *GOE no. 194/2001 EMERGENCY ORDINANCE no. 194 of December 12, 2002* available at <http://www.gov.ro>.
42. Romania (2001): *Law no. 123/2001 on the regime of foreigners in Romania*, repeatedly amended, available at LAW no. 123 of April 2 available at <http://www.cdep.ro>
43. Romania (1991): *Constitution of Romania, amended and completed in 2003*, [Romanian Constitution amended and completed in 2003, by the Law 429/2003] available at <http://www.cdep.ro>.
44. Romania (1961): *Law no. 362 for Romania's Accession to the Convention on Stateless Status* available - in Romanian - at Romania's accession to the Convention on the Status of Stateless Persons from 1954.
45. UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). (2023): *Ukraine: Insights and Implications in „ Forced Migration Review” 72*, (September, 2023).
46. *UNHCR (2018): Global Compact on Refugees*, UNHCR - Global Compact on Refugees – Booklet
47. *UNHCR (2016): New York Declaration for Refugees and Migrants*, Refugees and Migrants (un.org).
48. UNHCR (2011). *Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees*. Geneva: UNHCR. <http://www.refworld.org/docid/4f33c8d92>.
49. UNHCR (2004): *Handbook for Repatriation and Reintegration Activities*. Geneva, <http://www.unhcr.org>.
50. UNHCR (2002): *Project Planning in UNHCR. A Practical Guide on the Use of Objectives, Outputs, and Indicators*, Microsoft Word - prac15.doc (unhcr.org)
51. UNHCR (1996). *Handbook-Voluntary Repatriation: International Protection*. Geneva: UNHCR. <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3510.pdf>.
52. UN (1989): *Convention on the Rights of the Child* The International Convention on the Rights of the Child or Convention on the Rights of the Child | UNICEF
53. *United Nations High Commissioner for Refugees. "UNHCR - Summary Conclusions on the interpretation of the extended refugee definition in the 1984 Cartagena Declaration"*. unhcr.org, consulted November, 2022.
54. UN (1967): *Convention on the Status of Refugees and the New York Protocol*, UNHCR - Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees.
55. *UN (1951): The Convention Relating to the Status of Refugees, or 1951 Geneva Convention (T)*, was adopted by Romania in 1991, Law no 46/1991 available in Romanian at CONVENTIE1951.doc (unhcr.org).
56. Wilson, Jill, (2019 updated): *Temporary Protected Status. Overviews and Current Issues, on the U.S. Congressional Resources Service*, R.S. 20844, available at [Temporary protected status.pdf](http://www.dhs.gov/sites/default/files/asset/document/TemporaryProtectedStatus.pdf).

Віктор ШИНКАР,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин;
Світлана РОШКО,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин;
Людмила ТЕПЛОВА,
аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

У червні 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство у Євросоюзі. Це суттєво вплинуло на формування євроінтеграційної моделі розвитку нашої країни через збільшення її політичних і економічних можливостей у ході продовження російської воєнної агресії. Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн підкреслила, що повномасштабне вторгнення в Україну «все змінює», й «половинчастих позицій» щодо членства Києва в ЄС більше не може бути [1].

1. Вступ в ЄС передбачає прискорення реформ. Необхідно привести законодавство України у відповідності до норм Євросоюзу. А це є значним поштовхом для нововведення політичних і економічних трансформацій. Задекларована мета може стати інструментом суспільного контролю влади у проведенні необхідних змін.

2. Статус кандидата надає країні не тільки політичні, а і економічні дивіденди. Країна-кандидат отримує доступ до фінансових інструментів ЄС, які призначені для проведення реформ та імплементації до законодавства Євросоюзу. Практика свідчить, що статус кандидата на членство в ЄС збільшує іноземне інвестування ще у передвступний період, що позитивно впливає на розвиток економіки. З огляду на унікальність ситуації з надання Україні статусу кандидата на вступ до Євросоюзу в умовах війни можна спрогнозувати, що у короткостроковий період, тобто до закінчення війни, інвестиційного буму не буде. В умовах відновлення економіки, обсяги інвестицій значно зростуть. З 2014 року ЄС вже надав Україні у вигляді грантів та позик, спрямованих на підтримку реформ, 17 млрд. євро. Після отримання статусу кандидата на членство в Євросоюзі слід очікувати збільшення обсягів фінансових надходжень [2].

У травні 2022 року Єврокомісія оприлюднила програму відновлення України «Rebuild Ukraine» (відбудова України). В документі визначаються напрями та інструменти допомоги нашій країні, яка може тривати 10 років. Інвестиції, гранти, позики – це елементи проекту «Rebuild Ukraine». Донорами цієї програми можуть бути Євросоюз, країни G7 та G20, міжнародні фінансові інститути та організації. В Євросоюзі не виключають, що на фінансування програм відновлення можуть бути спрямовані заморожені російські активи. Однак реалізація цієї програми пов'язана з певними негативними аспектами, які виникають із структури нашої економіки. Справа в тому, що українські пропозиції для міжнародних інвесторів досить обмежені. Найбільшу частку в нашому експорті становить зерно та метали, тобто природні ресурси. Проблематично вважати, що іноземне інвестування у ці галузі може вирішити багато виробничих і соціальних проблем України. Формула, що дешева робоча сила приваблює інвесторів, сьогодні вже не працює у повній мірі. У сучасній розвинутій економіці ручна праця вже не є дуже важливим елементом виробництва, тобто вона не є гарантією, що цей факт буде для інвесторів вирішальним. Тому Україні потрібно змінювати структуру виробництва, збільшити частку підприємств з високою доданою вартістю. Адже економіка України майже не виробляє сучасного обладнання, яке вітчизняні підприємства, вимушено продають за кордоном. Це негативно впливає на платіжний баланс країни, формує хронічне від'ємне сальдо торгового балансу, що призводить до девальвації національної валюти.

Модель ринкової системи базується на певних принципах, яких у ході реформування економіки потрібно дотримуватись. В Україні розроблена Урядом програма для залучення великих іноземних інвесторів «Інноваційна няня». Передбачено надання ряду преференцій іноземному бізнесу, який бере участь у приватизації об'єктів вартістю понад 10 млн доларів [3]. На наш погляд, помилково встановлювати пільгові умови для іноземних інвесторів. Це негативно вплине на умови конкуренції в країні, тобто ділить бізнес працюючий в пільгових умовах і тих хто їх немає. Компанії іноземні і вітчизняні, малі і великі перебувають у нерівних умовах, що у кінцевому рахунку негативно вплине на ефективність економіки. У ході реформування української економіки потрібно створити нормальні умови для розвитку

всього бізнесу (захист прав приватної власності, ефективна податкова система, свобода підприємництва, невтручання державних органів у ціноутворення на конкретних ринках тощо). Формування і реалізація ринкових принципів спричиняє ріст іноземних інвестицій без створення пільгового режиму. Такий підхід важливий для нашої країни і з точки зору того, що потрібно вже сьогодні готувати інвест-проекти для післявоєнного відновлення економіки.

Враховуючи позиції потенційних інвесторів з відбудови економіки, в уряді України розроблена система DREAM – державна електронна система, яка дасть можливість об'єднати всі проекти з відбудови країни. Ця система дозволить контролювати кожен етап робіт від реєстрації до введення об'єктів в експлуатацію. Повоєнна відбудова України передбачає одночасну реалізацію діяльності тисяч інвестиційних проектів, що потребує значного іноземного фінансування. В межах DREAM інвестори зможуть обирати проекти для фінансування, а також контролювати використання коштів [4].

Розв'язана росією воєнна агресія стала причиною масових міграційних процесів в Україні як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Ці процеси не можуть не впливати на відновлення української економіки. Мова йде, перш за все, про зовнішню еміграцію. Наприклад до Польщі з початку війни виїхало приблизно 3 мільйони українців [5]. Виїзд за кордон великої кількості людей працездатного віку негативно впливає на розвиток країни. Після воєнної перемоги у війні з росією ця проблема буде вирішуватись при допомозі ринкових механізмів. Основним інструментом, який впливає на попит і пропозицію робочої сили є рівень заробітної плати. Якщо пропозиція робочої сили виявляється обмеженою у порівнянні з пропозицією інших факторів виробництва, то відбувається зростання заробітної плати. Тому, в післявоєнний період, у процесі відновлення економіки буде спостерігатись досить значне зростання заробітної плати в Україні, особливо у виробничих секторах економіки.

Російська воєнна агресія проти України пришвидшила інтеграційні процеси країни в європейські структури. Зокрема, у березні 2022 року Україна вступила в «енергетичний Євросоюз», тобто приєдналася до європейської енергетичної системи ENTSU-E. Це дозволило від'єднатися від енергетичних систем росії та Білорусії. В теперішній час переміщення електроенергії з України в країни ЄС і навпаки здійснюється виходячи з виробничих потреб і можливостей [6].

На відтворення української економіки суттєво впливають і фактори, які пов'язані з розвитком світової кон'юнктури. Аналіз МВФ свідчить, що війна в Україні негативно вплинула на розвиток багатьох країн. Голова МВФ Ю. Георгієва відмітила, що перспективи зростання для 143 держав-членів, на які припадає 80% світового виробництва будуть понижені [7]. Висновки Світового банку відносно подальшого розвитку міжнародної кон'юнктури також досить песимістичні. На їх думку, зростання цін на продукти харчування, на енергоносії може тривати до кінця 2024 року через збої в торгівлі та виробництві. Загалом, це найбільший шок, який ми зазнали з 1970 років – заявив віце-президент Світового банку Індерміт Гілл [8].

З боку України, а також деяких Європейських країн, з'явилися пропозиції щодо прискореного вступу нашої країни до Євросоюзу за спеціальною пропозицією. Ця тема була задекларована на саміті Україна-ЄС (лютий 2023 р.). Реалізація таких планів позитивно вплине на економічні реформи і темпи відновлення української економіки. Однак це відбудеться при умові циклічної адаптації Європейського права за 33 блоками. В теперішній час, сумарно 32 блоками Україна набрала 69 балів, тобто середній бал – 2,16 (із 5 можливих). Для порівняння з іншими країнами-кандидатами на вступ у Євросоюз, які досягли такі бали: Чорногорія – 99,5, Сербія – 98, Туреччина – 94, Албанія – 84,5 [9]. Ці показники свідчать про те, що рівень здійснення в Україні реформ – початковий. Процедура вступу в ЄС передбачає проходження низки етапів, уникнути яких досить складно. В законодавстві Євросоюзу не передбачено спеціальної процедури для прискореного приєднання, тому можливості України є обмеженими.

Список використаних джерел:

1. Голова Єврокомісії: Україна буде в ЄС, а коли саме – залежить від реформ. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/09/22/7169999/>
2. Фахурдзінова М. Фінансування та поштовх до реформ: що дасть Україні статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/05/11/7139235/>
3. Відділ новин. Інвестори готові працювати на Україну. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 30. С. 2.
4. Контроль за відбудовою України онлайн: в уряді показали систему DREAM. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/15/699835/>

5. Мельник С. Роботу у Польщі знайшли 80 тисяч українських біженців. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/27/686321/>
6. Гордійчук Д. Україна отримала офіційний статус в європейській енергосистемі. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/26/686270/>
7. Калатур А. МВФ: Війна рф проти України затьмарила перспективи глобальної економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/24/7348121/>
8. Колдомасов І. Світовий банк: у 2022 енергоносії подорожчають на 5%, а продукти харчування – на 23 %. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/26/686285/>
9. Сидоренко С. Україна – лідерка та Україна двієчниця: як Брюссель оцінює готовність Києва до вступу в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles /2023/02/7/7/55643/>

Svitlana PODPLOTA,

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
(Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University)*

CONTEMPORARY STATE OF UKRAINE'S ECONOMY AND PROSPECTS FOR POST-WAR RECOVERY

Globalization, driven by informatization, enhances global economic expansion. The shift to an information society offers technological opportunities for Ukraine's progress. Immediate and long-term plans prioritize becoming an innovative hub. Recent enhancements stem from diverse strategies and programs. Forecasts for national development have been devised [4]. The trajectory towards 2030 is outlined in the National Economic Strategy [3], encompassing policy aims, core principles, and measures for economic revitalization, like increased productivity and Industry 4.0 transition. During the formulation of this strategic document, emphasis was placed on Ukraine's considerable potential derived from its natural resources, geographical positioning, and human capital quality. Digital transformation was designated as the primary instrument for achieving the strategic goal of increasing the GDP to 1 trillion US dollars by 2030 [5].

The establishment of ambitious economic objectives by 2030 received support through an Audit of the Ukrainian economy conducted by the State Audit Service of Ukraine and the Accounting Chamber of Ukraine [1]. Between 2019 and 2020, a comprehensive range of audits, including 2,103 assessments of financial and economic activities, 223 procurement audits, 16,010 procurement monitoring activities, and other evaluations, were undertaken. These audits unveiled financial irregularities and deficiencies amounting to a cumulative total of 625.1 billion UAH. Encompassing nearly three decades of independent Ukraine's history, the audit comprehensively analyzed the successive phases of inconsistent policies related to the nation's development. Leveraging these findings, an evaluation was executed to gauge the influence of these policies on the present state of economic and social advancement within Ukraine, in addition to forecasting long-term growth prospects.

During the formulation of the National Economic Strategy, specific economic indicators were identified, revealing inadequate utilization of potential in various sectors. In the realm of agriculture, less than a third of available opportunities were being capitalized upon, while mineral resource development accounted for only 36 %. The utilization of forested areas covered only 16-19 % of the country's total land area. The road infrastructure exhibited a state of wear and tear at 90 %, and thermal power plant units operated at 92 % capacity, among other challenges [1, p. 7-8]. The process of charting economic development vectors aimed to address the accumulated issues over a span of 30 years [6].

The war in Ukraine has significantly deteriorated the conditions for economic growth, prompting the need to redefine new developmental trajectories. In this context, the chosen strategic directions for various economic sectors and their priorities necessitate a reevaluation of anticipated outcomes, interrelationships, and the implementation of novel management mechanisms.

The economic ramifications caused by the military aggression are both significant and quantifiable. The current state of Ukraine's GDP is closely tied to the situation on the front lines. As indicated by Forbes magazine, the initial month of conflict resulted in a reduction of over 50 % in the nation's average annual GDP. Approximately 30% of enterprises ceased operations entirely, and around 45% experienced substantial declines in production output [2].

In the present phase, a discernible downturn is evident within Ukraine, characterized by a notable

segment of the populace descending below the poverty threshold. The country has maintained an exceptionally low unemployment rate compared to European counterparts since the outset of 2022. Despite the introduction of a subsistence minimum pegged at 2,393 UAH and a minimum wage of 6,500 UAH starting January 1, 2022, against a backdrop of escalating inflation and income taxes, these measures fail to ensure a satisfactory standard of living for citizens. This circumstance influences a decrease in demand from financially capable individuals, consequently leading to a contraction in the supply of goods and services. Reduced economic expansion and heightened poverty rates emerge as outcomes of this phenomenon. To counteract the repercussions, a revision of reform strategies is imperative to stimulate economic growth. One avenue involves invigorating entrepreneurial endeavors and attracting foreign investments. However, the allocation of budgetary resources demands prudent handling.

In order to continue the innovative course of economic development, it is necessary to conduct an analysis and rationally adjust the existing National Economic Strategy. This is essential to account for unforeseen economic changes, restore systemic economic order, and implement innovative technologies and mechanisms in the execution of the strategy. The proposed actions justify the need to expand the methodological toolkit for strategic economic growth planning in times of crisis.

Implementing such measures in the current conditions of Ukraine has encountered several difficulties, including:

- ineffective institutional structure of the economy;
- high level of corruption;
- inadequate support for the development of small and medium-sized businesses;
- weak purchasing power of the population, leading to income concentration in monopolistic enterprises;
- inappropriate credit policy that complicates access to loans for the real sector of the economy;
- deficiencies in legislation regarding support for small and medium-sized businesses. In developed countries, the share of small and medium-sized businesses in the GDP structure ranges from 50-70 %, while in Ukraine, it's only 5-6 %, indicating an imbalance in economic development;
- lack of adapted legislation to support small and medium-sized businesses;
- absence of proper regulation of intellectual property rights.

Creating an enabling environment for entrepreneurial endeavors stands as a pivotal determinant in the successful execution of these strategies. To catalyze economic growth, a concerted effort to foster the advancement of high-tech production based on intellectual innovations of substantial value is imperative. This endeavor will yield augmented tax revenues, the cultivation of a high-tech economy, and the revitalization of industry upon novel foundations. The state's engagement in conferences, exhibitions, and forums will facilitate the development and global dissemination of high technologies.

Over the past decade, government loans have nearly doubled, amounting to \$128 billion, equivalent to almost 79 % of the GDP. This surpasses the assistance provided to European nations through the Marshall Plan post-war. Despite substantial external financial inflows, these resources were not judiciously directed toward sectors of the economy that could have catalyzed growth across other domains. Concurrently, the country confronts a gradual slowdown in technological advancement. The roster of investment venture funds operational in Ukraine indicates that innovative pursuits have not been their principal focus in recent years.

Hence, amidst Ukraine's intricate economic backdrop, a pivotal reality remains: the nation possesses noteworthy potential through its natural resources and intellectual reserves. Their synchronized harnessing holds the potential for expeditious economic recovery, considering the altered trajectories of the country's evolution. This juncture presents Ukraine with a distinctive opportunity to undertake comprehensive state-level transformations. This opportunity demands adept utilization, drawing from foreign experiences to enact extensive post-war reforms. Given the considerable toll the country has endured, the present juncture demands the optimal utilization of this opportunity.

References:

1. Audit of the economy of Ukraine 2030. Cabinet of Ministers of Ukraine (November 6, 2020). 2020. 123 p. URL: <https://nes2030.org.ua/#rec246061582>
2. Forbes Ukraine. URL: <https://forbes.ua/inside/ploshcha-okupovanoi-ukraini-vtrati-rosiyskoi-tehniki-ta-17-dib-stolichnikh-trivog-10-faktiv-pro-tri-misyatsi-viyni-vid-forbes-infografika-24052022-6167>

3. National Economic Strategy for the period up to 2030. URL: https://climate-laws.org/documents/national-economic-strategy-for-the-period-up-to-2030-7ab2?id=decree-179-2021-approving-the-national-economic-strategy-for-the-period-up-to-2030_731f
4. Ukraine 2030. The Doctrine of Sustainable Development –Kyiv: “ADEF-Ukraine” PH, 2018. 164 p. URL: https://www.usubc.org/files/Ukraine_Doctrine_2030_E_Book_Eng.pdf
5. Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy. Ukrainian Institute of the Future. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
6. Vectors of economic development 2030. Cabinet of Ministers of Ukraine (November 6, 2020). 2020. 416 p. URL: <https://nes2030.org.ua/#rec246061582>

Андрій ПРИЛУЦЬКИЙ,

*магістрант за напрямком «Міжнародні відносини»
(Український вільний університет у Мюнхені, ФРН)*

ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ: РОСІЙСЬКИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВАМ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ще до російського вторгнення в Україну, середньостатистичний росіянин поводив себе досить зверхньо супроти українського сусіда, відтак, згодом, прояви українського націоналізму почав сприймати за фашизм, оскільки національне відродження України суперечить поширенню російського впливу за межами росії, що є сталим базисом російської політики [1]. Кульмінацією протистояння української емансипації та російської зверхності стало вторгнення в 2014-му [2] та ескалація 2022-го року [3].

Міжнародна спільнота зустріла повномасштабну військову операцію супроти України недостатньо ефективною системою стримування злочину агресії, вдавшись до санкцій та економічної підтримки України з наданням зброї. Водночас держави, котрі разом з Україною колись перебували в зоні радянсько-російського впливу, переймаються, що росія не обмежиться завоюванням України, відтак нападе в майбутньому і на них [4].

Метою цієї роботи є пояснення витоків російської агресивної політики на європейській арені та пошук шляху її подолання.

«Росіяни та українці – один нарід», – саме такими словами розпочав свою статтю «Про історичну єдність росіян та українців» Володимир Путін, президент російської федерації, що побачила світ незадовго до повномасштабного вторгнення в 2022-му році [5]. Російський президент пообіцяв, що ніколи не допустить, щоб їхні історичні території та близькі для них люди, що живуть на зазначених територіях, використовувалися проти росії. Чи не підважує сам вислів офіційної особи однієї країни суверенітет, здатність проводити незалежну політику, іншої країни, коли намагається трактувати ідентичність її громадян? В. Путін таки прагне дотримати свого слова, тому зараз намагається примусово асимілювати українців.

Як згадує Рафаїл Лемкин, автор терміну геноцид, у своїй промові «Soviet Genocide in Ukraine», проросійські сили як за часів Радянського Союзу, так і до нього нищили чи практикували асиміляцію інших неросійських груп, зокрема українців [6]. Р. Лемкин називає такі дії проявом колоніальної політики, а Радянський Союз – імперією, натхненною своєю російською попередницею. Відповідно до визначення імперії Майклом У. Дойлом, американським науковцем, імперія ґрунтується на відносинах, формальних чи неформальних, в яких одна держава контролює ефективну політичну суверенність іншого політичного суспільства [7]. Другий видатний науковець, американський політолог Олександр Мотиль, вбачає в імперії структуру, в котрій держава-метрополія контролює іншу державу-колонію, зокрема ресурси останньої, нехтуючи бажаннями та потребами етнічного населення колонії [8; 9]. Тобто, основною ознакою такого контролю є асиметрія влади, коли еліта некорінної держави, розташована в ядрі, координує периферійні корінні суспільства, які взаємодіють одне з одним лише через саме ядро. О. Мотиль пише як про пряме панування еліт метрополії, так і про непряме панування, коли керує місцева влада, втім сама вона перебуває під контролем уже зазначених еліт. Варто наголосити, що у випадку протидії корінного населення колоній такому пануванню, еліти можуть вдатися до практики асиміляції корінного населення або його винищення. І саме це трактування імперії повертає до розуміння причин радянського імперіалізму за Р. Лемкином – створення слухняної, радянської людини, яка би проміняла свою

ідентичність та культуру на покору московській владі [6]. Такої думки дотримується й Микола Рябчук, український політолог, коли згадує назву асимільованого українця – малорос [1]. Науковець тлумачить намір практики асиміляції українців як бажання росії долучитися до спадщини Руси, що зробило би її частиною політичної мапи Європи. Інший же науковець, видатний юрист-міжнародник Володимир Василенко, схилився до думки, що мета росії, зокрема радянської, стосовно України – це нажитися на її ресурсах та плодючих землях [10]. У будь-якому разі, можна підбити підсумки, що своєю статтею, заявами та нападом на Україну В. Путін продемонстрував намір продовжити сталий російський, агресивний, імперський підхід, котрий не цурається застосувати силу проти іншої держави.

Згідно з міжнародно-правовою практикою напад однієї країни на іншу пов'язаний зі злочином агресії, що є одним із «найсерйозніших злочинів, що становлять загрозу міжнародній спільноті» [11]. В Резолюції Генеральної асамблеї ООН №3314 «Визначення агресії» та у статті 8 (bis) Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РК МКС) злочин агресії визначається як «здійснення актів агресії, тобто використання збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, чи будь-які інші дії, несумісні зі Статутом Організації Об'єднаних Націй». Варто наголосити, що до набуття чинності Кампальських поправок до РК 17-го липня 2018-го року, МКС не мав юрисдикції розглядати злочин агресії через небажання держав-учасниць РК домовитися щодо визначення такого злочину. Це призвело до того, що МКС не має компетенції розглядати злочини, скоєні до набуття чинності Кампальських поправок, що зумовлює неможливість притягнути до відповідальності росію, наприклад, за вторгнення в 2014-му році. До того ж, для ініціювання розслідування агресії, необхідно, щоби кожна сторона (держави), незалежно від того, чи вона є агресором, чи жертвою, ратифікувала Римський статут та Кампальські поправки [12]. Така особливість демонструє неефективність притягнення до відповідальності за агресивні дії на міжнародній арені, оскільки держава, що керується агресивною політикою, наприклад імперіалістичною, ніколи не пристане до ратифікації вже згаданих поправок.

Тому, ведеться розробка спеціального трибуналу щодо злочинів агресії росії з метою притягнення її керівництва та інших причасних осіб до кримінальної відповідальності. Трибунал на початках мав на меті розглянути злочини російської федерації винятково зчинені проти України, втім зараз мова йде про розширення його юрисдикції й залучення до неї розгляду злочину агресії росії й супроти інших держав [13]. І це дійсно на часі, якщо пригадати хоча би напад росії на Сакартвело (Грузію) в 2008-му році, яку перша вважає також своєю зоною впливу. Однак, Кевін Джон Хеллер, спеціаліст у царині міжнародного права, схилиється до думки, що притягнення до відповідальності керівництва росії – це більше результат виграної війни проти російської федерації, ніж роботи трибуналу, як такого [14]. Заувага Хеллера змушує обмірковувати необхідність оборонного союзу країн Східної Європи, яким загрожує московський імперіалізм, що стало би запорукою роботи трибуналу та вберегло від повторення агресії.

У своїй праці «Мистецтво переміщення стін у східному напрямку» вже згаданий М. Рябчук описує політичну мапу Східної Європи, до котрої належать країни, що пропагують на владному рівні європейські цінності – копенгагенські критерії, однак перебувають за межами Європейського Союзу й є бажаним об'єктом російської сфери впливу, котрих остання не бажає відпускати [15]. Використовуючи запропоновану методологію Рябчука, можна дійти висновку, що окрім України до Східної Європи належать Сакартвело та Молдова. За такої умови, Україні рекомендується створити оборонний військовий союз, ядром котрого мають слугувати зазначені вище країни, з можливістю доєднатися до нього не лише державам, котрим може загрозувати російський імперіалізм, а й іншим країнам, зацікавленим у міжнародній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Рябчук М. Російський стереотип українця: від імперської уяви до постімперської реальності. *Часопис «Критика»*. Дата оновлення: січень 2016-го року. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/rosiyskyy-stereotyp-ukrayintsy-vid-imperskoji-uyavy-do-postimperskoji-realnosti> (дата звернення: 7.10.2023).
2. Задорожний О. Анексія Криму – міжнародний злочин: Монографія, Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, Каф. Міжнар. права. — Київ: К.І.С., 2015. С. 576.
3. Paul M. Troops and military vehicles have entered Ukraine from Belarus. *CNN*. Publication date: February 24, 2022. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-news-02-23-22/h_d115a65e9b6348752422ad427fa83b95 (date of access: 2.10.2023).

4. Дайджест новин. Польща готується до нападу з Білорусі, Румунія шукає дрони РФ, Вагнер на кордоні: новини дня. *Українське інтернет-ЗМІ «Європейська правда»*. Дата оновлення: 3.08.2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/3/7166976/> (дата звернення: 4.09.2023).
5. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців. *Офіційний сайт президента росії*. Дата оновлення: 12.07.2021. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата звернення: 2.09.2023).
6. Lemkin R. Soviet Genocide in Ukraine (article in 28 languages). Editor Roman Serbyn. Kyiv: MaYSTernia knyhy, 2009. P. 38-41.
7. Doyle Michael W. Empires. Ithaca: Cornell University Press. 1986. P. 45.
8. Motyl Alexander J. Revolutions, Nations, Empires: Conceptual Limits and Theoretical Possibilities. New York: Columbia University Press. 1999. P. 126.
9. Motyl Alexander J. Imperial Ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empires. New York: Columbia University Press. 2001. P. 4–5.
10. Vassylenko V. The Ukrainian Holodomor of 1932-1933 as a Crime of Genocide: A Legal Assessment. Kyiv: Olena Teliha Publishing House. 2009. P. 17.
11. UN General Assembly. Rome Statute of the International Criminal Court. ISBN No. 92-9227-227-6. (Last amended 2010). 17 July 1998.
12. Amendments to the Rome Statute. *Non-profit, non-partisan international network of committed legislators «Parliamentarians for Global Action»* URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/amendments.html>
13. Самохвалов В. Трибунал щодо злочину агресії росії проти України: яким він має бути? *Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ»*. Дата публікації: 17.08.2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Fk5ikIHpa2o> (дата звернення: 20.08.2023).
14. Heller Kevin J. Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea. *The world's first blog dedicated to the informed discussion of international law by and among academics, practitioners and legal experts «Opinio Juris»*. Publication date: 7.03.2022. URL: <https://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/> (date of access: 9.08.2023).
15. Рябчук М. Мистецтво переміщення стін у східному напрямку. «Трагедія Центральної Європи» Мілана Кундери по трьох десятиліттях. *Часопис «Критика»*. Дата оновлення: грудень 2020-го року. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/mystetstvo-peremishchennya-stin-u-skhidnomu-napryamku-trahediya-tsentralnoyi-evropy-milana> (дата звернення: 4.07.2023).

Тетяна БОРЯК,

доцентка, дослідниця

(історичний факультет Вільнюського університету,

Литовська Республіка)

НЕ(ОСМИСЛЕНИЙ) ГОЛОДОМОР: ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕНОЦИД ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Початок російсько-української війни 2014 року спричинив зацікавлення українців історією України, про що свідчать низка освітніх проєктів (наприклад, популярний просвітницький проєкт з популяризації історії “Лікбез. Історичний фронт” [5]), зокрема, і на платформі Youtube. Передусім в полі зору опинилися переламні моменти та катаклізми, які на століття чи принаймні десятиліття наперед визначали розвиток української держави. Голодомор став одним з таких точок рефлексій, стаючи, на думку О. Лисенка, разом з Українською революцією 1917–1921 рр. та Другою світовою війною, стовпом “модерної колективної моделі пам’яті в Україні” [32, с. 21-22]. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року поклато початок включенню макро- і мікронаративу про війну до колективної пам’яті України.

Мета даної розвідки: простежити, як пам’ять про Голодомор маніфестувалася та змінювалася в колективній пам’яті українців до початку повномасштабного вторгнення та після нього.

Середина 2000-х рр. була надзвичайно плідним періодом для переведення індивідуальної пам’яті українців про голод у колективну завдяки діяльності третього президента України В. Ющенка – чого варті лише загальнонаціональний проєкт “Національна книга пам’яті жертв Голодомору”, до підготовки якої були залучені тисячі фахівців і аматорів у більшій частині України.

Така зацікавленість держави до проблематики підштовхнула чи не останніх очевидців голоду (які на момент голоду переважно були уже не дорослими, а дітьми) до запису своїх спогадів про голод. Завдяки цьому ми знаємо, що, наприклад, порівнюючи Другу світову війну та Голодомор, очевидці

одноставно погоджувалися, що війна залишала більше шансів на виживання, ніж голод: “Навесні 1933 року ми з мамою залишилися удвох, всі останні [дві сестрички двійнята та брат] померли. Потім була війна, бомбардування, евакуація, але мама говорила, що немає в житті нічого страшнішого, коли голодні діти дивляться на тебе, а ти нічим їм не можеш допомогти” [21, с. 69]; “Я пережив голодомор та війну. Мені здається, що голодомор набагато важче пережити, ніж війну” [21, с. 341, 346]; “Если кто-нибудь спросит, что страшнее, война или голод, то конечно же я отвечу: «Голод – это очень страшно и ужасно»” [21, с. 532]; “Стільки смертей я не бачила навіть у війну” [21, с. 839]; “війна за п’ять років стільки людей не викосила, як голодовка за півроку від Різдва до жнив” [21, с. 1306].

В результаті активної модерації політики історичної пам’яті українські села і міста отримали насичений комеморативний простір, пов’язаний з жертвами голоду. Так, станом на 2020 р. Український інститут національної пам’яті оперував цифрою у бл. 7 тис. пам’ятних знаків на пошану жертв Голодомору¹¹, них понад 900 було встановлено у 2008 р. [7]. Іншим наслідком стало зростання усвідомлення того, що Голодомор був геноцидом. За даними соціологічних опитувань, в останній передвоєнний 2021 рік, 85% українців погодились з твердженням, що Голодомор був геноцидом [3] (проти 58% у 2011 [1]).

Водночас, боротьба на інформаційному фронті не припинялася. Про це свідчить факт проведення в кінці 2019 р. забороненою в Україні комуністичною партією “конференції”, присвячену дню народженню Сталіна. На ній, вибілюючи Сталіна, П. Симоненко звинуватив США та “американських капіталістів” в організації рукотворного голоду в своїй країні, який забрав життя 5 мільйонів [22].

Незважаючи на високі показники опитуваних, які вважають Голодомор геноцидом, тим не менше, видається, що Голодомор не був до кінця осмислений тоді, у мирний час. Про це свідчать часті випадки нерозуміння респондентами причин голоду. На це вказують певні ознаки: очевидці не завжди розуміють книжкові терміни того часу (“Репресированих, я чула, отправляли. А шо це таке репресировани?” [21, с. 1029]); або ж кажуть про Голодомор як про те, розповіді про що “вірять” або “не вірять” [21, с. 1034, 1040, 1043, 1059, 1063], а не знають; не розуміють причини Голодомору: “Тепер я собі думаю: для чого і для кого вони все це відбирали?” [21, с. 1318]; або шукають виправдання владі (і знаходять у формулі “неврожай” [21, с. 445, 422–433, 724, 725, 1205, 1223 та ін.] як причина голоду): “Як це власть могла з нами так поступити? Не розумію” [21, с. 1071].

Пояснення такого феномену можна запропонувати кілька. Тут можна закинути і елітам, і гуманітаріям погано виконане домашнє завдання; і травматичність голоду, яка блокує глибші рефлексії; і наслідки соціальної інженерії, коли записані пропагандою на підкорку “природні” причини голоду задовольняли очевидця, бо не зачіпали “велич” Сталіна (“Сталін про це не знав. Бо він зробив дуже багато хорошого для народу” [21, с. 167]¹²); або ж спрацьовує комбінація кількох чинників. Незрозуміло, якого компоненту більше: впливу пропаганди, чи вмілої реакції влади з каналізації гніву (адже мало місце показове покарання низки активістів уже після голоду), чи реакції людини, яка призначила винним тих, кого бачила, хто був в полі зору – свої, сільська влада або сільські активісти [21, с. 178, 210, 277, 280, 454, 583, 583, 588, 607, 612 та ін.]. Очевидно лише, що низка свідків так і не вибудували причинно-наслідковий ланцюг дій (а головне – логіки і мотивації) влади, передусім союзної – знову-таки, далекої й абстрактної від українського селянина. Влада як причина голоду – це перший крок на шляху усвідомлення вини системи, а не природи, однак ще далеко до усвідомлення суспільством (покоління безпосередніх очевидців, на жаль, уже відійшло у засвіти) механізмів організації голоду як геноциду з конкретною метою нищення української ідентичності і національно-визвольного руху і його потенціалу взагалі російським режимом, локалізація осмислення в цій точці вини “влади”.

Відповідно, мусимо також констатувати *недоосмисленість* голоду українським суспільством (станом момент масового запису свідчень середини – другої половини 2000-х рр.): наратив про Голодомор залишився певною абстрактною (хоч і родинною) історією, і не поєднався з розумінням про Голодомор як лише одного з етапів багатостолітнього нищення держави і українців Росією з використанням голоду як зброї.

Припускаємо, що певна недоосмисленість залишилась і станом на початок повномасштабного вторгнення, хоча саме після його початку наратив про Голодомор у контексті геноцидної війни Росії проти України почав активно циркулювати не лише в українському інформаційному просторі, але й

¹¹ Дані були люб’язно надані співробітником УІНП Віталієм Огієнком.

¹² Див. також: 20, с. 266, 277, 419.

міжнародному – як тло судових розслідувань міжнародних правників злочину геноциду проти України, засвідчуючи перехід від сприйняття голоду як частини родинного досвіду чи прочитаного у підручниках за відсутності такого досвіду, до сприйняття Голодомору як одного з етапів боротьби з українською нацією та ідентичністю, коли голод був лише одним з інструментів, застосовуваних советським/російським імперіалізмом.

До початку повномасштабного вторгнення, на нашу думку, лише окремі українці (не історики за фахом), часто саме військовослужбовці ЗСУ, які, опинившись на вістрі боротьби з уже російським імперіалізмом, демонстрували розуміння механізму і цілей Голодомору. Так, воїн ЗСУ Олексій Петров, реагуючи на статтю В. Путіна від 13 липня 2021 р., написав, що, не знайшовши інформації у цій статті про зокрема Голодомор, він її “закрив і забув” [8]. Він же, в листопаді 2021 року, коли підготовка до війни з боку агресора була уже в розпалі, згадав свою бабусю, яка ніколи не розповідала йому про Голодомор. Про її досвід він дізнався від мами – що бабусю, дідуся, молодших братів і сестер врятувало море. Інша його бабуся якось прохопилася, що варила суп “з якоїсь трави” – і замовкла, перелякавшись, ні слова більше не сказавши – “боялась до самої смерти [...]”. Підсумував він свій допис висновком, що Кремль хотів “знищити українців. Будь-яким можливим, навіть таким звірським способом. Знищували, але не знищили [...]” [9].

У мережі є багато згадок про участь військовослужбовців після 2014 р. у заходах з вшанування пам’яті жертв Голодомору. Левову частку роботи із залученням військових робили інституції, пов’язані з історичними дослідженнями та політикою пам’яті. Зокрема, неймовірно потужний ролик “Запалімо свічу пам’яті і охороняймо кордони!” було відзнято до дня пам’яті жертв Голодомору у 2018 р. (за підтримки Міністерства інформаційної політики України, за участі Українського інституту національної пам’яті, Генерального штабу ЗСУ і Центру Досліджень Визвольного Руху) за участю різних видів родів військ [4].

Які зміни оприявнились в оцінюванні і пригадуванні Голодомору після 24 лютого 2022 року? Тут можна говорити про трьох акторів: українське суспільство, РФ та зовнішню аудиторію. Остання відреагувала досить активно. Станом на серпень 2023 року, крім ЄС та України, 31 країна визнала Голодомор геноцидом (з них 15 та ЄС – після повномасштабного вторгнення – дані з відкритих джерел).

Важливою для України була промова Папи Римського Франциска в листопаді 2022 р., в якій він пов’язав страждання українців під час війни з “геноцидом”: “... річниця жахливого геноциду Голодомору, винищення голодом, штучно викликаного Сталінін між 1932–1933 рр.” [33]. На момент промови лише 17 країн у світі визнали Голодомор геноцидом – тож, як зауважує журналістка Ніколь Вінфілд, вжитий термін “геноцид” є певною “ескалацією” папської риторики проти Росії. Зауважимо, що у Компендіумі соціальної доктрини церкви від 2004 р. Ватикан включає українців, разом з вірменами та євреями як жертв геноцидів 20 ст. [33].

За рік після повномасштабного вторгнення, в березні 2023 р. газета “Нью-Йорк Таймс” опублікувала статтю “Росія обстрілює українські поля, щоб знищити українське сільське господарство” – щоб зокрема “заморити українців голодом”, як прореагував український журналіст А. Цапльєнко, який поширив допис про це, чи вийде у Росії створити “новий Голодомор” [14].

Сейм Литви виступив в квітні 2022 р. з пропозицією зробити 9 травня Днем пам’яті жертв геноциду в Україні, аргументуючи це тим, що “цей день об’єднав би трагедії, пережиті українцями тоді і зараз, тобто організований Радянським Союзом Голодомор, масові вбивства, депортації та винищення, та військові, що здійснюються сьогодні російськими військовими” [19]. Як бачимо, аргументація литовського парламенту цілком органічно об’єднала як советські злочини, так і сучасні російські – не в останню чергу тому, що литовська нація сповна відчула принади (крім Голодомору) перебування у складі “союзу нерушимого республік свободних”.

Після підриву Каховської ГЕС 6 червня 2023 р. сенатор Конгресу США Кріс Кунс в розмові з журналісткою CNN зауважив, що ймовірніше за все, підриг греблі Каховської ГЕС мав під собою умисел з метою “збільшити голод в Україні”, оскільки так виводиться з сільськогосподарського виробництва найбільш родючі українські чорноземи. Більше того, продовжив він, якщо подивитися в советський період історії, то “голод використовувався як зброя в жахливий спосіб під час Голодомору в Україні у 1930-ті рр.”, це були “дії советської держави, які призвели до страждань і смерті мільйонів українців” [31].

Держава-агресор також не залишилася осторонь вживання терміну “Голодомор” у інформаційній кампанії в розпал війни. Так, спікер Державної Думи В’ячеслав Володін у травні 2022 року вжив термін “*продразверстка*” (продрозкладка) на означення підтримки політики вивезення зерна на експорт з

України, натякаючи, що “зерно необхідне самим українцям, щоб дожити до нового врожаю” [29]. Більше того, він так прямо обвинуватив президентів США та України: “Байден и Зеленский добьются своего – войдут в историю как президенты, устроившие голодомор” [23].

Вірусним стало відео з форуму в РФ в червні 2022 р., на якому одна з головних пропагандисток Маргаріта Сімон'ян сказала, що є такі очікування в Москві: “вся надія на голод”, який має призвести до зняття санкцій і дружби з РФ [25]. Отже, країна-агресор відкрито визнала, що використовує голод як зброю.

19 жовтня 2022 р. в окупованому Маріуполі окупанти знесли пам'ятник жертвам Голодомору та політичних репресій [2], прибираючи візуальне нагадування їхнього злочину 90 років і ймовірно – мінімізуючи проведення паралелей зі злочином уже сучасним, пов'язаним із застосуванням голоду як зброї у війні.

А як українці у вирі бойових дій і бомбардувань рефлексували щодо Голодомору?

Один телеграм-канал уже в травні 2022 року згадав про три голодомори, влаштовані окупантом у ХХ ст., та про політику організації “голодомору” на окупованій частині Херсонської області “для зачистки її від населення”, щоб “задушити рукотворним голодом” [29]. Один автор згадував про Голодомор у контексті заселення у знелюднені будинки жителів т.зв. “ДНР” “бурятів, калмиків, якутів” та інших “справжніх руських”, як і після Голодомору [26].

Українець Олександр Коваленко під ніком “Злий Одесит” того ж травня 2022 року говорив про намір РФ спровокувати “аналог Голодомору” [27]. Він же, уже у вересні 2023 року, розбираючи звинувачення проти України в обстрілі цивільних у Костянтинівці, первісно оприлюднені у Нью-Йорк Таймс, вжив термін “продажна журналістика” і нагадав про заперечення цією газетою Голодомору [28].

Цілеспрямовані підпали полів з зерном, обстріли елеваторів, вивіз українського збіжжя з окупованих територій викликали у багатьох людей алюзії з Голодомором. Так, оглядач (нині воїн ЗСУ) Тарас Березовець, пишучи в травні 2022 р. про бомбардування російськими літаками елеватора з сучасним обладнанням в м. Рубіжне Луганської області, – а тим зерном можна було би нагодувати протягом року 300 тисяч людей (а однократно – 120 мільйонів), – характеризує цей військовий злочин так: “Путін діє сталінськими методами: збирається влаштувати в Україні голодомор ХХІ ст.” [24].

Про “новий голодомор” згадував і радник голови Одеської ОВА Сергій Братчук, кажучи про руйнування внаслідок авіаудару двох ангарів сільгосппродукції, в результаті чого було знищено 35 тонн зерна [16]. Подібно, голова Луганської ОВА Сергій Гайдай написав, що “рашисти хочуть влаштувати другий Голодомор, знищуючи зернові інфраструктуру” у контексті бомбардувань елеваторів, вивезення українського зерна з окупованих територій та нищення продовольчих складів [17].

Уже згаданий український журналіст Андрій Цаплієнко, пишучи про руйнування миколаївського елеватору після влучання російської крилатої ракети, підсумовує: “Для мене є очевидним той факт, що росіяни навмисно обстрілюють продовольчі склади, елеватори та зернові порти для того, щоб влаштувати в Україні голодомор” [13]. Пишучи про вивіз викраденого українського зерна з Мелітополя, він знову проводить паралель: “Нащадки тих, хто влаштував Голодомор, не міняють людоджерські звички” [18], як і погрози українським фермерам ув'язненням у випадку їхньої відмови співпрацювати з окупантами: “Приблизно так само чинили в Україні більшовики напередодні Голодомору” [12]. А пишучи про намір окупантів перейменувати окупований Маріуполь на Жданов, зауважив, що “особливо раді будуть греки, чия історичну назву міста хочуть замінити на прозвище людини, яке несе відповідальність за Голодомор та скорочення грецького населення на території України” [15].

Українська журналістка Катерина Сердюк, посилаючись на неназваного журналіста із Запоріжжя, пише в жовтні 2022 р., що “гауляйтер” Мелітополя (з вересня 2023 підвищений окупантами до т.зв. “губернатора”) Євгеній Балицький є достойним онуком (“И Женя Балицкий, который сейчас бегаёт, исполняет какие-то “коммунистические заветы” своего деда, уничтожившего много украинцев” [30]) свого двоюрідного дідуся Всеволода Балицького – того самого, який керував Голодомором з боку ДПУ, обіймаючи посади на момент голоду заступника голови ОДПУ СРСР та особливоуповноваженого ОДПУ по Україні, а також був відряджений разом з П. Постишевим постановою ЦК ВКП(б) [20] до України для ліквідації спротиву колективізації та українізації.

Український письменник і поет Андрій Любка, жахаючись разом з українцями і світом наслідкам окупації півночі України, зокрема, Бучі, влучно поєднав минуле і сучасне: “Жахиття цієї війни не є випадковістю – це закономірність; розстріли цивільних на вулиці і катування – не ексцес виконавця, а

сама суть російського режиму, свідчення тягlosti історичної традиції. Знищувати Бучу прийшли нащадки тих, хто переміг у більшовицькій революції, тих, здійснювали Голодомор і були наглядчачами в Гулазі” [6].

Активіст та військовослужбовець ЗСУ Валерій Прозапас також був свідомий невинності геноцидної діяльності росіян в Україні – як тепер, так і минулого і попередніх століть: “Це калька того самого Холокосту, тільки XXI століття, вони реально готові просто фізично знищити український народ. Не дай бог хтось в Україні їм це пробачить, бо саме пробачені раніше Батурин, Крути, розстріляне Відродження, Голодомор, сотні років злочинів Москви постали перед нами тепер – саме ми маємо їх припинити” [10].

На сьогодні історики та інші фахівці масово проводять записування усної історії очевидців воєнних злочинів; людей, які пережили окупацію; біженців від війни. Вражає повідомлення завідувача інформаційно-видавничого відділу Музею Голодомору Михайла Костіва, що під час запису у звільнених від російської окупації регіонах інтерв'ю у 2022 р. траплялися свідки Голодомору, які згадували про події 90-річної давнини у контексті російсько-української війни проти України¹³.

Суспільство поволі дорослішало у своєму ставленні до Голодомору: на першому році війни, в листопаді 2022 р. 93% українців погодились, що Голодомор був геноцидом [3]. Це найвищий показник за всю історію опитувань.

Головною ж, на нашу думку, зміною у світовій спільноті у ставленні до Голодомору і до злочинів СРСР/Росії в цілому, стало усвідомлення світовою спільнотою продовження використання Росією зброї як голоду – нарешті чутки, поширені М. Сімон'ян, були почуті, сприйняті всерйоз і проаналізовані у сукупності з даними про Голодомор, репресивну політику СРСР та воєнних злочинів Росії. У вересні 2023 р. з'явилася інформація, що правозахисники і прокурори збирають докази для Міжнародного кримінального суду (Гаага, Нідерланди) у зв'язку з намаганням Росії влаштувати в Україні новий Голодомор під час широкомасштабного вторгнення. Фахівці встановили такі етапи: перший (облога Маріуполя), коли “постачання продовольства до міста було припинено, а гуманітарні коридори заблоковані чи розбомблені”, що ускладнило чи унеможливило вийд мирних жителів; другий (“удари по цивільних і енергетичних об'єктах на всій території України”, що призвело до знищення продовольчих запасів і водогонів; третій (“обмеження експорту української агропродукції, удари по портовій інфраструктурі, знищення зерна”). Журналісти видання “The Guardian” підсумовують, що за результатами роботи правозахисників “Путіну можуть висунути нові обвинувачення щодо використання голоду як зброї” [11].

Таким чином, пам'ять про голодову катастрофу, яка почала з індивідуальної перетворюватись на колективну, залишалася переважно недоосмисленою навіть очевидцями голоду до початку російсько-української війни у 2014 р. – часто залишаючись просто родинною історією, власним досвідом, або параграфом з підручника історії. Певний ривок відбувся з 2014 по 2022 роки, коли реалії війни примусили багатьох людей, передусім військовослужбовців ЗСУ, усвідомити Голодомор як складову імперської політики Кремля, не без допомоги істориків, освітян та відповідних інституцій.

З початку повномасштабного вторгнення все більше людей в Україні (що засвідчує число “93” як кількість відсотків людей, які підтримують твердження про те, що Голодомор був геноцидом) почали усвідомлювати, що голод як інструмент досягнення імперських цілей Росії не відійшов у минуле, ба більше – є потужним інструментом, який Росія продовжує випробовувати на українцях. Нарешті почала прокидатися і міжнародна спільнота щодо арсеналу засобів, які взяла на озброєння РФ в своїх імперських мареннях і війні проти України та світу. Збір доказів для Міжнародного кримінального суду є найкращим підтвердженням цього. Сподіваємось, цього разу, на відміну від організаторів штучного голоду 1932–1933 років, хоча б частина виконавців понесе покарання, а українське суспільство закарбує в своїй пам'яті не лише геноцид 1932–1933 років, але й війну Росії проти України, нарешті розірвавши коло забуття і незнання свого минулого і національно-визвольної боротьби.

Список використаних джерел:

1. Визнання Голодомору: результати останніх досліджень. 21.11.2012. Соціологічна група “Рейтинг”. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/priznanie_golodomora_rezultaty_poslednih_issledovaniy.html (дата

¹³ Відомості про інтерв'ювання було отримано від Михайла Костіва під час доповіді «Усна історія Голодомору в контексті нового геноциду українців» на круглому столі «Війна, наука та емоції: (не)нові концепції і підходи» (21–22 лютого 2023 р.; м. Чернівці).

- звернення: 05.10.2023).
2. Горлач П. Росіяни знесли пам'ятник жервам Голодомору в окупованому Мариуполі. 20 жовтня 2022 р. Суспільне: Культура. URL: <https://suspijne.media/299070-rosiani-znesli-pamatnik-zertvam-golodomoru-v-okupovanomu-mariupoli/> (дата звернення: 05.10.2023).
 3. Динаміка ставлення до Голодомору 1932-33 рр. (листопад 2022). 25.11.2022 р. Соціологічна група "Рейтинг". URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinam_ka_stavlennya_do_golodomoru_1932-33_rr_listopad_2022.html (дата звернення: 05.10.2023).
 4. "Запалімо свічу пам'яті і охороняймо кордони!" Український інститут національної пам'яті. 22 листопада 2018 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hH9NYzHoHPU> (дата звернення: 05.10.2023).
 5. Likbez. Історичний фронт. Координатор К. Галушко. URL: <https://likbez.org.ua/ua/> (дата звернення: 05.10.2023).
 6. Любка А. [Допис в телеграм-каналі "Berezoview (Taras Berezovets)". 5 квітня 2022 р. URL: <https://t.me/berezoview/13898> (дата звернення: 05.10.2023).
 7. Пам'ятники жертвам Голодомору в Україні: "Інформація про встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору 1932-1933 років в населених пунктах України" [дані, надані УІНП]. Українсько-канадський дослідно-документаційний центр. URL: <http://www.holodomor-monuments.org/> (дата звернення: 05.10.2023)
 8. Петров О. [Допис в телеграм-каналі "Шалений кіт"]. 13 липня 2021 р. URL: https://t.me/Shalenyi_Kit/1301 (дата звернення: 05.10.2023)
 9. Петров О. [Допис в телеграм-каналі "Шалений кіт"]. 27 листопада 2021 р. URL: https://t.me/Shalenyi_Kit/1780 (дата звернення: 05.10.2023).
 10. Прозапас В. [Допис в телеграм-каналі "Berezoview (Taras Berezovets)". 9 березня 2022 р. URL: <https://t.me/berezoview/11855> (дата звернення: 05.10.2023).
 11. Росія готувала новий Голодомор в Україні під час широкомасштабного вторгнення. Правозахисники і прокурори збирають докази для МКС – The Guardian. [Допис в телеграм-каналі "Україна наживо"]. 24 вересня 2023 р. URL: <https://t.me/UaNazhyvo/43560> (дата звернення: 05.10.2023).
 12. Цаплиєнко А. [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. 24 квітня 2022 р. URL: <https://t.me/Tsaplienko/6886> (дата звернення: 05.10.2023).
 13. Цаплиєнко А. [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. 11 червня 2022 р. URL: <https://t.me/Tsaplienko/9873?single> (дата звернення: 05.10.2023).
 14. Цаплиєнко А. Новий Голодомор, чи вдасться його створити російським покидькам. 12 березня 2023р. [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. URL: <https://t.me/Tsaplienko/27886> (дата звернення: 05.10.2023).
 15. Цаплиєнко А. Окупанти хочуть перейменувати Маріуполь у Жданов – це питання планують розглянути на псевдореферендумі. [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. 26 Липня 2022 р. URL: <https://t.me/Tsaplienko/12224> (дата звернення: 05.10.2023).
 16. Цаплиєнко А. Рашисти намагаються влаштувати новий голодомор для українців – радник голови Одеської ОВА Сергій Братчук. [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. 7 липня 2022 р. URL: <https://t.me/Tsaplienko/11198> (дата звернення: 05.10.2023).
 17. Цаплиєнко А. "Рашисти хочуть влаштувати другий Голодомор, знищуючи зернові інфраструктуру, – Луганська ОВА". [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. 3 травня 2022 р. URL: <https://t.me/Tsaplienko/7589> (дата звернення: 05.10.2023).
 18. Цаплиєнко А. Рашістські мародери відправили сьогодні з мелітопольського елеватора 11 вагонів вкраденого зерна. [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. 7 червня 2022 р. URL: <https://t.me/Tsaplienko/9657> (дата звернення: 05.10.2023).
 19. Цаплиєнко А. У Литві депутати хочуть зробити 9 травня Днем пам'яті жертв геноциду в Україні [Допис в телеграм-каналі "Цаплиєнко-Ukraine Fights"]. 16 квітня 2022 р. URL: <https://t.me/Tsaplienko/6127> (дата звернення: 05.10.2023).
 20. Шаповал Ю. Балицький Всеволод Аполлонович // *Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Balytskyj_V (дата звернення: 05.10.2023).
 21. «Я вийшов із смерті...». Голодомор 1932–1933 рр. на Півдні України у пам'яті дітей: СВІДЧЕННЯ / Упорядники Лілія Білоусова, Геннадій Боряк. Інститут історії України НАН України. – Київ, 2023 (друкується).
 22. Березовець Тарас. [Допис в телеграм-каналі "Berezoview (Taras Berezovets)". 21 грудня 2019 р. URL: <https://t.me/berezoview/981> (дата звернення: 05.10.2023).
 23. Березовець Тарас. Обезумівший Володин назвав Байдена и Зеленского виновниками «нового голодомора» на планете!!!. 28 мая 2022. Телеграм-канал "Berezoview (Taras Berezovets)". URL: <https://t.me/berezoview/16699> (дата звернення: 05.10.2023)
 24. Березовець Тарас. Путин действует сталинскими методами: собирается устроить в Украине голодомор 21 века!!!. 3 мая 2022 р. Телеграм-канал "Berezoview (Taras Berezovets)". URL: <https://t.me/berezoview/15473> (дата звернення: 05.10.2023).

25. Вся надежда на голод – у Путина проговорились о планах относительно Украины. Telegraf UA. 18 июня 2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C-iiFBaQETA> (дата звернення: 05.10.2023).
26. Губит людей не пиво... Россияне хотят напоить жителей Донбасса шахтной водой. 6 липня 2023 р. Телеграм-канал. URL: <https://t.me/Volnodumetz/1405> (дата звернення: 05.10.2023).
27. Злой Одесит [Коваленко А]. Зачем россия провоцирует международный голодомор. 22 травня 2022 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5LyMd7oFbwE> (дата звернення: 05.10.2023).
28. Коваленко А. BILD поддержал ложь The New York Times... 20 вересня 2023. URL: <https://site.ua/alexander.kovalenko/bild-podderzal-loz-the-new-york-times-iygmlxp> (дата звернення: 05.10.2023).
29. Кремль потчует мир голодом. 11 травня 2022. Телеграм-канал "СитоСократа". URL: <https://t.me/sytosokrata/625> (дата звернення: 05.10.2023).
30. Сердюк Е. Достойный потомок: дед коллаборанта Балицкого был главным полицаем при сталинских репрессиях. 24 канал. 19 октября 2022. URL: https://24tv.ua/ru/kollaborant-balickij-kem-byi-dedushka-predatelja-ukrainy-pri_n2180815 (дата звернення: 05.10.2023).
31. Coons Ch. Sen.: Dam breach a 'repeat' of Russia's 'ongoing war crimes'. Senator Chris Coons speaking with Christiane Amanpour on CNN. Not dated; after June 6th, 2023. URL: <https://www.cnn.com/videos/tv/2023/06/08/amanpour-coons.cnn> (дата звернення: 05.10.2023).
32. Lysenko O. Competing narratives: memory of the Second World War in Ukraine: between politics and reflection. *Holocaust Studies: a Ukrainian Focus. Peer-reviewed annual Journal*. Vol. 11 (Special Issue). Dnipro, 2020. P. 11-27.
33. Winfield N. Pope links plight of Ukrainians today to Stalin's 'genocide'. November 23, 2022. The Associated Press. URL: <https://apnews.com/article/pope-francis-kyiv-religion-famine-vatican-city-64a2f863ec55dbff33cbd528e161e1a4> (дата звернення: 05.10.2023).

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНА У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЗМІНА ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАТУСУ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ДИПЛОМАТИЧНА, ВІЙСЬКОВА ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА, ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВІ НАРАТИВИ

Анатолій КРУГЛАШОВ,

*завідувач кафедри політології та державного управління,
директор НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)*

ЗМІНА ПОРЯДКУ ДЕННОГО УКРАЇНА – ЄС: ВІД «РАЗОМ З ЄВРОПОЮ» ДО «РАЗОМ В ЄВРОПІ»

Відзначимо, що питаннями європейської інтеграції в цілому і зокрема інтеграцією України до ЄС автор почав займатися з 1993-го року. Це дуже важлива царина наукової та освітньої діяльності, експертної роботи. Під кутом зору набутих знань, насамперед, варто згадати пройдений нашою державною та суспільством шлях до ЄС, щоби оцінити те, що нами зроблене, що ми досягли, і в чому наші проблеми, які вимагають вирішення. При цьому, як ті проблеми, які є з іншого боку, так і зі сторони Євросоюзу.

На початку Незалежності ми мали перед собою три альтернативних щодо нашого зовнішньополітичного, власне, стратегічного геополітичного вибору, можливості розвитку. По-перше, нікуди не приєднуватися, залишитися осторонь будь-яких інтеграційних утворень і політичних союзів. Наша умовна українська правиця дуже активно цей шлях відстоювала. По-друге, ми мали можливість йти шляхом пострадянської, власне євразійської інтеграції, і цей шлях нас вів до того, проти чого ми зараз воюємо, коли дійшло до відкритого протистояння з Росією, яка веде війну за відновлення своєї імперії, за інкорпорацію українських і не тільки українських територій в її склад. Тому цей шлях ми відкинули, хоча й ціною подолання власних вагань, великого напруження і жертв, які продовжуємо приносити. По-третє, і саме це ми обрали, – шлях європейської і євроатлантичної інтеграції. Європейської спершу, а євроатлантичної дещо пізніше.

На цьому шляху ми пройшли ряд важливих етапів. Серед них варто виділити 1994-й р. – підписання угоди про Партнерство і співробітництво між Україною та ЄС [13]. Але в цей час наші західні сусіди уже підписали з ЄС угоди про асоціацію європейського типу, які відкривали їм дорогу до подальшої євроінтеграції. Об'єднана Європа тоді нас не дуже розуміла і не бачила як нового надійного партнера, свідченням тому є Будапештський меморандум і оце одностороннє ядерне роззброєння [7], як і вперте сповідування принципу «найперше – Росія». Згадаємо, що сам процес ратифікації Угоди про партнерство і співробітництво тривав з 1994-го по березень 1998-го рр.

Далі важливе значення мала Спільна стратегія ЄС щодо України, прийнята на Гельсінському саміті (засідання Європейської Ради) в грудні 1999-го р. Це був принципово важливий перший документ, в якому Європейський Союз засвідчив, що він побачив і привітав проєвропейські прагнення України. З тих пір наші відносини почали наближатися до рівня таких, які прийнято називати стратегічним партнерством. Очевидно, що розробка і реалізація Європейської політики викликали у нас доволі суперечливу реакцію щодо неї. А вже у 1998 р. ми прийняли Стратегію європейської інтеграції України, а у 2000 р. – Програму європейської інтеграції України, які вже мали чітку структуровану мету і завдання. Вперше на державному рівні було визначено, що стратегічною метою Української держави є повноцінна інтеграція до Європейського Союзу, яка має завершитися вступом до нього [1].

Нагадаємо, що ключовими віхами реалізації цієї Стратегії та Програми був вступ до Світової організації торгівлі, намічений на 2003–2004 рр., а сталося це у травні 2008-го року. Практично п'ятирічне спізнення. Далі ми прагнули підписання Угоди про асоціацію, що було намічене на 2005–2006 рр. Угоду Україна підписала у 2014-му році. А її процес ратифікації тривав достатньо болісно понад три роки. І нарешті останній етап, яким вже мала закінчитися реалізація програмних цілей, було подання заявки на вступ до ЄС; знову-таки, цей заключний етап був віднесений на 2011–2012 рр. [5]. Подали ми цю заявку 28 лютого 2022 р. Керівники держави подали її в умовах повномасштабної російсько-української війни [6] і країни Європи надали нам насамперед моральну, політичну і психологічну підтримку, схваливши за

безпрецедентно короткий термін нашу заявку, надавши нам, разом із Молдовою, статус країни-кандидата на вступ і відклавши аналогічне питання про Грузію. На думку автора, на шляху до європейської інтеграції вирішальну активність проявляли не тільки, а часом й не стільки влада України, як українське громадянське суспільство. І тут треба згадати про події Помаранчевої революції, тому що, незважаючи на переважання помаранчевих кольорів на майданах в Києві і в інших містах і центрах України, ми чітко розуміли, що йдеться не тільки про наші демократичні права і свободи, і вибір глави держави, але й про наше європейське і євроатлантичне майбутнє. І не будь у риториці кандидата у Президенти Віктора Ющенка чіткої проєвропейської, проєвроатлантичної перспективи, вочевидь би, він не мав би такої дієвої підтримки активної частини суспільства.

Вже за його президентства ми рухалися далі в напрямку перемовин про асоціацію України – ЄС. Хоч ці перемовини йшли дуже напружено і важко, у 2012 р. нарешті була парафрована Угода про асоціацію, яку в 2013 р. ми мали підписати. Але як відомо, уряд В. Януковича під прямим тиском Москви зрадив інтереси України і свої власні обіцянки. Тому асоціація на Вільнюському саміті не була підписана. Нам треба пам'ятати про Революцію Гідності, яка починалася з мирного студентського, насамперед, Євромайдану, але в результаті прямих вказівок Кремля і орієнтації В. Януковича на політичну модель Росії (пам'ятаємо зокрема, що «Партія регіонів» мала партнерську угоду з «Єдиною Росією») переросла в силове протиборство сторін. В. Янукович, і це офіційне визначення нашого суду, виявився зрадником. На превеликий жаль, не він один і не всі зрадники до сих пір виявлені. Після спроб брутального розгону Євромайдану переріс у «Революцію Гідності», внаслідок тяжкої перемоги якої українці все ж таки отримали Угоду про асоціацію [9].

Хоча ця угода складалася з доволі нерівноцінних частин, найвагомішою її складовою, навіть з точки зору текстологічної, була угода про створення всеохоплюючої поглибленої зони вільної торгівлі. Ця угода вже передбачала перспективу нашої поетапної, повноцінної економічної інтеграції до Єдиного внутрішнього ринку ЄС [11]. Не варто забувати, що виконання Угоди про асоціацію після її повноцінної ратифікації супроводжувалися значними складнощами. Так, перший рік її виконання був оцінений експертами десь приблизно понад 60 %. Натомість другий, виборчий рік, виявився провальним. Тоді наша країна досягла ледь 31–32 % виконання. Мова йде про сумарний показник, адже за деякими окремими параметрами виконання перевищувало 80 %, а по деяким цифри взагалі були страшненькі, зокрема, що особливо сумно, з боку центральних органів влади. Останніми роками ця динаміка набула більш сталого позитивного характеру. Тобто, Угода про асоціацію стала каталізатором нашої європеїзації, на чому варто наголосити окремо. А це вкрай важливе поняття, термін і концепція. І угода серед інших важливих [17] чинників змін призвела до того, що в Україні були започатковані необхідні системні реформи. Щоправда їх розробка та здійснення відбуваються у дуже несприятливих умовах російсько-української війни, розгортання після анексії РФ Криму війни на Донбасі, триваючому особливо після 24.02.2022 р. виснаженні ресурсів України, відволіканні їх від мирних будівничих цілей на військово-політичні, безпекові завдання. За умов довготривалого засилля проросійських і антиукраїнських сил в українському політичному спектрі, ми й мали значні зволікання з виконанням цієї угоди.

Принципово новий етап нашої євроінтеграції починається від 27 червня минулого 2022 р., коли Україна офіційно визнана кандидатом на вступ до ЄС, разом із Молдовою. А пізніше Боснія і Герцеговина, в кінці того ж самого року отримала такий же статус. Нині ми перебуваємо в статусі кандидата, який прагне почати офіційні перемовини про вступ до ЄС. Їх початок можливий або на кінець поточного року або на початок наступного. З такої стисло означеної ретроспективи доволі очевидно, що пройдений нами шлях до Об'єднаної Європи є значним.

Для його успішного продовження нам потрібно належно виконати Копенгагенські критерії [1]. Якщо оцінювати стан їх виконання дуже коротко, насамперед, нам варто згадати, що стан національної економіки і її дієздатність має відповідати критеріям її спроможності функціонувати в рамках єдиного внутрішнього ринку ЄС. Натомість і до російської війни, повномасштабного вторгнення, ми не мали відповідності по цьому критерію, а той руйнівний вплив, який здійснила і продовжує здійснювати ця війна, звичайно ставить перспективи виконання цього критерію під знак великого питання. В соціальній сфері, очевидно, що Україна має зараз, відверто визнаємо, демографічну катастрофу і низку проблем соціального характеру. Ми розуміємо, що наша так звана бюджетна сфера, тобто і всі ми, освітяни та науковці, підтримуємося за рахунок міжнародних структур і фондів, насамперед спонсоруємося країнами демократичного світу. Стан нашої політичної демократії – це також дискусійний момент виконання

копєнгагенських критеріїв. Нещодавно, на початку жовтня 2023 р., автору довелося побувати в Ірландії на міжнародному семінарі присвяченому перспективам подальшого розширення ЄС. На ньому була присутня наша поважна пані посол України в Ірландії Л. Герасько. Її, скажімо так, застало дещо зненацька те, що автор у своїй доповіді відзначив: міжнародно визнаною констатацією фактів є те, що в Україні й далі зберігається гібридний політичний режим. Вона запитала, «що мається на увазі?». Можливо й тому, що саме поняття «гібридне», особливо в контексті російської гібридної війни, ніяких позитивних конотацій не викликає. Нагадав у відповіді, що це означає поєднання рис авторитарного і демократичного режиму, з нестійким балансом їх комбінації, і те що ми ще не досягли рівня консолідованої демократії, без якої стати повноцінним членом ЄС неможливо. Насамкінець, має йти мова про євроадаптацію нашої правової системи до норм Європейського права, необхідність прийняття *Acquis communautaire*, тобто європейської спільної спадщини. А це також дуже масштабна і кропітка праця [14], яку ми виконуємо. Але виконуємо зі складнощами, перешкодами і зволіканнями.

Доречно нагадати, що величезну роль у реалізації наших європейських амбіцій та прагнень відіграє громадянське суспільство. Але громадянське суспільство – це не абстрактна концепція, чи то міфологічна структура. Воно складається з певних інститутів і насамперед з активних, свідомих і небайдужих громадян [2]. Дуже позитивним фактом є те, що ми маємо абсолютно чітку перевагу і суспільну підтримку курсу України на вступ як до Європейського союзу, так і НАТО. Ці пріоритети часом можуть мінятися місцями. Так, наприклад, остання соціологія показала, що стривожені триваючою і виснажливою жорсткою війною, українці готові віддати перевагу вступу до НАТО [12] (що малореалістично в умовах триваючої повномасштабної російсько-української війни). В Україні утворилася консолідована вагома соціальна і політична підтримка нашому Європейському і Євроатлантичному курсу. З іншого боку, не потрібно випускати з поля зору, що у нас існує багато не лише зовнішньополітичних і безпекових загроз та викликів, але й болісних проблем нашої внутрішньої політики. Наше так зване домашнє завдання щодо підготовки до вступу в ЄС потребує величезної концентрації сил всієї системи влади, як виконавчої, судової, так і законодавчої. Воно передбачає всебічну залученість органів місцевого самоврядування до продовження системного реформування практично усіх сфер нашої економіки, політики та соціального життя.

Від нас із вами вимагається консолідація зусиль працівників освітньої сфери України. В зв'язку з цим хочу нагадати, як ми, і зокрема організатор нашої конференції проф. Юрій Олександрович Остапєць – були серед тих, які разом ще при уряді В. Януковича домоглись повернення компоненту суспільно-політичних дисциплін, зокрема курсу «Політології» в обов'язкову програму вищої освіти України. Проте дивовижним і навіть протиприродним чином як після Помаранчевої революції, так Революції Гідності повторюються одна і та ж сама ситуація. Чомусь новій демократичній владі України в особах керівництва МОН стає не потрібна якісна і наскрізна громадянська і політична освіта [3]. Я не можу знайти позитивної відповіді на питання «Чому це раптом?». Адже наші фахівці з вищою освітою рік у рік завершують своє навчання, не володіючи необхідними знаннями щодо своїх громадянських прав і обов'язків, основ нашого конституційного ладу, змісту і спрямування політичних процесів в Україні та світі [4]. Тому нині ми потребуємо спільних зусиль не тільки експертного середовища щодо реалізації домашніх завдань з європейської та й євроатлантичної інтеграції нашої держави, але й плідної взаємодії у справі успішного, масштабного розвитку європейських і євроатлантичних студій в Україні, насамперед у системі вищої освіти. Не менш необхідно це робити у сфері середньої загальної та професійної освіти [10]. Адже, якщо наші громадяни не будуть свідомі того де, чому, і як ми прагнемо опинитись в єдиній Європі, завдяки яким власним зусиллям – позитивних результатів не буде. І інший момент, на якому треба акцентувати увагу: величезною проблемою України є те, що в Європейському Союзі, обтяженому багатьма інституційними і структурними, ціннісними кризами, звичайно ж, військовими викликами і загрозами, зараз стала переважати воля до першочергового врахування геополітичних чинників та загроз. Це цілком виправдано і правильно. Але не потрібно закривати очі на те, що навіть ініціатива президента Франції Е. Макрона про Європейське політичне співтовариство є реакцією насамперед на ці чинники. Тим не менше вони, у свою чергу, не є тією надійною конячою спиною, осідлавши яку, ми можемо триумфально в'їхати в Європейський Союз. Ні, цього недостатньо. Так, безпека виходить на перший план, породжуючи нові, в тому числі важливі регіональні ініціативи [8]. Проте безпека має дуже багато складових, де першими й самими головними є звичайно військово-політичні фактори. Разом з цим, безпека має і різнопланові соціальні виміри, передбачаючи особисту та суспільну безпеку. Тут ми з вами, як освітяни, дослідники та

експерти повинні працювати над тим, щоб безпековий вимір нашої європейської інтеграції був спільним майданчиком побудови взаємної довіри та відповідальності, які дозволять зробити друзями України переважаючу більшість європейців і досягти в Об'єднаній Європі необхідного позитивного консенсусу щодо перспектив повноцінного членства України.

Ось тому науковці та експерти повинні вимагати від уряду, від нашої влади в цілому, і насамперед від самих себе, максимального поєднання наших зусиль у розвитку європейських і євроатлантичних студій. Як у частині їх дослідницького компоненту, так і в їхньому освітньому та просвітницькому вимірах. А також робити посильний внесок у структурування та змістовне наповнення горизонтального діалогу з нашими партнерами в Європейському Союзі і серед країн-кандидаток на вступ. Так, наприклад, нам варто посилити цю солідарність з Північною Македонією, яка відкрита до цього, Чорногорією. Особливо тісна співпраця у нас має бути з Молдовою і Грузією. Тоді цей об'єднаний фронт держав, які прагнуть стати членами ЄС, і водночас, захистити себе від російської ретроімперської агресії й шовінізму буде успішним у своїх зусиллях.

Європейська інтеграція України є, з одного боку, тим шляхом, на якому нами досягнуто чимало реальних, невігданих успіхів. Водночас, це той незупинний процес, де ми переходимо до вирішальної і дуже відповідальної його фази. Незалежно від того чи відкриються перемовини про вступ наприкінці цього 2023 р., чи на початку наступного 2024 р., це також тривалий, відповідальний і складний процес. І опрацьовуючи подальші перспективи нашої інтеграції, ми повинні бути свідомі того, що це і наше внутрішнє завдання, і виклик для ЄС. В тому вигляді, в якому ЄС існує сьогодні та формує свої зовнішньополітичні пріоритети [16] завдання подальшого його розширення є дуже складними для нього самого. Наше принципове завдання – вибудовувати порозуміння з європейськими експертами і політиками, і освітянами щодо того, що євроінтеграційні реформи будуть на користь сильного, згуртованого демократичного і ефективного ЄС. Тому, підсумовуючи, нам пора змінити гасло і цілі: від «разом з Європою», до «Разом в Європі!». В єдиній, безпечній, сильній, демократичній, і процвітаючій Європі.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Л. Копенгагенські критерії членства для вступу України в Європейський Союз. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*. 2021. С. 16–19.
2. Костенко А.М. Діалогові механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграції. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 144 (3). С. 64–68.
3. Круглашов А. Інтеграція української політичної науки в Європейський простір. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України*. 2016. Вип. 3–4. С. 175–186.
4. Круглашов А.М. et al. Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз: навчальний посібник. 2022.
5. Круглашов А.М. Україна–ЄС: труднощі діалогу. *Політологічні та соціологічні студії*. Зб. наук. праць. 2006. Вип. 4. С. 303–321.
6. Макаренко А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на євроінтеграцію. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Вип. 1. С. 366–369.
7. Мойсюк В. Ядерне роззброєння України: чи була альтернатива? *Геополітика України: історія і сучасність*. 2019. Вип. 1 (22). С. 138–152.
8. Нечаєва-Юрійчук Н. Безпекові виміри геополітичних ініціатив у регіоні Центрально-Східної Європи. *Медіафорум*. 2022. Вип. 11. С. 141–161.
9. Нечипорук К.О., Щерба Р.І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 22 (3). С. 5–9.
10. Окуньовська Ю.В. Становлення громадянської освіти в Україні. *Політичне життя*. 2023. С. 13–17.
11. Онищенко О.А., Столярова Є.В. Переваги та недоліки зони вільної торгівлі Україна – ЄС. Редакційна колегія: О.Г. Бондар, доктор юридичних наук, професор. 2020. 433 с.
12. Опитування про майбутнє України в НАТО і ЄС: респонденти визначились з пріоритетом. URL: <https://www.unian.ua/society/54-ukrajini-hoche-do-nato-a-ne-v-yes-opituvannya-kmis-12428625.html> (дата звернення: 28.10.2023).
13. Палагнюк Ю.В. Механізми співробітництва між Україною та ЄС відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. Вип. 6. С. 135–141.
14. Петров Р. Транспозиція «acquis» Європейського Союзу у правові системи третіх країн: монографія: [препринт]. 2012.

15. Резніков В.В. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 1. С. 66–72.
16. Ротар Н. Особливості позиціонування зовнішньополітичних пріоритетів Європейського Союзу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. Вип. 41. С. 146–156.
17. Chervona S. Моніторинг виконання Плану заходів з виконання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом у частині «Статистика та обмін інформацією». *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2022. Вип. 1.9. С. 45–56.

Ольга АНДРЕЄВА,

професор кафедри міжнародної інформації

(Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СВІТОВОМУ ІНДЕКСІ ДЕМОКРАТІЇ: ПЕРЕДОВА ДЕМОКРАТІЇ ТА БИТВА ЗА УКРАЇНУ

Досить символічною стала назва Індексу демократії 2022, що щорічно публікується The Economist: **«Передова демократії та битва за Україну»** (Frontline democracy and the battle for Ukraine), у центрі уваги якого – війна Росії проти України та її значення для майбутнього демократії в Європі та світі.

Вперше цей рейтинг, який визначає рівень демократії у країні на основі таких критеріїв як виборчий процес, громадянські свободи, право на громадянство та демократичну культуру, був опублікований в 2006 році, і він надає миттєвий знімок стану демократії в усьому світі в 165 незалежних державах і на двох територіях, та охоплює майже все населення світу і переважну більшість держав світу. На основі оцінок за низкою показників у цих категоріях, кожна країна класифікується як один із чотирьох типів режиму: «повна демократія», «демократія з недоліками», «гібридний режим» або «авторитарний режим».

Відповідно до Індексу демократії за 2022 рік, 72 із 167 країн і територій, охоплених досліджуванням Індексом, або 43,1% від загальної кількості, можна вважати демократичними. Кількість «повних демократій» збільшився до 24 у 2022 році порівняно з 21 у 2021 році, загалом кількість «демократичних держав» скоротилася на п'ять 48 у 2022 році. З решти 95 країн, 59 є «авторитарними режимами», як і в 2021 року, а 36 класифікуються як «гібридні режими», порівняно з 34 роком раніше.

Загалом, як зазначається в Індексі, 2022 рік – це «історія стагнації», тому що глобальний середній бал залишається практично незмінним на 5,29 пунктах (за шкалою 0-10), порівняно з 5,28 пунктами у 2021 році. Це жахливий результат, враховуючи, що у 2022 році світ почав відходити від пов'язаного з пандемією придушення індивідуальних свобод, яке тривало попередні два роки. Ця картина стагнації в стані глобальної демократії є наслідком подій, що відбулися в двох країнах, в яких проживає понад 20% населення світу: Китаї та Росії. Росія зафіксувала найбільше зниження пунктів серед усіх країн у світі у 2022 р., що є прямим наслідком її вторгнення в Україну, що в середині Росії супроводжувалося тотальними репресіями та цензурою. Росія вже тривалий час відходила від демократії, а зараз набуває все більше рис диктатури.

У центрі цього річного звіту Індексу демократії – війна Росії в Україні та її значення для майбутнього демократії в Європі та в усьому світі. Відданість українського народу боротися за право вирішувати власне майбутнє надихає. Це свідчить про силу демократичних ідей і принципів, що об'єднали націю та її народ у прагненні до демократії. Якщо відразу не вдалося визначити цілісну українську національну ідентичність під час протестів на Майдані 2014 року, коли країна все ще була поділена на захід і схід, то у 2022 році українська боротьба з росіянами посилила національні почуття і продемонструвала незаперечність шляху українського народу, йдеться в Звіті. «Росія: найбільша невдаха у 2022 році» - цей вислів хочеться зробити гаслом 2022 року.

Якщо боротьба України за захист своєї території є демонстрацією демократії в дії, то порушення Росією суверенітету та територіальної цілісності України є породженням імперського мислення («empire state of mind»), мрія про відновлення позицій Росії як імперії зазнає краху. Після більш ніж десяти місяців бойових дій в Україні, наприкінці 2022 року стало зрозуміло, що Росія програє не лише на полі бою, але

також пропагандистську війну вдома та за кордоном.

Отже, в 2022 році показник Індексу демократії для країни становив 5,42 бали, що відповідає 87-му місцю в світі.

Україна входить в третю групу країн з так званим «гібридним режимом», і хоч цей показник на десяту бала вищий за загальносвітовий показник рівня розвитку демократії в світі, але він має тенденцію до поступового зниження, що викликає занепокоєння авторів Індексу. На піку Індексу демократії України була в 2006-08 рр. з показником 6.94, після «помаранчевої революції» 2004 року, яка призвела до важливих демократичних реформ. Країна була класифікована як «демократія з недоліками», увійшовши до 50 найдемократичніших країн світу. Проте, вже починаючи з 2011 року оцінка України впала до 5,94 балів і поступово зменшується, її було знижено до «гібридного режиму».

Таке зниження відбулося на тлі змін, що спостерігались з приходом президента-втікача Януковича: вибори в Україні затьмарилися значними порушеннями, що заважало їм бути вільними та демократичними. Громадська довіра до влади, політичних партій і виборчого процесу була дуже низькою.

Протягом п'яти років після протестів на Майдані 2014 року, які повалили режим Януковича, аж до пандемії COVID-19 у 2020 році показник Індексу демократії в Україні постійно покращувався. Як і Помаранчева революція 2004 року, Революція Гідності дала поштовх реформаторському та антикорупційному процесу, проте прогрес відбувався поступово, а політичне життя контролювалося олігархічним кланом, здавалося таким же сильним, як і раніше, незважаючи на більш активне громадянське суспільство та бажання рухати країну в напрямку до ЄС.

Рис. 1. Динаміка Індексу демократії в Україні

Роки	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
Україна	5,42	5,57	5,81	5,9	5,69	5,69	5,7	5,7	5,42

2013	2012	2011	2010	2008	2006
5,84	5,91	5,94	6,3	6,94	6,94

Джерело: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022-registration-confirmation>

Як і в попередніх випадках, народне розчарування відсутністю прогресу втілюється вже не у вигляді протестів, а в обранні на президентських виборах критика системи Володимира Зеленського, більшість населення голосувало не «за» нового Президента, а «проти» старого президента-олігарха, що і показала статистика виборів в 73 % за зміни, яких потребувало населення держави. Проте новий, практично одностайно обраний, Президент України зіштовхнувся з гарно налагодженим олігархічним державним апаратом, що противився будь-яким змінам та реформам, що призвело до зростання чергового вже розчарування громадян у владі та можливості будь-яких демократичних змін.

Але все змінилося 24 лютого 2022 року, коли російські війська почали безжально бомбити

територію України. З висадкою десанту під Києвом змінилась українська нація і демократія, що поруч зі свободою стали важливішими за життя. Все змінилося, коли Україна стала передовою не тільки Європейської але й світової Демократії.

Олег КАВЕЦЬКИЙ,

*аспірант кафедри теорії та історії політичної науки
(Львівський національний університет імені Івана Франка)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО СВІТУ

Характерною рисою сучасного розвитку країн є активізація інтеграційних процесів. Не є виключенням і Українська держава, у становленні та трансформації політичної системи якої головне місце посідає процес євроінтеграції як ключовий напрям міжнародної політики та один із головних аспектів впливу глобалізації.

Дослідження проблематики глобалізації та впливу міжнародного співробітництва на політичні процеси в Україні дозволяє виокремити кілька важливих глобальних тенденцій, які значно впливають на трансформацію політичної системи України. Перша з цих тенденцій пов'язана з демократією, яка має переважаюче значення на міжнародній арені, а отже, суттєво впливає на політичне життя українського суспільства. Глобальні демократичні цінності, які мають універсальний характер, відіграють ключову роль у цьому процесі. Сама глобальна демократія є відносно новим явищем, яке з'явилося внаслідок глобалізаційних процесів. Вона представляє собою створення та реалізацію системи політичних цінностей, яка може бути впроваджена на рівних умовах у будь-якому суспільстві, незалежно від його геополітичного розвитку та внутрішньої чи зовнішньополітичної стратегії.

Своєю чергою, глобальна демократія забезпечує сприяння створенню демократичних інститутів та функцій задля прискорення розвитку держави. У цьому контексті визнання Україною Європейської Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, її членство в Раді Європи, і активна участь у діяльності Венеціанської комісії «За демократію через право», виступає механізмами, що сприяють впровадженню єдиного напрямку у формуванні демократичних цінностей. Це призводить до глобального зближення країн, які спільно реалізують універсальні демократичні принципи.

Друга тенденція полягає у так званому «наздоганяючому» типі розвитку, що виражається у прагненні України зрівнятися із найрозвинутішими країнами світу. У політичному контексті це означає перехід від неправового до правового типу держави, формування громадянського суспільства, забезпечення стабільності демократичних інститутів, верховенство права.

В рамках глобалізації змістовного переосмислення зазнає інститут національної держави. Світова економічна криза змушує об'єднану Європу ширше застосовувати принцип субсидіарності. Для колективного порятунку євроспільноти управлінські органи Європейського Союзу вимагають в окремих держав поступитися частиною свого суверенітету. В таких умовах вплив і значення окремої країни, яка входить до ЄС, незаперечно зменшуються. За словами Л. Нагорної, зростаюча «прозорість» державних кордонів розмиває межі між внутрішньою і зовнішньою політикою [4].

Інститут держави займає ключове місце у політичній системі України. У політичній науці немає єдиного сформованого підходу щодо сутності та завдань держави, передумов її виникнення. Розкриваючи суть цього інституту, ми виходимо із поняття найвищої форми соціальної організації, що має свої особливі функції та завдання, зокрема організацію політичної влади, забезпечення цілісності та безпеки суспільства. Однак основою сутності держави є розуміння її як суспільно-політичного інституту з монопольним правом застосування насильства на визначеній адміністративній території.

Для життєздатності демократичних країн однаково важливим є ставлення суспільства до виконання ухвалених рішень, як і його можливість перевіряти дії владних структур. Кожен громадянин повинен усвідомлювати та демонструвати свою відповідальність за збереження основних прав і свобод людини, а також за збереження гармонії та взаєморозуміння у державі. Громадянське суспільство може функціонувати належним чином лише в правовій державі, основною рисою якої є абсолютне переважання закону як визначального елементу соціально-політичного життя. У такому контексті

важливий зв'язок між дотриманням законів, підтриманням суспільного та правового порядку, розвитком демократії і громадянським суспільством, яке гарантує захист прав людини. Головним аспектом функціонування громадянського суспільства є розвиток механізмів публічних консультацій між вищими органами держави і громадськими інституціями. Збільшення впливу громадського сектору стає можливим не лише завдяки їхній ролі у вираженні інтересів професійних об'єднань і роботодавців, а також через їхню активну участь в сфері соціальної діяльності.

Отже, можна дійти висновку, що в рамках глобалізації та євроінтеграційного процесу перед Україною постала низка завдань, зокрема, щодо демократизації політичної системи, формування європейської політичної культури, а також формування демократичного суспільства як фактору стримування та унеможливлення узурпації влади. Радянська спадщина, внутрішня еволюція політичного простору, розвиток громадянського суспільства, євроінтеграційні виклики, гібридна війна та в подальшому широкомасштабна агресія значно позначилася на будівництві та функціонуванні основних інститутів політичної системи. Актуальною проблемою є недосконалість, а подекуди й суперечливість нормативно-правових актів, що негативно впливає на процес реалізації прав і виконання обов'язків усіма суб'єктами політичних відносин, сповільнює розвиток України як правової держави.

Ключовими аспектами вирішення цих проблем є: розширення нормативно-правового регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства, щоб усунути прогалини та недоліки, розвиток ефективних механізмів забезпечення фінансової стабільності громадянського суспільства, покращення якості людського та соціального капіталу, вирішення проблем комунікації, як в межах громадянського суспільства, так і у взаємодії з державними та місцевими владами, а також зі суспільством загалом, мінімізація загроз безпеці. Це важливий крок для становлення сильного та функціонального громадянського суспільства, спроможного впливати на розвиток країни та впровадження європейських стандартів і цінностей у функціонуванні усіх політичних інститутів України.

Список використаних джерел

1. Бельська Т. Глобалізація як фактор трансформації владно-суспільних відносин. *Публічне управління: теорія та практика*: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління, 2013. Вип. № 1 (13). С.60–66.
2. Договір про Європейський Союз. Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 23.09.2023).
3. Ковальова О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: Монографія / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 340 с.
4. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні: монографія / ІПіЕНД НАН України, 2002. 272 с.

Edina Lilla MÉSZÁROS, PhD Lecturer,
Constantin-Vasile ȚOCA, Associate Professor PhD
(University of Oradea, Romania)

THE PHENOMENON OF OUTSOURCING SECURITY AND THE CONSOLIDATION OF PMSCS: HAS THE STATE LOST ITS MONOPOLY OVER THE LEGITIMATE USE OF FORCE?

Introduction

As regards the execution of security governance related functions, undoubtedly, the state had a monopoly for centuries. However, the end of the Second World War, technological advancements and the process of globalization has brought major changes to the international security environment, leading to the emergence of new categories of actors. The second half of the 20th century saw an exponential increase in the number of both conventional (IGOS¹⁴, NGOs¹⁵, MNCs¹⁶) and unconventional non-state actors, such as violent armed groups. Just like states, these were also rational, goal-driven entities that had either a regional agenda, or wished to play a major role on the international scene, sometimes collaborating with the state and even supplementing its functions, or occasionally competing with it, or usurping its functions. Nowadays, non-state actors have the power to influence the perception and the behaviour of state actors and also to alter the prevalent

¹⁴ Intergovernmental organizations.

¹⁵ Non-governmental organizations.

¹⁶ Multinational corporations.

balance of power. If we look at the assumptions of the IR theories, realism has been frequently criticized for its *state centric approach*, and changes in the international system have demanded the introduction of new types of actors. Representatives of liberal pluralism/liberal institutionalism have tried to fit these new categories of actors into their agenda, thus defying the state centrism promoted by realists, however the accommodation of violent non-state actors have signified a serious challenge for them as well, since, these represented anomalies in terms of international actorness. In the present article, it is being argued that the centuries old monopoly of the state on the legitimate use of violence has ended, on the one hand, due to the state deliberately outsourcing security related services to private entities, and on the other hand, as a consequence of the weakening of state power, which was not able any more to properly carry out all of its security related tasks. Within the current study, the authors wish to undertake a brief theoretical assessment of the practice of outsourcing security by states to private military and security contractors, thus proving the main hypothesis of article, namely the unequivocal loss of monopoly over the use of violence by state actors. However, it must be noted that in the case of PMSCs the outsourcing of security is a volunteer action by the state, mainly driven by cost-efficiency related considerations, while in case of the rise and consolidation of other categories of violent non-state actors, such as terrorist groups, guerrilla groups, paramilitary forces, rebels, insurgents etc., is a direct consequence of state failure.

Through this article, we wanted to make an assessment of the importance of violent non-state actors (military and private security companies) in ensuring security, as well as their role in international relations from the perspective of security governance.

In achieving the main objective of this study, we departed from the following research questions:

1. Is the state losing its importance? What is the role of violent non-state actors (PMSCs) at the international level?

2. Does the state still have a monopoly on the use of legitimate violence?

1. The practice of outsourcing security: what does it mean?

For the proper understanding of the concept of *outsourcing security*, we must provide the reader with the definition of both the term *outsourcing* and that of *security*. As regards the concept of *security*, since the very beginning it has been an essential concern for mankind, this being visible in Maslow's pyramid as well, where security comes as an existential need immediately after physiological ones, regardless of whether we are talking about individual, national or international security. From an etymological point of view, the term security originates from the Latin *securitas-securitis* which can be understood as the state of being at shelter (being safe) from any danger, or a feeling of security that someone can have in the absence of any danger (threat). Security also includes all those exchanges between people and their agents - states, international organizations, corporations, associations, etc. - in which these categories of actors do not only pursue certain results, but are even willing to use violence and coercive intimidation to achieve the set objectives¹⁷.

The specialty literature abounds of explanations meant to decipher the term under magnifying glass, however, since *security* is a dynamic concept, also being influenced by shifts occurring at international level, over time its meaning has changed. Several renowned authors have tried to provide at different periods of time a definition for the term *security*. In Laurence Martin's view, security represents "the assurance of future well-being"¹⁸, security being analysed from an economic perspective, being considered as a result of economic progress. However, other specialists deny this statement, arguing that socio-cultural factors also play a major role. Taking into consideration the prevalent balance of power and bipolar world order during the Cold War, Arnold Wolfers offers one of the oldest definitions of the term security (security, in an objective sense, measuring the absence of threats to acquired values, and in a subjective sense, the absence of fear that such values will be attacked.¹⁹

Another prominent scholar, Edward A. Kolodziej perceives security as a special form of politics, stressing that all aspects of security are essentially political matters. In his view, security emerges as a central characteristic of a political dispute when actors threaten or use force to achieve their individual goals. In this context, politics acquires a double dimension – that of a dispute and that of a security problem - at the moment

¹⁷ Edward A. Kolodziej, *Securitatea și relațiile internaționale [Security and International Relations]*, Iasi, Editura Polirom, 2007, pp. 25, 36-37.

¹⁸ Lawrence Martin, 'Can there be national security in an insecure age?' *Encounter*, 60:3 (1983), 12; Lawrence Martin, "National Security in an Insecure Age," *Naval War College Review*: Vol. 35: No. 5, Article 3, 1982, <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol35/iss5/3>

¹⁹ Arnold Wolfers, „National Security” as an Ambiguous Symbol, in *Political Science Quarterly*, vol. 67, Nr. 4, 1952.

when casualties or material damage become a possibility, from the perspective of one or more actors involved.²⁰ Furthermore, at the end of the 20th century, the representatives of the Copenhagen Research Institute, Barry Buzan, Ole Weaver and Jaap de Wilde, have revolutionised the field of security studies, by introducing to the public, *securitization*, as a three stage process, and have also identified other sectors for security, besides the traditional military one, emphasising one its political, economic, societal and environmental dimensions. In the view of the 'Copenhagen Trio, *securitization* is nothing but the discursive construction of threat, when a securitizing agent/actor within a speech act designates an issue or a phenomenon as an existential threat to the wellbeing and/or survival of a reference object. The consent of the public will provide legitimacy and will enable the securitizing actor to take whatever measures are needed for the prevention and/or management of that threat. Here, *security* appears as a flexible concept, the scholars arguing that the perception of the security actor pays a central role in whether a certain issue or phenomenon is viewed as a threat or not, this also prompting the launch of the first stage of the securitization process.²¹

Conversely, *outsourcing* is defined as the process of subcontracting (relocating) some internal processes of a company.²² According to the Merriam Webster Dictionary, *outsourcing* represents the delegation of internal operations to another actor or the acquisition of these operations from an external level in order not to produce them personally.²³ Initially, outsourcing was mainly used in the economic field, reducing costs being the most important reason behind its practice.²⁴

Besides its conceptualization, in the specialized literature, reference is made to a series of criteria regarding the classification of outsourcing, such as:²⁵

- *Proportion of outsourcing*: which can be total, selective or partial;
- *Field of application*: in human resources, in the project development process, management and service management, security etc.;
- *The type of the outsourcing contract*: can be general or transitory;
- *The type of outsourcing relationships*: supplier-client, supplier-several clients, several suppliers-one client, several suppliers-several clients;
- *The outsourcing period*: can be long-term or short-term;
- *The location of the supplier*: can be local, international (offshore) or regional (near shore)

In respect to the last point, it may be deduced that outsourcing can be of two types: internal and international.

Nowadays, the practice of outsourcing has been extended, from certain highly specialized activities to activities considered traditional or classic for a company (recruiting, accounting or IT&C infrastructure security management). In developed countries is a recurrent trend to outsource their activities, from very large companies to SMEs (small and medium-sized) organizations. Large companies prefer to transfer these activities to specialized companies because they understood that these can do the work much more efficiently in their place, and also with lower costs. Thus, looking at the current practices of certain companies, we acknowledge that today not just activities related to the production of various goods and services can become subjects of outsourcing, but also those related to providing security. Accordingly, *outsourcing security* represents the complete or partial transfer of functions and the management of the economic, legal, technical, informational and physical security system by an external party called *contractor*. Naturally, outsourcing in the civilian and military sector has in the same time both *advantages* and *disadvantages*.

- One of these advantages, which is viable for both civilian outsourcing and military outsourcing, consists in the *reduction of burden on the internal resources* of the organizations, which allows focus on the primary activities and not on the secondary ones.
- *Cost efficiency* could be considered as another advantage of outsourcing.

²⁰ Kolodziej, *op. cit.*, p. 36.

²¹ Matt McDonald, „Constructivism”, In P. D. Williams (ed.), *Security Studies. An Introduction*, Abingdon, Routledge, 2008, pp. 59-60; B. Buzan; O. Waever; J. Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publisher, 1998, p. 68.

²² Encyclopedia Britannica, „Outsourcing”, <https://www.britannica.com/money/outsourcing>, accessed 5.08.2023.

²³ Merriam Webster Dictionary, „Outsourcing”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/outsourcing>, accessed 5.08.2023.

²⁴ Victor Adrian Troacă, Dumitru Alexandru Bodislaw, „Outsourcing. The concept”, *Theoretical and Applied Economics*, Volume XIX (2012), No. 6 (571), pp. 51-58, p. 52, <http://store.ectap.ro/articole/734.pdf>, accessed 8.08.2023.

²⁵ *Ibidem*.

- Another advantage of outsourcing consists in the *delegation of duties* to an external company, what leads to sharing and a partial transfer of risks to the external organization. Namely, it enables the transfer of responsibility to the contractor.
- However, *security outsourcing*, especially in the military field, can create a series of unwanted problems, such as the inadequate level of professionalism of the employees of an external company that might be insufficient to carry out the task or to provide services at the appropriate level. This raises the following dilemma: which party is going to be liable if something goes wrong or if there's a serious breach of law?²⁶ In this regard, several scholars refer to PMSCs as "loose cannons", so called mavericks or wild cards²⁷.
- Minimizing the direct control of the employer over the situation could lead to a decrease in quality in the future and an increase in costs for ensuring the previous quality.
- There is also the risk of breaching the security of one's own company, thus, at the disposal of competitors and the general public, data concerning the contracting company may be available and may affect its activities.

2. The loss of monopoly over the legitimate use of violence by the state and the rise of PMSCs.

According to one of the most prominent sociologists of the 20th century, Max Weber, the state is a human community that successfully detains monopoly over the legitimate use of violence within its own territory, declaring illegitimate the perpetration of acts of violence by other non-state actors.²⁸ If we look at the current developments, we see that Weber's maxim does not reflect any more the realities within the international security milieu. One the hand, besides the states, security governance related tasks are being performed by various non-state actors, such as, international governmental organizations (IGOs), like the EU, NATO, OSCE, African Union, Western African Union etc. and/or private military and security contractors, while on the other hand, VNSAs (violent non-state actors or violent armed groups²⁹) deliberately challenge this function traditionally held by the state. However, while the state willingly outsources security governance to PMSCs, and is assisted by IGOs in performing security related tasks³⁰, violent non-state actors behave as usurpers, contesting the states' centuries old monopoly over the legitimate use of violence. Thus, we may conclude that the state has officially lost its monopoly over the use of violence within its own territory.³¹

One of the biggest concerns within the current international security system is the increasing loss of the state's monopoly on the use of military force. A few decades ago, most of the world's states relied on military forces that were enlisted through compulsory service or on a professional basis. But within the conflicts of the 21st century, divisions of non-governmental structures began to play a more important role. Today, private military and security companies (PMSCs) compete with the states' armed personnel, which represent structures empowered by states to solve special security problems. We could say that nowadays, private military and security companies seriously challenge the regular state army. It's enough if we look at the reports prepared by the U.S. Congress on the evolution of the number of regular soldiers in Iraq and Afghanistan and that of private contractors, PMSCs gradually taking over the functions traditionally held by the representatives of the national army.³²

Experts in the field ascertain that in the upcoming years PMSCs will play an even more significant role. However, one major dilemma remains among specialists, wondering whether private contractors are nothing but 'modern mercenaries'? Within the official documents prepared by prominent international organizations there's a clear distinction between the two categories of actors. Both experts within the UN's Working Groups and those

²⁶ See the Fallujah scandal or the Abu Ghraib torture and prison abuse.

²⁷ John Lovering, "Loose Cannons: Creating the Arms Industry of the Twenty-first Century," In May Kaldor ed., *Global Insecurity*, London: Pinter, 2000, p. 17.

²⁸ Max Weber, *From Max Weber. Essays in Sociology*, Oxford University Press, 1946, p. 78.

²⁹ Terrorist groups, warlords, big men, maradauers, sobels, organized crime groups, paramilitary groups, rebels, militias, guerillas etc.

Anthony Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power, The International Relations of Terrorists, Warlords and Insurgents*, London, Routledge, 2009, pp. 1-11.

³⁰ In the field of assurance, prevention, protection and compellence or enforcement

³¹ Emil J. Kirchner, Roberto Dominguez eds., *The Security Governance of Regional Organizations*, London, Routledge, 2011, pp. 1-11.

³² Congressional Research Service, Department of Defense Contractor and Troop Levels in Afghanistan and Iraq: 2007-2020, 2021, pp. 5-10, pp. <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R44116.pdf>, accessed 1.09.2023.

from the International Committee of the Red Cross³³ clearly distinguish between mercenaries and PMSCs. While, **Additional Protocol I to the 1949 Geneva Conventions** elaborated in 1977 put forward the first internationally recognized definition for the term mercenary, the 1989 **International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries** augmented the inventory of conditions that can turn a person into a mercenary.³⁴ Accordingly, Article 47 of the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol 1) identifies as mercenaries any person who fits within the following criteria: ³⁵

- “is specially recruited in the country or abroad to fight in an armed confrontation;
- participates directly in the hostilities;
- takes part in an armed aggression in particular with a view to obtaining a personal gain and whom is effectively promised, by or on behalf of a party to the conflict, a higher remuneration than that promised or paid to combatants of a similar rank and position in the armed forces of this party;
- is neither a national of a Party to the conflict nor a resident of territory controlled by a Party to the conflict;
- is not a member of the armed forces of a Party to the conflict; and
- has not been sent by a State which is not a Party to the conflict on official duty as a member of its armed forces”.³⁶

As regards the conceptualization of PMSCs, within the **Draft of a possible Convention on Private Military and Security Companies for consideration and action by the Human Rights Council, A/HRC/15/25, annex I** from 2010 we find a proper definition of the term in question, provided by the UN General Assembly, describing a Private Military and or Security Company as “a corporate entity which provides on a compensatory basis military and/or security services by physical persons and/or legal entities”.³⁷ [...] “Armed guarding and protection of persons and objects, such as convoys, buildings and other places, maintenance and operation of weapons systems, prisoner detention and advice to or training of local forces and security personnel” are identified as the military and security services provided by the PMSCs.³⁸

Private military and security companies are private companies that offer to fight or provide security services for financial gains. Private military companies refer to the private military industry. Some security specialists consider that the emergence of these companies was the result of the desire of states, and that the states are the ones that control them in reality. Occasionally, states use their services in order to escape responsibility and to not be directly held accountable for various actions. While some scholars define them as highly profitable private commercial structures, fully legally registered, made up of technical specialists and well-trained military human resources, controlled by the state and which they act in the interest of the state, others believe that they represent perfectly organized military structures, charged with ensuring military operations (from logistics, collection and destruction of unexploded objects, repair of faulty equipment, provision of military personnel with food, protection military installations, providing shelter for prisoners and to active participation in battles), being created and used in the interest of the state, but which many times do not obey the state and violate the provisions of international law.³⁹

³³ ICRC, “Private Military and Security Companies”, https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/private-military-and-security-companies-pmscs#:~:text=Private%20military%20security%20companies%20are,of%20how%20they%20describe%20themselves,accessed 30.08.2023.

³⁴ United Nations Human Rights Special Procedures, Mercenarism and Private Military and Security Companies, 2018, pp. 7-8, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/MercenarismandPrivateMilitarySecurityCompanies.pdf>, accessed 1.09.2023.

³⁵ United Nations, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol 1), adopted by Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts, 1977, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and>, accessed 5.09.2023.

³⁶ Ibidem.

³⁷ United Nations General Assembly, Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination), art, 2(a), p. 25, <https://www2.ohchr.org/english/issues/mercenaries/docs/a.hrc.15.25.pdf>, accessed 5.09.2023

³⁸ ICRC, “Private Military and Security Companies”...

³⁹ Lindsey Cameron, Vincent Chetail, *Privatizing War. Private Military and Security Companies under Public International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, pp. 1-19.

3. A classification of PMSCs and of the services they provide.

The Green Paper commissioned by the Foreign Affairs Committee of the House of Commons in 2002, attempted not just to provide a definition for the PMSCs, but also to establish the legal background for their deployment and functioning. In the same time, the regulation acknowledged the changes in the global security environment following the end of the Cold War, which also prompted an increase in the demand for private security services by states and various governmental and non-governmental organizations. The paper identified 6 categories of entities (both people and companies) that could be involved legitimately or illegitimately in providing security related services abroad, like, *mercenaries, volunteers, servicemen enlisted in foreign armies, defence industrial companies, private military companies and private security companies*.⁴⁰

As regards the services provided, the Green Paper enumerated several types of services offered by private military and security companies, such as:⁴¹

- combat and operational support
- military advice and training
- arms procurement (or intermediary activities)
- supply of personnel for monitoring roles
- collection of military and financial information (intelligence gathering)
- security and crime prevention activities
- demining
- logistical support.

On the other hand, the document recognized that relying on private security services has both advantages and disadvantages. Cost efficiency is cited as one of the most important positive effects of outsourcing security while concerns related to human rights violation, sovereignty and accountability issues appear as its pitfalls, notwithstanding the clear differences between the representatives of the so called *reputable private military sector* and those from the *lower end of the spectrum* of PMCs.⁴²

As a feedback to the provisions from the Green Paper, Doug Brooks, former president of the International Peace Operations Association from the USA, proposed another classification of private security providers, emphasizing the necessity of a much simpler categorization, thus delimiting the military service providers into three categories:⁴³ *nonlethal service providers, private security companies and private military companies*. After providing this classification, Brooks also highlighted a series of characteristics that define the specificities of each category. The nonlethal service providers offer logistics and supply, mine clearance and consultancy services. While private security (PSCs) companies have the mission of protecting objects of maximum importance, such as embassies, industrial sites, strategic objectives, humanitarian events, private military companies (PMSc) deal with military training, military espionage, as well as offensive combat.⁴⁴

Another prominent security specialist, Peter Singer came forward with another approach in 2003, the author identifying private military and security companies as organizations that start military activities. He enumerated the following types of security provider companies:⁴⁵ *military provider companies, military consulting companies, military support companies and private security companies*. When classifying, he took into consideration the degree of direct participation of the company in hostile/violent actions. Singer argued that the use of the classification regarding the nature of the services offered by private military companies is rather atypical and it is imperative to take into account the company's involvement in military activities.⁴⁶

In her book from 2005, Deborah Avant offered a novel approach as regards the classification and

⁴⁰ Foreign and Commonwealth Office, *Private Military Companies: Options for Regulation*, London, The Stationary Office. HC 577. *Regulation*, London, The Stationary Office, February 12, 2002, pp. 7-8, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7b86b140f0b645ba3c4e3f/0577.pdf>, accessed 12.08.2023

⁴¹Ibidem, pp. 5, 10.

⁴² Ibidem. pp. 4-5.

⁴³Doug Brooks, "Protecting People: the PMC Potential. A working document presented as Comments and Suggestions for the UK Green Paper on Regulating Private Military Services", 2002. July 25. pp. 1-3, <http://www.hoosier84.com/0725brookspmcregs.pdf>, accessed 30.08.2023.

⁴⁴ Ibidem, p. 3

⁴⁵ Peter W. Singer, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Ithaca, Cornell University Press, 2003, pp. 27 – 28.

⁴⁵Ibidem, p. 32.

⁴⁶ Ibidem, p. 32.

systematization of private military and security companies, arguing that it is more convenient to offer a classification by the type of the contract and not by the company. Deborah distinguishes between two main types of contracts of private military and security companies, identifying a:⁴⁷

- *military contract* – performance of military functions such as tactical support, armed support, unarmed consultancy and training, logistics and support;
- *police contract* – performance of police functions such as armed security in war zones, unarmed security, police consultancy and training, crime prevention and reconnaissance.

By removing the classification based on the services provided by private military and security companies, and introducing the classification by contract function, Avant attempts to provide an introduction with greater certainty and precision to the systematization of private military and security activities. As we could see, there's bountiful theoretical harvest on the conceptualization and classification of PMSCs, also many authors highlighting the need for a clearer delimitation of the specific features characterizing, on the one hand private security and on the other hand, private military companies, since, on many occasions these intertwine and the differentiation is imprecise and confusing. Note to mention the fact, that some specialists see no major differences between the motivations and the modus operandi of the old mercenary groups and those of modern private military and security contractors.

Conclusions

Examining the role of violent non-state actors, willy-nilly, we must admit that nowadays, they are also important players on the great global chessboard, a space that previously belonged exclusively to the state. Globalization prompted the emergence of new categories of actors and the state had to acknowledge that it's no longer the only player in the international realm, its position being challenged by several non-state entities. The consolidation of non-state actors was welcomed, if it brought benefits to the state, or if it assisted the state in the performance of various activities. Conversely, if it directly competed with the state, challenged the state authority, or exploited its weakness/failure, it became a threat to the state. Nowadays, VNSAs challenge the state's monopoly on the use of violence and by usurping state authority they create new loyalties and illicit networks that have the capacity of reconfiguring a state. These reconfigurations do nothing but erode the authority of the state and lead to the fragmentation of authority. Within the current paper, we were driven by the desire to demonstrate that the Westphalian state has lost its monopoly on the legitimate use of violence, mainly as a consequence of the major shifts within the international security environment and the appearance of new categories of actors. However, as regards our case study, the PMSCs, we have proved that the outsourcing of security related functions was a volunteer act of the state, not a consequence of its weakness or failure. Specialists also argue that despite the practice of outsourcing, the state pays the bills, and in the end, it still controls the PMSCs, but, it does not change the fact that it is no longer the only actor performing security-related tasks.

Sources and Bibliography:

1. Avant, Deborah, *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*, New York, Cambridge University Press, 2005.
2. Brooks, Doug, "Protecting People: the PMC Potential. A working document presented as Comments and Suggestions for the UK Green Paper on Regulating Private Military Services", 2002. July 25, <http://www.hoosier84.com/0725brookspmcregs.pdf>, accessed 30.08.2023.
3. Buzan, Barry; Waever, Ole; Wilde, Jaap de, *Security: A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publisher, 1998.
4. Cameron, Lindsey; Vincent Chetail, *Privatizing War. Private Military and Security Companies under Public International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
5. Congressional Research Service, "Department of Defense Contractor and Troop Levels in Afghanistan and Iraq: 2007-2020" 2021, pp. 5-10, pp. <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R44116.pdf>, accessed 1.09.2023.
6. Encyclopedia Britannica, "Outsourcing", <https://www.britannica.com/money/outsourcing>, accessed 5.08.2023.
7. Foreign and Commonwealth Office, *Private Military Companies: Options for Regulation*, London, The Stationary Office. HC 577. *Regulation*, London, The Stationary Office, February 12, 2002, pp. 7-8, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7b86b140f0b645ba3c4e3f/0577.pdf>, accessed 12.08.2023.
8. ICRC, "Private Military and Security Companies", https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/private-military-and-

⁴⁷ Deborah Avant, *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*, New York, Cambridge University Press, 2005, p. 23.

- security-companies-pmscs#:~:text=Private%20military%20security%20companies%20are,of%20how%20they%20describe%20themselves,accessed 30.08.2023.
9. Kolodziej, Edward, *Securitatea și relațiile internaționale [Security and International Relations]*, Iasi, Editura Polirom, 2007.
 10. Lovering, John, "Loose Cannons: Creating the Arms Industry of the Twenty-first Century," In May Kaldor ed., *Global Insecurity*, London: Pinter, 2000.
 11. Martin, Lawrence, 'Can there be national security in an insecure age?' *Encounter*, 60:3 (1983), 12.
 12. Martin, Lawrence, "National Security in an Insecure Age," *Naval War College Review*: Vol. 35: No. 5, Article 3, 1982, <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol35/iss5/3>.
 13. McDonald, Matt, „Constructivism”, In P. D. Williams (ed.), *Security Studies. An Introduction*, Abingdon, Routledge, 2008.
 14. Merriam Webster Dictionary, "Outsourcing", <https://www.merriam-webster.com/dictionary/outsource>, accessed 5.08.2023.
 15. Singer, Peter W., *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Ithaca, Cornell University Press, 2003.
 16. Troacă, Victor Adrian; Dumitru Alexandru Bodislav, "Outsourcing. The concept", *Theoretical and Applied Economics*, Volume XIX (2012), No. 6 (571), pp. 51-58, p. 52, <http://store.ectap.ro/articole/734.pdf>, accessed 8.08.2023.
 17. United Nations Human Rights Special Procedures, *Mercenarism and Private Military and Security Companies*, 2018, pp. 7-8, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/MercenarismandPrivateMilitarySecurityCompanies.pdf>, accessed 1.09.2023.
 18. United Nations General Assembly, Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination), art. 2(a), p. 25, <https://www2.ohchr.org/english/issues/mercenaries/docs/a.hrc.15.25.pdf>, accessed 5.09.2023.
 19. United Nations, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol 1), adopted by Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts, 1977, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and>, accessed 5.09.2023.
 20. Vinci. Anthony, *Armed Groups and the Balance of Power, The International Relations of Terrorists, Warlords and Insurgents*, London, Routledge, 2009.
 21. Weber, Max, *From Max Weber. Essays in Sociology*, Oxford University Press, 1946.
 22. Wolfers, Arnold, „National Security” as an Ambiguous Symbol, in *Political Science Quarterly*, vol. 67, Nr. 4, 1952.

Тетяна ІЛЮК,

доцент кафедри міжнародних відносин
(Київський університет імені Бориса Грінченка)

РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Війна росії проти України поставила перед нашою державою нові виклики не лише військового характеру, але й змусила звернути увагу на такі чинники, як: необхідність посилення власного іміджу на міжнародній арені; забезпечення міжнародної підтримки та протидія російській інформаційній війні; спростування вже поширених російською пропагандою наративів; необхідність посилення взаємодії із міжнародною громадськістю і розвиток публічної дипломатії, як ключового інструменту формування позитивного іміджу України у світі та просування її національних інтересів.

Звертаючись до термінологічного визначення «публічна дипломатія», маємо зазначити варіативність цього поняття та різність підходів до його формулювання. Однак, для повноти розуміння сутності публічної дипломатії розглянемо класичні визначення, в основі яких лягли ті, що надавав основоположник публічної дипломатії, американський дипломат Е. Галліон:

1. Процес встановлення зв'язку між державою та іноземною громадськістю з метою пояснення національних ідей та ідеалів, державних інституцій, культури, а також національних інтересів та політичних спрямувань;

2. Пошук шляхів просування національних інтересів через розуміння, інформування та вплив на

іноземну аудиторію, розширення діалогу між громадянами та інституціями і їх представництвами за кордоном;

3. Залучення іноземних аудиторій та лідерів думок шляхом інформаційних програм та програм обмінів до процесу просування національних інтересів та стратегічних напрямів;

4. Інформування, залучення та вплив на основні міжнародні громадськості з метою просування національних інтересів та впровадження моральної основи для світового лідерства;

5. Державні програми для інформування та впливу на громадську думку в інших країнах, використовуючи при цьому публікації, фільми, культурні обміни, радіо, телебачення як основні інструменти просування інформації та ідей [6, с. 21–27].

Загалом, аналізуючи українську модель публічної дипломатії, маємо зазначити, що саме війна стала каталізатором чинником, що сприяв і інституалізації, і розвитку публічної дипломатії, що найголовніше – усвідомленню її значення як складової стратегічних комунікацій. Важливою проблемою зовнішньої політики України протягом тривалого часу її розвитку була відсутність належної уваги зі сторони держави до питань формування державного іміджу на міжнародній арені, культурної репрезентації України за кордоном, представлення її справжньої ідентичності та власне культурних цінностей. Причинами цього виступали, насамперед, недостатнє фінансування міжнародного культурного співробітництва; відсутність комплексного, стратегічного підходу до репрезентації культури та знань про державу; відсутність цілісного, стратегічного бачення державою власної репрезентації на світовій арені та брак виробленого іміджевого позиціонування; відсутність комплексних інформаційних та іміджевих кампаній, якісного контенту та комплексних заходів, що б дозволили працювати із формуванням потрібного країні іміджу; нестача професійних кадрів, здатних забезпечити сучасну репрезентацію держави в світі та відсутність сформованих як інститутів публічної дипломатії, так і дієвої системи іномовлення, як інструменту реалізації інформаційної політики держави. Як наслідок – на момент початку збройної агресії проти нашої країни і розпочатої росією гібридної війни, Україна стикнулася із розумінням ще одного, вагомого виклику, що в сучасному світі відіграє величезне значення – слабка впізнаваність у світі, розмиття образу України як частини пострадянського, чи навіть російського геополітичного і культурного простору, слабкий імідж та репутаційні проблеми. Інформаційна війна проти нашої країни, яку росія вела із застосуванням потужних механізмів впливу, з виробленою концепцією власної пропаганди та забезпеченням її практичної реалізації через розбудовану мережу представництв та добре сформовану і працюючу у світі розгалужену систему іномовлення, змусила Україну мобілізувати власні ресурси, переглядати свої орієнтири, розвивати стратегічні комунікації та публічну дипломатію, як їх складову частину.

З 2015 року відбувається інституалізація публічної дипломатії та помітними стають тенденції до її практичної реалізації. Координуюча роль у напрямі відводиться системі МЗС України, в якому 2015 року було створено Управління публічної дипломатії, до компетенцій якого відносяться зв'язки з медіа, в тому числі з онлайн-платформами, культурна дипломатія та реалізація іміджевих проектів (з 2020 року – Департамент публічної дипломатії та комунікацій) [5]. У цей же період започатковуються Форуми культурної дипломатії, розробляється та проходить громадське обговорення проєкт концепції створення Українського інституту, а у 2017 – засновано Український інститут при МЗС України, мета якого зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії. Формується система іномовлення України, зокрема, у жовтні 2016 року відбувся запуск Мультимедійної платформи іномовлення України, телеканал UATV, покликаний забезпечити поширення новин про Україну в світі. Активізується робота в напрямі публічної дипломатії Міністерства інформаційної політики (з вересня 2019 року – Міністерство культури, молоді та спорту України; а з березня 2020 року – Міністерство культури та інформаційної політики України) та також підпорядкованих йому інституціях. У червні 2017 року розпочинає свою роботу Комісія з питань популяризації України в світі, до складу якої запрошено було не тільки традиційно відомчих функціонерів, але й громадських активістів, експертів, культурних та мистецьких діячів.

У 2018 році, в рамках роботи Комісії з питань популяризації України, було розроблено нову концепцію брендингу України. Кабінет міністрів України схвалив єдиний бренд України – «Ukraine NOW», айдентика якого була розроблена агенцією Banda. Саме цей бренд став основою розбудови позиціонування України в світі.

У цей час спостерігаємо й започаткування формування стратегічного підходу до сфери комунікацій.

Зокрема, було схвалено КМУ Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки, основною метою якої стало утвердження в українському суспільстві свідомої підтримки членства України в Європейському Союзі, інтеграції в європейський економічний, культурний та політичний простір та здійснення процесу внутрішніх реформ і перетворень у бік більш вільного, справедливого, демократичного, успішного і прозорого суспільства [3].

Знаковим моментом для розвитку публічної дипломатії стала розробка і затвердження Стратегії публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. у березні 2021 року. Стратегія встановлює чіткі та вимірювані цілі та завдання на 2021–2025 роки та визначає ключові напрями публічної дипломатії та принципи її реалізації. Важливо, що в стратегії підкреслюється що «публічна дипломатія є невід’ємною частиною стратегічних комунікацій держави», а сама вона розглядається як «система заходів, за допомогою яких держава комунікує з громадськістю інших держав та впливає на формування суспільної думки населення інших країн для просування своїх національних інтересів і реалізації зовнішньополітичних цілей» [4]. В основі стратегії залишається національний бренд *Ukraine Now*, а її ефективна реалізація передбачає взаємодію всіх причетних державних органів та неурядових організацій. Таким чином, як зазначав міністр закордонних справ Дмитро Кулеба, «Стратегія публічної дипломатії вперше в історії затверджена в нашій державі. Вперше в єдиному документі систематизовано що, кому, коли і як Україна говорить про себе у світі: ключові меседжі, аудиторії, формати та канали комунікацій. Тепер зміцнення репутації України в світі буде не точковим, а системним, послідовним та цілісним» [1].

Загалом, можемо зазначити, що як це не дивно звучить, але саме російсько-українська війна стала тим каталізатором, що сприяв усвідомленню українським політичним істеблшментом ролі публічної дипломатії, як ключового інструменту м’якої сили держави, і забезпечив інституційне становлення системи публічної дипломатії України та переосмислення підходу в бік її стратегічного планування як складової стратегічних комунікацій держави.

Аналіз ефективності її практичної реалізації на сьогодні теж дозволяє говорити про наявність певної послідовності і системності. На сьогодні, як зазначає Голова і Генеральний директор *Brand Finance* Девід Хей «Україна демонструє всьому світу приклад, як «м’яка сила» може служити високій меті — забезпечити виживання нації у часи неймовірних випробувань. Україні вдалось успішно використати м’яку силу для досягнення цілей «жорсткої сили» – залучення міжнародної дипломатичної, економічної та навіть військової підтримки» [2]. При цьому, говорячи про чинники ефективності, маємо зазначити, що значною мірою формуванню позитивного іміджу України в світі сприяє і стійкість українського суспільства і мужність Збройних сил України, діяльність організацій української діаспори в значній частині країн, та активізація громадянського суспільства, частина якого знаходиться сьогодні у вимушеній імміграції. Велика увага світових медіа до подій в Україні сприяла не лише популяризації знань про війну та нашу державу, але й кардинальній зміні іміджу. Попри дійсно вперше в українській історії впроваджуваний стратегічний підхід до розвитку публічної дипломатії, ще існує ряд серйозних проблем. Зокрема, не завжди чітка скоординованість дій дипломатів і значної частини громадського сектору; відсутня система потужного іномовлення, необхідна для роботи із зарубіжними аудиторіями; присутні також проблеми браку професійних кадрів та відсутності належного фінансування сфери; напрацювання вимагають і нові форми та методи практичної реалізації поставлених завдань, так само як і напрацювання механізмів залучення коштів фінансових інвесторів до реалізації проєктів публічної дипломатії. Однак, динаміка розвитку публічної дипломатії України, напрацювання стратегічного підходу до її реалізації, усвідомлення важливості сфери для ефективного розвитку держави дають підстави для позитивних прогнозів її подальшого розвитку, особливо в умовах необхідності здобувати міжнародне визнання і підтримку задля Перемоги України у війні, яку проти нас розв’язала росія.

Список використаних джерел:

1. Дмитро Кулеба представив першу Стратегію публічної дипломатії МЗС України та назвав сім її напрямів. *Урядовий портал*. Дата оновлення: 26.03.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-predstaviv-pershu-strategiyu-publichnoyi-diplomatiyi-mzs-ukrayini-ta-nazvav-sim-yiyi-napryamiv> (дата звернення: 10.10.2023).
2. Звіт про сприйняття України у світі. *BRAND UKRAINE*. URL: brandukraine.org.ua/uk/analytics/zvit-pro-spriynnyattya-ukrayini-u-sviti-2022 (дата звернення: 10.10.2023).

3. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки» від 25.10.2017. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/250383204> (дата звернення: 10.10.2023).
4. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).
5. У МЗС створено самостійний структурний підрозділ – Управління публічної дипломатії. *Урядовий портал*. Дата оновлення: 22.12.2015. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248724390> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Jian Wang. Telling the American story to the world. *Public relations review*. 2007. March. Vol. 33. Issue 1. P. 21–30.

Анатолій ГОЛОВКА,
провідний науковий співробітник
сектору досліджень Західного регіону
(Національний інститут стратегічних досліджень, м. Ужгород)

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ЯК УМОВА СТІЙКОСТІ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Активна фаза російської агресії проти України (поч. 24 лютого 2022 р. і триває до тепер) окрім деструктивного впливу, втім, сприяла консолідації українського суспільства навколо ідеї захисту незалежності та суверенітету України. Водночас очевидними є й геополітичні наслідки, насамперед в частині утвердження нового статусу України як невід’ємної частини та форпосту Євроатлантичного цивілізаційного простору. Все це обумовлює і необхідність орієнтації українських суспільства та держави на цінності ліберальної демократії передусім щодо функціонування політичних інститутів.

Перемога у вітчизняній війні, початок повоєнного відновлення та реалізація зовнішньополітичних прагнень України є життєво важливими інтересами, але залежать від якісних характеристик політичних інститутів – питання, яке часто залишається поза увагою у публічних експертних дискусіях. Загалом інституційна складова є однією із визначальних змінних як у забезпеченні національної безпеки та оборони, так і в частині досягнення цілей країни щодо інтеграції в ЄС та НАТО, сприяння її економічному благополуччю та соціальній стабільності. Нижче буде стисло представлена аргументація правдивості такої позиції.

а) Зовнішньополітична сфера. У цьому контексті важливо відмітити здобуті протягом 2022–2023 рр. успіхи зовнішньої політики України – забезпечення широкої міжнародної підтримки боротьби України проти російської агресії, отримання статусу кандидата до вступу в ЄС, інтеграція в регіональні блоки, як-от «Ініціатива трьох морів», що об’єднує 17 країн регіону між Чорним, Адріатичним та Балтійським морями і до якої віднедавна (20 червня 2022 р.) приєдналась і Україна, отримавши статус партнера-учасника. Така тенденція розширює можливості Києва на міжнародній арені, формуючи нові політичні зв’язки та контакти, що безумовно сприятиме дипломатичній, фінансовій та військово-технічній підтримці України. Окрім матеріально-технічної допомоги Силам Оборони України йдеться і про перспективи консолідації зусиль із країнами-партнерами на різних стратегічних напрямках: посилення транскордонного економічного співробітництва в регіоні; реалізації крупних проєктів з розвитку транспортної та енергетичної інфраструктури, особливо тих які сприятимуть зниженню залежності Європи від імпорту енергоресурсів із Росії; кооперація в частині спільного протистояння кібератакам та кампаніям по дезінформації та ін.

Водночас згадані вище зовнішньополітичні досягнення, передусім в частині євроінтеграції, накладають і певні вимоги щодо проведення необхідних реформ у сфері боротьби з корупцією, судової системи, удосконалення державного управління тощо. Сталість та обсяги стратегічної допомоги Україні, динаміка міжнародної співпраці та інтеграційних процесів залежатимуть від обраного напрямку державної політики, спрямованого на реформування країни.

б) Міжнародна допомога Україні в умовах потенційно затяжного конфлікту. Не вдаючись до детального аналізу військово-політичної обстановки доречно припустити, що найбільш ймовірним сценарієм розвитку російської агресії проти України доречно вважати «війну на виснаження».

У цьому контексті особливо важливо розуміти політичний порядок денний країн-партнерів України, що детермінує і їх стратегічні орієнтири щодо сталості та обсягів підтримки України. Йдеться,

зокрема, про утвердження тимчасового бюджету США без витрат на допомогу Україні, що проходить на тлі наближення президентських виборів; окремі розбіжності з країнами Центрально-Східної Європи, як-от щодо експорту української агропродукції; перемогу на парламентських виборах в Словаччині 2023 р. проросійської партії SMER та ін.

Відмітимо й низку військово-політичних чинників, які мали місце протягом 2022-2023 років (як-от ескалація конфлікту між ХАМАС та Ізраїлем в жовтні 2023 р., загострення ситуації між Сербією та Косово і т. д.) і в перспективі можуть поступово зміщувати фокус уваги західних демократій та навіть частково переорієнтувати їх зовнішню допомогу до інших країн.

В таких умовах все більшого значення набуватиме акумуляція власних ресурсів і здатність держави зберігати спроможність виконувати зобов'язання в умовах довготривалої російської військової агресії та низки змін політичної конфігурації в Європі та США.

с) *Перспективи відновлення країни.* Проведення інституційних реформ є важливим також з огляду на перспективи відновлення країни. Відмітимо, що хоч загальний та повний процес повоєнного відновлення економіки, відбудови житлового фонду та інфраструктури може бути розпочатий лише після закінчення активних бойових дій та деокупації територій, все ж його проведення буде можливим лише за цілого комплексу політичних, законодавчих, управлінських передумов (їх буде перераховано нижче).

Окрім того відмітимо, що відновлювальні та відбудовні ініціативи залежатимуть від людського капіталу України, який суттєво скоротився внаслідок спровокованої бойовими діями масової міграції за кордон – більш ніж 6 млн. українських біженців знаходяться за кордоном (дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців) [3]. Згідно результатів економічних досліджень для ефективного повоєнного відновлення України зростання економіки повинно становити не менш як на 7 % ВВП щорічно, що можливо за умови задіяння 3-4,5 млн. працездатних осіб [6]. За умови неповернення біженців на Батьківщину біженців та трудових мігрантів цей показник буде недосяжним. Реінтеграція осіб, які виїхали за кордон і тривалий час проживали в країнах Європи буде залежати від якості держави, її здатності сприяти розвитку людського капіталу (медицина, освіта, соціальні послуги) та самореалізації громадян (гідні умови праці та можливості саморозвитку, розвиток підприємства тощо).

З огляду на всі зазначені вище чинники одним із основних національних інтересів, передумовою успішного відновлення та довгострокового розвитку країни є забезпечення її інституційної спроможності. Не вдаючись до детальної характеристики все ж виокремимо найбільш загальні напрямки посилення інституційної спроможності України, які наразі є й найпроблемнішими:

- Демократична політична система – збереження політичної конкуренції та протидія можливому згортанню здобутків реформи децентралізації, реформування державного управління, запобігання відновленню впливу олігархії. Особливо важливим з точки зору демократичності України є останній пункт – позбавлення олігархічних груп економічного та політичного впливу та, що дуже важливо, контролю над ЗМІ. На противагу цьому необхідними є подальші заходи із сприяння розвитку громадянського суспільства, утвердження активістської політичної культури суспільства.

- Заходи направлені на подолання корупції – хоч справедливим буде відмітити певні зрушення в цьому напрямку, зокрема, в частині успішного викриття випадків хабарництва, але результативність такої політики все ще можна охарактеризувати як недостатню. Приведемо показовий приклад, а саме результати діяльності Бюро економічної безпеки України (БЕБ) – з початку своєї роботи (12 травня 2021 р.) і до тепер БЕБ розслідувало більше 2000 кримінальних проваджень (більша частина пов'язана із корупційними складовою), із них до суду було передано 54 справи, а вирок винесено за 36 справами [5]. За Індексом сприйняття корупції Україна займає 116 місце серед 180 досліджуваних країн (із показником 33 бали із 100 можливих) [2].

- Побудова незалежної та справедливої системи правосуддя, на що вказують як міжнародні партнери так і представники експертного середовища та громадянського суспільства України. За Індексом верховенства права від World Justice project за 2022 рік Україна зайняла 76 серед 140 досліджуваних країн, що свідчить про погіршення показників країни уже 5 років поспіль [4].

Зазначений вище перелік не є вичерпним і характеризує найбільш загальні та основні напрямки інституційних реформ. Йдеться про орієнтацію на створення інклюзивних інститутів, використовуючи термінологію Д. Аджемоглу та Д. Робінсона – інститутів, які гарантують рівні можливості та безбар'єрність для реалізації громадянами власного потенціалу (бізнес, творчість, наука), високий рівень залученості населення у процес управління, орієнтація на широкий розподіл вигоди від економічного зростання країни

(що призводить до встановлення чисельного «середнього класу») [1].

Отже, інституційну спроможність держави спрощено доречно визначити як якісне та дієве функціонування політичних інститутів, засноване на таких принципах як демократичність, інклюзивність та верховенство права. Саме від такої спроможності багато в чому залежатиме здатність Української держави та Народу України зберегти незалежність в умовах російської агресії та відновити територіальну цілісність, досягнути інтеграційних цілей (НАТО, ЄС), забезпечити повоєнне відновлення та створити умови для довгострокового розвитку. У цьому контексті ключовими напрямками для активізації зусиль держави та суспільства є демократичність політичної системи, викорінення корупції, побудова незалежної та справедливої системи правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Acemoglu, Daron & Robinson, James. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishers, 2012.
2. Corruption Perceptions Index – 2022. *Transparency International*. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/en/> (дата звернення: 10.10.2023).
3. Operational data portal Ukraine Refugee Situation. *UNHCR*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 10.10.2023).
4. Rule of Law Index 2022. *World Justice project*. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2022/Ukraine> (дата звернення: 10.10.2023).
5. Бюро економічної безпеки провалило завдання боротьби з економічною злочинністю. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/07/12/702136/> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Скільки може коштувати Україні неповернення вимушених мігрантів. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/14/702210/> (дата звернення: 10.10.2023).

Олексій ШАФРАНЬОШ,

*начальник відділу зв'язків з громадськістю
(Ужгородський національний університет),
член правління ГО «Асоціація політологів та міжнародників УжНУ»*

ВПЛИВ КОНТРАКУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО РУХУ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Розуміння того, що подальший інтенсивний індустріальний розвиток цивілізації, крім покращення рівня життя мільйонів людей несе за собою величезні ризики для світової екосистеми і, зрештою, може обернутися для людства незворотними наслідками в майбутньому є одним з ключових у русі контркультури 60-х років ХХ ст. Якою повинна бути відповідь суспільства та держави на екологічні виклики, чи можливо поєднати бурхливий розвиток індустрії, технологій із збереженням природного середовища, чи можлива сталість розвитку – ці питання активно починають підніматися в контркультурному русі саме в 60-х роках ХХ ст.

Вже в 70-х роках ХХ століття, після масового контркультурного вибуху 60-х, відбувається формування основ концепції сталого розвитку, відбувається інституційне оформлення громадських ініціатив та, зрештою, політичних партій, які в основу своєї ідеології ставлять питання збереження навколишнього середовища. Як зазначає авторка Сара Прюїт: «Довге волосся та бороди для чоловіків, вузькі сині джинси-дзвони та квіткові корони для жінок, а також широке використання наркотиків, що змінюють свідомість, були лише найпомітнішими ознаками цієї контркультури «хіпі» 60-х...Набагато більш трансформаційними були радикальні соціальні та політичні рухи, які прийняли багато її прихильників, включаючи рух за громадянські права, рух проти війни у В'єтнамі та – наприкінці 1960-х і на початку 1970-х – екологічний рух» [5].

Привернення суспільної уваги до навколишнього середовища було однією з важливих тем контркультури 60-х. Варто згадати суспільну та творчу діяльність Боба Ділана, Джона Леннона, Марвіна Гея та інших. Значним був вплив контркультури, який виявився у формах вираження активності руху енвайронменталізму. У цьому контексті показовим є приклад проведення першого міжнародного дня Землі 22 квітня 1970 року. Ініціатива його проведення належить сенатору-демократу і колишньому губернатору штату Вісконсін (1959-63) Гейлорду Нельсону, який активно просував екологічну

проблематику в Конгресі, підтримував законодавство про громадянські права та виступав проти війни у В'єтнамі. Для організації «Дня Землі» ним було використано форму тіч-іну (teach-in) – освітнього протесту, який з'явився в університетах США у 1965 році. Ідея «тіч-іну» полягала в запереченні традиційної системи освіти з відносинами «той, хто навчає, – той, що навчається» і переході до освіти у формі вільної дискусії на теми, які освіта офіційна прагнула обходити стороною (влада, особа і свобода, війна, расизм і т.д.). День Землі зібрав більше 100 тис. учасників у Нью-Йорку та загалом 20 мільйонів американців, учасників 12 тис. заходів, які були організовані до цієї події у США [3].

У політичному вимірі вплив контркультури стає видимим вже починаючи з 70-х років XX століття, передусім він стосувався створення нових «зелених» політичних рухів та партій. З початку 70-х років XX ст. активізуються політичні сили, ідейні засади яких базуються на захисті навколишнього середовища, дотримання високих екологічних принципів, вони отримали визначення «зелених» рухів. Політичні сили подібного спрямування важливими визначають такі принципи, як соціальна справедливість, прагнення до партиципаторної демократії, ненасильство, акцент на захисті навколишнього середовища, енвайронменталізму. Партії «зелених» існують майже в 90 країнах по всьому світу; багато з них – члени міжнародної мережі «Глобальних зелених» (англ. Global Green).

Першими політичними партіями, які проводили кампанію з акцентом на екологічній платформі, була «Об'єднана Тасманійська група», яка брала участь у виборах в квітні 1972 року в Тасманії (Австралія) і «Партія Цінностей» у Новій Зеландії, яка брала участь у загальних виборах в Новій Зеландії в листопаді 1972 року. Використання терміну «зелений рух» походить від австралійської спільноти будівельників – «зелена заборона» (англ. Green ban), які відмовлялися вести будівництво на місцях культурної та екологічної значимості [1].

Наразі найбільший політичний вплив депутати від зелених партій мають в Європейському парламенті, Німеччині, скандинавських країнах, Бельгії та Нідерландах (у цій країні перші депутати від партії зелених потрапили до парламенту ще в 70-х роках XX ст.), у більшості європейських країн депутати від зелених представлені у органах законодавчої влади та місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що важливим джерелом становлення зеленого політичного руху стали «нові ліві» 60-х років XX століття, чимало політичних лідерів розпочинали свою діяльність передусім як активісти цього політичного напрямку. Яскравий приклад – Йошка Фішер, який у 60-70 роках XX ст. був учасником кількох радикальних молодіжних контркультурних організацій, брав активну участь у маніфестаціях, протестах, в тому числі, пов'язаних із вчиненням насильницьких дій. Згодом він став одним із лідерів німецьких «зелених», у 1983 році був обраний до бундестагу, а в 1998 став міністром закордонних справ об'єднаної Німеччини.

Починаючи з 70-х років XX ст. значну активність отримали екологічні рухи, серед яких найбільшу вагу та популярність отримав «Грінпіс» (англ. Green peace – «зелений світ»). Це міжнародна незалежна неурядова екологічна організація, створена в 1971 році у Ванкувері, Канада, активістами Ірвінгом та Дороті Стоу, які у 1966 році емігрували зі США.

Завдяки першим протестам «Грінпісу» вдалося змусити уряд США зупинити масштабне ядерне випробування, яке планувалося на Алясці, на острові Амічітка. Фінансову підтримку для протестних акцій було організовано завдяки благодійному концерту у Ванкувері, який підтримала фолк-співачка Джоан Баез [2].

Наразі Грінпіс є потужною екологічною організацією, яка принципово не приймає фінанси від держав чи міжнародних фондів, орієнтуючись на пожертвування від людей. Відповідно до річного звіту за 2016 рік, у «Грінпіс» понад 63 млн. онлайн-фанів по всьому світу, 50 тис. активних волонтерів; 342 млн. євро організація отримала за рахунок особистих пожертв людей [4].

Отже, екологічні рухи зазнали значного впливу контркультурного руху 60-х років XX ст. Цей вплив стосується методів діяльності, інституційного оформлення, чимало учасників контркультури згодом стали учасниками «зеленого» руху. Станом на початок XXI століття значна частина вимог екологічних рухів була законодавчо закріплена у розвинутих країнах світу, а міжнародні норми екологічного права, зокрема й в контексті Угоди про Асоціацію з ЄС, імплементуються в українське законодавство.

Список використаних джерел:

1. Dann C. The development of the first two Green parties New Zealand and Tasmania. Дата оновлення: 12.07.2023. URL: <https://web.archive.org/web/20110610062415/http://www.globalgreens.info/literature/dann/chapterfive.html> (дата звернення: 22.10.2023).

2. Deep Green: The 1970 concert that launched Greenpeace. Дата оновлення: 22.11.2023. URL: <https://www.greenpeace.org/archive-international/en/about/deep-green/deep-green-jan-2010/> (дата звернення: 25.10.2023).
3. Earth Day Дата оновлення: 20.08.2023. URL: <https://www.loc.gov/item/today-in-history/april-22/> (дата звернення: 25.10.2023).
4. Greenpeace: Annual-Report 2016. Дата оновлення: 22.08.2023. URL: <http://greenpeace.org/international/Global/international/publications/greenpeace/2017/2016-Annual-Report.pdf> (дата звернення: 25.10.2023)
5. Pruitt S. How the First Earth Day Was Born From 1960s Counterculture Дата оновлення: 20.08.2023. URL: <https://www.history.com/news/first-earth-day-1960s-counterculture> (дата звернення: 26.10.2023).

Ганна САСИН,

*старший викладач кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В ПЕРІОД «РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ» ТА В ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ

Інформація чи не один із важливіших аспектів сучасного світу. Кожен безпосередньо стикався з поняттям «інформаційна війна», яке на сьогоднішній день дуже сильно укорінилося в наше життя. Під час того як прогрес швидко рухається вперед, так і інформація набуває все більшої значущості в житті держави. Інформація має великий вплив на свідомості особистостей, на маси, на держави, на їх управлінців. За допомогою інформації політики можуть допомогти населенню зробити той вибір, який потрібний їм, можуть керувати громадянами, а також держави можуть впливати на інші держави та змушувати їх бачити опонента, або соратника на політичній арені. Сучасність вже неможлива без інформаційних воїн, які супроводжують майже кожен політичний подію [2].

Одним з перших, хто написав про феномен інформаційних воєн, був М. Маклюєн у 1960-х роках. Уже тоді було відомо, що «холодна війна» ведеться за допомогою інформаційних технологій, оскільки у всі часи війни велися з допомогою передових розробок. Дослідник зауважив, що якщо «гарячі» війни минулого використовували зброю, знищуючи ворогів одного за іншим, то інформаційна зброя за допомогою телебачення та кіно, навпаки, занурює все населення у певний світ уяви: «земна куля тепер – не більше, ніж село» [4, р. 7].

Інформаційна війна є тотальним явищем, де неможливим є визначення його початку та кінця.

В інформаційному просторі України йде безперервна боротьба за управління ресурсами, контроль та вплив на території нашої країни.

Вперше Україну перемогли в цій війні, коли поширювали та спотворювали інформацію про те, що наша держава не здатна утримувати й обслуговувати ядерну зброю, внаслідок чого Україна добровільно позбавилася ядерного статусу, втративши свій вплив на міжнародній арені.

Крім цього, у інформаційній війні Росії містяться спроби дискредитувати українське військо та політичне керівництво і висвітлити їх як «зрадників» [3].

І справді помітно, що Росія не шкодує фінансів на інформаційну війну, подає інформацію, що держава розвалюється, що Україною керують радикали, фашисти, бандерівці, нацисти, хунта, які чинять масовий безлад, вандалізм, найстрашніше – вбивають людей на вулицях, спалюють будинки комуністів, «регіоналів» та російськомовних громадян.

З іншої сторони, Україна активно проводить інформаційну політику, метою якої є боротьба із російської пропагандою [1, с. 8]. І хоча перший свій план Москва провалила і Євромайдан переміг, однак це лише розлютило агресора – інформаційна війна набрала шалених обертів, яку Україна поки що програє.

Однією з форм використання інформації є технології створення іміджів. Так, звісно, переважають негативні риси іміджу України, а саме: наявність бюрократії, корумпованість, корупційні скандали, відсталий сервіс, конфлікти в газовій сфері тощо; до позитивних слід віднести: орієнтацію України на демократичні зміни, ментальні та поведінкові характеристики суспільства. Останні в цьому списку – Євромайдан та війна з Росією. Про них можна говорити багато, оскільки кожне твердження, підлягає детальному опису, але загалом більшість з них проявили Україну на світовій арені як країну

з нестабільним політичним життям, країну з великою кількістю проблем внутрішніх, що не дозволило їй рухатись далі зовнішньо (тобто отримати членство ЄС, НАТО та заручитись підтримкою іноземних партнерів).

Наша держава повинна не лише оборонятися в інформаційній війні, а й вести наступальні дії щодо агресора.

На цьому етапі можна виокремити основні цілі, які Україна повинна покласти в основу для захисту інформаційного простору та національної безпеки України:

- зміна інформаційної політики (як зовнішньої так і внутрішньої) з доповненням законодавчої та нормативно-правової бази, яка відповідала б нормам міжнародного права;
- захист національної інформаційної сфери;
- просування української інформації на територію агресора з використанням сучасних технологій;
- проведення люстрації серед власників українських медіаресурсів;
- зменшення впливу олігархів на ЗМІ;
- формування та захист сприятливого образу України за допомогою сучасних технологій;
- створення та підтримка національного бренду, розвиток конкурентоспроможності на міжнародній арені;
- здійснення політики щодо збереження єдиної української політичної нації, на зближення політичних поглядів населення Сходу та Заходу України;
- обмеження російської інформації, яка впливає на населення Півдня та Сходу України;
- контроль іноземних ЗМІ, які акредитовані та функціонують на території України;
- сприяння розвитку вітчизняних інтернет-ресурсів, які просувають іномовлення;
- збільшення якості та кількості українського продукту (цікаві телепрограми, дитяча кінематографія, друкована продукція тощо);

Беззаперечно, що аксіомою у XXI ст. стала відома всім істина: «Той, хто володіє інформацією, – володіє світом». Саме тому потрібно використати дуже багато ресурсів для підтримки того що ми маємо в медіапросторі, а також для того щоб з'явилось багато позитивних змін, які ми спробували перерахувати, які необхідні та першочергові в боротьбі за інформаційний простір України.

Список використаних джерел:

1. Парфенюк І. Інструментарій інформаційних війн: традиційні та новітні засоби. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 1. С. 7–10.
2. Феценко І. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Вип. 13 (1). С. 96–103.
3. Чмир Я. Інформаційна війна як ключова загроза демократичному державотворенню України. *Державно-управлінські студії*. 2019. № 10. С. 1–11.
4. McLuhan M. *Understanding media: the extension of man*. Routledge & Kegan Paul, 1975. 336 p.

Наталія НЕЧАЄВА-ЮРІЙЧУК,

*доцент кафедри політології та державного управління
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)*

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах триваючої геополітичної турбулентності питання безпеки набуває особливого значення як для окремої людини, так і для суспільства і держави в цілому. Регіон Центрально-Східної Європи став новим полем битви, де демократична Україна й Європа протистоять російській військово-політичній агресії й авторитаризму. Точкою відліку сучасної війни Росії проти України є 2014 рік, коли державний суверенітет та територіальна цілісність нашої держави були порушені введенням російських військ (прихованим й невизнаним російською владою та «непоміченим» міжнародним співтовариством) й анексією Автономної Республіки Крим. Відтоді й до 24 лютого 2022 року Росія здійснювала гібридну війну проти України на всіх фронтах: всередині самої Росії, на території України та в інших державах світу,

насамперед європейських.

Основна мета гібридної війни – формування критичного рівня недовіри громадян певної держави до існуючої влади з метою її подальшого переобрання / зміни. Особливість гібридної війни полягає у підкріпленні інформаційно-психологічного втручання у внутрішні справи іншої держави фінансовими вливаннями та військовою силою. Окремі інструменти гібридної війни використовувалися людством від найдавніших часів. Однак саме у XX столітті фіксуємо формування системного підходу до інформаційної підривної діяльності, у т.ч., відомих нині ІПСО. Державою, яка першою застосувала даний підхід як системну політику, був Радянський Союз [1], спадкоємицею якого стала Росія. Вона продовжує радянські традиції інформаційного впливу на світове співтовариство, що особливо гостро відчувають на собі держави Центрально-Східної Європи, у кожній з яких – власний історико-політичний, економічний досвід взаємодії з Москвою.

Нерідко виникає питання: а які держави відносяться до центрально-східноєвропейського регіону? У вузькому розумінні – це країни Вишеградської групи: Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина. У широкому потрактуванні мова може йти про включення до даного регіону держав Балтії (Латвії, Литви, Естонії), Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови, Болгарії, Сербії, Чорногорії, Словенії, Хорватії, Македонії, Боснії та Герцоговини, Греції, Албанії, а також Білорусі та України. Розташовані між трьома морями – Балтійським, Чорним та Адріатичним, вони поєднують у собі елементи західно- та східноєвропейської політичної культури. Важливими, на думку авторки, індикаторами приналежності держави до регіону Центрально-Східної Європи є історичний досвід будівництва соціалізму, транзитність економік (старт економічних реформ відбувся після розпаду соціалістичної системи), а також проголошення курсу на євроатлантичну інтеграцію після розпаду СРСР та соціалістичного табору.

Російська політика ретроімперіалізму [4] стала фундаментом подальших дво- та багатосторонніх відносин між Москвою та державами регіону. Найбільш яскраво вона виявилася саме у відносинах з Білоруссю та Україною. І якщо Білорусь внаслідок цього перетворилася на політичну іграшку в руках російської верхівки, то Україна вкотре продемонструвала політичну волю до самостійного державного життя. Основна мета політичної пропаганди, дезінформації та маніпуляцій, здійснюваних Росією – дискредитація Української держави насамперед в очах самих українців, збільшення рівня недовіри до влади, посилення проросійських настроїв та формування стійкого уявлення про «велич» колишнього СРСР й Росії як його спадкоємиці та, відповідно, стимулювання настроїв ностальгії серед населення за «минулими часами». Незважаючи на це, змінити вектор європейської та євроатлантичної зорієнтованості українського громадянського суспільства російській стороні так і не вдалося.

Розпочата у 2014 році війна проти України стала лакмусовим папірцем для держав Європи, у т.ч., Центрально-Східної, щодо тих безпекових викликів та загроз, які несе активна взаємодія з Росією. Зростаюча залежність в енергетичній сфері перетворилася на інструмент російського втручання у внутрішні справи держав регіону. Більше того, фінансові надходження від продажу нафти й газу активно використовувалися для продукування й поширення деструктивних політичних наративів, спрямованих на руйнування основ демократичного політичного режиму та підриву довіри до обраного національними державами курсу на євроатлантичну інтеграцію. Від 2014 року російська політика ретроімперіалізму спрямована на повернення до сфери впливу Москви втрачених у XX столітті територій. Спершу в інформаційно-культурній сфері, а згодом і у політичній. Виняток становить Україна, яку Кремль вирішив знищити військовим шляхом.

Серед цільових аудиторій російської пропаганди – національні меншини [3], соціально незахищені категорії населення, віряни православної церкви, насамперед російської, але не тільки, прихильники крайньо правих або крайньо лівих політичних ідей, молодь, пенсіонери, а також військовослужбовці (до прикладу, у Білорусі та Словаччині) [4].

Серед основних напрямків російської пропаганди варто виокремити наступні:

1. Дискредитація України. Тут можемо виділити щонайменше два рівні: внутрішньоукраїнський – дискредитація української влади в очах українських громадян, посилення настроїв зневіри та пошуку внутрішнього ворога; а також європейський – дискредитація України в очах західного політичного класу та громадянського суспільства. Російською стороною використовуються різні тематичні напрямки та блоки, застосовується розмаїття інструментів, які охоплюють всі сфери життєдіяльності: від фальсифікацій та перекручення фактів історичного минулого (насамперед конфліктного) до економічного, військово-політичного, соціально-гуманітарного впливів і тиску на масову свідомість.

Дезінформаційні нарративи спрямовані на підрив та знищення самої ідеї самостійності та суб'єктності України у геополітичному просторі.

2. Дискредитація демократії. Реалізація даного напрямку передбачає підривну інформаційну діяльність, спрямовану на: а) дискредитацію існуючих законів і норм (маніпулювання політичними категоріями та принципами, як-ось «право на національне самовизначення», закріплене міжнародним законодавством); б) розпалювання національної ворожнечі та соціальної конфліктності (через підтримку радикальних політичних сил); в) поширення дезінформаційних нарративів про недовірливість західних санкцій та так звані «подвійні стандарти» щодо їх імплементації державами-членами ЄС; 4) перекладання відповідальності за злочини РФ на інші держави, насамперед Україну тощо.

Таким чином, намагаючись просунути російське бачення історії та сучасності в державах регіону, російська пропаганда фактично руйнує існуючу систему міжнародних відносин, повертає світ до початку минулого століття. Маніпулюючи страхами бідності, війни, загрозою ядерної катастрофи тощо, російська сторона формує новий геополітичний нарратив, де право політичного рішення належить сильному, а сила – авторитарному лідеру. З огляду на це активізація зусиль держав регіону у напрямку протидії російській дезінформації та пропаганді є необхідною умовою збереження як національного суверенітету окремих держав, так і демократії як його фундаменту у сучасному турбулентному світі.

Список використаних джерел:

1. «Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни. Аналітична доповідь / Д.В. Дубов, А.В. Баровська, Т.О. Ісакова, І.О. Коваль, В.П. Горбулін. К.: НІСД, 2017. 88 с.
2. Індекс стійкості до російської дезінформації. *Українська призма*. URL: <http://prismua.org/dri/> (дата звернення: 27.10.2023).
3. Самигін Д. Російська дезінформація в Європі. *Українська правда*. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://www.prawda.com.ua/columns/2023/03/31/7395826/> (дата звернення: 27.10.2023).Kruglashov A. Eastern Partnership vas-a-vis challenges and doubts. *Studia I analyzy nauk o polityce*. 2003. № 1. P. 65–78.

Ірина РУДУСЬ,

*магістрантка 2 курсу факультету історії та філософії
(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)*

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Організація Об'єднаних Націй була заснована у 1945 році як об'єднання, яке мало протистояти кризовим явищам у світі після Другої світової війни. Серед тих, хто у 1945 році підписав Статут ООН, була Українська РСР.

Наразі до складу ООН входить 193 держави. Серед країн-членів ООН можна знайти всі суверенні країни, окрім Ватикану. Таке поважне представництво потенційно дозволяє розглядати та вирішувати будь-які питання глобального або регіонального рівня. Зокрема, ООН спроможна гасити збройні конфлікти, як це було неодноразово продемонстровано у ХХ столітті (Ірак, колишня Югославія, Сомалі).

Знаковою подією для України стало скликання 28 лютого 2022 року 11-ї надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, присвяченої нападу росії на Україну. Наслідком сесії стало засудження нападу росії. 7 квітня Генеральна Асамблея проголосувала за призупинення членства росії у Раді з прав людини ООН. Таке призупинення стало лише другим в історії після випадку з Лівією у 2011 році.

А чи взагалі легітимне перебування росії у ООН? Російська федерація зайняла крісло постійного члена Радбезу ООН в обхід визначених Статутом ООН процедур. Це відбулося на підставі звичайного листа Президента РРФСР Бориса Єльцина на ім'я Генерального секретаря ООН.

Чинний Статут ООН не містить слів «російська федерація». Їх немає, зокрема, в Статті 23 Статуту, де перелічені постійні члени Ради Безпеки ООН.

Правомірною процедурою набуття державою «російська федерація» членства в ООН та місця серед постійних членів Ради Безпеки мала обов'язково передбачати кроки, визначені Статутом ООН. Які потрібно було належним чином розглянути Радою Безпеки та Генеральною Асамблеєю відповідно до Статті 4 Статуту ООН. Вона передбачає, що членство миролюбних держав в ООН набувається саме за

рекомендацією Ради Безпеки ООН та за рішенням Генеральної Асамблеї, і лише в такий спосіб.

Таким чином, російська федерація ніколи не проходила правомірної процедури набуття членства і займає місце СРСР в Раді Безпеки ООН незаконно. З юридичної та політичної точок зору може бути лише один висновок: росія – узурпатор місця Радянського Союзу в Радбезі ООН. Тобто, ООН ще у 1991 році почало свою кампанію із загравання рф, обходячи всі обов'язкові кроки для набуття членства в організації.

Організація Об'єднаних Націй – установа, яку створили держави-переможці у Другій світовій війні, щоб забезпечити дотримання певних правил гри на міжнародній арені й запобігати війнам, геноцидам та порушенням прав і свобод людини. Однак, нещодавнє минуле показало, що ООН так само не готова реагувати на виклики сучасності, як і її попередниця Ліга Націй, бездіяльність і слабкість якої, зокрема, уможливили початок Другої світової війни.

Проте, росія – постійний член Ради безпеки ООН – напала на Україну. Російські війська здійснюють небачені в Європі звірства, авіаційні, ракетні та артилерійські обстріли території України. Російські ракети та снаряди вражають тисячі цивільних об'єктів інфраструктури: житлові будинки, лікарні, школи, дитячі садки, торгово-розважальні центри. Росія тероризує Україну ігноруючи міжнародне право та використовуючи заборонені методи ведення війни.

Майже два роки, як триває повномасштабна війна Росії проти України. Наші воїни протистоять російському агресору та окупанту, рятують життя, відстоюють незалежність України та не дозволяють знищувати все українське.

На окупованих територіях росія вдається до геноциду. У звільнених українськими військовими містах Бучі, Ірпені, Гостомелі, Ізюмі, Куп'янську, Лимані знайдені місця масових поховань розстріляних та закатованих українців. Задokumentовані тисячі свідчень про знущання та вбивства цивільного населення на ґрунті ідентичності. Українців навмисно вбивають тільки тому, що вони українці. Зафіксовані сотні випадків використання сексуального насильства як методу терору проти цивільного населення. Але ООН продовжує і далі стверджувати, що на даний момент немає достатніх доказів, які відповідали б юридичній класифікації, передбаченій Конвенцією про геноцид.

Одним із найбільших випадків терору російської федерації проти українських військовополонених став теракт в Оленівці на Донеччині. 29 липня 2022 року російські збройні формування обстріляли колонію, де утримували полонених захисників Маріуполя та цивільних бранців, внаслідок чого загинуло щонайменше 48 людей. ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста виступали гарантами безпеки військових, які вийшли з Азовсталі. ООН показала свою неспроможність протистояти агресивним діям рф на тимчасово окупованих територіях України, вирішивши розформувати місію із встановлення фактів вбивства українських військовополонених в Оленівці Донецької області.

Росія шантажує світ ядерною загрозою. Регулярно обстрілює Запорізьку атомну електростанцію, постійно заявляє на найвищому рівні про можливість застосування ядерного озброєння у випадку, якщо Україна відмовлятиметься йти на поступки в питаннях власної територіальної цілісності та державного суверенітету.

Все це стало можливим зокрема тому, що починаючи з 2014 року ООН крізь пальці дивилася на повзучу російську гібридну агресію та не повною мірою використовувала той арсенал засобів, який був у її розпорядженні. ООН не захотіла ввести миротворчий контингент в Україну, як і тепер вона не хоче нарешті скасувати право вето Росії в Радбезі. ООН продовжує лише висловлювати глибоке занепокоєння та засуджувати російський режим на словах, що по суті не має реальних наслідків для агресора.

На думку багатьох експертів із міжнародного права, система ООН, яка була сформована після Другої світової війни, буде якщо не демонтована повністю, то глибоко реформована після перемоги України у війні з Росією. Водночас, на мою думку, реформування ООН розпочалось уже з «формули миру» президента України Володимира Зеленського, яку він запропонував під час виступу у Радбезі ООН.

Список використаних джерел:

1. Діяльність в рамках ООН. Дата оновлення: 2016. URL: <https://ukraineun.org/ukraine-and-un/> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування російської федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому. Дата оновлення: 26.12.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zaiava-mzs-ukrainy-shchodo-nelehitymnosti-perebuвання-rosiiskoi-federatsii-v-radi-bezpeky-oon-ta-orhanizatsii-obiednanykh-natsii-u-tsilomu> (дата звернення: 11.10.2023).

3. Пархитко О. Міжнародні організації – Генеральна Асамблея ООН. Інтенет. Дата оновлення: 17.07.2022. URL: <https://intent.press/publications/world/2022/mizhnarodni-organizaciyi-generalna-asambleya-oon/> (дата звернення: 12.10.2023).
4. Формула миру – універсальна, і після України вона може бути базою для подолання інших військових конфліктів і глобальних проблем – Володимир Зеленський. *ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР ЗЕЛЕНСЬКИЙ. Офіційне інтернет-представництво.* Дата оновлення: 08.09.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/formula-miru-universalna-i-pislya-ukrayini-vona-mozhe-buti-b-84789> (дата звернення: 12.10.2023).

Сергій ГАНУС,

*старший викладач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн
(Ужгородський національний університет)*

ОБРАЗИ-ПЕРЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЛІМЕНТАРНОСТІ: ДИСКУРСИ УКРАЇНСЬКОЇ І ЛИТОВСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Той факт, що сформульовані на основі осмислення історичного досвіду та постійно репродуковані перцептивні образи сприйняття одне одного є важливим фактором міжнародної політики, міждержавних та між-народних (саме так – С.Г.) стосунків, здається, не потребує доведення. Мало чи не у всі часи, починаючи з античності, історія наділялась не лише нейтральними функціями збереження й ретрансляції досвіду минулого. Вона ще й була покликана стати «школою політики і моралі», консолідувати національно-політичну спільноту засобами суспільної дидактики та легітимізувати її суверенні права історичним аргументом, обґрунтувати певний вектор суспільного поступу та власного міжнародного позиціонування. З цієї позиції зрозумілим є умовивід класика литовської історіографії Адольфаса Шапоки (1906-1961), що історія, яка має своїм предметом минуле, це ще й наука сьогодення [9].

У сучасному світі дивовижним чином співіснують різні за походженням та аксіологічним виміром політико-ідеологічні практики: від просування демократії, концепцій правової держави та захисту прав людини, до реанімованої у Російській Федерації неоімперської парадигми, застосовуваній як для мобілізації населення на підтримку путінському режимові, так і для провадження агресивної зовнішньої політики. Причому у всіх випадках широко вдаються до історичного дискурсу, витрактуваного певним чином, тобто – створюють історично опосередковані образи-перцепції. У публічній площині перцепції – це місце, де бачення та відчуття, раціональне осмислення та емоції зливаються, щоби створити втілення визначених сенсів. Це своєрідне перехрестя, де люди зустрічаються, з'єднуючись посередництвом спільного досвіду, або «спотикаючись через помилкові кроки», як образно висловились британська дослідниця Ен Купер Олбрайт [8, р. 223]. Далі ж образи-перцепції просуваються у політичній площині, виконуючи одночасно кілька функцій: мотиватора, інструменту пропаганди, пояснювальної моделі, інструменту політики пам'яті. Кожен з цих інструментів має мобілізаційний і консолідуючий заряд, котрий, як бачимо, наділений виразними властивостями «мінусу» чи «плюсу», дисонансу, чи консонансу, конфліктності, чи компліментарності.

Відтак, абсолютно нездійсненними і, найшвидше, нещирими є заклики залишити історію історикам, котрі звучать у разі дражливості певних історичних сюжетів, при їхньому ще невичерпаному конфліктному потенціалі, відсутності компромісних варіантів трактування. Це має місце, скажімо, навколо Волинської трагедії 1943 р., котра з протилежних, але цілком утилітарних позицій представляється та активно мусується правими та радикальними політичними силами у Польщі та в Україні. Але в інших випадках на ці ж самі «історичні традиції» охоче і при першій же нагоді посилаються. Так, рідко яка українсько-литовська зустріч чи то на офіційному рівні, чи на рівні громадянського суспільства обходиться без апелювання до досвіду спільного буття у складі середньовічного Великого князівства Литовського. Але питання про глибину нашого знайомства з досвідом литовської історіографії та історичної публіцистики, у тім числі для вироблення засад історичної політики в Україні в умовах сучасних викликів, залишається відкритим. Якщо узятися перелічувати кількість найменувань перекладеної українською литовської історіографічної і літературної класики, чи сучасної литовської історичної та суспільствознавчої літератури, то список вийде дуже куцим і абсолютно невідповідним змістові і характеру українсько-литовських стосунків на усіх рівнях і площинах.

Вже на термінальній стадії існування СРСР у колишніх союзних республіках, стартував масштабний, хоч далеко і не завжди скоординований процес «націоналізації минулого» – відсепарування власної історії від колишнього спільного історичного і політичного простору, пов'язаного з Росією / СРСР [2, с. 236-237]. Литва й Україна мали у цьому чимало спільного. В обох випадках історична легітимізація суверенних державницьких прагнень покоїлася на схемі національної історії, створеній значно раніше класиками національних історіографій. У випадку України – це історична концепція Михайла Грушевського, викладена ним у багатотомній «Історії України-Руси», а щодо Литви – це схема національно-політичної історії вже згаданого А. Шапки, професора Університету Вітаутаса Великого у тодішній столиці Каунасі. Історіографічна ситуація у наших країнах на зламі 1980-1990-х рр. мала багато спільних рис. З небуття повертались імена класиків, а їхні праці видавались масовими накладками. В Україні мова йде про Івана Крип'якевича, Миколу Аркаса, Олександрю Єфименко, Михайла Грушевського тощо. А ось у Вільнюсі у 1989 р. накладом понад 100 тис. прим. перевидали «Історію Литви» під ред. А. Шапки.

Але у той самий момент історичне мислення провідних політиків України й Литви демонструвало очевидні відмінності, котрі знайшли вияв у визначеннях установчих актів новітнього періоду історії наших держав. Не дивлячись на апелювання до тисячолітньої традиції української державності, у нашому випадку 24 серпня 1991 р. був прийнятий Акт **проголошення незалежності** України, у той час як у Литві 11 березня 1990 р. було ухвалено Акт **відновлення незалежності** Литви. Цим у суспільну свідомість імплементувався концепт радянської окупації, котра перервала природний розвиток литовської державності, етапами якої були Велике князівство Литовське, федерація з Польщею у вигляді Речі Посполитої, Акт Литовської Таріби 16 лютого 1918 р. та Литовська республіка міжвоєнних часів. Ставлення до радянського періоду в історії України, набагато тривалішого, аніж у випадку Литви, неоднозначне і в науковому середовищі, і в суспільній думці. Це відбиває та ретранслює стан невизначеності як онтологічного, так і дефінітивного характеру, котрий виразно описує Жорж Баландьє [1, с. 9-10]. У свою чергу, наслідком ментальної невизначеності, ситуаційності і компромісності стали в Україні два важливі наслідки, котрі відбиті у соціокультурних та політичних реаліях:

1. Вельми значне поширення в Україні адептів міфологізованого «спільного минулого» та мовно-культурної і релігійної єдності з Росією, оформленої у вигляді концепції «Русского мира». Після 2014 р. їхня кількість і питома вага стали зменшуватися, але стрімким цей процес став лише після 24 лютого 2022 р.
2. Компромісну політику, втілену у збанкрутілій «багатовекторності», закріпленій Постановою Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р.

У Литві ж конструкції історичного мислення, чітке розуміння політичних цілей та унікальності моменту при тимчасовій слабкості РФ у 1990-х рр. сприяли безкомпромісним формулюванням Конституційного Акту про неприєднання до пострадянських східних союзів від 8 червня 1992 р. Будь-які спроби по втягненню Литви до таких союзів кваліфікувалися як ворожі по відношенню до незалежності і підлягали відповідальності згідно законам [4]. Це лише скріпило ментальну основу «повернення до Європи», котре з абстрактної ідеї швидко перетворилось у реалії політичного курсу європейської та євроатлантичної інтеграції, шляхом котрого країна прямувала швидкою і неухильною ходою, без відхилень, коливань і компромісів.

Відзначений багатьма експертами і культурологами дискурс «повернення до себе», властивий для історичного мислення та історичної політики пострадянських країн, відомий вчений, професор Вільнюського університету Альфредас Бумблаускас назвав «методологічним націоналізмом» [6]. Серед іншого це означало викриття злочинів комуністичного режиму, поименування конкретних винуватців, реабілітацію репресованих та незаконно засуджених, у тім числі учасників націоналістичного руху опору. Наочним втіленням пам'яті про машину комуністичного терору у Литві став Музей жертв геноциду на столичному проспекті Гедімінаса, перейменований у 2018 р. у Музей окупації та боротьби за свободу (будівля колишнього республіканського управління КДБ СРСР). Установа одночасно є дослідницьким та просвітницьким Центром дослідження цієї проблематики [11].

Останні ж монументальні релікти радянської доби – виконані у стилі соцреалізму пафосні скульптури на Зеленому мосту у Вільнюсі, до речі, визнані об'єктами культурної спадщини Литви, були демонтовані влітку 2015 р. [7]. Як ми бачимо по хронології, в Україні процес декомунізації на офіційному рівні лише почався із прийняттям 9 квітня 2015 р. відповідного закону. У Литві ж у 2015 р. він вже

практично добігав кінця.

А. Бумблаускас у багатьох своїх інтерв'ю зауважував, що після краху радянської імперії постало актуальне питання: куди йдемо? Чи вистачає націоналістичного підходу? Адже, за його переконанням, «повернення до Європи» є не менш важливим, ніж легітимація власного смислообразу в історії [6]. А остання, і у випадку Литви, і у випадку України, передбачає дистанціювання від Росії у зовнішній політиці та від російської історичної міфології у політиці історичній. Знову ж таки, ці завдання були усвідомлені і почали реалізовувати з великим розривом у часі, і, відповідно, за різних суспільних та політичних умов. Адже, як відмітив публіцист та історик Андрій Портнов (Європейський університет Віадрина (Франкфурт-на-Майні), в історичній політиці в Україні тривалий час визначальним був принцип «багатовекторності» [5, с. 42-43], котрий на практиці означав амбівалентність, ситуативність, компромісність. Він відігравав, як тепер ми це чітко розуміємо, роль фігового листка, котрий ледь декорував прокремлівський курс зовнішньої політики тодішнього українського політичного керівництва.

За свідченням А. Бумблаускаса, концепція європейськості литовської історії непросто завойовувала своє місце. Але на сьогодні, за переконанням філософа і політолога Евальдаса Некрасаса, проєвропейський кут зору вносить доречні уточнення у ментально-історичні конструкції суспільної свідомості, вказуючи, що майже всі мешканці республіки погоджуються щодо західної ідентичності країни, за винятком невеликої кількості прихильників філософа, педагога і науковця Стасіса Шалкаускаса (1886-1941), який стверджував, що Литва знаходиться між Сходом і Заходом, радикальних націоналістів, жменьки євроскептиків та одного-двох язичників (реальних, чи уявних) [10].

Зазначені речі становлять неоціненний для вивчення та використання досвід гармонізації суспільства, формування європейської моделі історичної політики, консолідації етнополітичної спільноти країни на ґрунті європейських цивілізаційних цінностей та вибудування добросусідських відносин зі своїми міжнародними партнерами, котрі так само налаштовані на вигідний міждержавний діалог і взаємодію. І у цьому відношенні Литві й Україні є чим пишатися: спільним минулим у складі Великого князівства Литовського, багатосторонньою та органічною культурно-цивілізаційною взаємодією, спільним протистоянням зовнішнім загрозам пліч-о-пліч зі зброєю у руках. З цього погляду логічним виглядає, що спільний литовсько-польсько-український військовий підрозділ у рангу бригади – ЛитПолУкрбриг отримав у якості свого патрона князя Костянтина Острозького – головного організатора перемоги над московитами у битві під Оршею у 1514 р. Таке рішення було прийнято під час VIII сесії Міжпарламентської асамблеї Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки, Сейму і Сенату Республіки Польща 27-28 березня 2017 р. [3].

Підсумовуючи, акцентуємо увагу на потребі не тільки мати кращу обізнаність з досвідом наших друзів і партнерів у царині історичної політики, але й широкого використання апробованого та успішного досвіду посткомуністичного транзиту у напрямі європейської та євроатлантичної спільноти, шлях до котрих Україна повинна виборювати зараз у значно складніших умовах, ніж це було зроблено країнами Балтії тоді, коли було відчинене «вікно можливостей» реалізувати цей курс з найменшими втратами. Історична політика є одним з його аспектів. І ментальне підґрунтя для тісної співпраці наших країн і народів у форматі позитивно заряджених образів-перцепцій якраз є в наявності.

Список використаних джерел

1. Баландые Ж. Политическая антропология. Пер. с франц. Е.А. Самарской. Москва: Научный мир, 2001. 204 с.
2. Ганус С. Политика памяти в Украине в контексте отношений с Россией (1990-2000-е гг.). *Россия и Восточно-Центральная Европа: в поиске новой формулы отношений*. Сб. ст. участников VIII международной научной конференции «Россия и Центральная Европа в новых геополитических реальностях». Москва. 3-4 декабря 2010 г. Москва: Институт Европы РАН, 2011. С. 231-254.
3. Князь Острозький став патроном ЛитПолУкрбригу. *Укрінформ*. *Мультимедійна платформа іномовлення України*. 28.03.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2201428-knaz-ostrozkiy-stav-patronom-litpolukrbrigu.html>. (дата звернення: 03.10.2023).
4. Конституционный акт о неприсоединении Литовской Республики к постсоветским восточным союзам. 8 июня 1992 г. *Lietuvos Respublikos Seimas*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.241798?jfwid=gvy9zhn32>. (дата звернення: 03.11.2021).
5. Портнов А. Упражнения с историей по-украински. Москва: ОГИ-ПОЛИТ.РУ-Мемориал, 2010. 224 с.
6. Сирук М. Украина и Литва: общий «европейский знаменатель» истории. *День*. 2015, 18 сентября. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/ukraina-incognita/ukraina-i-litva-obshchiy-evropeyskiy-znamenatel-istorii>. (дата звернення: 03.11.2021).

7. Янчис В. Вильнюс прощається с советскими памятниками на Зеленом мосту. *Deutsche Welle*. 2015, 16 июля. URL: <https://www.dw.com/ru/вильнюс-прощается-с-советскими-памятниками-на-зеленом-мосту/>. (дата звернення: 03.11.2021).
8. Albright Ann C. The Politics of Perception. *The Oxford Handbook of Dance and Politics*. Rebekah J. Kowal (ed.) / Oxford Handbooks. Oxford: Oxford University Press, 2017. P. 223-244. URL: <https://academic.oup.com/edited-volume/28295/chapter-abstract/214507033?redirectedFrom=fulltext>. (дата звернення: 03.10.2023).
9. Lietuvos istorija / red. Adolfas Šapoka. Vilnius: Mokslas, 1989. XVI, 693 p. URL: <https://istorijai.lt/livedamoji-dalis-sapokos-lietuvos-istorija/#Tautos-istorija-ir-jos-mokymosi-tikslas>. (дата звернення: 06.09.2021).
10. Nekrasas E. Lithuania a northern or central european country? URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.580.1125&rep=rep1&type=pdf>. (дата звернення: 28.05.2018).
11. Okupacijų ir laisvės kovų muziejus. URL: <http://genocid.lt/muziejus>. (дата звернення: 01.11.2021).

Інна ТУРЯНИЦЯ,

доцент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції
(Ужгородський національний університет)

ЛЮБЛІНСЬКИЙ ТРИКУТНИК ЯК МОДЕЛЬ ТРИСТОРОННЬОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СПІВПРАЦІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У формулюванні теми доповіді свідомо випущено згадку про учасників вищепойменованого альянсу, котрий асоціюється з трианглом України, Польщі та Литви за умовчанням. Його побутування у часі історичному відсилає нас до традиції давністю вже понад 450 років – федеративної Речі Посполитої трьох народів, утвореної Актом Люблінської унії 1569 р. Але цей концепт-міфологема не являє собою нафталінову історіографічну архаїку, чи то історико-публіцистичну метафору, котрими залюбки, особливо під час виборів, жонглюють різні політичні сили і в Україні, і в її центральноєвропейських сусідів.

До неї раз у раз повертаються мислителі, публіцисти, політики, котрі, спираючись на досвід минулого, прагнуть знайти адекватні відповіді на виклики сьогодення. Відродження ідеї міжнародно-політичних альянсів під егідою Польщі представлено у теоретичній моделі Балто-Чорноморського Міжмор'я авторства уродженця Львова Є.М. Ромера (1871–1954), політиці «прометеїзму», принципи котрої сповідував батько-засновник Другої Речі Посполитої Ю. Пілсудський (1867–1935). Ближче до наших часів ідею примирення Польщі з її східними сусідами з наміром вибудування добросусідських рівноправних взаємин на ґрунті історичної спільності приділив паризький центр польської політичної еміграції. Він зосереджувався навколо редакції польськомовного журналу «Культура», редактором якого був Є. Гедройць. На сторінках цього часопису у співпраці зі своїм соратником Ю. Мерошевським Є. Гедройць просував концепцію «УЛБ» за першими літерами назв країн – України, Литви, Білорусі. Зрозуміло, що умовою збалансованих взаємин Польщі й цих історично пов'язаних країн мали би бути відновлення їхньої незалежності, взаємне пробачення давніх образ та примирення заради спільних інтересів [8].

Після краху комунізму та розвалу радянського блоку у Центрально-Східній Європі, подолання труднощів посткомуністичної трансформації та «повернення до Європи», запуску політики сусідства, а згодом і «східного партнерства» можна вже вести мову про актуальний модус взаємин у трикутнику України, Литви й Польщі. Апелювання до історичної традиції компліментарності творить сприятливе психоемоційне тло, важливе для мобілізації громадської думки на користь відповідних політичних альянсів. Але реальний економічний та політичний інтерес щодо відновлення українсько-польсько-литовського трианглу у сучасних умовах, коли актуалізувалися реальні загрози зі Сходу та робляться спроби реанімувати колишній російський імперський проект, диктує Варшаві і Вільнюсу логіку бути активними промоутерами євроінтеграційних та євроатлантичних амбіцій України.

Тристороння взаємодія набула нової динаміки після вступу Польщі та Литви до НАТО та ЄС. Інституційно сформованими є вже кілька ініціатив. Парламентський формат тристоронньої співпраці між Польщею, Литвою та Україною сягає ще 2005 р., коли 13 травня в м. Луцьк головами законодавчих органів трьох держав була зроблена заява про намір створення міжпарламентського об'єднання. 16 червня 2008 р. у Києві була підписана Декларація Міжпарламентської асамблеї Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки та Сенату Республіки Польщі, головною метою якої визначалась підтримка

прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу і сприяння гармонізації її законодавства відповідно до вимог ЄС, забезпечення процесу європейської інтеграції і вирішення інших актуальних питань. Одночасно вітались і євроатлантичні амбіції України [2].

У той же час почала набувати конкретизованих форм співпраця України, Польщі та Литви у військовій сфері. Під час саміту міністрів оборони країн ЄС у Брюсселі у червні 2008 р. було прийняте рішення про створення об'єданого литовсько-польсько-українського службового підрозділу, який мав сприяти наближенню України до стандартів НАТО. Мова йшла про бригаду, службу в якій би проходили військові усіх трьох країн. 16 листопада 2009 р. у Брюсселі було узгоджено лист про наміри з цього питання. Протягом 2010-2014 рр. у зв'язку з прямою відмовою подальшої реалізації євроатлантичного курсу та поворотом зовнішньої політики України на Схід, конкретні кроки щодо створення бригади відтерміновувалися. Є усі підстави вважати, що цей проєкт мав бути просто забутий.

Але у 2014 р. зі зміною влади в Україні та фактичним початком російської агресії зазначена ініціатива набула актуальності для усіх, хто відчував на собі вплив «гібридних загроз», котрим слід було організовано протистояти. Це чітко усвідомлювали і у Києві, і у Варшаві, і у Вільнюсі. Відтак, і заяви політичних лідерів відповідали усій складності тогочасної ситуації, котра за словами Д. Грібаускайте, нагадувала переддень Другої світової війни і судетську кризу 1938 р., коли ціною компромісу з агресором стала доля Чехословаччини. Торгівля інтересами незалежних країн ставила питання, «за які моральні цінності боремося», резюмувала глава Литовської держави у своєму знаменитому інтерв'ю кореспондентів «The Washington Post» Лелі Веймуту 25 вересня 2014 р. [9]. Це була тверда і дуже потрібна Україні підтримка, котра саме у цей час набувала практичного формату. Якраз 19 вересня 2014 р. міністри оборони України, Литви і Польщі підписали угоду про формування спільної литовсько-польсько-української військової частини – ЛИТПОЛУКРБРИГУ [5].

Експертне середовище цілком певне у тім, що початок агресивної війни РФ проти України мотивує створення нової архітектури безпеки на східних кордонах ЄС і НАТО. За союзницької підтримки США та Великої Британії цілком життєздатним виглядає формат малих альянсів на основі осі Варшава–Київ, з прилученням країн Балтії, що сприяло б формуванню регіонального комплексу безпеки. Це дало би можливість заповнити вакуум безпекового та геополітичного впливу і гіпотетично потягнути за собою перехід військово-політичного та економічного лідерства від країн Західної Європи, Німеччини та Франції, до країн Центрально-Східної Європи – насамперед, Польщі та України, принаймні в регіональному відношенні [6, с. 78].

Зазначена логіка створення малих альянсів зумовила цілком поясненне українсько-польсько-литовське зближення в оборонній та безпековій сферах. 28 липня 2020 року у Любліні була підписана Спільна декларація міністрів закордонних справ трьох держав щодо заснування «Люблінського трикутника» [7]. Дату та місце підписання цього документу можна вважати символічними. Адже саме у Любліні 1 липня 1569 р. на Генеральному сеймі було підписано Акт Люблінської унії про об'єднання Королівства Польського й Великого Князівства Литовського в союзну державу – Реч Посполиту із включенням до її складу українських та білоруських земель. За умовами нового тристороннього формату посилювалися політичні, економічні, інфраструктурні, безпекові, оборонні та культурні зв'язки між державами-учасницями. Пріоритетною сферою взаємодії країн «Люблінського трикутника» передбачається посилення власних оборонних спроможностей [3].

Країни «Люблінського трикутника» задекларували як принципове положення відновлення територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах та закликали до припинення російської агресії проти нашої держави. Вони також підтримали ідею надання Україні статусу партнера із розширеними можливостями НАТО та заявили, що надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО є наступним необхідним кроком у цьому напрямі [4]. У ширшому розумінні «Люблінський трикутник» має за мету активну політичну, військову та безпекову співпрацю з такими глобальними міжнародними організаціями як Північноатлантичний Альянс та Європейський Союз. А соціально-економічний аспект співпраці, насамперед, покликаний відбуватися в рамках ініціативи «східного партнерства».

Польський експерт, старший науковий співробітник варшавського Центру східних досліджень Войцех Конончук заакцентував, що протистояння російській агресії об'єднує країни Люблінського трикутника, адже ці країни мають розуміння безпеки, якого позбавлені інші члени ЄС: «І Вільнюс, і Варшава розуміють значення України для своєї безпеки. Вони підтримують євроінтеграційні та натовські прагнення України. Люблінський трикутник – це спільнота зі спільним баченням загроз довкола цих країн» [1].

Події останнього часу, набагато більш реальна перспектива членства України в ЄС та НАТО не виключають розуміння того, що імплементація критеріїв членства України в Альянсі та прийняття відповідних рішень – це справа не сьогоднішнього дня, а кількох наступних років. Щодо ЄС реалістичною датою називається 2030 р., щодо членства у НАТО – то перспектива виглядає ближчою. Але усе це, радше, зумовлює життєздатність концепції малих альянсів, котрим є Люблінський трикутник за участю України та двох її історичних партнерів, котрі вже є членами Північноатлантичного альянсу. Це гнучкий і ефективний формат співпраці, котрий виявляє свою корисність вже сьогодні, сприяючи освоєнню стандартів НАТО посередництвом ЛИТПОЛУКРБРИГУ.

Список використаних джерел

1. Ворожбит О. Україна–Польща. Від історії до безпеки. *Український тиждень*. Дата оновлення: 19.04.2021. URL: <https://tyzhden.ua/World/251793>. (дата звернення: 20.11.2022).
2. Декларація Міжпарламентської Асамблеї Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки та Сейму і Сенату Республіки Польща, 16.06.2008. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/14828.html> (дата звернення: 18.11.2022).
3. Ковальчук С. Люблінський трикутник: що передбачає новий формат тристоронньої співпраці? *«Аналітичний центр ADASTRA»*. Дата оновлення: 04.11.2020. URL: <https://adastra.org.ua/blog/lyublinskij-trikutnik-sho-peredbachaye-novij-format-tristoronnoyi-spiivpraci> (дата звернення: 18.11.2022).
4. Кулеба, Чапутович і Лінкявічюс започаткували Люблінський трикутник – новий формат України, Польщі та Литви. *Урядовий портал*. Дата оновлення: 28.07.2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kuleba-chaputovich-i-linkyavichyus-zapochatkuvali-lyublinskij-trikutnik-novij-format-ukrayini-polshchi-ta-litvi>. (дата звернення: 19.11.2022).
5. Могильницька К. Україно-литовське партнерство в сфері безпеки та оборони. *Політичне життя*. 2020. № 1. С. 122–129. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7970/7970> (дата звернення: 20.11.2022).
6. Скороход А. Безпекова спроможність малих альянсів (на прикладі Вишеградської групи та альянсу України, Польщі та Великої Британії). *Journal of International Relations of KNU*. 2023. Vol. 1. № 57. Р. 75–79. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/4304/3948>. (дата звернення: 02.10.2023).
7. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування «Люблінського трикутника». *Урядовий портал*. Дата оновлення: 28.07.2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika> (дата звернення: 20.11.2021).
8. Giedroyc J., Mieroszewski J. Rosyjski «kompleks polski» i obszar ULB. *Kultura*. 1974. № 9 (324). С. 3–14.
9. Lithuania's president: 'Russia is terrorizing its neighbors and using terrorist methods' / *The Washington Post*, by Lally Weymouth, September 25, 2014. *Official site of the President of the Republic of Lithuania*. URL: <https://www.lrp.lt/en/press-centre/president-in-the-media/lithuanias-president-russia-is-terrorizing-its-neighbors-and-using-terrorist-methods/8237/20503> (дата звернення: 20.05.2016).

Іван БАРЧІЙ,

голова правління ГО «Асоціація політологів та міжнародників УжНУ»

(м. Ужгород)

РОЗШИРЕННЯ СПІВПРАЦІ КРАЇН-УЧАСНИКІВ ФОРМАТУ «БУХАРЕСТСЬКОЇ ДЕВ'ЯТКИ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Результатом триваючої військової агресії росії проти України стає суттєва трансформації системи міжнародних координат у розумінні загроз миру та безпеці. З огляду на це, проблема гарантування безпеки в загальнопланетарному і регіональному вимірах є однією з ключових цілей зовнішньої політики глобальної безпекової структури. Порушення фундаментальних принципів міжнародного права російською федерацією та її агресивна поведінка спонукають держави, у тому числі Центрально-Східної Європи, до посилення кооперації в межах існуючих об'єднань та утворення нових форматів співробітництва задля спільної протидії рф.

Ключовою метою нових форматів співпраці є фокусування уваги на проблемах конкретного регіону та посилення єдності позицій в рамках ЄС і НАТО. І навіть більше, – регіональний вимір співробітництва між державами, які уніфіковано сприймають ризики та загрози у регіоні, в перспективі може призвести до створення регіональних безпекових механізмів, головною місією яких буде протидія

російській агресії. Показовою тут є діяльність формату «Бухарестської дев'ятки», створення якої стало наслідком еволюцією безпекової ситуації на східних кордонах НАТО [2, с. 8].

Ініціаторами створення такого формату співпраці держав Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) в рамках Альянсу виступили Польща та Румунія, що пояснюється низкою причин. По-перше, обидві держави претендують на статус «творців безпеки» в регіоні ЦСЄ, а не її «споживачів». По-друге, згадані міжнародні актори зіткнулися зі спільною зовнішньою загрозою з боку російської федерації. По-третє, і Польща, і Румунія намагаються посилити безпекову ситуацію в регіоні через запровадження нових регіональних форматів співпраці, зокрема шляхом залучення зовнішніх гравців, наприклад, США з метою розв'язання безпекових питань [2, с. 9].

У рамках ініціативи «Бухарестської дев'ятки» в регіональному вимірі (Центральна-Східна Європа) є: поглиблення діалогу та співпраці для безпеки східних кордонів НАТО, а також посилення значимості цих країн на рівні Альянсу; забезпечення стабільності та безпеки регіону ЦЄ в умовах збройного конфлікту в Україні та послідовного політичного і військового тиску з боку російської федерації; розширення потенціалу й механізмів стримування та оборони НАТО в регіоні у межах відповідальності Альянсу («Від Балтійського моря до Чорного моря»), що забезпечується через ефективну та регіонально орієнтовану структуру командування НАТО, посилення та постійну присутність сил Альянсу на східних кордонах організації, а також підрозділів з країн поза регіоном, розвиток військового співробітництва країн «Бухарестської дев'ятки» (підвищення оперативної готовності, спроможності та сумісності збройних сил членів «Бухарестської дев'ятки», проведення спільних військових навчань, співробітництво в оборонній галузі тощо); розширення цивільної та військової інфраструктури в регіоні Центрально-Східної Європи (модернізація автомобільної та залізничної інфраструктури, необхідної для розміщення та швидкого транспортування сил Альянсу між Балтійським і Чорним морями); збільшення військових витрат модернізація збройних сил країн «Бухарестської дев'ятки» [3].

В євроатлантичному вимірі цілі співробітництва в Бухарестському форматі полягають у тому, щоб: 1) спрямовувати дебати між союзниками в напрямі сучасних викликів і загроз міжнародній безпеці; 2) ефективно проводити адаптацію НАТО до нових викликів і загроз міжнародній безпеці в регіональному (європейському) та глобальному аспектах; 3) зміцнювати єдність та солідарність країн НАТО, де пріоритетом вважається й оборона східних кордонів Альянсу; 4) посилювати трансатлантичні зв'язки через політичну та військову присутність США в забезпеченні елементів архітектури європейської безпеки країн ЦСЄ.

Платформу «Бухарестської дев'ятки» не можна назвати однорідною: держави регіону мають різні національні інтереси та відмінності в сприйнятті питань безпеки. Вони по-різному позиціонують себе в регіоні та вибудовують відносини із сусідами. Для кожної держави існує власний безпековий контекст зі своїми особливостями [2, с. 10].

Польща є однією із засновниць ініціативи «Бухарестської дев'ятки» і виступає з позиції регіонального лідера. Ця держава найбільш активно лобює інтереси України у Європі та виступає за максимально жорсткий підхід НАТО до РФ. Румунія – друга держава – засновниця формату, своєю чергою, також претендує на регіональне лідерство. Вона активно підтримує ініціативи з розміщення сил НАТО на східному фланзі та усвідомлює небезпеку військової присутності РФ у регіоні Чорного моря [4].

Позиція держав Балтії, які зазвичай додержують спільного підходу щодо питань безпеки, також має свої особливості. Литва, як і Польща, має потенційну безпосередню загрозу з боку Білорусі та Калінінградської області РФ. Естонія та Латвія, крім того, зазнають серйозних російських гібридних впливів, зокрема через наявність великої кількості російськомовного населення.

У Чехії після оновлення парламенту та уряду, сталася переоцінка підходів до безпеки, коли змінилася пріоритетність російської загрози для національних інтересів держави. Словаччина та Болгарія відчують серйозні впливи РФ в економічному (залежність від енергоносіїв) та інформаційному просторах, а також виявляють обережне ставлення до питання присутності НАТО в регіоні. Певним чином унікальним можна назвати сьгоднішнє позиціонування Угорщини, дії та риторика уряду Віктора Орбана якої останнім часом зазнали критики як серед найближчих сусідів у Центральній та Східній Європі, так і у Європі загалом [5].

Надзвичайний саміт формату «Бухарестської дев'ятки» був проведений 22 лютого 2023 року в м. Варшаві (Польща). Його господарями були Президент Республіки Польща – Анджей Дуда та Президент Словаччини – Зузана Чапутова. У саміті також взяли участь президент США – Джо Байден і генсек НАТО

Енс Столтенберг.

Основною метою зустрічі стало обговорення державами – членами східного флангу НАТО широкомасштабного вторгнення РФ в Україну та безпекових наслідків російської воєнної агресії для Альянсу. Ключовою відмінністю від попередніх самітів було те, що розглядалося питання стосовно адаптації держав – учасниць цієї платформи до ведення на континенті повноцінних воєнних дій, трансформації потенційних безпекових загроз – у реальні. Ця зустріч стала попереднім заходом і т. зв. «проміжним» етапом перед запланованим на початок липня 2023 р. самітом НАТО в м. Вільнюс (Литва), на якому державам регіону важливо дотримуватися консолідованої позиції, що враховуватиметься під час ухвалення Стратегічної концепції НАТО–2030.

Зокрема, під час Саміту «Бухарестської дев'ятки» у м. Варшаві глави держав та урядів ухвалили спільну заяву із засудженням вторгнення Росії до України. Зокрема, у спільному комюніке було ухвалено 22 лютого 2023р., після зустрічі представників влади Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії, Чехії, Литви, Латвії, Естонії та Болгарії із генеральним секретарем НАТО та президентом США Джо Байденом. У 10 пунктах заяви її підписанти зазначили, зокрема, що рік тому Росія знищила мир та безпеку в Європі, намагаючись силою підкорити Україну. «Росія є найбільш значною та прямою загрозою безпеці Альянсу. У відповідь на криваву агресивну війну Росії союзники відреагували рішуче, згуртовано та відповідально. Щоб захистити своє населення та територію, члени Альянсу зобов'язуються запровадити нову базову лінію стримування та оборони НАТО та посилити військову присутність Альянсу в наших країнах», – йдеться у комюніке[6].

У заяві «Бухарестська дев'ятка» засудила загарбницьку війну Росії проти України. Лідери формату заявили, що сповнені рішучості продовжувати міжнародний тиск на Росію і засудили всіх, у тому числі Білорусь, хто активно сприяє веденню агресивної війни Росії проти України. Вони підкреслили, що згідно зі статуттом ООН Україна має право на оборону від російської агресії та звільнення окупованих територій в межах міжнародно визнаних кордонів.. «З цією метою ми продовжуватимемо підтримувати зусилля України стільки, скільки це буде потрібно», – йдеться в заяві. Лідери «Дев'ятки» наголосили, що майбутнє України – в Європі, і висловили підтримку євроатлантичних амбіцій Києва [6].

Згідно аналізу польського «Інституту Центральної Європи» підписання заяви також Президенткою Угорщини Каталін Новак, країною яка намагається балансувати між збереженням своїх відносин з Москвою та виконанням союзницьких зобов'язань у НАТО, було зумовлено наступними причинами:

- визнаючи, що підписання декларації не матиме далекосяжних політичних наслідків через низький обсяг повноважень глави угорської держави. Фактичну владу в Угорщині має прем'єр-міністр, який представляє картину реальності у сфері безпеки та війни, яка надзвичайно відрізняється від представленої в декларації. В політичній системі Угорщини Каталін Новак не має значних прерогатив у сфері безпеки та формування політики в цій сфері;
- через те, що для угорської сторони майже неможливо не подати далекосяжні поправки до декларацій, які інші підписанти просто не прийняли. Не підписання, швидше за все, було б сприйнято як перетин певної «червоної лінії» і призведе до безповоротного звинувачення угорського уряду як виразника інтересів Росії в регіоні, в тому числі у сфері безпеки;
- тиск, викликаний особистою присутністю президента Джо Байдена. Не підписання декларації в його присутності було б фундаментальним чинником, який би ще більше зруйнував американсько-угорські відносини, які і без того погані. Слід зазначити, що, на думку угорської влади, якби президентом був Дональд Трамп, війни б взагалі не було;
- елемент, який міг би вплинути на ставлення Угорщини і який не можна виключати, тобто тиск з боку Німеччини. Ця країна є опорою програми модернізації угорської армії (Rheinmetall AG) [5].

Таким чином слід зазначити, що систематична співпраця країн «Східного безпекового поясу» Альянсу актуалізує консолідацію позицій держав «нової Європи» на противагу позиції окремих держав «старої Європи», налаштованих на обмеження впливу США в європейському регіоні та сприяє створенню союзних горизонтальних механізмів стримування з метою запобігання ескалації асиметричних конфліктів. Формат «Бухарестської дев'ятки» створює умови для тіснішої кооперації між країнами східного кордону НАТО, генерує спільний підхід щодо розв'язання проблем регіональної та євроатлантичної безпеки і популяризує таке бачення на рівні НАТО. Також це є своєрідний засіб для «посилення голосу» країн «Бухарестської дев'ятки» під час союзницького діалогу в межах Альянсу у протидії сучасним викликам і

загрозам міжнародній безпеці, і гарантування безпеки держав Центральної Європи [2, с. 11].

Цілком очевидно, що «Бухарестська дев'ятка» сприятиме процесу зміцнення потенціалу оборони та стримування Альянсу як на регіональному (східному векторі НАТО), так і євроатлантичному напрямках. Окрім того, як показує заява «Бухарестської дев'ятки» у м. Варшаві згаданий формат може бути дієвим у напрямку залучення Угорщини щодо створення консолідованої позиції між країнами ЦСЄ по рішучому засудженні російської агресії проти України та підтримки євроатлантичної інтеграції України.

Таким чином, варто розглянути можливість налагодження діалогу з керівниками держав-учасниць формату «Бухарестської дев'ятки» щодо приєднання України до цієї ініціативи. Це посилить не лише міжнародний імідж України, але й позиції держави на регіональному рівні та слугуватиме механізмом вагомий протидії російській агресії. Власне, з'ясування особливостей формату активізації подальшої співпраці України з державами у регіональних форматах та в рамках НАТО є перспективним напрямом для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Барчій І. Перспективи подальшої участі України у рамках міжнародного регіонального формату – Східного флангу НАТО «Польща-Румунія-Туреччина». *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура*. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії COVID-19 забезпечення прав національних меншин». (м. Ужгород, 24 вересня 2021 року). Ужгород, 2021. С. 93–96.
2. Давимука О. Результати саміту глав країн Бухарестської дев'ятки 10 червня 2022 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Дата оновлення: 28.06.2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-samitu-hlav-krayin-bukharestskoyi-devyatki-10> (дата звернення: 25.09.2023).
3. Турчин Я., Івасечко О. Виклики для співпраці держав-учасниць формату Бухарестської дев'ятки в умовах еволюції безпекових загроз на східних кордонах НАТО. *Гуманітарні візії. Політичні науки: наук. журнал*. 2022. № 1 (8). С. 7–12.
4. Pawłowski K. Bukareszteńska Dziewiątka: współpraca państw wschodniej flanki NATO / Bucharest Nine: cooperation of the countries of NATO's Eastern flank. *Instytut Europy Środkowej/IEŚ Policy Papers/ 2020*. S. 45.
5. Héjj D. Węgierska obecność na szczycie B9 w Warszawie. *Instytut Europy Środkowej*. Дата оновлення: 09.09.2023. URL: <https://ies.lublin.pl/komentarze/wegierska-obecnosc-na-szczycie-b9-w-warszawie/> (дата звернення: 26.09.2023).
6. Joint statement by the leaders of Bucharest Nine (Warsaw, 22 february 2023). Дата оновлення: 23.02.2023. URL: <https://www.presidency.ro/en/media/joint-statement-by-the-leaders-of-bucharest-nine-warsaw-22-february-2023> (дата звернення: 27.09.2023).

Маріанна КОЛОДІЙ,

старша викладачка кафедри політології і державного управління,
(Ужгородський національний університет)

ЗАЛУЧЕННЯ ЖІНОК ДО ПРОЦЕСІВ МИРОТВОРЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ ПОРЯДКУ ДЕННОГО РЕЗОЛЮЦІЇ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН 1325 «ЖІНКИ, МИР, БЕЗПЕКА»

Російсько-українська війна є великим викликом для прав і свобод жінок в Україні. Саме жінки гостро відчувають на собі її вплив та наслідки – відсутність особистої безпеки та безпеки для своїх родин і дітей, втрата домівок, роботи і засобів до існування, вимушене переміщення та багато іншого.

Сьогодні в Україні відбувається перехід від традиційного розуміння процесів досягнення миру, в якому, переважно, беруть участь дипломати, високопосадовці, військові, тобто люди, наділені владними повноваженнями, до сучасного, де є місце кожному і кожній, незалежно від посади. З одного боку це пов'язано з комплексним (гібридним) характером військових конфліктів, з іншого – зі змінами характеру сучасних війн, стратегією та тактикою їх ведення. 90% осіб постраждалих від сучасних військових конфліктів – це цивільне населення, переважно жінки та діти [1].

Саме тому для досягнення сталого і стійкого миру важливою умовою є залученість жінок. У світовій практиці лише 2% медіаторів і посередників, 9% переговорників у військових конфліктах світу протягом

1992-2011 рр. – були жінки [5, р. 14]. У системі миротворчих місій ООН жінки найняті переважно як допоміжний персонал. У 2014 р. з приблизно 125 000 миротворців жінки складали 3% військового персоналу та 10% – поліцейського [2, с. 5].

В Україні кількість жінок залучених до процесів миротворення у 2014 році – на початку російсько-української війни, була ще меншою. Поступ щодо цього питання розпочався у 2018 році, після скасування законодавчих обмежень щодо доступу жінок до бойових посад у збройних силах. Сьогодні в Україні один із найвищих показників кількості жінок у збройних силах серед армій світу, включаючи армії НАТО. Станом на 1 березня 2023 року у ЗСУ працювали 60 538 жінок (у 2,5 рази більше за 2014 рік). Із них 42 898 військовослужбовиць (7 416 офіцеров, майже всемеро більше як у 2014 році, 11 215 осіб сержантсько-старшинського складу, 22 832 солдаток, 1 500 курсанток) і 18 101 особа цивільного складу [3].

За даними дослідження «Питання дискримінації різних соціальних груп в ЗСУ» [4], проведеного у березні 2023 року, 85% опитаних осіб позитивно ставляться до жінок, які служать у збройних силах. 81% опитаних осіб вважають, що жінки можуть і повинні командувати бойовими підрозділами, так само як і чоловіки. При цьому, 48% опитаних осіб вважали нерівності між жінками та чоловіками у Збройних силах України рідкісними, а 51% вважали, що жінки в українській армії не зазнають дискримінації.

Важливим міжнародним документом із залучення жінок до процесів миротворення та післявоєнного відновлення є Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (далі – Резолюція 1325), прийнята у 2000 році. Цей документ наголошує на важливій ролі жінок у запобіганні і врегулюванні конфліктів та у розбудові миру, а також закликає держави-учасниці забезпечити більш активну участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень в національних, регіональних і міжнародних інститутах, у механізмах запобігання, управління та вирішення конфліктів.

У Резолюції Рада Безпеки ООН надає рекомендації як державам так і міжнародним організаціям щодо залучення жінок до вирішення військових конфліктів, наприклад:

1. закликає держави-учасниці ООН забезпечувати більшу участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень в рамках національних, регіональних і міжнародних інститутів і механізмів запобігання, регулювання і вирішення конфліктів; закликає держави-учасниці розширювати свою добровільну фінансову, технічну і матеріальну підтримку зусиль з підготовки персоналу з урахуванням гендерних аспектів, пропонує державам-учасницям включати надані рекомендації у національні програми підготовки військового і цивільного поліцейського персоналу, цивільного персоналу з проведення заходів щодо підтримки миру;
2. закликає Генерального секретаря активізувати участь жінок на директивних рівнях у врегулюванні конфліктів і мирних процесах та призначити більше жінок на посади спеціальних представників та посланників у миротворчих місіях, польових операціях ООН, особливо серед військових спостерігачів, цивільного, поліцейського персоналу, співробітників з прав людини і гуманітарного персоналу; включення гендерного компонента в операції з підтримання миру, там де це доречно, включаючи зусилля, що вживаються відповідними фондами і програмами, в тому числі, Фондом Організації Об'єднаних Націй для розвитку в інтересах жінок і Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй та Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців і іншими відповідними органами; дати державам-учасницям керівні вказівки щодо підготовки та надати їм матеріали, які стосуються захисту, прав і особливих потреб жінок, а також значення залучення жінок до всіх заходів з підтримки миру і миробудівництва;
3. закликає всі сторони при погодженні і здійсненні мирних угод застосовувати підхід, заснований на врахуванні гендерних аспектів, в тому числі, серед іншого: а) особливих потреб жінок і дівчат в ході репатріації і переселення, а також в тому, що стосується реабілітації, реінтеграції та постконфліктного відновлення; б) підтримувати заходи, спрямовані на підтримку місцевих мирних ініціатив, запропонованих жінками, і місцевих процесів врегулювання конфліктів і залучення жінок у діяльність усіх механізмів здійснення мирних переговорів; в) заходів, що забезпечують захист і повагу прав людини жінок і дівчат, особливо в тому, що стосується конституції, виборчої системи і діяльності поліції і судових органів.

Резолюція 1325 пов'язана з декількома іншими резолюціями, що стосуються теми жінок, миру і безпеки. Це зокрема:

- Резолюція 1820 (2008), яка засуджує сексуальне насильство як зброя війни і оголошує зґвалтування та інші форми сексуального насильства військовими злочинами.

- Резолюція 1888 (2009), яка приписує місіям з підтримання миру робити все для запобігання і реагування на сексуальне насильство і привела до створення Спеціального представника з питань сексуального насильства в умовах збройного конфлікту.

- Резолюція 1889 (2009) щодо розширення участі жінок в мирних процесах і вимоги до Генерального Секретаря розробити показники для відстеження ходу здійснення 1325. Вона також передбачає заснування посад Радниці із захисту жінок, які будуть розгорнуті в складі миротворчих місій.

- Резолюція 1960 (2010) спрямована на припинення безкарності за сексуальне насильство в збройних конфліктах, закликавши Генерального секретаря «назвати й присоромити» збройні групи, які чинять сексуальне насильство і санкції для стримування конфліктів, пов'язаних з сексуальним насильством.

- Резолюція 2106 (2013) для боротьби з безкарністю щодо проблеми сексуального насильства в збройних конфліктах і реалізації попередніх резолюцій. Вона також визнає, що сексуальне насильство в конфлікті також може впливати на чоловіків і хлопчиків, а також на всю громаду у вигляді травми, що сексуальне насильство може заподіяти.

- Резолюція 2122 (2013) підтверджує прихильність Ради Безпеки до боротьби з сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту і повного здійснення Резолюції 1325 і інших резолюцій щодо жінок, миру і безпеки.

- Резолюція 2242 (2015) звернулася до ролі жінок в боротьбі з насильницьким екстремізмом і тероризмом, вдосконалення власних методів роботи Ради Безпеки по відношенню до жінок, миру і безпеки, а також узагальнила гендерні рекомендації, зроблені на високому рівні незалежною Групою з операцій на користь миру і глобального дослідження.

Разом всі ці резолюції складають Порядок денний «Жінки, мир, безпека». Порядок денний «Жінки, мир, безпека» є трансформаційним у тому сенсі, що він спрямований на усунення основних причин збройних конфліктів (включаючи гендерну нерівність), що є необхідною умовою досягнення довгострокової стабільності. Порядок денний «Жінки, мир, безпека» визначає чотири напрямки посилення жінок під час та після війн і військових конфліктів: 1) жінки як рівні учасниці у вирішенні конфлікту; 2) захист жінок під час та після конфлікту; 3) посилення жінок у запобіганні конфлікту; 4) рівний доступ жінок до відновлення після конфлікту.

Резолюція 1325 не потребує ратифікації на національному рівні, бо не є документом зобов'язального характеру, але передбачає, що держави-учасниці ООН мають розробити національні плани дій на виконання цієї резолюції. Станом на грудень 2022 року 86 країн-учасниць ООН мали національні плани дій з реалізації Резолюції 1325.

У лютому 2016 року Кабінет Міністрів України затвердив перший Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. Робота над Національним планом дій «Жінки, мир, безпека» з імплементації положень Резолюції 1325 відбувалася у тісній співпраці із організаціями громадського суспільства, які ще на початку 2014 року ініціювали його створення. Україна була першою країною у світі, яка прийняла Національний план дій на виконання Резолюції 1325, перебуваючи у війні.

У 2021 році був затверджений другий Національний план дій з виконання Резолюції 1325, а у 2022 році до нього були напрацьовані та внесені зміни у зв'язку з викликами повномасштабної російсько-української війни.

Національний план дій з виконання Резолюції 1325 – це документ, в якому детально викладено дії, які здійснює уряд і підзвітні структури у кожній із галузей у визначений термін із метою виконання зобов'язань, передбачених Порядком денним «Жінки, мир, безпека». В Україні цей документ містить такі стратегічні цілі:

- Стратегічна ціль 1. Забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень щодо запобігання конфліктам, розв'язання конфліктів, постконфліктного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах, зокрема в секторі безпеки і оборони.
- Стратегічна ціль 2. Створення гендерно чутливої системи ідентифікації безпекових викликів, запобігання таким викликам, реагування на них.
- Стратегічна ціль 3. Забезпечення процесу постконфліктного відновлення, розбудови та впровадження системи перехідного правосуддя за принципами забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

- Стратегічна ціль 4. Забезпечення захисту від насильства за ознакою статі, сексуального насильства (в умовах збройного конфлікту та в мирний час).
- Стратегічна ціль 5. Забезпечення розвинутої інституційної спроможності виконавців Національного плану для ефективного впровадження порядку денного “Жінки, мир, безпека” відповідно до міжнародних стандартів.

Національний план дій з виконання Резолюції 1325 дає можливість Уряду України у співпраці з громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами, визначити пріоритети, терміни й орієнтири, а також ресурси, необхідні для виконання зобов'язань Резолюції 1325. На виконання Національного плану дій 1325 були також розроблені відомчі (міністерства та державні установи) та місцеві (обласні, міські селищні та сільські) Плани дій.

Список використаних джерел:

1. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Колектив авторів. К., 2017. 172 с.
2. Інформаційний бюлетень. Глобальне дослідження. Виконання Резолюції Ради Безпеки ООН №1325: ключові посили, результати та рекомендації. UN Women, 2015.
3. Кількість жінок-військових у ЗСУ з 2014 року зросла у 2,5 раза. *Укрінформ*. Дата оновлення: 15.03.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3682549-kilkist-zinokvijkovih-u-zsu-z-2014-roku-zroslo-u-25-raza.html> (дата звернення: 30.10.2023).
4. Питання дискримінації різних соціальних груп у ЗСУ, 27-29 березня 2023 року. https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/RG_032023_CATI_NAKO.pdf
5. Preventing Conflict. Transforming Justice. Securing the Peace. A Global Study on the Implementation of the UN Security Council Resolution 1325. URL: <http://wps.unwomen.org/~media/files/un%20women/wps/highlights/unw-global-study-1325-2015.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).

Василь МАРІНА,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВЗАЄМИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ІНВАЗІЇ (2014–2023)

Серед основних чинників, які сприяли становленню та розвитку добросусідських відносин між українським та румунським народами слід виокремити наступні:

- Румунія – це країна, з якою Україна ділить найдовший державний кордон із поміж держав-членів НАТО та ЄС. Його протяжність сягає 581 км, у той час як із Республікою Польща – 542 км, Угорщиною – 137 км і 98 км – зі Словацькою Республікою;
- спільне історичне минуле (міграційні процеси доісторичного періоду; грецькі та візантійські впливи; татаро-монгольські та османські навали; австрійські, російські та австро-угорські інтервенції; обидві країни стали жертвами совєцької окупації);
- релігійна схожість (домінування православної конфесії);
- проживання на території України великої румунської етнічної громади та, відповідно, чисельної української громади в Румунії;
- схожість менталітету, традицій, матеріальної та духовної культури;
- систематичні контакти в різних сферах діяльності, які відбуваються на рівні держав і регіонів із часів здобуття Україною незалежності, в тому числі й завдяки науковцям Ужгородського національного університету та представників регіональної влади.

Об'єднуючим фактором є також вкрай негативне ставлення румунів та українців до Росії як такої держави, що несе розруху, бідність та нещастя. Тільки впродовж XVIII–XIX ст. Росія вела на території сучасної Румунії 12 війн, внаслідок яких перша втратила значну частину «своїх» земель, в тому числі Бессарабію. Власне тому сьогодні румунський народ розглядає Україну як захисницю цивілізації від російських варварів.

Зауважимо, що реакція громадського суспільства Румунії на російську агресію була вражаючою.

Спробуємо пояснити, що являє собою румунське суспільство з точки зору його політичних уподобань. Зокрема, згідно нещодавнього соціологічного дослідження, румуни вкрай незадоволені не тільки вітчизняними політичними інституціями та політиками, але й загальноєвропейськими структурами, що свідчить про протестний характер цього народу. Так 89 % румунів не довіряють або дуже мало довіряють політичним партіям, 86 % – парламенту, 82 % висловлюють недовіру президенту держави, 83 % – уряду. Не довіряють румуни (71 %) й засобам масової інформації (далі – ЗМІ). Навіть ЄС, який виступає оновним донором Румунії має лише 36 % підтримки проти 59 % повної недовіри. Ще цікавішим є те, що під час повномасштабної війни, що проходить по сусідству, 52 % населення не довіряють НАТО. Позитивно оцінюють румуни лише роботу пожежників (83 %), армії (67 %) та церкви (66 %).

На цьому тлі приголомшливою є висока підтримка України. 59 % румунів ідентифікують Росію і Путіна як винуватців війни, 24 % звинувачують Захід (ЄС, НАТО) і тільки 8 % вважають винуватицею саму жертову агресії – Україну.

На питання щодо ставлення румунів до українських біженців 63 % висловилися на їх підтримку, а 34 % – проти. З 63 % опитаних – 9 % виступили за те, щоб збільшити витрати на їх утримання; 20 % – за продовження наявних виплат; 34 % – за надання допомоги за умови, якщо біженці з України знайдуть роботу.

Із 34 % опитаних, які виступають проти надання державної допомоги біженцям із України, 8 % – проти будь-якої підтримки; 12 % виступають за те, щоб державні структури сприяли поверненню біженців до України; 7 % – за те, щоб їх взагалі не пропускати на територію Румунії; 7 % бажають, щоб Румунія стимулювала переїзд біженців із України на Захід [5].

Варто зазначити, що в цілому рівень підтримки з боку румунського суспільства відповідає загальносвітовим показникам. Про це свідчать дані глобального опитування майже 30 тис. осіб у 30-ти країнах світу, яке було проведено GlobScan у липні – серпні 2023 року. Зокрема, найбільше підтримують Україну жителі Португалії (86 %), Швеції (81 %) та Австралії (80 %). За ними прямують громадяни Великої Британії (79 %) та Канади (78 %). Водночас найменше хочуть, щоб їх уряд підтримував Україну мексиканці (46 %). За ними йдуть колумбійці (51 %), саудівці (55 %), перуанці (55 %) та індонезійці (54 %).

У США, країні, яка надає Україні найбільшу військову допомогу, 70 % громадян хочуть, щоб їх уряд і надалі підтримував нашу державу. У ФРН, ще одному постачальнику військової допомоги, 66 % населення підтримують народ України. В цілому, майже 70 % опитаних у світі кажуть, що їхній уряд має підтримувати Україну, оскільки вона захищається від російської агресії [1].

Стосовно підтримки румунського уряду українських біженців, слід зазначити, що хоча вона була значною, але недостатньою. Можливо, саме тому 98,2 % українців, які вимушено опинились на території сусідньої держави, покинули її. Так, згідно з даними Міністерства внутрішніх справ Румунії з 10 лютого 2022 року по 18 липня 2023 року через територію Румунію пройшли 5 089 388 українських громадян, з них – 4 997 878 осіб (98,2 %) залишили її й лише 91 510 чол. (1,8 %) залишилися [6]. До прикладу, в Польщі й зараз перебуває понад 1 млн. біженців з України.

Слід також зазначити, що в той час, коли румунський народ довів й надалі доводить свою емпатію щодо українців, які пережили трагедію, частина румунської політичної еліти етнонаціоналістичного спрямування і прокремлівської геополітичної орієнтації продовжує й під час війни свою антиукраїнську риторіку. На жаль, такі елементи присутні майже у всіх політичних силах, які представлені у румунському парламенті. Можливо, саме тому запланований виступ Президента України під час його нещодавнього візиту до Бухаресту й не відбувся. Натомість Володимир Зеленський через ЗМІ напряду поспілкувався з народом, чим приємно здивував румунське суспільство.

Нижче наведемо найбільш кричущі заяви, які пролунали з вуст румунських політиків. Насамперед, йдеться про заяву міністра оборони Румунії в лютому 2022 року, в якому він закликав румунів бути готовими «навчитися жити з росіянами на кордоні». Також у жовтні цього року, де міністр декларує, що «єдиним шансом для миру є перемовини з Росією»; що в обмін на мир Україна має відмовитися від своїх територій. Щоправда Президент Румунії Клаус Йоганніс спростував слова свого міністра, заявивши, що «в цій війні Росія атакувала Україну і українці своєю кров'ю сплачують ціну цієї агресії і тому тільки Україна має вирішувати де і коли вести перемовини з агресором». Відтак міністр оборони країни-члена НАТО та ЄС, який закликав до порушення норм міжнародного права, був відправлений у відставку.

Великий резонанс викликала і заява колишнього міністра закордонних справ (2012), а також ректора одного з провідних вишів країни Університету м. Клуж-Напока Андрія Марги, в якій політик і

науковець стверджує, що Україна знаходиться в «неприродних кордонах» і саме тому вона «повинна віддати Закарпаття – Угорщині, Галичину – Польщі, Буковину – Румунії, Донбас і Крим – Росії» [4]. Й хоча МЗС Румунії «відхрещувалося» від слів колишнього очільника цієї інституції, він і надалі продовжує розповсюджувати прокремлівські наративи, забуваючи при цьому, як науковець, що якщо зануритися глибоко в історію в «неприродних кордонах» можна звинуватити будь-яку країну, в тому числі й Румунію, що, до речі, фактично й відбувається з огляду на публічні заяви деяких угорських політиків.

Ці заяви, хоч і не відповідають офіційній позиції Бухареста, все ж за відсутності дієвої відповіді, в тому числі й української амбасаді в столиці Румунії, знаходять все більше прихильників серед маргінальних румунських політиків та простих обивателів.

У Румунії повторюється ситуація зі Словаччиною, коли партія, яка пропагує прокремлівську пропаганду «Альянс за об'єднання румунів»/«*Alianța pentru Unirea Românilor*» має реальні шанси отримати відносну більшість на парламентських виборах, що відбудуться наступного року. Її рейтинг зріс удвічі з часу проведення останніх виборів і досяг 20 % у липні 2023 року, що є майже тотожним із проросійською партією Роберта Фіцо «Курс – соціальна демократія»/«*Smer – sociálna demokracia*» у Словацькій Республіці. Так само, як Роберт Фіцо в Словаччині, лідер партії «Альянс за об'єднання румунів» Георге Сімон закликав до відмови Румунії від надання будь-якої допомоги не тільки Україні, але й Молдові.

Такому становищу, на нашу думку, посприяла й сама румунська влада, яка на відміну від багатьох країн відкрито не декларує про свою військову підтримку Україні, вибираючи принцип «*Tace și face*» (рум. «Мовчить і робить»), що загалом не відповідає суспільним настроям. Така поведінка влади тільки сприяє розповсюдженню російської пропаганди та зростанню популярності маргінальних політичних сил, що є загрозою не стільки для України, як для національної безпеки самої Румунії.

Якщо ти знаходишся на правильному боці історії, який зміст це приховувати? Тому не можемо залишити поза увагою ще один важливий факт. Так, у Румунії багато хто звинувачує Україну в злочинах, які зробила Російська імперія та Радянський Союз, в тому числі й стосовно територій, забуваючи при цьому, що Україна сама є жертвою цієї імперії, як до речі й Румунія та Молдова. Саме тому, на наше глибоке переконання, мають відійти у минуле всі анахронізми, які розповсюджувалися за останні три десятиліття і необхідно нарешті зрозуміти, що Україна – не Росія. Блискучим прикладом у цьому напрямку є спільне засідання урядів України та Румунії, яке відбулося буквально нещодавно, 18 жовтня, в Києві, на якому було прийнято рішення «невідкладно вирішити питання штучного розмежування між румунською та молдовською мовами». На прес-конференції в Києві прем'єр-міністр Румунії Марчел Чолаку урочисто заявив: «З цього моменту на міжнародному рівні існує лише одна офіційна назва – румунська мова. Цим рішенням українського уряду, цей винахід Російської Федерації був викреслений» [2]. Під час свого візиту до Румунії за тиждень до цієї події Президент України Володимир Зеленський пообіцяв, що український уряд ухвалить рішення щодо неіснування «молдавської мови», що й було зроблено.

Підсумовуючи сказане, можна з упевненістю стверджувати, що відносини між Україною та Румунією є динамічними, конструктивними й дуже оптимістичними. В цьому нас переконує і одна з останніх заяв Президента Румунії Клауса Йоганніса в якому він відверто заявляє: «Коли іноді перебільшується значимість деяких питань, які призводять до певного загострення відносин, то можна знайти і в нас, і в Україні людей, які будуть задоволені або незадоволені. Але можу впевнено стверджувати, що будуть і ті, які цьому радіють і вони знаходяться у Москві» [3]. Коли його попросили уточнити, чи можлива зміна курсу політики Румунії щодо України, Клаус Йоганніс відповів: «Поки я Президент Румунії, ні!». Повноваження Президента Румунії закінчуються наприкінці 2024 року. На сьогоднішній день всі прогнози передбачають на наступних президентських виборах перемогу теперішнього заступника Генерального секретаря НАТО Мірчі Джоане, а це означає, що підтримка України з боку Румунії тільки посилиться.

Список використаних джерел:

1. Почти 70 % опрошенных в мире требуют от своих правительств поддержать Украину. *Charter97.org*. Дата оновлення: 19.10.2023. URL: <https://charter97.org/ru/news/2023/10/19/568318/> (дата звернення: 19.10.2023).
2. Румунія подякувала Україні за відмову від «молдавської мови», бо це винахід РФ. *Українська правда*. Дата оновлення: 18.10.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/18/7424696/> (дата звернення: 19.10.2023).

3. Luoïtu R. Klaus Iohannis, despre tensiunile româno-ucrainene privind Băstroe: Cei care se bucură se găsesc la Moscova. Cât timp sunt președinte, sprijinul României pentru Ucraina nu se va schimba. *Caleaeuropeana.ro*. Дата оновлення: 22.02.2023. URL: <https://www.caleaeuropeana.ro/klaus-iohannis-despre-tensiunile-romano-ucrainene-privind-bastroe-cei-care-se-bucura-se-gasesc-la-moscova-cat-timp-sunt-presedinte-spririnul-romaniei-pentru-ucraina-nu-se-va-schimba/> (дата звернення: 17.10.2023).
4. Pricop S. Un fost ministru de externe și al educației cere ca teritorii din Ucraina să fie împărțite României, Ungariei și Rusiei: «Sunt teritoriile altor țări». *Libertatea.ro*. Дата оновлення: 17.09.2023. URL: <https://www.libertatea.ro/stiri/andrei-marga-ucraina-sa-cedeze-teritorii-romaniei-4280541> (дата звернення: 17.10.2023).
5. Sondaj de opinie la nivel național, iulie 2023. *Centrul de Sociologie Urbană și Regională (CURS)*. URL: <https://curs.ro> (дата звернення: 16.10.2023).
6. Toma A. Câți refugiați ucraineni au ales să rămână în România după declanșarea războiului. Numărul reprezintă sub 2 % din cei care au intrat în țară. *Ziare.com*. Дата оновлення: 18.03.2023. URL: <https://ziare.com/razboi-rusia-ucraina/refugiati-ucraineni-romania-1816133> (дата звернення: 16.10.2023).

Олександр РАДИШ,

*аспірант спец. «Політологія» кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Україна і Словаччина – нові незалежні європейські держави, передумовою виникнення яких є національно-визвольні змагання українського і словацького народів, повалення тоталітарної держави, повна зміна міжнародних відносин і припинення біполярного протистояння в Європі та світі. Особливо подібним є створення суверенної державності України та Словацької Республіки. Обидві країни стали незалежними мирним шляхом. Від початку між Україною та Словаччиною не було принципових розбіжностей чи спірних питань, які не можна було б вирішити шляхом переговорів чи компромісу. Це створило міцний фундамент для подальшого розвитку українсько-словацького співробітництва. Актуальність теми полягає в тому, що на початку третього тисячоліття відносини між цими країнами отримали новий етап розвитку, головною метою якого було максимальне використання можливостей двостороннього співробітництва з метою забезпечення ефективної реалізації євроінтеграційних планів. Основною метою зовнішньоекономічної стратегії України є співпраця з країнами Європейського Союзу, особливо зі Словаччиною. Економічне співробітництво між Україною та Словаччиною сьогодні відіграє дуже важливу роль. Спільні кордони між країнами та членство Словаччини в Європейському Союзі сприяють зацікавленості України у забезпеченні добрих відносин зі Словацькою Республікою. Забезпечення ефективних економічних відносин між Україною та Словаччиною на міжнародному рівні сприятимуть зміцненню позицій України в Європейському співтоваристві, а також запозиченню євроінтеграційного досвіду Словаччини.

Система міждержавного співробітництва України та Словаччини включає євроінтеграційні напрями, які мають певний самостійний правосуб'єкт, але не можуть розвиватися поза існуючим конституційним, законодавчим та нормативним полем держави. Таку співпрацю потрібно вважати особливим підрівнем українсько-словацьких відносин. Водночас співпраця між Україною та Словаччиною в кожній сфері: політичній, економічній та культурно-духовній має свою внутрішню структуру із взаємопов'язаними елементами та рівнями. Словаччина надає постійну підтримку Україні у вступі до Європейського Союзу, у цьому питанні всі гілки словацької влади демонструють єдність та унікальність. Підтримка євроінтеграційних прагнень України, закріплена в Програмі діяльності Уряду Словацької Республіки, де також зазначено, що «Словаччина й надалі активно підтримуватиме інтеграційні та модернізаційні наміри свого найбільшого сусіда – України, оскільки безпечна, економічно прогресивна, демократична та вільна Україна є важливим елементом загальноєвропейської стабільності. Словаччина підтримуватиме розвиток співпраці в рамках «Східного партнерства» та забезпечення конкретної інтеграційної перспективи України» [1].

У геополітичному контексті Україна та Словацька Республіка є сусідами першого порядку, які безпосередньо межують і мають спільний державний кордон. Розвиток добросусідських відносин між ними надзвичайно важливий для сприяння стабільності в регіоні Центрально-Східної Європи.

Налагодження стосунків і розвиток співробітництва з сусідніми державами також є, відповідно до базових європейських принципів, однією з основних умов залучення нових незалежних держав до інтеграційних процесів на європейському континенті. Для Республіки Словаччина Україна є найбільшим сусідом, а для України Республіка Словаччина, навпаки, найменша серед держав, що межують з нею на заході. Проте це не є перешкодою для побудови рівноправних українсько-словацьких відносин на засадах взаємної поваги до суверенітету та незалежності [2, с. 325].

Словаччина допомагає та передає свій досвід європейської та євроатлантичної інтеграції Україні. У цьому контексті можна відзначити дуже активну співпрацю українських (Національний інститут стратегічних досліджень) та словацьких (Словацька асоціація зовнішньої політики) експертів, особливо в рамках Національного конвенту України з проекту ЄС. Що стосується майбутнього, то є великі можливості для поглиблення співпраці у сфері енергоефективності. Словацька Республіка є технологічним лідером у сфері централізованого опалення, енергозбереження та впровадження відновлюваних джерел енергії. Словаччина готова поділитися власним ноу-хау в цій сфері з українськими партнерами.

Отже, Україна бере від Словаччини досвід європейських та євроатлантичних інтеграційних процесів. Основними пріоритетними питаннями зовнішньої політики України й надалі мають залишатися процеси євроінтеграції, які передбачають впровадження системних реформ у всіх сферах життя відповідно до норм і стандартів Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Сайт посольства України в Словацькій Республіці. URL: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua> (дата звернення: 29.08.2023).
2. Смартик В. Світові економічні системи. К.: Азимут, 2015. 562 с.

Міхал ЦІРНЕР,
асистент кафедри теорії політики Інституту політології
Габріель СЕКЕЙ,
асистент кафедри теорії політики Інституту політології
(Пряшівський університет в Пряшеві)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ (НЕ)РОЗВИТКУ СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ МІСЦЕВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ АКТОРІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ⁴⁸

Загальновідомо, що в силу свого географічного положення та адміністративно-територіального поділу кожен край Словаччини є прикордонним. Лише два регіони східної Словаччини (Кошицький край і Пряшівський край) межують із Закарпатською областю України. У цьому не було нічого особливого, якби не так званий шенгенський кордон і кордон Євросоюзу. Звісно, до грудня 2007 року кордону Шенгену не було, а до 2004 року кордону Європейського Союзу також не було.

У 1991 році Україна здобула незалежність, а у 1993 році була створена Словацька Республіка. Тому формально 1993 рік можна вважати роком початку налагодження спільних відносин між Словаччиною та Україною на різних рівнях і в різних сферах. Місцеві та регіональні актори в Кошицькому краї та Пряшівському краї та місцеві та регіональні актори в Закарпатській області України та інших прилеглих регіонах України, з логічних причин, повинні бути найбільше зацікавлені у взаємному партнерстві та співпраці. Як показують наші результати, офіційна інституційна співпраця місцевих і регіональних акторів почала повільно розвиватися після 1998 року, до того часу це було рідкістю. У перші роки незалежності новоутворені держави робили акцент не на розвитку транскордонного співробітництва на регіональному та місцевому рівнях, а на інших питаннях. Крім того, в обох країнах відбулася

⁴⁸ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu APVV-21-0057 «Slovensko-Ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiku». Výskum bol realizovaný v rámci projektu č. GGC01005 «Bezpečná a inkluzívna hranica medzi Slovenskom a Ukrajinou – SIBSU», v rámci programu «Dobrá správa vecí verejných, zodpovedné inštitúcie, transparentnosť / Cezhraničná spolupráca» spolufinancovaného z Finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru 2014 – 2021 a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky, ktorého jedným z partnerov bolo aj Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o. v Bratislave. Link na projekt SIBSU: <https://sk.sibsu.sk/>

трансформація від недемократичної до демократичної політичної системи, перехід від централізованої планової економіки до ринкової економіки, трансформація права, економіки та великі соціальні зміни, які принесли багато проблем. Політична ситуація в обох країнах також сприяла централізму та державному дирижизму, державне управління посилювалося за рахунок самоврядування.

У Словаччині зміни відбулися після поразки Володимира Мечіяра на виборах у 1998 році, коли уряди Мікулаша Дзуринди розпочали багато реформ у сфері державного управління та його децентралізації. У той же час уряди Мікулаша Дзуринди мали проєвропейський та проатлантичний курс і прагнули залучити Словаччину до Європейського Союзу та НАТО. Цей політичний курс суттєво допоміг місцевим і регіональним гравцям у розвитку транскордонного співробітництва. Водночас SDL (Партія демократичних лівих) входила до складу урядової коаліції, голова якої Йозеф Мігаш також був послом Словаччини в Україні. Іншою урядовою партією була СОП (Партія громадянського порозуміння) мера Кошице Рудольфа Шустера, а згодом президента Словацької Республіки (1999-2004), який мав добрі дружні стосунки з тодішнім президентом України Леонідом Кучмою. Ці обставини, безумовно, вплинули на розвиток взаємовідносин на національному рівні, що сприяло й іншим рівням. Крім того, в цей час зовнішньополітичний курс України змінювався на більш проєвропейський і менш проросійський, коли прем'єр-міністром України був Віктор Ющенко.

Співпраця почала активізуватися після вступу Словаччини до Європейського Союзу, але не досягла таких значних масштабів. Проблемою залишався словацько-український кордон та орієнтація словацьких місцевих і регіональних акторів на країни-члени Європейського Союзу, де співпраця окупалася навіть на основі можливих спільних проєктів і без багатьох бюрократичних та інших перепон, пов'язаних з українськими партнерами (кордон, корупція, несумісне та проблемне правове та економічне середовище тощо) [2]. Але незважаючи на політичну нестабільність в Україні (революції) і війну з 2014 року, відповідно з 2022 року, Україна після 2014 року, здається, остаточно стала на проєвропейський і прореформаторський курс і інтенсивно наближається до Європейського Союзу. Тим не менш, ми можемо констатувати, що інституційна співпраця регіональних і місцевих акторів не дуже інтенсивна, і ми вважаємо, що навіть ця інституційна співпраця часто є лише формальною. Можливо, її врівноважує неформальна співпраця, про яку офіційно жодним чином не домовлено, але це було б радше бажанням, ніж реальністю. Тож навіть у 2023 році ми можемо констатувати, що потенціал взаємної співпраці не реалізовано, навіть якщо сьогодні майже немає законодавчих чи інших перешкод, чому така співпраця не могла б працювати. Тому проблема буде також у самій регіональній та місцевій державній адміністрації, яка або не зацікавлена, не знає, не хоче чи не вміє налагоджувати та розвивати таку співпрацю. Слід зазначити, що до 2001 року в Словаччині не існувало територіального регіонального самоврядування, тому основними партнерами для регіональних органів української держави/самоврядування (де в цей період була сильна централізація, державна адміністрація також мала основне слово) на території та було лише дуже слабке самоврядування) були, наприклад, регіональні органи влади (з 1996 року в Пряшеві та Кошице, зникли у 2007 році), які також могли налагоджувати співпрацю з органами влади по інший бік кордону. Політична ситуація в Словаччині не дозволила цій країні у 1993 році стати членом Карпатського євро регіону, одним із засновників якого була Україна. Словаччина приєдналася лише в 1999 році після політичних змін. Саме період реформ та зусиль Словаччини щодо інтеграції в євроатлантичні структури сприяв багатьом фундаментальним змінам (прийняття багатьох законодавчих змін, ратифікація багатьох конвенцій, хартій тощо) у сфері міжнародного/транскордонного співробітництва. Поява регіонального самоврядування та децентралізація державного управління в цей період сприяли тому, що територіальне місцеве та регіональне самоврядування також стали ще сильнішими акторами в цій сфері. Новостворене обласне самоврядування почало шукати (договірних) партнерів і в Україні.

Зовсім в іншій ситуації опинився неурядовий сектор, який у попередні роки зазнавав ostrakizmu та переслідувань з боку уряду Володимира Мечіяра. Цей сектор міг переорієнтуватися на нові ініціативи (підтримку вступу Словаччини в євроатлантичні структури) і, так би мовити, «вільно зітхнути», що також сприяло тому, що цей сектор почав активно співпрацювати зі своїми колегами з українського боку. Прийняття Словаччини до Європейського Союзу в 2004 році (і отримання передвступної допомоги раніше) сприяло головним чином через європейські та структурні інвестиційні фонди регіональним і місцевим акторам зі Словаччини, які шукали транскордонних партнерів для спільних проєктів [1]. Треба визнати, що через шенгенський кордон (з грудня 2007 року), візовий режим, законодавчі перешкоди тощо

пошук партнерів відбувався переважно з сусідніх країн, які також входили до Європейського Союзу. Після Помаранчевої революції в Україні також відбулися зміни, що відобразилося на підходах Європейського Союзу, наприклад проект Європейського Союзу в рамках Європейської політики сусідства – Східне партнерство тощо, результатом якого вже є змінена Оперативна програма транскордонного співробітництва ENPI Угорщина – Словаччина на 2007-2013 роки – Румунія – Україна. Все це сприяло розвитку взаємовідносин. З академічного досвіду можна зробити висновок, що навіть перервані відносини з академічними інституціями в Україні почали відновлюватися, чому знову сприяли різноманітні грантові схеми, які надходили не лише з Європейського Союзу. Проекти суттєво допомогли поживити офіційну співпрацю та почати нову співпрацю. Проте каменем спотикання є сталість такої співпраці, яка базується лише на спільних проектах. Багато співробітництв були інтенсивними, але обмеженими тривалістю проекту. Часто співпраця не продовжується після вичерпання фінансових та інших переваг.

Партнерство на основі угод про співпрацю має бути мотивом, баченням та зобов'язанням щодо пошуку інших можливостей співпраці не лише для підготовки нових проектів (що також бажано), але й для інституційної співпраці, у якій це необхідно вкладати власні кошти, час і можливості, тому що необхідно дбати про кожне партнерство, щоб воно не «зацхало» навіть у менш успішні чи навіть несприятливі часи. Партнерство також є символом і вищезгаданим зобов'язанням, і воно повинно бути не лише відповідальністю окремих осіб – активістів, політиків, бізнесменів, але повинно стати частиною корпоративної/організаційної культури, і навіть після відходу провідних політиків, директорів неурядових організацій і зміни керівників компаній, слід «стару» дружбу продовжувати з «другим диханням» або після старої, якщо вона добре працює. Йдеться про необхідність створювати зв'язки, і ми маємо ці зв'язки, і ми повинні намагатися зробити їх ще тіснішими та пов'язанішими.

Стабільність у всіх її значеннях також важлива. Одним із найважливіших є політична стабільність. У цьому сенсі Україна кілька разів потрапляла в халепу не тільки з власної вини. Після Євромайдану вона почала відкривати свої двері в Європу, що Євросоюз оцінив, запровадивши безвізовий режим або прийнявши Угоду про асоціацію Євросоюзу з Україною. Тисячі українців легально працюють чи навчаються у Східній Словаччині, що й надалі сприятиме розширенню взаємного партнерства. Війна та ситуація на сході України навіть у 2022 році дають можливість дискутувати про стабільність України. Однак це має бути ще одним приводом для місцевих і регіональних акторів зі Словаччини активно допомагати своїм колегам і шукати шляхи допомоги Україні, адже стабільність України також сприяє стабільності Словаччини. Не можна заперечувати історичні, культурні, мовні, релігійні, географічні, економічні та інші зв'язки через кордон. Ми повинні це пам'ятати. На жаль, як ми бачимо, часто нас може зблизити лише фінансова привабливість. Треба визнати, що українці більш ініціативні у пошуку партнерів, але відповідь Словаччини не є адекватною. Ми бачимо неухильність і пасивність великої кількості органів місцевого самоврядування, але також часто неспроможність великих гравців у нефункціонуванні Карпатського євро регіону, у відсутності офіційних угод про співпрацю, у відсутності Європейської асоціації територіальних Співпраця, яка має базуватися на території Європейського Союзу, але українські партнери можуть бути його членами. Це ціла низка недоліків, але вони не пов'язані із законодавством. Законодавство вже давно не є серйозною перешкодою для розвитку взаємної співпраці. Важливо наповнювати партнерства та угоди змістовним змістом, щоб вони не залишалися на папері, а зосередилися на стратегічному та довгостроковому плануванні двосторонніх відносин. Здається, що приватний і некомерційний сектори знову випередили державну адміністрацію (муніципалітети), і їхня часто неформальна співпраця має глибші основи, ніж формалізована співпраця муніципалітетів. Це невиправдано невикористаний потенціал, який ми не можемо собі дозволити по обидва боки кордону. Саме цей текст знімає вітер із вітрил ледаря. Це свідчить про сприятливе законодавче середовище та свідчить про неповне використання інституційних форм співпраці або лише про форму. В принципі, не потрібно формувати нове законодавство, лише відповідально використовувати те, що є.

Список використаних джерел:

1. INTERNATIONAL BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT / THE WORLD BANK. 2019. Slovakia Catching-Up Regions – Prešovský kraj: Kľúčová dynamika regionálneho rozvoja. URL: https://po-kraj.sk/files/dokumenty-odborov/O_RR/cu-ri/Iniciativa-curi/slovakia-presov-region-sk-01-2-web.pdf. (дата звернення: 29.09.2023).

2. Prešovský samosprávny kraj. 2021. Komisia pre medzinárodnú spoluprácu a propagáciu kraja". URL: <https://pokraj.sk/sk/samosprava/zastupitelstvo/komisie-archiv/komisie-2006-2009/komisia-medzinarodnu-spolupracu-propagaciu-kraja/> (дата звернення: 29.09.2023).

Наталія МАРАДИК,
доцент кафедри теорії політики Інституту політології
Іріна ДУДІНСЬКА,
доцент кафедри теорії політики, директор Інституту політології
(Пряшівський університет в Пряшеві)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРЯШІВСЬКОГО САМОВРЯДНОГО КРАЮ З УКРАЇНОЮ⁴⁹

З моменту свого створення Пряшівський самоврядний край (ПСК) здійснював парадипломатичну діяльність та створював транскордонні партнерства. Подібно до того, як з часом змінювалися політична та адміністративна структури, а також організаційний порядок та організаційна структура офісу, все це вплинуло на міжнародне співробітництво самоврядного регіону. Звісно, на парадипломатичну діяльність також впливали геополітичні, економічні, законодавчі та соціальні обставини. Не можна забувати про бар'єри на шляху співпраці, а також про можливості співпраці, які також змінюються у часі та просторі.

Основними мотивами виникнення парадипломатичної діяльності є такі: співпраця з найближчими прикордонними регіонами є практичною з точки зору «близькості» у всіх формах, будь то географічна близькість («сусідство»), прив'язаність до спільної історії, можлива відсутність культурного чи мовного бар'єру, знайоме середовище та зв'язаність інфраструктури. Крім того, безсумнівно існують зв'язки з минулого чи сьогодення в інших формах (сімейні зв'язки, економічне співробітництво та бізнес, туризм, культура тощо). По-друге, феномен «близькості» пов'язаний саме з історією, традиціями чи культурою. Тому парадипломатична діяльність пов'язана, наприклад, з Чехією, це тому, що ми були в спільній державі, у нас схожа мова, спільна історія. Після Чехії, це переважно слов'янські держави (Польща, Україна), де ми знову можемо заявити про цю культурну чи історичну близькість. Слід зазначити, що економічна та фінансова перспектива регіону є чи не більш сильною рушійною силою парадипломатії [3]. Зокрема, налагодження співпраці з польськими воєводствами було і може бути ефективним з точки зору можливого отримання коштів від Європейського Союзу. Тому також був намір співпрацювати з регіонами та установами Королівства Норвегія. Однак для отримання грантів від Норвезького фінансового механізму важливіше співпрацювати з Брюсселем і центральною державною владою в Братиславі.

Через різноманітні проблеми України та шенгенського кордону співпраця розвивалася повільніше, незважаючи на «близькість», але знову ж таки саме підтримка, особливо з боку Європейського Союзу, змусила регіон поглибити співпрацю з сусідніми регіонами України. Кошти ЄС, спрямовані на підтримку окремих проектів, ефективним результатом яких є, насамперед, очевидний розвиток регіону в різних сферах, є одним із ключових мотивів парадипломатичної діяльності. Здавалося б, нелогічні партнерства, які можуть не мати реальної користі для регіону, часто підтримуються кооперацією хоча б на формальному рівні. Ці переваги також можуть вплинути на привабливі регіони з точки зору туризму [2]. Проте навіть цей аспект парадипломатії, першочерговою метою якого можуть бути не інтереси регіону, а особиста вигода, може принести бажаний ефект у майбутньому за інших умов. Кожна взаємодія і підтримка контактів, щоб вони не «охололи», може бути основою подальшої ефективної співпраці (у нашому розумінні це «сплячі красуні»).

На самому початку функціонування обласного самоврядування в Пряшеві не вдалося налагодити глибшу співпрацю з українськими партнерами. Перші контакти з Івано-Франківською областю були встановлені в червні 2004 року, коли делегація Пряшівського самоврядного краю відвідала Івано-Франківську область України з офіційним візитом. Метою візиту було встановлення офіційних контактів між представниками регіонів. Контакти з представниками Закарпатської області на початку були

⁴⁹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu APVV-21-0057 «Slovensko-Ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiku». «Výskum bol realizovaný v rámci projektu č. GGC01005 «Bezpečná a inkluzívna hranica medzi Slovenskom a Ukrajinou – SIBSU».

епізодичними, а їх рівень і масштаби не дорости до рівня розвитку співпраці. Обидві сторони зустрічалися лише на заходах, організованих іншими організаціями. Підписання Спільної декларації як документу, що скеровує розвиток відносин і співпраці до моменту підписання угоди про співпрацю. Виходячи з зазначеного документу, розвиток співробітництва в основному зосереджувався на напрямі участі в переговорах щодо спільної стратегії розвитку транскордонного співробітництва Карпат на 2003-2011 рр. в рамках зустрічей міжурядова комісія з питань транскордонного співробітництва. Співпраця набула нового виміру та простору після вступу Словацької Республіки до ЄС та після політичних змін і нового курсу зовнішньої політики України, та після змін в керівництві Закарпатської області. У березні 2005 року в Ужгороді було підписано угоду про співробітництво, оцінено взаємні можливості розвитку співробітництва та визначено конкретні напрями та напрями діяльності. Згодом, після візиту, співпраця набула нових імпульсів. Проведено двосторонні переговори з питань підготовки та реалізації спільних проектів у рамках програми сусідства ЄС Словаччина – Угорщина – Україна Interreg IIIA/TACIS у співпраці з Агенцією регіонального розвитку PSK, щодо можливостей реалізації спільної стратегії розвитку транскордонного співробітництва Карпати 2003-2011 разом з регіонами Угорщини, Румунії, Польщі. Результатом переговорів стали спільні угоди щодо реалізації проектів, де в рамках першого конкурсу Програми сусідства ЄС було подано 17 проектів у межах області [1].

Що стосується інших конкретних заходів, то ПСК активно співпрацює з Кошицьким самоврядним краєм, Закарпатською обласною державною адміністрацією та Закарпатською обласною радою в організації акції «День дружби – День добросусідства» на словацько-українському кордоні. День дружби – День добросусідства – міжнародний культурно-соціальний захід, у якому щорічно беруть участь представники державних органів, а також представники регіонального та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, організацій, установ та громадяни прикордонних територій Словаччини. і Україна. Під час «Дня дружби – добросусідства» представники обох країн щорічно підписують Виконавчий протокол до Меморандуму про співпрацю між ПСК, Кошицьким самоврядним краєм, Закарпатською ОДА та Закарпатською обласною радою. Виконавчий протокол включає заходи у сферах регіонального розвитку, освіти, культури і туризму, допомоги та розвитку співробітництва на рівні місцевого самоврядування та соціальних служб і довілля.

Коли ми пишемо про заплановані заходи, представники ПСК наразі є членами робочої групи з підготовки майбутньої Програми співпраці Interreg Польща – Словаччина 2021 – 2027 та членами робочої групи з підготовки майбутньої Програми співпраці Interreg NEXT – Угорщина- Румунія-Україна-Словаччина 2021 – 2027.

Подібними були повноваження в рамках управління та координації діяльності Програми транскордонного співробітництва ENI Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна Європейського інструменту сусідства 2014-2020, де через Моніторинговий комітет ПСК вона брала участь у коментарях та підготовці документів, діяльності в межах філії тощо. Відділ також має компетенції у програмуванні програм транскордонного співробітництва Interreg NEXT HU-SK-RO-UA 2021-2027, де ПСК бере участь у робочій групі та забезпечує співпрацю у програмуванні для програмної території INTERREG NEXT на програмний період 2021 р. – 2027 р. з акцентом на співпрацю між Угорщиною, Румунією, Словаччиною та Україною.

До реалізації транскордонного співробітництва ПСК залучені відділи Управління ПСК, а також інші установи, що входять до сфери створення PSK. Наприклад, управління культури, управління соціальних питань та сім'ї, управління освіти та ін. У розвитку транскордонного співробітництва також співпрацюють такі організації, створені ПСК: Агентство регіонального розвитку ПСК, Регіональна туристична організація Північно-Східної Словаччини, Центр інноваційного партнерства. У фактичному здійсненні транскордонного співробітництва також беруть участь організації в межах створення ПСК, як зазначено вище (середні школи, школи-інтернати, школи в природі, соціальні об'єкти, культурні об'єкти, адміністрування та обслуговування доріг ПСК) – залежно від території, в якій відбувається транскордонне співробітництво. Порядок денний відділу також стосується Міжурядових комісій – Словаччина – Польща, Словаччина – Україна [2].

У Словаччині самоврядним регіонам не властиво реалізовувати проекти розвитку словацької офіційної допомоги з метою розвитку від Міністерства закордонних справ, які б допомагали самоврядним регіонам фінансово, а також шляхом встановлення нових контактів тощо. Ще одним проблемним місцем у рамках ПСК є відсутність стратегічного планування міжнародного співробітництва, відповідно це

недостатньо опрацьовані частини у рамках інших стратегічних документів. Що стосується міжнародних партнерств, які мають найбільшу юридичну силу (угоди про співпрацю), то, щоб ці партнерства не мали суто формального характеру, слід подумати про їхнє «пожвавлення». Це було б гарною основою для того, чого не вистачає регіону, а саме актуальної оцінки міжнародного співробітництва, заснованої на вимірі заздалегідь визначених показників, які показують регіонам, через яку діяльність вони підійшли до досягнення стратегічних цілей у сфері міжнародного співробітництва. Оцінити соціальні вигоди може бути важче, але співпрацю можна «виміряти» на основі фінансових вигод від спільних проектів, які підтримуються, наприклад, ЄС. Можна використовувати методи порівняльного аналізу у державному управлінні, а також зовнішню оцінку та зовнішній аудит. ПСК слід також розглянути питання щодо посилення участі у міжнародних асоціаціях, якщо це буде ефективним. Ми також рекомендуємо посилити кадровий потенціал організаційних підрозділів Управління ПСК, які відповідають за міжнародне співробітництво, у зв'язку з невеликою кількістю співробітників та дуже широким порядком денним, встановленим організаційними правилами регіональних відділень.

Список використаних джерел:

1. Prešovský samosprávny kraj. 2021. Komisia pre medzinárodnú spoluprácu a propagáciu kraja. URL: <https://pokraj.sk/sk/samosprava/zastupitelstvo/komisie-archiv/komisie-2006-2009/komisie-medzinarodnu-spolupracu-propagaciu-kraja/> (дата звернення: 25.09.2023).
2. Úrad PSK, Informačný materiál k projektu «Zlepšenie európskej spolupráce VÚC za účelom zefektívnenia územnej samosprávy», Prešovský samosprávny kraj, 2020.
3. Základné informácie. Základné údaje o kraji. Prešovský samosprávny kraj, 2020. URL: <https://www.pokraj.sk/sk/fakty/zakladne-informacie/> (дата звернення: 25.09.2023).

Сергій ПЕТРУК

*магістрант спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ 2023 РОКУ

У суботу, 30 вересня, у Словаччині відбулися дострокові парламентські вибори. За ними уважно стежили в Україні, оскільки партія SMER-SD «Курс – Соціальна демократія», яка набрала найбільше голосів, відома своїми проросійськими поглядами та планами щодо скорочення допомоги Україні. Її лідер Роберт Фіцо заявив, що його позиція «не змінилася». Раніше Фіцо виступав за припинення військової допомоги Україні.

Колишній прем'єр-міністр Словаччини, чия партія отримала понад 20 % голосів на парламентських виборах, заявив в інтерв'ю The Guardian, що очікує схвалення від президента Словаччини Зузани Чупатової, перш ніж розпочати процес формування уряду. «Ми тут, ми готові, ми чогось навчилися, ми більш досвідчені. У нас є чіткі ідеї; у нас є чіткі плани», – сказав він [1].

Ще в березні 2023 року повідомлялося, що Словаччина пожертвувала Україні 10 % свого оборонного бюджету. При цьому підтримка цієї країни стосувалася як гуманітарної та політичної сфер, так і військової: передача систем протиповітряної оборони, літаків МіГ-29, бронетранспортерів, самохідних артилерійських установок. Словаччина також зайняла жорстку позицію щодо Росії, закликаючи ЄС посилити санкції, обмежити її дипломатичну присутність і навіть офіційно визначивши її як «державу-спонсора тероризму».

До Національної ради Словаччини балотувалося багато партій, і сім з них подолали п'ятивідсотковий бар'єр. Лідери вишикувалися в тому ж порядку, як і обіцяли опитування. На першому місці з майже 23 % голосів опинилася лівоцентристська Партія соціал-демократії колишнього прем'єр-міністра Роберта Фіцо.

Таблиця 1.1

Результати парламентських виборів у Словаччині 2023 року [4].

Назва пртії	Кількість мандатів	Відсоток
1. Курс – соціальна демократія SMER-SD	42	22.95%
2. Прогресивна Словаччина PS	32	17.96%
3. «Голос» HLAS	27	14.7%
4. Блок OL'aNO	16	8.9%
5. Християнські демократи KDK	12	6.82%
6. SaS	11	6.32%
7. Словацька національна партія SnS	10	5.63%

ENP – індекс ефективної кількості партій Лааксо і Таагепери 5,4377;

MNP – індекс ефективної кількості партій Моллінера 4,1195;

DB – індекс ефективної кількості партій Данлеві і Бусека 4,5046;

GNP – індекс ефективної кількості партій Голосова 4,7780;

Fe – індекс фракціоналізації Рея 0,8161;

G – індекс диспропорційності виборчих систем Галлахера 31,2481;

MR – індекс пропорційності виборчих систем Макі-Роуза 36,0000.

Роберт Фіцо має кілька варіантів формування більшості в парламенті, але без «Голосу» цього не вийде. Третім партнером коаліції можуть стати SnS та KDK. Міхал Шімечка також має можливість очолити уряд, але для цього йому потрібні HLAS, KDK та SaS.

Явка виборців становила 68,5 %, що є найвищим показником з 2002 року, коли спостерігалось близько 70 % виборців. У 2020 році у виборах взяли участь 65,8 % виборців [2].

Як уже зазначалося, він пообіцяв відмовитися від рішучої підтримки України з боку Братислави. Він заявив, що якщо повернеться до влади, Словаччина продовжить підтримувати Україну, але не буде надавати зброю чи боєприпаси. Роберт Фіцо заявив, що не пошле «жодної кулі» для захисту від російської агресії, назвав санкції проти Москви «марними» і пообіцяв накласти вето на будь-яку заявку на вступ України до НАТО.

Під час передвиборчої кампанії він стверджував, що війна Росії була розпочата в 2014 році «українськими нацистами і фашистами». Він є давнім прихильником президента Угорщини Віктора Орбана і атакував його суперників, неправдиво звинувачуючи їх у підготовці державного перевороту і заявляючи про фальсифікації на виборах.

Партію критикували за заяви проти ЛГБТКІ+ та меншин. «Курс-СД» також підтримує сильну соціальну державу та державне втручання в економічні питання. Однак під час попередніх термінів перебування на посаді Роберт Фіцо проявив себе як прагматик, привівши Словаччину до єврозони і значною мірою уникнувши деструктивних конфліктів з Брюсселем. Багато хто підозрює, що, враховуючи значну залежність Словаччини від ринків і фінансової підтримки ЄС, він залишиться таким і в майбутньому.

Головним суперником Фіцо є соціал-ліберальна, економічно реформістська партія «Прогресивна Словаччина» Міхала Шімечки, випускника Оксфорда і віце-президента Європейського парламенту. Політична сила отримала майже 18 % голосів по всій країні, з відносно більшістю (від 20 до 35 %) у найбільших містах, Братиславі та Кошице, та абсолютною більшістю (понад 61 %) у закордонному виборчому окрузі [3].

Ця партія має чітку прозахідну, проєвропейську та пронатовську орієнтацію. Пріоритети PS включають подальшу підтримку інтеграції до ЄС, соціальний прогресизм, боротьбу з корупцією в державному, приватному та судовому секторах, а також боротьбу з дезінформацією. PS заявляє, що пропонує бачення «відкритого, толерантного, космополітичного суспільства» і виступає за дотримання ліберальної лінії в рамках Європейського Союзу в таких питаннях, як зелена політика та права ЛГБТКІ+. Уряд на чолі з PS збереже нинішню підтримку Києва з боку Братислави.

Таким чином, вибори можуть мати опосередкований вплив на допомогу Україні через можливість прийняття рішень на рівні ЄС, НАТО та інших міжнародних організацій щодо членства України в цих організаціях, розробки нових пакетів санкцій проти Росії, надання Україні зброї, використання словацької території для транзиту, навчання українських військових у Словаччині тощо. Зовнішні партнери матимуть

більший вплив на стабільність міжнародного курсу Словаччини, ніж внутрішньополітичні та партійні зміни. Німеччина контролює словацьку економіку, і якщо новообраний уряд вирішить не дотримуватися правил, це буде мати значний економічний вплив на країну. Це також стосується ЄС і, меншою мірою, НАТО. Ці організації мають можливість впливати на Братиславу різними способами.

Список використаних джерел:

1. Henley J. Robert Fico doubles down on pro-Russia stance after Slovakia election win. *The Guardian*. Дата оновлення: 01.10.2023. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/01/robert-fico-doubles-down-on-pro-russia-stance-after-slovakia-election-win> (дата звернення: 27.10.2023).
2. Kerekes D. Výsledok volieb. *Dennikn.sk*. URL: <https://dennikn.sk/volby/vysledky/> (дата звернення: 27.10.2023).
3. Predčasné voľby sa budú konať 30. septembra, rozhodol parlament. *ta3.com*. Дата оновлення: 31.01.2023. URL: <https://www.ta3.com/clanok/257729/predcasne-voby-sa-budu-konat-30-septembra-rozhodol-parlament> (дата звернення: 27.10.2023).
4. Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky 2023. *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky*. URL: <https://www.minv.sk/?volby-nrsr> (дата звернення: 27.10.2023).

Юрій ОСТАПЕЦЬ,

декан факультету суспільних наук,

професор кафедри політології і державного управління

Олег НЕСТЕР,

аспірант спеціальності 033 Філософія

Ангеліна ФЮРЕЙС,

магістрантка 2 курсу спец. «Політології»

кафедри політології і державного управління

(Ужгородський національний університет)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Європейський Союз назвав підтримку України серед своїх головних досягнень 2022 року. Але існує невизначеність щодо того, чи збережеться така підтримка надалі. Важливу роль у її збереженні відіграє відповідь на питання про те, кого оберуть європейці на своїх виборах у 2023 р. Адже результати виборів можуть надати можливість отримати владу / мати суттєвий вплив на прийняття рішень євроскептикам, або партіям, які підтримують Росію. У 2022 р. таким прикладом були вибори в Угорщині на яких черговий раз переміг В. Орбан, котрий відкрито підтримує В. Путіна і військову агресію проти України.

У нашій науковій розвідці ми аналізуємо результати парламентських виборів у Центральній Європі, не оминаючи при цьому питань, пов'язаних з впливом на виборчий процес російсько-української війни та наслідків виборів для надання військової допомоги Україні. У 2023 р. особливо важливими для України у цьому аспекті були результати виборів у Словаччині (30 вересня) та Польщі (15 жовтня). Результати виборів у Словаччині спонукають до запитань: Чи не стане Словаччина ще однією Угорщиною? А Р. Фіцо не перетвориться на В.ORBANA? А в Польщі з перемогою ліберальної опозиції (Д. Туск) Україна пов'яже ще більш потужну підтримку цієї країни як військову, так і у питаннях євроінтеграції.

Естонія (28.02.2023 – 05.03.2023 – позачергові вибори до естонського парламенту – Рійгікогу). 101 член Рійгікогу обирається за пропорційною виборчою системою відкритих партійних списків у дванадцяти виборчих округах з 5 % виборчим бар'єром [1; 16, с. 298]. Відповідно до виборчого законодавства в Естонії виборці можуть віддати свій голос у три способи: традиційно на виборчих дільницях; поштою; за процедурою е-голосування. Електронне голосування розпочалося в Естонії 28 лютого. На парламентських виборах 2023 р. вперше за історію е-голосування через інтернет проголосувало більше половини виборців (313.5 тисяч з 615 тисяч, які взяли участь у голосування) [7].

Партійну систему Естонії утворюють не більше 20 партій, з яких 5-6 здобувають депутатські мандати (так було на парламентських виборах 2019 та 2023 рр.). Наприклад, індекс ефективної кількості партій за результатами парламентських виборів 2019 р. становив 5,3. В останні роки було прийнято низку законів, спрямованих на зменшення кількості політичних партій, укрупнення діючих партій і більш суворе структурування партійної системи. Було також заборонено створення виборчих спілок громадян і

формування виборних міжпартійних блоків, а з джерел партійного фінансування були законодавчо виключені пожертвування юридичних осіб. Головними суб'єктами виборчого процесу-2023 були такі партії:

1. Центристська партія – одна з найстаріших партій, яка утворена в 1991 р. на базі Народного фронту Естонії. Ідеологія партії – соціал-лібералізм, лівий популізм. Крім цього партія експлуатує у своїх програмних положеннях проблематику, яка пов'язана з російськомовним електоратом.

2. Партія реформ, яка також є однією з найстаріших партій Естонії (утворена в 1994 р.). Її ідеологія класичний лібералізм. З 1999 р. партія є постійним учасником урядових коаліцій за винятком декількох електоральних циклів. Партія підтримує Україну та виступає ініціатором санкцій проти Росії.

3. Соціал-демократична партія Естонії, яка була утворена в 1990 р. шляхом об'єднання низки соціал-демократичних угруповань. У 1996–2004 рр. в союзі з аграріями партія мала назву «Помірковані».

4. «Вітчизна» (1995 р.) – правоконсервативна партія, ідеологія якої наближена до християнської демократії (об'єднання християнських демократів, консерваторів і республіканців). Партія асоціюється з естонським націоналізмом, хоча насправді це далеко не так. «Центристська партія» і «Вітчизна» – старі гравці в естонській посткомуністичній партійній системі. Прийнято вважати, що вони стали партійним втіленням двох протилежних таборів, які утворилися після відновлення незалежності – Народного фронту Естонії, який виступав за інклюзивну етнічну політику (суспільна модель – громадянська демократія) і формування громадянської нації, і Комітету громадян, котрий відстоював необхідність побудови етнократії і спадкоємності з довоєнною Естонією (суспільна модель – націоналістична оборонна демократія) [9].

5. Естонська консервативна народна партія (ЕКНП) виникла відносно недавно (2012 р.) як об'єднання Естонського народного союзу (аграрії) і Естонського народного руху. З утворенням ЕКНП Естонія перестала бути виключенням у ЄС як країни, де не було успішної правопопулістської партії. Такою партією і стала ЕКНП [9].

Головними темами виборчої кампанії були національна безпека внаслідок російське вторгнення в Україну та внутрішні соціально-економічні проблеми. Участь у виборах брали 9 політичних партій. Результати виборів подано в табл. 1.

Табл. 1

Результати виборів до Рійгікогу 28 лютого – 5 березня 2023 року.

Назва партії / блоки (рік створення)	Результат, %	К-ть депутат. місць	Ідеологія
Партія реформ Естонії (1994)	31,24	37 (+3)	класичний лібералізм, консервативний лібералізм
Естонська консервативна народна партія (2012)	16,05	17 (-2)	націонал-консерватизм, євроскептицизм, правий популізм
Центристська партія Естонії (1991)	15,28	16 (-10)	лівоцентризм, соціальний лібералізм, лівий популізм
«Естонія 200»	13,33	14 (+14)	соціальний лібералізм
Соціал-демократична партія Естонії (19909)	9,27	9 (-1)	соціал-демократія
«Вітчизна» (2006)	8, 21	8 (+4)	Консерватизм, християнська демократія

Джерело: побудовано авторами на основі [17].

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Отже, за результатами виборів перемогу здобула проурядова Партія реформ, виборовши при цьому 37 депутатських мандатів з 101. Високою була і явка виборців – 63,5 %. Урядова коаліція була утворена у складі (60 депутатів): Партії реформ (37 мандатів), партії «Естонія 200» (16) та Соціал-демократичної партії Естонії (9). Рівень електоральної волатильності складав 22,7 %.

Болгарія (02.04.2023 – позачергові вибори до болгарського парламенту – Народних Зборів).

Народні збори Болгарії складаються з 240 депутатів, які обираються за пропорційною системою закритих партійних списків у 31 багатомандатному виборчому окрузі з 4 % виборчим бар'єром [17]. Парламентські вибори 2 квітня 2023 р. – це п'яті вибори за 2 останні роки. Парламентська криза в Болгарії пов'язана з майже 19 річним правлінням партії «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» на чолі з Б. Борисовим. За роки правління партія перетворилася на патрон-клієнтальну структуру, що і забезпечувало їй стабільну електоральну підтримку на парламентських виборах. В той же час з цією партією пов'язують корупційні скандали, кримінальну діяльність, наступ на демократію і верховенство права. Токсичність цієї партії попри її проєвропейську орієнтацію головна причина того, що більшість політичних сил відмовляються утворювати з нею урядову коаліцію.

Початок політичної кризи в Болгарії можна датувати 2021 р., коли на тлі втоми болгар від уряду Б. Борисова високий електоральний результат отримала популістська партія С. Тріфонова «Є такий народ». Характеристика парламентських виборів у Болгарії 04.04.2021 р., 11.07.2021 р., 14.11.2021 р., 02.10.2022 р. зроблено нами у статтях «Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору» [11], «Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року» [12].

Слід зазначити, що отримавши від президента мандат на створення уряду С. Тріфонов відмовився від пропозиції наслідком чого було призначення дочасних виборів. С. Тріфонов – популярний телеведучий і музикант, який зробив собі політичний імідж на висміюванні і критиці правлячої партії та її лідера, що і дозволило йому тріумфувати на виборах у 2021 р. «Успіх С. Тріфонова, – зазначають Ю. Остапєць і Ю. Копнець, продовжує тенденцію останніх років до підтримки «анти-політиків», лідерів, які прийшли в політику з інших сфер суспільного життя. Такими були засновники популістських партій, які за результатами парламентських виборів стали правлячими: «Рух п'яти зірок» в Італії (актор Б. Гріло), «Слуга народу» в Україні (актор В. Зеленський), «Список Мар'яна Шарєца» в Словенії (актор М. Шарєц)», «Звичайні люди і незалежні особистості» (І. Матович) [11; 12].

Таким чином, неможливість лідером нової популістської партії «Є такий народ» створити парламентську більшість вказує на ще одну тенденцію політичного розвитку «молодих» демократій: «анти-політики» (актори, музиканти і т. д.) вміють завойовувати серця і розум виборців, але вони, як правило, не здатні ефективно виконувати складні управлінські функції. А відтак їх політичні сили є недовговічними.

Результат такої діяльності вказаних партій, як правило, повне політичне фіаско: 04.04.2021 р. – нова партія С. Тріфонова здобуває 17,6 % голосів виборців (51 депутатське місце), а сам результат виборів називають «електоральною революцією»; 11.07.2021 р. – партія С. Тріфонова здобуває 24 % голосів виборців (65 депутатських місць), але її лідер відмовляється співпрацювати з іншими політичними силами; 14.11.2021 р. – партія С. Тріфонова втрачає рейтинг і отримує 9,5 % голосів (25 депутатських місць); 02.10.2022 р. – вона не змогла подолати виборчий бар'єр (політичне фіаско) [11].

Головне соціально-політичне розмежування, яке починаючи з 2021 р. структурує болгарську партійну систему – це розмежування між посткомуністичними силами («мейнстрімними» політичними партіями) і новими проєвропейськими, ліберально налаштованими партійними структурами. Відповідно до нього головними конкурентами на виборах 2 квітня 2023 р. були два блоки: 1) блок консервативної, проєвропейської партії «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» (ГЄРБ) Б. Борисова та партії «Союз» демократичних сил (СДС). Близькою до них і відповідно можливий партнер урядової коаліції – Болгарська соціалістична партія; 2) блок ліберальних по своїй суті партій «Продовжуємо зміни» (лідер експрем'єр К. Петков) та «Демократичної Болгарії» (ПЗ – ДБ). Протиріччя між цими політичними силами є настільки гострим, що між ними виключена будь яка можливість коаліційних домовленостей. З цього приводу Б. Борисов заявив: «Я називаю це відповідальною поведінкою діаметрально протилежних сторін, між якими є ненависть, але які водночас мають стовідсотково ідентичні програми» [13].

Практично не змінився до початку виборчої кампанії і акторний склад партійної системи. Зазначимо, що політична криза в Болгарії поступово збільшує рейтинг проросійських політичних сил: партія «Відродження» збільшила своє представництво в Народних зборах на 14 депутатів (27 депутатських місць). Результати парламентських виборів 2 квітня 2023 р. подано в табл. 2.

Результати виборів до Народних зборів Болгарії 2 квітня 2023 року.

Партія/виборча коаліція (рік створення)	% голосів	К-ть місць	Ідеологія
Виборчий блок «ГЕРБ – Союз демократичних сил»	26,5	69 (+2)*	консерватизм, популізм, проєвропеїзм
Виборчий блок «Продовжуємо зміни – Демократична Болгарія»	24,5	64 (+11)	соціальний лібералізм
Партія «Відродження»	14,1	37 (+10)	національний консерватизм, русофільство, євроскептицизм
Партія «Рух за права і свободи» (1990)	13,7	36 (0)	соціальний лібералізм, захист інтересів турецької національної меншини
Болгарська соціалістична партія (1990)	8,9	23 (-2)	соціал-демократія, лівий популізм
Партія «Є такий народ» (2020)	4,1	11 (+11)	популізм, проєвропеїзм, соціальний консерватизм

Джерело: побудовано авторами на основі [17].

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Отже, результати виборів черговий раз показали незмінність політичного ландшафту Болгарії. Акторний склад парламенту залишився практично незмінним (індекс волатильності для парламентських партій становить 14,17 %). Два найбільш потужні блоки здобули приблизно однакову кількість місць. Такий й результат вказує і на розшарування у суспільстві. Його можна окреслити наступним чином: проєвропейсько налаштовані громадяни, які виграли від процесу модернізації і глобалізації і ті, які ностальгують за минулою, соціалістичною Болгарією, а значить програли від процесів глобалізації.

Також чергові вибори показали зростання симпатій до проросійської, антиєвропейської партії «Відродження» (кількість мандатів збільшилась на 10). У «Відродженні» зацікавлені у тому, щоб знову відбулися позачергові вибори з надією здобути ще більше депутатських мандатів. До проросійських сил, що пройшли до парламенту можна віднести і Болгарську соціалістичну партію (БСП), яка посіла п'яте місце (8,9 %). Представники партії в уряді виступали проти надання військової допомоги Україні [5].

На четвертому місці партія турецької меншини «Рух за права та свободи» (13,5 %). Також до парламенту з мінімальним результатом (4,1 %) повернулася популістська партія «Є такий народ» С. Тріфонов, яка, як уже відзначалося, зарекомендувала як така, яка нічого не здатна робити в реальному політичному житті (класичний зразок безвідповідального популізму) [5].

Однак на цей раз, здавалося б у патовій ситуації, але ж домовленостей було досягнуто. Це була не коаліційна домовленість, а домовленість між ГЕРБ та «Продовжуємо зміни» про ротацію урядів [13]. Подібна практика нині діє в Ірландії, де лідери двох коаліційних партій домовилися по черзі очолювати уряд.

Право першим створити уряд отримала партія «Продовжуємо зміни» і його очолить кандидат з блоку «ПЗ – ДБ» Н. Денков. Від ГЕРБ в уряді буде один представник єврокомісарка М. Габріель, яка обійме посаду віцепрем'єра та одночасно очолить Міністерство закордонних справ. «Як домовилися сторони, такий уряд буде працювати дев'ять місяців, після чого його замінить уряд від ГЕРБ – також на дев'ять місяців. В останньому, зазначають кореспонденти «Європейської правди», прем'єр-міністром стане М. Габріель, а Н. Денков обійме посади віцепрем'єра і голови МЗС» [13]. Таким чином будуть діяти уряди меншості, які будуть реалізовувати узгоджену двома блоками програму. Що буде після 18 місяців в угоді не обумовлюється. Можливо і шості позачергові вибори.

Отже, за результатами виборів конфігурація болгарської партійної системи не змінилася і вона залишилася двоблоковою багатопартійною системою. Практично не змінився і акторний склад партійної системи, а зміни торкнулися лише частки депутатських місць, які здобули політичні сили. І перш за все в умовах політичної кризи суттєво збільшила своє парламентське представництво проросійська та антиєвропейська партія «Відродження», а також повернулася до парламенту безвідповідальна популістська партія «Є такий народ».

Словаччина (30.09.2023 р. – позачергові вибори до словацького парламенту – Національної Ради Словацької Республіки). Національна Рада Словацької Республіки складається зі 150 народних

депутатів, які обираються за пропорційною системою загальнонаціональних відкритих партійних списків з виборчим бар'єром 5 % для політичних партій і 7 % для виборчих коаліцій [16, с. 306–308].

На попередніх виборах 2020 р. перемогу здобула популістська партія «Звичайні люди і незалежні особистості» (ЗЛНО) (25,0 % голосів виборців та 53 депутатські місця). Лідер партії І. Матович образно назвав результати виборів «третьою революцією»: «перша покінчила з епохою комунізму, друга з мечіаризмом (час стагнації і відродження авторитаризму за прем'єрства В. Мечіара), а третя – з ерою «фіцизму» (перебування при владі партії Р. Фіцо «Напряма – Соціальна демократія» («Напряма – СД» з 2006 р.)) [10].

Як і передбачалося урядова коаліція була утворена у складі політичних партій «Звичайні люди і незалежні особистості», «Ми – сім'я», «Свобода і солідарність» (СіС), «За людей». «Така коаліція, на думку Ю. Остапця та А. Ключковича, є багатоскладовою та несе в собі потенційні ризики для тривалості і результативності функціонування уряду: по-перше, коаліційні партнери не мають досвіду співпраці; по-друге, партіям не вистачає досвіду управління державою; по-третє, узгодження позицій діяльності буде непростим, оскільки «Звичайні люди і незалежні особистості» та «Ми – сім'я» – партії популістські, а «Свобода і солідарність», «За людей» – ідеологічно профільовані» [10, с. 65–67].

Непорозуміння між членами коаліції спочатку мали наслідком призначення прем'єр-міністром Словаччини Е. Гегера, а потім вихід з коаліції політичної партії «Свобода і солідарність» та призначення позачергових виборів на 30 вересня 2023 р.

У парламентських виборах 30 вересня 2023 р. брали участь 24 політичні партії і одна виборча коаліція утворена лідером політичної партії «Звичайні люди і незалежні особистості» І. Матовичем з політичними партіями «Християнська унія» та «За людей». Серед учасників виборчого процесу можна виокремити такі групи:

- 1) Партії-фаворити виборчих перегонів, які за даними соціологічних досліджень мали найвищий рейтинг: «Прогресивна Словаччина», «Напряма – Соціальна демократія», «Голос – Соціальна демократія» («Голос»);
- 2) Партії, які представляють інтереси угорської меншини в Словаччині: «Альянс» та «Угорський форум»;
- 3) Парламентські партії: «Ми – родина», «Свобода і солідарність», коаліція І. Матовича («Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей»);
- 4) Націоналістичні, ультраправі партії: «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина», «Республіка»;
- 5) Політичні партії экс-урядовців Словаччини: «Сині, Міст – Хід» (М. Дзурунда), «Демократи» (Е. Гегер);
- 6) «Старі» партії, які неодноразово були представлені у парламенті: Словацька національна партія (СНП) та Християнсько-демократичний рух (ХДР).
- 7) Низка маловпливових політичних партій: «Піратська партія – Словаччина», «Справедливість», «Патріотичний блок» та інші.

Позачергові парламентські вибори в Словаччині проходили у складних внутрішніх і зовнішньополітичних обставинах, коли на електоральний вибір впливали такі чинники: сильна інфляція, економічні негаразди та погіршення рівня життя громадян; енергетична криза, міграційні проблеми, російсько-українська війна. При чому російсько-українська війна була однією з ключових тем виборчої кампанії, яка поділяла як словацький політикум, так і електорат на два великі табори. Перший – партії «Напряма – СД», «Республіка», СНП, які виступали за припинення військової підтримки Україні. Вказані партійні структури відомі своїми симпатіями до В. Путіна та Росії. Другий табір – це центристські, ліберальні та консервативні партії, які підтримують Україну, санкції проти Росії, засуджують політику В. Путіна. До них відносимо «Прогресивну Словаччину», СіС, ХДР.

Окремо себе позиціонували коаліція І. Матовича (партії «Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей») та нова політична партія «Голос – Соціальна демократія», утворена П. Пеллегріні (однопартієць і соратник Р. Фіцо). І якщо з І. Матовичем і його виборчою коаліцією жодна з словацьких партій не хотіла мати ніяких відносин, оскільки її лідер зарекомендував себе на посаді прем'єр-міністра як людина яка не може працювати в команді і постійно провокує конфлікти (це була одна із причин розвалу урядової коаліції і проведення позачергових виборів), то на підтримку «Голосу» сподівалися як Р. Фіцо («Напряма – СД»), так і М. Шимечка («Прогресивна Словаччина»). Експертні оцінки

у ході виборчої кампанії, результати соціологічних досліджень дозволяли зробити висновок, що саме партія «Голос» буде мати «золоту акцію» при формуванні урядової коаліції [2; 8; 14].

«Вагомий вплив на результати виборів, – на думку О. Давимуки, – мала присутність у словацькому інформаційному просторі російської пропаганди, спрямованої на підрив довіри до західних партнерів, послаблення рівня суспільно-політичної підтримки допомоги Україні, недопущення нових санкцій проти Росії» [4]. Однією з причин «проросійськості» словаків було те, що «підвалинами на шляху до словацької державності стало слов'янофільство/панславизм, що тісно перепліталось з русофільством» [2]. При цьому ні тиранія російського царизму (XX ст.), ні вторгнення військ СРСР до Чехословаччини, ні агресивна політика «руського міра» у XXI ст. не змінювали ситуацію у сприйнятті словаками Москви. Після утворення власної держави словаки, на відміну від їхніх сусідів, продовжували демонструвати поглиблення відносин з посткомуністичною Росією, що в кінцевому результаті ледь не коштувало їм поверненням до авторитарного режиму та відмовою від членства в ЄС і НАТО.

Саме тому словаки за результатами опитування GLOBSEC (2018 р.) чи не найбільше у Центральній Європі підтримували політику В. Путіна. Навіть широкомасштабна війна, звірства в Бучі мало вплинули на переконання словаків (37 % продовжували вважати Росію головним стратегічним партнером) [2; 8; 14]. Це, на нашу думку, головна причина того, що лише у Словаччині російсько-українська війна мала вагомий вплив на електоральні настрої громадян, а відповідно до цього і будували свої виборчі месиджі головні актори виборчої кампанії. Результати виборів подано в табл. 3.

Табл. 3

**Результати виборів до Національної Ради Словацької Республіки
30 вересня 2023 року.**

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць	Ідеологія партії
Напря́м – Соціально демократія (1999)	22,9	42 (+4)*	лівоцентризм, соціал-демократія
Прогресивна Словаччина (2017)	17,9	32 (нова)	соціальний лібералізм, ейваронменталізм
Голос – Соціально демократія (2020)	14,7	27 (нова)	центризм, соціал-демократія
Коаліція «Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей»	8,8	16 (-37)	правоцентризм, консерватизм, популізм
Християнсько-демократичний рух (1990)	6,8	12 (+12)	консерватизм, християнська демократія
«Свобода і солідарність» (2009)	6,3	11 (-2)	лібералізм
Словацька національна партія (1989)	5,6	10 (+10)	словацький націоналізм, євроскептицизм, русофільство
Республіка (2021)	4,7	0	популізм, неонацизм, русофільство
Альянс (з 1994 р. Партія угорської коаліції, з 2021 р. перейменована на «Альянс»)	4,3	0	угорський націоналізм, захист інтересів угорської меншини

Джерело: побудована авторами на підставі [17]

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Отже, за результатами виборів у Словаччині можна зробити такі висновки:

1. Перемогу на виборах у Словаччині здобула партія экс прем'єр-міністра Р. Фіцо, яка отримала 22,9 % голосів і виборців та 42 депутатські мандати. Відповідно до чинного законодавства президентка Словаччини З. Чапутова доручила Р. Фіцо провести перемовини щодо утворення урядової коаліції. За результатами перемовин була підписана угода (11 жовтня) про утворення урядової коаліції у складі політичних партій: «Напря́м – Соціально демократія», «Голос – Соціально демократія», Словацька національна партія (79 депутатів).

2. Конфігурація партійної системи за результатами виборів отримала обриси двоблокової:

лівоцентристська урядова коаліція («Напря́м – СД», «Голос – Соціально демократія», СНП (79 депутатів)) та правоцентристська опозиція («Прогресивна Словаччина», ХДР, «СіС (55 депутатів)).

Коаліцію І. Матовича («Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей») важко розмістити на шкалі «ліві – праві», оскільки вона являє собою популістське утворення без чіткої ідеологічної ідентифікації.

3. Повернулися до парламенту «старі» політичні партії «Свобода і солідарність» та Християнсько-демократичний рух.

4. Не отримали депутатські мандати словацькі ультраправі партії. Якщо у 2020 р. ультраправа партія «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина» здобула 7,97 % (17 мандатів) і посіла четверте місце, то у 2023 р. вона взагалі не потрапляє до парламенту (0,8 %), а інша неонацистська (ультраправа) партія «Республіка», яку утворили «вихідці від Котлеби» не змогла подолати виборчий бар'єр, здобувши лише 4,7 % голосів виборців.

5. Другий електоральний цикл поспіль не пройшли до парламенту угорські партії. Вперше в електоральній історії Словаччини вони не отримали депутатські мандати у 2020 р. (угорські партії «Міст» та «Угорська спільнота»), а в 2023 р. угорська партія «Альянс» здобула 4,3 % голосів виборців, а «Угорський форум» – 0,1 %.

6. Індекс волатильності Педерсена для парламентських партій становить 56,6 %, а для електоральних – 44,6 %, що вказує на високий рівень неусталеності електоральних уподобань словацьких виборців.

7. Результати парламентських виборів у Словаччині виявили поляризацію політичних уподобань виборців, яка пов'язана, перш за все, з підтримкою/непідтримкою України у російсько-українській війні. А загалом перебіг виборів показав вразливість словацького суспільства до популістської риторики та російської пропаганди. Як наслідок ми спостерігаємо фрагментарність партійної системи, що не дозволяє партії «Напря́м – СД» отримати більшість у парламенті, а відтак вона має враховувати як політичні інтереси членів урядової коаліції, так і потужної опозиції, яку уособлюють «Прогресивна Словаччина», ХДР, СіС.

8. Нова словацька влада переглядає політику надання Україні військової допомоги на державному рівні, але в той же час не буде втручатися у діяльність приватних компаній, що виробляють військову техніку та зброю для України.

Польща (15.10.2023 р. – вибори до польського парламенту – Національних зборів Польщі). Національні збори Польщі складаються з двох палат – Сенату (100 депутатських місць, верхня палата) та Сейму (460 депутатських місць, нижня палата). Сенат обирається шляхом голосування в одномандатних округах, а Сейм – за відкритими партійними списками з прохідним бар'єром 5 % голосів для політичних партій і 8 % голосів для виборчих коаліцій у 41 багатомандатному виборчому окрузі [1; 16, с. 302–304].

За результатами попередніх парламентських виборів 2019 р. більшість у Сеймі здобула партія «Право і справедливість» (ПіС) – 43,8 % голосів виборців (235 депутатських мандатів). «Громадянська коаліція» відповідно здобула 27,2 % (134), виборча коаліція «Ліві» – 12,5 % (49), «Польська коаліція» – 8,5 % (30), партія «Конфедерація Свободи і Незалежності» – 6,8 % (11) [9]. Таким чином ПіС отримали в парламенті монобільшість сформувавши новий уряд. Це була друга поспіль перемога ПіС на парламентських виборах.

Парламентські вибори 15 жовтня 2023 р., на думку експертів, мають стати знаковими як для самої країни, так і для Європейського Союзу загалом. Йдеться про те, що опитування польських громадян засвідчили, що ПіС не має шансів утворити нову урядову коаліцію, а 60 % поляків хочуть змін як у внутрішній, так і зовнішній урядовій політиці країни. Натомість такі шанси отримує опозиційна «Громадянська коаліція» на чолі з Д. Туском, яка обіцяє повернути країну на європейські рейки, заявляючи про «орбанізацію Польщі» партією «Право і справедливість». Відносини з Україною також стали частиною передвиборчих месиджів головних електоральних гравців. І якщо з боку ПіС можна було почути образи в українську сторону на кшталт «припинення військової допомоги», «Україна повинна бути вдячна Польщі» і т. д., то «Громадянська коаліція» заявила про всебічну підтримку нашої держави [3; 15]. Результати виборів подано в табл. 4.

Результати виборів до польського Сейму 15 жовтня 2023 року.

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць	Ідеологія партії
Право і Справедливість (2001)	35,4	194 (-41)*	націонал-консерватизм, помірний євроскептицизм
Громадянська коаліція (2018)	30,7	157 (+23)	ліберальний консерватизм, проєвропеїзм
Коаліція «Третій шлях» (2023)	14,4	65 (+35)	християнська демократія, проєвропеїзм, зелена політика
Партія «Нові ліві» (2021)	8,6	26 (-23)	соціал-демократія, есоціал-лібералізм
Конфедерація свободи та незалежності (2019)	7,1	18 (+7)	польський націоналізм, євроскептицизм
Німецька національна меншина	0	0 (-1)	Захист прав німецької національної меншини

Джерело: побудована авторами на підставі [17].

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Отже перемогу на виборах здобула партія «Право і справедливість» (35,4 %), яка відстоює ідеї правоцентристського католицького консерватизму. Опозиційна «Громадянська коаліція» (ГК) на чолі з Д. Туском здобула 30,7 % голосів виборців і 157 депутатських мандатів, що на 23 більше ніж на попередніх виборах. Коаліцію утворюють партії «Громадянська платформа», «Новочесна», «Польська ініціатива» та «Зелені». ГК декларує підтримку і захист ліберальних демократичних цінностей, орієнтуючись на покращення діалогу з ЄС, який на думку її лідерів за часів домінування ПіС почав заходити в тупик.

Коаліція «Третій шлях» здобула 14,5 % голосів виборців (65 депутатських мандатів). Утворена напередодні парламентських виборів у 2023 р. та включає «Польську народну партію» і партію «Польща 2050». Партія «Нові ліві» отримала 8,6 % голосів виборців, а ультраправа партія «Конфедерація свободи і незалежності» (Конфедерація) 6,7 %.

Таким чином за результати виборів можна зробити такі висновки. По-перше, результати виборів свідчать про те, що польське суспільство не змогло чітко визначитись у виборах між право і лівоцентристами. Це в свою чергу приведе до довгого шляху у формуванні урядової коаліції: ПіС і Конфедерація як можливі учасники коаліції мають 212 мандатів, а ГК, Третій шлях і Ліві – 248 мандатів. Але право на формування урядової коаліції отримає партія-переможець – ПіС.

По-друге, незначний розрив між ПіС і ГК свідчить про поляризацію політичних уподобань та зростання запиту на оновлення польського політикуму, а значить внутрішньої та зовнішньої політики. Про це свідчить і рекордно високий рівень явки виборців – 74,3 %.

По-третє, якою б не була урядова коаліція, підтримка Польщею України буде продовжена. Певний негатив у відношеннях між двома державами був пов'язаний з виборчою кампанією і не більше, оскільки в Європі Польща залишається як одна із найбільш «антиросійських» держав.

По-четверте, поразку на виборах отримала ультраправа партія «Конфедерація свободи та незалежності». Розраховуючи на 18 % голосів виборців і «золоту акцію» для утворення коаліції, за результатами виборів вона отримала найменший результат (7,16 %). Риторика партії мала антисистемний, антиміграційний, антизахідний та антиукраїнський характер [6].

Вказаний результат показав, що польське суспільство не сприймає такої риторики, а тому її потрібно корегувати з настроями поляків. У поразці був звинувачений один із лідерів-засновників партії, проросійський політик Я. Корвін-Мікке, який на думку однопартійців своїми наративами «відлякав виборців». Відтак він був виключений з Ради лідерів партії, а його членство в партії призупинено.

По-п'яте, рівень волатильності за результатами виборів становить 14,1 %, що засвідчує стабільність уподобань виборців, а в нашому випадку їх розподіл між 5 політичними силами, які отримали депутатські мандати на парламентських виборах 2019 та 2023 рр.

Отже, результати парламентських виборів 2023 р. у країнах Центральної Європи показали, що російсько-українська війна має вагомий вплив на їх результати. І ця тенденція в майбутньому буде

посилюватися. І якщо результат виборів у Естонії, Болгарії і Польщі не змінив політику цих країн щодо України, то електоральний результат Словаччини кардинальним чином змінює ставлення до України. Урядовий кабінет Р. Фіцо відразу задекларував про припинення військової допомоги Україні.

Список використаних джерел:

1. Виборчі системи з відкритими списками: в пошуках оптимальної моделі для України. К., 2017. 116 с.
2. Герасимчук С. Проросійська Словаччина, що постачає зброю ЗСУ. Розповідаємо про складного сусіда України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/19/7162001/> (дата звернення: 23.08.2023).
3. Давимука О. Парламентські вибори в Польщі 2023: підсумки і перспективи польської зовнішньої політики. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/parlamentski-vybory-v-polshchi-2023-pidsumky-i-perspektyvu> (дата звернення: 17.10.2023).
4. Давимука О. Результати парламентських виборів у Словаччині. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/202310/az_vibori_slovachchina_03102023.pdf (дата звернення: 17.10.2023).
5. Драпак М. Криза на користь друзів РФ: що змінять для Болгарії дострокові парламентські вибори. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/31/7158976/> (дата звернення: 23.09.2023).
6. Желіховський С. Поразка українофобів: як польська «Конфедерація» розвалюється після виборів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/27/7172292/> (дата звернення: 27.10.2023).
7. Ємець М., Сидоренко С. Е-вибори проти популістів: як інтернет-голосування в Естонії закріпило підтримку України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/6/7157412/> (дата звернення: 23.09.2023).
8. Конишев Д. Чи стане Словаччина ще однією Угорщиною? Чого чекати від проросійської коаліції у сусідів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/11/7171146/> (дата звернення: 17.10.2023).
9. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України: дис. ... канд. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf (дата звернення: 17.06.2022).
10. Остапець Ю., Ключкович А. Партійна система Словаччини: проблеми функціонування та тенденції розвитку на сучасному етапі. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 59–67.
11. Остапець Ю., Копинець Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 82–90.
12. Остапець Ю., Мартинкович М. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 82–93.
13. Панченко Ю., Драпак М. Два уряди і жодної коаліції: як Болгарія вийшла з політичної кризи та що це змінить для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/24/7162338/> (дата звернення: 23.09.2023).
14. Панченко Ю. Зупинити проросійський реванш: від кого залежить формування нового уряду Словаччини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/09/15/7169406/> (дата звернення: 23.09.2023).
15. Панченко Ю. Польща втрачає монобільшість: якою буде нова коаліція і що це означатиме для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/10/7171035/> (дата звернення: 20.10.2023).
16. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
17. The European Elections Monitor. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/publications/observatoire-des-elections-en-europe/2023> (дата звернення: 15.10.2023).

Василь БУСЛЕНКО,

завідувач кафедри політології та публічного управління

Сергій БАЙРАК,

доцент кафедри політології та публічного управління

(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В СЛОВАЧЧИНІ 2023 Р. ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

30 вересня 2023 р. в Словаччині відбулися позачергові парламентські вибори. Більшість голосів (23 %) отримала популістська партія «Курс – соціал-демократія» (SMER-SD) на чолі з колишнім словацьким прем'єр-міністром Р. Фіцо. Проєвропейська ліберальна партія «Прогресивна Словаччина» (*Progresívne Slovensko*) набрала майже 18 % голосів виборців. Лівоцентристська партія «Голос» (*Hlas – sociálna demokracia*) отримала 14,7 % голосів і посіла третє місце в парламентських перегонах. Також

подолали бар'єр у 5 % правоцентристська партія «Звичайні люди і незалежні особи» (OLaNO); «Християнсько-демократичний рух» (KDH); ліберальна партія «Свобода і солідарність» (SaS); націоналістична і євроскептична «Словацька національна партія» (SNS) [1].

Від конфігурації політичних сил в словацькому парламенті та уряді залежить рівень військово-політичної підтримки України у боротьбі з російським агресором за відновлення територіальної цілісності та подальші перспективи вступу до Європейського Союзу та НАТО. До виборів Братіслава активно надавала Україні зброю і залишалась важливим логістичним хабом постачання західної допомоги. Станом на 31 липня 2023 р. тимчасовий захист в країні отримали 105 тис. українських громадян [2]. Позитивною залишалася роль словацького уряду у врегулюванні зернового конфлікту з Україною. Тому досить важливо з точки зору перспектив українсько-словацьких відносин проаналізувати як позиціонують себе партії, що прийшли в парламент в 2023 р.

Лідером виборчих перегонів став «SMER-SD» на чолі з Р. Фіцо. Характерно, що політик після вбивства журналіста Я. Куцьяка та його нареченої М. Кушнірової в 2018 р. залишив посаду глави уряду проте зумів знову накопичити політичний капітал. Значною мірою це вдалося за рахунок реалізації проросійського та антиукраїнського курсу, що відображало погляди значної частини жителів Словаччини. За період каденції останніх чотирьох урядів три з половиною роки в словацькому суспільстві були виразні проукраїнські та прозахідні настрої. Проте в останній рік ситуація істотно змінилася. В контексті останнього соціологічного опитування, проведеного аналітичним центром GLOBSEC в восьми країнах Середньої та Східної Європи, Словаччина мала найбільш проросійські та антизахідні настрої [4]. Лише 40 % словаків сприймають росію як винуватця війни проти України. В той же час 34 % переконані, що російську агресію спровокував Захід, а 17 % звинувачують Україну. Крім того, 76 % словаків категорично виступають проти антиросійських санкцій, а 69 % відкидають військову допомогу Україні. «Словаччина показує, що відбувається, коли збігаються кілька чинників: брак довіри до інституцій, суспільство, яке схильне вірити фейковим новинам, і впливові політичні актори, які можуть використовувати розчарування та страхи суспільства на свою користь», – зазначає аналітик Центру демократії GLOBSEC & Resilience К. Клінгова [4].

SMER-SD займає досить радикальні по відношенню до України позиції, повторюючи проросійські наративи під приводом яких росія почала вторгнення в нашу державу. Зокрема, у випадку входження SMER-SD до уряду її чільник обіцяє більше не надсилати зброю та боєприпаси Україні, ставить під сумнів надію на деокупацію захоплених росією територій, особливо Криму [2]. Радикалізм Р. Фіцо можна розглядати як свого роду намагання акумулювати протестний електорат. На думку словацького політолога А. Марушяка, партія «SMER-SD» наближена до правового популізму [3], що може свідчити про певний розрив між проголошеною до виборів риторикою та безпосередньою реалізацією політики. Водночас входження Словаччини до ЄС та НАТО дещо звужують радикалізм Р. Фіцо. Згідно з резолюціями Парламентської асамблеї Ради Європи та Європейського парламенту 6 лютого 2023 р. депутати Національної Ради Словацької Республіки ухвалили резолюцію, в якій засудили російську агресію в Україні та висловили підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Зокрема, засуджено масштабні напади Росії на мирне населення, цивільні об'єкти та ключову енергетичну структуру. Національна Рада визнала нинішній російський режим терористичним, а Росію державою, що підтримує тероризм. Тому будь-які зміни в підходах до даного питання матимуть негативну реакцію вищезазваних європейських інституцій, що може послабити репутаційний та статусний капітал як Р. Фіцо так і його команди.

Ще одним фаворитом виборчих перегонів стала інша соціал-демократична партія «Hlas – sociálna demokracia». Її очолює колишній голова уряду П. Пеллегріні, який раніше входив до партії «SMER-SD» і вважається вірним поплічником Р. Фіцо. Він досить нестабільний у питаннях зовнішньої політики і не виключає співпраці зі своїм колишнім наставником. У випадку формування коаліційного союзу разом з партією «Hlas» в ньому можуть бути суттєві розбіжності так як остання підтримує постачання боєприпасів Україні і розділяє позицію ЄС щодо російського вторгнення.

Ймовірним коаліційним партнером «SMER-SD» є SNS, яка спрямовує свої зусилля на досягнення вузького співробітництва Словаччини та Росії. Загалом «SMER-SD», «Hlas – sociálna demokracia» та SNS могли б створити мінімально виграшну коаліцію і отримати 79 зі 150 місць в парламенті, що на думку Ю. Марушяка варто розглядати як нестабільне явище [3].

Найбільш вигідним для України але мало ймовірним залишається сценарій, коли до «SMER-SD»

та «*Hlas – sociálna demokracia*» приєднується *KDH*, який є прозахідним і підтримує Україну. В даному випадку можемо припустити, що сформований уряд не буде радикально налаштований щодо надання воєнної допомоги Україні та її членства НАТО.

Таким чином, прихід до влади в Словаччині популістських політичних сил на чолі зі *SMER-SD* робить українсько-словацько відносини менш передбачуваними. Фактично Словаччина рухається по шляху уряду В. Орбана в Угорщині, що дозволяє змоделювати ймовірні ризики. За таких обставин зростає ймовірність згортання надання військової допомоги Україні, використання словацької території для її транзиту, ускладнення просування до членства в ЄС та НАТО. Радикалізм Р. Фіцо може дещо зменшитися на фоні консолідованого рішення ЄС щодо підтримки України в її боротьбі з росією та визнанні останньої спонсором тероризму а також необхідності досягнення компромісів з партнерами по коаліції. За умов створення мінімально виграшної коаліції може постати також питання стабільного функціонування самого уряду.

Список використаних джерел:

1. Давимука О. Результати парламентських виборів у Словаччині. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Дата оновлення: 03.10.2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-parlamentskykh-vyboriv-u-slovachchyni> (дата звернення: 05.10.2023).
2. Ерман Г. Вибори у Словаччині. Чому вони важливі для України і чи можуть виграти симпатки Москви. *BBC News Україна*. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ceqe999gqnpq> (дата звернення: 03.10.2023).
3. Krasnec T. Orbán i Fico europski tandem protiv naoružavanja Ukrajine. *Večernji List*. Дата оновлення: 03.10.2023. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/orban-i-fico-europski-tandem-protiv-naoruzavanja-ukrajine-1713628> (дата звернення: 04.10.2023).
4. Palata L. Słowacja. Czy dołączy do państw wspierających Rosję? *DW*. Дата оновлення: 14.06.2023. URL: <https://www.dw.com/pl/słowacja-czy-dołączy-do-państw-wspierających-rosję/a-65904137> (дата звернення: 04.10.2023).

Анатолій КЛЮЧКОВИЧ,

*завідувач кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК СЛОВАЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ

Партійно-політичний розвиток Словаччини у 2023 році був обумовлений насамперед позачерговими парламентськими виборами, які стали наслідком глибокої та тривалої кризи на державно-владному рівні. Додала суспільно-політичного антагонізму й російсько-українська війна, яка розділила словацькі партії на прихильників і противників підтримки України.

Позиціювання політичних партій у контексті передвиборчої кампанії опиралося як на нові месиджі, так і старі теми. Ключові теми парламентських виборів 2023 року: економічна ситуація та інфляція, енергетична криза та безпека кордонів, міжнародна політика та війна в Україні.

Партія «*Smer – sociálna demokracia*» (*Smer-SD*) на чолі Р. Фіцо будувала свою передвиборчу кампанію на популістській риторичній, жонглюючи лівими та правими гаслами, заграючи навіть з виборцями антисистемної орієнтації. У внутрішній політиці партія зосередилася на питаннях економічної кризи, забезпечення соціальних стандартів, захисту словацької ідентичності, безпеки кордонів і міграції, які традиційно мають важливе значення для виборців. Також чільне місце у партійній риторичній посідали питання зовнішньої політики, просочені проросійською пропагандою та спрямовані на дезорієнтованих і розчарованих виборців. Зокрема Р. Фіцо обіцяв своїм виборцям, що виступатиме за припинення військової допомоги Україні та проти антиросійської санкційної політики. Ситуація ускладнюється тим, що тою чи іншою мірою проросійські наративи ретрансплювали й представники інших політичних сил – *LSNS*, *Republika*, *SNS* [1, с. 37–38], які також мали реальні шанси пройти до парламенту.

Рівень підтримки *Smer-SD* невпинно зростає упродовж усього 2023 року, що можна пояснити значним суспільним невдоволенням діяльністю коаліційних урядів у 2020–2023 роках, у яких об'єднання

OL'aNO грало ключову роль. Р. Фіцо намагався зобразити електоральний вибір, що стояв перед словацькими громадянами, у дихотомічній площині – як вибір між хаосом і нестабільністю, що приписував владним партіям на чолі з OL'aNO, та передбачуваністю і порядком, які історично пов'язував з урядами під проводом Smer-SD.

Зі свого боку «OL'aNO a priatelja» (OL'aNO) на чолі з І. Матовичем намагалися звузити суспільне розуміння волевиявлення до вирішального вибору між нібито мафіозним правлінням Smer-SD і продовженням власної антикорупційної політики [4].

Ліберальна партія «Progresívne Slovensko» (PS) позиціювала себе як «третя сила», дистанціюючись від негативної політичної спадщини урядів Р. Фіцо та І. Матовича. Партія виступала за надання всебічної допомоги Україні, зобов'язалася захищати принципи ліберальної демократії та євроатлантичний вектор розвитку. Для України важливою була перемога партій правоцентристського спектра, насамперед PS, SaS, KDĽ, Demokratia, які мають прозахідну та проукраїнську позицію в контексті війни з російським агресором. Загалом передвиборча ситуація відображала поляризованість суспільства, суперечливість поглядів, зокрема і щодо російсько-української війни, а також розчарованість словаків діяльністю попередніх урядів [2, с. 288]. Тим не менш на парламентських виборах 2023 року явка становила 68,51 %, що є своєрідним електоральним рекордом за останні двадцять років. Така активна електоральна участь була доволі несподіваною, враховуючи високий рівень апатії та розчарування виборців.

За результатами виборів 2023 року сім політичних сил подолали виборчий бар'єр, забезпечивши собі представництво у національному парламенті.

Smer-SD став лідером за результатами підрахунку голосів виборців (22,94 %), випередивши свого головного конкурента PS (17,96 %) зі значним відривом [3]. Для PS результати виборів 2023 року стали найкращим результатом за час функціонування, попри дещо вищі очікування в рядах партії та електорату. На парламентських виборах 2020 року PS у коаліції з іншою ліберальною партією «Spolu» здобули 6,97 % голосів виборців, не подолавши 7 %-ий прохідний бар'єр, встановлений законом для блоків політичних партій. За останні роки партія суттєво наростила електоральний потенціал і претендує на головного виразника інтересів ліберального табору.

Оскільки ані Smer-SD, ані PS не отримали необхідної більшості, то партія «Hlas – sociálna demokracia» (Hlas-SD) отримала «золоту акцію» у формуванні життєздатного коаліційного уряду. Формування урядової коаліції зі Smer-SD на чолі прем'єр-міністром Р. Фіцо несе потенційні ризики для Hlas-SD, оскільки партія П. Пеллегріні може бути поглинена сильнішим партнером, зважаючи на їхню ідеологічну близькість і досвід Р. Фіцо в асиміляції електорату своїх коаліційних партнерів. Зі вступом до парламенту партій «Hlas-SD» і «Progresívne Slovensko» зберігся традиційно притаманний словацькій політиці тренд нових партій, які вперше здобувають парламентське представництво.

Попри суттєве зниження електоральної підтримки у порівнянні з минулими виборами, OL'aNO на чолі з І. Матовичем перевершив очікування, здобувши 8,89 % голосів. Однак коаліційний потенціал партії є мінімальним, зважаючи на її невдачі в урядуванні та скандальну політичну репутацію І. Матовича.

До парламенту повернулися дві програмні політичні сили, які в минулому неодноразово входили до правлячих коаліцій – консервативна KDĽ і націоналістична SNS. Партія «Kresťanskodemokratické hnutie» (KDĽ) здобула 6,8 % голосів, що дозволило отримати парламентське представництво після двох невдач на виборах 2016 і 2020 років. Партія «Slovenská národná strana» (SNS) отримала 5,6 % голосів і вкотре стала коаліційною партнеркою Smer-SD. Також партія «Sloboda a Solidarita» (SaS), очолювана Р. Суліком, зберегла рівень електоральної підтримки в понад 6 % голосів і відповідне представництво в парламенті.

Примітно, що після двох каденцій парламент залишила партія «Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko» (ĽSNS), діяльність якої має правоекстремістські ознаки. Однак у парламенті під прикриттям SNS і Smer все одно будуть представлені депутати, які дотримують ультраправих поглядів. Також втратила представництво в парламенті правопопулістська партія «Sme rodina» (2,21 %), яка була охоплена скандалами й не змогла консолідувати свою електоральну базу.

Ще два політичні суб'єкти наблизилися до виборчого бар'єра, але не подолали його – це ультраправа партія «Republika» (4,75 %) та об'єднання угорської меншини «Aliancia–Szövetség» (4,38 %). Вже вдруге поспіль у словацькому парламенті не буде політичної партії, яка представляла б інтереси угорської спільноти.

В контексті післявиборчої констеляції політичних сил окреслилися два основних формати коаліцій: перший на чолі зі Smer-SD, а другий під проводом PS. Найбільш вірогідним видавався саме перший варіант, який, зрештою, і підтвердився зі створенням коаліційного уряду з представників Smer-SD, Hlas-SD і SNS. Однак даний формат коаліційної співпраці важко визначити як перспективний і стабільний, з огляду на ідейно-політичні розбіжності партнерів і внутрішню крихкість коаліційних партій (насамперед SNS). Партійно-політичний розвиток Словаччини характеризується поєднанням персоніфікованої політики, фрагментованого партійного ландшафту та внутрішньої слабкості парламентських партій, що обумовлює постійне оновлення партійної системи та нестабільність урядів.

Перемога Smer-SD не стала несподіваною, але викликає чимало запитань щодо позиції Словаччини в міжнародному контексті – стосовно України, ЄС, НАТО та Заходу загалом. Антизахідна та пропутінська риторика викликає побоювання щодо появи ще одного неліберального режиму в Центральній Європі, який може ще більше підірвати хиткий консенсус щодо зовнішньої політики в ЄС. Однак не варто відкидати й точку зору, що Р. Фіцо кон'юнктурно використав питання зовнішньої політики як засіб здобуття підтримки виборців, щоб вже у владному статусі перешкоджати розслідуванню правоохоронними органами справ, пов'язаних зі Smer-SD у минулому, або ж прагматично надавати свою згоду щодо європейських ініціатив в обмін на слабший контроль ЄС за його внутрішньою політикою [4]. Все-таки варто очікувати, що політика уряду Р. Фіцо може суттєво вплинути на українсько-словацькі відносини, зокрема і в контексті підтримки України у боротьбі з російським агресором.

Список використаних джерел:

1. Месежніков Г. Словаччина в контексті агресії Росії проти України: внутрішній та зовнішньополітичний аспекти. *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. Вип. 1 (28). С. 29-45.
2. Ключкович А. Партійна система Словаччини в контексті сучасних викликів. *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія I* за заг. ред.: Ю.Остапця і М.Токаря; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 269-294.
3. *Statistický úrad Slovenskej republiky*. URL: <https://slovak.statistics.sk> (дата звернення: 10.10.2023).
4. Rybář M. The 2023 Slovak Parliamentary Elections: Fico's Return to Power is Likely but the New Government May Not Last Long (October 1st, 2023). URL: <https://whogoverns.eu/the-2023-slovak-parliamentary-elections-ficos-return-to-power-is-likely-but-the-new-government-may-not-last-long/> (дата звернення: 18.10.2023).

Mgr. Štefan IŽÁK, PhD,
vedecko-výskumný pracovník (Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Slovenská Republika)

UKRAJINA V SLOVENSKEJ PREDVOLEBNEJ KAMPANI

Úvod

V sobotu 30. septembra 2023 sa na Slovensku konali predčasné parlamentné voľby, ktoré boli vyústením politickej krízy tiahnucej sa od septembra 2022. Práve v septembri 2022 vládnú koalíciu opustila strana Sloboda a solidarita (SaS), čím vláda stratila v parlamente väčšinu. V decembri 2022 menšinová Hegerová vláda stratila aj dôveru v parlamente, v ktorom za jej koniec hlasovalo 78 poslancov zo 150, čo bola potrebná nadpolovičná väčšina.⁵⁰ V obmedzenom režime mala Hegerová vláda doviest' Slovensko k predčasným voľbám, ktoré po rokovaní medzi stranami ustanovil parlament na 30. septembra 2023. Po sérii konfliktov a korupčných škandálov však prezidentka Zuzana Čaputová v apríli 2023 odňala Hegerovej vláde poverenie na vykonávanie vládných právomocí a v máji vymenovala úradnícku vládu Ľudovíta Ódora.⁵¹

Vnútropolitická nestabilita však na Slovensku vládla prakticky od roku 2020, kedy sa k moci dostala vláda zložená zo štyroch strán: Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO), Sme rodina, SaS a Za ľudí. Vnútro-

⁵⁰ Trend. Vláda Eduarda Hegera končí. "Trend". Publikované 15/12/2022. URL: <https://www.trend.sk/spravy/vlada-eduarda-hegera-konci-odvolavanie-parlamente-neustala> (Citované 04/10/2023)

⁵¹ TASR. Prezidentka SR Zuzana Čaputová vymenovala novú vládu Ľudovíta Ódora. "Teraz". Publikované 15/05/2023. URL: <https://www.teraz.sk/slovensko/prezidentka-sr-zuzana-caputova-vymenov/714295-clanok.html> (Citované 04/10/2023)

koaličné rozpory umocňovali aj externé, krízové faktory, akými boli pandémie koronavírusu, plnoformátová ruská invázia na Ukrajinu, energetická kríza či vysoká miera inflácie.⁵² Neschopnosť vládnych strán riešiť tieto problémy pre občanov uspokojivým spôsobom malo za následok prehlbovanie nedôvery k týmto stranám. Igor Matovič, ktorý bol predsedom vlády v rokoch 2020-2021 (po ňom nastúpil do premiérskeho kresla spomínaný Heger) sa dokonca stal najnepopulárnejším politikom na Slovensku s dôverou len 8%, Eduard Heger dosiahol začiatkom septembra 2023 dôveru 16%.⁵³

Vzhľadom na tento kontext nie je prekvapivé, že vo voľbách 2023 uspeli hlavne opozičné strany, ktoré sľubovali zmenu voči Matovičovým a Hegerovým vládam a ich domácej a zahraničnej politike (týkajúcej sa aj Ukrajiny). Voľby vyhrala strana Smer – Slovenská sociálna demokracia (Smer-SSD) so ziskom 22,94% a 42 mandátmi v parlamente. Druhá skončila taktiež opozičná strana Progresívne Slovensko (PS) so 17,96% (32 mandátov) a tretia strana Hlas – Sociálna demokracia (Hlas-SD) so 14,7% (27). Vládna strana Oľano skončila až štvrtá s 8,89% (16). Päť percentné kvórum na vstup do parlamentu prekročili ešte strany Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) 6,82% (12), SaS 6,32% (11) a Slovenská národná strana (SNS) 5,62% (10).⁵⁴ Povolenie na povolebné rokovania o zostavení vlády dostal od prezidentky Smer-SSD. Bývalý predseda vlády z rokov 2006-2010, 2012-2016 a 2016-2018, Robert Fico toto povolenie využil a zložil vládu so stranou Hlas-SD, ktorej vedenie tvoria zväčša jeho bývalí kolegovia zo strany Smer, od ktorej sa oddelili pod vedením Petra Pellegriniho v roku 2020. Tretia koaličná strana je SNS, na ktorej čele stojí Andrej Danko. V takomto zložení má vláda nadpolovičnú väčšinu – 79 mandátov v 150-člennom parlamente.

Medzi hlavné ciele novej vlády bude, mimo iného, vysporiadanie sa so všetkými politickými, ekonomickými, bezpečnostnými, ale aj sociálnymi výzvami, ktoré pred Slovensko postavila nevyprovokovaná ruská invázia na Ukrajinu vo februári 2022. O tom ako bude nová slovenská vláda ku konfliktu na Ukrajine pristupovať sa môžeme dozvedieť z vyhlásení jednotlivých strán a ich členov v predvolebnej kampani.

Metodológia

Cieľom môjho príspevku je poukázať na to ako sa jednotlivé politické strany vyjadrovali ku konfliktu na Ukrajine v predvolebnej kampani a na základe ich vyjadrení interpretovať možné prístupy novej vlády k ruskej vojne na Ukrajine. Vo výskume som prostredníctvom aplikácie CrowdTangle monitoroval facebookovú komunikáciu strán,⁵⁵ ktoré podľa prieskumov verejnej mienky zverejnených počas posledného mesiaca kampane dosahovali 5% hranicu zvoliteľnosti.⁵⁶ Išlo celkovo o 9 strán, z ktorých som vybral reprezentatívne vzorky politikov podľa vzorca – päť prvých miest na kandidačnej listine a 150. miesto.⁵⁷ Kompletný prehľad monitorovaných politikov a strán nájdete v *prilohe č. 1*. V týchto voľbách sme totiž na Slovensku pozorovali trend, v ktorom strany na 150. miesto dávali vplyvné osobnosti. Výnimku v metodológii tvorí strana Oľano, ktorá svoje najvýraznejšie tváre umiestňuje na koniec kandidačnej listiny, od 150 miesta. V prípade tejto strany som vybral politikov od 150 miesta a taktiež prvé miesto kandidačnej listiny. Cez CrowdTangle som sledoval ich komunikáciu od 9. júna do 29. septembra 2023. Keďže táto aplikácia nevyhľadáva osobné profily užívateľov, niektorých politikov som nahradil ďalšími v poradí kandidačnej listiny s dohľadateľným profilom

Pomocou kľúčových slov som následne vyfiltroval obsah týkajúci sa výhradne ruskej vojny na Ukrajine. Kľúčové slová nájdete v *prilohe č. 2*. V tomto obsahu som sledoval počet príspevkov o Ukrajine a množstvo získaných interakcií (zásah publika daným obsahom) na úrovni politických strán a jednotlivých politikov. Na základe kvalitatívnej analýzy príspevkov som odhalil aj naratívy, ktorými strany interpretovali situáciu na Ukrajine. Je nutné podotknúť, že môj výskum sa týkal len určitého výseku diskurzu jednotlivých strán, ale aj

⁵² Najvyššiu mieru 15,4% dosahovala inflácia na Slovensku v novembri, decembri 2022 a februári 2023. Od marca 2023 inflácia na Slovensku klesá. V auguste 2023 už dosahovala 8,9%. Finančný kompas. Vývoj inflácie. "Finančný kompas". URL: <https://www.financnykompas.sk/grafy/vyvoj-inflacie> (Citované 09/10/2023)

⁵³ Pravda: Dôveryhodnosť politikov: Pellegrini je na špici podľa Focus-u, Fico u SANEP-u. Čaputová v jednom z prieskumov cúva. "Pravda". Publikované 03/09/2023. URL: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/680063-doveryhodnost-politikov-pellegrini-je-na-spici-podla-focus-u-fico-u-sanep-u-caputova-cuva/> (Citované 04/10/2023)

⁵⁴ Sme. Výsledky parlamentných volieb 2023. "Sme". URL: <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky> (Citované 09/10/2023)

⁵⁵ Komunikáciu na Facebooku som zvolil kvôli tomu, že je na Slovensku najvplyvnejšou sociálnou sieťou s najviac aktívnymi užívateľmi a až 54% ľudí využíva Facebook ako zdroj spravodajstva, čo je spomedzi sociálnych sietí najviac. Newman N. a kol.: Reuters Institute Digital News Report 2022. "Reuters Institute". URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf (Citované 04/10/2023).

⁵⁶ Sme. Prieskumy a preferencie politických strán. "Sme". URL: <https://volby.sme.sk/pref> (Citované 09/10/2023)

⁵⁷ Monitoroval som obsah strán Smer-SSD, PS, Hlas-SD, Oľano, Republika, SaS, Sme Rodina, KDH, SNS.

reprezentatívneho, keďže politici sa síce môžu na sociálnych sieťach vyjadrovať inou formou, čo je dané prostredím sociálnych sietí, ale hlavné posolstvá ostávajú rovnaké na všetkých platformách. Kandidáti na komunikáciu s voličmi nevyužívali len Facebook, ale aj iné sociálne siete (Instagram, Telegram, Twitter), billboardy, predvolebné diskusie v rádiách a televíziách. Zo skúmaných strán sa nakoniec do parlamentu nedostala len Republika (4,75%) a Sme rodina (2,21%).

Výsledky výskumu

Na základe kvalitatívnej analýzy obsahu príspevkov jednotlivých strán by som ich mohol rozdeliť do dvoch skupín. Prvá skupina strán Smer-SSD, Republika a SNS otvorene šíri proruské naratívy o vojne na Ukrajine. Kritizovali Ukrajinu a Západ za údajnú eskaláciu konfliktu. Odmietala akékoľvek dodávky zbraní na Ukrajinu. Pracovala s falošným naratívom útlaku až genocídy rusko-jazyčného obyvateľstva Ukrajiny, údajnými ukrajinskými fašistami. Reprodukovala frázy o mieri na Ukrajine, ktorý by sa mal zaistiť zastavením vyzbrojovania Ukrajiny a okamžitým diplomatickým rokovaním s Ruskom. Cenou za tento mier by mohlo byť aj prenechanie okupovaných teritórií Rusku. Podľa daných strán by Slovensko malo mať dobré vzťahy aj s Ruskom, ktoré pre Slovensko nepredstavuje hrozbu. EÚ by mala zrušiť sankcie, ktoré vraj nefungujú a škodia nám namiesto Ruska. Za vojnu bol v diskurze týchto strán zodpovedný Západ a Ukrajina, ktoré ohrozovali Rusko a to sa muselo brániť.

Strany ako PS, SaS, Oľano, Sme rodina a KDH by som mohol zaradiť na opačnú stranu politického spektra v otázke postoja k vojne na Ukrajine. Vinu za rozpútanie konfliktu jednoznačne pripisovali Rusku a nie Západu. Podporovali vojenskú, ekonomickú a humanitárnu pomoc Ukrajine. Presadzovali jednotný európsky postup voči Ukrajine, ktorého výsledkom by malo byť vyhnanie ruskej armády z ukrajinského územia a nastolenie trvalého mieru. Zasadzovali sa o taktiku vyzbrojenia Ukrajiny a tým pádom odstrašenia ruského agresora. Medzi tieto dva bloky strán radím stranu Hlas-SD, ktorá sa ku konfliktu stavala ambivalentne. Podporovala síce aj vojenskú pomoc Ukrajine, ale napríklad v prípade predania protivzdušného systému S-300 hovorila o ohrození Slovenska⁵⁸ a v prípade stíhačiek MiG-29 spochybňovala legálnosť tohto kroku.⁵⁹ Hlas taktiež pracoval s naratívom typickým pre Smer-SSD, Republiku a SNS, že vláda sa viac stará o Ukrajinu a Ukrajincoch ako o Slovensko, čím posilňoval antipatiu k Ukrajine a narúšal solidaritu spoločnosti s napadnutou krajinou.⁶⁰ Na rozdiel od Smeru však Hlas-SD podporoval posielanie zbraní na Ukrajinu na báze komerčných kontaktov, zatiaľ čo Fico hovoril, že na Ukrajinu už nepošle ani náboj.⁶¹

Ako vidíme v *grafe č. 1*, k téme vojny na Ukrajine sa najčastejšie vyjadrovali skúmaní politici z proruskej SNS. Na účtoch monitorovaných politikov z tejto strany som identifikoval 62 príspevkov venujúcich sa Ukrajine. Druhá najaktívnejšia v počte príspevkov bola strana PS (50), za ňou nasledoval Smer-SSD (42), Republika (42). Pre ostatné strany nebola vojna na Ukrajine tak podstatná téma a počet príspevkov u nich jednotlivo nepresahoval 30.

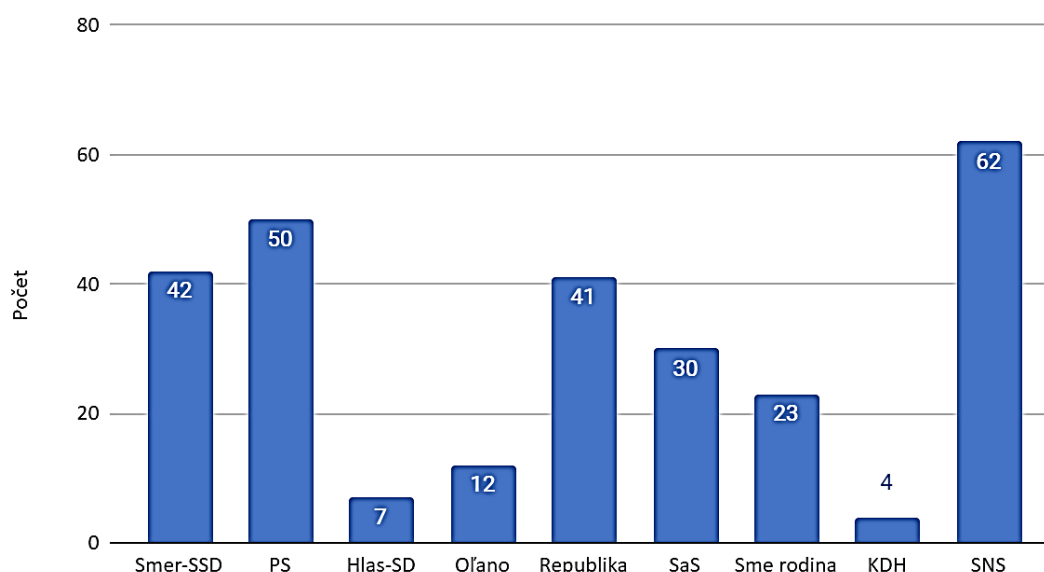
⁵⁸ Sita. Hlas-SD považuje presun S-300 na Ukrajinu za ohrozenie Slovenska. Nad' vraj nesplnil sľub (video). "Sita". Publikované 08/04/2022. URL: <https://sita.sk/hlas-sd-povazuje-presun-s-300-na-ukrajinu-za-ohrozenie-obrany-slovenska-nad-vraj-nesplnil-sľub/> (Citované 04/10/2023).

⁵⁹ Hlas-SD: Tlačová správa: Sme presvedčení, že rozhodnutie o darovaní stíhačiek MiG 29 štátu vo vojnovom konflikte je zásadnou otázkou. "Strana-Hlas". Publikované 17/03/2023. URL: <https://strana-hlas.sk/aktuality/patricia-medved-macikova/tlacova-sprava-sme-presvedceni-ze-rozhodnutie-o-darovani-stihačiek-mig-29-statu-vo-vojnove-konflikte-je-zasadnou-otazkou/> (Citované 04/10/2023).

⁶⁰ Hlas-SD. Napriek vojne musí vláda riešiť problémy ľudí na Slovensku. "Strana-Hlas". Publikované 08/03/2022. URL: <https://strana-hlas.sk/tema/ukrajina/> (Citované 04/10/2023).

⁶¹ Mašková M. Fico: Pokud bude Smer v budúci vládě nepošleme na Ukrajinu ani jeden jediný náboj. "iRozhlas". Publikované 21/08/2023 URL: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/robert-fico-smer-rozhovor-ukrajina-slovensko-volby_2308211607_epo (Citované 09/10/2023).

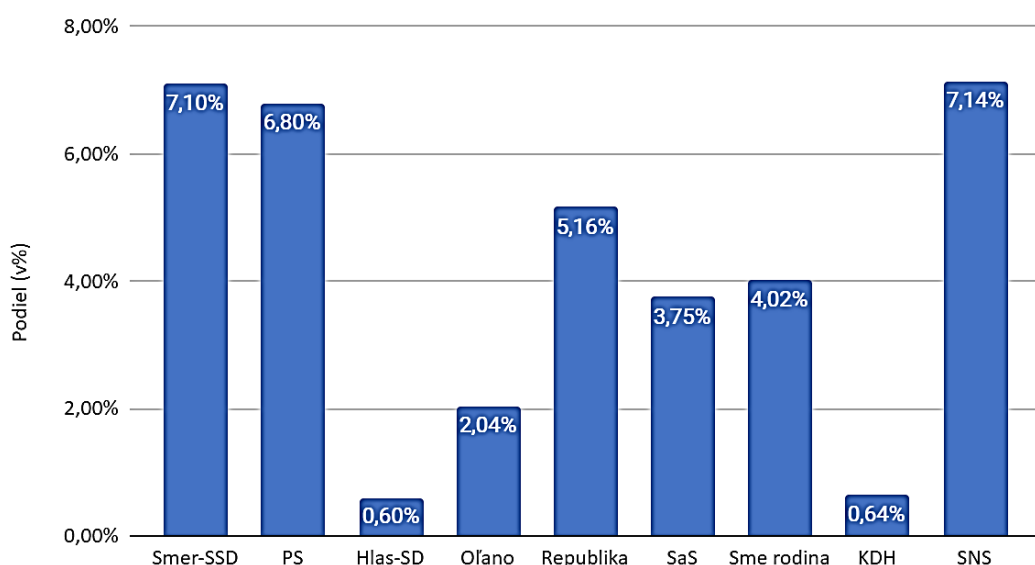
Graf č. 1: Počet príspevkov (strany)

Tento trend sa potvrdil aj pri podiele príspevkov o Ukrajine z celkového počtu ich príspevkov v danom období (graf č. 2). Aj v tomto ukazovateli bola najaktívnejšia SNS so 7,14%, za ňou nasledoval Smer-SSD so 7,10%, PS 6,80% a Republika 5,16%. Z výsledkov vidíme, že proruské strany o konflikte informovali častejšie ako ostatné strany, ktoré sa viac venovali iným témam. Výskum nám teda ukázal, že téma konfliktu na Ukrajine bola na Facebooku počas predvolebnej kampane výraznejšie reprodukovaná proruskými stranami. V počte a podiele príspevkov o Ukrajine dokázala proruským stranám čiastočne konkurovať len strana PS. Percentuálne podiely príspevkov o Ukrajine na Facebooku môžu síce na prvý pohľad naznačovať, že vojna na Ukrajine nebola výraznou predvolebnou témou, opak je však pravdou. Strany sa Ukrajine venovali takmer vo všetkých predvolebných debatách, pretože ich témami bola aj zahraničná politika. Ak aj berieme do úvahy fakt, že zahraničná politika zvyčajne nepatrí medzi hlavné predvolebné témy, tak 5-7% podiel medzi najaktívnejšími stranami nie sú zanedbateľné hodnoty.

Graf č. 2

Graf č. 2: Podiel (v%)

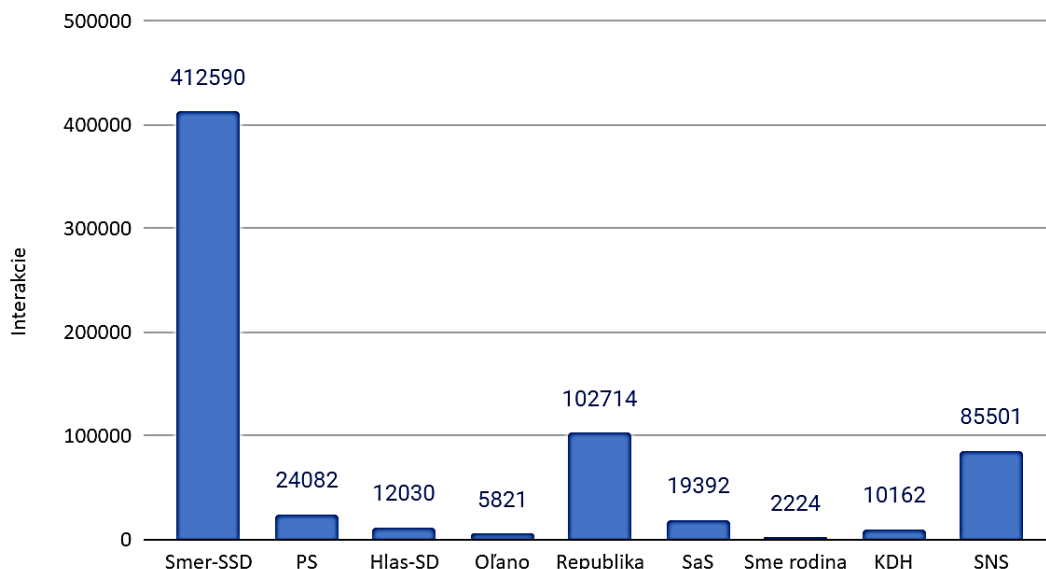

Najvýraznejšia bola dominancia proruských strán v oslovovaní publika svojimi príspevkami o Ukrajine. V počte interakcií totiž oproti proukrajinským stranám na Facebooku jednoznačne dominovali (vid'. graf č. 3). Politici za Smer-SSD na príspevkoch o Ukrajine získali 412 590 interakcií, za ňou nasledovali politici Republiky

s 102 714 interakciami a SNS 85 501. S veľkým odstupom na štvrtom a piatom mieste skončili najpopulárnejšie proukrajinské strany PS s 24 082 interakciami a SaS 19 392. Počet interakcií je platný k 2. októbru, kedy prebiehal zber dát prostredníctvom CrowdTangle.

Graf č. 3

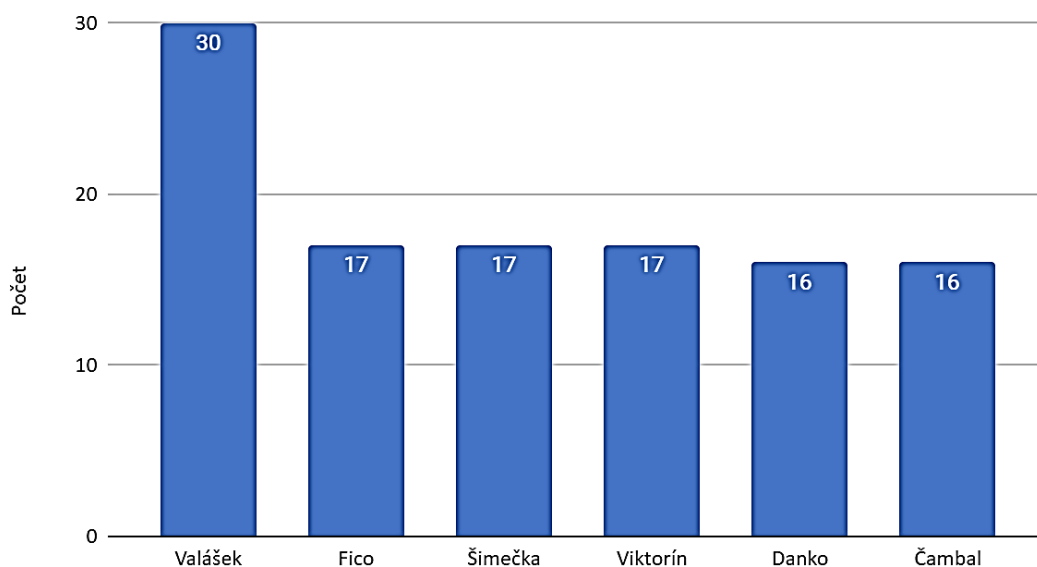
Graf č. 3: Interakcie (strany)

Dominancia proruských politikov sa prejavovala aj na jednotlivých účtoch politikov. V *grafe č. 4* môžeme pozorovať politikov, ktorí o Ukrajine referovali najčastejšie. Najviac príspevkov síce publikoval kandidát za PS Tomáš Valášek (30) avšak v interakciách nedosahoval vplyv proruských politikov. S výnimkou Valáška a Šimečka však aj tejto štatistike dominovali proruskí politici zo strán Smer-SSD (Fico), Republika (Viktorín) a SNS (Danko, Čambal).

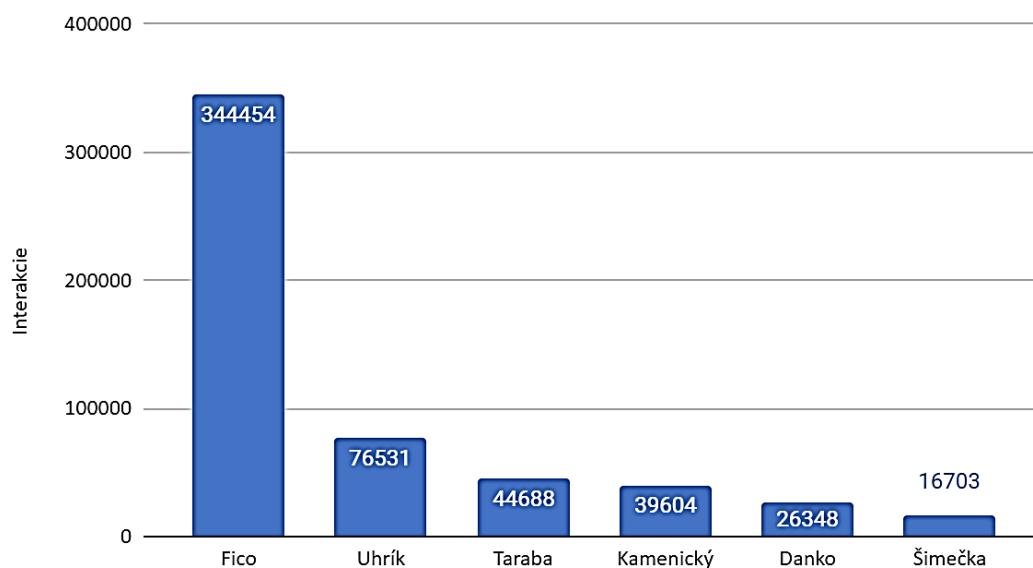
Graf č. 4

Graf č. 4: Počet príspevkov (politici)

V počte interakcií bol najúspešnejším politikom Robert Fico (344 454), vid' *graf č. 5*. Za ním nasleduje predseda strany Republika Milan Uhrík, kandidát za SNS Tomáš Taraba, kandidát Smeru Ladislav Kamenický, predseda SNS Andrej Danko a predseda PS Michal Šimečka. Šimečka je medzi najúspešnejšími piatimi politikmi jediným zástupcom proukrajinských strán.

Graf č. 5: Interakcie (politici)

Najpopulárnejší príspevok publikoval Robert Fico 24. septembra.⁶² Vo videu reagoval na českého prezidenta Petra Pavla, ktorý povedal, že keby sa Fico stal premiérom, hrozilo by zhoršenie vzťahov medzi Českom a Slovenskom. Fico vo videu zopakoval niekoľko kľúčových posolstiev o Ukrajine, s ktorými jeho strana pracuje prakticky od začiatku ruskej invázie. Fico tvrdil, že na Ukrajinu má Smer-SSD suverénny názor, ktorý nie je ovplyvnený tlakom zo západu. Smer-SSD podľa neho presadzuje okamžité zastavenie dodávok zbraní Ukrajine, pretože tie vraj len predlžujú konflikt. Tiež navrhoval zastavenie bojov a rokovania o mieri. V kontexte jeho vyjadrení však bolo zrejmé, že túto výzvu adresoval len ukrajinskej strane. Pokračoval o neúčinnosti protiruských sankcií a opakoval, že Smer bude vetovať prípadné členstvo Ukrajiny v NATO. Tento post nazbieral 69 562 interakcií, pričom priemer jeho postov o Ukrajine je 20 262, čo je jednoznačne najviac zo všetkých monitorovaných politikov. Priemer Smeru je 9 823, čo je najviac zo všetkých strán.

Najúspešnejším príspevkom Milana Uhríka (17 175 interakcií)⁶³ bolo video z európskeho parlamentu, v ktorom Uhrík kritizoval EÚ za to, že sa nevenuje problémom občanov členských krajín, ale len Ukrajine. Uhrík sa týmto spôsobom snažil na jednej strane očierniť EÚ a na druhej strane spochybniť pomoc a solidaritu EÚ s napadnutou Ukrajinou.

Tomáš Taraba najviac zabodoval s príspevkom (8465)⁶⁴, v ktorom sa tešil z výroku poľského premiéra Mateusza Morawieckeho, že Poľsko zastaví vojenskú pomoc Ukrajine. Taraba v príspevku nazýva ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského „arogantným“, čím sa voči Zelenskému pokúša znížiť sympatie verejnosti. Zároveň tým dáva odkaz svojmu publiku, že zastavenie vojenskej pomoci Ukrajine je správne a to aj napriek tomu, žeby to mohlo znamenať výrazné oslabenie ukrajinskej armády, čo by v dôsledkoch najviac vyhovovalo Rusku.

Ladislav Kamenický zaujal príspevkom (7830)⁶⁵, v ktorom kritizuje úradnícku vládu za údajnú nečinnosť v otázke cien elektriny a plynu na rok 2024. Údajnú nečinnosť v tejto téme dáva Kamenický do kontrastu s vojenskou pomocou Ukrajine, ktorej sa podľa podpredsedu Smeru vláda venuje viac ako cenám energií pre občanov Slovenska. Kamenický sa tak snaží kritizovať vládu a zároveň delegitimizovať pomoc Ukrajine.

Najúspešnejší príspevok Andreja Danko (8065)⁶⁶ tvorí zostrih jeho výstupu v televíznej, predvolebnej

⁶² Fico R. "Facebook". Publikované 24/09/2023. URL: <https://www.facebook.com/100044229289610/posts/889520495865585> (Citované 09/10/2023).

⁶³ Uhrík M. "Facebook". Publikované 14/06/2023. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=637163898465977> (Citované 09/10/2023)

⁶⁴ Taraba T. "Facebook". Publikované 21/09/2023. URL: <https://www.facebook.com/100057452769251/posts/799269495331469> (Citované 09/10/2023)

⁶⁵ Kamenický L. "Facebook". Publikované 31/07/2023. URL: <https://www.facebook.com/100057438198143/posts/753338409924092> (Citované 09/10/2023)

⁶⁶ Danko A. "Facebook". Publikované 13/07/2023. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=933844514361327> (Citované 09/10/2023)

debate. Danko v nej tvrdí, že Ukrajina už ostane rozdelená a okupované územia už od Ruska nezíska. Podľa Danko by sme sa s tým mali zmieriť a preto pomoc Ukrajine nemá zmysel. Jedinou možnosťou na ukončenie konfliktu je podľa Danko len rokovanie s Ruskom bez ohľadu na to, či ruská armáda opustí Ukrajinu.

Michal Šimečka získal najviac interakcií (3313) na príspevku⁶⁷, v ktorom zverejnil *tweet* českej hokejovej legendy Dominika Haška, ktorý sa o Šimečkovi vyjadril pochvalne. Šimečka v príspevku ocenil Haškov postoj ku konfliktu na Ukrajine. Hašek od začiatku invázie kritizuje Rusko a podporuje Ukrajinu. Hašek sa aktívne angažuje v otázke humanitárnej pomoci Ukrajine a taktiež na športovom poli, kde presadzuje zákaz účasti ruských a bieloruských športovcov na medzinárodných športových podujatiach.⁶⁸

Záver

Počas vlády Eduarda Hegera patrilo Slovensko k lídrom vo vojenskej pomoci Ukrajine v porovnaní s veľkosťou ekonomiky. V pomere k svojmu hrubému domácejmu produktu (HDP) patrí Slovensko medzi siedmich najväčších podporovateľov Ukrajiny, keďže vynaložilo na pomoc Ukrajine 0,648% svojho HDP. Pred ním sa nachádza len Nórsko, Litva, Estónsko, Lotyšsko, Dánsko a Poľsko. Ak by sme sa pozreli len na vojenskú pomoc Ukrajine v podiele k HDP, tak by Slovensko dokonca preskočilo Poľsko a umiestnilo sa na 6. mieste s podielom 0,633% HDP.⁶⁹

Vo voľbách však uspeli strany, ktoré túto pomoc systematicky spochybňovali a svojim voličom sľubovali, že vojensky Ukrajine pomáhať nebudú. Republika sa síce do parlamentu nedostala, ale Smer-SSD a SNS áno a práve tieto strany tvoria spolu s ambivalentným Hlasom slovenskú vládnu koalíciu. Zatiaľ čo pre Hlas-SD nebola téma vojny Ukrajiny na Facebooku až tak kľúčová, pre Smer-SSD a SNS áno. Pozorovať to môžeme na počte príspevkov a aj na interakciách, v ktorých sa obe tieto strany umiestnili medzi najúspešnejšími kandidujúcimi stranami. Naopak, proukrajinské strany, s miernou výnimkou PS, nedokázali v kampani na Facebooku svojimi názormi na vojnu na Ukrajine tak zaujať ako proruské strany.

Je veľmi pravdepodobné, že počas vlády Roberta Fica sa postoj k vojne na Ukrajine zmení a Slovensko sa zaradí na bok Maďarska, ktoré odmieta na Ukrajinu posielat' akúkoľvek vojenskú pomoc. Sám Fico tvrdí, že s Viktorom Orbánom súhlasí a chce robiť podobnú suverénnu a národnú politiku ako on.⁷⁰ V koalícii s proruskou SNS, ktorá zdieľa tieto názory Smeru a ambivalentným Hlasom, pre ktorý Ukrajina nie je až takou veľkou témou by mal Smer-SSD svoju zahraničnú politiku presadiť bez problémov. Otázkou ostáva, ako sa koalícia postaví ku komerčným zákazkám slovenských zbrojárskych firiem a ich exportu na Ukrajinu alebo potencionálnej účasti slovenských firiem na povojnovej obnove Ukrajiny. V každej kampani využívajú politici aj expresívne výrazy a myšlienky, ktorými chcú mobilizovať svojich voličov a ktoré po voľbách korigujú. Avšak Ficove pohľady na ruskú vojnu na Ukrajine zdieľa aj množstvo obyvateľov Slovenska, čím sa slovenská spoločnosť odlišuje od ostatných krajín V4 a preto treba brať jeho slová o zastavení vojenskej pomoci Ukrajine vážne.⁷¹

Odolnosť Ukrajiny voči ruskej agresii síce nie je závislá od dodávok zbraní zo Slovenska, ale vláda Smeru, Hlasu a SNS môže ešte viac naštříbiť jednotu V4, EÚ a NATO v otázke podpory Ukrajiny. V EÚ a NATO by sa k Orbánovi pridal ďalší hlas, ktorí bude presadzovať to, aby Západ viac tlačil Ukrajinu do mierovej dohody a to aj za cenu územných ústupkov Rusku, ale aj na rušenie sankcií, či blokovanie finančnej pomoci Ukrajine. Z pohľadu jednotnej pomoci Západu Ukrajine budú veľmi dôležité prezidentské voľby v USA v 2024, ktoré teoreticky môžu výrazne zmeniť dynamiku podpory Ukrajiny v celom NATO.

⁶⁷ Šimečka M. "Facebook", Publikované 25/09/2023. URL: <https://www.facebook.com/100044409340300/posts/846355246854779> (Citované 09/10/2023)

⁶⁸ Mráz P. Hašek je za vylúčenie športovcov z Ruska a Bieloruska z OH 2024, išlo by vraj o „obrovskú propagáciu ruskej vojny.“ "Sita". Publikované 07/07/2023. URL: <https://sita.sk/hasek-je-za-vylucenie-sportovcov-z-ruska-a-bieloruska-z-oh-2024-islo-by-vraj-obrovsku-propagaciu-ruskej-vojny/> (Citované 04/10/2023)

⁶⁹ Kiel institute for the world economy. Ukraine Support Tracker. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. "IFW-Kiel". URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (Citované 04/10/2023)

⁷⁰ Finta M. Orbánové médiá v Maďarsku propagovali Fica ešte aj počas volebného moratória. "Denník N". Publikované 30/09/2023. URL: <https://dennikn.sk/3597503/orbanove-media-v-madarsku-propagovali-fica-este-aj-pocas-volebneho-moratoria/> (Citované 04/10/2023).

⁷¹ K prieskumom verejnej mienky pozri napr.: Globsec. Globsec Trends 2023: United we (still) stand. [online]. "Globsec". Publikované 22/05/2023. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/globsec-trends-2023-united-we-still-stand> (Citované 04/10/2023).

Referencie

1. Danko A. "Facebook". Publikované 13/07/2023. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=933844514361327> (Citované 09/10/2023)
2. Fico R. "Facebook". Publikované 24/09/2023. URL: <https://www.facebook.com/100044229289610/posts/889520495865585> (Citované 09/10/2023)
3. Finančný kompas. Vývoj inflácie. "Finančný kompas". URL: <https://www.financnykompas.sk/grafy/vyvoj-inflacie> (Citované 09/10/2023)
4. Finta M. Orbánové médiá v Maďarsku propagovali Fica ešte aj počas volebného moratória. "Denník N". Publikované 30/09/2023. URL: <https://dennikn.sk/3597503/orbanove-media-v-madarsku-propagovali-fica-este-aj-pocas-volebneho-moratoria/> (Citované 04/10/2023)
5. Globsec. Globsec Trends 2023: United we (still) stand. [online]. "Globsec". Publikované 22/05/2023. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/globsec-trends-2023-united-we-still-stand> (Citované 04/10/2023)
6. Hlas-SD. Napriek vojne musí vláda riešiť problémy ľudí na Slovensku. "Strana-Hlas". Publikované 08/03/2022. URL: <https://strana-hlas.sk/tema/ukrajina/> (Citované 04/10/2023)
7. Hlas-SD: Tlačová správa: Sme presvedčení, že rozhodnutie o darovaní stíhačiek MiG 29 štátu vo vojnovom konflikte je zásadnou otázkou. "Strana-Hlas". Publikované 17/03/2023. URL: <https://strana-hlas.sk/aktuality/patricia-medved-macikova/tlacova-sprava-sme-presvedceni-ze-rozhodnutie-o-darovani-stihaciek-mig-29-statu-vo-vojnovom-konflikte-je-zasadnou-otazkou/> (Citované 04/10/2023)
8. Hodás M. Ľuboš Blaha na Facebooku definitívne skončil, zrušili mu účet. Poznáme dôvody. "Aktuality". Publikované 14/06/2022. URL: <https://zive.aktuality.sk/clanok/1G39wR6/lubos-blaha-na-facebooku-definitivne-skoncil-zrusili-mu-ucet-pozname-dovody/> (Citované 09/10/2023)
9. Kamenický L. "Facebook". Publikované 31/07/2023. URL: <https://www.facebook.com/100057438198143/posts/753338409924092> (Citované 09/10/2023)
10. Kiel institute for the world economy. Ukraine Support Tracker. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. "IFW-Kiel". URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (Citované 04/10/2023)
11. Mašková M. Fico: Pokud bude Smer v budouci vládě nepošleme na Ukrajinu ani jeden jediný náboj. "iRozhlas". Publikované 21/08/2023 URL: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/robert-fico-smer-rozhovor-ukrajina-slovensko-volby_2308211607_epo (Citované 09/10/2023)
12. Mráz P. Hašek je za vylúčenie športovcov z Ruska a Bieloruska z OH 2024, išlo by vraj o „obrovskú propagáciu ruskej vojny.“ "Sita". Publikované 07/07/2023. URL: <https://sita.sk/hasek-je-za-vylucenie-sportovcov-z-ruska-a-bieloruska-z-oh-2024-islo-by-vraj-o-obrovsku-propagaciu-ruskej-vojny/> (Citované 04/10/2023)
13. Newman N. a kol.: Reuters Institute Digital News Report 2022. "Reuters Institute". URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf (Citované 04/10/2023)
14. Pravda: Dôveryhodnosť politikov: Pellegrini je na špici podľa Focus-u, Fico u SANEP-u. Čaputová v jednom z prieskumov cúva."Pravda". Publikované 03/09/2023. URL: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/680063-doveryhodnost-politikov-pellegrini-je-na-spici-podla-focus-u-fico-u-sanep-u-caputova-cuva/> (Citované 04/10/2023)
15. Sita. Hlas-SD považuje presun S-300 na Ukrajinu za ohrozenie Slovenska. Nad' vraj nesplnil sľub (video). "Sita". Publikované 08/04/2022. URL: <https://sita.sk/hlas-sd-povazuje-presun-s-300-na-ukrajinu-za-ohrozenie-obranschopnosti-slovenska-nad-vraj-nesplnil-slub/> (Citované 04/10/2023)
16. Sme. Prieskumy a preferencie politických strán. "Sme". URL: <https://volby.sme.sk/pref> (Citované 09/10/2023)
17. Sme. Výsledky parlamentných volieb 2023. "Sme". URL: <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky> (Citované 09/10/2023)
18. Šimečka M. "Facebook", Publikované 25/09/2023. URL: <https://www.facebook.com/100044409340300/posts/846355246854779> (Citované 09/10/2023)
19. Taraba T. "Facebook". Publikované 21/09/2023. URL: <https://www.facebook.com/100057452769251/posts/799269495331469> (Citované 09/10/2023)
20. TASR: Prezidentka SR Zuzana Čaputová vymenovala novú vládu Ľudovíta Ódora. "Teraz". Publikované 15/05/2023. URL: <https://www.teraz.sk/slovensko/prezidentka-sr-zuzana-caputova-vymenov/714295-clanok.html> (Citované 04/10/2023)
21. Trend. Vláda Eduarda Hegera končí. "Trend". Publikované 15/12/2022. URL: <https://www.trend.sk/spravy/vlada-eduarda-hegera-konci-odvolavanie-parlamente-neustala> (Citované 04/10/2023)
22. Uhrík M. "Facebook". Publikované 14/06/2023. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=637163898465977> (Citované 09/10/2023)

Príloha č. 1

Smer-SSD: 1. Robert Fico, 2. Juraj Blanár, 4. Richard Takáč, 5. Ladislav Kamenický, 150. Artur Bekmatov, 6. Erik Kaliňák – náhrada za 3. Ľuboš Blaha, ktorému Facebooku v roku 2022 vymazal účet kvôli pravidelnému porušovaniu pravidiel.⁷²

PS: 1. Michal Šimečka, 2. Lucia Plaváková, 3. Michal Truban, 4. Tamara Stohlová, 5. Tomáš Valášek, 150. Jolana Kusá.

Hlas-SD: 1. Peter Pellegrini, 2. Denisa Saková, 3. Richard Raši, 4. Erik Tomáš, 5. Zuzana Dolinková, 6. Matúš Štajer-Eštók – náhrada za 150. Lukáš Pellegrini, ktorý mal iba osobný účet, a ten Crowdtangle nedokázal vyhľadať.

Oľano: 1. Erika Jurinová, 150. Igor Matovič, 149. Gábor Grendel, 148. Anna Záborská, 147. Veronika Remišová, 143. Tomáš Šudík – náhrada za 146. Ľubomíra Galka, ktorého osobný profil CrowdTangle nevyhľadal, 145. Dušana Veliča, ktorý zomrel a 144. Eva Horváthová, ktorej osobný profil CrowdTangle nevyhľadal.

Republika: 1. Milan Uhrík, 2. Miroslav Suja, 3. Ondrej Ďurica, 4. Ján Keckés, 5. Jozef Viktorín, 150. Milan Mazurek.

SaS: 1. Richard Sulík, 2. Branislav Gröhling, 3. Jana Bittó Cigániková, 4. Mária Kolíková, 5. Vladimíra marcinková, 150. Alojz Hlina.

Sme rodina: 1. Boris Kollár, 2. Milan Krajniak, 3. Petra Krištúfková, 4. Peter Pčolinský, 5. Ľudovít Goga, 150. Martin Klus.

KDH: 1. Milan Majerský, 2. Jozef Hajko, 3. Martina Holečková, 4. Marián Čaučík, 5. Igor Janckulík, 150. František Majerský.

SNS: 1. Andrej Danko, 4. Ján Krišanda, 5. Tomáš Taraba, 150. Rudolf Huliak, 6. Zdenko Čambal – náhrada za 2. Milana Garaja, ktorého osobný profil CrowdTangle nevyhľadal, 7. Milan Kováč – náhrada za Dagmar Kramplovú, ktorej osobný profil CrowdTangle nevyhľadal.

Príloha č. 2

Kľúčové slová: Ukrajina, Ukrajině, Ukrajinu, Ukrajinou, ukrajinská, ukrajinský, ukrajinské, ukrajinskí, ukrajinskú, Ukrajinci, Ukrajinco, Ukrajincom, Ukrajincoch, Ukrajincami, Rusko, Ruska, Rusku, Ruskom, ruská, ruský, ruské, ruskí, ruskú, Rusi, Rusov, Rusom, Rusoch, Rusmi, Zelenskyj, Zelenského, Zelenskému, Zelenskom, Zelenským, Putin, Putina, Putinovi, Putinom.

Віктор ПЕТРИНКО,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ІНСТИТУТ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Чеська Республіка разом з іншими країнами Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина), після перемоги «оксамитових революцій» 1989 р., стала на шлях радикальних політичних, економічних, соціальних і цивілізаційних перетворень. Дороговказом цього багатонаціонального та полікультурного європейського геопростору в 1990-их і на початку 2000-их років стало гасло – «Демократія, ринок, Європа».

Кардинальна зміна геополітичного вектору, зі сходу на захід, потребувала титанічних зусиль від соціуму та еліт центральноєвропейських пострадянських країн по зміні старої, соціалістичної, та організації нової, демократичної, політичної системи. Відомо, що в демократичній системі багаточисленні політичні сили залучаються в змагальний процес, борються в межах інститутів за місця в законодавчому органі держави. Політична боротьба та політичне представництво у демократіях інституціоналізовані. Тому політичні партії та парламент є найважливішими інститутами демократії з управління політичним

⁷² Hodás M. Ľuboš Blaha na Facebooku definitívne skončil, zrušili mu účet. Poznáme dôvody. "Aktuality". Publikované 14/06/2022. URL: <https://zive.aktuality.sk/clanok/1G39wR6/lubos-blaha-na-facebooku-definitivne-skoncil-zrusili-mu-ucet-pozname-dovody/> (Citované 09/10/2023).

простором.

Зародки парламентаризму й елітарної демократії в Чеській державі беруть свій початок ще в середньовіччі, коли генеральний сейм повинен був затверджувати обраного короля. В 1619 р. сейм прийняв закон про новий державний устрій. Чеське королівство ставало конфедерацією земель: Чехії, Моравії, Сілезії, Лужиції – очолюваного виборним королем, влада якого була суттєво обмежена земським становим урядом [2, с. 118]. Чеська держава у той період була одним із значущих політичних утворень Центральної Європи, але в силу об'єктивних історичних обставин вона не змогла зберегти свою незалежність у протистоянні з більш великими та потужними політичними утвореннями. Як наслідок, Чеська держава втратила самостійність і суверенітет, припинила своє існування та опинилась із 1620 р. (після битви біля Білої Гори) у складі Австрійської монархії Габсбургів. Хоча формально й надалі продовжували існувати як Чеське королівство, так і землі чеської корони [2, с. 119]. Ця історико-політична подія надовго призупинила розвиток демократичних відносин і парламентаризму в чеських землях.

Революційні події в Європі в 1848 – 1849 рр. та особливо національно-визвольна боротьба угорського народу за свою незалежність обумовили створення двоєдиної Австро-Угорської імперії в 1867 р., до складу якої й надалі входили чеські землі із політичним підпорядкуванням Відню (на відміну від словацьких земель, які потрапили в політичну залежність від Будапешту). Поступово, в силу об'єктивних причин, поліцейський абсолютизм Габсбургів пом'якшувався та результатом цього процесу стало введення в Австро-Угорщині парламентської системи в 1871 р. Скориставшись цим фактом чеські партії набули значного досвіду з політичної боротьби та лавірування в сеймі Чехії та австрійському парламенті. Особливо цьому посприяв прийнятий в Австрії у кінці 1906 р. (вступив у дію з січня 1907 р.) закон про загальне виборче право з характерними для того часу обмеженнями (наприклад, виключались з виборчого процесу жінки та військові). Виборче право отримали 6 млн чоловіків [2, с. 274]. Виборчим законом встановлювались такі цензи як віковий (24 роки для виборців і 30 років для депутатів, які обирались на 6 років) та осілості (1 рік).

Таким чином, вже на початку ХХ ст. чеський народ отримав перший парламентський досвід боротьби за власні національні інтереси саме в Австро-Угорській імперії, в якій, не дивлячись на всі складнощі розвитку політичної системи, парламентаризм існував у ній як форма політичного управління. Поступово чехи накопичували власний політичний досвід через діяльність власної системи земських (регіональних) сеймів у поєднанні з конституційним правом посилати своїх представників до австрійського рейхстагу.

Під кінець Першої світової війни, коли в силу об'єктивних причин розпадалась імперія Габсбургів, 28 жовтня 1918 року було проголошено Національним комітетом утворення Чехословацької держави з республіканською формою правління. Національний комітет був трансформований в однопалатні Національні збори (чисельний склад збільшився до 256 членів), які повинні були обрати президента республіки та відповідальний перед Національними зборами уряд. Як результат, вже 14 листопада 1918 р. Національні збори одногосно обрали Томаша Гаріка Масарика Президентом Чехословаччини та без суттєвих змін було затверджено склад уряду, який раніше був узгоджений у Женеві. Отже, проголошена й новостворена Чехословацька республіка, у міжвоєнний період, традиційно відноситься до демократичних державних утворень, політична система якої існувала у формі представницької демократії. Політично й економічно Чехословаччина на той час була однією з найрозвинутіших країн у Центральній і Східній Європі. Нова Конституція Чехословаччини 1920 р. утвердила й закріпила республіканські парламентські інститути, проголосувала рівність громадян незалежно від їх походження, мови, раси чи віросповідання, недоторканність особистості, житла, приватної переписки, свободу союзів, зібрань, друку.

Характерною особливістю політичної стабільності Чехословацької держави у міжвоєнний період було створення та функціонування парламентських коаліцій. Крім цього, політична стабільність забезпечувалась економічною стабільністю та досить високим рівнем розвитку чехословацької промисловості. Адже Чехословаччина у своїх кордонах успадкувала від 60 до 70 % усієї промисловості колишньої Австро-Угорської імперії, втім, що до її складу ввійшло лише біля 26 % населення та приблизно 21 % території колишньої монархії [2, с. 299]. За об'ємом промислової продукції на душу населення Чехословаччина з часом посіла дванадцяте місце, а за рівнем національного доходу – сімнадцяте у світі. Через все це сучасне населення Чехії у своїй історичній пам'яті зберегло образ міжвоєнної Чехословаччини як «держави соціальної справедливості» та «гуманітарної демократії» (за ідеалом Т.Г.

Масарика). Відчутних ударів парламентські традиції Чехословаччини зазнали від Мюнхенської змови (29-30 вересня 1938 р.) західних держав, за якою республіка втратила третину власної території з населенням і більше 40 % промисловості, та, в кінцевому рахунку, повною окупацією Чехії гітлерівською Німеччиною (15 березня 1939 р.).

Після розгрому нацизму відновлена Чехословацька республіка (ЧСР) з'явилась на політичній мапі Європи в дещо змінених кордонах. Оскільки Підкарпатська Русь (Закарпатська Україна) за угодою між СРСР і ЧСР від 29 червня 1945 р. була возз'єднана з Радянською Україною, територія Чехословаччини зменшилася із 140 394 кв. км до 127 827 кв. км. А населення ЧСР з 1938 по 1946 р. скоротилося з 15,3 млн до 12,1 млн осіб через переселення 3 млн судетських німців до Німеччини, через територіальні зміни (закарпатські українці) та воєнні втрати. Таким чином, відновлена Чехословаччина стала в основному двонаціональною державою чехів (8,7 млн осіб) і словаків (3,4 млн осіб), які разом складали майже 95 % її населення [2, с. 389].

Політичною основою відновленої держави став Національний фронт чехів і словаків, до якого увійшли шість партій (у чеських землях: комуністична, соціал-демократична, національно-соціалістична та народна; у словацьких землях: комуністична та демократична), які виступали проти фашизму, проти мюнхенських рішень, за соціалістичну та прорадянську орієнтацію оновленої Чехословаччини. Органи Національного фронту – Центральний комітет (очільником обраний комуніст К. Готвальд) і координаційні місцеві комітети – створювались на паритетних умовах, тобто за принципом рівноправного представництва усіх партій, де рішення приймалися одноголосно. За підсумками перемовин, що відбувались у Москві, про формування уряду Національного фронту та його програми, 26 березня 1945 р. був створений кабінет міністрів, до якого увійшли комуністи, соціал-демократи, представники Національно-соціалістичної партії, Народної партії та від Словацької Демократичної партії. Отже, у повоєнній Чехословаччині традиції довоєнної парламентської демократії проявили себе у створенні плюралістичної демократичної системи, де поряд із Комуністичною партією Чехословаччини (КПЧ) діяли й некомуністичні партії, які зберігали певний вплив у народних масах.

До початку функціонування Тимчасових національних зборів, широкими правами володів президент Чехословаччини Едуард Бенеш, який був наділений не лише представницькими, але й законодавчими повноваженнями. Партії, що входили до Національного фронту, сформували на паритетних засадах Тимчасові національні збори – вищий законодавчий орган Чехословаччини, які склалися із 200 депутатів від чеських земель і 100 депутатів від Словащини. Масові суспільні організації отримали 60 місць. Слід зазначити, що на відміну від довоєнного часу парламент ЧСР мав одну палату. Перед Тимчасовими національними зборами стояло завдання першочергової важливості – підтвердити повноваження президента держави Е. Бенеша та підготувати вибори до Законодавчих національних зборів Чехословаччини.

26 травня 1946 р. відбулися вибори до Законодавчих національних зборів Чехословаччини, в яких прийняло участь 95 % виборців. Такий високий показник участі був забезпечений не лише зростанням політичної активності громадян, але й тим, що чеським і словацьким комуністам вдалося добитись певної демократизації виборчої системи: а) надання виборчого права солдатам і рядовому складу Корпусу національної безпеки; б) зниження до 18 років вікового цензу; в) відміни цензу осілості; г) відібрання права голосу у колабораціоністів і зрадників народу [2, с. 408].

Не дивлячись на те, що КПЧ набрала по країні 38 % голосів та отримала 114 місць у Законодавчих національних зборах, вибори 1946 р. привели до влади коаліційний уряд. У перші повоєнні роки чехословацькі комуністи ще визнавали існування національного шляху до соціалізму через демократію та парламент, тому високо оцінювали роль представницького органу в політичній системі. Але вже у вересні 1947 р. на засіданні Комінформу КПЧ зазнала різкої критики за свою програму «національного соціалізму» і під натиском Радянського Союзу змінила демократичну спрямованість і відкинувши плюралізм парламентських відносин обрала курс на придушення опозиції в руслі теорії диктатури пролетаріату. Як наслідок, вже у 1948 р. в Чехословаччині встановилася монопольна влада партії комуністів. Реальний парламентаризм було згорнуто та встановлено авторитарний режим «керованої демократії».

Однак, в авторитарно-соціалістичний період (1948 – 1989 рр.) розвитку Чехословаччини, формальні елементи парламентської демократії у вигляді існування так званих «союзницьких партій» (сателітів комуністів), двопалатних Федеральних зборів і організації Національного фронту все ж

продовжували існувати й у даному періоді. Часи авторитарного соціалізму в Чехословаччині відзначені також коротким періодом демократизації політичної системи держави в 1968 – 1969 рр., що отримав назву Празька весна, яка була розстріляна радянськими танками.

Із приходом до влади в СРСР Михайла Горбачова, впровадження ним «перебудови» та гласності у внутрішньому житті комуністичної імперії, пом'якшення політики на міжнародній арені та наведення контактів із Заходом, припинення «холодної війни», вивід радянського військового контингенту з країн соціалістичного табору – все це дало поштовх до кардинальних геополітичних, політичних, економічних і соціальних змін у країнах Центрально-Східної Європи, у тому числі, й тодішній Чехословаччині.

Початок змін і трансформації політичної системи в Чехословаччині, що розпочалася восени 1989 р., відзначалася, так званим, романтичним лібералізмом, коли більшість населення підтримала курс на створення демократичного, гуманного, вільного та соціально справедливого суспільства за західноєвропейськими взірцями. Усі опозиційні комуністичному режиму сили 17 листопада 1989 р. створили загальнодемократичну організацію – Громадянський форум (ГФ). Першочерговим завданням ГФ висунув вимогу про відсторонення від влади представників комуністичного режиму, які опинилися у повній політичній ізоляції, оскільки союзницькі партії, члени Національного фронту, відмовилися від підтримки партії комуністів, схилившись на бік опозиції. З розпадом Національного фронту криза колишньої політичної системи країни ще більше загострилась. Після падіння в Чехословаччині комуністичного режиму спеціальним законодавчим актом була відкликана майже половина депутатів Федеральних зборів. Нові представники народу в парламенті отримали свої мандати через домовленість між КПЧ, ГФ і рухом «Громадськість проти насилля». Таким чином, коаліційно створені Федеральні збори ЧСФР являли собою тимчасовий орган, який проіснував лише до виборів у червні 1990 р.

Взимку 1990 р. Федеральними зборами були прийняті два базові закони демократії – Закон про політичні партії та Закон про вибори. Виборчий закон передбачав проведення влітку 1990 р. виборів до представницьких органів влади всіх рівнів за партійними списками, що ґрунтувались на принципах рівності та всезагального виборчого права. У тодішній, федеративній Чехо-Словаччині була встановлена пропорційна виборча система за списками кандидатів від партій. Вона передбачала подолання 5 % бар'єру для отримання партіями певної, пропорційної кількості місць в парламенті країни. Така виборча система сприяла збереженню впливу на політичний процес в державі великих партій і їх консолідації та перешкождала дробленню й розпорощенню політичних суб'єктів. Специфікою цього виборчого закону було те, що кандидати в депутати влітку 1990 р., будуть обиратися терміном на два роки, а в подальшому часі на чотири. Такий короткотривалий термін дії першого, посткомуністичного скликання депутатського корпусу був обумовлений загальною нестабільністю, первинною стадією формування демократичних інститутів в умовах суспільства перехідного типу, коли ще існувало певне засилля старих, посткомуністичних, сил.

На час прийняття Закону про партії 1990 р. юридично зафіксованими партіями були Чехословацька народна партія, Чехословацька соціалістична партія, Демократична партія, Комуністична партія Чехословаччини, Партія свободи. Всі ці політичні партії існували і при комуністичному режимі. Новостворені політичні сили в період «оксамитової революції» – Громадянський форум і «Громадськість проти насилля», – відповідно до закону вважались політичними рухами.

«Оксамитова революція» 1989 р. в Чехословаччині сприяла докорінним перевтіленням політичної системи країни, поклала початок процесу суспільної трансформації. Політична активізація чехословацького суспільства призвела до того, що за короткий термін (грудень 1989 – початок 1990 р.) у країні було відтворено та засновано більше ста політичних організацій (партій, рухів, союзів). Одночасно йшов процес «роз'єднання» федеративної держави.

Становлення сучасної чеської державності супроводжувалося зміцненням парламентської демократії на шляху системної політичної трансформації, побудови правової, плюралістичної держави західноєвропейського взірця. Ефективна виборча система пропорційного типу та загальний політичний плюралізм в державі спонукали демократичним шляхом формувати представницько-законодавчі органи влади всіх рівнів. Український історик М. Кріль слушно зазначив, що «Чеська республіка створювалася як парламентська держава. Цей вибір робився свідомо. Політична еліта розумно вирішила, що сильна президентська влада після тоталітарного режиму може послабити розвиток демократичного процесу і сприяти відродженню авторитарних тенденцій. Тому президенту відводилася роль гаранта конституції та загальнонаціонального авторитету» [3, с. 235]. Додамо, таким загальнонаціональним авторитетом

став колишній (перший і останній) президент федеративної Чехо-Словаччини та перший президент незалежної Чехії – Вацлав Гавел. Крім того, зауважимо, що відродження автократичних тенденцій цілком можливі були б, якби Чехія була не парламентською, а президентською республікою. Особливо така ймовірність зростає б, коли, пізніше, лідер Чеської соціал-демократичної партії Мілош Земан (колишній комуніст і «друг Путіна») обіймав президентську посаду не в 2000-их роках, а на початку 1990-их, коли ще була ностальгія в рядового обивателя за колишнім комуністичним минулим.

Слід зазначити, що у світовій практиці існує дві системи взаємозв'язків і взаємовідносин між двома палатами парламенту (бікамералізму). Перша система застосовується у федераціях, а друга – у нефедеративних державах. У другому варіанті відсутня необхідність узгодження регіональних і загальнодержавних інтересів, що, на перший погляд, робить існування верхньої палати – сенату – зайвим. Законотворча компетенція сенату в нефедеративних державах дещо слабкіша ніж у федераціях. Зазвичай верхня палата має тільки можливість зайняти певну позицію стосовно закону: чи затвердити його, чи відхилити, чи внести деякі поправки. Остаточне рішення належить нижній палаті парламенту – палаті депутатів. Загальноприйнятою функцією сенату в нефедеративних державах є перевірка законодавчої діяльності палати депутатів, виправлення помилок, заповнення прогалин. Вважається, що між двома палатами виникає певний діалог, який призводить до вирішення спірних законотворчих проблем і необхідних політичних компромісів. Як правило, період роботи верхньої палати є більш тривалим, ніж термін, на який обирають депутатів. Діяльність сенату покликана сприяти стабільності та збереженню наступності й послідовності в законотворчому процесі.

Традиції бікамералізму законодавчої гілки влади беруть свій початок ще в Чехословаччині міжвоєнного періоду. Нинішня чинна Конституція Чеської республіки була прийнята 16 грудня 1992 р., а вступила у дію з 1 січня 1993 р. Основи парламентаризму в Чехії відображені в конституції у главі другій – «Законодавча влада» у статтях 15 – 53 [5, с. 6–13]. В Основному законі визначено, що вищим законодавчим органом у державі є Національна рада (парламент) у складі двох палат (komor): нижня – Палата представників (депутатів) (Poslaneckou snemovnou) у кількості 200 депутатів (poslanci) із терміном каденції 4 роки та верхня палата – Сенат (Senat) у складі 81 сенатора обраних на 6 років і кожних два роки третина з них переобирається (ст. 15, 16) [5, с. 6–7].

Вибори до парламенту відбуваються, як зазначено у ст. 17 конституції, в останні тридцять днів терміну повноважень кожної палати таємним голосуванням на основі загального, рівного та прямого виборчого права. Нижня Палата депутатів формується за результатами всенародних виборів на багатопартійній основі за пропорційно-партійною системою представництва (ст. 18, п. 1), а верхня палата – Сенат – комплектується також за результатами всенародного голосування, але вже відповідно з принципами мажоритарної виборчої системи (ст. 18, п. 2) [5, с. 7]. Як бачимо, чеські сенатори обираються на загальнонародних виборах, а не як, наприклад, у сусідній Німеччині, де верхня палата парламенту – Бундесрат, як орган представництва суб'єктів федерації (земель), формується не за принципом загальнонародності вибору, а за принципом призначення (68 депутатів) урядами земель пропорційно до кількісного складу населення певної землі (від трьох до шести) [1, с. 251; 4, с. 138]. Активним виборчим правом за конституцією, наділені громадяни ЧР, які досягли 18 років (ст. 18, п. 3). Пасивним виборчим правом (бути обраним) наділяються громадяни республіки, які мають право обирати та досягли 21 року для Палати депутатів і 40 років для Сенату (ст. 19, п. 2, 3) [5, с. 7]. У виборах до верхньої палати беруть участь представники політичних партій і незалежні кандидати. Обрані депутати та сенатори не можуть бути одночасно членами обох палат парламенту, займати посади президента республіки, судді чи виконувати інші посадові функції визначені законом (ст. 21, 22 п. 1). Виконують свій мандат депутати та сенатори особисто відповідно до присяги й не є пов'язаними ніякими вказівками зі сторони (ст. 26) [5, с. 8].

За свою роботу в парламенті представники народу не несуть відповідальності. Депутат чи сенатор не може притягатись до кримінальної відповідальності за виступи в Палаті депутатів або в Сенаті чи в їх органах. Вони несуть лише дисциплінарну відповідальність перед палатою, членом якої представник народу являється. Депутати та сенатори не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності без згоди палати, членом якої він є. Якщо палата не дає згоди на арешт, кримінальне переслідування припиняється назавжди. Представник народу може бути затриманий, лише якщо був захоплений при скоєнні злочину чи безпосередньо після його здійснення. На найближчому засіданні палата приймає остаточне рішення про можливість кримінального переслідування (ст. 27, п. 1-5) [5, с. 8].

Очолують палати, як нижню, так і верхню, голова та його заступники, які обираються та знімаються палатами (ст. 29, п. 1, 2). Для розслідувань суспільнозначущих справ, Палата депутатів може створювати тимчасові слідчі комісії (ст. 30) за пропозицією не менше однієї п'ятої від загальної кількості депутатів. Структурними органами палат є комітети та комісії (ст. 31) [5, s. 9].

Слід зазначити, що сучасна Чехія відноситься до групи країн із парламентарною формою правління, коли депутат або сенатор може займати певну посаду у системі органів виконавчої влади, але не може бути головою чи заступником голови Палати депутатів або Сенату, чи членом парламентських комітетів або будь-яких комісій (ст. 32) [5, s. 9]. Таке поєднання представницької і виконавчої посад, особливо це стосується членів уряду, навіть схвалюється, коли міністри повинні бути членами нижньої палати парламенту, оскільки це створює умови для реалізації принципу політичної відповідальності перед парламентом уряду загалом і окремих міністрів зокрема.

Верхня палата парламенту отримала право законодавчої ініціативи та у випадку розпуску президентом Палати депутатів, Сенат має право приймати закони із нагальних питань, які потребують законодавчого врегулювання. Однак, верхній палаті конституцією ЧР забороняється приймати законодавчі акти з конституційних питань, питань державного бюджету та його виконання, виборчого права та міжнародних угод (ст. 33, п. 1, 2). Вносити законопроекти до верхньої палати має право лише уряд. Прийняті законодавчі акти Сенатом підписуються трьома посадовцями – головою Сенату, президентом республіки та прем'єр-міністром, а затверджуються на першому засіданні Палати депутатів. Нижня палата може не затвердити законодавчий акт Сенату і з цього моменту він втрачає юридичну силу (ст. 33, п. 3-5) [5, s. 9]. Це доводить той факт, що формальних повноважень у чеського Сенату менше ніж у Палати депутатів. Крім того, нижня палата є єдиним державним інститутом, якому підзвітний уряд і який має конституційне право на перегляд дій Сенату. А якщо верхня палата поверне нижній палаті закон з кількома поправками, то остання повинна або всі зауваження та пропозиції прийняти, або всі їх відмінити.

На практиці така процедура доволі утруднює діалог між палатами та пошук компромісу між парламентськими структурами. Однак, тим не менш, на наш погляд, чеський Сенат згідно Основного закону отримав важливі права, який, тим самим, виступає гарантом існування в ЧР правової держави. Так, без згоди 3/5 від присутніх на засіданні сенаторів неможна вносити зміни до Конституції ЧР; група із 17 та більше сенаторів може подати до Конституційного суду позов про визнання закону таким, що суперечить конституції; президент призначає суддів Конституційного суду за згодою Сенату (ст. 84); судді Конституційного суду знаходяться під захистом Сенату від кримінального переслідування (ст. 86) [5, s. 19–20].

За Конституцією Президент ЧР має право розпустити Палату депутатів (ст. 35, 62) і в той же час Основним законом заборонено розпустити Сенат, який є постійно діючим державним органом та приймає термінові закони (за відсутності нижньої палати), а голова Сенату, коли Палата депутатів розпущена, здійснює повноваження президента (ст. 66) [5, s. 8, 15, 17].

Що стосується роботи палат, то їх засідання є відкритими, а закриті засідання можуть проводитись лише при наявності певних умов, передбачених законом (ст. 36). Спільні засідання Палата депутатів і Сенат проводять із приводу обрання президента республіки терміном на 5 років (ст. 54). Прерогатива скликання спільних засідань належить голові Палати депутатів (ст. 37) [5, s. 10, 13].

Конституцією передбачено, що законопроекти вносяться до Палати депутатів конкретними депутатами, групою депутатів, Сенатом, урядом або «представництвом територіальної самоуправляючої одиниці більш вищого рівня» (ст. 41). Після схвалення нижньою палатою, проект закону передається до Сенату, де він розглядається протягом 30 днів і виноситься постанова за якою законопроект затверджується чи відхиляється верхньою палатою та відправляється з поправками на доопрацювання до Палати депутатів. Однак, Сенат правомочний і відмовитися від розгляду певного законопроекту, якщо він не висловить своєї думки з даного проекту закону у відведений термін, або ж відмовиться взагалі його розглядати то законопроект вважається прийнятим (ст. 45, 46, 48) [5, s. 12], за який проголосувало більшість депутатів нижньої палати. Це також стосується і повернення президентом республіки прийнятого закону Палаті депутатів, яка проводить нове голосування. Внесення поправок не допускається. Якщо за повернений закон проголосувало більше половини депутатів від загальної їх кількості, закон вважається прийнятим. Промульгують прийнятий закон голова Палати депутатів, президент республіки та прем'єр-міністр, а далі він оприлюднюється в офіційних засобах масової інформації та набуває чинності (ст. 50, 51, 52) [5, s. 13].

Таким чином, інститут парламентаризму в Чеській республіці втілений, за Конституцією 1993 р., у діяльності двопалатного парламенту (Палата депутатів і Сенат), традиції якого беруть свій початок ще в довоєнній Чехословаччині. Однак у нинішній чеській державі аж до 1996 р. верхня палата існувала лише в конституції, в якій був закладений структурно демократичний принцип бікамералізму. Дана конституція, на наш погляд, особливо в частині, яка стосується Сенату, несе відбиток поспішності в розробці, що можна обумовити близьким розпадом федеративної Чехо-Словаччини. Наслідком такої поспішності та необхідності став компроміс, який створив урізаний орган із обмеженими повноваженнями. Крім того, нова конституція не дає відповіді на деякі організаційні деталі структури Сенату, а саме процедури його виборів. Наприклад, в Основному законі закріплена ротація сенаторів, але не прописаний механізм зміни та критерії відбору сенаторів, термін перебування яких у Сенаті повинен був завершитись. Та й загалом, виходячи з тексту Конституції 1993 р., можна зробити висновок, що в главі про законодавчу владу відсутнє чітко та ясно розмежування функціональних повноважень нижньої і верхньої палат парламенту та нема обґрунтування потреби у створенні другої палати після існування однопалатного комуністичного парламенту.

Сучасна Чехія, як й інші країни Центрально-Східної Європи, пережила значні політичні, економічні та соціальні пертурбації, зміну політичної системи: від командно-адміністративної держави до демократичної. За своєю логічною сутністю демократія – це система впорядкованої необмеженості або ж з організованою невизначеністю, важливим структурним елементом якої є парламент і система парламентаризму.

Список використаних джерел:

1. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: навч. посібник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Т-ов «Знання», КОО, 2004. 645 с.
2. Краткая история Чехословакии. Москва: Наука, 1988. 576 с.
3. Кріль М.М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 284 с.
4. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. 4-е стереотипне видання. Київ: АртЕк, 2001. 264 с.
5. ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY. Ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb. Praha: Tiskárna Glos Semily, 2018. С. 4–25.

Павло ЯЦИНА,

*аспірант 4 р.н. кафедри політології і державного управління спец. «Політологія»
(Ужгородський національний університет)*

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В ПОЛЬЩІ 2015 ТА 2019 РОКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Нестабільність світової економіки та наслідки фінансової кризи 2008–2009 рр., міграційна криза 2015 р. мали наслідком суттєві зміни в партійних системах країн Європейського Союзу. Перш за все йдеться про підтримку праворадикальних популістських партій.

В офіційних документах, наукових статтях, монографіях зустрічаються різні назви таких партій: сувереністи, популісти, націоналісти, крайні праві, євроскептики та інші. У нашій науковій розвідці такі партії ми будемо називати як праворадикальні партії, не включаючи епітет «популістські» у назву, оскільки в нинішній час більшість партій у своїй діяльності використовує популістську риторіку.

Консолідація і електоральний успіх праворадикальних партій пов'язані не тільки з вищеназваними нами причинами, а й з втратою колишніми ліво та правоцентристами (мейнстримні партії) своєї популярності. Незадоволення виборців мейнстримними партіями пов'язано з процесом глобалізації, який привів до: а) втрати державами частини суверенітету за рахунок глобалізації і регіональної інтеграції; б) не завжди успішна наднаціональна політика Брюсселю; в) соціально-економічною політикою технократичних еліт, які переміщують виробництва до держав з низьким рівнем витрат на виробництво кінцевого продукту.

Відбулися зміни і в партійній системі Польщі, для демонстрації яких ми ставимо за мету зробити порівняльний аналіз парламентських виборів 2015 та 2019 рр.

25 жовтня 2015 р. відбулися вибори до польського парламенту. Нижня палата (Сейм) нараховує 460 депутатів. Виборча система, за якою обирається нижня палата парламенту пропорційна. Польща поділяється на 41 виборчий округ, у кожному з яких, залежно від його розміру, обирають від 7 до 19 депутатів Сейму, тоді як 100 сенаторів обираються прямим голосуванням в одномандатних округах. Прогідний бар'єр для Сейму встановлено на рівні 5 % для політичних партій та 8 % для виборчих блоків, а мандати розподіляють за методом д'Ондта [5, с. 279–280]. Результати виборів подано в таблиці 1.

Табл. 1

Результати виборів до польського Сейму 25 жовтня 2015 року

Партія (рік заснування)	Частка отриманих голосів виборців, % (мандати)	Ідеологія
«Право і Справедливість» (2001)	37,58 (235)	націонал-консерватизм, панкатолицизм, помірний євроскептицизм
«Громадянська платформа» (2001)	24,09 (138)	християнська демократія, ліберальний консерватизм, проєвропеїзм
«Кукізі 15» (2015)	8,81 (42)	популізм, антиістеблішмент
«Сучасна» (2015)	7,6 (28)	класичний лібералізм, панєвропеїзм
Польська селянська партія (1990)	5,13 (16)	аграризм, християнська демократія
Німецька меншина	0,17 (1)	

Джерело: побудовано автором на основі [6].

Напередодні парламентських виборів (травень 2015 р.) у Польщі відбулися президентські вибори, на яких переміг А. Дуда – кандидат від консервативної партії «Право і справедливість» (ПіС). До цього влада в країні тривалий час (8 років) належала правоцентристам з «Громадянської платформи» (ГП), які разом з Польською селянською партією мали більшість у нижній палаті парламенту.

Як бачимо з таблиці 1 перемогу на чергових парламентських виборах отримала ПіС, здобувши 37,58 % голосів виборців. Для того, щоб завойовувати прихильність масового виборця, «Право і справедливість» активно використовувала популістські заклики: знизити пенсійний вік з 67 до 65 років, зменшити податкове навантаження на найбільшніх, водночас збільшуючи податки на діяльність банків, мереж супермаркетів, та підвищити соціальні виплати [3]. Друге місце зайняла «Громадянська платформа», яка за сутністю є правоцентристською партією.

Третій результат 8,81 % мала партія «Кукізі-15», лідером якої є рок-музикант П. Кукізі (утворена 28 липня 2015 р.). На травневих президентських виборах він набрав майже 21 % голосів виборців. Його порівнюють з українським О. Ляшко, але тільки не з сільською лексикою, а з орієнтацією на сучасну аполітичну молодь. Характеристики партії – популізм, жорстка емоційна критика опонентів, антисистемність [3; 6].

Політична партія «Новочесна» (дослівний переклад – «Сучасна», утворена 31 травня 2015 р.) отримала четвертий результат (7,6 %). Підтримує подальшу європейську інтеграцію та є ліберальною за своєю ідеологією. Її керівник Р. Петру – лідер Товариства польських економістів, яке відзначається чіткою прихильністю до ринкової економіки. Одним з його засновників є автор польських реформ Л. Бальцерович.

Польська селянська партія (ПСП) здобула 5,13 % голосів виборців і посіла п'яте місце. Політична програма ПСП заснована на аграрній доктрині. Партія виступає за державний інтервенціоналізм в економіці (особливо в області сільського господарства) і зниження темпу приватизації. ПСП виступає проти введення лінійного оподаткування, відновлення смертної кари, легалізації евтаназії і абортів, реєстрації гомосексуальних шлюбів, легалізації легких наркотиків та відділення церкви від держави [3; 6].

Декілька слів слід сказати за Коаліцією об'єднаних лівих, яка на попередніх виборах мала 18,8 % голосів виборців (50 депутатських мандатів). Новий формат альянсу був сформований у липні 2015 р. Союзом демократичних лівих сил, «Твоїм рухом» Я. Палікота, Польською соціалістичною партією,

Робітничим союзом і Партією зелених для спільної участі на парламентських виборах. Альянс не отримав місць у парламенті, оскільки набрав лише 7,55 % голосів виборців, а для проходження потрібно 8 % [3; 6].

Таким чином, у Сеймі вперше з 1989 р. не будуть представлені ліві партії. Своєї поразці Об'єднана лівниця має завдячувати новій ПП «Разом», яка не увійшла до коаліції і в кінцевому результаті набрала 3,6 % голосів виборців, розпорошивши таким чином голоси лівого електорату та отримавши державне фінансування.

ПП «Разом» створили молоді політики радикальних лівих переконань. Її називають партією гіпстерів і лівих ідеалістів. Про неї більшість виборців уперше почула за кілька днів перед виборами, під час дебатів за участі лідерів восьми політичних сил, переможцем яких назвали представника ПП «Разом» А. Зандберга. Він був автентичний, позитивно вирізнявся на тлі «старих» політиків, що визнавали навіть його політичні опоненти. Добрий виступ А. Зандберга спричинив те, що 1–2 % виборців, які мали голосувати за Об'єднану лівницю, остаточно віддали свої голоси за ПП «Разом», а відтак до Сейму не потрапила жодна з них [3; 6].

За ідеологічним спрямуванням Сейм Польщі мав такий вигляд: ПіС і ГП (правоцентристські консервативні партії), ПП «Сучасна правоцентристська ліберальна партія», ПП «Кукіз 15» (праворадикальна партія), ПСП (центристська селянська партія).

Чергові вибори до польського парламенту відбулися 13 жовтня 2019 р. «Право і справедливість» перемогла на виборах здобувши 43,5 % голосів виборців і 235 з 460 місць (монобільшість) у Сеймі. Підтримка ПіС у порівнянні з 2015 р. збільшилася на 6 %. Її популярність обумовлена насамперед активною соціальною політикою, яка тривала після перемоги на виборах 2015 р. та національно-орієнтованою зовнішньою політикою. Перш за все мова йде про програму «500+», відповідно до якої відбувалася виплата 500 злотих на кожну дитину у багатодітних сім'ях [1; 4; 6].

Громадянська коаліція (ГК), до складу якої входить партії «Громадянська платформа», «Новочесна» (Сучасна), «Зелені» посіла друге місце з 27,4 % (134 місця). Основа коаліції ліберальна партія «Громадянська платформа» [4]. Третє місце належить коаліції «Ліви», яка об'єднує партії «Союз демократичних лівих сил», «Весна», «Разом» і яка отримали 12,5 % голосів виборців та 49 місць. Таким чином, ліві повернулися до Сейму після чотирьохрічної відсутності. І нарешті правопопулістські та праворадикальні політичні сили посіли четверте і п'яте місця. «Польська коаліція», яка об'єднує Народну партію, популістську партію «Кукіз'15» – четверте місце, набравши 8,5 % голосів та 30 місць. І, відповідно, «Конфедерація Свободи і Незалежності» – п'яте, вперше отримавши депутатські місця (6,8 % голосів та 11 місць). Заснована як союз декількох популістських, націоналістичних правих партій 25 липня 2019 р. «Конфедерація Свободи і Незалежності» зареєстрована як партія. Результати виборів до Сейму подані в таблиці 2.

Табл. 2

Результати виборів до польського Сейму 13 жовтня 2019 року

Партія / виборча коаліція (дата створення)	Частка отриманих голосів виборців, % (мандати)	Ідеологія
Право і Справедливість (2001)	43,5 (235)	націонал-консерватизм, панкатолицизм, помірний евроскептицизм
Громадянська коаліція	27,4 (134)	християнська демократія, ліберальний консерватизм, проєвропеїзм
Ліви	12,5 (49)	соціал-демократія, проєвропеїзм
Польська коаліція	8,5 (30)	християнська демократія, проєвропеїзм
Конфедерація Свободи та Незалежності (2019)	6,8 (11)	польський націоналізм, евроскептицизм
Німецька національна меншина	0,17 (1)	

Джерело: побудована автором на основі [4; 6].

Одним із результатів виборів до Сейму була консолідація політичних сил навколо потужних лідерів,

а відтак відхід від атомізації і фрагментації політичного простору країни. Це стало можливим завдяки появі нових потужних лідерів, які очолили виборчі коаліції і об'єднали навколо себе політичні сили і виборців.

Слід також зазначити про високий рівень зацікавленості громадян результатами виборів. Свідченням цього був високий рівень явки виборців – 61,7 % (більшою вона була лише на перших виборах після 1989 р. – 62,7 %). Високий рівень електоральної участі спонукатиме політичні сили до виконання своїх передвиборчих обіцянок, що в свою чергу гарантуватиме стабільність партійної системи.

Отже, конфігурацію партійної системи Польщі за результатами парламентських виборів визначають дві політичні партії: консервативна «Право і Справедливість» та ліберальна «Громадянська платформа». Фланговими політичними силами є коаліція «Ліві», а правими – «Польська коаліція» та «Конфедерація Свободи та Незалежності». За результатами парламентських виборів 2019 р. представництво праворадикалів у парламенті розширилося за рахунок нової партійної структури «Конфедерація Свободи та Незалежності».

Список використаних джерел:

1. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України: дис... канд. політ. наук. 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf (дата звернення: 17.09.2023).
2. Логінов Я. Польща після виборів: кінець ери Громадянської платформи. *Дзеркало тижня*. 2015. № 41 (30 жовтня – 6 листопада).
3. Остапець Ю. Електоральний фактор в еволюції партійного ландшафту країн Вишеградської четвірки (2015–2018 рр.) *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 122–132.
4. Парламентські вибори в Польщі 2019. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8_%D0%B2_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96_2019 (дата звернення: 23.09.2023).
5. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
6. The European Elections Monitor (Парламентські вибори в Швеції 11 вересня 2022 р.). URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/the-european-elections-monitor/2021/> (дата звернення: 25.09.2023).

Дмитро ЗІНИЧ,

студент 3 курсу спец. «Політологія»

*кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА НА ВИБОРАХ ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 2020 РОКУ (CASE STUDY ЗАКАРПАТТЯ)

У 2020 році в Україні відбулися місцеві вибори. В цей час досить успішно проходила реформа децентралізації, формувалися об'єднані територіальні громади. Суспільство покладає серйозні надії на майбутнє й підтримувало «перезавантаження» влади. В кожній області держави точилася серйозна боротьба за владу на місцевому рівні.

Кожен регіон України є по своєму унікальний, але, на наш погляд, варто розглянути детальніше один із найзахідніших регіонів – Закарпаття. Область завжди вирізняється невеликою явкою, як на президентських, так на парламентських виборах, так і на місцевих. Український політолог А. Ключкович пояснює невелику явку на виборах в області певними особливостями географічного положення і соціально-економічними розбіжностями між різними регіонами, що мають вагомий вплив на електоральну поведінку. Всі ці фактори в сукупності показують регіональну неоднорідність України. Він приходиться до висновку, що за всю електоральну історію держави високі показники виборчої активності демонстрували саме західні області, за винятком Закарпатської та Чернівецької областей [2].

В області серйозну підтримку отримують парламентські партії, але також потрібно відзначити й про регіональні проєкти, адже закарпатці доволі часто віддають перевагу так званим «своїм» і перевіреним кандидатам, яких добре знають.

Політолог Ю. Копинець виділяє особливість реформи децентралізації, яка підвищила суб'єктність місцевих еліт. Виділяються такі суб'єкти виборчого процесу в області з числа парламентських партій: «Слуга народу», «Європейська солідарність», «Опозиційна платформа – За життя», «Батьківщина». З регіональних можна виділити: «Команда Андрія Балоги», «Рідне Закарпаття», «КМКС-Партія угорців України», «Демократична партія угорців України», «Рідне місто», «Партія твого міста», «Разом Сила». З загальноукраїнських виділяються: «Рідне місто», «Партія твого міста», «Разом Сила», «За майбутнє», «Пропозиція», «Радикальна партія Олега Ляшка», «Свобода», «Сила і Честь» та інші. Дослідник робить висновки, що в області присутній високий рівень конкуренції; в електоральній поведінці можна виділити, що найбільших втрат після президентських виборів 2019 року зазнала «Слуга народу», яка втратила 32,4 % голосів. Інші партії мали незначні втрати, або збільшення підтримки, наприклад, «Європейська Солідарність» на 4,5 %. Найбільшу кількість мандатів здобула партія «Рідне Закарпаття» із 347-ма мандатами. Нова регіональна партія «Команда Андрія Балоги» отримала 188 мандатів. Із цього можна побачити, що серйозних преференцій виборці на Закарпатті надають парламентським партіям та акцентують підтримку на регіональних партіях [3].

Важливо відзначити, що в Закарпатській області проживає чисельна угорська етнічна меншина й це дає підтримку регіональним силам, які представляють її інтереси. Етнополітолог М. Зан детально розглядає специфіку партійного представництва в органах місцевого самоврядування, де компактно проживають представники угорської та румунської національних меншин. Він виділяє цікаву особливість, а саме високий рівень рейтингу в деяких територіальних громадах політичної партії «Опозиційна Платформа – За Життя», що пояснює тривалою практикою місцевого населення виїзду на заробітки в Росію. Дослідник приходиться до висновків, що етнічне голосування простежується у тих територіальних громадах, де домінує угорська етнічність, наприклад, у: Вилицькій, Пийтерфолвівській та Сюртівській сільських ОТГ [1].

Окремо варто відзначити й про вибори міського голови Ужгорода, де вдруге переіміг Богдан Андріїв. Вітчизняна вчена Ірина Павленко зазначає, що в першому турі Богдан Андріїв набрав 9 185 голосів виборців і вийшов у другий тур із кандидатом від «Слуга народу» Віктором Щадеем (6 485), де знову здобув перемогу з 12 869 голосів виборців (51,01 %). Всього у виборах міського голови взяли участь 25 224 виборці. Можемо зауважити, що через дуже низьку явку важко спрогнозувати, як би склалися результати в іншому випадку. Це й стало важливою особливістю на цих виборах, адже було помітно явну байдужість та пасивність населення міста. Багато жителів розчарувалися у виборах, аргументуючи свою неявку нібито підкупом ромського населення і тим, що їх голос нічого не вирішить. Невідомо, як ця тенденція позначиться на наступних виборах міського голови, але однозначно можемо сказати, що з таким підходом до голосування жителі міста нічого не зможуть змінити [4].

Отже, можна сказати, що місцеві вибори пройшли більш-менш спокійно. Стосовно електоральної поведінки можна виділити поступове зниження явки виборців, деяке розчарування громадян у владі й думку про неможливість істотних змін на краще. В обласних та міських радах спостерігаємо політичну диференціацію, що підкреслює демократичність та підтримку різних партій та кандидатів. Вибори в обласних центрах показують прихильність електорату не тільки до парламентських партій, але й до регіональних проектів. Не обійшлося без провокацій у бік угорської національної меншини, але це не призвело до серйозних наслідків. Ситуацію, за якою цілком могли стояти російські спецслужби вдалося стримати й не дати розпалити ворожнечу за етнічними ознаками.

Список використаних джерел:

1. Зан М. П. Політико-партійна репрезентація органів місцевого самоврядування у територіальних громадах Закарпатської області з компактним проживанням угорської та румунської етнічних громад (за результатами місцевих виборів 2020 року). *Регіональні студії / Ужгородський національний університет*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 27. С. 7–13.
2. Ключкович А. Електоральне структурування території України: основні регіони, фактори та етапи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2014. № 17. С. 50–59.
3. Копинець Ю. Місцеві вибори 2020 року в Закарпатській області: характеристика основних суб'єктів виборчого процесу та аналіз результатів. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. № 33. С. 126–135.

4. Павленко І. А. Аналіз результатів виборчої кампанії до місцевих органів влади 25 жовтня 2020 р. Аналітична доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2020. 32 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/analit-dopovid-2.pdf> (дата звернення: 05.04.2023).

Олександр КРАЄВ,
*аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
(Навчально-науковий Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРОПА В БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ США ЗА ЧАСІВ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ПІДВАЛИНИ СУЧАСНОГО РІВНЯ ТА СТАТУСУ БЕЗПЕКОВИХ ВІДНОСИН В РЕГІОНІ

Протягом свого терміну з 2017 по 2021 рік Дональд Трамп підтримував теплі стосунки з країнами регіону, про що свідчить частота взаємних візитів на різних рівнях (від візитів М. Помпео до всіх країн Вишеградської групи до візиту В. Орбана в США та звернення Трампа до поляків у 2017 році), а також підписання оборонних угод з Польщею та Угорщиною.

Є два основні треки, за якими можна оцінити рівень співпраці між США та країнами Центральної Європи під час і після президентства Трампа: партійно-ідеологічний трек і трек національних інтересів. Перше стосується наближеності правлячих партій у різних країнах до ідеології Д. Трампа (або таких окремих її елементів, як наратив «Make America great again», культурна реакційність тощо). У цьому відношенні виділяється Угорщина, де В. Орбан відкрито хвалить Д. Трампа. Варта уваги донедавна також Польща (хоча з перемогою ліберальної опозиції ідеологічна близькість до Д. Трампа зменшилася). Тепер, з перемогою «міні-Трампа» Р. Фіцо, виділяється і Словаччина. Щодо траси національних інтересів, то всі центральноєвропейські уряди (за винятком Угорщини та Словаччини) зацікавлені в стримуванні Путіна та підтримці України. До вторгнення у 2022 році США зосереджувалися на поглибленні співпраці з регіоном і запобіганні впливу Китаю.

Варто також згадати про частий контраст між ЄС і США як партнерами для країн Центральної Європи. За часів перебування Трампа на посаді цей контраст став помітнішим (наприклад, візит Трампа до Польщі у 2017 році яскраво продемонстрував, що США, на відміну від євробюрократії, готові співпрацювати з Польщею незалежно від польських внутрішніх обставин) [1]. З приходом адміністрації Байдена ЄС і США стали більш солідарними та менш конфронтаційними в регіоні.

Нарешті, важливим аспектом для розуміння відносин між Центральною Європою та США є громадська думка Сполучених Штатів (рейтинг схвалення). Для Польщі – 93 %, а для Угорщини – 44 % [2]. Це свідчить про те, що ставлення поляків до США загалом позитивне, тоді як на ставлення угорців значною мірою вплинула особа Трампа.

За часів адміністрації Трампа з Польщею, Чехією та Румунією проводилася політика розширення співпраці у сфері безпеки. Наприклад, з Польщею було підписано Угоду про розширене оборонне співробітництво (EDCA) [3], яка збільшила присутність американських військ у країні та сприяла модернізації Збройних сил Польщі. Подібний документ (DCA) [4] було підписано з Чехією, але це сталося за часів адміністрації Байдена, що свідчить про спадкоємність політики США незалежно від виборчих обставин. Що стосується Румунії, то в 2020 році вона вирішила відмовитися від співпраці з китайськими фірмами для будівництва двох нових ядерних реакторів для своєї АЕС, натомість віддавши контракт американцям [5]. Це підкреслює енергетичну дипломатію адміністрації Трампа. Варто також зазначити, що під час президентства Трампа США сприяли розвитку атомної енергетики в Центральній Європі, що викликало великий інтерес для країн регіону. Ядерна енергетика є, мабуть, єдиним методом для ЄС для досягнення своїх цілей щодо скорочення викидів вуглекислого газу, що має вирішальне значення для подальшого фінансування ЄС. Послідовність у політиці між Д. Трампом і Дж. Байденом, а також її позитивні наслідки викликали позитивні настрої щодо Сполучених Штатів у цих країнах.

Угорщина якщо і не стала ключовим партнером, то стала ідеологічним союзником Д. Трампа в регіоні. Кульмінацією цього стало підписання надзвичайно вигідної угоди DCA з Угорщиною в 2019 році [6]. Відповідно до цієї угоди Угорщина отримала американське співфінансування для будівництва двох авіабаз і кількох інфраструктурних проектів для сухопутних сил. Однак Угорщина не підтримала

обмеження, запроваджені США проти китайської компанії Huawei, що відрізнялося від позиції інших країн Вишеградської групи. Скептицизм Угорщини щодо США можна пояснити позицією останніх щодо Росії та менш інституційним характером співпраці між країнами за президентства Трампа, яка базувалася більше на подібності підходів лідерів, ніж на спільних національних інтересах. У Словаччині елемент співпраці, представлений DCA, зіграв з американцями злий жарт, оскільки сходження нинішнього проросійського євроскептика Р. Фіцо стало можливим, зокрема, завдяки його критиці словацької ітерації цієї угоди [7]. Американці нібито заборонили словацьким судам судити своїх військовослужбовців. Крім того, Д. Трамп зустрівся з прем'єр-міністром Словаччини Пеллегріні в Білому домі, де вони обговорили співпрацю в галузі атомної енергетики [8]. Підсумовуючи, хоча відносини між Словаччиною, Угорщиною та США були теплими під час президентства Трампа, зараз вони погіршилися через проблеми, пов'язані з російсько-українською війною та невизначеною позицією європейських країн стосовно російської агресії.

Контекст співпраці між США та Австрією є відмінним, оскільки Австрія не є членом НАТО. Вся військова співпраця з Австрією обмежується спільними навчаннями з Національною гвардією. У той же час, канцлер Австрії С. Курц і Д. Трамп зустрічалися в 2019 році [9], але ця зустріч мала досить формальний характер.

Підсумовуючи, можна констатувати, що основними елементами політики Д. Трампа щодо країн Центральної Європи було підписання двосторонніх оборонних угод (DCA/EDCA) та співпраця у сфері атомної енергетики. Ці заходи дали переважно позитивний ефект, що сприяло плідній співпраці між США та країнами регіону. Наразі лише Угорщина та Словаччина висловлюють негативні настрої щодо США на урядовому рівні. Це пов'язано з популістською риторикою місцевих лідерів, а не з будь-якою невідповідною політикою з боку Сполучених Штатів.

Список використаних джерел:

1. Ponniah K. Trump in Poland: Five reasons why he is going there. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-40497732> (дата звернення: 27.10.2023).
2. Poles and Hungarians Differ Over Views of Russia and the U.S. / M.Fagan, L. Clancy, S. Gubbala, S. Austin. *PewResearch*. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2023/10/02/poles-and-hungarians-differ-over-views-of-russia-and-the-us/> (дата звернення: 27.10.2023).
3. Poland (20-1113) – Enhanced Defense Cooperation Agreement. *U.S. Department of State*. URL: <https://www.state.gov/poland-20-1113-enhanced-defense-cooperation-agreement/> (дата звернення: 27.10.2023).
4. U.S. Secretary of Defense and Czech Minister of Defense Sign DCA. *U.S. Embassy in The Czech Republic*. URL: <https://cz.usembassy.gov/u-s-secretary-of-defense-and-czech-minister-of-defense-sign-dca/> (дата звернення: 27.10.2023).
5. Romania, U.S. to sign cooperation agreements over nuclear reactors. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/us-romania-nuclearelectrica-idUSKBN26T3GK> (дата звернення: 27.10.2023).
6. Hungary (19-821) – Agreement on Defense Cooperation. *U.S. Department of State*. URL: <https://www.state.gov/hungary-19-821> (дата звернення: 27.10.2023).
7. Defence agreement between Slovakia and the US divides politics and society. *BNE-IntelliNews*. URL: <https://www.intellinews.com/defence-agreement-between-slovakia-and-the-us-divides-politics-and-society-232204/> (дата звернення: 27.10.2023).
8. Remarks by President Trump and Prime Minister Pellegrini of the Slovak Republic Before Bilateral Meeting. *The White House Archive*. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-prime-minister-pellegrini-slovak-republic-bilateral-meeting/> (дата звернення: 27.10.2023).
9. Trump meets Austrian chancellor at White House. *Xinhua*. URL: https://www.xinhuanet.com/english/2019-02/21/c_137838140.htm (дата звернення: 27.10.2023).

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЛАДИ І СУСПІЛЬСТВА У ВОЄННИЙ І ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Олена ЧАЛЬЦЕВА,

*доцент кафедри політології та державного управління
(Донецький національний університет імені Василя Стуса)*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабної війни, яку розв'язала російська федерація проти України проблема дослідження публічного управління постала особливо гостро в нетипових для країни умовах, які загрожують національному суверенітету і безпеці. Вивчення факторів, які впливають на утримання державної архітектури та ефективність роботи управлінських інститутів в умовах воєнного стану сьогодні особливо актуальні і затребувані часом.

Проблема державного управління в Україні з початку повномасштабного вторгнення авторами наукових досліджень лише почала розглядатись. Серед тих, хто займається управлінськими проблемами в період воєнного стану слід відмітити таких науковців як: Н. Гончарук, М. Їжу, Е. Лібанову, О. Назаренко, К. Озарко, В. Борщевського, О. Василицю, Є. Матвєєва, А. Миколюка, А. Чередніченко та ін. Проте, війна ще триває, постійно відбуваються зміни в системі державного управління, тому повноцінного осмислення і аналізу ще не відбулось, є лише висвітлення окремих аспектів проблеми за цей короткий період часу.

Наше дослідження є однією з багатьох спроб розглянути цю тему з урахуванням тих змін, які вже відбулись і визначити специфіку розвитку публічного управління в Україні в умовах воєнного стану та виокремлення проблем, стратегічних орієнтирів розвитку держави і механізмів підвищення ефективності управління нею з урахуванням перспектив повоєнного часу. На підставі всього масиву даних з цієї проблеми необхідно окреслити коло першочергових змін і важливих реформ, яких потребує система прийняття управлінських рішень та механізм розробки стратегічних планів на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Наше гіпотетичне припущення наступне: спроможність моделі публічного управління ефективно функціонувати в умовах воєнного стану буде залежати від стратегічних орієнтирів розвитку держави, які базуються на міжнародних інституційних стандартах регулювання в цій сфері, своєчасної імплементації і практичної реалізації європейських правових норм, продовження реформ публічного адміністрування на всіх рівнях, покращення взаємодії органів влади і інститутів громадянського суспільства.

Створення умов для залучення громадян до політичного процесу є об'єктивною необхідністю для розвитку постмодерних інноваційних політич та оновлення управлінської практики. Інституціональна трансформація призводить до відмови від монополії держави в процесі управління та включення в процес формування інституціонального дизайну різноманітних представників громадянського суспільства. Парадигмально ці інституціональні зміни концептуалізовані в управлінських моделях New Public Management (NPM), Good Governance («доброго врядування», GG), Collaborative Governance (CG), інклюзивної держави, сервісної держави, е-демократії та ін. [1].

Імплементація в українське законодавство і практичну площину публічної сфери принципів доброго врядування вже набуло певних позитивних результатів у сфері взаємодії між органами державної влади, керівництвом територіальних громад та представниками громадських і волонтерських організацій. Це дозволило уникнути різких криз в процесі забезпечення життєдіяльності громад навіть в умовах воєнного стану. Не в останню чергу така ситуація можлива завдяки проведенню в 2014–2021 року реформи децентралізації влади в Україні, що дозволила перемістити фокус прийняття рішень на місцевий рівень, а також спрямувати значну кількість повноважень та ресурсів [2].

З початком повномасштабної війни у лютому 2022 року процес реформування публічного управління в Україні не зупинився, хоча і мав об'єктивне сповільнення і ресурсне обмеження. Але, на думку українських дослідників, модернізація публічного управління в Україні має проводитись і у воєнний, і у міжвоєнний, і в повоєнний часи, вирішуючи відповідні завдання з вишукуванням під них доступних як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів. В умовах війни продовжується реформа публічного управління, яка

імплементується у нормативно-правову основу державного управління в Україні в період воєнного часу в таких сферах: державної служби, адміністративного управління, боротьби з корупцією, громадського сектору, комунікації.

Функціонування держави в умовах воєнного стану передбачає цілий ряд труднощів одночасне розв'язання яких дозволяє виявляти проблеми, які об'єктивно визначають майбутні напрямки реформування системи публічного управління.

Для більш глибокого розуміння проблеми, слід урахувати те, що публічне управління в умовах воєнного стану має свої характерні особливості та механізми розвитку. Об'єктивно вони потребують детального наукового осмислення, міждисциплінарних досліджень задля вироблення дієвих пропозицій щодо пріоритетів і напрямів підвищення ефективності управління державою під час протистояння зовнішній агресії і в повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Чальцева О.М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика. Монографія. Вінниця. 2017. 336 с.
2. Гончарук Н., Чередніченко А. Модернізація публічного управління в Україні в умовах війни та в поствоєнний період у контексті європейських цінностей. *Аспекти публічного управління*. 2022. №2. С.46-54.

Євген БУТИРІН,

доцент кафедри політичних наук та права

(Навчальний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса)

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Місцеве самоврядування відіграє важливе значення в житті населення будь-якої країни. Саме тому діяльність цього інституту завжди привертає увагу суспільства та науковців. Існування місцевого самоврядування визнано на міжнародному рівні як одна з умов віднесення держави до країн з демократичними політичними режимами. Сьогодні Україна переживає один із найбільш трагічних і складних періодів в історії держави. Після початку повномасштабної агресії РФ проти України перед державою постало завдання перебудови системи органів місцевої влади на воєнні рейки й забезпечення їх належного функціонування в умовах війни.

Основною формою ухвалення рішень місцевих рад є проведення засідань ради та її органів. Так міський, селищний та сільський голова можуть підписувати розпорядження, але вони також залежать від рішень, які приймаються місцевими радами. Саме залучення депутатів до прийняття рішень стало основною проблемою з початку повномасштабного військового вторгнення РФ. За період з 24 лютого по 11 травня 2022 року відомо, що пленарні засідання сесій відбулися в 11 міських радах: Вінницькій, Івано-Франківській, Київській, Кропивницькій, Львівській, Луцькій, Рівненській, Сумській, Харківській, Хмельницькій і Черкаській міських радах. При тому Харківська міська рада вперше з 24 лютого провела пленарне засідання лише 11 травня, а Львівська єдине засідання за цей період провела 24 лютого, що викликає незадоволення з боку частини депутатського корпусу. Варто зазначити, що п'ять міських рад проводили частину своїх засідань в онлайн режимі. Не проводили пленарні засідання сесій за вказаний період Одеська, Миколаївська і Чернігівські міські ради, а щодо проведення засідань Херсонською міською радою інформація не відома [1].

За період з 24 лютого по 23 травня відомо, що засідання виконкомів відбувалися у всіх 15 міських радах обласних центрів: Вінницькій, Івано-Франківській, Київській, Кропивницькій, Львівській, Луцькій, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Чернігівській і Черкаській міських радах [2].

З початку повномасштабного вторгнення РФ 15 міських рад обласних центрів проводили засідання виконавчих комітетів. Навіть Херсонська міська рада проводила засідання цього органу [3].

Також повномасштабна війна привела до кардинальних змін у сфері комунікації депутатів з їхніми виборцями. До війни центром таких комунікаційних зв'язків виступали приймальні депутатів. Однак, унаслідок постійних масованих обстрілів, евакуації частини депутатів очний прийом виборців змінився на дистанційне спілкування. Експерти громадської кампанії «Атестація депутатів місцевих рад» провели

дослідження щодо дистанційної взаємодії депутатів місцевих рад зі своїми виборцями під час правового режиму воєнного стану. На їхню думку, на сьогодні в Україні найбільш поширеним майданчиком для комунікації місцевих депутатів із жителями громад стала соціальна мережа Facebook. Серед досліджуваних комунікаційних платформ депутатів 92 % місцевих обранців обрали Facebook, а щодо ще 4 % не вдалося знайти достовірну інформацію про наявність у них відповідних акаунтів. Значно менше депутати використовують інші майданчики для дистанційної комунікації. Більше половини депутатів (51 %) мають свої сторінки в Instagram, свої канали / групи в Telegram, Viber, Youtube тощо.

Слід звернути увагу на те, що після початку повномасштабної військової агресії РФ проти України більшість депутатів місцевих рад обласних центрів залишилися на місцях. За результатами моніторингу соціальних мереж та листування з депутатами електронною поштою відомо, що з початку війни та в березні-квітні перебували в місті Києві щонайменше 103 зі 120 депутатів [4].

Станом на 27.06.2022 року на території м. Одеса принаймні 39 з 64 депутатів перебували або перебувають у місті. Стосовно ще п'яти депутатів відома неповна інформація [5].

У Херсоні поза межами окупованого міста з тих чи інших причин до його звільнення перебувало 25 % депутатського корпусу міської ради [6].

За даними секретаріату Івано-Франківської міської ради, жоден із 42-х депутатів міськради не покинув межі України [7].

За висновком команди «Центру суспільних досліджень», вдалося з'ясувати, що 23 із 42 депутатів м. Суми залишалися в місті під час його оточення [8].

Загалом 46 депутатів Вінниці (85 % від загальної кількості депутатів) з часу повномасштабного наступу залишилися у місті і беруть участь у роботі ради [9].

Також варто зауважити, що жоден депутат Кропивницької міської ради [10], Черкаської міської ради [11], Хмельницької міської ради [12] не виїхав з міста і, тим паче, з України.

Однак з наближенням лінії фронту на Донбасі деякі депутати місцевих рад прийняли рішення про евакуацію та написали заяви про складення депутатських повноважень [13]. Натомість багато службовців місцевого самоврядування вирішили залишитися в такий важкий час зі своїми громадами. Наприклад, міський голова м. Бахмут О. О. Рева (очолював місто з 1990 р.) написав заяву про призупинення дії трудового договору міського голови, але не залишив місто, а очолив посаду начальника Бахмутської міської військової адміністрації Бахмутського району Донецької області [14]. Залишився на території своєї громади міський голова м. Покровськ Донецької області Р. В. Требушкін (член партії «Опозиційний блок»), незважаючи на те, що місто піддається постійним ракетним обстрілам та в Покровську працює військова адміністрація. На сьогодні він активно займається волонтерською діяльністю на території Покровської громади. Приєднався до лав ЗСУ голова Полянської ОТГ Мукачівського району Іван Дрогобецький (представник «ОПЗЖ»). А міський голова м. Макарів Київської області Вадим Токар не тільки залишився на місці з початку війни, але й об'єднав городян, готових зі зброєю в руках боронити своє рідне місто. Його загін боронив м. Макарів від росіян 32 дні за допомогою лише коктейлів Молотова й автоматів Калашникова [15].

Рішення службовців органів місцевого самоврядування залишитися на території своїх громад, незважаючи на постійні обстріли або окупацію позитивно впливає на психологічну атмосферу в громаді. Члени громади не відчувають себе покинутими владою. Більшість старостів, голів, місцевих депутатів користуються повагою серед місцевих мешканців. Деякі службовці щовечора на сторінці Фейсбук звітують про те, що відбувається в громаді, заспокоюють людей. Міський голова Зеленодольської громади (Дніпропетровська область) Д. Ю. Невеселий за подібну підтримку селян отримав прізвисько «Наш Арестович» [16].

Після поїздки народного депутата України М. Тищенко на «зустріч з виборцями» до Тайланду уряд вніс зміни щодо порядку перетинання державного кордону. На підставі п. 2-14 Постанови Кабміну від 27 січня 2023 року № 69 «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України» було заборонено депутатам місцевих рад, а також керівникам структурних підрозділів органів місцевого самоврядування перетинати державний контроль, за винятком пропуску через державний кордон жінок, які мають дитину/дітей віком до 18 років (або чоловіка, котрий є самотнім батьком) [17].

Військова агресія з боку РФ та запровадження правового режиму воєнного стану в Україні стало серйозним викликом для місцевого самоврядування. Більшість представників органів місцевого самоврядування залишилися на місцях та організували життєдіяльність населених пунктів у нових

умовах. Велика кількість депутатів місцевих рад частково, так би мовити, «поставила на паузу» свою депутатську діяльність і, як уся країна, переважно кинула свої сили на допомогу ЗСУ, підрозділам територіальної оборони та внутрішньо переміщеним особам.

Список використаних джерел:

1. Три міськради обласних центрів з 15 не проводили сесії з початку широкомасштабного вторгнення. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/502>.
2. Як місцеві ради проводять роботу засідань виконавчих комітетів та постійних депутатських комісій місцевих рад. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/505>.
3. Сприяння обороні України: міські ради в умовах війни. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/533>.
4. Діяльність столичних обранців під час війни. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/519>.
5. Як працюють депутати одеської міської ради під час війни: результати моніторингу. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/515>.
6. Депутати Херсонської міської ради: окупація чи евакуація? Атестація депутатів місцевих рад. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/513>.
7. Як Івано-Франківські депутати працюють у період повномасштабного вторгнення. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/512>.
8. Депутати Сумської міської ради під час війни не покинули своїх виборців: моніторинг діяльності обранців. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/510>.
9. Вінницькі депутати в умовах війни. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/506>.
10. Кропивницькі депутати: працюємо для перемоги. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/511>.
11. Як працюють депутати Черкаської міської ради під час війни. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/509>. (дата звернення: 01.03.2023 р.).
12. Чим займаються депутати Хмельницької міської ради під час повномасштабної війни. *Громадська кампанія «Атестація депутатів місцевих рад»*. URL: <https://attestation.in.ua/article/508>. (дата звернення: 01.03.2023 р.).
13. Рішення Бахмутської міської ради від 14.07.2022 № 7/23-647 «Про дострокове припинення повноважень депутата Бахмутської міської ради 7 скликання Касперської А. П.». URL: <https://artemrada.gov.ua/31448>. (дата звернення: 01.03.2023 р.).
14. Рішення Бахмутської міської ради від 14.07.2022 № 7/23-646 «Про призупинення дії трудового договору міського голови». URL: <https://artemrada.gov.ua/31448> (дата звернення: 01.03.2023 р.).
15. «Ми з хлопцями боронили місто 32 дні». *Інтерв'ю Макарівського міського голови. Децентралізація*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14764>.
16. «Зеленодольська громада завжди готова прийти на допомогу», – міський голова Дмитро Невеселий. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14991?page=12>.
17. Постанова Кабміну від 27 січня 2023 р. № 69 «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України». URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-vnesennia-zmin-do-pravyl-peretynannia-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-s69-270123>. (дата звернення: 01.03.2023 р.).

Валентин ВАСИЛИНДРА,

*аспірант 2 р.н. спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Воєнний період в Україні ознаменував появу складного ландшафту державно-адміністративних відносин та організації взаємодії влади з суспільством. У той час як конфлікт послабив громадську довіру та виявив адміністративні недоліки, наступні зусилля з реконструкції, залучення громадянського суспільства та ініціативи децентралізації були та/або будуть спрямовані на відновлення та зміцнення цих відносин.

Поняття «постконфліктна (повоєнна) реконструкція» охоплює комплекс заходів, оскільки у країн, що вийшли із збройних конфліктів, унікальні обставини, які вимагають різних підходів до зміцнення публічного управління. Згідно з методологією ООН, цей процес включає в себе чотири основні етапи:

1. Надзвичайна допомога: Забезпечення найважливіших потреб населення у допомозі, часто за допомогою значного обсягу зовнішньої технічної, фінансової, матеріально-технічної та соціальної підтримки зі сторони міжнародних донорів.

2. Реабілітація: Відновлення базової інфраструктури, споруд, обладнання, матеріальних ресурсів та основних людських можливостей, які пошкоджені чи зруйновані під час конфлікту.

3. Реформи та модернізація держави: Перебудова інституцій, систем, структур і розвиток людського потенціалу для підвищення результативності, ефективності та контролю витрат у сфері публічного управління.

4. Реконфігурація ролі держави: Переосмислення та переформування системи публічного управління на всіх рівнях, включаючи взаємодію з громадянським суспільством та приватним сектором. Ці етапи спрямовані на відновлення та покращення стану суспільства, економіки та управління в країнах, які пережили конфлікти, та сприяють їхньому стабільному розвитку. [1, с. 42].

Умовно, відновлення роботи органів влади на деокупованих територіях, де паралельно будуть йти процеси очищення від колаборантів та наслідків окупації можна віднести до першого етапу вищенаведеного плану відновлення стабільності держави та державності.

Відновлення країни потребуватиме централізованого планування, з деякими винятками, де будуть підтримуватися окремі проекти відновлення зруйнованої інфраструктури. Проте, більшість інвестицій буде спрямована на виконання глобальних завдань щодо будівництва нових виробничих потужностей. Під час реалізації проектів відновлення громади різних регіонів знаходитимуться в нерівних умовах. Ключовим чинником в плануванні буде безпека, зокрема близькість до кордонів з країнами-агресорами. Відповідно, більша частина ресурсів, потенційно, буде спрямована на ті регіони, які максимально захищені та віддалені від потенційних загроз. Ремонт і будівництво нових транспортних коридорів також буде залежати від їхнього напрямку. Автомобільні дороги, залізничні колії та інші об'єкти, що з'єднували Україну з росією, не будуть мати високий пріоритет у плануванні проектів відновлення.

Основним критерієм підготовки успішних моделей відновлення буде максимальне залучення уповноважених сторін та громадськості до розробки рішень та ухвалення кожного рішення шляхом консенсусу між парламентом та представниками місцевої влади. За роки війни було внесено ряд змін до законодавства, що регулювало діяльність місцевого самоврядування. Наприклад, повноваження місцевих державних адміністрацій були передані обласним (районним) військовим адміністраціям. Було введено обмеження на виїзд депутатів місцевих рад за кордон, скасовано реєстрацію низки проросійських партій, що поставило під сумнів статус обраних ними депутатів місцевих рад [2].

Для запровадження в реалії України наступних етапів плану, розробленого ООН, необхідно провести комплексний аналіз функціонування системи та структури органів державної влади, включаючи їхні цілі, функції, завдання, ресурси та статус. На додаток до цього, варто підкреслити, що гнучкість, а не управлінський формалізм, є головним принципом сучасного менеджменту і має бути застосованим в системі публічного управління, зокрема на рівні місцевого самоврядування. Це сприятиме подоланню бюрократичної рутини та переорієнтує управління з виконання процесів (дотримання процедур і правил) на досягнення якісних кінцевих результатів [3, с. 83].

Після завершення війни та першого етапу відновлення влади, ймовірно, буде проведено конституційну реформу, спрямовану на перегляд повноважень місцевої влади та встановлення нових відносин між нею та центральною владою. Ця реформа ознаменує завершення процесу децентралізації та створення нового інституційного механізму. В рамках цієї реформи ймовірно буде визначено нову систему адміністративно-територіального устрою, а також перелік місцевих податків та джерел фінансування місцевих бюджетів. Збереження стабільності системи управління на всіх рівнях, балансу між розвитком самоврядування та децентралізацією, з одного боку, і потребами в централізованому плануванні та забезпеченні безпеки держави, з іншого, є одним із ключових викликів, що стоїть перед українським суспільством.

З огляду на вищенаведене, велике значення у публічному управлінні набуває рівень зворотних зв'язків та виконання управлінських рішень, спрямованих на:

1) захист суспільних інтересів за допомогою громадських фондів, профспілок, громадських

організацій;

2) відстоювання інтересів громадян (оподаткування, законотворча та правова практика, підготовка і реалізація соціальних програм);

3) взаємовідносини з комерційними підприємствами (їх правове регулювання, державно-приватне партнерство та ін.) [4, с. 17].

Варто зазначити, що стабільність інституційної системи і відповідно цілісність політичної системи і держави здебільшого залежать від якості сформованих нею інститутів. Успішне та результативне функціонування будь-якої соціальної системи можливо забезпечити тільки там, де її інститути ефективні і справедливі. За відсутності суспільної згоди щодо того, що справедливо і що несправедливо, виокремлення чітких критеріїв такого поділу, суб'єктам політично-управлінської та суспільної взаємодії важче координувати свої плани з достатньою мірою ефективності для досягнення взаємної вигоди. І навпаки, неефективні політико-правові інститути не можуть забезпечити справедливість у чітко окреслених критеріях, а тому – втрачають свою легітимність.

Таким чином, виклики, з якими наразі зіткнулася Україна підкреслюють важливість ефективного управління, прозорості та інклюзивності в постконфліктних ситуаціях. Окрім того, таку саму роль відіграватимуть і організації громадянського суспільства. Вони вже надавали гуманітарну допомогу, стежили за діями уряду та виступали за прозорість і підзвітність. Уряд, у свою чергу, як наразі так і у майбутньому має визнавати та заохочувати взаємодію з громадянським суспільством для забезпечення більш інклюзивного та спільного процесу прийняття рішень.

Список використаних джерел:

1. Reconstructing Public Administration after Conflict: Challenges, Practices and Lessons Learned. United Nations: *World Public Sector Report 2010*. URL: <https://bit.ly/37yZN3T> (дата звернення: 03.10.2023).
2. Попов І. *Блог Ігора Попова. Веб-видання «Українська правда»*. Децентралізація 2.0 – якими будуть відносини центру і регіонів після війни? URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/popov/6483298cb3824/> (дата звернення: 05.10.2023).
3. Гришко В. Квадрат ефективності публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17–18. С. 81–84.
4. Вольська О. Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 3. С. 15–20.

Леся ТИХОНЧУК,

доцент, в.о. завідувача кафедри менеджменту та публічного врядування

Алла РИЖА,

магістрант 1 р.н. ОП «Державна служба»

спеціальності «Публічне управління та адміністрування»

(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

На даний момент науковцями широко не презентовані підходи та методи повосенної відбудови України через часову невизначеність тривалості бойових дій на території України. Проте, європейські та українські аналітики, журналісти та політики вивчають питання залучення органів місцевого самоврядування, центральних органів виконавчої влади та громадянського суспільства до створення концепцій, стратегій та програм відновлення територій. Органи місцевого самоврядування та центральні органи виконавчої влади повинні об'єднатися для збереження суверенітету держави, зменшення еміграції населення, дотримання прав та конституційних свобод людини та громадянина, підвищення економічної спроможності та розвитку інфраструктури. Проєкт відбудови України є наймасштабнішим і найскладнішим проєктом відновлення після Другої світової війни. Відновлення, яке має забезпечити і наш стрімкий розвиток [9].

За результатами комплексного соціологічного дослідження, проведеного у квітні – травні 2023 року Київським міжнародним інститутом соціології «Дослідження ініціатив відновлення в Україні та роль громадянського суспільства в процесах відновлення» головними короткостроковими пріоритетами відновлення України є:

- догляд та розвиток дітей, забезпечення можливості offline навчання в школах;
- розмінування територій;
- постійне житло для ВПО;
- соціально-психологічна реабілітація військових та цивільних;
- вирішення проблеми шкоди навколишньому середовищу внаслідок бойових дій;
- підтримка бюджетоутворюючих галузей економіки;
- будівництво та модернізація укриттів [10].

Результати дослідження Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) показують, що громади в основному фінансують проекти відновлення власним коштом та коштом донорів та міжнародної допомоги. Фінансова допомога держави у вигляді субвенцій громадам чи відшкодування громадянам за зруйноване житло надається у невеликих обсягах та дуже повільно. Такий розподіл джерел фінансування, коли допомога міжнародних гравців є визначальною, породжує ризик того, що менш активні громади випадають з процесів відбудови. Для цього державі потрібно передбачити додаткові інтервенції/запобіжники. Протягом 2022 року змінювалися суб'єкти, які розробляли плани відновлення та керували процесом відновлення на рівні держави.

На поточний момент Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України та Координаційна платформа донорів є ключовими гравцями на полі відновлення. Ряд експертів та журналістів вважають, що вибудована владою архітектура управління відновленням несе ризик концентрації зусиль та фокусу уваги суто на фізичній відбудові. При цьому розвиток регіональної політики може бути суттєво сповільнений. Це, в свою чергу, може призвести до централізації процесу повоєнного відновлення, згортання децентралізації та значному сповільненні розвитку регіональної політики.

Як вважають фахівці USAID, на рівні центральної влади в оцінці втрат України внаслідок війни беруть участь такі інституції: Офіс Президента України, Міністерство економіки, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерство інфраструктури України, Міністерство розвитку громад та територій України. Ця оцінка відбувається у співробітництві із KSE Institute (аналітичним центром при Київській школі економіки) в рамках проекту “росія заплатить” [1 с. 36].

Проект Rebuildua оцінює завдані інфраструктурі збитки за допомогою оцифровки даних з БПЛА та супутників, фото- та відеофіксації, аналізу геопросторових даних. Згідно з даними проекту, Ірпінь зазнав збитків від російської окупації, яка тривала трохи більше як місяць, на 25,3 млрд грн 50. Постраждало майже 10 600 будівель. Зруйновано – 1 836. Найбільша частка збитків – 17,7 млрд грн – припадає на житловий фонд. Понад 11,5 млрд грн з них – пошкоджені багатоквартирні будинки. Загалом через російське вторгнення постраждала майже половина житлового фонду міста [7].

Оперативне управління процесом відновлення покладено на Агентство відновлення. Агентство було створено в січні 2023 року шляхом злиття колишнього Державного агентства автомобільних доріг України з Державним агентством інфраструктурних проєктів. Основним завданням Агентства відновлення є реалізація державної політики у сфері будівництва (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт), ремонту та модернізації об'єктів інфраструктури. Але це не означає, що Агентство реалізовуватиме чи керуватиме всіма проєктами з відновлення на цих територіях. Воно долучатиметься до проєктів регіональних і місцевих органів виконавчої влади лише тоді, коли виникне потреба у фінансовій підтримці або управлінні проєктами [3 с. 26].

У пункті 1 постанови Кабінету Міністрів України від 17.12.2022 №1400 «Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади» визначено, що Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері з відновлення регіонів, територій та інфраструктури, що постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. До завдань його завдань віднесено:

- створення та забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації проти України;

- створення, впровадження та функціонування інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови;

- розвиток місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, державної житлової політики, благоустрою населених пунктів, житлово-комунального господарства, надання послуг з управління побутовими відходами, будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури, технічного регулювання у будівництві, ціноутворення у будівництві, відновлення та відбудови України після руйнувань, завданих військовою агресією російської федерації з 2014 року [5].

Згідно з Положенням про Міністерство економіки України, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459 зі змінами та доповненнями одним із завдань Міністерства економіки України є проведення аналізу стану та тенденцій економічного і соціального розвитку України, секторів та галузей економіки, розробляє пропозиції щодо основних напрямів розвитку та реформування економіки, досягнення Цілей сталого розвитку, забезпечує підготовку відповідних планів і програм та ін. [4]. Проект, створений Міністерством економіки України під назвою «Армія відновлення» набирає обертів. Він передбачає залучення до суспільно корисних робіт незайняте населення. Люди, які з різних причин залишились без роботи, можуть долучитись до цієї «армії» через виконання суспільно корисних робіт з відбудови країни. Як повідомляє Міністерство економіки України на своєму офіційному сайті, станом на 29.08.2023 до «Армії відновлення» долучилося майже 48 тисяч безробітних, які заробили за здійснення робіт з відбудови 305 млн грн. Лідером серед регіонів в цьому проекті є Харківська область, де такі роботи виконують понад 9 тисяч безробітних [6].

Державна служба України з питань праці при цьому проінформувала громадян про алгоритм та потребу у залученні до виконання суспільно корисних робіт [8].

Органи місцевого самоврядування та центральні органи виконавчої влади відіграють вагомую роль у розвитку стратегії та механізмів у післявоєнній відбудові України, їх подальшій реалізації. Забезпечення фінансовими ресурсами, кадрова політика, впровадження інновацій, розвиток партнерства, залучення міжнародних фінансових «донорів», антикорупційна стратегія та посилення відповідальності за вчинені злочини в період воєнного стану на рівні держави дозволить центральним органам виконавчої влади ефективно здійснювати свої повноваження для відновлення країни. Цифровізація та планування цієї підготовки та подальшого втілення комплексних програм і планів повоєнної відбудови України, її регіонів і територіальних громад буде залежати від фінансування та технологій. При цьому без підтримки місцевого самоврядування та участі громадян не обійтись. Від їх активності залежатиме якому проекту на конкретних територіях буде надаватись пріоритет для задоволення конкретних потреб громад.

Список використаних джерел:

1. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. *Аналітичний документ USAID*. Квітень 2023 року. 235 С. URL: https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf (дата звернення 28.09.2023).
2. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення 28.09.2023).
3. Координація процесу відбудови та відновлення з політикою регіонального розвитку в Україні. *Аналітичний документ ULEAD*. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1293/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf> (дата звернення 28.09.2023).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 «Питання Міністерства економіки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.09.2023).
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 «Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.09.2023).
6. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=89190821-886b-45dd-b5d5-8918eaa00198&title=ArmiiaVidnovlennia-VidbudovumoKrainu> (дата звернення 28.09.2023).
7. Проект Rebuildua. 2023. URL: <https://rebuildua.net/> (дата звернення 28.09.2023).
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF> (дата звернення 28.09.2023).
9. Ткачук А. Державна регіональна політика. 2023: бути чи не бути? Стаття. 2023. URL: <https://rpr.org.ua/news/derzhavna-rehionalna-polityka-2023-buty-chy-ne-buty/> (дата звернення 28.09.2023).

10. Яшник М. Дослідження ініціатив відновлення в Україні та роль громадянського суспільства в процесах відновлення. 2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1268&page=1> (дата звернення 28.09.2023).

Наталія СИДОРЕНКО,
професор кафедри управління та адміністрування,
Антон НАУМИК,
здобувач вищої освіти ННІ ПІО
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯН У ВОЄННИЙ ЧАС

Питання особливостей взаємодії органів державної влади і суспільства завжди було актуальне, адже належна комунікація – це запорука прийняття ефективних управлінських рішень та належної роботи державного апарату.

Актуалізує також зазначене питання й дія, на території України, правового режиму воєнного стану, адже, фактично застосування різноманітних практик взаємодії державних та комунальних підприємств, установ та організацій з громадянами досить ускладнилася. До причин ускладнення процесів комунікації та взаємодії можна віднести наступні:

1. Часткове та/або повне закриття спеціальних веб-сторінок органів державної влади, місцевого самоврядування задля забезпечення інформаційної безпеки персональних даних громадян, працівників зазначених установ.

2. Можливість роботи депутатських комісій, рекомендаційно-консультативних (дорадчих) та інших постійно діючих форм управління органів місцевого самоврядування без урахування режиму відкритості та гласності.

3. Можливість органів державної влади, місцевого самоврядування та комунальних установ не надавати відповіді на запити громадян та підприємств, посиляючись на обставини непереборної сили.

4. Блокування доступу громадян до державних реєстрів задля підтримки інформаційної безпеки.

5. Відсутність безпекової можливості проведення громадських слухань та зборів громадян з певних соціально-важливих питань.

Варто зазначити й про роль інститутів громадянського суспільства у взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Так, у національній практиці організації громадянського суспільства, як правило, є партнерами державних органів влади всіх рівнів та місцевого самоврядування у реалізації широкого кола суспільно важливих завдань [1, с. 48].

Доцільно *зазначити*, світовий досвід демонструє, що стабільний розвиток сучасної держави повинен спиратися лиш на демократичні засади управління, адже саме вони можуть забезпечувати дієві форми діалогу суспільства та держави [2, с. 79], що також підкреслює важливість дієвих організаційно-управлінських засад взаємодії.

Окреслюючи та створюючи певні процедури комунікації доцільно визначити й їх зміст, основні пріоритети та зацікавлених осіб. Окрім того, важливим є й демократичний спосіб врядування при обранні форм здійснення комунікації між органами державної влади та громадянами.

При обговоренні особливостей взаємодії органів державної влади та громадян у воєнний час важливе місце посідає й етична складова, адже зараз від моральних якостей представників влади, дотримання ними професійної етики залежить довіра суспільства до них і в подальшому майбутнє держави [3, с. 42].

Таким чином, проаналізувавши вищезазначену інформацію, можна прийти до висновку, що належна комунікація органів державної влади та громадян дійсно посідає важливе місце в сучасній державно-управлінській системі, адже саме цей процес дозволяє здійснювати управління державою саме за демократичними методами врядування.

Список використаних джерел:

1. Цимбалюк В. І. Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства: специфіка в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. Т. 1, № 66. С. 46–54.
2. Наумик А. С., Червякова К. Д. Комунікація суспільства та органів державної влади. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук*: Матеріали II міжнар. наук. конф., м. Дніпро, 17 берез. 2023 р. С. 79–80.
3. Наумик А. Етична складова у роботі осіб, уповноважених на виконання функцій держави. *Current issues of science, prospects and challenges: IV International Scientific and Theoretical Conference*, м. Sydney, 5 трав. 2023 р. С. 42–44.

Маріан ТОКАР,

*професор кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
директор НДІ політичної регіоналістики
(Ужгородський національний університет)*

**КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ПРІОРИТЕТ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ**

Для успішного здійснення процесу європеїзації системи публічного управління в Україні, попри складності державотворення й російсько-українську війну, пріоритетним залишається пошук оптимальних варіантів взаємодії між органами влади й всіма інституціями громадянського суспільства. У даному контексті пріоритетною залишається і стратегічна мета у формуванні механізмів реалізації комунікаційних проєктів, що вибудовують відповідні взаємовідносини з громадянами. Така комунікація зосереджена навколо досягнення рівності сторін у співпраці з метою максимальної реалізації прагнень та інтересів усіх партнерів та учасників. Комунікації в процесі функціонування органів публічної влади відіграють важливу роль у прийнятті управлінських рішень, які, у свою чергу, мають вплив на рівень та якість життя громадян. Ступінь ефективності таких рішень залежить від багатьох факторів, у тому числі від розуміння причин, схвалення та підтримки громадськістю обраних методів, що використовуватимуться для вирішення конкретних проблем чи завдань.

Реалізація будь-яких проєктів і програм розвитку є проблематичною, якщо немає чіткого розуміння кінцевих результатів прийнятого рішення, а також чи дотримано баланс інтересів усіх зацікавлених сторін. Тому думка громадян є важливим інструментом впливу на діяльність влади та визначення вектору розвитку держави, яка позиціонує себе демократичною, правовою і соціально орієнтованою.

Аналіз комунікаційної взаємодії як функціонального засобу побудови комунікаційного простору у сфері публічного управління дає підстави підкреслити, що цей комунікаційний простір відносин між суб'єктами стає складною структурою, яка характеризується різноманітними зв'язками. Зокрема, він насичений такими властивостями та ознаками, які узагальнено характеризують її як певну систему. Її ключові ознаки: цілісність простору (міра комунікаційної рівноваги), структурованість, обсяг, ступінь інтенсивності та складності взаємозв'язку компонентів), автономність, однорідність за функціями складових компонентів структури (розміщення кожного складового компонента в загальній системі комунікаційного процесу, кількість можливих варіантів застосування, придатних для використання суб'єктами комунікації). способи і засоби передачі інформації, а в кінцевому підсумку досягнення мети взаємного спілкування). У комунікаційному просторі обсяг, форми і типи інформації завжди суб'єктивно сприймаються і мають різний ступінь суб'єктивної релевантності, оскільки кожен учасник комунікаційного процесу інтерпретує повідомлення конкретного комунікатора, вступає з ним в діалог на основі власних комуникативних знань і навичок, а також розуміння і сприйняття ситуації конкретної комунікації [4].

Розвиток сучасного суспільства вимагає створення нових форм співпраці та взаєморозуміння. Відповідно, це потребує і нових форм комунікації, які характеризуватимуться ще більшою ефективністю, публічністю, відкритістю, прозорістю, дієвістю та якістю. Наявність цих ознак може забезпечити такий тип комунікації, учасники якого будуть рівноправними та активними, здатними не просто налагодити комунікаційні канали, що дозволяє швидко передавати інформацію в обох напрямках, а й створити ефективну комунікаційну платформу для результативного та взаємовигідного спілкування. взаємодії

суб'єктів, залучених у процес комунікації. На сьогодні публічність органів влади залишається недостатньою, а комунікація влади й громадського сектору – на низькому рівні. Тому в сучасних умовах (навіть в умовах воєнного стану в Україні) становлення громадянського суспільства вимагає запровадження нових форм і методів взаємодії держави та її громадян, удосконалення існуючих технологій, підвищення прозорості всієї діяльності державних та публічних інституцій. Ступінь ефективності системи публічного управління, як пріоритету в процесі європеїзації її системи, залежить від оптимізації комунікативної взаємодії органів публічної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості. Це стає можливим завдяки побудові не лише ефективної комунікаційної політики, а й єдиного комунікативного простору, що реалізується на основі принципів публічності й партнерства, реалізація чого передбачає повну довіру представників соціуму до органів публічної влади. Звітуючи перед суспільством, саме останні повинні нести відповідальність за свої дії та рішення.

Така форма взаємодії є одним із ефективних інструментів колективного управління, що, у свою чергу, забезпечує зміцнення демократії. Адже нові форми комунікації між державою та суспільством створюють передумови для розвитку інститутів та організацій громадянського суспільства, сприяють подальшому розвитку демократії [1, с. 94]. Формування нової системи публічного управління можливе крізь призму комунікативного менеджменту, оскільки ця концепція спрямована на максимально ефективно вирішення питань на публічному рівні. Така система співзвучна з новою парадигмою державного управління, що передбачає реалізацію дослідження на трьох рівнях – опис ознак і властивостей державного управління, систематизацію пізнавальних підходів, основні прикладні напрями та їх концентрацію. Відтак, управління комунікацією базується на сутності, змісті та формах зворотного зв'язку [3]. Адже об'єктом комунікативного управління є сукупність інформаційних потоків, а предметом – пошук оптимальних способів управління цими потоками, що створює сприятливе середовище для управління.

Саме тому, на наш погляд, мовою налагодження комунікативного партнерства, двостороннього діалогу між владою та громадськістю є організаційно-правова спроможність суб'єктів громадянського суспільства артикулювати соціальні інтереси, просувати і захищати їх, а успіх такої взаємодії залежить від спільних дій держави, влади та об'єднань громадян, а також їхньої готовності до співпраці. Тільки такі підходи сприятимуть успіху, оскільки всі суб'єкти мають реальний вплив на публічну політику, втілюючи весь спектр думок і поглядів, що формуються в громадянському суспільстві. При цьому, вплив громадянського суспільства на процес прийняття рішень здійснюється не лише на національному, а й на глобальному та міжнародному рівнях, оскільки міжнародні інституції також залучені до комунікації [2].

Необхідно наголосити, що механізм оптимізації комунікаційної взаємодії у сфері публічного управління визначає рівень діяльності, заснованої на партнерстві. І це є важливим фактором, який може суттєво стимулювати розвиток соціально-економічної сфери держави, а також піднімати рівень публічної культури, а також, що не буде зайвим (особливо в повоєнній відбудові України), і привабливість території в очах інвесторів. Результатом налагодження комунікаційної політики є формування цілісної відкритості української громади, розвиток громадянського суспільства, впровадження позитивного іміджу публічної влади, заснованого на довірі та відповідальності.

Формування та розвиток комунікаційних відносин у сфері публічного управління, звісно, є складним і багатоаспектним процесом. Він має бути спрямований на забезпечення постійного інформаційного обслуговування системи та діяльності публічної влади в державі, організацію та налагодження комунікації з «клієнтами в системі управління» – публічними службовцями (тобто посадовими особами) організацій, а також на комунікаційну взаємодію з «клієнтами поза системою» – громадянами (громадою, населенням та інституціями громадянського суспільства, зокрема, й неурядовими організаціями).

Комунікаційна взаємодія є важливою передумовою ефективного розвитку демократичного суспільства, заснованого на постійному діалозі. Лише впорядкована, правильно налагоджена комунікаційна взаємодія дозволить виконувати весь комплекс завдань комунікаційної політики держави й сприятиме успішній європеїзації системи публічного управління в Україні. Держава повинна якнайшвидше докласти зусиль для надання всілякої допомоги та створення необхідних технічних, організаційних, правових та інших умов для здійснення двостороннього повного симетричного обміну відповідною інформацією між органами влади та громадянами у реалізації конституційного права останніх на публічність, гласність.

У цьому контексті вважаємо доцільним використання інноваційних комунікаційних форм і

технологій, встановлення та налагодження чітких взаємовідносин з громадськістю, унормування загальної комунікаційної політики держави, спрямованої на формування чи відновлення довіри суспільства до органів публічної влади, сприяння ефективній і продуктивній взаємодії з усіма суб'єктами сфери публічного управління та адміністрування.

Список використаних джерел:

1. Архипова Є., Дмитренко Н. Ефективна комунікація між органами державної влади та громадськістю як умова розвитку демократичного суспільства. *Інвестиції: практика і досвід*. 2016. № 1. С. 92–96.
2. Code of best practices for public participation in the decision-making process CONF/PLE(2009)CODE1. (2009), *Conference of International Non-Governmental Organizations of the Council of Europe* 1.10.2009, retrieved from: http://www.coe.int/t/ngo/Source/Code_Russian_final.pdf
3. Rivers W., Christians C., Schramm W. *Responsibility in Mass Communication*. N.Y., 2017. 723 p.
4. Tokar M., Varenia N., Kulchii I. Conceptual model of the system of modern communications in public governance. *Public Administration and Law Review*. Tallinn. 2020. Vol. 4. URL: <https://public.scnchub.com/palr/index.php/palr/article/view/63>

Назар БАЙЛА, Вікторія ЖЕЛІЗНЯК, Сергій ЛОКЕС, Петро ФЛЕНЬКО,
студенти 1 курсу спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук,
члени Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)

ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКІЙ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Є чимало проблем які кидають сьогодні виклик державно-громадському управлінню, їх взаємодії, особливо в умовах правового режиму воєнного стану. Серед них: комунікація, мораль, корупція та ін. Наприклад, комунікація є важливим фактором розвитку держави і довіри суспільства, громадян до неї. Комунікація потрібна для того, щоб ефективно вирішувати різноманітні проблеми, оперативно реагувати на запити, враховувати інтереси громадян тощо. Ще одним із важливих аспектів державно-громадського управління є використання ресурсів та вмиле управління цим процесом для суспільного блага.

Управління соціальними та іншими ресурсами є важливою складовою суспільного та організаційного управління в демократичній державі. Цей процес передбачає розподіл, використання та контроль різних видів ресурсів для досягнення конкретних цілей та задач у співпраці держави і суспільства. Існують такі ресурси, як: *людські* (управління людськими ресурсами включає найм, розвиток, мотивацію та утримання співробітників в організації), *фінансові* (управління бюджетом, фінансовий аналіз, прийняття рішень щодо інвестицій та розподіл фінансових ресурсів), *матеріальні* (управління фізичними ресурсами, такими як обладнання, сировина, запаси та нерухомість), *інформаційні* (управління інформаційними ресурсами означає збір, обробку, зберігання і передачу даних для прийняття рішень), *соціальні* (управління відносинами зі зацікавленими сторонами, такими як клієнти, партнери, громадські організації та інші стейкхолдери) [6].

Управління соціальними та іншими ресурсами здійснюється різними рівнями публічної влади, організацій, установ та інших суб'єктів суспільства. Управління цими ресурсами може здійснювати: держава (уряди національних та місцевих рівнів), організації і підприємства (приватні компанії, неприбуткові організації, корпорації), громадські (неурядові) організації, громадяни (через свої права, голосування, участь у громадських ініціативах та споживання ресурсів), міжнародні організації [6].

До речі, волонтерство, яке відроджується в Україні як масовий рух, є одним із прикладів громадсько-державної взаємодії і одним із успішних способів участі та управління цими ресурсами. Це вид діяльності, при якій індивіди чи групи вільно віддають свій час, енергію, навички і ресурси для некомерційних справ, у співпраці з неурядовими організаціями чи іншими спільнотами з метою підтримки соціальних і громадських ініціатив. Ось приклад того, як волонтерство може бути пов'язане з управлінням ресурсами: волонтерство можуть здійснювати неприбуткові організації, які надають соціальні послуги.

Вони можуть допомагати збирати гроші, речі, виконувати інші публічні (адміністративні) завдання та брати участь у різних подіях. Волонтери можуть долучатися до груп, які займаються охороною природи і впорядкованою утилізацією відходів. Вони можуть взяти участь у прибиранні парків, лісів, берегів річок, інших місць навколишнього середовища.

Зокрема, в сучасних умовах державотворення в Україні, під час воєнного стану волонтери допомагають нашим воїнам із одягом, обмундируванням, ліками, фінансами на зброю, використовуючи різні законні ресурси. Вони проводять різні громадські події в виді благодійних акцій, зборів, марафонів, ярмарок на підтримку Збройних Сил України, розділяючи це все по різних точках, тим самим, здійснюючи збір і управління ресурсами. Управління такими волонтерськими ініціативами може здійснюватися неурядовими організаціями, координаторами волонтерів або іншими відповідальними установами, які організують та спрямовують діяльність волонтерів [1].

А які ж особливості й проблеми говорять про стан справ у досліджуваній темі в умовах воєнного стану в Україні? Нагадаємо, що це особливий правовий режим, що вводиться в окремих місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки Державній Незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування таких повноважень, які необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

У таких обставинах має бути задіяне антикризове управління. Для централізації влади, як правило, воєнний стан передбачає підвищену концентрацію влади в руках військового або центрального урядового органу. Це робиться для більш ефективного управління воєнними операціями та вирішення кризових ситуацій. Крім цього, під час воєнного стану можуть бути введені обмеження прав і свобод громадян, з метою забезпечення безпеки та публічного порядку [2].

Воєнний стан, як правило, передбачає мобілізацію економічних, людських і матеріальних ресурсів для потреб оборони країни. Наприклад, в Україні використали призов громадян до військової служби, регулювання цін, виділення фінансових ресурсів на оборону та інші заходи. Водночас, воєнний стан може призводити до певних обмежень громадсько-політичної діяльності опозиції та неурядових організацій, а отже й до тимчасових обмежень демократичних процесів.

Для забезпечення ефективного управління часто вдаються до жорсткої кадрової політики – може бути змінена структура уряду, включаючи призначення тимчасових військових / цивільних керівників. Важливим аспектом також є забезпечення гуманітарної допомоги. Однією з основних функцій воєнного стану є забезпечення безпеки країни та участь у воєнних діях, якщо це необхідно. Це включає в себе мобілізацію військ, організацію оборони та проведення військових операцій.

Вплив воєнного стану на державне управління залежить від конкретного контексту та правових норм, що діють у країні. У більшості випадків воєнний стан є тимчасовим і обмеженим за своєю тривалістю. Однак важливо забезпечити баланс між потребами в безпеці та збереженням громадянських свобод і прав під час воєнного стану [2].

То які ж безпосередні загрози державно-громадської взаємодії з вище названих залишаються актуальними? Корупція підриває довіру громадян до держави оскільки вона створює враження, що влада не працює на користь населення, а на користь корупційних елементів. Вона також впливає на ресурси, що може призводити до недофінансування соціальних та громадських проєктів, які є важливими для громадян. Корупція може спонукати громадян до участі у мітингах, що загрожує правопорядку і загальному благополуччю. Отже, корупція порушує взаємодію між державою і громадянами, руйнує довіру і підриває основи демократії та правової держави.

Забезпечення прозорості та відкритості дій публічної влади постає подекуди як надто розмите поняття. Зокрема, для забезпечення відкритості та прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, пропонується розроблення та прийняття закону про державний фінансовий контроль за декларуванням доходів і їх витрачанням цими особами. Навряд чи саме діяльність стане за такого декларування відкритішою або прозорішою, як цього передбачалося в нормативних документах [3–5].

Проте, необхідно визнати, що в обставинах російсько-української війни, політичної, економічної, соціальної кризи, умов воєнного стану в Україні, державно-громадська взаємодія є важливим фактором стабільності й виконання синергетичної місії держави і суспільства – збереження тенденцій розвитку державотворення. А вибір форм, методів та інструментів такої взаємодії залежить від готовності суб'єктів державотворення співпрацювати між собою на майбутнє благо держави і суспільства.

Список використаних джерел:

1. Зайченко О. І., Кузнецова В. І. Управління людськими ресурсами: навч. пос. / за наук. ред. О. І. Зайченко. Івано-Франківськ: «Лілея НВ», 2015. 232 с.
2. Правовий режим воєнного стану. *Безоплатна правова допомога*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D0%BC_%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83
3. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 17 лютого 2022 р. за № 219/37555. *LIGA 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE37555Z>
4. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до добросовісності»: Указ Президента України від 11 верес. 2006 р. № 742/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742/2006#Text>
5. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 808/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text>
6. Рябцев Г. Ресурси державної політики: класифікація та використання. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_8_3

Леся ТИХОНЧУК,

доцент, в.о.завідувача кафедри менеджменту та публічного врядування,

Андрій КУЗЬМИЧ,

магістр спец. «Публічне управління та адміністрування», ОП «Державна служба»

(Національний університет водного господарства

та природокористування, м. Рівне)

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Поставлена проблема екологічної безпеки в Україні в умовах воєнного стану має глобальне значення для цивілізації і потребує негайних заходів. В умовах воєнного стану країні важко зосереджуватись на екологічній безпеці, адже бойові дії ідуть дуже активно, ворог не має відчуття «майбутнього» саме тому робить кроки, які глобально шкодять екологічній безпеці не тільки нашої країни, а й світу загалом. Приклад тому підриг Каховського водосховища, постійні маніпуляції з Запорізькою атомною електростанцією, замінування полів, не бажання забирати тіла своїх окупантів, які забруднюють наші ґрунти і підземні води.

Але навіть в умовах воєнного стану, з таким ворогом, забезпечення екологічної безпеки залишається надзвичайно важливим аспектом. Після завершення бойових дій настає мирне життя, і створення комфортних та безпечних умов для існування стає пріоритетним завданням. Важливо розглядати екологічну безпеку як невід'ємну складову життя, що передбачає наявність наших ресурсів у майбутньому, а також забезпечення здорового та безпечного середовища для поточного покоління та майбутніх поколінь. Захист природних ресурсів та довкілля в умовах конфлікту не тільки допомагає зберегти екосистеми та біорізноманітність, але й забезпечує життєво важливі ресурси, які необхідні для виживання та сталого розвитку.

Екологічна безпека в умовах воєнного стану потребує міжнародного співробітництва та підтримки, оскільки наслідки таких подій не межують з національними кордонами і можуть мати глобальний вплив [1].

Міжнародне співробітництво і підтримка є важливими факторами для забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану. Щоб вирішити цю проблему та мінімізувати негативні наслідки для навколишнього середовища та громадян, можна вжити наступні кроки:

1. Дипломатичні зусилля. Україна повинна активно співпрацювати з міжнародними організаціями та іншими країнами з метою міжнародного обговорення та розв'язання проблеми екологічної безпеки під час військового конфлікту. Дипломатичний шлях може сприяти координації міжнародних зусиль для забезпечення безпеки і збереження навколишнього середовища.

2. Інформаційна кампанія. Засоби масової інформації та соціальні мережі можуть бути використані для підвищення свідомості щодо проблеми екологічної безпеки в Україні. Це може сприяти залученню уваги міжнародного співтовариства і залученню додаткових ресурсів для розв'язання проблеми.

3. Наукові дослідження. Проведення наукових досліджень щодо впливу воєнних дій на навколишнє середовище та розробка технологій для відновлення природних ресурсів може бути корисним для вирішення проблеми екологічної безпеки. Наукові дослідження сприяють створенню нових технологій та інноваційних рішень для відновлення природних ресурсів. Це може включати в себе методи очищення води та ґрунту, рекультивацию зруйнованих територій, а також засоби моніторингу та контролю над забрудненням. Екологічні проблеми, спричинені військовими діями, не межуються з національними кордонами. Поширення знань та технологій, розроблених в результаті наукових досліджень, може сприяти глобальній боротьбі з екологічними проблемами, а не тільки в контексті конкретного конфлікту.

4. Створення ефективної системи управління відходами [2]. Заохочення ініціатив щодо переробки та вторинного використання відходів, зокрема шляхом створення місцевих програм та сприяння їх розвитку. Сприяння розвитку технологій для використання відходів, які можуть бути корисними для відновлення інфраструктури. Залучення міжнародних організацій, надання доступу до фінансування та технічної підтримки для вирішення проблем управління відходами. Встановлення партнерств з іншими країнами для обміну найкращими практиками та технологічними рішеннями.

Забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу та активної співпраці на міжнародному рівні. Тільки спільні зусилля можуть допомогти зберегти природне середовище та забезпечити безпеку для майбутніх поколінь.

Зупинення екологічної небезпеки в умовах бойових дій вимагає спільних зусиль національних та міжнародних громадських організацій, влади і населення. Особливо важливо пам'ятати, що забезпечення екологічної безпеки має далекосяжні наслідки не тільки для України, але і для всього світу. Екологічна безпека є загальною справою глобальної цивілізації, і її врахування і дотримання є важливою задачею, навіть в умовах воєнного конфлікту. Вирішення цієї проблеми стане важливим кроком для збереження безпеки і здоров'я не тільки українців, але і всього світу.

Список використаних джерел:

1. Екологічна безпека в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://forms.gle/finYNFciAz3JPtEaA> (дата звернення: 12.10.2023)
2. Екологічна безпека України: цілі, проблеми та шляхи розв'язання. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-bezpeka-ukraini-cili-problemi-ta-shlyahi-rozv-yazannya/>

Віталій СЛИВКА,

*аспірант 2 р.н. спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

РОЛЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Верховна Рада відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та національної єдності в умовах війни. Її рішення та діяльність визначають майбутнє України в цей нелегкий час, сприяючи захисту та підтримці її громадян та національних інтересів. Так, діяльність українського парламенту в умовах повномасштабного вторгнення Росії є важливим фактором у забезпеченні національної безпеки та відстоюванні національних інтересів. Він грає рішучу роль у вирішенні питань оборони, гуманітарної допомоги та відновлення країни після війни.

Проблематикою ролі та діяльності українського парламенту в умовах війни займається велика кількість дослідників, адже Верховна Рада грає важливу роль у забезпеченні стабільності та національної

єдності в умовах війни. Зокрема слід виділити дослідження Гомонай В. В. [3] щодо ролі Верховної Ради України в механізмі реалізації зовнішньої політики держави. Працю Костенко Р. «Війна та закони. Як парламент бере участь у війні» [5] – щодо особливостей участі парламенту у війні. У праці Кириченко Ю., Чоудрі С. «Парламент України у воєнний час» [4] автори здійснюють аналіз ролі парламенту України в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України. Акцентується увага на захисті України, що означає захист конституційного ладу України, суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України.

Метою дослідження є аналіз ролі та діяльності українського парламенту в умовах війни. 24 лютого 2022 року Росія атакувала суверенітет, територіальну цілісність та політичну незалежність України. Але її збройний напад також є нападом на український конституційний лад. Україна – конституційна демократія, в якій функціонує принцип верховенства права. Росія використовує військову силу з метою впровадження неконституційних змін в Україні поза правилами, інститутами та процедурами, встановленими Конституцією України. Захист України – це захист конституційної демократії та верховенства права. Але захист України повинен також відбуватися в рамках конституційної демократії та верховенства права. Звісно, самооборона України має відбуватись шляхом застосування збройної сили. Але застосування збройної сили та інших заходів, що вживаються для захисту України, мають здійснюватися конституційним шляхом.

Верховна Рада є центральною інституцією українського конституційного устрою. В Україні функціонує напівпрезидентська система правління, яка поєднує два компоненти: прямо обраного президента, з одного боку, та, з іншого боку, прем'єр-міністра, який користується довірою Верховної Ради України. Згідно з Конституцією України, Верховна Рада є єдиною законодавчою владою в країні. Значущим аспектом є той факт, що законодавчі повноваження Верховної Ради України зберігаються навіть у періоди воєнного та надзвичайного стану. Це означає, що Конституція України не делегує законодавчі повноваження Президенту в таких обставинах [4].

Верховна Рада грає центральну роль у ситуаціях воєнного чи надзвичайного стану. Наприклад, коли Президент України оголошує надзвичайний чи воєнний стан, Верховна Рада зобов'язана зібратися протягом двох днів та затвердити відповідні укази. Якщо цього не відбудеться, то надзвичайний чи воєнний стан не буде запроваджено.

Важливо також відзначити, що під час дії воєнного чи надзвичайного стану, Верховна Рада продовжує виконувати свої обов'язки до обрання нового складу після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Законодавча діяльність Верховної Ради в умовах війни підсилюється конституційними положеннями, що передбачають обов'язковий кворум у дві третини голосів та вимогу прийняття рішень шляхом голосування на пленарних засіданнях [4].

Так, роль та діяльність українського парламенту в умовах війни є надзвичайно важливою і відіграє вирішальну роль у забезпеченні стабільності, національної безпеки та захисту прав і інтересів громадян. Ось деякі ключові аспекти ролі та діяльності українського парламенту в умовах війни:

1. Прийняття важливих рішень: Верховна Рада України має повноваження приймати закони та рішення, які стосуються оборони, безпеки і питань, пов'язаних із військовим конфліктом. Це може включати в себе виділення фінансових ресурсів на потреби армії, внесення змін у законодавство щодо військової служби, регулювання діяльності добровольчих загонів тощо.

2. Забезпечення громадянських прав і свобод: Верховна Рада повинна забезпечувати захист прав і свобод громадян, навіть в умовах війни. Це включає в себе моніторинг дотримання прав людини на окупованих територіях, прийняття законів, спрямованих на захист прав біженців і внутрішньо переміщених осіб, а також зміцнення системи правопорядку.

3. Контроль над владою та обрання державних посад: Парламент відіграє ключову роль у контролі за виконавчою владою, включаючи обрання президента та призначення уряду. Це допомагає зберігати систему розділу влади і захищати інтереси громадян.

4. Зовнішня політика та міжнародні відносини: Парламент активно впливає на формулювання зовнішньої політики України, включаючи рішення про співпрацю з міжнародними союзами і організаціями, а також укладання міжнародних угод. В цей спосіб, Верховна Рада сприяє міжнародній підтримці та підтримці відносин із союзниками.

5. Гуманітарна допомога та соціальна підтримка: Парламент також здійснює діяльність у напрямку забезпечення гуманітарної допомоги жителям зони конфлікту та внутрішнім переміщеним особам. Це може включати в себе виділення коштів на відновлення інфраструктури, медичну допомогу і соціальну підтримку.

Вранці 24 лютого 2022 року, Верховній Раді довелося ухвалити рішення про введення воєнного стану. Згідно із даними системи «Рада» це питання почали розглядати о 8-й годині 4 хвилини й витратили на нього трохи менш як десять хвилин. Указ Президента про введення воєнного стану в Україні затвердили трьома сотнями голосів [7].

Уже 3 березня 2022 року Верховна Рада прийняла ряд важливих законодавчих актів та постанов, які мають велике значення в контексті повномасштабного вторгнення Росії. Серед цих прийнятих рішень, значимим було затвердження указів Президента України, стосовно загальної мобілізації та використання Збройних Сил України і інших військових формувань. Також на порядку денному були зміни щодо підвищення відповідальності, включаючи встановлення кримінального покарання для осіб, які взяли участь в колабораційній діяльності. Наприклад, законопроект № 5143 встановив додаткові правові підстави для ліквідації різних організацій та партій, які допускали співпрацю з окупантами [7].

Парламент також прийняв поправки до Кримінального кодексу, спрямовані на посилення відповідальності за злочини проти національної безпеки під час дії режиму воєнного стану. За один день також було прийнято закон № 7120, який розглядав участь цивільних осіб у захисті України, що надавало право на одержання вогнепальної зброї громадянам України та іноземцям, які були законно на території країни та виразили намір допомагати в обороні держави [7].

Реакцією на ситуацію стало також прийняття рішення про посилення відповідальності за мародерство (закон № 7124). Парламент затвердив закон про примусове вилучення об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів (закон № 7122) [7].

Пізніше були прийняті зміни до Податкового кодексу та інших законодавчих актів, спрямовані на регулювання ситуації під час воєнного стану (закон № 7137-д). Ці зміни дозволили фізичним особам-підприємцям та юридичним особам із невеликим оборотом сплачувати єдиний податок на оборот в менших розмірах. Також були внесені зміни до закону про державний бюджет на 2022 рік (закон № 7167), які передбачали збільшення видатків для Міністерства оборони з метою підтримки розвитку та зміцнення оборонної потужності України [7].

Протягом 2022 року парламенту довелося ухвалювати рішення, які, здавалося би, навіть не потребували обговорення. Наприклад, про заборону пропаганди російського неонацистського тоталітарного режиму, акту агресії проти України з боку Російської Федерації як держави-терориста, символіки, яка використовується збройними та іншими воєнними формуваннями росії у війні проти України (№ 7214). На 31-му році незалежності прийнято й закон про дерадянізацію законодавства України (№ 4284). Цим документом встановлено такими, що не застосовуються на території України, майже 1,2 тисячі актів органів влади СРСР та УРСР [7].

Так, з початком війни перед населенням і державою постали нові виклики. Країна почала адаптуватися під нові складні реалії. Усі елементи механізму управління державою перейшли в особливий режим роботи, але виконувати свої функції не перестали. Верховна Рада України не стала винятком. Попри постійну загрозу з боку Росії і розуміння, що парламент є однією з потенційних цілей ворога, нормотворча робота тривала. Одну з ключових ролей у законотворчості під час війни виконує Комітет ВРУ з питань національної безпеки, оборони та розвідки, через затвердження якого пройшли історичні документи. За рік таких законопроектів, які після опрацювання в Комітеті проголошувалися в сесійній залі ВРУ, була чимала кількість [5].

З 24 лютого 2022 року Верховна Рада працює в режимі одного пленарного засідання, що триватиме до дня припинення чи скасування воєнного стану. За цей час було зареєстровано 1686 законопроектів і постанов, з яких депутати ухвалили 45% (рис. 1) [6].

Як видно з рис. 1, лідерами законодавчих ініціатив були самі ж народні обранці, вони подали більшість законопроектів – 1489. На другому місці – ініціативи Кабміну (131), на третьому – законопроекти президента (66).

Рис. 1.

Ініціатори законопроектів з 23 лютого 2022 року по 07 лютого 2023 року [6].

Верховній Раді України складно у сьогоднішніх умовах забезпечити прозорість своєї діяльності. Як зазначалось, Верховна Рада України є надзвичайно активною у воєнний час. Проте більшість її рішень таємно ухвалювались з міркувань національної безпеки. На карту національної безпеки поставлено обговорювані питання, самі дебати та факти засідань, що робить парламент військовою мішенню. Український народ отримав інформацію про ці засідання та прийняті рішення лише постфактум [4].

Упродовж війни в парламенті приймається ціла низка звернень до міжнародних організацій, парламентів та урядів країн із закликами засудити агресію Російської Федерації та пропозиціями вжити невідкладних заходів для її припинення. У Верховній Раді звучали звернення ключових політиків та світових лідерів. Вони надихали народ України та народних депутатів на боротьбу. Завдяки злагодженій роботі парламентаріїв нашої країни вдалося налаштувати життя в умовах, далеких від нормальних.

Підсумовуючи результати роботи, варто зазначити, що парламент досить продуктивно працює в умовах війни, нормотворча робота ведеться, законодавство змінюється, адаптується під реалії, удосконалюється з урахуванням уже отриманого досвіду, але тепер уже більше часу приділяючи експертизі законодавчих ініціатив, оскільки законодавчі ініціативи, що потребували невідкладного прийняття, вже залишаться у 2022 році [5].

Український парламент виявляє себе як ключова інституція в забезпеченні національної стійкості та безпеки в умовах вторгнення Росії. Його роль полягає в прийнятті важливих рішень, гарантуванні прав і свобод громадян, забезпеченні оборони та зміцненні національної єдності. Парламентарна система зберігає стабільність, а роль та функції Верховної Ради в Україні є дуже важливими, особливо в умовах війни. Вона гарантує збереження парламентарної системи та утримання законодавчої влади навіть під час військових конфліктів. Парламент активно працює над забезпеченням прав і свобод громадян в умовах війни. Він приймає закони, що гарантують права біженців, справедливі судові процеси та запобігають порушенням прав людини. Парламент грає важливу роль у зміцненні національної єдності, мобілізації громадян та розробці спільної національної стратегії в умовах війни.

Отже, діяльність українського парламенту в умовах повномасштабного вторгнення Росії відіграє вирішальну роль у забезпеченні національної безпеки, оборони та відновленні територіальної цілісності України. Парламент веде обговорення і приймає закони, спрямовані на мобілізацію ресурсів для оборони, виділення фінансових ресурсів на потреби армії та забезпечення безпеки громадян. Рішення про введення воєнного стану, оголошення мобілізації та інших необхідних заходів знаходяться в компетенції парламенту. Парламент визначає заходи щодо надання гуманітарної допомоги жителям зони конфлікту та внутрішнім переміщеним особам. Це включає в себе виділення коштів на відновлення інфраструктури, медичну допомогу і соціальну підтримку для постраждалих громадян. Важливою роллю парламенту є гарантування прав і свобод громадян в умовах війни, включаючи захист прав біженців, право на справедливий судовий процес та запобігання порушенням прав людини. Парламент активно співпрацює з міжнародними партнерами для забезпечення міжнародної підтримки та підтримки із боку союзників в умовах конфлікту. Ратифікація міжнародних угод та участь в міжнародних організаціях може бути

ключовим для міжнародного реагування на ситуацію. Парламент виступає як платформа для обговорення і прийняття рішень, спрямованих на зміцнення національної єдності, мобілізацію громадян та створення спільної національної стратегії в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 18.09.2023).
2. Війна в Україні: Захід надто повільно розуміє російську загрозу Україні, – прем'єр. Матеріал підготував Джозеф Лі та Андре Роден-Пол. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-61297478> (дата звернення: 12.09.2023).
3. Гомонай В. В. Роль Верховної Ради України в механізмі реалізації зовнішньої політики держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020 № 43. С. 30–33.
4. Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. 2022. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2022/parlament-ukrainy-voiennyi-chas/> (дата звернення: 06.09.2023).
5. Костенко Р. Війна та закони. Як парламент бере участь у війні. 2023. URL: https://lb.ua/news/2022/12/27/540542_viyuna_zakoni_yak_parlament_bere.html (дата звернення: 08.09.2023).
6. Саліженко О. Річниця війни: як парламент рік працював в умовах воєнного стану. 2023. URL: https://lb.ua/news/2023/02/24/547005_richnitsya_viyni_yak_parlament_rik.html (дата звернення: 08.09.2023).
7. Сміян Н. Законотворчість в умовах воєнного стану. 2023. URL: <http://www.golos.com.ua/article/368628> (дата звернення: 08.09.2023).

Богдан НЕМЕШ,

*аспірант 3 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
член Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)*

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ІНДУСТРІАЛЬНИМИ ПАРКАМИ ЯК СТИМУЛИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Нерідко в світовій історії розвиток держав стимулювався інноваційними інструментами. Одними із таких стали індустріальні парки, які успішно працюють в країнах Європейського Союзу та в світі. Їхній досвід мав би бути позитивним рушієм економічного розвитку України. Але багато в чому тут залежить від умілих організаційно-управлінських аспектів, необхідних стимулів для реалізації таких проєктів, а також від ефективного управління ризиками, загрозами і викликами, які існують в умовах російсько-української війни. Водночас, індустріальні парки, потенціал яких ще не зреалізований, можуть стати «економічним дивом» у контексті відбудови України.

Адже адміністративно-територіальна реформа в Україні з її децентралізаційним акцентом стала важливим стимулюючим фактором для вмотивованого використання ресурсів і подальшого розвитку територіальних громад. Тому важливо усвідомити, що індустріальні парки розглядаються як успішний інструмент залучення інвестицій для розвитку територій, що стає актуальним в сучасних обставинах. А світова практика демонструє неабиякі успіхи в цьому напрямку, що необхідно брати за основу для розвитку України. Іншими словами – не варто «винаходити велосипед», на якому їздить уже весь світ...

Тому важливо застосовувати іноземний досвід умілого, ефективного управління індустріальними парками. Адже, не дарма, результати функціонування таких центрів у світі називають «економічним (промисловим) дивом». Перші індустріальні парки з'явилися у Європі та США ще наприкінці XIX – початку XX сторіччя (офіційна історія – від Траффордського індустріального парку (Trafford Park) в британському Манчестері 1896 року). Відтак, вже на початку XX століття було отримано перші успіхи у США – «американське диво» в Чикаго, в середині того ж століття – «азіатське диво» в Сінгапурі, потім були країни Західної Європи, Китай, Південна Корея, Туреччина, Польща... [3]. Всюди очевидними перевагами «економічного дива» скористалися держави для себе з найбільшою користю. І це дає змогу розуміти, що індустріальний парк – це територія успішного розвитку. В її основу закладені переваги для ефективного використання ресурсів – людських (інтелектуальних, робочих та ін.), матеріальних (природних, промислових, технологічних та ін.) при застосуванні інноваційних підходів. Такі парки на певній території

стають індустріальними майданчиками з розвинутою інфраструктурою, виробничою логістикою, управлінським ефектом, громадським контролем, добросесним сервісом тощо.

Відправною точкою є відповідність законодавства. Згідно з Законом України «Про індустріальні парки» [5] ініціаторами їх створення можуть виступати органи державної влади (на земельних ділянках державної власності), органи місцевого самоврядування (на земельних ділянках комунальної власності), юридичні та фізичні особи (орендарі земельних ділянок державної, комунальної та приватної власності, власники земельних ділянок приватної власності). Проте, безпосередніми учасниками (виконавцями) індустріального парку вони бути не можуть. Тут закладені антикорупційні та інші запобіжники. Головне, що в такому середовищі створюються сприятливі умови для здійснення господарської, науково-дослідної, технологічної та іншої інноваційної діяльності, але за умов умілого управління відповідними процесами.

Коротко зосередимо увагу на європейському досвіді, а саме тих держав, які є сусідами України (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) й мали ще декілька десятиліть тому подібні проблеми розвитку. Так, у Польщі індустріальні парки функціонують на території спеціальних економічних зон (СЕЗ). Їх є 14. Тут, починаючи з другої половини 1990-х років, працюють 78 промислових і технологічних парків (перша Mielec SEZ діє з 1995 р.). На початку ХХ століття вони вже почали давати хороші результати – ВВП країни зріс на 50 відсотків, а експорт потроївся. Загалом у ці проекти було інвестовано понад 20 млрд євро, а кількість нових робочих місць сягнула позначки 186 тисяч [2]. Третина ВВП Угорщини також формується саме в індустріальних парках [4]. Значну увагу в цьому контексті держава приділила організаційно-управлінським аспектам, підготовці професійних управлінських кадрів тощо.

Ринки Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини відкрились для інвесторів. Вони стали резидентами індустріальних парків та отримали пільги від держави. Зокрема, для залучення масштабів підприємств і території, яка їх обслуговує запрошені компанії отримали найнижчу ставку орендної плати за землю. Зменшився податок на прибуток за умов участі в розвитку індустріальних парків (у Польщі відрахування зменшилися навіть до 50%, у Чехії – до 25%, в Словаччині – до 35%) [2]. У цих країнах існують певні особливості та інші стимули в залежності від суми інвестицій. У Польщі для отримання стимулів інвестор повинен вкласти в проєкт не менш ніж 100 тис євро, а 100 відсотків цієї суми повинно використовуватися на закупівлю нового обладнання. Трохи менші ставки фігурують у Чехії (50%) та Словаччині (40%) [2].

Європейський досвід доводить, що суть індустріального парку саме в податкових, митних і фінансових стимулах, які отримують інвестори від держави. Це вигідні компенсації за створення робочих місць, фіскальні та фінансові пільги, інституційна підтримка з боку держави, звільнення від ввізного мита на нове чи необхідне обладнання, на інші додаткові комплектуючі та обслуговуючі інструменти, від податку на прибуток, інші дивіденди тощо. Відкритий і публічний ринок співпраці, синергія влади і приватного сектору – ось запорука успіху у вигляді індустріального парку.

Звичайно, такі пільги знижують витрати інвестора на старт і розвиток виробництва, сприяють іміджеві бізнесу, обґрунтовують доцільність компенсаційної стратегії. Загалом, надання стимулів індустріальним паркам є надзвичайно мудрою не тільки економічною політикою держави, а й соціально-гуманітарною, оскільки забезпечує нові робочі місця, підтримує цільові навчальні програми, тренінги для підвищення кваліфікації персоналу, виховує демократичну культуру публічного управління. Експерти і вчені мають і інші доводи на користь індустріальних парків в Україні [1].

Звісно, є певні ризики, пов'язані недобросесністю окремих суб'єктів, але для цього існують закони та інші запобіжники, які закладені в законодавство відповідних країн. Головним гарантом все ж виступає держава, її політична, економічна, кадрова та інша політика. Вона використовує індустріальні парки для зміцнення своїх позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, сприяє поліпшенню торгівельного балансу, інвестиційного клімату.

Таким чином, навіть короткий огляд європейського досвіду функціонування індустріальних парків доводить необхідність поступового впровадження в Україні сучасних інструментів економічного розвитку, що сприятиме успішній повоєнній відбудові та формуванню в перспективі стабільної економічно розвинутої держави. А витоки ефективного управління індустріальними парками як стимули цього розвитку повинні закладатися у співпраці демократичної держави і громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Галасюк В. В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні. *Економічний аналіз: зб. наук. праць* / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.)

- та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. Том 28. № 1. С. 40–50.
2. Кисилевський Д. Індустріальні парки: який міжнародний досвід може застосувати Україна. *Економічна правда*. 2021. 1 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/1/675532/>
 3. Ковальчук Д. Індустріальні парки: чому у нас не так, як в світі? *Delo.ua*. 2023. 16 серпня. URL: <https://delo.ua/business/industrialni-parki-comu-u-nas-ne-tak-yak-v-sviti-422713/>
 4. Омелянчук М. Яка користь від індустріальних парків. Пояснює експерт. *Суспільне. Новини*. 2021. 10 вересня. URL: <https://suspirne.media/162702-aka-korist-vid-industrialnih-parkiv-poasnue-ekspert/>
 5. Про індустріальні парки: Закон України. № 5018-VI від 21 червня 2012 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>

Мирослав ТОКАР,
*аспірант 1 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
член Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)*

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВИМ РОЗВИТКОМ В УКРАЇНІ

Процес цифровізації створює нову реальність не тільки для України, а й усього світу, оскільки є однією з визначальних тенденцій розвитку сучасної цивілізації. Чимало експертів та науковців не безпідставно вважають, що цифровізація є інструментом економічного розвитку держав [1; 8; 9]. Передумовами таких тверджень є складання пріоритетних цілей національних програм щодо створення цифрової економіки у глобальному цифровому просторі, що формується. Важливе місце в цьому контексті займає цифровізація матеріального виробництва, сервісних послуг і загалом усього соціально-економічного та суспільного життя суспільства й держави. Україна не може залишатися осторонь цих змін. Важливим є також забезпечення ефективної участі України в усіх процесах глобальної цифрової системи, з урахуванням інноваційно-технологічних змін.

Відтак, незважаючи навіть на катастрофічні наслідки російсько-української війни для людських, природних та матеріальних ресурсів, для соціально-економічної сфери з'являється унікальна можливість здійснити «цифровий стрибок» у багатьох державотворчих секторах [5; 7; 9]. Особливу увагу слід звернути на сферу публічних послуг, медицину, освіту, культуру, маркетинг і логістику, де зростають запити через впровадження цифровізації та відповідних інноваційних інструментів. Сфера публічного управління та адміністрування також активно цьому допомагає.

Які переваги цифровізації? Попри стереотипне уявлення про те, що процеси цифровізації витіснять звичайну робочу силу – все це не зовсім так. Навпаки, розвиток цифрової інфраструктури гарантуватиме нові робочі місця, що зменшить безробіття. Ці процеси просто потребуватимуть освіти, відповідного навчання, професіоналізму й відповідальності. Цифровізація має цільове призначення. А вона загалом орієнтована на сферу сервісних послуг. Тому, надважливо не просто оперативно трансформувати економіку, коли цьому розвитку сприяють ринок і зовнішні обставини [5], а й створити стабільні сприятливі умови для розвитку інформаційної сфери, у тому числі й завдяки підтримки влади [2].

Звісно, сьогодні Україна переживає надскладні часи. Іде війна. Не завершилася децентралізація. Є великі людські й матеріальні втрати. Однак процес демократизації (попри введений воєнний стан у державі) повинен мати підтримку з боку держави і суспільства у всіх можливих формах вираження. Одним із таких, вважаємо, є процес надання публічних послуг. Це сервісна сфера, яка орієнтована на врахування громадського інтересу й попиту. Так, модернізація, трансформація та інновації в управлінні цифровим розвитком України сьогодні перебувають у складних обставинах. У таких умовах опинився й ІТ-ринок і загалом розвиток інформаційних технологій. Існують як природні, так і штучні перешкоди, що можуть вплинути на процеси цифровізації. Серед останніх найбільш небезпечних, наприклад, є проблеми оподаткування найманих працівників цифрового сектору, пов'язаних із системою ФОП-ів, кібербезпека, яка зараз є досить вразливою сферою та інше [10]. Враховуючи постійне зростання цифрових технологій

у публічному управлінні та відсутність необхідних цифрових компетенцій, чимало людей стали жертвами фінансового шахрайства. Відсутнє також належне інвестування в розвиток інформаційних технологій. При чому, тут важлива синергія державного і приватного сектору [3]. Адже необхідно не лише інвестувати в ІТ-сферу, а й робити це законодавчо правильно, без правових та інших ризиків і загроз. Звісно ж, виходячи з пріоритетності процесу європеїзації системи публічного управління в Україні, чіткої відповідності законодавчої бази європейським стандартам, добросовісності в антикорупційній політиці тощо про повноцінну євроінтеграцію держави взагалі не може бути й мови. Також виникає питання, чи готові інвестори вкладати кошти в розвиток нових технологій, враховуючи високі ризики війни та подальшої ймовірної нестабільності в державі [6].

Але актуальною проблемою залишається управління цифровим розвитком. При цьому, маємо два напрями вирішення проблеми – підготовка професійних кадрів з управління цифровим розвитком та підтримка (стимулювання) інноваційно-технологічного процесу. І це має бути системне напрацювання, яке дасть ефективні плоди тільки з часом.

Цифровізація є важливою та вирішальною складовою майбутнього розвитку України. У даному контексті розуміємо, що важливим є не сам факт технологічного вдосконалення – цифровізації як такої. Надважливо розуміти цей процес як багатоскладне і системне явище, де пріоритетними постають завдання вишколу кадрового професійного потенціалу й розробка й підтримка сталої державної політики в цьому напрямку. Позитивні результати, попри війну та інші кризові явища, все ж є [4]. І це вселяє надію у хороші перспективи розвитку сферою управління цифровим розвитком в Україні після завершення війни.

Основні аспекти цифровізації пов'язані із застосуванням цифрових технологій у розвитку промисловості та публічних послуг. Сьогодні цифровізація в Україні зорієнтована на сектор сервісних послуг для громадян і для промислового виробництва. В умовах війни на високий рівень піднято питання кібербезпеки. Але, зрозуміло, що Україна розвиватиме свій цифровий потенціал відповідно до стратегій соціально-економічного розвитку. Проте, занадто очевидним є, що реалізація стратегічних напрямків і планів можлива лише за умови державної підтримки сектору інформаційних технологій та формування відповідного бізнес-клімату, за якого на ринку з'явилися б національні та іноземні інвестори, готові вкладати без ризиків у сферу інформаційних технологій [10].

Якщо Україна не створить стабільні умови для сприятливого розвитку цифровізації, не продемонструє готовність ефективного управління цифровим розвитком, то очікуваного зростання не буде. Тому необхідно зберегти державу й відстояти демократичний шлях її розвитку, потрібна практична цінність науково-прикладних досліджень у напрямку управління цифровим розвитком, його вмотивованої актуалізації в сфері публічного управління та адміністрування, що сприятиме можливостям розробки, застосування і вдосконалення стратегій розвитку різних аспектів цифровізації в повоєнній Україні.

Список використаних джерел:

1. Глазова Б. Дивергентність концепції цифровізації в Україні та світі. *Фінанси України*. 2021. № 10. С. 35-40. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4838
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. (Із змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 311). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR211467>
3. Сімаков К., Валіна В., Лаунаконіс В., Будувій М. Особливості державного управління в умовах цифрової трансформації України. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 1 (63). С. 179-185.
4. Федоров М. Дії 3 роки. Як Україна отримала місце у світовій історії цифровізації? *Економічна правда*. 2023. 14 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/14/697034/>
5. Dovgal O., Dovgal G., Ishchenko M. Prospects for digitalization of the economy of Ukraine: opportunities and threats. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. Харків, 2021. Вип. 13. С. 78–88.
6. In 2022, the IT industry will face major regulatory risks. How to insure yourself and your company. *EternaLaw*. 2021. URL: <https://eterna.law/publications/in-2022-the-it-industry-can-expect-big-regulatory-risks-how-to-protect-yourself-and-your-company.html>
7. Novikova N., Diachenko O., Holovnya Yu. Global trends of digitalization: potential of Ukraine. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2020. Вип. 6. С. 4–15.

8. Polozova T., Sheiko, I. Perspectives and challenges of digital development in Ukraine. Conference: *II International Scientific and Practical Conference «Modern Strategies for Economic Development: Science, Innovation and Business Education»*. Kharkiv, NURE, Ukraine. URL: https://www.researchgate.net/publication/355945300_Perspevctives_and_challenges_of_digital_development_in_ukraine.
9. Saiko V., Luchko H. Tendencies in Development of Digitalization in Ukraine. *Бізнес Інформ / Business Inform*. 2021. № 7(522). С. 109–114.
10. Tokar M., Shybirina S., Kolosovska I., Khmarska S. Digital Aspects of the Ukrainian Digitalization. *Economic Affairs*, Vol. 67, No. 04s, pp. 755-764, October 2022. DOI: 10.46852/0424-2513.4s.2022.9. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/47294/1/%d0%a2%d0%be%d0%ba%d0%b0%d1%80-Scopus-22.pdf>

Ірина ЦОГЛА,
*аспірантка з р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
членкиня Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЯМИ ДЕРЖАВНОЇ І КОМУНАЛЬНОЇ ФОРМ ВЛАСНОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

Загальнопоширеним у публічно-управлінській науковій сфері є розуміння належного управління землями державної і комунальної форм власності крізь призму публічного адміністрування як теорії і практики управління, що здійснює адміністративні процедури та впорядкування шляхом публічної діяльності, використання інструментів демократичного врядування, а також надання адміністративних послуг [4, с. 605].

Сьогодні форма публічно-управлінської діяльності суб'єктів публічної адміністрації, до яких відносять органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти відповідно до наявних адміністративно-управлінських чи публічно-сервісних функцій, орієнтується на інтереси громадян (*соціально-сервісна функція*), умови децентралізації (*владно-демократична функція*) та охорона і збереження довкілля (*охоронно-екологічна функція*) [1, с. 107]. Саме тому, для ефективної роботи з використання організаційно-управлінського потенціалу та відповідальної діяльності в сфері землекористування та управління землями державної і комунальної форм власності, особливо в умовах воєнного та особливо повоєнного часу, важливим є чітке визначення суб'єктності. Вона повинна конкретизувати потенційного власника чи орендаря відповідних земельних ресурсів, вказувати право на придбання окремих категорій земель тощо. Окремі вимоги можуть існувати стосовно площі земель сільськогосподарського призначення, розмірів земельних ділянок.

В умовах воєнного стану землі потрапляють під особливий контроль держави й територіальних громад. Тому управлінський контроль за земельними відносинами є актуальним на сучасному етапі розпорядництва ринком земель різних категорій [2, с. 166]. І саме на органи місцевого самоврядування покладається обов'язок належного та ефективного управління земельними ресурсами, в тому числі й землями державної і комунальної форм власності. Відповідно й ними ж має здійснюватися контроль за їх використанням та охороною. Умови воєнного стану повинні посилювати такий контроль, але не бути надмірними. Існують, звісно суб'єктивні причини, які заважають здійснення відповідних процедур у цьому напрямку (скажімо, корупція, недобросовісність, гальмування реформ, відсутність професійних управлінських кадрів а ін.).

Проте є адекватні підходи, які можна застосовувати в надзвичайних обставинах. І ці шляхи повинні бути гарантовані державою, визначатися визначає як пріоритетні завдання державної політики в напрямку розвитку земельних відносин в Україні. В умовах європеїзації системи публічного управління необхідно випрацювати насамперед механізми координованості та ефективності управлінської діяльності, правового унормування й регулювання, інституційної публічності та громадського контролю, адекватного моніторингу й оцінки земельних ресурсів, бюджетної політики, екологічно орієнтованої перспективи тощо [5, с. 228].

А що собою уявляє публічне адміністрування у сфері землекористування та які особливості управління землями державної і комунальної форм власності в умовах воєнного стану й у повоєнний період? Перш-за-все, це організаційно-розпорядча діяльність органів публічної влади у взаємодії з інституціями громадянського суспільства (суб'єктами публічного адміністрування) у напрямку передачі адміністративних (публічних) повноважень. Вона проявляється в організаційно-правових та організаційно-управлінських формах та спрямована на реалізацію політики в земельних відносинах шляхом забезпечення ефективного використання земельних ресурсів. Не останню роль у цьому контексті повинні відігравати й збалансовані екологічні та економічні інтереси землекористувачів і землевласників. Тому й переваги від такої політики є очевидними. Як показує світова практика, «наявність ефективної системи публічного адміністрування у сфері управління землями державної та комунальної форм власності не лише сприяє одержанню матеріальних благ, зокрема надходженням коштів до бюджетів відповідних рівнів, економічній вигоді землекористувачів, але й забезпечує раціональне використання земель з метою недопущення погіршення їхнього якісного стану» [2, с. 167].

В сучасній Україні, в умовах повоєнної відбудови, коли, очевидно заїде іноземний капітал, ще більше актуальним постане питання ефективного управління землями державної та комунальної форм власності. Тому воно має чітко відповідати правовим нормам і законності, публічності й об'єктивності процедур, прагматичності й раціональності. Крім цього, законодавство не забороняє інші необхідні види використання землеволодінь, а може навіть сприяти наданню в оренду земельних ділянок комунальної форми власності з цільовим призначенням для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд підприємств переробної та іншої промисловості під час дії воєнного стану [3]. Вважаємо, що такі особливості є перевагами в існуючих обставинах.

Також, було б доцільним, активізувати громадський контроль у цьому напрямку, із широким залученням інституцій громадянського суспільства, експертно-наукового середовища тощо. Державним установам, органам публічної влади у співпраці з навчальними закладами і неурядовими організаціями необхідно розгорнути широкомасштабну інформаційно-просвітницьку кампанію з метою роз'яснювальної роботи в цільовому середовищі, що сприяло б пришвидшенню відбудовчих процесів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Богданов А. П. Адміністративно-правові засади публічного адміністрування у сфері земельних відносин в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3. С. 104–108.
2. Нежевело В. В., Піддубний О. Ю. Публічне адміністрування у сфері землекористування та охорони земель: поняття, зарубіжний досвід та сучасний стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Вип. 9. С. 164 – 167. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/41.pdf.
3. Особливості управління земельними ресурсами в умовах воєнного стану – відповіді на запитання громад. *Децентралізація*. 2023. 3 жовтня. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15116>.
4. Сурмін Ю. П., Трощинський В. П. Публічне адміністрування. *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Міхненко; за ред. Ю. В. Ковбасюка та ін. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
5. Чечель О. М. Стан і перспективи розвитку земельних ресурсів в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 1. С. 228 – 236.

Наталія КУЦИНА,
студентка 3 курсу спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
членкиня Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Законодавство України передбачає необхідність стандартизації якості надання управлінських (адміністративних) послуг населенню органами виконавчої влади. Зокрема, Закон України «Про стандартизацію» встановлює правила та принципи розробки, затвердження, застосування та оцінки відповідності стандартів, в тому числі й управлінських послуг [8]. Згідно з цим законом, стандартизація є обов'язковою для всіх галузей національної економіки, в тому числі для діяльності органів виконавчої влади. Додатково, Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» встановлює, що органи виконавчої влади забезпечують реалізацію прав та свобод людини і громадянина, зокрема, шляхом надання управлінських послуг належної якості [9]. Органи виконавчої влади зобов'язані створювати умови для доступності та якості надання управлінських послуг населенню, а також забезпечувати контроль за їх наданням [10, с. 25].

Для забезпечення стандартизації якості надання управлінських послуг населенню органи виконавчої влади в Україні використовують різні інструменти, зокрема:

- розробляються стандарти надання управлінських послуг, які встановлюють вимоги до якості та обсягу надання послуг;
- проводяться оцінки якості надання управлінських послуг, в тому числі з використанням засобів оцінки задоволеності клієнтів;
- встановлюються механізми контролю за якістю надання управлінських послуг, зокрема через встановлення відповідних відповідальних посадових осіб та контрольних механізмів.

Також в Україні діє закон «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», який передбачає, що державна регуляторна політика має сприяти покращенню якості надання послуг та забезпеченню ефективного використання ресурсів [6]. Зокрема, регуляторні акти мають містити вимоги до якості надання послуг та механізми контролю за їх наданням. Управлінські послуги населенню повинні відповідати вимогам законодавства про захист персональних даних. Зокрема, Закон України «Про захист персональних даних» [7] передбачає, що оператори персональних даних (у тому числі органи виконавчої влади, які надають управлінські послуги) повинні забезпечувати належний рівень захисту персональних даних, в тому числі шляхом використання відповідних технічних та організаційних заходів [1].

Стандартизація якості надання управлінських послуг населенню є важливим аспектом роботи органів виконавчої влади в Україні. Забезпечення належного рівня якості надання послуг є необхідним для забезпечення реалізації прав і свобод громадян, підвищення ефективності діяльності державних органів та підтримки стабільності в країні.

Для забезпечення стандартизації якості надання управлінських послуг населенню в Україні діє низка законів та нормативних актів. Зокрема, Кабінет Міністрів України затвердив умови надання та оцінки якості адміністративних послуг, що визначають процедури та критерії оцінки якості надання адміністративних послуг органами виконавчої влади [5]. Документ передбачає, що якість надання послуг оцінюється за допомогою інструментів, таких як анкети задоволеності клієнтів, моніторинг якості послуг та інші.

Також в Україні діє Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який передбачає, що органи виконавчої влади зобов'язані забезпечувати надання послуг на українській мові, якщо клієнтами є громадяни України [4]. В Україні діє Закон «Про електронні довірчі послуги», який передбачає можливість отримання адміністративних послуг в електронній формі, забезпечуючи електронну ідентифікацію та електронний підпис [2; 3].

Зазначені закони та нормативні акти створюють правову базу для стандартизації якості надання

управлінських послуг населенню органами виконавчої влади в Україні. Проте, для ефективної реалізації цієї стандартизації необхідно вирішувати ряд практичних питань, таких як підвищення кваліфікації працівників, впровадження сучасних технологій надання послуг та забезпечення доступу до них для всіх громадян, забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади, розвиток механізмів контролю якості надання послуг та інші.

У цьому контексті важливо зазначити, що українське законодавство передбачає відповідальність за неналежне надання адміністративних послуг, зокрема, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про надання послуг, цивільна відповідальність за заподіяну шкоду клієнту, та кримінальна відповідальність за надання послуг, що порушують права та свободи людини [11].

Отже, стандартизація якості надання управлінських (адміністративних) послуг населенню органами виконавчої влади в Україні є важливою складовою розвитку держави та забезпечення прав та свобод громадян. Для ефективної реалізації цієї стандартизації необхідно вирішувати практичні питання та використовувати сучасні технології та механізми контролю якості надання послуг. Правове регулювання надання управлінських послуг в Україні, незважаючи на внутрішньополітичні проблеми та російсько-українську війну, є достатньо розвиненим та передбачає широкий спектр механізмів для забезпечення якості та ефективності надання послуг. До таких механізмів можна віднести використання електронного управління, розвиток мережі центрів надання адміністративних послуг, контроль та відповідальність за надання послуг, залучення громадськості до контролю, та розвиток партнерства між державою та приватним сектором. Важливо вдосконалювати та розвивати ці механізми, щоб забезпечити якість та доступність надання послуг для всіх громадян та підприємств в Україні.

Список використаних джерел:

1. Малиновський О. І. Управління розвитком територій в контексті регіональної політики. Херсон: Гельветика, 2017.
2. Мороз О. О. Інноваційні підходи до управління державними послугами. К.: КНЕУ, 2017.
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 45, ст.400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
4. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 21, ст.81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
5. Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>.
6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 9, ст. 79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
7. Про захист персональних даних: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 34, ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
8. Про стандартизацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 31, ст.1058. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>
9. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 38, ст.385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
10. Соколова О. Ю. Управління соціально-економічним розвитком територій в умовах децентралізації влади. К.: КНЕУ, 2021.
11. Хоменко Н. О. Формування та реалізація державної політики в Україні. К.: Центр учбової літератури, 2015.

Дарина ШКЕЛЕБЕЙ, Вікторія КАРПА, Марія ЧОРБА, Денис ШЕМЕТ,
*студенти 1 курсу спеціальності «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук,
члени Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СЕРВІСНИХ ЦЕНТРІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування є законним правом територіальної громади на самостійне, автономне вирішення питань місцевого значення. За своєю природою воно виступає специфічною формою реалізації публічної влади, відмінної як від державної влади, так і від об'єднань громадян, і втілює місцеві інтереси територіальних громад шляхом залучення громадян України до участі в управлінні своїми справами. Адже головним завданням та метою місцевого самоврядування є задоволення місцевих потреб і вирішення конкретних проблем, що виникають на певній території, власними силами.

Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень, є територіальна громада села, селища, міста. Основним ресурсом громади є її мешканці, громадяни. На різних етапах життєдіяльності будь-хто з представників територіальної громади може потрапити у складні життєві обставини та потребувати професійної соціальної підтримки [6]. Ці обставини можуть бути зумовлені такими чинниками, як невиліковна хвороба, інвалідність, безробіття, малозабезпеченість, домашнє насильство, ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, похилий вік чи шкода, завдана конфліктом тощо. Тому в кожній територіальній громаді необхідним є розвиток та забезпечення надання публічних (соціальних) послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Для забезпечення надання базових сервісних послуг у територіальній громаді має бути створена мережа надавачів соціальних послуг державного чи комунального сектору, а також залучені надавачі соціальних послуг недержавного сектору (наприклад, неурядові організації). Надавачі недержавного сектору – це підприємства, установи, громадські організації та об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги. Шляхами залучення надавачів соціальних послуг цієї групи суб'єктів є закупівля послуг, державне і приватне партнерство, соціальне замовлення, грантова діяльність, конкурс соціальних проєктів, мікропроєктів та програм, волонтерство [1].

Сьогодні, місцеве самоврядування є середовищем акумулювання громадського інтересу, в тому числі через сферу публічних послуг. Адже вони надаються органами публічної влади, органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями, установами, підприємствами, які перебувають в їх управлінні. Залежно від суб'єкта, що надає сервісні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги. Так, державні послуги надаються органами державної влади (переважно виконавчої) та державними підприємствами, організаціями, установами, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих державою повноважень за рахунок коштів державного бюджету. Муніципальні ж послуги надаються органами місцевого самоврядування, а також органами виконавчої влади та установами, організаціями, підприємствами в порядку виконання делегованих органами місцевого самоврядування повноважень за рахунок коштів місцевого бюджету [5, с. 491–492].

В управлінській практиці також часто зустрічаємо ще два терміни, які характеризують роботу сервісних центрів. Перший із них – *«адміністративна послуга»*. Це є результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою (видача дозволів (ліцензій), посвідчень, сертифікатів, проведення реєстрації тощо). Другий поширений термін, що зустрічається у даному контексті теми – *«уповноважений суб'єкт»*. Це орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, установа, організація, що на виконання закону надає адміністративні послуги [2, с.18].

А як же впливає на надання сервісних послуг громадське, публічне управління? Адже, публічне управління означає процес ефективного використання ресурсів для досягнення суспільних цілей. У

багатьох країнах воно безпосередньо впливає на якість сервісних послуг і рівень задоволеності громадян. Тому розуміння такого взаємозв'язку як «публічне управління – сервісні послуги» має вирішальне значення для покращення публічних послуг та залучення громадян до процесів прийняття рішень у сфері їхніх інтересів. Це наближує до розуміння громадського врядування, що означає процес управління ресурсами для досягнення спільних цілей. Ефективне управління забезпечує ефективне, прозоре та підзвітне надання сервісних послуг усім громадянам.

Тісна співпраця між громадянами та органами публічної влади може призвести до кращих результатів і прийняття ефективних рішень. Адже громадяни у такій співпраці виконують важливі ролі: 1) участь (коли громадяни беруть участь у державному управлінні, вони впливають на рішення, висловлюють свої потреби та підвищують прозорість); 2) моніторинг (громадяни можуть надавати відгуки та пропозиції щодо покращення послуг, запобігання шахрайству та зменшення корупції); 3) співпраця (управління має бути інклюзивним, враховувати різноманітні потреби, перспективи та прагнення всіх громадян, незалежно від їхньої статі, віку, етнічного походження чи соціально-економічного статусу) [3, с. 14–30].

Через те, що співуправління має ґрунтуватися на повазі та захисті прав людини, забезпечуючи гідне, справедливе й рівне ставлення до всіх громадян перед законом, залучення громадян може сприяти покращенню надання послуг і досягненню кращих результатів для розвитку держави і суспільства.

Чудовим прикладом організації сервісних послуг місцевими органами влади слугують ЦНАПи – мережа центрів надання адміністративних послуг. ЦНАП – це абревіатура від «Центр надання адміністративних послуг». Це сервісна установа, яка надає різноманітні адміністративні послуги громадянам, організаціям та підприємствам з метою спрощення взаємодії з органами публічної влади. Основні їхні функції, згідно з Законом України «Про адміністративні послуги» [4], включають:

1. *Надання інформації*: ЦНАП надає громадянам та підприємствам інформацію про доступні адміністративні послуги, процедури та необхідні документи.

2. *Прийом документів*: ЦНАП приймає документи для подачі заяв на різні адміністративні послуги, такі як видача паспортів, реєстрація автомобілів тощо.

3. *Обробка заяв*: після прийому документів ЦНАП здійснює їх обробку, перевірку та реєстрацію, а також видачу результатів.

4. *Консультації*: ЦНАП може надавати консультації громадянам щодо процедур та вимог, пов'язаних з адміністративними послугами.

5. *Електронні послуги*: деякі ЦНАП можуть надавати електронні послуги, що дозволяють подавати заяви та отримувати результати онлайн.

6. *Видача документів*: ЦНАП видає готові документи та свідоцтва, наприклад, паспорти, водійські посвідчення тощо.

Практична ідеологія ЦНАПів – сприяння і полегшення відносин між громадянами та публічною владою, доступність послуг, зменшення бюрократичних процедур, адміністративних бар'єрів і мінімізація корупційних ризиків.

Таким чином, постійне вдосконалення органів місцевого самоврядування в напрямку сервісної політики місцевої влади має супроводжуватися впровадженням інновацій та адаптації надавачів послуг до вирішення нових соціальних викликів, щоб забезпечити надання економічно ефективних та високоякісних послуг тим, хто їх потребує.

Список використаних джерел:

1. Визначення поняття місцевого самоврядування та його ролі у системі влади. *Парламентські процедури: Посібник для депутатів місцевих рад та активістів громад*. URL: <http://ipo.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/web2.pdf>
2. Галузеве управління. *Енциклопедія державного управління*: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 4: Галузеве управління / наук.-ред. колегія: М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. К.: НАДУ, 2011. 648 с.
3. Карий О.І., Панас Я.В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування: Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
4. Про адміністративні послуги: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 32, ст.409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

5. Публічне врядування. *Енциклопедія державного управління*: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол.: В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) [та ін.]; Львівський регіональний інститут державного управління Національна академія державного управління при Президентові України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.
6. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства: Документ підготовлений Міністерством соціальної політики України. URL: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikiv-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya.pdf>

Маріанна ГОТРА,
*аспірантка 1 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
членкиня Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)*

ДО ПИТАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

Організаційно-управлінські особливості легалізації та регулювання діяльності громадських формувань традиційно залишаються актуальною проблемою в змісті розвитку української демократії. Особливої ваги така процедура набуває в часи політичних криз, зміни політичних режимів, зростання авторитету громадянського суспільства, європеїзації системи публічного управління в Україні. Російська агресія в Україні також винесла на порядок денний сучасного національного державотворення низку актуальних викликів у цьому питанні.

Відомо, що процедури та заходи, що регулюють легалізацію об'єднань громадян (неурядових організацій як одного із видів) і сприяють проявам громадської активності в умовах різних правових режимів, віддзеркалюють ставлення держави до громадянського суспільства й виступають чітким індикатором його розвитку. Особливо це прослідковується в умовах обмеження певних демократичних норм у державі на підставі умов антикризового управління, що супроводжують зміст і динаміку владної політики стосовно громадських формувань за певних державотворчих обставин (наприклад, воєнного стану).

Держава зобов'язана гарантувати рівність прав і свобод громадян у контексті передбачених законодавством України процедур у напрямку обов'язкової легалізації, не порушуючи при цьому параметри діючого законодавства та умови правового режиму, а також тих базових демократичних цінностей, які закладені в Конституції та інших нормативно-правових актах України [1 – 9; 11].

Саме тому, вважаємо, питання організаційно-управлінських особливостей державної реєстрації та регулювання діяльності неурядових організацій України цілком актуальним. Адже у перспективних дослідженнях важливо проаналізувати особливості легалізації та регулювання діяльності неурядових організацій в умовах різних правових режимів України, а також врахувати іноземний досвід для повоєнних перспектив та презентувати свій позитивний досвід іншим країнам у антикризовому контексті.

Об'єктом у такому дослідженні виступають громадські формування України (зокрема, неурядові організації). А предметом дослідження – організаційно-управлінські особливості легалізації та регулювання діяльності громадських формувань в умовах зміни правових режимів (воєнного стану в Україні).

Відтак, метою дослідження виступає аналіз особливостей державної реєстрації та регулювання діяльності громадських формувань в умовах зміни правових режимів в Україні та з урахуванням регіональної специфіки (скажімо, на прикладі Закарпатської області).

Для досягнення мети необхідно визначити умови, що сприятимуть вирішення низки дослідницьких завдань, а саме таких:

- уточнити і вдосконалити теоретичні засади дослідження організаційно-управлінських особливостей легалізації громадських формувань в умовах різних правових режимів;
- прослідкувати й охарактеризувати можливості впливу різних правових режимів на взаємодію інституцій держави та громадянського суспільства;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення механізмів державної легалізації громадських формувань;
- визначити регіональні особливості у процедурах державної легалізації громадських формувань;
- вивчити, опрацювати й запропонувати використання досвіду суміжних із Україною держав ЄС у досліджуваній проблемі;
- проаналізувати динаміку змін та оптимізації повноважень і ролі суб'єктів управління в процедурі легалізації громадських формувань в умовах різних правових режимів України.

На сучасному етапі розвитку України, беручи до уваги складності суспільно-політичного розвитку, в тому числі й умов російсько-української війни, у сфері публічного управління та адміністрування визрівають нові виклики, пов'язані з забезпеченням прав громадян, їхніх формувань, а також із збереженням цінностей демократії. Важливим моментом є й умови взаємодії представників громадянського суспільства з органами публічної влади, особливо в контексті публічної служби, що отримує новий статус і можливості [10].

Зокрема, в даному дослідженні, на наш погляд, необхідно актуалізувати увагу на наступних аспектах новизни:

- організаційно-управлінські особливості легалізації громадських формувань в умовах воєнного стану в Україні;
- специфіка публічно-управлінських відносин в умовах зміни правових режимів (в тому числі – воєнного стану);
- аналіз регіональних особливостей досліджуваної проблеми (на прикладі Закарпатської області);
- можливості використання закордонного досвіду та вдосконалення нормативно-правової бази проблеми.

У підсумку, ймовірність змін державної реєстрації та регулювання діяльності громадських об'єднань може зростати за умов об'єктивних запитів громадянського суспільства, державотворчих викликів, зміни політичного режиму (його трансформації в бік недемократичного), відповідних законодавчих основ, євроатлантичної орієнтації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 25, ст.252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
3. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/ed20120322#Text>
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003, № 31-32, ст.263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
5. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 р. № 281-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 1, ст.2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14#Text>
6. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 22, ст.216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text>
7. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.12.2001 р. № 2365-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 23, ст.118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
8. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10.1997 р. № 554/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 52, ст.312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45, ст.397. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
10. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 2 травня 2023 р. № 6504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text>

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Олександр КАНЮК,
аспірант 1 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
член Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Процес прийняття управлінських рішень є основою діяльності управлінця, службовця, керівника організації та підприємства. Адже зрозуміло, що рішення, яке буде неправильним, негативно вплине не лише на результати діяльності організації, але і на кар'єру самого керівника. Саме тому визначення аспектів, які впливають на управлінців при здійсненні процесу прийняття рішень, є актуальними для кожного з них. Статистика доводить, що найчастіше рішення, які є неефективними, спричинені тим, що альтернативи визначені неправильно, ризики не виявлені або ж необхідна інформація недостатньо проаналізована. Відтак, необхідною умовою є осучаснення організаційно-управлінської діяльності, оскільки прийняття управлінських рішень, які мають бути спрямовані на соціум, безпосередньо підвищують ефективність діяльності у сфері публічного управління загалом. Актуального значення набуває також вивчення процесу прийняття таких рішень, оскільки ефективність публічного управління прямо залежить від розроблюваного та реалізованого рішення. Якщо провести детальний аналіз цього процесу, можна констатувати наявність аспектів, що мають на нього вплив.

Постійно назріває необхідність виявлення факторів впливу на управлінські рішення, що можуть призвести до результату, який буде негативним, а також пошук альтернатив, що допоможуть його уникнути. Актуальними є категорії «рішення» та «управлінське рішення», які не повинні ототожнюватися, оскільки кожен може приймати рішення, але не будь-яке рішення можна зарахувати до управлінських. Управлінське рішення є певним інструментом, що безпосередньо використовується задля досягнення певної мети, формою, за допомогою якої здійснюється управлінська діяльність [4, с. 82].

Першим кроком є визнання чи визначення проблеми та усвідомлення того, що рішення необхідно ухвалити. Важливо локалізувати проблему. Менеджери можуть це зробити, ідентифікуючи прояви проблеми окремо від неї самої. Для того, щоб вибрати найбільш оптимальний варіант і прийняти рішення, кожен менеджер повинен володіти всіма необхідними ресурсами, а саме: інформацією, технічними навичками, мати змогу залучити відповідних спеціалістів. Однак це можливе не у всіх ситуаціях. Зокрема, обмежувальні фактори дозволяють зменшити кількість альтернатив за допомогою звуження пошуку, а також прийняти можливі рішення за наявності інформації, ресурсів та часу.

Наступним кроком є аналіз альтернативи. Це один із визначальних кроків і, мабуть, найскладніший. Менеджери повинні визначити плюси та мінуси кожної з альтернатив та розглянути їх залежно від різних ситуацій, перш ніж прийняти рішення на користь однієї з них. Після аналізу альтернатив та їх оцінки менеджер повинен вибрати найкраще рішення. Бувають ситуації, коли вибір, насправді, є простим, а переваги очевидними, іноді доводиться комбінувати кілька альтернатив, щоб отримати найкраще рішення. Коли визначення найкращої альтернативи утруднено, менеджер застосовує ймовірнісну оцінку, дослідження та аналіз, засновані на його досвіді та власному судженні [2, с. 24].

Також важливим аспектом є забезпечення адекватного обґрунтування рішення. Воно має надавати адекватну інформацію тим, хто зацікавлений у його прийнятті. Рішення має включати основні питання, що підлягають розгляду та обґрунтуванню, а також будь-які питання, що стосуються справи.

І, нарешті, заключний етап – реалізація. На цьому етапі вживаються заходи щодо уточнення рішення та подання його основним виконавцям. Менеджер має визначити особу чи групу людей, які мають реалізувати рішення, а також терміни та методи реалізації.

Загалом, рішення керівника-управлінця є наслідком його волі. Керівник має право на прийняття рішення або заперечення проти нього. Особа не позбавлена права приймати рішення у рамках сфери діяльності та компетенції. Одна людина завжди керує якістю та термінами виконаної роботи. Крім того, на наш погляд, управлінське рішення має мати такі характеристики: бути коротким і чітким, показувати конкретні шляхи та засоби реалізації завдань, встановлювати конкретні терміни, призначати осіб, відповідальних за його прийняття, та ресурси, які є необхідними для реалізації вже прийнятого рішення. Щодо суб'єктивних факторів, то до них належить наявність відповідної освіти, досвід роботи та особливості психології конкретної особи [8].

Ураховуючи викладене вище, можемо виділити фактори, які впливають на процес прийняття рішень на дві категорії: суб'єктивні та матеріально-технічні. Перший включає в себе всі аспекти, які пов'язані з особою, яка займається прийняттям рішень, а саме психологічні, культурні та низку професійних характеристик, оскільки на процес прийняття рішень у цьому разі впливають якості, які є індивідуальними для кожної особи, наявність навичок, необхідних для такого прийняття та досвіду роботи у певній сфері. Другий містить аспекти, що напряму пов'язані з фінансовою та технічною підтримкою. До цих чинників належать фінанси – більше як засоби реалізації рішень, і навіть час, тобто, скільки часу займає процес ухвалення рішення. Технічна підтримка характеризується наявністю обладнання, яке є необхідним для прийняття та реалізації рішень, вона повинна включати штатний розпис, що також є важливою умовою розробки та впровадження рішення. Зокрема, слід зазначити, що недостатнє фінансування є відносним поняттям. Управлінські рішення не можна вважати витратними. Вони не стосуються закупівлі техніки та нового обладнання.

На наш погляд, одним із головних факторів впливу на прийняття управлінського рішення має стати організаційна культура та система управління. Для більшості менеджерів важливі знання в галузі управління та адміністрування, спеціальна підготовка та освоєння інновацій в управлінні.

Отже, для того, щоб ухвалити правильне управлінське рішення, необхідно пройти кілька етапів:

- визначити проблему, яка потребує вирішення та мету;
- визначити альтернативи, що допоможуть досягти мети та оцінити їх;
- вжити всіх заходів для реалізації рішення.

На підставі аналізу наукових джерел можна констатувати, що на прийняття управлінських рішень мають вплив суб'єктивні та матеріально-технічні фактори, кожен з них має свої особливості [1; 3; 5 – 7]. Ефективне рішення повинно бути прагматичним, оскільки його основним етапом є саме реалізація.

Список використаних джерел:

1. Ачкасова Л. М. Оцінювання ефективності управлінських рішень. *Економіка транспортного комплексу*. 2014. Вип. 23. С. 50–59.
2. Бакуменко В. Д. Державно-управлінські рішення: навчальний посібник. Київ, 2012. 344 с.
3. Мотозюк Л. М. Психологічні аспекти ухвалення управлінських рішень у конфліктних ситуаціях. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 2. С. 162–165.
4. Олійниченко О. М. Аспектний підхід до визначення поняття «управлінське рішення». *Наукові праці НУХТ*. 2007. № 21. С. 79–83.
5. Охотникова Л. Х. Визначення ефективності управлінських рішень. 2006. С. 73–76.
6. Подвірна Н. Умови ефективності управлінських рішень. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2011. № 23. С. 118–122.
7. Філіпенко А. С. Місце управлінського рішення в адміністративно-правовій діяльності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 3. С. 166–169.
8. Харчук С., Ткачук Т. Умови і чинники якості управлінського рішення. URL: <http://ukr.vipreshebnik.ru/mened/4384-umovi-i-chinniki-yakosti-upravlinskogorishennya.html>

Наталія КРАСІЛИНЕЦЬ,
студентка 3 курсу спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
членкиня Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)

ФЕНОМЕН «РИЗИКУ» В ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Процес управління ризиками при прийнятті управлінських рішень має на меті не лише недопущення та усунення ризиків, але також він має бути спрямований на їх розуміння, виявлення та вимірювання, зміну й моніторинг. Цей процес дозволяє організаціям мінімізувати ризики, якими найбільш складно управляти, а також реагувати на них шляхом внесення відповідних організаційних змін [9, с. 9].

Ризик подається як потенційна, чисельно вимірна можливість несприятливих ситуацій і пов'язаних з ними наслідків у вигляді втрат, збитків у зв'язку з невизначеністю [2, с. 109]. З'ясування передумов та якісна оцінка ризику, при систематизації високих ймовірностей його настання у випадку ухвалення будь-якого управлінського рішення, має суттєве значення. Тобто, ризик – це можливість досягнення суб'єктом поставленої мети, зумовлена необхідністю прийняття рішення в умовах невизначеності. Він вимірюється ймовірністю того, що очікувана подія не відбудеться і не призведе до небажаних наслідків. Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, то ними потрібно свідомо управляти, пам'ятаючи про те, що всі види ризиків взаємопов'язані.

Натомість, виділяють *внутрішні* (є об'єктом аналізу управління для керівництва підприємства (установи) і вирішують завдання підвищення ефективності його функціонування) та *зовнішні* (зниження зовнішніх ризиків тісно пов'язане зі змінами на макрорівні) ризики [3, с. 243].

Ризик є невід'ємною ознакою процесу прийняття та реалізації управлінських рішень, під час якого існує вірогідність неправильної інтерпретації даних, використання недостовірної інформації, помилок персоналу, внаслідок чого ймовірно прийняття неадекватного управлінського рішення з усіма негативними наслідками. Ця вірогідність зростає в умовах надзвичайної ситуації через брак часу, швидку зміну обстановки та високий рівень невизначеності. Крім того, з підвищенням рівня прийняття рішення надзвичайно зростає вартість негативних наслідків у разі його неадекватності ситуації, що склалася [5, с. 221]. Прийняття рішень в умовах ризиків засноване на тому, що ймовірності різних варіантів ситуацій розвитку подій суб'єкту, що приймає ризикове рішення, невідомі. У цьому випадку при виборі альтернативи прийнятого рішення суб'єкт керується, з одного боку, своїм ризиковим перевагою, а з іншого – відповідним критерієм вибору з усіх альтернатив по складеній ним «матриці рішень» [2, с. 110].

Коли люди опиняються в ситуації, коли вони повинні приймати важливі управлінські рішення, вони не можуть дозволити собі шукати рішення методом проб і помилок, тому що ціна цих помилок може бути дуже високою. Краще понести значні витрати на розробку, щоб знизити ризик помилки [1, с. 38]. Також, ми переконані що менеджер в силу свого досвіду здатний відчувати ступені ризику. Так, менеджер може бути схильний до різного рівня ризику, віддавати перевагу тим або іншим способом досягнення результату, мати різний досвід реалізації тих чи інших способів управлінського впливу на ситуацію тощо [5, с. 17]. З цього випливає, що ступінь ризику все таки впливає на особу, яка уповноважена на прийняття управлінського рішення, що в підсумку робить її більш вразливою в такому випадку.

Наразі соціально-поведінковий фактор є значущим в системі управління ризиками організації. Незважаючи на те, що вся класична теорія ризик-менеджменту побудована на упередженню про людину економічну та на тому, що все можна виміряти кількісно, створити чіткий алгоритм дій і тим самим попередити ситуації ризику, а тим паче невизначеності [8, с. 17].

Виходячи з цього, раціональним є мінімізація ризику на всіх ступенях при прийнятті управлінських рішень. Отож, для цього, насамперед необхідно знати всі ймовірні ризики та дослідити їх першоджерела, а потім необхідно підрахувати показники і оцінити ризик, що надає змогу надалі уникнути негативних ситуацій. Проблема управління ризиком не повинна бути періодичною, однак оцінка ризику та розробка програм його зниження повинна бути частиною повсякденної управлінської роботи, однією із функцій управління організацією поряд із управлінням фінансами, кадрами, якістю. Управління ризиками

засновано на результатах оцінки ризику, техніко-технологічному і економічному аналізі потенціалу та середовища функціонування організації [8, с. 23].

За умов ризику в процесі прийняття управлінського рішення основними обмежувальними факторами є час, інформація та витрати. Знизити їх негативний вплив та підвищити ефективність управлінських рішень дозволяє оцінка того, що сталося, і оцінювання того, що було здійснено для розв'язання ризикової ситуації. На характер оцінювання впливають три основні чинники: *масштаб* (сфера), *ситуація* (обмеження та напруження) та *дані* (достовірність). Крім того, оцінку ризикової ситуації необхідно поділити на оцінку ситуації загалом і оцінку менеджменту в цій ситуації з урахуванням факторів, що дають змогу з'ясувати, яким чином виник ризик і як можна вплинути на ефективність управлінських рішень [4, с. 162].

На наш погляд, оцінювання ризиків у прийнятті управлінських рішень можна використати як можливість виходу з несприятливої ситуації. Але в першу чергу, при оцінці ризику слід запобігти його виникненню в цілому з метою зменшення локалізації негативного впливу ризик-фактору. Методи прийняття рішення певним чином залежать від умов, у яких їх приймають. Зазвичай виокремлюють три умови прийняття рішень: визначеність, ризик та невизначеність. В умовах ризику використовують такі методи для вирішення ризикових ситуацій, як матриця рішень або платіжна, статистичні методи з використанням критерію математичного очікування, дерево рішень, крива ризиків [6, с. 171]. Наприклад, дотримання принципів планування створює передумови для успішного функціонування підприємства, зменшує ризик негативних результатів планування, формує засади для ефективної реалізації стратегії діяльності підприємства [7, с. 23].

Оцінювання ризику – це використання доступної інформації й науково обґрунтованих прогнозів для оцінки небезпеки від факторів впливу. Ефективність оцінки ризику істотно залежить від: 1) розвиненості й точності розрахункової методики; 2) залучених коштів для застосування методики на практиці (баз даних, системи отримання інформації тощо); 3) кваліфікації й компетентності експертів, що здійснюють аналіз ризику; 4) організації аналізу ризику, що включає питання вибору об'єктів для аналізу, фінансування експертизи й способи залучення найбільш кваліфікованих фахівців для експертизи [3, с. 246].

Основні критерії, які використовуються для оцінки прийняття рішень в умовах ризику: критерій Вальда (критерій «максиміна»); критерій «максімакс»; критерій Гурвіца (критерій «оптимізму-песимізму» або «альфа-критерій»); критерій Севіджа (критерій втрат від «мінімакса») [2, с. 110].

Критерій Вальда практично завжди виступає орієнтиром на позитивний результат, адже зазвичай саме його у своїй діяльності використовують обережні за характером прийняття рішень менеджери. Що стосується критерію Гурвіца, то останній оцінює рівень песимізму і оптимізму менеджера. Крайнощі в таких випадках при ухваленні рішень неприпустимі, натомість звертається увага на баланс, себто пошук компромісу. На наш погляд, кращим варіантом все одно виступає критерій Вальда. Критерій Севіджа припускає раціональний ризик, який в майбутньому може призвести до додаткової вигоди. Його обчислення проводиться завдяки матриці ризиків, яка чітко демонструє частину неодоленої вигоди у зв'язку з попередньо помилково ухваленими управлінськими рішеннями. Останній критерій припускає раціональний ризик, який в майбутньому може призвести до додаткової вигоди. Його обчислення проводиться завдяки матриці ризиків, яка чітко демонструє частину неодоленої вигоди у зв'язку з попередньо помилково ухваленими управлінськими рішеннями. А критерій Вальда практично завжди виступає орієнтиром на позитивний результат, адже зазвичай саме його у своїй діяльності використовують обережні за характером прийняття рішень менеджери.

Розглядаючи важливі показники оцінки ризику, варто на початку з'ясувати зони ризику за величиною втрат, що особливо доречно для підприємств, прибуткових організацій. *Безризикова зона* – це зона, де втрати відсутні, тобто має місце переважання прибутку. *Зона критичного ризику* характеризується можливістю втрат, які перевищують величину очікуваного прибутку, щодо величини розрахункового доходу. Отже, зона критичного ризику характеризується небезпекою втрат, що свідомо перевищують очікуваний прибуток і можуть призвести до втрати всіх активів, які були вкладені у справу. Крім критичного, доцільно розглянути ще одну зону ризику – катастрофічну. *Зона катастрофічного ризику* є зоною втрат, що за своєю величиною перевершують критичний рівень і за своїм максимумом можуть досягати величини, рівної майновому стану підприємства [3, с. 245-246]. Тут також варто додати допустимий ризик, котрий у міру своєї величини все одно надає змогу компанії отримувати прибуток від

доходу.

Існують такі методи управління ризиками, як:

✓ уникнення ризику, що означає відмову від реалізації заходу, яке пов'язане з ризиком. Воно є найбільш простим і радикальним напрямком в системі управління ризиком, дозволяє повністю уникнути можливих втрат і невизначеності;

✓ зниження ступеня ризику передбачає скорочення або розмірів можливого збитку, або ймовірності настання несприятливих подій;

✓ прийняття ризику означає, що керівник не ухиляється від відповідальності за рішення, яке є ризикованим. Збереження ризику не завжди означає відмову від будь-яких дій, які спрямовані на компенсацію збитку, проте така можливість передбачена [8, с. 24].

Зі свого боку, ми пропонуємо для керування процесом ризиків: метод сценаріїв як різновид теоретично ігрового методу. Даний метод передбачає поділ ситуації на ланки за структурно-логічною послідовністю з метою їх наступного опрацювання для того щоб прогнозувати майбутні події та уникнути ризик-факторів. Таким чином, ступінь ризику все таки впливає на особу, яка уповноважена на прийняття управлінського рішення, що в підсумку робить її більш вразливою в такому випадку. Оцінювання ризику – це використання доступної інформації й науково обґрунтованих прогнозів для оцінки небезпеки від факторів впливу. За умов ризику в процесі прийняття управлінського рішення основними обмежувальними факторами є час, інформація та витрати. Знизити їх негативний вплив та підвищити ефективність управлінських рішень дозволяє оцінка того, що сталося, і оцінювання того, що було здійснено для розв'язання ризикової ситуації. Так, оцінка ризику включає в себе аналітику його підсумків та невизначеності. Але, у випадку мінімальних наслідків доволі надати оцінювання тільки аналітичної складової. Виходячи з цього, раціональним є мінімізація ризику на всіх ступенях при прийнятті управлінських рішень. Тому, насамперед, необхідно знати всі ймовірні ризики та дослідити їх першоджерела, а згодом підрахувати показники і оцінити ризик, що надає змогу надалі уникнути негативних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Демківський О. Є. Удосконалення методів прийняття управлінських рішень у діяльності фізкультурно-спортивної організації: квал. роб.: 017 фізична культура і спорт за освітньою програмою Менеджмент у спорті. Київ, 2020. 74 с.
2. Кабаченко Д. В. Прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику. *Економічний вісник*. № 2. 2017. С. 109 – 110. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/2/EV20172_107-115.pdf
3. Михаліцька Н. Я., Верескля М. Р., Михаліцький В. С. Адміністративний менеджмент: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 320 с.
4. Нечаєва І. К. Особливості прийняття управлінських рішень, їх оцінка та оцінювання в умовах ризику. *Економічний аналіз*. Т. 29. № 1. 2019. С. 156 – 162. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ecan_2019_29\(1\)_22](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ecan_2019_29(1)_22)
5. Петруня Ю. Є. Прийняття управлінських рішень: навчальний посібник. 4-те вид., переробл. і доп. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2020. 276 с.
6. Стільник В. В., Зінгаєва Н. Є. Адміністративний менеджмент: конспект лекцій. Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв, 2019. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5735/1/Administraty%60vny%60j_menedzhment_lekciyi.pdf
7. Тешева Л. В. Адміністративний менеджмент: методичні рекомендації до самостійної роботи та дистанційного навчання здобувачів вищої освіти галузі знань 07 «Управління та адміністрування». Харків, 2022. ХНУ імені В. Н. Каразіна. 67 с.
8. Філатова Д. Г. Забезпечення мінімізації ризиків при прийнятті управлінських та економічних рішень із застосуванням поведінкового підходу: квал. роб.: 051 Економіка ОП «Управління персоналом та економіка праці». Вінниця, 2021. 99 с.
9. Шматько Н. М., Кармінська-Белоброва М. В., Пантелєєв М. С. Особливості колективного методу прийняття управлінських рішень в умовах ризику. *Вісник Національного технічного університету Харківський політехнічний інститут*. № 1. 2022. С. 8 – 12. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/58245>

Михайло ВОРОН,

магістрант 2 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»,
кафедра політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Явище корупції у сфері державного управління України впродовж десятиліть становить, по суті, найбільшу загрозу для демократичного та економічного розвитку нашої держави. Попри позитивні практики радикальної боротьби з корупцією у ряді країн Європи (напр., Румунії, Грузії), Україна, на жаль, і по сьогодні живе ніби у «двох світах»: з одного боку – це сформоване потужне антикорупційне законодавство та система органів для боротьби з корупцією, а з іншого боку – колективна ментальність українців так і не виробила в собі нульову толерантність до корупції, країна і досі живе у гучних корупційних скандалах попри триваючу війну.

Українське законодавство визначає поняття «корупція» як «використання особою, ... наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, ... або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [5].

До антикорупційної системи органів державної влади, які мають боротися з явищами корупції, належать: Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України, Спеціальна антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК, М.В.) [2, с. 101].

Початок війни 22 лютого 2022 року та введення військового стану в Україні вивели проблему подолання корупції як фундаментальну умову збереження стійкої системи державного управління та міжнародної підтримки і довіри. На жаль, на прояви корупції на всіх рівнях державного управління, за півтора роки війни, і досі постійно звертають увагу представники країн Європи та США.

4 червня 2022 року набув чинності наказ НАЗК «Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками», відповідно до якого розроблена методологія управління корупційними ризиками. Корупційний ризик визначається як «імовірність вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, що негативно вплине на діяльність організації» [4]. Даний Наказ визначає і принципи управління корупційними ризиками, до яких відносяться такі як: інтегрованість, всеохопленість, адаптованість, інклюзивність, динамічність, достатність інформації, постійне вдосконалення [4].

Корупційні ризики виникають, як правило, у тих сферах життєдіяльності суспільства, які є найменш контрольованими з боку громадськості, та в яких зосереджуються значні фінансові потоки та надходження. В умовах українсько-російської війни – це такі сфери як правоохоронна і судова, публічних закупівель, військово-мобілізаційна, сфера гуманітарної допомоги та ін.

Наприклад, НАЗК виробило відповідні рекомендації щодо корупційних ризиків у публічних закупівлях під час воєнного стану. Станом на червень 2023 року за результатами дослідження до них віднесли: можливість подання тендерних пропозицій за ціною, вищою за очікувану вартість; зловживання закупівлями через електронний каталог; застосування «штучних перепон» у закупівлях для надання переваги необхідному учаснику; корупційні зловживання шляхом укладення прямих договорів; неможливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності замовників під час проведення спрощених процедур закупівель; інші (нецінові) критерії оцінки пропозицій як інструмент зловживання тощо [3].

Особливістю корупційних ризиків в умовах військового стану є висока спокуса до вчинення корупційних діянь на топ-рівнях як загальноукраїнського, так і регіонального рівнів системи державного управління.

Вже зараз повинні розроблятися дієві стратегії подолання корупції та зменшення корупційних ризиків на майбутнє. Так, А. Боголепова та О. Ковтун вказують, що пріоритетом сьогодення є розробка проєктів, необхідних реформ для удосконалення та пристосування системи органів державної влади до корупційних викликів, пов'язаних із поствоєнною розбудовою [1, с. 254].

Деокупація територій, побудова нових управлінських, політико-партійних, соціально-економічних та оборонних моделей життєдіяльності українського суспільства у поствоєнний період повинні супроводжуватись викоріненням таких явищ як колаборація, хабарництво, корупція тощо.

Список використаних джерел:

1. Боголепова А., О. Ковтун. Актуальні проблеми подолання корупції в умовах війни та у поствоєнний період. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 27. 2022. С. 251–256.
2. Даль А. Л. Система антикорупційних органів України. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 3 груд. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2021. С. 99–102.
3. Корупційні ризики в публічних закупівлях під час воєнного стану: рекомендації НАЗК. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. Дата оновлення: 29.06.2023. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/koruptsijni-guzyku-v-publichnyh-zakupivlyah-pid-chas-voennogo-stanu-rekomendatsiyi-nazk/> (дата звернення: 10.09.2023).
4. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками. Наказ. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. Дата оновлення: 04.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
5. Про запобігання корупції. Закон України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. Дата оновлення: 19.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text> (дата звернення: 12.09.2023).

Олександр КЕРЕЧАН,

*магістрант 2 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»,
кафедра політології і державного управління факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Корупція є деструктивним явищем не лише у політичній чи економічній системах, але залишається впливовою проблемою для сучасних країн світу. Особливо загрозливою є корупція у публічному управлінні перехідних країн, в яких здійснюються інституційні реформи. Корупційні злочини на публічній службі свідчать про високу ступінь непрофесіоналізму службовців та проблеми з отриманням адміністративних послуг громадянами. Саме тому у більшості сучасних країн розроблена комплексна антикорупційна стратегія, реалізація якої покликана збільшити рівень ефективності запобігання та протидії корупційним явищам. При чому універсальність корупції полягає у тому, що вона проявляє свій деструктивний характер у всіх сегментах публічного управління: рівень вищих посадових осіб, урядовий рівень, місцеві управлінські адміністрації чи органи місцевого самоврядування.

Проблема високого рівня корупції у публічному управлінні є одним з найбільших гальм прозорості та ефективності функціонування державного апарату. Борячись з корупцією Україна орієнтується на кращі світові практики. Засадничим міжнародним нормативом, який регулює боротьбу з корупцією як міжнародний процес є Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) [1]. Серед європейської антикорупційної практики можна згадати групу GRECO [2], яка здійснює свою діяльність при Раді Європи. Традиційно найбільш успішними у боротьбі з корупцією є країни західного світу (англо-саксонські країни) чи провідні країни Європейського Союзу. Проте найбільш цінним для сучасної України буде успішний досвід Польщі.

На практиці урядова стратегія запобігання та боротьби з корупцією в сучасній Україні реалізується на трьома напрямками – у системі публічного управління, на законодавчому рівні та у питаннях, які торкаються громадянського контролю за діяльністю політиків/службовців [3]. Урядова антикорупційна стратегія має реалізуватись через комплексні заходи, які включатимуть превенцію, роботу правоохоронних органів та застосування репресивних санкцій. Органи держави, які долучені до розробки та реалізації антикорупційної стратегії – Міністерство юстиції України, спеціалізовані антикорупційні органи та група міжнародних установ і неурядових організацій. Пріоритетними напрямками антикорупційної стратегії Уряду стали: впровадження у практичну площину антикорупційного законодавства, функціонування та вдосконалення вітчизняної системи електронного урядування (щодо е-деклараций публічних службовців), удосконалення етичних норм професійної поведінки публічних службовців, розширення компетенції спеціалізованих антикорупційних органів за взірцем Національного

антикорупційного бюро України та проведення освітніх антикорупційних заходів [3].

У постсоціалістичній Польщі антикорупційна стратегія реалізовувалась на двох основних етапах:

1) 2001–2003 роки – зміна діючого й прийняття нового законодавства щодо запобігання та боротьби з корупцією;

2) 2003–2009 роки – інституалізація антикорупційної стратегії через створення мережі спеціалізованих органів боротьби з корупцією [4].

Суттєвим стимулом до ефективної боротьби з корупцією як на рівні публічного управління, так й у суспільстві стало наближення Польщі до вступу в Європейський Союз. Польща зобов'язувалась гармонізувати внутрішнє законодавство до євросоюзівських стандартів. Також на другому етапі громадській в особі організацій громадянського суспільства активно залучалась до антикорупційної стратегії.

Після прийняття низки нормативно-законодавчих актів, які стосуються ведення антикорупційної політики в Україні поступово створюються спеціалізовані антикорупційні органи. До спеціально уповноважених суб'єктів у протидії корупції належать Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Національна агенція з питань запобігання корупції; новоствореними антикорупційними органами стали Державне бюро розслідувань, Спеціальна антикорупційна прокуратура і Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [3]. Також вводиться мережа антикорупційних судів, включно з Вищим антикорупційним судом. Кожний орган держави відповідальний за антикорупційну політику виконує конкретну функцію боротьби з корупцією. Поширеною проблемою залишається узгодження напрямів діяльності спеціалізованих антикорупційних органів, частин компетенції та структурної взаємодії.

Інституалізація антикорупційної стратегії у Польщі позначилась створенням у Польщі у 2006 році центрального антикорупційного органу Центрального антикорупційного бюро (ЦАБ). ЦАБ Польщі зафіксував найбільшу кількість корупційних правопорушень в органах місцевого самоврядування (кожний четвертий випадок), в економічних структурах (13% правопорушень) та службах охорони здоров'я та продаж ліків (8%) [4].

Кадрово цей орган призначається і контролюється Урядом та Президентом Польщі, що покликано зменшити його політичну приналежність. Основним завданням є запобігання і боротьба з корупційними проявами, особливо тими, які загрожують економічній безпеці країни. Фахівці з антикорупційної політики виконують аналітичну роботу, оперативно-розшукову та освітньо-просвітницьку діяльність пов'язану із пропагуванням антикорупційної політики серед громадськості.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 11.09.2023).
2. GRECO. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco> (дата звернення: 11.09.2023).
3. Уряд схвалив проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-shvaliv-proekt-zakonu-ukrayini-pro-antikorupcijnu-strategiyu-na-2018-2020-roki> (дата звернення: 11.09.2023).
4. CBA – Central Anti-Corruption Bureau. URL: <https://www.cba.gov.pl/en/about-the-cba/structure-2/31,Structure.html> (дата звернення: 28.09.2023).

Володимир БІЛОНКА,
аспірант 2 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук,
член Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)

МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ – СЛУЖБОВЦІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

20 липня 2023 року було офіційно опубліковано Закон України (далі – ЗУ) № 3077-ІХ «Про службу в органах місцевого самоврядування» [3]. Це важлива подія в контексті подальшої європеїзації системи публічного управління та реформи децентралізації в Україні. Зокрема, серед новизни в даному документі знаходимо розмежування статусу службовців місцевого самоврядування та виборних посадових осіб місцевого самоврядування, чіткість конкурсної процедури на посади службовців місцевого самоврядування, запровадження щорічного оцінювання результатів службової діяльності службовців місцевого самоврядування, порядок професійного розвитку службовців місцевого самоврядування, механізму кар'єрного просування службовців місцевого самоврядування, удосконалення кадрового резерву службовців місцевого самоврядування, встановлення дисциплінарної та матеріальної відповідальності службовців місцевого самоврядування тощо [1]. Цікаво, що законодавча норма набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування, але не раніше ніж через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Нашу особливу увагу в законі привертають мотиваційні аспекти професійної діяльності публічних службовців – службовців місцевого самоврядування. Перш за все, службовець місцевого самоврядування, який займає посаду в органі місцевого самоврядування, одержує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету. У Розділі II, де йдеться про його правовий статус наголошено, що він отримує оплату праці залежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу служби в органах місцевого самоврядування та рангу [3]. Серед традиційних мотиваційних аспектів для службовця також маємо тут відпустки, соціальне та пенсійне забезпечення відповідно до закону, підвищення рівня професійної компетентності відповідно до потреб органу місцевого самоврядування, просування по службі з урахуванням професійної компетентності, результатів службової діяльності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків [3].

Цікавою є Стаття (далі – Ст.) 38 Розділу V, в якій говориться про управління результативністю службової діяльності. Так, зокрема, в контексті нашого інтересу, встановлюються показники результативності, ефективності, якості виконання завдань на відповідний звітний період. Як результат, «службовці місцевого самоврядування, які отримали відмінну оцінку за результатами оцінювання службової діяльності, протягом року з дня затвердження висновку щодо результатів оцінювання їх службової діяльності можуть бути призначені (переведені) на вищу посаду в органі місцевого самоврядування у межах займаної категорії посад з урахуванням функціональної спрямованості» [3]. При цьому, таке призначення (переведення) здійснюється з урахуванням професійної підготовки та професійної компетентності службовця місцевого самоврядування та лише за його згодою. Законом передбачено і преміювання службовця «в однакових відсотках до розміру посадового окладу в межах фонду преміювання такого органу місцевого самоврядування» [3].

Безпосередньо фінансовій складовій роботи службовця органів місцевого самоврядування присвячено Розділ VI, який названо «Оплата праці, заохочення і соціальні гарантії» [3]. Серед важливих положень: «Заробітна плата службовця місцевого самоврядування складається з:

- 1) основної заробітної плати – посадового окладу;
- 2) додаткової заробітної плати – надбавки за вислугу років, надбавки за ранг службовця місцевого самоврядування, премії та доплати за додаткове навантаження;
- 3) інших грошових виплат – допомоги до щорічної основної відпустки, допомоги для вирішення соціально-побутових питань та інших заохочувальних і компенсаційних виплат, передбачених цим та іншими законами України» [3].

Прямий керівник служби встановлює посадовий оклад, надбавки, доплати, компенсації та премії службовцю місцевого самоврядування, а також приймає рішення про встановлення їм інших грошових виплат (Ст. 47 – 50) [3]. Крім цього, Ст. 51 окремо присвячена заохоченню службовців місцевого самоврядування. Серед їх видів є подяки, дострокове присвоєння рангу, відзнака або нагорода [3]. Знайшлося в законі й місце для соціально-побутового забезпечення службовців місцевого самоврядування і надання матеріальної допомоги (Ст. 52) [3]. У ЗУ «Про службу в органах місцевого самоврядування» містяться й інші важливі для мотивації публічного службовця положення.

Новий законодавчий матеріал значно розширює зміст і більше роз'яснює стосовно повноважень, прав, обов'язків та функціональної складової публічного службовця, а ніж це було представлено в редакції ЗУ «Про державну службу» [2].

А який же стан справ на даний момент, до впровадження норм нового закону? У даному контексті привертає увагу одне із найновіших досліджень. Так, наприклад, М. Ярмистий, коментуючи результати анкетування про основні мотиви діяльності адміністративного персоналу місцевих державних адміністрацій, підсумовує, що «62.3 % опитаних свою діяльність консолідує з бажанням принести користь суспільству і людям, 48.4 % бажають реалізувати себе в системі державного управління, для 33.2 % основним мотивом є перспектива професійного росту і службової кар'єри» [4]. Серед популярних мотивів у службовців органів місцевої влади є: престиж статусу державного службовця (27.4 %), стабільність свого соціального положення (25.9 %), відчуття влади та поваги до себе з боку інших людей (20.8 %). Цікаво, що згідно з експертними даними, заробітна плата службовця є найменшим заохочувальним мотивом (12.3%) [4]. Разом із тим, чимало фахівців високо оцінюють можливості професійної самореалізації, кар'єрного зростання, а також рівень соціально орієнтованої й суспільно корисної праці. Такі результати анкетування є доволі промовистими і свідчать про чіткі професійні виклики мотиваційній складовій діяльності службовців.

Сподіваємося, що новий закон значно підвищить рівень мотиваційної складової в професійній діяльності публічних службовців – службовців місцевого самоврядування. Відповідно зростатиме й попит на кваліфіковані кадри сфери публічного управління та адміністрування, які готують вищі навчальні заклади – університети. Потенціал очевидний і, на нашу думку, в законодавстві України закладено добрий фундамент. Особливо це важливо в умовах російсько-української війни та перспективної повоєнної відбудови, оскільки, очевидно, що відчуватиметься кадровий голод в публічно-управлінській службі, в сфері сервісних послуг тощо. Водночас, це сприятиме відновленню позитивного іміджу влади, всієї управлінської системи.

Список використаних джерел:

1. Дерезь В. Що нового містить Закон «Про службу в органах місцевого самоврядування». *Центр політико-правових реформ*. 2023. 29 липня. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/shho-novogo-mistyt-zakon-pro-sluzhbu-v-organah-mistsevogo-samovryaduvannya/>
2. Про державну службу: Закон України. *LIGA 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150889>
3. Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України № 3077-IX від 02.05.2023. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text>
4. Ярмистий М. В. Мотиваційні аспекти діяльності державних службовців. *Чернівецький регіональний центр підвищення кваліфікації*. URL: <http://cppk.cv.ua/124.php>

Віталій ГАНИЧ,
аспірант 2 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук,
член Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)

ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ ЯК СТИМУЛ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ У СУСПІЛЬНИХ СПРАВАХ

Незважаючи на те, що з часу проголошення Державної Незалежності України організаційна структура державного управління зазнала значних змін, сьогодні воно все ще не повністю відповідає стратегічному курсу держави в напрямку стандартів демократичного врядування. Цьому є причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Ускладнюються обставини ще й багатонаціональністю України, яка повинна враховувати цей факт у демократичному врядуванні. Адже негативні аспекти, що впливають на стабільність розвитку держави і суспільства можуть мати непередбачувані наслідки. На жаль, в наші дні, російська воєнна агресія проти України ставить чимало важливих викликів перед майбутньою системою врядування крізь призму сфери публічного управління.

Для демократичного врядування участь у процесі формування публічної політики місцевої влади є артикуляцією інтересів усіх громадян (незалежно від національності) та актуалізації наявних у конкретному соціумі проблем [4, с. 136]. Демократія в багатонаціональному суспільстві передбачає формування й ведення такої публічної політики, яка збалансовує інтереси, стимулює розвиток, контролює владу, скеровує взаємодію всіх зацікавлених сторін у «демократичні, цивілізаційні форми» [5, с. 42], а також забезпечує демократичне врядування [1].

Важливою складовою останнього є громадський контроль за діяльністю органів публічної влади, який полягає у їх звітності, збалансуванні відповідних відносин між владою та громадянами. Баланс відносин у цьому контексті необхідно розглядати крізь призму стримування та протидії, де принцип розподілу влади за такої функції характерний не лише для публічних органів влади, а й громадянського суспільства загалом. Це можна пояснити демократичною складовою врядування, якому саме й притаманна участь громадян в управлінні та адмініструванні (безпосередньо або через представників). Тому громадський контроль, подібно до функціональної системи демократичного врядування, може здійснюватися у двох формах: безпосередній та представницькій. Безпосередня форма є здійсненням моніторингу, громадської експертизи діяльності органів публічної влади, зверненням громадян до державних органів за відповідною інформацією й участю у звітуванні цих органів за певний період діяльності. Щодо представницької функції контролю, то вона, переважно, наділяє неурядові (громадські) організації, або інші спеціально створені інституції, публічно-контролюючими повноваженнями.

Громадський контроль покликаний забезпечувати стабільність і рівновагу, які досягаються за рахунок ефективно налагодженої системи владно-громадських відносин, що діють на підставі норм законодавства і дозволяють членам громадянського суспільства контролювати публічну владу, обмежувати надмірні владні імперативи, адміністративно-командні візії тощо [6, с. 254]. За таких обставин саме право, його чіткі норми дозволяють громадянам долучатися до публічного управління та контролю.

У багатонаціональному суспільстві важливою є і деполітизація інформаційного простору, що виступає одним із критеріїв формування позитивного іміджу органів публічної влади та процесом демократизації і належного врядування [2, с. 31]. Це сприяє усуненню маніпулятивного впливу під час формування як громадської думки, так і публічної політики місцевої влади. Деполітизація інформаційного простору проявляється у незалежності, самостійності діяльності засобів масової інформації, журналістів, відсутності цензури, наявності громадських медіа, які здійснюючи відкриту редакційну політику, залучають громадян до контролю, забезпечуючи її зацікавленість у питаннях публічного управління та адміністрування. Цей феномен також сприяє залученню громадян до актуалізованої дискусії, безпосереднього обговорення, прийняття й реалізації управлінських рішень. Для носіїв мов національних меншин ця категорія є надважливою. Право на отримання інформації рідною мовою також є європейською цінністю.

Загалом, демократичне врядування є хорошим стимулом для представників національних меншин на місцях. Адже він покликаний мотивувати громадськість до участі в публічному управлінні та адмініструванні, а органи публічної влади, як реакція на це, спонукають до виконання своїх повноважень у межах чинного законодавства. Громадяни тоді зацікавлені в таких стимуляційних засобах, як: привернення уваги громадськості до публічної політики, систематичне висвітлення інформації про діяльність органів публічної влади, діяльність неурядових організацій та інших видів об'єднань громадян (фонди та ін.), організація та проведення навчань для населення із громадсько-політичної активності, волонтерські акції, активне залучення до громадських слухань, до громадського контролю, експертних заходів, представлення результатів громадської активності у засобах масової інформації тощо. Всі названі засоби одночасно мають стимулятивно-мотиваційний вплив на діючу владу, спрямовують їх роботу в демократичному руслі, підсилюють ефект суміжного громадсько-владного врядування [4, с. 136]. Ця функція демократичного врядування полягає у забезпеченні усвідомлення членами громадянського суспільства, зокрема й представників національних меншин, важливості участі в питаннях публічного управління і своєї відповідальності за прийняті рішення, розуміння важливої ролі громадян у питаннях управління та адміністрування. У кризових ситуаціях, це значно підсилює принципи доброго демократичного врядування, які забезпечують представництво та участь у всіх суспільних справах, законність, ефективність і результативність, публічність, відповідальність, продуктивність, а також культурне розмаїття та соціальне згуртування громадян України [3, с. 174-175].

Важливою також є функція управління ризиками. Саме початок повномасштабної агресії росіян проти України показав наскільки це життєво необхідно. Ця функція спрямована на управління ризиками, а також на прийняття ефективних антикризових управлінських рішень із метою їх успішного впровадження в змісті публічної політики. А для того щоб досягнути вдалого результату, необхідно застосовувати інноваційні заходи і процеси розвитку, які відповідали б сучасним викликам і вимогам. Вивчення ризиків дозволяє передбачити негативні явища, сприймати їх як певну ситуативність і найголовніше – своєчасно відреагувати на проблеми, що гальмують процес державотворення.

Таким чином, система демократичного врядування є основою стандартів управління. Вона передбачає залучення до процесу управління представників громадянського суспільства, в тому числі тих, що ідентифікують себе представниками національних меншин. Сучасне українське суспільство переживає надскладні часи. Російська агресія в Україні поставили під сумнів демократичний шлях розвитку держави, її євроінтеграційні плани, життя громадян. І все це детонує на полі об'єктивного розвитку державності з її багатонаціональною та поліконфесійною структурою. Тому важливо втримати національну державність, незмінність демократичного шляху розвитку й сприяти процесам демократичного врядування, що стимулює участь представників національних меншин у суспільно-державних справах в Україні. Також маємо надію, що принципи демократичного врядування з інноваційними підходами в сфері публічного управління будуть стратегічними в часи повоєнної відбудови України, а представники національних меншин, які пліч-о-пліч стоять за Українську Державу у війні з Росією, закладуть основу майбутньої економічно сильної та політично стабільної європейської країни. А наближення національної системи державної влади і публічного управління до міжнародних стандартів демократичного врядування ознаменує здійснення якісних змін у державному та публічному управлінні з повагою до фундаментальних демократичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Барабаш Л. В. Роль опозиції у підвищенні ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=612>
2. Білинська М. М. Розвиток партнерських відносин між органами державної влади і громадянами: актуальні проблеми. *Університетські наукові записки*. 2012. № 2 (42). С. 30-35.
3. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах / Під редакцією В. С. Куйбіди, А.Ф. Ткачука, В.В. Толкованова. Київ, 2010. 317 с.
4. Зозуля В. Функції демократичного врядування в умовах глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 132-136.
5. Орловський В. К. Політична опозиція: основні класифікаційні виміри. *Наукові праці Чорноморського державного ун-ту імені Петра Могили*. Сер.: Політологія. 2012. Т. 204, Вип. 192. С. 41-43.
6. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: Монографія. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 724 с.

Федір ЩУРЕНКО,
аспірант 2 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук,
член Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти
зі спец. «Публічне управління та адміністрування» в УжНУ
(Ужгородський національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ УПРАВЛІННЯ (МІСЦЕВИХ РАД) В УГОРСЬКОМОВНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в Україні територіальні громади являють собою первинний головний суб'єкт місцевого самоврядування. І розвиток кожної окремої територіальної громади, з однієї сторони, впливає на розвиток конкретних органів місцевої влади, а, з іншої сторони – на розвиток місцевого самоврядування всієї країни. Тобто, від якості та ефективності діяльності територіальних громад залежить "дієвість" як усього механізму державного управління в цілому, так і місцевого, зокрема. У свою чергу, ефективність та якість розвитку будь-якої територіальної громади залежать від законодавчого закріплення можливостей і гарантій їх функціонування. У зв'язку з цим є підстави стверджувати, що особливості функціонування окремих видів територіальних громад в Україні на сьогодні потребують ґрунтовного та всебічного дослідження.

В Україні, попри російсько-українську війну, не швидкими, але все ж реалізується реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади, яка передбачила передачу більших повноважень і ресурсів на рівень територіальних громад. Органами місцевого самоврядування, крім іншого, мають специфічні можливості в змісті свого функціонування, і надалі потребують наявності окремого внутрішнього нормативно-правового акту, який встановлює загальний порядок підготовки, скликання та проведення засідань колегіального органу, особливості розгляду окремих питань (кадрові питання, розгляд проекту бюджету тощо), порядок оформлення рішень та інші процедурні питання [4; 5; 7].

Ураховуючи той факт, що в Україні проживає чимало представників національних меншин, можемо проаналізувати особливості функціонування центрів управління (місцевих рад) в територіальних громадах на прикладі угорськомовної спільноти в Закарпатті.

Так, однією з особливостей регламенту Берегівської територіальної громади в Закарпатській області є робоча мова ради. У регламенті Берегівської ради зазначено, що робота ради та її діловодство ведеться українською мовою, але у випадках, визначених законами та на основі рішення ради в роботі ради може додатково використовуватись інша мова, прийнятна для більшості жителів громади. При цьому офіційним текстом актів ради, є текст українською мовою. Функціонування Берегівської міської ради здійснюється публічно. У регламенті зазначається, що засідання ради, постійних та інших комісій є відкритими і гласними, із забезпеченням права кожного бути присутнім на них, крім випадків, передбачених законодавством. Порядок доступу до засідань визначається радою відповідно до законодавства [6].

Водночас у наступному пункті зазначається, що на засіданнях ради можуть бути присутніми громадяни на визначених для них місцях і за попереднім записом, який веде уповноважена особа (як правило, секретар ради). Заявки на запис подаються до закінчення робочого дня, що передуює пленарному засіданню. Кількість присутніх обмежується наявною кількістю сидячих місць у відповідному секторі сесійного залу. Громадянину може бути відмовлено в доступі на відповідне засідання ради у разі його відмови пред'явити паспорт або документ, що посвідчує особу, з фотографією, відсутності вільного місця для розміщення у приміщенні, в якому проводиться засідання, або відповідно до законодавства, з метою припинення протиправних дій з боку цієї особи у випадку вчинення нею будь-яких протиправних дій [5].

Особливістю функціонування центрів управління в угорськомовних територіальних громадах є також розміщення офіційних державних та місцевих символів. У тому ж регламенті Берегівської міської ради зазначено, що поруч з Державним Прапором України та прапором громади може бути розміщено прапор Європейського Союзу та прапор місцевих національних меншин за умови дотримання таких правил:

- прапор громади, місцевих національних меншин та Європейського Союзу не можуть мати розміри більші за Державний Прапор України;

- прапор громади, місцевих національних меншин та Європейського Союзу розміщується з лівого (від фасаду будинку) боку або нижче Державного Прапора України [6].

Для того, щоб ефективно надавати послуги на територіях угорськомовних територіальних громад, державні службовці мають володіти мовою національної меншини, котра становить більшість в даній територіальній громаді, а також державною мовою, щоб виконувати ефективно посадові інструкції. Дане мовне питання, також є особливістю в угорськомовних територіальних громадах [6].

Не менш важливим є функціонування центрів управління в сільських та селищних радах. Зокрема їхня діяльність регулюється законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про запобігання корупції», «Про доступ до публічної інформації», іншими законодавчими актами та регламентами сільських та селищних рад. Сільський голова є головною посадовою особою сільської ради. Сільський голова обирається територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі. строк повноважень сільського голови, обраного на чергових місцевих виборах, визначається Конституцією України [2].

Сільський голова очолює виконавчий комітет Ради, головує на її засіданнях. Сільський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю. На сільського голову поширюються повноваження та гарантії депутатів рад, передбачені законом про статус депутатів рад, якщо інше не встановлено законом. У разі звільнення з посади сільського голови у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень або його смерті, а також у разі неможливості здійснення ним своїх повноважень повноваження сільського голови здійснює секретар Ради [2].

Головним завданням центрів управліннь та місцевих рад має бути забезпечення за допомогою органів місцевого самоврядування якісного рівня соціальних та адміністративних послуг для проживаючої національної меншини. Зокрема, освіти і культури, охорони здоров'я і соціального забезпечення, житлово-комунального господарства та благоустрою населеного пункту з урахуванням нового механізму фінансово-економічного забезпечення, що зумовлює накопичення і раціональне використання цих ресурсів на локальному рівні. Для цього потрібно пристосувати місцеві органи управління до особливостей територіальної громади в даному випадку угорськомовної. Зокрема треба налагодити комунікацію між населенням громади та органами місцевого самоврядування. Державні службовці та депутати повинні володіти двома мовами, щоб ефективніше комунікувати з громадою. Також має бути відповідне представництво в центрі управління та в місцевій раді представників національної меншини.

Таким чином, представники угорської національної меншини скористалися можливістю об'єднатися в територіальні громади задля кращого забезпечення своїх прав та надання якісніших послуг для населення громади. Для надання ефективніших послуг місцеві центри управління використовують як державну мову так і мову національної меншини. В майбутньому центрам управління слід забезпечити розробку і прийняття перспективного плану об'єднання територіальних громад із повноцінним включенням географічної, економічної, культурної, етнічної, рекреаційної та іншої специфіки громад.

Список використаних джерел:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24, с. 1418. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036/stru#Stru.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад. Посібник підготовлений в рамках «Ініціатива захисту прав та представлення інтересів місцевого самоврядування в Україні» (проект ДІАЛОГ). Б.М. – Б.Р. URL: http://www.zhydachiv.rda.gov.ua/file/image/051/posibnik_gromadi_1.pdf
5. Територіальні громади 2020 року: перелік та основні дані. *Децентралізація дає можливості: офіційний веб сайт*. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
6. Регламент Берегівської міської ради. URL: <https://beregivska.gromada.org.ua/reglament-miskoi-radi-11-51-13-09-09-2021/>
7. Регламент роботи Виноградівської міської ради. URL: <https://vin-rada.gov.ua/reglament-robiti-miskoi-radi/>

Владислав ПЕРЕСОЛЯК,
кандидат наук з державного управління,
доцент, завідувач кафедри геодезії, землеустрою та геоінформатики
(Ужгородський національний університет)

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ЩОДО ЗЕМЕЛЬ КОЛЕКТИВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

На сучасному етапі розвитку публічного управління та адміністрування виникли деякі актуальні питання з землями бувших колективних сільськогосподарських підприємств, яким було видано Державні акти на право колективної власності на землю. В 90-х роках минулого століття великий об'єм земель був переданий з державної власності у колективну власність сільськогосподарських підприємств. Відповідно до статистичних даних час немає ні одного колективного сільськогосподарського підприємства яке юридично ліквідовано.

При виконанні проектів з землеустрою відповідно до рекомендації по складанню проектів роздержавлення і приватизації земель сільськогосподарських підприємств і організацій крім сільськогосподарських угідь передавались в колективну власність – внутрігосподарські шляхи, полезахисні лісосмуги, ґрунтозахисні насадження, гідротехнічні споруди, землі господарських дворів (де знаходяться об'єкти майнових паїв), водними об'єктами.

Згідно рекомендацій передавались у колективну і приватну власність, відмежовувались вкраплені в сільськогосподарські угіддя ділянки лісових угідь, площа яких становить не більше 5 гектарів, за винятком лісів першої групи та ділянки водойм і боліт, площа яких становить не більше 3 гектарів.

Згідно ст. 23 Земельного кодексу України 1992 року, після розроблення та затвердження проектів з землеустрою роздержавлення і приватизації земель сільськогосподарських підприємств і організацій видавався Державний акт на право колективної власності на землю сільськогосподарському підприємству, сільськогосподарському кооперативу, сільськогосподарському акціонерному товариству із зазначенням розмірів земель, що перебувають у власності підприємства, кооперативу, товариства і в колективній власності громадян. Невід'ємною частиною Державного акту на право колективної власності є план зовнішніх меж земель, які передавались колективному підприємству у власність М 1:10 000, який був завірений підписами та печатками голови колективного сільськогосподарського підприємства та голови відповідного сільської ради. Також складалась поконтурна відомість де описані номери контурів та площа угідь, які передавались колективному сільськогосподарському підприємству у власність.

На основі Державного акту на право колективної власності та план зовнішніх меж земель, які передані в колективну підприємству у власність М 1:10 000 розроблялася схема паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам власникам сертифікатів на земельну частку (пай). Паюванню підлягали лише сільськогосподарські угіддя рілля, багаторічні насадження, сінокоси, пасовища. З земель колективного сільськогосподарського підприємства формувался резервний фонд сільськогосподарських земель – до 15% та 6% під польові дороги.

Відповідно до Закон України «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)», який ухвалений 18 січня 2001 року встановив, що власники земельних паїв тимчасово не можуть укладати угоди купівлі-продажу, дарування або іншим способом відчужувати паї, окрім передачі у спадщину та при викупі земель для державних і громадських потреб. Земельний кодекс України 2001 року визначив термін заборони відчуження до 1 січня 2005 року і поширив її й на ділянки для ведення фермерського господарства та іншого товарного с/г виробництва незалежно від форми власності – було запроваджено мораторій на відчуження.

Згідно Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» ст. 7 встановлено, що об'єктами права колективної власності підприємства є земля, інші основні та оборотні засоби виробництва, грошові та майнові внески його членів, вироблена ними продукція, одержані доходи, майно, придбане на законних підставах. Об'єктами права власності підприємства є також частки у майні та прибутках міжгосподарських підприємств та об'єднань, учасником яких є підприємство.

Ураховуючи положення статті 58 Конституції України, на час набуття права колективної власності, така форма власності була передбачена законом і тому подальша зміна законодавства не може мати наслідком позбавлення права власності набутого у спосіб передбачений законом

У процесі реформування земельного законодавства законодавцем не передбачено жодних перехідних положень щодо права колективної власності осіб, які набули такого права щодо набрання чинності Земельним кодексом України від 25.10.2001 № 2768-III, а також не врегульовано питання процесу припинення права колективної власності на земельну ділянку та її подальший перехід у державну чи комунальну власність.

Згідно Закону України № 2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року було знято мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення. Норма закону про запровадження ринку землі вступала в дію лише 1 липня 2021 року.

Відповідно до законодавства землі ліквідованих колективних підприємств передаються до комунальної власності громад, на території яких вони розташовані.

На даний час відповідно до чинного законодавства усі колективні сільськогосподарські підприємства знаходяться на стадії ліквідації, але не ліквідовані.

Що стосується земель колективних сільськогосподарських підприємств, які ліквідовані, то необхідно зазначити з 1 січня 2019 року членам колективних сільськогосподарських підприємств паювання земель у яких завершилось до 2020 року надано можливість перерозподілити між собою (допаювати) залишок сільськогосподарських угідь та передати землі несільськогосподарського призначення до комунальної власності.

Рішення щодо передачі не розпайованих земель колективних сільськогосподарських підприємств до земель запасу повинно прийматись загальними зборами власників земельних часток (паїв) колективних сільськогосподарських підприємств чи зборами уповноважених або створеного ним органу управління, якому передано функції по господарському управлінню колективним майном.

Якщо до 1 січня 2025 року власник не витребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємець не оформив право власності на земельну ділянку, він вважається таким, що відмовився від одержання земельної ділянки. Органи місцевого самоврядування не ліквідованих колективних сільськогосподарських підприємств не можуть розпоряджатись землями колективної власності

За позовом власника не витребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємця у разі пропуску строку для оформлення права власності на земельну ділянку з поважної причини суд може визначити додатковий строк, достатній для такого оформлення. У разі відсутності земель сільськогосподарських угідь колективної власності така земельна частка (пай) може бути виділена в натурі (на місцевості) за рахунок земель запасу комунальної власності відповідної територіальної громади.

Органи місцевого самоврядування протягом 7 років з дня державної реєстрації права комунальної власності на земельну ділянку, сформовану з не витребуваної земельної частки (паю), забороняється передача її у приватну власність (крім передачі її власнику не витребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємцям) Тобто, до 2032 року органи місцевого самоврядування можуть лише надавати в оренду на один рік.

Проаналізувавши питання публічного управління та адміністрування щодо земель колективних сільськогосподарських підприємств у пореформений період можна стверджувати:

- на даний час немає ні одного колективного сільськогосподарського підприємства, яке відповідно до чинного законодавства ліквідовано – вони знаходяться на стадії ліквідації;
- землі колективної власності не сільськогосподарського призначення – внутрігосподарські шляхи, полезахисні лісосмуги, ґрунтозахисні насадження, гідротехнічні споруди, землі господарських дворів /де знаходяться об'єкти майнових паїв/, землі під водними об'єктами – площею до 3 га, лісові угіддя – площа яких становить не більше 5 га «зависли в повітрі» – площа таких земель по Україні складатиме близько до 1,5 млн га;
- частина земель с/г призначення резервного фонду колективної власності та частина земель с/г призначення пайового фонду(невитребувані паї) – з точки зору публічного управління та адміністрування вже незаконно надана в користування або у власність органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади.

Така ситуація в сфері земельних відносин публічного управління та адміністрування щодо земель колективних сільськогосподарських підприємств приведе до великої кількості судових процесів.

Список використаних джерел:

1. Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельного кодексу України 1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12#Text>
3. Рекомендації по складанню проектів роздержавлення і приватизації земель сільськогосподарських підприємств і організацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001450-92#Text>
4. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95#Text>
5. Закон України «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)», який ухвалений 18 січня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2242-14#Text>
6. Земельний кодекс України 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
7. Закон України № 2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
8. Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12#Text>

РОЗДІЛ 4 ЕТНОПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ТА СТАБІЛЬНІСТЬ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Світлана КОЧ,

професор кафедри політології

Юлія УЗУН,

професор кафедри політології

(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

АФІРМАТИВНА ПОЛІТИКА БОЛГАРІЇ ЩОДО «ЗАРУБІЖНИХ БОЛГАР»

Формулюючи тези щодо афірмативних практик держав по відношенню до споріднених народів, втрачених співвітчизників та етнічних «своїх» груп за кордоном, слід зауважити що ці практики мають різні завдання та ефективність, але всі вони є інструментами сучасних глобальних перетворень політичного простору. Практики позитивної дискримінації орієнтовані на «споріднені» або «сусідські народи» (як в Туреччині) [1], «втрачені» співвітчизники (як в Румунії), етнічні «свої» (як в Болгарії, Польщі, Угорщині) [2].

Змістовне навантаження таких понять як «закордонні турки», «закордонні поляки», «закордонні румуни», «закордонні болгари» продовжують розвиватись в законодавчій практиці держав. Відбувається з одного боку, розширення та наповнення цих понять як в Болгарії, коли під визначення «закордонний болгарин» потрапляють більш широкі групи населення як «особи болгарського походження», «члени сім'ї болгарського громадянина» [3] або з іншого боку, диференціювання поняття, коли «закордонні групи» в програмних та правових документах розрізняють за форматом локалізації: «живуть за кордоном», «живуть за кордоном в суміжних регіонах» як то відбувається в Польщі, Румунії та Угорщині. Маніпулювання обсягом поняття дозволяє моделювати формати цільових груп, залучаючи до їх складу споріднених етносів, сусідніх народів залежно від ситуації і економічних можливостей держави метрополії.

Афірмативна політика щодо споріднених прикордонних народів, стратегічних сусідів та співвітчизників за останні 20 років накопичила варіативні форми: врахування особливих потреб груп; закріплення спрощених процедур надання ВНЖ та громадянства; забезпечення політичної участі; надання пільгових умов інтеграції; спрощені механізми доступу до ринку праці; надання квот на отримання освіти, забезпечення фінансової підтримки.

Причинами закріплення практик позитивної дискримінації споріднених груп є по-перше, бажання зберегти зв'язок із ресурсними групами, які акумулюють переваги мережевих соціально-політичних систем та вибудовують альтернативну соціальну реальність, яка не пов'язана із територією метрополії, але залишається для неї важливою; а по друге, створення системи лобістських структур в звичному форматі діаспори та мігрантських груп.

Важливо, що для країн Східної Європи, цей процес пов'язаний з вибудовуванням національних доктрин, як модерних держав та одночасно із триваючим процесом інтеграції в простір ЄС та розвитком в умовах постмодерного суспільства. Це протиріччя вирішується завдяки змінам в національних доктринах які відбулись в усіх країнах регіону, що проявляється в поступовому процесі закріплення розширеного трактування нації яка «виростає» за межі державних кордонів, охоплюючи споріднені групи, що утворились як в наслідок соціально-економічних міграцій, так і в наслідок «руху» політичних кордонів як «діаспори катаклізму».

Ці загальні тенденції притаманні сучасній Болгарії. «Закордонні болгари», як об'єкт державної політики стали проявляти себе тільки тоді, коли сама діаспора почала набувати суб'єктних якостей: демонструвати демографічний ресурс, який став помітним в тому числі й внаслідок процесів реідентифікації та обрання болгарської ідентичності як перспективної з моменту інтеграції до ЄС, та коли проявився соціальний капітал діаспори, здатний компенсувати вади приймаючих держав в області освіти, мобільності, соціальної адаптації та ін.

Оформлення політики Болгарії щодо «закордонних болгар» з 90-х років ХХ ст. і передбачала низку змін у національній державній доктрині, у системі правового та інституційного регулювання політики

щодо болгарських груп зарубіжжя. Особи «болгарського походження» та «закордонні болгар» стали об'єктом уваги стратегічних політичних програм розвитку Республіки Болгарія.

У 2008 р на Першому Великому болгарському форумі представлена національна доктрина «Болгарія в XXI століття». Наслідком обговорення стало створення Болгарської світової асоціації та Болгарського світового парламенту, як бази для мережевої соціально-культурної нації. Статут Болгарської світової асоціації встановив мету національної доктрини – «вільна, незалежна, демократична та процвітаюча Болгарія, член ЄС – духовне об'єднання болгарської нації та підтримка болгар у всьому світі». Цілями організації проголошено: «люб'ювання на користь болгарської нації та національних держав» (п3). Всесвітня асоціація болгар з'явилась у 2009 році як громадська організація, діяльність якої регулювалась законом Болгарії «Про некомерційні організації» (2010).

Кроком у розробці Національної стратегії Болгарії стала Всесвітня болгарська зустріч у Брюсселі 7-8 листопада 2012 року. Документ «Політика щодо болгар за кордоном» стала предметом дискусій у стінах Європарламенту. Завданням Болгарії в цьому напрямку було прагнення отримати природну лобістську підтримку своїх інтересів у країнах, де є впливові болгарські муніципалітети. Прийнятий проект «Політичної стратегії щодо болгар за кордоном» вперше ставив питання про участь «закордонних болгар» у політичному житті Болгарії та їх представництво в органах влади. Обговорювались питання про створення виборчого органу – Національної ради болгар за кордоном; виборчого округу «Чужбина», з якого болгар за кордоном матимуть можливість голосувати за списками та як незалежні кандидати в парламенті та створення Болгарського світового конгресу як постійнодіючої організації – посередника між болгарськими інтересами та державою.

У 2014 р. Міністерська Рада Болгарії ухвалила «Національну стратегію для болгарських громадян та болгарських історичних громад по всьому світу», яка закріпила курс на інтегрування етнічних болгар за кордоном у єдину болгарську націю. Законодавчо цю стратегію підтримують: Закон про вищу освіту 1995 [4]; Закон про болгарське громадянство 1999 [5]; Закон про іноземців в Республіці Болгарія 1999 [6]; Закон про болгар, які проживають за межами Республіки Болгарія 2000 [7]; Законопроект про внесення змін та доповнень до Закону про болгар, які мешкають за межами Республіки Болгарія 2015 р. [8]; Закон про трудову міграцію та мобільну робочу силу 2016 р. [9].

Крім правового закріплення афірмативної політики, орієнтованої на надання особливих прав для болгар зарубіжжя у Болгарії, сформувався механізм державного інституційного управління політикою щодо діаспор, який передбачав розвиток органів загальної компетенції у системі державної влади включають спеціальні підрозділи при міністерствах, уряді [10; 11] та спеціальних органах, що відповідальні за політику Болгарії по відношенню до болгар за кордоном [12; 13]. В результаті держава отримала можливість впливати на розвиток болгарського лобі за кордоном; створила умови для збереження болгарського етнокультурного простору в межах історико-генетичних територій та значно розширила вихідні умови для захисту прав болгар за кордоном. Державна агенція створила мережеву структуру, до якої увійшло більш ніж 500 суспільних організацій за кордом.

Розростання мережі наддержавних структур діаспори та широке тлумачення концепції нації зумовило дискусію про створення наднаціонального органу з представницькими повноваженнями. Варіанти такої структури розглядаються, зокрема, на рівні державних органів. У 2000 р. Закон «Про болгар, які проживають поза Республікою Болгарія» передбачав, що Національна рада створюється як представницький орган, який координує державні програми підтримки болгар за кордоном [15]. У 2014 році «Національна стратегія для болгарських громадян та болгарських історичних громад по всьому світу» представила Національну раду як консультативний орган при Президентові чи Народних зборах. Передбачалося створення Громадських рад за кордоном, до яких зможуть увійти особи болгарського походження не громадяни Болгарії. У 2015 р. Міністр закордонних справ Борис Вангелов запропонував розглядати створення Національної ради болгар як крок до створення Національного уряду за кордоном з фінансуванням з державного бюджету Болгарії, а до складу ради мають входити іноземці болгарського походження [16].

У всіх випадках створення наднаціонального органу з представницькими повноваженнями, болгар за зарубіжжя розглядаються як невід'ємна частина нації, а формування державних органів, уповноважених забезпечувати їхні інтереси, видаються як природний процес.

Список використаних джерел:

1. Коч С.В. Любов, яка рухає кордони: діаспоральна політика Туреччини. *Сучасне суспільство. Збірник наукових праць*. 2018. № 2. С. 119–134.
2. Коч С. Транскордоння: простір соціально-політичного порядку. Одеса: Фенікс, 2019. 357 с.
3. Закон за българите, живеещи извън Република България от 11.04.2000 г. *Българският правен портал*. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612>
4. Закон за висшето образование. *Българският правен портал*. URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361> (дата звернення: 27.10.2023).
5. Закон за българското гражданство, в сила от 20.02.1999 г. *Българският правен портал*. URL: <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2134446592> (дата звернення: 27.10.2023).
6. Закон за чужденците в Република България. *Българският правен портал*. URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134455296> (дата звернення: 27.10.2023).
7. Закон за българите, живеещи извън Република България от 11.04.2000 г. *Българският правен портал*. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612> (дата звернення: 27.10.2023).
8. Законопроект за изменение и допълнение на Закона за българите, живеещи извън Република България №554-01-20 от 04/02/2015/ *Официален сайт на Народно събрание на Република България*. URL: <http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/15205/> (дата звернення: 27.10.2023).
9. Закон за трудовата миграция и трудовата мобилност от 21.05.2016 г. *Българският правен портал*. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2136910623> (дата звернення: 27.10.2023).
10. Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2011-2020) Документът е приет с Протокол № 8.17 на Министерския съвет от 23.02.2011 г. Официален сайт на Министерски съвет. Портал за обществени консултации URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=670> (дата звернення: 27.10.2023).
11. Потановление № 228 на за приемане на граждани на Република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България. От 20.05.1997. *Официален сайт на Министерство на образованието и науката* URL: <https://www.mon.bg/?go=page&pagelid=7&subpagelid=58> (дата звернення: 27.10.2023).
12. Устав на Международната асоциация на българите (МАН). OMDA. Wonderland Bulgaria URL: <http://prehod.omda.bg/gallery/gallery2.php?SideMenu=on&IDArticle=919&IDMenu=635#/2> (дата звернення: 27.10.2023).
13. Държавната агенция за българите в чужбина. *Официален сайт* URL: <http://www.aba.government.bg/?show=38&nid=1644> (дата звернення: 27.10.2023).
14. Закон за българите, живеещи извън Република България от 11.04.2000 г. *Българският правен портал* URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612> (дата звернення: 27.10.2023).
15. Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света от 23.07.2014 г. *Официален сайт на Министерски съвет. Портал за обществени консултации*. URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938> (дата звернення: 27.10.2023).
16. Протокол заседание на Комисията по политиките за българите в чужбина. *Официален сайт на Народно събрание на Република България*. Дата оновлення: 25.03.2015. URL: <http://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/members/2400/steno/ID/3614> (дата звернення: 27.10.2023).

Поліна СМОЛЯР,
студентка 2 курсу магістратури ОП «Міжнародні комунікації»
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
Олена ДОБЖАНСЬКА,
кандидат політичних наук,
проректорка з науково-педагогічної роботи
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИСВІТЛЕННЯ В ЗМІ ОБРАЗУ УГОРЩИНИ ПІД ЧАС ВИБОРІВ ТА КОРЕЛЯЦІЯ З ЕТНОПОЛІТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ

Образ країни відіграє важливу роль у формуванні її сприйняття, що, в свою чергу, впливає на безпекову складову геополітики. За допомогою засобів масової інформації відбувається створення образів країн та їхніх політичних лідерів. Одним з найкращих методів дослідження образу держави є аналіз медіапредставлення виборів цієї країни. Це важлива подія, яка впливає на міжнародний простір та в перспективі на безпеку регіону.

Зокрема, в ситуації, коли публічна інформація та образ країни в ЗМІ можуть впливати на результати виборів та етнополітичну стабільність, аналіз такої взаємодії є ключовим для розуміння політичних та соціокультурних процесів.

Для аналізу етнополітичної безпеки у регіоні Центральної Європи була обрана Угорщина та парламентські вибори 2022 року.

3 квітня в Угорщині пройшли вибори до Національної асамблеї Угорщини. Коаліція Фідес та Християнсько-демократична народна партія на чолі з прем'єр-міністром Віктором Орбаном перемогла, отримавши 135 голосів, що значно більше, ніж у опонентів.

Спільна місія спостерігачів від Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ та Парламентської асамблеї ОБСЄ встановила, що попередні вибори була наявна достатня законодавча база для проведення демократичних виборів, але низка ключових аспектів не відповідала міжнародним стандартам. Таємниця голосування часто порушувалася, особливо на переповнених виборчих дільницях [4].

Проведення референдуму значною мірою не відповідало демократичному процесу. Виборцям не було надано об'єктивної та збалансованої інформації про вибір, який вони мали, та його обов'язковість, що суперечить міжнародній практиці.

Насамперед важливу роль у перешкоджанні проведенню демократичних виборів відігравали локальні медіа. Напередодні виборів упереджене та незбалансоване висвітлення новин пронизувало державні та приватні угорські ЗМІ, здебільшого на підтримку правлячої партії. Тому здатність виборців зробити поінформований вибір була обмежена. Також цьому сприяла відсутність дебатів між основними кандидатами.

Після виборів була опублікована доповідь Human Rights Watch, що викрила низку злочинів, здійснених партією Фідес щодо приватних даних виборців. Партія використовувала дані громадян, які записалися на вакцинацію від COVID-19, для поширення передвиборчих меседжів перед виборами в Угорщині [3].

Для допомоги Фідесу були використані не лише дані про щеплення, але й дані із заявок на отримання податкових пільг та реєстрації членства в асоціаціях. Це порушує права на недоторканність приватного життя, і розмиває межу між правлячою партією та урядовими ресурсами в Угорщині, яку ЄС неодноразово попереджав про необхідність навести лад у сфері верховенства права.

Такі подробиці викликають питання щодо того, як такі дії правлячої партії Угорщини вплинули на безпекову складову Європейського Союзу та чи не поставили під сумнів дотримання демократичних норм в рамках союзу.

На основі цього було проаналізовано висвітлення образу Угорщини в іноземних ЗМІ, для того, щоб виявити ключові наративи представлення країни. Такий аналіз допоможе підтвердити або спростувати згадування фактів про недотримання демократичних норм під час виборів в Угорщині.

Для аналізу висвітлення образу Угорщини в іноземних ЗМІ були обрані два ключових джерела:

Euronews і Al-Jazeera. Euronews відображає інтереси європейської аудиторії, тоді як Al-Jazeera є найбільшим мовником арабського світу. Такий підхід дозволяє зрозуміти специфіку висвітлення подій для різних культурних та географічних аудиторій.

Аналіз публікацій в Euronews та Al-Jazeera під час виборів в Угорщині показує відмінності у поданні наративів для європейської та арабської аудиторій.

Euronews акцентував на питаннях демократії, прав людини та верховенства права в Угорщині. Головним тематичним аспектом було використання персональних даних громадян партією Фідес для передвиборчих цілей. ЗМІ висвітлювали цю ситуацію як порушення прав на недоторканість приватного життя та загрозу демократичним цінностям в Угорщині та Європі в цілому. На ресурсі було випущено 17 публікацій, які з критичного боку розглядали вибори. Більшість публікацій була присвячена Віктору Орбану, розглядаючи його авторитарні методи правління як кризу для європейської системи безпеки. Також його було охарактеризовано, як нациста та популіста, що задіяний у корупції. Така яскраво виражена негативна конотація суперечила характеристиці опозиції Угорщини. У всіх публікаціях опозиція виступає єдиним шансом на відновлення демократії у регіоні [2].

З іншого боку, Al-Jazeera приділяла більше уваги геополітичним аспектам виборів. Зокрема, ЗМІ аналізували відносини Угорщини з Європейським Союзом та Росією, враховуючи інтереси арабської аудиторії. Зміни в зовнішній політиці Угорщини в контексті результатів виборів ставали предметом уваги. Спільною характеристикою для обох медіа є негативне представлення образу Віктора Orbana, що зображується як прибічник В. Путіна та авторитарний керівник [1].

Таким чином, аналіз образу Угорщини в Al-Jazeera та Euronews показав, що парламентські вибори в Угорщині мали негативну конотацію. Сама держава зображується, як така, що відхиляється від європейських демократичних цінностей та асоціюється з образом нациста та популіста Віктора Orbana. Наявна різниця у акцентних наративах. Європейське медіа основний фокус робить на недотриманні демократичних цінностей, а Al-Jazeera на геополітичні зв'язки з Росією.

Такий образ Угорщини буде негативно впливати на етнополітичну стабільність у Центральній Європі. Цей факт доводить, що держава, яка є членом ЄС може не дотримуватись встановлених міжнародних норм. Це є прецедентом для інших держав регіону.

Аналіз характеристики висвітлення образу Угорщини в іноземних ЗМІ під час виборів президента 2022 року показує важливий вплив інформаційного простору на сприйняття подій в країні. Подача наративів для різних аудиторій впливає на сприйняття Угорщини як авторитарної країни та на її геополітичний статус. Це свідчить про важливість інформаційної безпеки в сучасному світі та необхідність об'єктивності та збалансованості у висвітленні подій у ЗМІ.

Список використаних джерел:

1. Hungary Election 2022. *Al-Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/search/hungary%20election%202022?sort=relevance> (дата звернення: 07.10.2023).
2. Hungary Election 2022. *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/tag/hungary-election-2022> (дата звернення: 07.10.2023).
3. Hungary: Data Misused in Political Campaigns. *Human Rights Watch*. 01.12.2022. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/12/01/hungary-data-misused-political-campaigns> (дата звернення: 07.10.2023).
4. Hungary Parliamentary Elections and Referendum, 3 April 2022: Statement of Preliminary Findings and Conclusions. *Офіційний веб-сайт ОБСЄ*. 03.04.2022. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/hungary/515111> (дата звернення: 07.10.2023).
5. Implications of Hungary's Elections for Its Euro-Atlantic Partners. *German Marshall Fund of the United States*. 28.03.2022. URL: <https://www.gmfus.org/news/implications-hungarys-elections-its-euro-atlantic-partners> (дата звернення: 07.10.2023).

Олександр БЕРТОЛОН,

*аспірант кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет),
заступник голови правління ГО
«Асоціація політологів та міжнародників УжНУ»*

Володимир ГИРЯ,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет),*

ПРОБЛЕМА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

23 червня 2022 року Європейська рада офіційно надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Рішення було прийняте під час проведення засідання Європейської ради у м. Брюсселі (Бельгія) за участі глав держав та урядів 27 держав-членів ЄС. Напередодні надання офіційного статусу кандидата, 17 червня 2022 року Європейська комісія висунула перед Україною вимоги щодо проведення реформ, надавши список із семи пунктів, яких наша держава має виконати для збереження прогресу в інтеграції та початку процедури офіційних переговорів про набуття членства в ЄС.

Зокрема, сьомим пунктом реформи Єврокомісія вказала необхідність завершення реформи законодавчої бази щодо національних меншин відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, а також ухвалити механізми для її негайного та ефективного впровадження. Так, джерела в офіційному Брюсселі вказували, що вказана вимога була висунута представниками уряду Угорщини в обмін на їхню готовність проголосувати за надання статусу кандидата на членство для України [4].

Дипломатичний конфлікт між Україною та Угорщиною з питань забезпечення освітніх та мовних прав угорської національної меншини Закарпаття триває вже понад 6 років. Відправною точкою конфлікту між Україною та Угорщиною послужив ухвалений у вересні 2017 року українським парламентом новий Закон України «Про освіту». Так, критику офіційного Будапешта викликала стаття 7 нормативного акту, що визначає мовою освітнього процесу в закладах освіти державну мову. При цьому громадянам, які належать до національних меншин, цей пункт гарантує навчання рідною мовою в комунальних закладах дошкільної та початкової освіти. Також стаття передбачає можливість викладання однієї або декількох дисциплін офіційними мовами Європейського Союзу, незалежно від ланки освіти [1, с. 201].

До ухвалення закону 2017 року регулювання мови освіти спиралося на закон «Про засади державної мовної політики» («закон Ківалова-Колесніченка»), який було визнано невідповідним Конституції України у 2018 році. Згідно з ним, у будь-якій ланці освіти – від дошкільної до вищої – за бажанням батьків чи студентів можливо було створити класи чи групи з навчанням мовою національної меншини. Слід зауважити, що ця система, принаймні в дошкільній і середній освіті, існувала в Україні й до ухвалення «закону Ківалова – Колесніченка». В її рамках у районах компактного проживання національних меншин існували (й досі існують) школи, де в усіх або деяких класах відбувалося навчання мовами відповідних спільнот в усіх ланках середньої освіти.

Закон «Про освіту» від 2017 року не руйнував цієї системи, хоча передбачив збільшення частки української мови під час викладання в базовій (п'ять років, друга ланка) та профільній (три роки, третя ланка) середній освіті. Документ дозволив використання офіційних мов ЄС (зокрема румунської та угорської) на цьому етапі навчання. Можна говорити, що вагома новація в цій частині стосувалася зменшення невиправданого обсягу застосування російської мови в середній освіті, яку штучно запроваджували в освітню систему України за часів СРСР, що було пов'язано з триваючою російською агресією проти нашої держави. Таким чином, нормативний акт частково був спрямований на подолання інерційного російського впливу в навчанні, а не на звуження прав національних меншин. Слід додати, що документ також гарантував представникам національних меншин вивчення рідної мови в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства [5].

У 2019 році, ухвалюючи Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Верховна Рада України зобов'язала уряд подати новий законопроект про права національних меншин упродовж наступних пів року. У реальності процес підготовки закону тривав майже три роки. І тривав би, мабуть, ще довше, але Європейська комісія визначила ухвалення нового закону

про національні меншини однією з 7 передумов для початку переговорів про членство України в ЄС, що значно пришвидшило процес [7, с. 148].

Однією з головних проблем забезпечення прав національних меншин на шляху євроатлантичної інтеграції України слід визначити недостатнє законодавче забезпечення. Хоча захист прав національних меншин на законодавчому рівні відповідає світовим та європейським стандартам, існує потреба у вдосконаленні конкретних політико-правових механізмів забезпечення прав національних меншин та їх реалізації.

Ухвалений ще у 1992 році Закон України «Про національні меншини в Україні» на момент прийняття було визнано найдемократичнішим серед усіх аналогічних законодавчих актів пострадянського простору. Ним була сформована законодавча база для розвитку національних меншин та забезпечення їхніх прав. На законодавчому рівні було визнано існування національних меншин в Україні та закладено підвалини захисту їх прав. Згідно з Законом 1992 року до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою (ст. 3). Україна гарантувала громадянам незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення (ст. 1) [7, с. 150].

Однак ішлося швидше про законодавче закріплення, ніж про особливості практичної реалізації прав національних меншин України. На момент прийняття Закону важливо було закласти підвалини основних демократичних інститутів, які в подальшому мали розвиватися. Згодом стало очевидним, що Закон України «Про національні меншини в Україні» не відповідає особливостям етнонаціональної ситуації та сучасним потребам національних меншин, оскільки має занадто загальний політичний характер і позбавлений конкретних механізмів захисту їх прав, крім того закон не враховував здійснену російську агресію проти нашої держави, що принципі змінило підходи у цій сфері. Зважаючи на це виникла нагальна потреба уточнення, деталізації статусу національних меншин, закріплення прав та законодавчих процедур їх реалізації. Це стосується, зокрема, набуття статусу національної меншини, чіткого правового визначення термінів «корінний народ», «мови меншини», «етнічна група» та ін [7, с. 153]. Окрім того, закон 1992 року не враховував безпекові виклики, які сформувалися через російську агресію проти України.

Перший варіант проекту нового закону про національні меншини було винесено на громадське обговорення українською владою ще 2020 році, але ту версію так і не подали до парламенту. Натомість з'явилася нова – з цікавою назвою «Про національні спільноти України». Не лише в назві, а й у всьому тексті документа слово «меншини» замінили на «спільноти». Причиною такої метаморфози розробники закону називали те, що, мовляв, представники деяких організацій національних меншин сам термін «меншини» вважають образливим [5].

Ця «образа» на загальноновизнаний правовий термін і обіцянка депутатів піти назустріч побажанням «ображених» створила серйозну проблему на рівному місці. Адже і в Конституції, й у всьому масиві нашого законодавства є термін «національні меншини», але немає жодних «національних спільнот». Термін «національні меншини» вживають також у міжнародних угодах, ратифікованих Україною, і в праві ЄС. І, зрештою, в самому рішенні ЄС у червні минулого року йшлося про те, що Україна має ухвалити нове законодавство про національні меншини.

Утім абсурдність підміни ключового терміну законопроекту була такою очевидною і проблемною, що нашій владі все ж довелося дати задню. Зареєстрований у листопаді минулого року й за лічені дні схвалений у першому читанні законопроект назвали «Про національні меншини (спільноти) України» [10].

Таким чином, Верховна Рада України 14 грудня 2022 року ухвалила новий закон, якому закріплюється визначення національної меншини (спільноти) і зазначається, що нацменшини є «невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства», а їхня культура – частиною української культури. При цьому держава може здійснювати інтеграцію, але утримується від асиміляції представників нацменшин і захищає їх від будь-яких проявів дискримінації.

Особи, які належать до національної меншини, мають право на самоідентифікацію, використання мови меншини, свободу громадських об'єднань, збереження культурної самобутності, здобуття освіти рідною мовою тощо. Однак закон не пояснює детально, як саме втілювати ці права, і відсилає натомість до профільних законів. У статті «право на освіту», наприклад, говориться про те, що особливості використання мов нацменшин в освітньому процесі «визначаються Законом України «Про освіту». Проте

наголошується, що приватні заклади освіти, які фінансуються фізичними чи юридичними особами, «мають право вільного вибору мови освітнього процесу», але водночас зобов'язані забезпечити вивчення української мови.

Закон містить жорсткі обмеження, пов'язані з захистом України від зовнішньої агресії. При реалізації прав національних меншин заборонено популяризувати чи здійснювати пропаганду Росії, її органів і посадовців, виправдовувати російську агресію чи окупацію української території. Представникам та організаціям меншин «забороняється співпрацювати та отримувати допомогу від іноземних держав та приватних осіб, неурядових організацій інших держав, міжнародних неурядових організацій, фондів та інших іноземних установ, діяльність яких спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення» [10].

Як бачимо, обмеження максимально широке і спрямоване, вочевидь, не лише проти російських, а й проти будь-яких недружніх впливів іноземних держав, організацій чи навіть окремих осіб. Ба більше, в закон прямо включили антиросійську норму, яка на період дії воєнного стану й 6 місяців після його припинення обмежує в правах представників меншини, «які ідентифікують свою приналежність за етнічним походженням із державою, що визнана в Україні та/або міжнародними організаціями державою-терористом (державою-агресором), яка вчиняє акти агресії проти України». По суті, таке формулювання робить українців російського походження заручниками російської агресії. І це навряд чи буде позитивно сприйнято європейськими інституціями, які оцінюватимуть закон щодо відповідності до права ЄС.

Реагуючи на ухвалення закону представницькі організації угорської національної меншини Закарпаття, Товариство угорської культури Закарпаття та Демократична спілка угорців України, у заяві від 14 грудня 2022 року заявили, що законодавці повністю проігнорували конструктивні пропозиції, внесені раніше угорськими та іншими організаціями нацменшин. На їх думку, законодавство фактично посилює обмеження прав, які раніше були кодифіковані в законах «Про освіту» та «Про мову», та додає нові. Наприклад, на їх думку цей Закон не гарантує збереження місць компактного проживання національних меншин або використання національної символіки. Закон трактує права меншин виключно як права, які можуть бути реалізовані індивідуально особами, що належать до меншин, що позбавляє національні меншини (їх громади та організації) можливості реалізовувати будь-які політичні, освітні чи мовні права, які реалізуються інституційно, а отже, й можливості впливати на власну долю.

На думку угорських організацій Закарпаття, закон у його нинішньому вигляді не є належним інструментом реалізації положень Конституції та відповідних міжнародно-правових зобов'язань України щодо захисту прав національних меншин в Україні. Прийнятий закон не забезпечує належного інституційного підґрунтя та правових механізмів для забезпечення та захисту прав національних меншин [6].

Незабарилася реакція офіційного Будапешта, зокрема Арпад Потапі, державний секретар, відповідальний за національну політику в канцелярії прем'єр-міністра Угорщини, 29 грудня 2022 року заявив, що «...прикро, що Президент України підписав проголосований Верховною Радою України новий закон «Про національні меншини (громади)», тим самим ще більше обмеживши права національних громад, які проживають на її території, включно з угорцями. Угорський держсекретар наголосив: вважаємо сумним те, що під час війни, коли Угорщина проводить найбільшу в своїй історії гуманітарну операцію для допомоги біженцям в Україні, в Україні ще більше обмежуються права національних меншин [12].

Слід зазначити, що невдоволення також висловила Румунія, зокрема МЗС офіційного Бухареста 22 грудня 2022 року оголосило, що надіслало до Києва вкрай критичний аналіз після ухвалення закону про національні меншини в Україні, назвавши «сумним» те, що нормативний акт було прийнято без консультацій з Венеціанською комісією. Таким чином, у законодавстві залишилося кілька вкрай негативних моментів, які суттєво обмежують використання рідної мови.

Під час телефонної розмови з Володимиром Зеленським, 04 січня 2023 року, президент Румунії Клаус Йоганніс закликав українську сторону переглянути закон про національні меншини, оскільки «він викликав занепокоєння та невдоволення з боку румунської влади та представників румунської громади в Україні» [5].

У результаті представники Угорщини та Румунії у моніторинговому комітетів Парламентської

асамблеї Ради Європи у січні 2023 року вирішили запросити Венеціанську комісію перевірити відповідність українського закону про меншини міжнародним зобов'язанням.

Уряд Угорщини також звернувся за допомогою до верховного комісара у справах національних меншин Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), щоб відкласти введення в дію нового українського закону, згідно з яким на думку глави МЗС Угорщини П.Сійярто «...з вересня 2023 року в країні практично припиняються школи національних меншин...» [8].

12 червня 2023 року Венеційська комісія оприлюднила критичний висновок щодо закону України «Про національні меншини (спільноти)», ухвалення якого згадувалось серед рекомендацій Європейської комісії для надання кандидатського статусу.

Згідно тексту висновку Фахівці та експерти Венеціанської комісії в цілому привітали ухвалення закону про нацменшини в Україні, а також відзначили співпрацю української влади в підготовці висновку. Водночас для повної відповідності міжнародним стандартам вони рекомендують «переглянути низку положень» закону.

Більшість рекомендацій стосуються використання мови національних меншин, передбачених у статті 10. Серед іншого, Венеційська комісія закликає поширити право на проведення заходів мовами меншини на всіх людей та вилучити зобов'язання забезпечувати їх український переклад «або принаймні переглянути його у світлі принципу пропорційності».

Також експерти Ради Європи просять переглянути зобов'язання, пов'язані з виданням книг мовами нацменшин і книгарнями, уточнити питання перекладу "написів офіційних назв та інформації для загального ознайомлення мовою меншини" та ухвалити методологію стосовно використання мов нацменшин в органах влади (нині закон передбачає, що її має розробити уряд).

Рекомендації стосуються перегляду й інших законів, зокрема щодо «обмеження свободи використання мови меншин та диференційоване ставлення до мов меншин» та права на доступ до ЗМІ мовами меншин шляхом скасування мовних квот у законі «Про медіа». Окремо «Венеційка» просила учергове відкласти переведення системи освіти на українську мову й продовження перехідного періоду, переглянувши її у світлі попереднього висновку комісії [11].

Реагуючи на висновок Венеціанської комісії, уродженка Закарпатської області Андрея Бочкор, депутатка Європарламенту від партії «Фідес», зазначила, що висновок у багатьох випадках повторює критику, вже висловлену щодо попередніх законів – про освіту 2017 року та про мову 2019 року, яку українські законодавці не врахували в новому документі про нацменшини, незважаючи на обіцянки. Крім того, за словами депутатки, у висновку критикується звуження існуючих прав національних меншин на освіту рідною мовою та називається непропорційним обмеження використання рідної мови нацменшинами. Хоча розширення сфери застосування української мови як державної є легітимною метою, у тексті наголошується, що це має відбуватися на основі принципу пропорційності та без шкоди для прав національних меншин.

На думку А. Бочкор, висновок Венеціанської комісії не стосується набутих прав, які досі гарантуються Законом про меншини 1992 року, але більше не гарантуються новим законом 2022 року, таких як «культурна автономія», вільне використання національної символіки або право національних меншин на збереження засобів до існування в місцях їхнього історичного чи нинішнього проживання [13].

У наслідок наданого висновку Венеціанською комісією, українська влада відповідно до рішення Верховної Ради України у чергове відтермінувала повне набуття чинності статті 7 Закону «Про освіту» для національних шкіл з навчанням мовами ЄС на один рік, продовживши таким чином перехідний період до 1 вересня 2024 року.

Верховній Раді України був 14 серпня 2023 року був зареєстрований законопроект № 9610 про внесення змін до закону «Про національні меншини (спільноти) України» для приведення у відповідність до висновків «Венеціанської комісії», який 20 вересня 2023 року був ухвалений Верховною Радою України.

Автори законопроекту, зокрема, запропонували закріпити оновлене визначення «національні меншини (спільноти)», що базується на засадах інклюзивного підходу та відповідної Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 року.

Пропоновані зміни передбачають державні гарантії безоплатного забезпечення підручниками (зокрема електронними) здобувачів повної загальної середньої освіти, які належать до національних меншин (спільнот). Зміни також забезпечують можливість використання мов національних меншин

(спільнот) у сфері реклами, під час здійснення публічних, культурно-мистецьких, розважальних і видовищних заходів, надання екстреної допомоги, надання допомоги та захисту жертвам домашнього насильства, догляду в будинку-інтернаті для громадян похилого віку [5].

Внесенні зміни у чергове визнали недостатніми громадсько-політичні організації угорської національної меншини Закарпаття, зокрема Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ) та Демократична спілка угорців України (ДСУУ) у спільній заяві від 08 вересня 2023 року висловили жаль через те, що пропозиції угорських організацій і цього разу не були враховані при внесенні змін до закону. Згідно з текстом поправки, прийнятої в першому читанні, вилучається важливий критерій визначення національних меншин – факт «традиційного» проживання їхніх представників на території України, що в кінцевому підсумку призводить до опорожнення поняття національної меншини та унеможливлення існування у принципі будь-якого колективного права, пов'язаного з меншинами. Деякі положення законодавчого акту є дискримінаційними або суто декларативними, що може призвести до його довільного тлумачення.

Прийнята в першому читанні поправка все ще не гарантує права меншин, гарантовані Конституцією та іншими міжнародними документами, а також не відновлює права меншин, які існували раніше, підсумували заяву ТУКЗ та ДСУУ [14].

Слід зазначити, що реагуючи на ухвалення змін до закону про національні меншини, віце-прем'єр-міністр Угорщини Жолт Шемйен зазначив, що офіційний Будапешт буде блокувати подальшу інтеграцію України до ЄС доки «всі права угорської національної меншини, які належали їм до 2017 року не будуть повернуті». Слід зазначити, що офіційний Будапешт вважає що вирішенням конфлікту слугувало би визнання угорської національної меншини «корінним народом України», згадана точка зору неодноразово порушувалася угорськими переговорниками на зустрічах з українськими посадовцями.

Зокрема, Закон України «Про корінні народи України», ухвалений за ініціативи Президента України у 2021 році, визначає корінними народами України на території Криму кримських татар, караїмів та кримчаків, а решта етносів України є національними меншинами. Оскільки базовим принципом визнання «корінним народом» визначено відсутність власного державного утворення за межами України для меншини. Зокрема, для «корінних народів» України, відповідно до вказаного закону, навчання може відбуватися рідною мовою. Корінні народи України можуть створювати свої заклади освіти, аби вивчати свою історію й культуру. Держава розвиватиме мови корінних народів України, які перебувають під загрозою зникнення [6].

Висновки. Таким чином, розширення мовних прав національних меншин є рекомендованою, але не обов'язковою практикою, позаяк в сучасних етнополітичних умовах може загрожувати національній безпеці та територіальній цілісності України. Тому Україна закликала сусідні держави утриматися від подальшого вільного тлумачення рекомендацій Венеціанської комісії та припинити політизацію питання закону про національні меншини. Утім, Угорщина не припиняє звинувачувати Україну в недотриманні прав національних меншин, і надалі блокуючи євроатлантичні прагнення України, зокрема, ухвалення рішення щодо початку переговорів щодо набуття членства нашої держави в ЄС. У той же час, згадана політика Будапешта по захисту прав угорської національної меншини Закарпаття використовується російською федерацією для порушення єдності країн ЄС у питанні подальшої підтримки нашої держави.

Слід зазначити, що офіційний Брюссель також наполягає на тому, що Україна повинна імплементувати рекомендації Венеціанської комісії, однак між сторонами конфлікту є різнотлумачення цих рекомендацій, що не сприяє досягненню згоди. Наразі Угорщина обіцяє скасувати блокування євроатлантичної інтеграції України у разі внесення змін до Законів «Про освіту» та «Про національні меншини (спільноти) України». Зокрема, під час двосторонньої зустрічі Президентів України та Угорщини В. Зеленського та К. Новак 23 серпня 2023 року у м. Києві було домовлено про початок консультацій між відомствами країн щодо вирішення освітнього питання угорської національної меншини Закарпаття. Зокрема, Президент України чітко заявив, що Україна готова надати угорській меншині ті ж права, що українська меншина отримує в Угорщині. Переговори глав держав засвідчили, що позиція української влади під час воєнного стану направлена на шанування та дотримання прав усіх без виключень національних меншин країни, а також прагнення до встановлення добросусідських відносин із сусідніми країнами на взаємовигідних умовах [15].

У результаті цих домовленостей, після двохрічної перерви, було проведено четверте засідання українсько-угорської міжвідомчої робочої групи з питань освіти, яке відбулося в Будапешті, фахівці з

України та Угорщини ознайомилися зі становищем українців в Угорщині й обговорили питання врегулювання освітніх прав закарпатських угорців. Коментуючи результати засідання робочої групи, заступник міністра зовнішньої економіки та закордонних справ Угорщини – Левенте Мадяр під час засідання пленарного угорського парламенту 25 вересня поточного року зазначив, що «... представники української влади на засіданні дали зобов'язання внести найближчим часом зміни до законів про освіту та національні меншини для врегулювання конфліктних питань з Угорщиною...» [16].

Хай там що, для продовження євроатлантичного інтеграційного поступу Україні доведеться шукати компроміс з Угорщиною як державою-членом НАТО і ЄС та вносити зміни до законодавства, які б розширювали мовні права національних меншин незважаючи на ризики, які несуть вони на нинішньому етапі державотворення для територіальної цілісності держави. Зараз Україні, територія якої стала об'єктом військової агресії з боку російської федерації, яка почалася під приводом захисту мовних прав російської національної меншини, доводиться балансувати між протидією сепаратизму, захистом суверенітету, гарантуванням національної безпеки, з одного боку, та поглибленням демократизації, розширенням прав національних меншин у межах євроатлантичної інтеграції, які можуть бути використані агресором.

Список використаних джерел:

1. Бертолон О. Перспективи врегулювання українсько-угорського дипломатичного під час Президентства Володимира Зеленського. *Україна і Центральна Європа: історія, політика культура. Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 25 вересня 2020 року)*. Ужгород, 2020. С. 200–204.
2. Бертолон О. Позиція Угорщини на міжнародній арені стосовно імплементації мовної статті Закону України «Про освіту». *Європа і політика. Матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2018 року)*. Ужгород, 2018. С. 32–36.
3. Бертолон О. Щодо українсько-угорського дипломатичного конфлікту в контексті впливу пропаганди РФ. *Україна та Центральна Європа. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року)*. Ужгород, 2019. С. 8–13.
4. Давимука О. Офіційно! Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. *Інформаційний-ресурс «Національного інституту стратегічних досліджень»*. Дата оновлення: 28.05.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/nadannya-ukrayini-statusu-kandydata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 11.08.2022).
5. Драпак М. Кравчик В. Питання національних меншин у контексті відносин України з Угорщиною та Румунією. *Інформаційний-ресурс «Ради зовнішньої політики «Українська призма»*. Дата оновлення: 28.05.2022. URL: <http://prismua.org/national-minorities-ua-ro-hu/> (дата звернення: 11.08.2022).
6. Заява угорців Закарпаття про чергові утиски прав та свобод нацменшин в Україні. *UA-reporter*. Дата оновлення: 16.12.2022. <https://ua-reporter.com/uk/news/zayava-ugorciv-zakarpatya-pro-chergovi-utysky-prav-ta-svobod-nacmenshyn-v-ukrayini> (дата звернення: 25.09.2023)
7. Ляшенко О. Питання національних меншин у сучасних міждержавних відносинах України. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2019. № 3–4 (99–100) (травень-серпень). С. 140–164.
8. Представники Угорщини та Румунії у моніторинговому комітетів Парламентської асамблеї Ради Європи у січні 2023 року вирішили запросити Венеціанську комісію перевірити відповідність українського закону про меншини міжнародним зобов'язанням. Дата оновлення: 27.01.2023. URL: <http://politika.ko.net.ua/?p=14374> (дата звернення: 25.09.2023).
9. Президент Румунії попросив Зеленського переглянути закон про нацменшини. Дата оновлення: 04.01.2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/4/7153580/> (дата звернення: 25.09.2023).
10. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX: станом на 01 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 25.09.2023).
11. Сидоренко С. Венеційська комісія перейшла на російську. Як інституція Ради Європи підриває рух України до ЄС. *Інформаційний-ресурс «Європейська правда»*. Дата оновлення: 15.06.2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/06/15/7163709/> (дата звернення 26.09.2023).
12. Kreft-Horváth Márk Reagált a magyar kormány Zelenszkijék új, kisebbségekről szóló törvényére. Дата оновлення: 30.12.2022. URL: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2022/12/reagalt-a-magyar-kormany-zelenszkijek-uj-kisebbsegekrol-szolo-torvenyere> (дата звернення: 25.09.2023).

13. A Velencei Bizottság kimondta: az új ukrán kisebbségi törvény nem teljesen felel meg az európai és a nemzetközi standardoknak. Дата оновлення: 15.06.2023. URL: <https://politic.karpat.in.ua/?p=81777&lang=hu> (дата звернення 26.09.2023).
14. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) közös nyilatkozata a kisebbségi törvény első olvasatban elfogadott módosításával kapcsolatban. Дата оновлення: 09.09.2023. URL: <https://kmksz.com.ua/2023/09/09/kmksz-umdsz-kisebbségi-torveny-nyilatkozat/> (дата звернення 27.09.2023).
15. Novák Katalin: Zelenszkij kész megadni a magyar kisebbségnek azt, amit az ukránok kapnak Magyarországon. Дата оновлення: 28.08.2023. URL: <https://index.hu/belfold/2023/08/28/novak-katalin-sandor-palota-koztarsasagi-elnok-volodimir-zelenszkij-ukrajna-kijev-ovohely-ferenc-papa-vatikan/> (дата звернення 28.09.2023).
16. Magyar Levente: A kárpátaljai magyarság jogainak rendezéséről tárgyal a magyar-ukrán tárcaközi munkacsoport. Дата оновлення: 15.09.2023. URL: <https://www.origo.hu/itthon/20230915-magyar-levente-karpataljai-magyarsag.html> (дата звернення 28.09.2023).

Юрій МАТЕЛЕСКО,

*доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
(Ужгородський національний університет)*

ОСОБЛИВОСТІ «М'ЯКИХ» ВПЛИВІВ ПОЛЬЩІ ТА УГОРЩИНИ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

«М'яка сила», яка базується на привабливості та добровільній участі, є для багатьох держав ефективним інструментом, який забезпечує досягнення зовнішньополітичних цілей. Держава, яка реалізує політику власної «soft power», є водночас об'єктом «м'якого» впливу інших країн. Не є винятком й Україна, яка зазнає активного впливу сусідніх держав.

Значну перевагу для проведення успішної політики «м'якого» впливу дає сформований образ економічно та політично розвиненого Заходу. Крім того, «soft power» західних країн мала більш сприятливий ґрунт для проникнення в українське суспільство через євроінтеграційний зовнішньополітичний курс України, який вона обрала після 1991 р. Тому Польща та Угорщина, які досить успішно проводили ліберально-демократичні перетворення і відносно швидко інтегрувалися в ЄС, стали для українців привабливими країнами.

Можна виділити декілька спільних для двох країн цілей «м'якого» впливу на Україну: 1) формування позитивного іміджу Польщі та Угорщини серед українського населення; 2) поширення власних (а також західних загалом) політичних та культурних цінностей; 3) підтримка закордонних угорців та поляків, які проживають в Україні; 4) залучення українців до навчання та роботи, що пов'язано з демографічними проблемами в країнах-реципієнтах.

«М'який» вплив Угорщини та Польщі нерозривно пов'язаний з підтримкою представників їхніх націй в Україні, проте ступінь цієї підтримки і підходи щодо її реалізації дещо відрізняються. Найбільш активним у цьому напрямі є Будапешт, для якого розвиток національної ідентичності закордонних угорців, згідно Конституції, є одним з головних завдань державної політики [8]. У зв'язку з цим угорська «soft power» в Україні має досить чіткі географічні рамки, які здебільшого обмежуються частиною території Закарпаття, де компактно проживає угорська нацменшина (близько 150 тис. осіб). Щодо Польщі, то її «м'який» вплив не обмежується місцями компактного проживання польської національної меншини (близько 100 тис. осіб переважно на заході України), яка є відносно мало консолідованою, а має набагато ширші територіальні межі.

«М'яка сила» обох країн має досить розгалужену інституційну основу, зокрема у вигляді державних установ. Головну роль серед польських інституцій відіграє Міністерство закордонних справ, при якому функціонує Департамент публічної та культурної дипломатії, та ряд інших міністерств. З метою координації їхніх дій у 2004 р. було створено Раду промощі Польщі. Крім того, під егідою польського МЗС діє Польський Інститут у Києві, а також аташе по культурі в дипломатичних представництвах. Серед аналогічних інституцій Угорщини слід виділити Міністерство зовнішньої економіки і закордонних справ, в структуру якого входять департамент культурної і наукової дипломатії, та наразі відсутній в Україні Інститут Балашші. Також діє система державних органів, які займаються підтримкою угорської меншини за кордоном. Суб'єктами «м'якої сили» Польщі та Угорщини в Україні також є державні та недержавні

фонди, дипломатичні установи, громадські організації національних меншин, навчальні заклади та ЗМІ. [2, с. 57–58].

Серед головних напрямів «м'якого» впливу сусідніх держав можна виокремити освітній, культурний, економічний та інформаційний.

До 2014 р. Польща, на відміну від Угорщини, була одним з лідерів (поряд з Росією) за кількістю українських студентів, які навчаються за кордоном. Через декілька років після початку війни на сході України вона за цим показником стає абсолютним лідером: у 2019 р., за даними ЮНЕСКО, з 77,6 тис. українських студентів за кордоном найбільше (26,9 тис.) навчалось в Польщі [4]. В Угорщині в цей же час здобували освіту близько 1,2 тис. переважно угорськомовних громадян України [9]. Лідерство Польщі на ринку освітніх послуг пояснюється простою процедурою вступу до вишів, мовною та культурною близькістю країни, якістю та вартістю освіти, а також перспективою знайти хорошу роботу. Сприяють цьому також маркетингові кампанії польських вишів по залученню студентів з-за кордону, а також нестабільна воєнно-політична та соціально-економічна ситуація в Україні.

«М'який» вплив Будапешта посилюється тим, що вищу освіту угорською мовою можна здобути в самій Україні, зокрема в Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II в Берегові, який фінансується урядом сусідньої держави, та в Українсько-угорському навчально-науковому інституті УжНУ.

Зсередини «soft power» сусідніх держав також зміцнюються заклади загальної освіти. У 2020–2021 навчальному році в Україні (Закарпатська область) діяли 73 школи (з них 6 – приватні), де діти навчаються тільки угорською мовою. Крім того, в області функціонують 27 закладів загальної середньої освіти з класами навчання українською та угорською мовами. Також на Закарпатті діє розгалужена мережа курсів вивчення угорської мови, які організовує згаданий Інститут Ракоці. Водночас в Україні є тільки 4 школи з польською мовою навчання (Львівська область) та 2 – з українською та польською мовами (в Хмельницькій області) [5]. Однак польську мову також можна вивчати факультативно в різних навчальних закладах України.

Культурна дипломатія Польщі та Угорщини реалізується в Україні шляхом здійснення різних проєктів та програм, пов'язаних з музикою, кіно, театром, образотворчим мистецтвом, літературою тощо. Організуються музичні фестивалі, дні національного кіно, зустрічі з діячами культури тощо.

Польща та Угорщина як країни з відносно розвинутими економіками, інтегрованими в спільний ринок ЄС, є привабливими для українських трудових мігрантів. У 2010–2012 рр. найбільшими країнами-реципієнтами вітчизняної робочої сили були Росія (43,2%) та Польща (14,3%). В Угорщині у той час працювало 1,9% українських трудових іммігрантів [3, с. 43]. Після подій 2014 р. ситуація змінюється: головною країною-реципієнтом стає Польща, де у 2017 р. працювало 38,9% вихідців з України, тоді як у Росії – 26,3%, а в Угорщині – 1,3% [2, с. 59]. Привабливість Польщі для українських трудових мігрантів пояснюється спрощеною процедурою працевлаштування, а також мовно-культурною близькістю поляків. Водночас труднощі, пов'язані з вивченням угорської мови, є істотною перешкодою для влаштування на роботу в сусідній державі, куди мігрує переважно угорськомовне населення Закарпаття.

Варто звернути увагу на такий різновид економічного «м'якого» впливу як підтримка розвитку так званого «етнічного бізнесу», яку досить активно здійснює Угорщина на Закарпатті [2, с. 59]. Наприклад, з метою підтримки розвитку сільського господарства, малих і середніх підприємств угорської національної меншини краю був упроваджений «План економічного розвитку ім. Егана Еде».

Головне завдання інформаційного «м'якого» впливу двох країн полягає у поширенні привабливого образу країни через ЗМІ (преса, телебачення, радіо, Інтернет). Слід зазначити, що нерідко угорські медіа також поширюють погляди, що шкодять іміджу України (порушення прав національних меншин, неможливість євроатлантичної інтеграції країни тощо). Антиукраїнські наративи наявні навіть на деяких шкільних ресурсах мережі Інтернет, зокрема в підручнику з географії для 8-го класу [7]. Слід зазначити, що це вже прояв не «м'якої», а «гострої» сили.

Окремим напрямом «м'якого» впливу можна вважати цілеспрямовану паспортизацію населення України, яку здійснює Угорщина. Остання значно спростила умови отримання громадянства ще у 2011 р., коли дозволила застосовувати спрощену натуралізацію до всіх, хто зможе довести знання угорської мови та надати докази угорського походження [6]. За неофіційними даними, станом на 2015 р. майже 100 тис. закарпатців отримали громадянство Угорщини за спрощеною процедурою [2, с. 61]. Своєрідною альтернативою паспорту є «карта поляка», що дає право на спрощену процедуру отримання дозволу на

постійне перебування в Республіці Польща, прискорену процедуру набуття її громадянства, а також різні пільги. Протягом 2008–2021 рр. «карти поляка» отримали понад 141 тис. громадян України [1].

Отже, «м'які» впливи Польщі та Угорщини в Україні мають досить схожі складові у вигляді цілей, інституцій та напрямів. Водночас «м'яка сила» Угорщини, яка тісно переплітається з підтримкою угорської нацменшини, на відміну від Польщі, має досить обмежені географічні межі в Україні (частиною території Закарпаття). Головна особливість освітнього напрямку «м'якого» впливу Угорщини полягає в тому, що вищу, як і шкільну, освіту можна здобувати в навчальних закладах України угорською мовою. Крім того, «м'яка сила» Угорщини супроводжується масовою паспортизацією населення Закарпаття, а інформаційний вплив Будапешта часто пов'язаний з негативною критикою різних сфер життя в Україні.

Список використаних джерел:

1. За півроку «карту поляка» в Україні отримали близько 4,5 тисячі осіб. *Укрінформ*. 24.07.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3286061-za-pivroku-kartu-polaka-v-ukraini-otrimali-blizko-45-tisaci-osib.html> (дата звернення: 05.10.2023).
2. Мателешко Ю. «М'яка сила» сусідніх держав в Україні: загальне та особливе. *Геополітика України: історія і сучасність*: збірник наукових праць. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Вип. 2(27). С. 55–66.
3. Міграційний профіль України. 2011–2015. Київ, 2016. 73 с. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf (дата звернення: 06.10.2023).
4. Міграція в Україні: цифри і факти. МОМ. 2021. 23 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (дата звернення: 07.10.2023).
5. МОН підрахувало, скільки шкіл навчають мовами національних меншин. *Нова українська школа (НУШ)*. 24.09.2021. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-pidrahovalo-skilky-shkil-navchayut-movamy-natsionalnyh-menshyn/> (дата звернення: 07.10.2023).
6. 2010. évi XLIV. Törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. URL: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV> (дата звернення: 29.09.2023).
7. Földrajz 8. IV. A Szomszéd országok és Közép-Európa. 4. Ukrajna és Szlovákia földrajza. URL: https://www.nkp.hu/tankonyv/foldrajz_8/lecke_04_004 (дата звернення: 01.09.2023).
8. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25). URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (дата звернення: 06.10.2023).
9. Ukrainian Students in Hungary: Policies of Engagement, Integration, Students' Motivation and Plans. *Cedos*. 19.12.2018. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/ukrainski-studenty-v-uhorshchyni-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plany-studentiv/> (дата звернення: 09.10.2023).

Стеллас АСЛАНОВ,

*професор кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Початок російсько-української війни у 2014 р. ознаменувався анексією Криму та тимчасовою окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей. В цих умовах Україні довелося мати справу з безпрецедентною кількістю етнополітичних загроз, притаманній цій гібридно-конвенційній війні. Державна етнополітика з огляду на труднощі напрацювання, незадовільне правове та інституційне забезпечення не запропонувала ефективної відповіді на власне етнічну складову цих загроз.

І це при тому, що етнополітична сфера має внутрішній конфліктогенний потенціал, який може бути використаний іншими державами ззовні у випадку конфлікту. Це підтверджують всі три етапи російсько-української війни. На першому етапі – анексії Криму та тимчасової окупації ОРДЛО Росія пояснювала свої дії захистом російського та російськомовного населення України від дискримінації з боку нелегітимної влади Києва, сформованої після Революції гідності (2013–2014 рр.). На другому етапі війни – (конфлікту) на сході України (на Донбасі) РФ теж під виглядом захисту прав російськомовного населення інспірувала створення та в подальшому надавала збройну підтримку невизнаним квазідержавним утворенням ДНР і ЛНР, які визнані терористичними організаціями в Україні. Третій, завершальний етап дезінтеграції України, який розпочався повномасштабним військовим вторгненням 24 лютого 2022 р. після визнання Росією незалежності ЛНР і ДНР у кордонах Луганської і Донецької областей України. Після

накопичення військової потужності на кордоні з Україною, президент РФ оголосив про проведення спеціальної військової операції, метою якої було визначено «захист людей, які протягом восьми років зазнають знущань, геноциду з боку київського режиму» [5] і висунуто вимоги щодо демілітаризації та денацифікації України. РФ розраховувала, що Київ буде захоплено за три доби, а вся військова операція займе не більше 15 діб, що підтверджує рівень оснащення та забезпечення російських військ, а також інформація з закритих слухань у Конгресі США щодо загрози вторгнення в Україну [6].

Окрім ефективної протидії Збройних сил України, військова агресія наразилася на шалений опір і стійкість українського народу – всієї поліетнічної політичної української нації. Національна стійкість постала у відповідь на недостатню ефективність реагування на гібридні загрози з боку системи національної безпеки. Це її новий сучасний вимір, який забезпечує більш гнучке, адекватне, швидке та ефективне реагування на виклики гібридного світового ладу загалом та гібридної війни, в якій перебуває Україна з 2014 р. зокрема. Згідно з Концепцією забезпечення національної системи стійкості (2021), національна стійкість – це здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій [2]. Також стійкість є однією з основних засад Стратегії національної безпеки України (2020) [3].

Необхідно також зазначити, що етнонаціональна стійкість характеризується етнополітичною стабільністю – здатністю держави та поліетнічного суспільства адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози, які можуть спричинити міжетнічну напруженість, міжетнічні та етнополітичні конфлікти, загрожують єдності поліетнічного суспільства, територіальній цілісності й суверенітету держави [1].

Етнонаціональна стійкість у сучасному світі може формуватися і забезпечуватися лише відкритими етнополітичними системами, які активно використовують усі доступні можливості та ресурси для еволюції, модернізації, розвитку. Демократичні етнополітичні системи, до яких належить поліетнічна Україна, відкриті до змін, діалогу, комунікації, інновацій, обміну засобами забезпечення етнополітичної стабільності та етнонаціональної стійкості, до взаємодії з зовнішнім середовищем зокрема та з іншими етнополітичними системами на міжнародному та регіональному рівнях. Такі етнополітичні системи не ізолюються, не дискримінують певні етноспільноти (мігрантів, національних/етнічних меншин). Більше того, Україні у формуванні етнонаціональної стійкості як стратегії відповіді на етнополітичні виклики вдається не тільки їх нейтралізувати, а й інкорпорувати та використовувати як додатковий ресурс розвитку держави і поліетнічного суспільства, як засіб розв'язання етнополітичних проблем. Прикладом може бути трактування поліетнічності не як конфліктогенного чинника, а як імпульсу для розвитку, як джерела етнокультурного різноманіття, багатства поліетнічної, толерантної України. Всі етноспільноти, що входять до національного складу держави і формують поліетнічне громадянське суспільство, розглядаються як невід'ємний елемент розвитку, еволюції, збереження унікальності та самобутності.

Незважаючи на колосальні людські жертви і матеріальні втрати, гібридно-конвенційна агресія сусідньої держави була використана етнополітичною системою України як ресурс і імпульс для протидії порушенню територіальній цілісності України.

Повномасштабна військова агресія РФ, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. була спрямована на денацифікацію і демілітаризацію України, але призвела до зворотного ефекту – безпрецедентної консолідації української нації, підтримки ЗСУ, розгортання волонтерського руху, згуртування всіх українців навколо ефективної протидії цій загрози та збереження незалежності держави. Так, після початку повномасштабного вторгнення 76 % опитаних підтримали курс країни, заявивши, що Україна рухається у правильному напрямку, що стало найвищим показником за всю історію соціологічних опитувань [4].

Водночас, поліетнічне громадянське суспільство активно бере участь у забезпеченні етнонаціональної стійкості – набагато швидше від держави реагує на виникнення загроз етнополітичного характеру.

Тож, починаючи з 2014 р. у ході російсько-української війни, етнонаціональна стійкість оформлюється як невід'ємна властивість етнополітичної системи України, яка полягає у: 1) випередженні, виявленні, запобіганні гібридно-конвенційним етнополітичним загрозам; 2) перетворенні їх на внутрішній ресурс/імпульс для подальшого розвитку, який мобілізує всі складові системи на досягнення єдиної цілі; 3) протидії, опору повномасштабній військовій агресії з боку РФ та збереженні/ відновленні територіальної цілісності України.

Список використаних джерел:

1. Асланов С. Етнополітична стабільність у етнополітичній системі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 119.
2. Концепція забезпечення національної системи стійкості, затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення: 13.10.2023).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 13.10.2023).
4. Четверте загальнонаціональне опитування українців в умовах війни (12–13 березня 2022). *Соціологічна група Рейтинг*. URL: <https://bit.ly/3L8Y3MI> (дата звернення: 13.10.2023).
5. Russia's Putin authorises «special military operation» against Ukraine. *Reuters*. URL: <https://reut.rs/3NjLG2b> (дата звернення: 13.10.2023).
6. Threat of Russia invasion looms, Congress divided on sanction strategy. *Fox News Live*. <https://fxn.ws/3Nhty97> (дата звернення: 13.10.2023).

Кристина ЧЕРВЕНЯК,

*викладач кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

**НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ І КОРИННІ НАРОДИ УКРАЇНИ
У БОРОТЬБІ ПРОТИ АГРЕСОРА ПІСЛЯ 24.02.2022**

За 2 дні до початку повномасштабного вторгнення – 22 лютого 2022 р. на сайті Державної служби України з етнополітики та свободи совісті і на веб-ресурсах окремих етнонаціональних спільнот було оприлюднене Спільне звернення на підтримку України із засудженням дій Російської Федерації. Його підтримали представники корінних народів України (зокрема кримських татар і караїмів), національних меншин (у тому числі, угорців, болгар, ромів, греків), а також іноземні громадяни, які мешкають в Україні. «Ми, громадяни України різних етнічних ідентичностей і громадяни інших країн, які проживають в Україні, об'єднані в цінуванні миру та свободи, проголошуємо нашу солідарність і підтримку Україні та засуджуємо спроби зовнішнього агресора зруйнувати мир...», – ідеться у зверненні [7]. Дуже символічно, що саме на ранок 24 лютого 2022 р. за ініціативою уже згаданої Державної служби України з етнополітики та свободи совісті та Громадської ради при ній була запланована і все ж проведена пресконференція на тему «Україна – мирний дім для всіх нас: звернення на підтримку України», де підписанти наведеного вище звернення знову закликали міжнародну спільноту виявити солідарність з Україною й у такий спосіб підтримати її незалежність, територіальну цілісність та непорушність міжнародно визнаних кордонів [6]. Далі почалася боротьба, яка триває досі.

Сьогодні можемо констатувати, що після початку вторгнення Росії відбулося досить швидке залучення етнонаціональних спільнот у роботу на захист України. Це, вважаємо, стало можливим завдяки існуванню значної мережі їх громадських організацій, які мали вибудовану логістику, досвід організації різноманітних громадських заходів та розгалужену інфраструктуру функціонування. Остання, як підкреслює в інтерв'ю український громадський діяч українсько-єврейського руху та дисидент Йосеф Зісельс, «це певний рівень національної, релігійної ідентичності, якому потрібна своя інфраструктура, навіть при дисперсному проживанні у країні, для того, щоб розвивати свою освіту, свій соціальний захист, так як це слідує з традиції життя цієї національної общини в умовах діаспори» [10]. Саме ця інфраструктура дала можливість швидко мобілізувати сили і переорієнтувати роботу в умовах війни.

До того ж, якщо до початку повномасштабного вторгнення усі етнонаціональні спільноти України, так би мовити, «займалися власними справами», замикаючись на представниках власної групи, то після 24 лютого – вони консолідувалися між собою й активно підтримали державу-проживання у боротьбі проти агресора. Це проявилось у різних формах, серед яких можемо виділити наступні:

1. *Безпосереднє відстоювання територіальної цілісності України на полі бою* – у лавах Збройних Сил України, інших Сил оборони в різних регіонах країни. До прикладу, станом на січень 2023 р., згідно із заявою Голови угорської громади Києва та Київської області Тібора Томпа, на фронті воює 400 етнічних угорців-громадян України, а 12 українських угорців-військових загинули внаслідок війни [8].

І це тільки один з подібних прикладів.

2. *Включення в інформаційну кампанію (у тому числі на міжнародному рівні та/або мовами своїх меншин)* з метою висвітлення правдивих фактів про російську агресію на території України і протидію дезінформації, зокрема й для спонукання власних етнічних батьківщин до більш активної підтримки України. Так, 4 березня 2022 р. у рамках термінових дебатів Ради з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні внаслідок російської агресії ромський правозахисник з України Юліан Кондур від імені Міжнародної групи з прав меншин зробив заяву, щоб закликати до миру та солідарності, а також закликати Російську Федерацію припинити насильство, спричинене війною проти України. Правозахисник підкреслив: «Цей акт насильства вже призвів до занадто великої кількості смертей з обох сторін і продовжує змушувати сотні тисяч українців, включаючи ромів та представників інших меншин, шукати притулку в сусідніх країнах, тоді як багато інших застрягли в зонах конфлікту, де ведуться активні військові дії» [4]. 4 квітня 2022 р. громадська організація «Товариства угорської культури Закарпаття» звернулося до уряду Угорщини із закликом «підтримувати Україну всіма можливими способами й надалі та сприяти, у міру сил, припиненню збройного конфлікту та встановленню міцного миру» [3].

Додатковим важелем впливу тут стає також *безпосереднє залучення представників національних меншин та корінних народів України до роботи міжнародних організацій*. Наприклад, у квітні 2022 р. до складу Постійного Форуму ООН з питань корінних народів (консультативний орган при Економічній і Соціальній Раді ООН) обрано представника України – юриста-міжнародника, представника кримськотатарського народу Сулеймана Мамутова [9]. З 2023 р. він зайняв своє місце у Форумі терміном на 3 роки. Це відкриває для України нові можливості як щодо висвітлення правди про злочини Росії проти корінних народів, здійснені останньою на тимчасово окупованих територіях, так і щодо участі у розробці міжнародних рекомендацій, що стосуються питань захисту прав корінних народів.

3. *Організація заходів і участь у заходах, організованих державними органами влади та/або міжнародними організаціями*, метою яких є висвітлення і обговорення проблем, з якими стикнулися представники національних меншин та корінних народів у зв'язку з війною – в окупації, за її межами та в еміграції. До прикладу, 31 травня 2022 р. громадські організації національних меншин взяли участь у консультативній онлайн-зустрічі у рамках проекту Ради Європи «Посилення захисту національних меншин, включаючи ромів та мов меншин в Україні», де основна увага приділялася обговоренню потреб та становища етнонаціональних спільнот в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну [5]. 12-13 грудня 2022 р. Міжнародний благодійний фонд «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» організував у Варшаві (Республіка Польща) Другий форум ромських жінок України «Голос ромських жінок під час війни», програма якого передбачила широку дискусію представників громадського сектору та активістів, що займаються допомогою ромським жінкам в Україні та поза її межами [2]. 27 грудня 2022 р. відбулася зустріч Голови ДЕСС з представниками етнонаціональних спільнот України, у ході якої особливу увагу було приділено участі у захисті України об'єднань національних меншин і корінних народів, збереженню і розвитку в умовах війни культур всіх етносів України, а також обговорено пропозиції щодо посилення «співпраці між державними органами та об'єднаннями національних меншин і корінних народів» [1].

4. *Волонтерська і гуманітарна діяльність*. Саме волонтерська і гуманітарна діяльність представників національних меншин і корінних народів України стала одним з найяскравіших прикладів вияву солідарності їх з державотворчою нацією – українцями. Адже, від перших днів повномасштабного вторгнення Росії громадські організації етнонаціональних спільнот переорієнтували свою діяльність на прийом та розселення внутрішньо переміщених осіб, допомогу в евакуації з небезпечних районів, завезення та надання гуманітарної допомоги, як цивільним громадянам, так і військовим тощо. На різноманітних зустрічах з представниками органів державної влади та міжнародними організаціями (у тому числі тих, що нами згадані вище) неодноразово на цьому наголошувалося.

Підводячи підсумки, хочемо підкреслити наступне: діяльність національних меншин та корінних народів після початку повномасштабної збройної агресії Росії проти України додатково до національно-культурної стала більш практичною (збройний захист держави, активна гуманітарна, волонтерська, інформаційна і просвітницька діяльність), а в її орбіту зараз потрапляють не тільки представники конкретної етнонаціональної спільноти, але й всі, хто цього справді потребує, у тому числі біженці із зон бойових дій, мешканці окупованих територій, внутрішньо переміщені особи, незважаючи на їх етнічну чи національну приналежність.

Список використаних джерел:

1. 27 грудня відбулася зустріч Голови ДЕСС Віктора Єленського з керівниками і представниками етнічних спільнот України. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті: офіційний сайт*. Дата оновлення: 27.12.2022. URL: <https://dess.gov.ua/vidbulasia-zustrich-holovy-dess-z-kerivnykamy-i-predstavnykamy-etnichnykh-spilnot-ukrainy/> (дата звернення: 05.10.2023).
2. Голос ромських жінок під час війни. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті: офіційний сайт*. Дата оновлення: 14.12.2022. URL: <https://dess.gov.ua/holos-romskykh-zhinok-pid-chas-viyny/> (дата звернення: 25.09.2023).
3. Заява Громадської організації «Товариства угорської культури Закарпаття». *КМКСЗ: офіційний сайт*. Дата оновлення: 04.04.2022. URL: <https://kmcisz.com.ua/2022/04/04/zayava-2022-04-04/> (дата звернення: 25.09.2023).
4. Міжнародна група з прав меншин закликає Росію припинити військову агресію проти України. *RomaUA*. Дата оновлення: 04.03.2022. URL: <https://www.romaua.org.ua/news/world/1646416566996> (дата звернення: 19.09.2023).
5. Радченко Я. Як агресія Російської Федерації проти України вплинула на життя та права національних меншин? *Офіс Ради Європи в Україні*. Дата оновлення: 30.06.2022. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/how-the-aggression-of-the-russian-federation-against-ukraine-affected-the-life-and-rights-of-national-minorities-> (дата звернення: 25.09.2023).
6. Україна – мирний дім для всіх нас: звернення на підтримку України. *Укрінформ*. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3410432-ukraina-mirnij-dim-dla-vsih-nas-zvernenna-na-pidtrimku-ukraini.html> (дата звернення: 15.09.2023).
7. Україна – мирний дім для всіх нас: звернення на підтримку України. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*. Дата оновлення: 22.02.2022. URL: <https://dess.gov.ua/zvernennia-etnospilnot-ukrainy/> (дата звернення: 10.09.2023).
8. Фейк: Україна проводить масову мобілізацію угорців Закарпаття. *StopFake*. Дата оновлення: 30.01.2023. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-ukrayina-provodit-masovu-mobilizatsiyu-ugortsiv-zakarpattya/> (дата звернення: 19.09.2023).
9. Халілов Р. Україна займе місце Росії у Форумі ООН із питань корінних народів. Україну представить кримчанин. Що це дасть? *Крим.Реаліі*. Дата оновлення: 25.04.2022. URL: <https://ua.krymr.com/a/korinni-narody-oop-ukraina-krym-suleiman-mamutov/31818928.html> (дата звернення: 25.09.2023).
10. Цареградська Є. Нам доведеться жити в умовах війни, поки Росія не розпадеться і на наших кордонах не виникнуть демократичні держави — Зісельс. *Громадське радіо*. Дата оновлення: 01.10.2022. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/nam-dovedet-sia-zhyty-v-umovakh-viyny-poky-rosiia-ne-rozpadet-sia-i-na-nashykh-kordonakh-ne-vyynykut-demokratychni-derzhavy-zisel-s> (дата звернення: 17.09.2023).

Михайло ЗАН,

доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ООНОВЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЗАХИСТУ ПРАВ МІНОРИТАРНИХ ЕТНІЧНИХ ГРОМАД ЯК ОДНА З НЕОДМІННИХ УМОВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

На засіданні Європейської ради за участі глав країн і урядів 27-ми держав-членів 23 червня 2022 року в Брюсселі Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). Водночас перед цим, 8 червня, Європейський парламент ухвалив відповідну резолюцію, а Європейська комісія 17 червня ухвалила європейський вектор інтеграції України, рекомендуючи при цьому для виконання 7 важливих «домашніх завдань» для вітчизняного політикуму. Серед них вирізняється й актуальна проблема завершення реформи нормативно-правової бази захисту прав етнічних меншин України у відповідності до рекомендацій Європейської комісії за демократію через право Ради Європи (більш відома під назвою «Венеціанська комісія» – М.3.) та ухвалення механізмів її ефективного впровадження на практиці.

Зауважимо, що новий Закон України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» був прийнятий 13 грудня 2022 року [3]. Його положення повинні були вдосконалити застарілий Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року [4]. Нижче розглянемо деякі найбільш важливі новації вказаного нормативно-правового документу, що зрештою й спровокувало реагування

та оцінку з боку окремих країн-сусідів та представників національно-культурних товариств.

Дефініція «національна меншина (спільнота)»

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» національними меншинами визнавалися «групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою» [4]. В новому Законі України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» (ст. 2.) національною меншиною визначається «стала група громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність» (курсив наш – М.З.) [3].

Під час розгляду змін до Закону в українському парламенті 21 вересня 2023 року слово «традиційно» було вилучено зі ст. 2 [5]. Це дало підстави (ще на етапі «публічного обговорення» змін у серпні – М.З.) для критики з боку Товариства угорської культури Закарпаття та Демократичної спілки угорців України щодо диференціації корінних етнічних громад, які тривалий час, тобто віддавна/традиційно проживають в Україні та діаспорних груп, які в сучасних міграційних процесах перманентно переформатовують поліетнічну структуру українського суспільства. У своїй спільній заяві угорські національно-культурні товариства фактично висловили ноту протесту через «некоректне ставлення» до громадських організацій етнічних меншин, зокрема, угорців України, яким пропозиції стосовно змін до Закону надсилалися «лише безпосередньо перед засіданням, що унеможлиблює проведення глибокого правового аналізу та підготовку і надсилання змістовних пропозицій щодо змін» [6; 10].

Отже, окреслена вище «косметична» редакція вказаного Закону в контексті визначення дефініції засвідчує, що фактично йдеться про одну й ту ж саму конотацію національної меншини як будь-якої групи громадян України, які проявляють групову компліментарність й не вважають себе українцями за етнічним походженням. Відтак дія вітчизняного законодавства поширюється не лише на корінні етнічні громади (поляки, угорці, румуни, греки та ін.), але й на іммігрантські, діаспорні групи в Україні (чеченці, ассирійці, марокканці, корейці тощо), які мають власні національно-культурні товариства. Водночас, до прикладу, законодавство про національні меншини ряду країн Центрально-Східної Європи, насамперед, територіально близьких до нас Угорщини та Польщі, презентує чітке розмежування корінних етнічних громад, які визначаються законодавством як національні, етнічні й мовні меншини та, з іншого боку, діаспорних груп, на яких подібне законодавство автоматично не поширюється (для набуття статусу національної меншини необхідна відповідна процедура – М.З.). Відтак у Польщі офіційно визнається 9 національних меншин, 4 етнічні меншини та 1 мовна меншина; в Угорщині – 13 корінних національних меншин; у Румунії парламентське представництво гарантовано для 20-ти міноритарних етнічних громад; у Словаччині Фонд підтримки культури національних меншин розподіляє кошти серед 13-ти етнічних громад, а з 7 червня 2023 року до них долучилася 14-та офіційно визнана меншина – в'єтнамці.

Поряд із цим варто зауважити, що серед прогресивних змін у новому законодавстві щодо національних меншин України є ст. 6 «Право на самоідентифікацію», де вказано, що кожний громадянин України «має право вільно вирішувати, чи вважатися належним до національної меншини (спільноти)» або «(кількох національних меншин (спільнот)» [3]. Відтак, із огляду на досвід проведення останніх переписів населення у сусідніх європейських країнах, очевидно, повоєнну Україну очікує практика вільного декларування й так званої подвійної етноїдентичності особи, що є прийнятним у демократичному суспільстві. Насправді таких людей в українському соціумі є досить багато, адже йдеться про нащадків міжетнічних шлюбів, які в основному проживають в регіонах із поліетнічним складом населення (Крим, Одещина, Буковина, Закарпаття). Більше того, за умов подібної методології проведення перепису населення, окремі громадяни України могли б вільно вказати крім загальноетнічної, субетнічну або регіональну ідентичність.

Права, свободи та обов'язки представників етнічних громад

У другому розділі Закону України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» йдеться про права, свободи та обов'язки осіб, які належать до національних меншин (спільнот). Поряд із гарантуванням рівних громадянських, політичних, соціальних, економічних, культурних і мовних прав та свобод, у ст. 5 вітчизняний законодавець передбачає перелік із семи специфічних для меншин прав, серед яких «право на: 1) самоідентифікацію; 2) свободу громадських об'єднань та мирних зібрань; 3) свободу

вираження поглядів і переконань, думки, слова, совісті та релігії; 4) участь у політичному, економічному та соціальному житті; 5) використання мови національної меншини (спільноти); 6) освіту, зокрема мовами національних меншин (спільнот); 7) збереження культурної самобутності національної меншини (спільноти)» [3].

В умовах російсько-української війни цілком виправданою стала юридична заборона популяризації та пропаганди «держави-терориста (держави-агресора) та її органів, російського нацистського тоталітарного режиму, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, представників органів влади держави-терориста (держави-агресора) та їхніх дій, що створюють позитивний образ держави-терориста (держави-агресора), виправдовують чи визнають правомірною збройну агресію Російської Федерації як держави-терориста проти України, окупацію території України» [3]. З іншого боку, законодавець поширив цю заборону в досить широкого контексті – співпраці представників етнічних громад України з репрезентантами так званих «країн етнічного споріднення», етнічними громадськими організаціями за межами України та відповідними міжнародними неурядовими організаціями, в разі, якщо їхня діяльність зорієнтована на порушення суверенітету України. Зокрема, ст. 21 передбачає, що приватним особам і громадським організаціям національних меншин (спільнот) «забороняється співпрацювати та отримувати допомогу від іноземних держав та приватних осіб, неурядових організацій інших держав, міжнародних неурядових організацій, фондів та інших іноземних установ, діяльність яких спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення» [3].

На наш погляд, у перехідних та прикінцевих положеннях Закону України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» йдеться про суто вибіркове обмеження прав і свобод осіб, «які ідентифікують свою приналежність за етнічним походженням із державою, що визнана в Україні та/або міжнародними організаціями державою-терористом (державою-агресором), яка вчиняє акти агресії проти України» (курсив наш – М.З.). Тобто, фактично йдеться про наших співгромадян (у багатьох випадках – це родичі, близькі, колеги та друзі – М.З.) – як потенційних колаборантів, так і мирних репрезентантів російської етнічності, патріотів України та етнічних росіян-військових у лавах Збройних сил України, які воюють з державою-агресором, не зважаючи на те, що як і у ворогів-окупантів, їхньою материнською мовою є російська. Цей парадокс політики (не)визнання з боку держави чітко засвідчує суттєву різницю між мовною/етнічною/конфесійною ідентичностями з одного боку та національною/громадянською/цивілізаційною ідентичностями, з іншого. Незважаючи на це, етнічні росіяни України в умовах російської агресії на період дії воєнного стану та шість місяців після його припинення чи скасування тимчасово обмежені в наступному: 1) праві на мирні зібрання в рамках діяльності громадських організацій (ст. 7); 2) фінансовому забезпеченні заходів російських національно-культурних товариств за рахунок державного бюджету (ст. 14); 3) участі в дорадчих органах національних меншин на рівні місцевих адміністрацій, органів місцевого самоврядування та Центрах національних меншин (ст. 18,19); 4) можливості «входити до складу міжурядових двосторонніх комісій з питань забезпечення прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот)» [3]. Очевидно, що ці положення є справедливими й поставлені на порядок денний російською збройною агресією в Україні, загалом із розумінням сприймаються на рівні українського суспільства, яке страждає від війни. Водночас із боку міжнародного співтовариства, зокрема, європейських інституцій, названі положення характеризують прояви дискримінації за етнічною та мовною ознаками, до яких, у випадку повної заборони діяльності структур Української Православної Церкви, може долучитися й конфесійна.

Найбільш суттєвого доопрацювання зазнала ст. 10, що окреслює використання мови національної меншини. Власне мовна проблематика цієї статті в контексті узгодження з положеннями Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» зазнала найбільше критики з боку Венеціанської комісії, що була публічно оприлюднена 12 червня 2023 року [1; 7; 9, с. 11–19]. Відтак внесені зміни до ст. 10 тепер враховують можливість: 1) проведення публічних заходів (зборів, конференцій, мітингів, виставок тощо) мовами відповідних етнічних громад; 2) використання мов меншин у сфері реклами, публічних, культурно-мистецьких і видовищних заходах, наданні допомоги постраждалим, громадянам похилого віку тощо; 3) використання особами, які належать до національних

меншин, поряд із державною мовою, мови відповідної меншини «у взаємовідносинах з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, які здійснюють свою діяльність у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення» відповідно до рішення органу місцевої влади та положень «Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» та «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»; 4) створення спеціалізованих книгарень, утворених для реалізації прав національних меншин та механізму паралельного супроводу/конферансу під час культурно-мистецьких, розважальних або видовищних заходів [5].

Не зважаючи на зауваження з боку Венеціанської комісії стосовно «різного ставлення» українських законодавців щодо мов меншин, які є офіційними мовами країн ЄС та мов меншин, які не є такими, зокрема, російської, білоруської та ідиш [9, с. 12–13], у прикінцевих і перехідних положеннях чітко зазначено, що публічні заходи «не застосовуються до державної (офіційної) мови держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, з моменту відповідного визнання Верховною Радою України та протягом п'яти років з дня прийняття Верховною Радою України рішення про скасування такого статусу» [5]. Таким чином, російська мова *de jure* є виключеною з публічного простору України, що не можна автоматично поширювати на інші мови, про які вказували експерти Венеціанської комісії.

Варто звернути увагу на те, що вітчизняний законодавець у змінах до Закону в ст. 10 прописав додаткові положення 11 та 12, за якими «визначення переліку та перелік населених пунктів, в яких *традиційно* (курсив наш – М.З.) проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають *значну частину населення* (курсив наш – М.З.), визначаються Кабінетом Міністрів України» [8]. Очевидно, тут маємо справу з черговим ляпсусом дефініцій (? – М.З.), адже, як ми вказували вище, у першій частині ст. 1 слово «традиційно» на підставі інклюзивного підходу до етнічних груп було знято; цей термін знову повторюється в ст. 10 (положення 7–10), відтак знову фігурує у ст. 19 («У місцях *традиційного* проживання національних меншин (спільнот)...» (курсив наш – М.З.)) [3]. Наше зауваження стосується також подібного невалідного формулювання словосполучення «значна частина населення». Зауважимо, в цьому аспекті доречним стало б використання етнополітичного досвіду країн-сусідів, до прикладу, Словаччини, де постійне населення в межах населеного пункту з щонайменше 15 % (до перепису 2021 року було встановлено 20 % – М.З.) представників певної етнічної меншини відповідно до норм мовного законодавства країни має право на використання рідної мови в широкому спектрі офіційних комунікацій [2, с. 23–24].

Позитивною новацією є доповнення до Закону України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» у частині державних гарантій «безоплатного забезпечення підручниками (у тому числі електронними) здобувачів повної загальної середньої освіти, які належать до національних меншин (спільнот), у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» (ст. 11). Також прогресивним є доповнення частини першої ст. 13 окремим пунктом про «надання державної підтримки мовам національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення (перелік таких мов затверджується Кабінетом Міністрів України на основі Атласу мов світу, яким загрожує зникнення, Організації Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури (ЮНЕСКО))» [5]. Вже в найближчій перспективі доречно б стала розробка відповідного переліку мов із урахуванням балансу наукових мовознавчих вітчизняних підходів, міжнародних стандартів і культурних вимог громадськості етнічних меншин. Під останнім маємо на увазі дискусійне поле стосовно визнання в Україні статусу підкарпаторусинської мови/мікромови. На цей час кодифікованими є 3 варіанти русинської мови, яка має власний код серії міжнародних стандартів ISO 639-3 (*gue*), зокрема, в Сербії (бачвансько-русинська), Польщі (лемківська) та Словаччині (пряшівська).

Політичне (не)представництво міноритарних етнічних груп

На відміну від законодавства сусідніх Угорщини, Румунії та Польщі, де чітко визначені форми позитивної дискримінації у рамках політичного представництва (державні органи самоврядування меншин, парламентське представництво, зниження виборчого бар'єру для етнополітичних партій). Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» у ст. 9 в'язав одним пунктом констатує, що особи, які репрезентують групи меншин «мають право брати участь у виборах та референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, мають *рівний доступ* до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, а також *право на рівноправну участь* в економічному та соціальному житті країни, у тому числі у питаннях, пов'язаних із збереженням

та популяризацією культури, традицій та ідентичності національної меншини (спільноти), до якої вони належать» (курсив наш – М.З.) [3]. Тобто, в Законі лише констатовано апріорне положення про рівні громадянські права та свободи громадян України, які належать до національних меншин. Очевидно, що ця стаття потребує в перспективі доопрацювання й конкретизації форм не лише громадського, але й політичного представництва. Такий формат є адекватною нормативно-правовою підставою включення етнічних меншин у політику, зокрема, в країнах ЄС. Водночас варто зазначити, що в ст. 18, 19 передбачається створення дорадчих і консультативних органів із питань національних меншин при місцевій владі та Центрів національних меншин на рівні обласної влади. Подібний за статусом, відповідно до положення ст. 19, Центр культур національних меншин Закарпаття як перший в Україні був створений ще в 1999 році в м. Ужгороді.

Висновки та рекомендації

Таким чином, можна підсумувати, що прийнятий у кінці 2022 року Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» як одна з семи вимог до європейської інтеграції України, зазнав ряд змін і доповнень. Вони були «спровоковані» критичними висновками з боку Венеціанської комісії (червень 2023 року). В той же час зауваження від самих репрезентантів етнічних громад України, зокрема угорців Закарпаття, не були взяті до уваги вітчизняним законодавцем. Найбільш суттєві зміни й доповнення стосуються захисту мовних прав етнічних громад України. Вони стосуються використання рідної мови поряд із державною у публічній сфері та на рівні взаємодії з органами місцевого самоврядування у населених пунктах, де компактно проживають представники етнічних меншин.

В умовах російсько-української війни закономірно виправданою стала заборона пропаганди й популяризації держави-терориста (держави-агресора). Водночас норма законодавства, що стосується (не)використання російської мови зафіксована досить жорстко. Вона фактично усунута з публічного простору, а репрезентанти російської етнічності в Україні волею-неволею опинилися в статусі заручників ситуації, що породжена російською збройною агресією з 24 лютого 2022 року. Відтак національно-культурні товариства на період дії воєнного стану та шість місяців після його припинення чи скасування тимчасово обмежені в реалізації своїх мовних і культурних прав.

На наш погляд, своєрідним ляпсусом дефініцій у доповненому та оновленому Законі України «Про національні меншини (спільноти) України» є вилучення терміну «традиційно» в ст. 1 з метою інклюзивного підходу всіх етнічних спільнот України та подальше ігнорування цього терміну в ст. 10 та 19. Подібним до цього є використання формулювання «значна частина населення» у ст. 10 (нові положення 11 та 12). Без сумніву, що в подальшому необхідно чітко закріпити мінімальну квоту чисельності представників етнічних меншин на рівні окремих територіальних громад (до прикладу, в Словаччині вона складає 15 %), на яких буде поширюватися право використання рідної мови поряд із державною мовою у публічній сфері та офіційних комунікаціях.

На завершення варто рекомендаційно констатувати, що наближаючи до реальної мети свій євроатлантичний вибір, Україна так чи інакше повинна не лише декларувати рівноправний статус усіх етнічних громад у країні, але й виробити механізм забезпечення їх прав і свобод, які повинні бути чітко представлені в «дорожній карті» етнополітичного менеджменту держави. Враховуючи досвід інституційних і діяльнських векторів етнополітики сусідніх країн Центрально-Східної Європи, можна рекомендаційно зауважити, що Україні в повоєнній перспективі необхідно забезпечити чітку нормативно-правову основу етнонаціональної політики з відповідною Концепцією державної етнонаціональної політики та оптимально відредагованим Законом «Про національні меншини (спільноти) в Україні», мовним, освітньо-культурним, політико-партійним і виборчим законодавством. Із урахуванням результатів повоєнного перепису населення необхідно переглянути методологічно застарілий етнографічний концепт щодо ідентичності карпатських русинів. У контексті словацького етнополітичного досвіду варто підійти до врегулювання «ромського питання». Вітчизняний законодавець має також переглянути норму про доцільність партійно-політичної структуризації етнічних меншин на рівні регіонів України з поліетнічним складом населення.

Список використаних джерел:

1. «Венеційка» розкритикувала «євроінтеграційний» закон про нацменшини, зокрема в питанні мови. *Українська правда*. Дата оновлення: 12.06.2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/12/7163540/> (дата звернення: 18.10.2023).
2. Драпак М. Система захисту прав меншин та управління різноманіттям у Словаччині. *Етнополітика Румунії*,

- Словаччини, Швеції та Хорватії. Аналіз законодавства та практики [С. Герасимчук, А. Демещук, М. Драпак, О. Краєв]. Дослідження Ради зовнішньої політики «Українська призма» у співпраці з Державною службою етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Посольства Швеції в Україні, 2021. С. 14–34.
3. Закон України «Про національні меншини (спільноти) в Україні». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
 4. Закон України «Про національні меншини в Україні». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 06.10.2022).
 5. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України. *Ligazakon.net*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI09741A?an=2> (дата звернення: 18.10.2023).
 6. Заява ТУКЗ–КМКС та ДСУУ щодо змін у прийнятому в першому читанні проєкті Закону про нацменшини. *YouTube*. Дата оновлення: 08.09.2023. URL: https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=30yqgWD_F94&si=nBYRXOI6b9kX3Fpw&fbclid=IwAR1FRIBLi0TyzMQJT0HPvu6m1gPesjNY75yxxXONk6MAT11yBSUzcl_ngAk (дата звернення: 18.10.2023).
 7. Ліхачов В. Питання прав національних меншин не має стати перешкодою на шляху України до ЄС. *Zmina*. Дата оновлення: 14.06.2023. URL: <https://zmina.info/columns/pytannya-prav-nacjonalnyh-menshyn-ne-maye-staty-pereshkodyu-na-shlyahu-ukrayiny-do-yes/?fbclid=IwAR0bdwIKVkhm2H2pioZb2IWwvm9Tk-OZwIVNk9I16S5kTQ4-2WPxbGPUlo4> (дата звернення: 18.10.2023).
 8. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України. *Карта проходження проєкту Закону України від 13.08.2023 р. № 9610 Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України*. *Ligazakon.net*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI09741I?an=1> (дата звернення: 18.10.2023).
 9. Рада Європи. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Страсбург. 12 червня 2023 р. Україна. Думка про Закон про національні меншини (громади). Прийнято Венеціанською комісією на 135-му пленарному засіданні (Венеція, 9–10 червня 2023 р.). На підставі коментарів: Пані Вероніка БІЛКОВА (Член, Чеська Республіка), Пані Регіна КІНЕР (член, Швейцарія), Пані Жанін ОТАЛПА МАЛАССІС (Заступник члена, Мексика), Пан Ян ВЕЛАЕРС (Член, Бельгія). 23 с. *Rusyn.eu – Независимый медиапортал сообщества свободных русинских журналистов*. Дата оновлення: 18.06.2023. URL: <https://rusyn.eu/2023/06/18/visnovok-veneciansko%D1%97-komisi%D1%97-pro-pro-nacionalni-menshini-spilnoti-ukra%D1%97ni-12-06-2023/?fbclid=IwAR1EILR9w1WOfHgSFDbe975SNNN6v5KvmU1QPB4Oo-wK6WsMpyUz6um76xk> (дата звернення: 18.10.2023).
 10. Спільна заява угорців Закарпаття щодо запланованих змін до Закону про меншини. *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség*. Дата оновлення: 14.08.2023. URL: https://kmksz.com.ua/uk/2023/08/14/spilna-zajava-ugorciv-zakarpattja-shhodo-zaplanovanih-zmin-do-zakonu-pro-menshini/?fbclid=IwAR1FRIBLi0TyzMQJT0HPvu6m1gPesjNY75yxxXONk6MAT11yBSUzcl_ngAk (дата звернення: 18.10.2023).

Володимир ФЕНИЧ,

доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн
(Ужгородський національний університет),
доцент Пряшівського університету в Пряшеві (Словаччина)

(НЕ)ІСНУЮЧІ: КАРПАТСЬКІ РУСИНИ ТА ГРЕКО-КАТОЛИКИ УЖГОРОДСЬКОЇ УНІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК МІСТОК НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вступ

Україна повинна використати всі існуючі можливості для інтеграції до Європейського Союзу, в тому числі й такі, які на перший погляд здаються непривабливими та незначущими. Однією з таких невикористаних потенційних можливостей на шляху інтеграції до євроатлантичної спільноти на мою думку є (не)існуючий в Україні народ – карпатські русини та (не)існуюча Церква – Мукачівська греко-католицька єпархія (далі МГКЄ). Карпатські русини – лише один із 5-ти тис. малих, бездержавних народів, що існують нині у світі, а МГКЄ – лише одна із 22-х нинішніх Східних Католицьких Церков (далі СКЦ).

Під «карпатськими русинами» розумію всіх греко-католиків та православних східнослов'янського та руського походження (*gente Ruthene*), які не ідентифікують себе з українцями чи/або з росіянами, а

називаються «русинами», «руснаками», «лемками»⁷³, «руснацями», «руськими», «подкарпатськими русинами», «карпатськими русинами», що проживають в Центрально-Східній Європі (Польщі, Україні, Словаччині, Румунії, Угорщині, Сербії, Хорватії і Чехії) та Північній Америці (США і Канаді), або в інших країнах, де себе такими визнають.

Під «греко-католиками ужгородської унійної традиції» розумію всіх католиків грецького (візантійського) обряду, що ведуть своє християнське походження від св. Кирила (Константина) і Мефодія та їхніх учнів, а також від володимиро-київського хрещення Русі, а еклезіяльне походження ведуть від давньої Мукачівської єпархії та Ужгородської унії 1646–1652 рр., називають себе «уніатами», «греками», «католиками», «греко-католиками» і проживають у тих самих країнах, що й карпатські русини, крім Польщі.

В Україні карпатським русинам офіційно дозволено існувати з 1996 р. лише як «субетносу українського народу», а Мукачівській греко-католицькій єпархії – з 1991 р. систематично натякають, що її місце в складі Української Греко-Католицької Церкви (далі УГКЦ). Такий етніцистський та ексклюзивістський погляд повністю суперечить двом основним законам, за яким живуть карпатські русини як громадяни України та греко-католики Мукачівської єпархії як християни Католицької Церкви: Конституції України та Кодексу канонів Східних Церков (далі ККСХ) – конституції всіх східних католиків світу.

Конституція України (1996) під «Українським народом» розуміє «всіх громадян України різних національностей», а національності, згідно чинного законодавства, формуються не державою, експертним середовищем чи громадськими активістами, а індивідуальним або колективним віднесенням себе до певної етнічної групи. Згідно ККСЦ (1991) всі місцеві (*particulares et localis*) церкви є Церквами свого права (*Ecclesia sui iuris*), рівними у своїй гідності одна перед одною та перед Святійшим Отцем – папою Римським незалежно від ієрархічного статусу: екзархіяльного, єпархіяльного, митрополичого, верхньо-архієпископського та патріархального.

На відміну від виключно українського погляду на цю «екзотичну» етноконфесійну спільноту, і карпатські русини, і греко-католики ужгородської унійної традиції існували та існують у восьми країнах Центрально-Східної Європи та двох країнах Північної Америки «всупереч сильним світу цього» («*Не надійся на князя і на сильних світу цього*», Старий Завіт, Псалом, 118), незважаючи на заклики окремих учених заборонити вживання назви «русин» у значенні «неукраїнець» [1; 5].

Сьогодні у світі за офіційними даними урядових переписів населення та папського статистичного щорічника «Annuario Pontificio» налічується близько 122 тис. карпатських русинів і приблизно 1 млн. греко-католиків ужгородської унійної традиції. За підрахунками деяких вчених (П.-Р. Маґочій, К. Костадинов) осіб карпаторусинського походження може бути 1,7 млн. осіб. Незалежно від того, скільки насправді налічується карпатських русинів та греко-католиків ужгородської унійної традиції, їхню фактичну та правову екзистенцію не відмінить, не скасує, не заперечить і не спростує жодне урядове, експертне чи громадське рішення.

Перед тим як спробую переконати нас у доцільності використання Україною даної етноконфесійної спільноти як містка на шляху інтеграції до Європейського Союзу (ширше – євроатлантичної спільноти), наголошу на тому, що не всі карпатські русини належали колись чи належать зараз до греко-католиків ужгородської унійної традиції, рівно як і не всі греко-католики, що походять від Мукачівської єпархії та Ужгородської церковної унії, були чи є карпатськими русинами. Значна частина карпатських русинів є православними, так само як значна частина греко-католиків ужгородської унійної традиції є румунами, угорцями, словаками, білінгвами, українцями, американцями, канадцями тощо.

Трохи з історії

Як відомо з історії підтвердженої чисельними документами русини та греко-католики безперервно проживали під Карпатами до приходу радянських комуністичних «визволителів» та «возз'єднувачів» восени 1944 року.

1. Історичні витоки карпатських русинів сягають глибокого Середньовіччя. Між істориками дискутуються лише питання пов'язані щодо часу їх появи за Карпатами: 1) разом з угорськими племенами в кінці IX ст., 2) в XI–XIII ст., коли вони мали свого «руського князя» (*Dux Ruizorum*) та існувала в них

⁷³ В цьому дослідженні не йтиметься тільки про лемківських русинів, що ведуть свої унійні витоки від Берестейської унії 1596 р. і проживають у Польщі та Канаді, та про православних карпатських русинів, які проживають як на Закарпатті в Україні, так і в Польщі, Словаччині, Чехії, США та Канаді.

«Рутенська марка» (Marchia Ruthenorum), 3) чи уже після навали монголів з середини XIII ст. і далі. Заселення (колонізація) русинами північно-східних комітатів Угорського королівства із-за Карпат (значна їх частина також проживала в Галицько-Волинському князівстві та польській Галичині) завершилося у XVIII ст. Тоді ж (у середині і другій половині століття) частина русинів з-під Карпат переселилася до південного комітату Угорського королівства Бач-Бодроґ, заснувавши там (сербській Воеводині) перші русинські поселення. В кінці XIX – на початку XX ст. понад дві сотні тисяч карпатських русинів переселилися до США (менше до Канади) [42, s. 57–196; 43, p. 33–157].

У XIX – першій половині XX ст., еру націоналізму та комунізму, між карпатськими русинами як бездержавним народом, що компактно проживав під владою Габсбургів по обидва боки Карпат – у південно-східних повітах Королівства Галичини і Володимирщини (т. зв. Лемківщині) та в північно-східних комітатах Угорського королівства (т. зв. Угорській Русі – Пряшівщині, Підкарпатті, Мараморощині), об'єктивно розвинулися різні національно-політичні орієнтації: слов'янофільство, русофільство, угрофільство, австрофільство, москвофільство, чехофільство, українофільство та радянофільство [20, с. 40–452]. При цьому всі вони вважали себе та вважали їх урядові переписи населення в тих країнах, в яких проживали до та після 1918 р. (Австро-Угорщині, Чехословаччині, Польщі, Угорщині, Румунії, Югославії) – руськими, русинами, руснаками [34, с. 181–206; 38, old. 138–169]. За три десятиліття між першою і другою світовими війнами місцеві русини пережили досвід перших державних автономій (Руська Країна, грудень 1918 – червень 1919 р. – в складі Угорщини, Підкарпатська Русь, 1919–1939 рр. і Карпатська Україна, 1939 р. – в складі Чехословаччини, Підкарпатська територія, 1939–1944 рр. – в складі Угорщини), Закарпатська Україна, 1944–1946 рр. [20, с. 140–452], пам'ять про які є живою донині.

З різних причин (з одного боку – внутрішнім переконанням бути частиною великого українського народу, підсиленого – з другого боку – німецько-карпатоукраїнським співробітництвом у 1938–1939 рр. [14, с. 249–308] та чехословацько-радянським співробітництвом у 1939–1945 рр. [24, 304 с.]) з трьох найвпливовіших національно-політичних орієнтацій 1920–1940-х рр. (русофільства, українофільства і русинофільства) у підкарпатських русинів об'єктивно перемогла українська орієнтація, яка 15 березня 1939 р. бажала бути сепаратистською (самостійною) державою Карпатською Україною [20, с. 455–459. Пор.: 3, 407 с.; 2, 448 с.], а в листопаді 1944 – січні 1946 р. – возз'єднаною з Українською радянською республікою квазідержавою Закарпатською Україною [20, с. 455–459. Пор.: 4, s. 37–52; 26, 644 с.]. Недивлячись на передялтинські (жовтень 1944 р.) та ялтинські (лютий 1945 р.) домовленості між СРСР, Великою Британією і США про збереження Чехословаччини в домюнхенських кордонах 1938 р. [30, 414 с.], Підкарпатська Русь опинилася в січні 1946 р. в складі Української республіки СРСР як вимушена синекюра Едварда Бенеша Йосифу Сталіну за звільнення його країни від нацистсько-німецької окупації [24, 304 с.].

У 1946–1950 рр. комуністичні режими в країнах Центрально-Східної Європи (УРСР/СРСР, Польщі, Румунії, Угорщині і Чехословаччині) офіційно призначили усім карпатським русинам «національність» українців, що було вирішено комуністами у 1924 р. на V Комінтерні. Єдиною країною в Європі після Другої світової війни, де карпатські русини продовжували існувати офіційно як етнічна меншина, була соціалістична Югославія [43, p. 348–350; 42, s. 431–434]. Таким чином, лінеарний історичний континуїтет карпатських русинів, який безперервно тягнувся із Середньовіччя, був перерваний лише комуністичною Москвою в середині XX століття.

2. Історичні витoki греко-католиків також сягають середньовічних часів. Дискусії між богословами та істориками точаться лише з приводу часу їхнього відліку: 1) від місіонерської діяльності солунських братів Константина (Кирила) і Мефодія та їхніх учнів у другій половині IX – на початку X ст., які впровадили у Великій Моравії та Паннонії слов'янську абетку глаголицю та біритуальний греко-римський обряд, чи 2) лише від подій 1646–1652 рр., які названі дослідниками «Ужгородською унією», від коли частина східних християн історичної Мукачівської єпархії присягнула на вірність латинському єпископові Еґера та повернулися до євхаристійної єдності з папою Римським [40, s. 5–33].

Після того як Мукачівська єпархія дістала від папи Римського буллу канонічний статус самостійної католицької церкви грецького обряду (19 вересня 1771 р.) [45, 136 р.], в наступні десятиліття вона досягла розмірів найбільшої в Угорському королівстві церковної провінції площею понад 49 тис. кв. км. (територію 13-ти із 45-ти комітатів) [36, с. 179–185]. Крім неї частина греко-католиків-русинів ужгородської унійної традиції опинилася з 1777 р. в складі Крижевацької єпархії в Хорватії та Сербії, в якій складала половину вірян [36, с. 174–179].

У XIX – першій половині XX ст. з Мукачівської єпархії утворилися три самостійні греко-католицькі єпископства (Пряшівське, 1818), Гайдудорозьке (1912) та Піттсбурзьке (1924 р. – екзархат, 1963 р. – єпархія), а ще сотні парохій та сотні тисяч вірян відійшли від «Церкви-матері» до трьох румунських провінцій – Великоварадської (1823), Самошуйварської (1853) і Марамурешської (1930) єпархій, угорсько-словацько-русинського екзархату в Мішкольці (1924) та русино-словацької Апостольської адміністрації в Міхаловцях (1939, 1946) [35, с. 61–79].

Всі церковні провінції, що вели свої витоки від давньої Мукачівської єпархії та Ужгородської унії, після розпаду Австро-Угорщини (1918) опинилися в складі різних держав і режимів, що виникли в Центрально-Східній Європі: 1) Мукачівська і Пряшівська єпархії та Міхаловецька апостольська адміністрація – в Чехословацькій Республіці, Королівстві Угорщини і Словацькій державі; 2) Гайдудорозька єпархія і Мішкольцьський екзархат – в Королівстві Угорщини; 3) єпархії Орадея Маре (колишня Великий Варад), Клуж-Герла (колишня Самошуйвар) та Марамуреш – в складі Королівства Румунії.

2 вересня 1937 р. Мукачівська та Пряшівська греко-католицькі єпархії вийшли з-під юрисдикції естергомського архієпископа і примаса Католицької церкви Угорщини (під владою якого перебували відповідно з 1771 і 1818 р.) та опинилися в прямій юрисдикції Римського престолу з перспективою перетворення їх в одну самостійну митрополію в складі трьох єпархій (до існуючих двох планувалося створити третю – Мараморошську з осідком єпископа в Хусті) [35, с. 181–206]. На перешкоді реалізації цим планам стала війна.

Після встановлення в усіх цих країнах комуністичних режимів по завершенні Другої світової війни упродовж кількох років (1946–1950) майже всі греко-католицькі єпископства були ліквідовані владою, а їхні структури та віряне – «возз'єднані» з Російською православною церквою Московського патріархату [37, с. 95–117; 34, с. 181–206]. Винятком стали лише Угорщина та Югославія, де Гайдудорозька і Крижевацька греко-католицькі єпархії продовжували законно існувати.

Таким чином, у 1946–1950 рр. і карпатські русини, і греко-католики ужгородської унійної традиції на землях історичної Угорської Русі (Пряшівщині, Підкарпатті/Закарпатті та Мараморощині) були заборонені і «перестали» офіційно існувати з волі московського Кремля та афільованих з радянською тоталітарною системою місцевих комуністичних і православних структур.

В сучасній Україні

Після сорока років випробування комуністичними катакомбами етноконфесійна спільнота карпатських русинів та греко-католиків ужгородської унійної традиції у 1989–1991 рр. відновила свої структури та національну і еклезіяльну ідентичність в усіх країнах Центрально-Східної Європи та в Україні.

В посткомуністичних країнах доля цієї спільноти склалася по-різному. В Чехословаччині (з 1993 р. – Чехії і Словаччині), Угорщині, Румунії, Хорватії та Сербії і карпатські русини, і греко-католики відповідних єпархій були офіційно визнані демократичними урядами як самостійні етнічні групи та партикулярні Церкви, та хоч і не без проблем, але на законних підставах вільно почали розвивати свою ідентичність, а під час урядових переписів їх уважають за самостійні національні меншини та релігійні громади [43, р. 355–362, 379–391; 42, с. 439–448, 469–484].

Інакше склалася доля цієї спільноти в Україні, державі, витоки якої сягають часів козацької Гетьманщини (середини XVII – другої половини XVIII ст.) та Українських Республік (1917–1920 рр.), країні, яка постала як незалежна, самостійна, суверенна держава в серпні-грудні 1991 року. Саме тут, в Закарпатській області, адміністративно-територіальній одиниці утвореній в січні 1946 р. радянськими комуністами на площі 12,7 тис. кв. км., опинилася Мукачівська греко-католицька єпархія та підкарпатські русини. Доля цієї етноконфесійної спільноти в Україні після 1991 р. склалася теж по-різному [43, р. 363–378; 42, с. 449–468].

Греко-католикам Мукачівської єпархії, хоч і не без проблем, вдалося майже з нуля відновити свої інституції та зберегти на початку 1993 р. попередній канонічно-правовий статус (1937), а відтак і еклезіяльну ідентичність «Церкви свого права» [19, с. 252–253]. Згідно ККСЦ, схваленого папою Римським у жовтні 1990 р. та впровадженому в життя у жовтні 1991 р., всі місцеві, локальні, партикулярні католицькі спільноти вірян східних обрядів, незалежно від свого рангу та юрисдикції (екзархати, єпископства, митрополії, верховні архієпископства і патріархати), є рівними між собою у гідності та ідентичності «Церквами свого права» (*Ecclesia sui iuris*) [16, Титул II, кан. 27–41; 32, с. 85–87]. Перебування в прямій

юрисдикції Римського престолу з вересня 1937 р., підтвердженого в січні 1993 р., та дотримання канонічних (=конституційних) норм ККЦЦ забезпечили Мукачівській греко-католицькій єпархії правовий захист від систематичних спроб інкорпорувати її в склад УГКЦ, яка має статус самостійного Верховного архієпископства та живе за володимиро-києво-руською християнською спадщиною (988) і берестейсько-литовською унійною традицією (1596).

Складнішою виявилася доля **карпатських русинів** на українському Закарпатті. В результаті проведеного 1 грудня 1991 р. Всеукраїнського референдуму жителі краю абсолютною більшістю голосів (92,3 %) підтвердили «Акт про незалежність України», чим дали чітко зрозуміти про свій твердий намір жити в новій країні. Разом з тим українською владою (в особі тодішнього голови Верховної Ради УРСР/України і кандидата в президенти Леоніда Кравчука) жителям Закарпаття було дозволено голосувати і про правовий статус своєї області. В результаті, на питання «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало статус автономної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило в будь-які інші адміністративно-територіальні утворення?»), 76,8 % відповіли задовільно. Але дуже скоро сама влада, під тиском право-радикальної громадськості, назвала обласний референдум «нелегітимним», хоч тривалий час його результати залишалися не скасованими у судовому порядку. І лише в квітні 2016 р. губернатор Закарпаття генерал міліції Геннадій Москаль оскаржив рішення обласного референдуму 1991 р. в Закарпатському окружному адміністративному суді [27].

Тим часом у 1996 р. в житті України та підкарпатських русинів сталися дві найважливіші (протилежні одна одній) події в їхній пострадянській історії: 28 червня було прийнято основний закон країни – Конституцію, а 28 жовтня президент Леонід Кучма підписав «План заходів щодо розв'язання проблеми українців-русинів». Згідно документу підготовленого Інститутом національних відносин та політології НАН України і Державним комітетом України у справах національностей та міграції при Кабінеті Міністрів України, за підписом президента, русинів (в т. ч. у різних інших варіаціях) було офіційно визнано як «*субетнос (регіональний варіант) української народності*» [29, арк. 1–3].

План, який складається із десяти пунктів як «перетворити» русинів Закарпаття в українців, грубо порушив такі засадничі закони про права і свободи людини і громадянина, як «Загальну декларацію прав людини» Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. [10], «Міжнародний пакт про громадські і політичні права» Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. (ратифікованого ВР УРСР 19.10.1973) [25], «Декларацію прав національностей України» від 01.11.1991 р. [7], «Закон України про національні меншини» від 25.06.1992 р. [13] та саму Конституцію України від 28.06.1996 р. [17].

Відповідно до закону «Про національні меншини в Україні» (1992) «*громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається*» (ст. 11). Конституція України (1996) починається із юридичного визначення такої етно-правової категорії як «*Український народ*»: це «*громадяни України всіх національностей*». Таким чином, український уряд в особі підконтрольних йому Інституту національних відносин та політології НАН України і Державного комітету України у справах національностей та міграції примусив (=призначив) українських громадян русинської національності, що згідно чинного законодавства вільно відновили свою давню національність, заборонену радянською комуністичною владою 1946 р., бути «*субетносом (регіональним варіантом) української народності*».

У 1997 р. в Україні було введено нові «Паспорти громадянина України», в яких відсутня графа про національність, що містилася в графі 5 старих радянських паспортів. Закони, Конституція та новий паспорт засвідчували, що Україна рухається в напрямку побудови не етнічної, а громадянської політичної нації, якими є переважна більшість країн євроатлантичної спільноти, куди прямуємо останні десять років.

Після схвалення антигуманного та антиконституційного «Плану заходів...» Україна ратифікувала та ввела як свої закони ще два європейські акти: «Рамкову конвенцію про захист національних меншин» (Страсбург, 01.02.1995) (ратифіковану ВР 09.12.1997) [33] та «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» (Страсбург, 05.11.1992) (ратифіковану ВР 15.05.2003) [8], які ще більше регулюють правовий захист національних меншин та їхні мови. Обидва документи напряму поширюються на карпатських русинів українського Закарпаття.

За три десятиліття української державної незалежності в житті карпатських русинів відбулися дві важливі події. Перша сталася під час перепису населення України у 2001 р., в результаті якого уряд (в особі Державного комітету статистики) заявив, що на Закарпатті записали себе русинами 10 183 особи. Проте, всупереч ратифікованим українським парламентом європейських документів та Конституції

України, їх призначили бути «субетносом українського народу». Саме тому напередодні проведення перепису Державний комітет статистики не вніс до переліку національностей національність «русин». Той факт, що 10,2 тис. громадян України офіційно назвали себе «русинами» дає усі підстави внести зміни до списку переліку національностей відповідною постановою Кабінету Міністрів України про проведенні чергового Всеукраїнського перепису населення.

Друга подія відбулася 8 березня 2007 р., коли 71 депутат Закарпатської обласної ради, найвищого органу місцевого самоврядування, проголосував за визнання національності «русин» на території області (при 2-х, що були «проти» і 2-х, які «утрималися») [11]. 21 червня 2007 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Ніна Карпачова, після чергового звернення до уряду визнати русинів як окрему національність на всій території України, заявила, що *«ігнорування русинської національності є дискримінацією, яку не усунуто з 1945 року»* [15].

Однак з 2001 р. в Україні ні разу не проводився перепис населення, а отже інших статистичних офіційних даних з цього приводу не існує, тож доводиться користуватися тим, який є. Так само іншого рішення обласної ради або якоїсь іншої законодавчої, виконавчої чи судової гілки влади з приводу відміни визнання національності «русин» на території Закарпатської області, після 2007 р. теж не має.

Таким чином, не лише з фактичної точки зору (Всеукраїнського перепису населення 2001 р. та рішення Закарпатської обласної ради 2007 р.), але й з юридичної точки зору (конституційних прав і свобод громадянина) карпатські русини існують в Україні як самостійна народність (національна меншина) незалежно від того, хто і що думає про їхнє (не)існування включно з авторами з високими науковими ступенями та вченими званнями не відміненого «Плану заходів щодо розв'язання проблеми українців-русинів».

Нещодавно, 13 грудня 2022 р., вступив у силу новий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» [12]. В ньому міститься значно ширше пояснення поняття національної меншини (спільноти), ніж у попередньому законі (1992), що втратив свою чинність: *«це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвинути свою мовну, культурну, релігійну самобутність»* (ст. 1). А ст. 6. «Право на самоідентифікацію» говорить: *«1. Кожний громадянин України має право вільно вирішувати, чи вважатися належним до національної меншини (спільноти) (кількох національних меншин (спільнот)). Таке рішення або здійснення прав у зв'язку з цим не повинно завдавати шкоди такій особі. Ніхто не може бути примушений декларувати свій статус особи, яка належить до національної меншини (спільноти). У разі якщо в особи є потреба у користуванні правами, які гарантуються особам, які належать до національних меншин (спільнот), достатнім є висловлення бажання користуватися такими правами. 2. Примушення громадянина України у будь-якій формі до визнання своєї належності, відмови або зміни своєї належності до національної меншини (спільноти) забороняється»*.

Незважаючи на таку ліберальну норму, після зауважень Венеціанської комісії щодо невідповідності цього закону європейським стандартам та законодавству ЄС про права національних меншин та їхні мови, 8 серпня 2023 р. Верховна Рада України прийняла «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод, які належать до національних меншин (спільнот) України» [31]. Зараз він перебуває на підписі у президента і тимчасово не є у відкритому доступі, а отже не відомо, які зміни внесені до нього. Україна щосили намагається «відповідати» європейським стандартам по правам національних меншин та мов корінних народів, а їй щоразу вказують, що зі «своєю Біблією» вона не ввійде до «європейського монастиря». Там є «своя Біблія» і їй треба не лише показово імплементувати (шляхом ратифікації) у внутрішнє законодавство країни, а (головне) – неухильно дотримуватися та виконувати.

Таким чином, законодавство України теоретично дає усім без винятку громадянам право ідентифікувати себе з будь-якою національністю без жодного документального підтвердження. Більш того в Україні відсутні будь-які документи, якими можна б було підтвердити або відмінити, заперечити чи скасувати національну приналежність громадянина. Питання щодо визначення національності громадянина до компетенції держави не належить, а є справою конкретно кожної особи. Право на вільний вибір та відновлення національності повною мірою поширюється і на карпатських русинів, а отже у прийнятті спеціального документа Верховною Радою України чи якимось іншим уповноваженим

державним органом влади, який стосувався б питання національної самоідентифікації лише однієї етнонаціональної групи карпатських русинів, потреби немає. Згідно Конституції України, «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (ст. 24).

Іншими словами, хто якої є національності залежить виключно від конкретного громадянина або групи громадян країни. Разом із цим на практиці в Україні діє не відмінений (не скасований) ганебний «План заходів щодо розв'язання проблеми українців-русинів», який своєю назвою, формою і змістом нагадує сталінські та гітлерівські плани заходів, що стосувалися етнічних чисток та депортацій народів. Певно тому він засекречений і не є у відкритому, публічному доступі для громадськості.

Українська реальність щодо забезпечення прав і свобод національних меншин є на сьогодні такою, що в ній специфічно ужилися і ліберально-демократичне європейське законодавство, і расистсько-тоталітарний «План заходів щодо розв'язання проблеми українців-русинів». Ця несумісна, антагоністична за своєю природою дійсність, виразно свідчить про те, що поряд із інклюзивним формуванням України як держави на цивілізованих засадах політичної нації громадян різних національностей (на папері в Конституції та різних законах), в житті (на практиці) комеморується ексклюзивітський націоналізм домінування одного (панівного, титульного) українського етносу над усіма іншими. Від цієї яacobінської ідеології та практики країни західної демократії та ліберального суспільства відмовилися після нацизму, фашизму, комунізму, Голокосту, Параїмоса, газових камер, етнічних чисток, соціальної інженерії та усіляких злочинів над людяністю, словом усіх тих жахить, які сповна на собі відчув і весь український народ.

В євроатлантичному світі, в який ми прагнемо інтегруватися потім і кров'ю сотень тисяч наших співвітчизників, серед яких і етнічні українці, і етнічні карпатські русини та громадяни інших національностей пліч-о-пліч захищають свою спільну батьківщину від російського агресора, яacobінська спадщина етнічної винятковості не вітається навіть пошепки. Прикро, що на 33-му році державної незалежності України миролюбні карпатські русини просять задовільнити той мінімум, який просили (вимагали) самі українці від Романових та Габсбургів на протязі «довгого» XIX ст. [Пор.: 6, 360 с.] – бути визнаним самостійним народом з власним іменем, мовою, культурою, історією та церквою.

В сучасній Європі та Америці

Разом із своїми співплемінниками та співвітчизниками у Центрально-Східній Європі та Північній Америці українські (закарпатські) русини і греко-католики Мукачівської єпархії є не сепаратистами (як про них часто можна почути від окремих, часто одних і тих самих, людей афільованих або з певною ідеологією, або з певним регіоном, а найчастіше від просто неосвічених осіб), а інтеграторами на битому шляху України до євроатлантичної спільноти.

Карпатські русини із українського Закарпаття мають спільну генетичну, історичну та культурну спорідненість із всіма карпатськими русинами, що проживають у Центрально-Східній Європі (Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії, Сербії, Хорватії, Чехії) та Північній Америці (США і Канаді).

Як впливає із статистики, яку наводить канадський історик Павло-Роберт Маґочій у своїй новій книзі 2023 р. [23, с. 11], всіх карпатських русинів у світі є 112 050 – згідно з останніми урядовими переписами населення, або 1 731 500 – за припущенням самого професора Торонтського університету. Визнаючи закономірну суб'єктивність у своїх підрахунках, вчений припускає, що в Європі може бути близько 1 100 000, у США – 620 тис, а в Канаді – 20 тис. осіб карпаторусинського походження. Для прикладу у 2006 р. в світі налічувалося офіційно 94 100, або за його припущенням 1 640 000 – карпатських русинів. Приріст за останні 17 років склав відповідно приблизно 18 тис., або 100 тис. осіб. За цей час зросла і кількість карпаторусинських сіл – з 1 061 (у 2006 р.) до 1 093 (у 2023 р.).

Результати останніх офіційних переписів населення проведених у Словаччині (2021), Польщі (2021), Угорщині (2021) та Сербії (2022) свідчать про те, що сучасне становище карпатських русинів у Центральній Європі не є безнадійним. У Словаччині станом на 2021 р. налічується 23 746 осіб русинської національності та 39 810 осіб русинської і іншої національності. Разом, таким чином, тут проживає 63 556 осіб з русинською національністю, з яких 38 679 вважають русинську мову рідною (материнською) мовою. Для порівняння: у 2011 р. всіх русинів за національністю в Словаччині налічувалося 33 482, а русинська була рідною мовою для 55 469 осіб. У Польщі станом на 2021 р. чисельність лемків (так себе тут

називають русини) становить 12 700. Порівнянно із попереднім переписом (2011) їхня кількість зросла більш як на 2 тис. осіб. Тоді до лемків себе записали 10 531 особа, з яких 5 612 декларували лемківську як єдину національність, 7 086 – як першу або другу і 3 445 осіб – лише як другу. Тепер (2021) лемків, які задекларували свою ідентичність як першу лемківську, налічується 8 600, а як другу – 4 100. Разом, отже, мова йде про 12 700 осіб лемківської ідентичності. В Угорщині станом на 2021 р. чисельність русинів зросла до 7 111 осіб (у 2011 р. – 3 882 осіб). Якщо в попередньому переписі лише 999 осіб записали русинську мову як свою рідну мову, то тепер (2021) – 1 981 особа. У Сербії за результатами перепису 2022 р. до русинів (руснацох) себе записали 11 483 громадян, з яких 5 622 чоловіків та 5 861 – жінок. Це на 2 763 особи менше, ніж було за переписом 2011 р.: 14 246 руснацох, або на 19,25 % [Інформація з відкритих джерел Інтернету].

Отже, за даними останніх переписів населення в Україні, Польщі, Словаччині, Угорщині, Чехії, Румунії, Сербії, Хорватії, США і Канаді офіційно проживають 122 800 карпатських русинів, а за підрахунками П.-Р. Маґочія – 1 730 000 їхніх нащадків. Ці статистичні дані мало що дають для розуміння загальної картини чисельності карпатських русинів у світі. Найбільш це питання проблематизується у зв'язку з ситуацією в Україні, де ані перепис населення не проводився за останні 22 роки, ані карпатські русини не вносилися жодного разу до переписної анкети. Скільки їх може налічуватися на українському Закарпатті – 10 тис., менше або більше, ніхто не знає, що дає зайвий привід для різних маніпуляцій та спекуляцій на цю тему.

Греко-католики із Мукачівської єпархії мають спільну історичну, культурну, богословську, літургійну та еклезіяльну спадщину із всіма греко-католиками, що ведуть свої витоки з Ужгородської церковної унії (1646–1652), Віденського синоду (1773) та історичної Мукачівської єпархії (1458–1818). Спадкоємці цієї спільної традиції сьогодні проживають в Україні, Словаччині, Угорщині, Румунії, Сербії, Хорватії, Чехії, США та Канаді.

Щоденне духовне життя нинішніх греко-католиків з'єднаних з Єпископом Риму через еклезіяльну спорідненість з Мукачівською «Церквою-матір'ю» нині відбувається в наступних місцевих церковних провінціях: 1) одному Верховному Архієпископстві – Фаґараш і Альба Юлія Румунської Греко-Католицької Церкви; 2) трьох Архієпископствах (Митрополіях) – Піттсбурзькій: Русинської Візантійської Католицької Церкви в США, Пряшівській: Словацької Греко-Католицької Церкви в Словаччині та Канаді і Гайдудорозькій: Угорської Греко-Католицької Церкви в Угорщині; 3) 17-ти єпархіях – Мукачівській, Крижевацькій, Оредае-Марській, Пряшівській, Клуж-Герлській, Гайдудорозькій, Піттсбурзькій, Мішкольцьській, Марамурешській, Пассейській, Пармській, Торонтській, Ван-Нуйській (пізніше Фенікській), Кошицькій, Братиславській, Ніредьгазькій, Русько-Крстурській та 4) одному Апостольському Екзархаті – в Празі і Чеській Республіці.

Скільки греко-католиків проживає в цих 17-ти церковних провінціях, можемо дізнатися із щорічного статистичного збірника Римського престолу «Annuario Pontificio per l'anno...» (1990, 2008, 2013, 2015, 2017, 2022), який подає їх як національні Церкви свого права [42], із офіційних даних переписів населення в деяких із цих країн (2020–2022) та із оцінок експертів [36, с. 238–241; 18, с. 290–295]:

Рутенська Візантійська Католицька Церква. До її юрисдикції належать: 1) Митрополіча Архієпархія в Мунгалі (передмістя Піттсбурґа, де знаходиться катедральний храм) (США), чисельність вірян якої від 1990 до 2015 р. зменшилася із 143 784 до 57 686 осіб; 2) Єпархія в Пармі (США) з чисельністю вірян за цей же час 22 202 і 9 020 осіб; 3) Єпархія в Пассейку (США) – відповідно 85 050 і 13 367 осіб; 4) Єпархія Св. Марії Заступниці в Феніксі (США) – 17 125 і 2 254; 5) Єпархія Мукачево (Україна), чисельність вірян якої за п'ять років зменшилася із 380 000 (2010) до 319 400 осіб (2015); 6) Апостольський екзархат у Празі (Чеська Республіка) із 170 100 вірянами та 7) Єпархія Св. Кирила і Методія в Торонто (Канада), яка від 1990 до 2015 р. зменшилася із 30 000 до 4 800 вірян. Таким чином, усі 576 627 вірян Рутенської Візантійської Католицької Церкви (4% усіх вірян СКЦ 2008 р.) належать до ужгородської унійної традиції;

Словацька Греко-Католицька Церква. Її юрисдикції належать: 1) Митрополіча Архієпархія в Пряшеві (Словаччина), чисельність вірян якої від 1990 до 2015 р. зменшилася із 361 060 до 115 200 осіб; 2) Єпархія в Братиславі (Словаччина), яка налічує нині 16 885 осіб і 3) Єпархія в Кошицях (Словаччина), яка за рік (2014–2015) скоротилася із 89 200 до 73 882 вірян. Наразі стоїть питання про створення нової єпархії в Міхаловцях. Таким чином, усі 205 967 вірян Словацької Греко-Католицької Церкви (1% усіх вірян СКЦ 2008 р.) належать до ужгородської унійної традиції;

Угорська Греко-Католицька Церква. Її юрисдикції належать: 1) Митрополіча єпархія в Гойдудорог (Угорщина), чисельність вірян якої від 1990 до 2015 р. залишається майже незмінною (250 000 – 210 000); 2) єпархія в Мішкольці (Угорщина), чисельність вірян якого зросла за період з 1990 до 2015 р. від 22 000 до 51 100 осіб, та 3) єпархія в Ніредьгазі (Угорщина), створена 2015 року. Таким чином, усі 261 100 вірян Угорської Греко-Католицької Церкви (2% усіх вірян СКЦ 2008 р.) належать до ужгородської унійної традиції. За останнім державним переписом населення 2021 р. Греко-католицька церква в Угорщині налічує 165 135 вірян (у 2011 р. – понад 179 тис., а 2001 р. – майже 269 тис.).

Частково від кирило-мефодіївської духовної спадщини, історичної Мукачівської єпархії та ужгородської унійної традиції походять:

Греко-католики в країнах колишньої Югославії. Вони розподілені по наступним юрисдикціям: 1) Єпархія в Крижовцях (Хорватія), чисельність вірян якої від 1990 до 2015 р. зменшилася із 48 768 до 18 260 осіб; 2) Апостольський екзархат у Сербії (Нови Сад), чисельність вірян якого останні п'ять років стабільно становить понад 22 тис. осіб (2015 р. – 22 058) (недавно цей екзархат став Єпархією св. Миколая в Крстурі), і 3) Апостольський екзархат у Скоп'є (Македонія), де чисельність вірян за останні п'ять років скоротилася із 15 037 до 11 323 осіб. Разом, таким чином, станом на 2015 р. греко-католиків у країнах колишньої Югославії налічується 51 641 осіб. За підрахунками Янко Рамача в югославській області Воєводина, що включає Бачку, Банат і Срим, станом на 2003 р. проживало приблизно 18 тис. русинів і 5 тис. українців. Припускаємо, що нащадками ужгородської унійної традиції тут є близько 20 тис. русинів, що нині мешкають у Сербії (16 тис.) та Хорватії (2,3 тис.);

Румунська Греко-Католицька Церква в Румунії, США та Канаді (Верховне Архієпископство). Її юрисдикції належать: 1) Митрополіча Архієпархія Фаґараш і Альба Юлія (Румунія), чисельність вірян якої від 1995 до 2015 р. зменшилася із 495 000 до 216 000 осіб; 2) Єпархія Клуж-Ґерла (Румунія), чисельність вірян якої з 1995 до 2015 р. зменшилася із 505 000 до 49 001 особи; 3) Єпархія Лугош (Румунія), чисельність вірян якої з 1995 до 2015 р. скоротилася із 500 000 до 100 750; 4) Єпархія Марамуреш (Румунія), чисельність вірян якої з 1995 до 2015 р. зменшилася із 477 000 до 53 775; 5) Єпархія Орадеа Маре (Румунія), чисельність вірян якої з 1995 до 2015 р. зросла із 29 385 до 87 000 осіб; 6) без вірників зосталася не ліквідована Єпархія Св. Василя і Ґрети в Бухаресті і, нарешті, 7) Єпархія Св. Георгія у Кантоні, штат Огайо (в США і Канаді), чисельність вірян якої з 1995 до 2015 р. зросла із 5 250 до 6 200 осіб. Таким чином, усіх греко-католиків у Румунії станом на 2015 р. налічується 512 726 осіб (5% усіх вірян СКЦ 2008 р.). З них нащадки ужгородської унійної традиції проживають у трьох єпархіях (Орадеа Маре, Клуж-Ґерла та Марамуреш) і налічують кілька десятків тисяч румунських, українських, угорських та русинських греко-католиків (для порівняння: до заборони ГКЦ в Клужі в грудні 1948 р. таких було понад 180 тис. осіб).

Висновки: місток (мостик)

Своєю назвою, походженням, історією, культурою та мовою карпатські русини зберігають прямий континуїтет із норманами та середньовічною державою Русь з столицею в Києві. Тривале перебування в складі різних європейських держав витворили в карпатських русинів свою історію, культуру, мову, християнську та унійну спадщину при одночасному збереженні культурних зв'язків із своїми давніми співплемінниками.

Об'єктивними факторами, які вплинули на формування в карпатських русинів і греко-католиків ужгородської унійної традиції власної етноконфесійної ідентичності, перерваної московсько-кремлівським військовим вторгненням за межі державного кордону СРСР у 1944–1945 рр., були:

1) тривале проживання в складі Угорського королівства (XI ст. – 1918 р.) та спільна історична, народна пам'ять про королів Арпадів, Матяша Гуньяді Корвіна, трансільванських князів Ракоці (особливо Ілону Зрінї та її сина Ференца II Ракоція), австрійських імператорів Габсбургів (надто Марію Терезію, Йосифа II і Франца-Йосифа);

2) Ужгородська унія (1646–1652), канонічне заснування Римським престолом самостійного Мукачівського католицького єпископства грецького обряду (1771) та його підпорядкування безпосередній юрисдикції Римського престолу (1937, з підтвердженням у 1993);

3) існування в житті та пам'яті п'яти поколінь угорських / підкарпатських русинів і греко-католиків Мукачівської, Пряшівської та Гайдудорозької єпархій кількох самоврядних і автономних адміністративно-територіальних одиниць: Ужгородського руського округу (1849–1850), Руської Крайни (1918–1919), Підкарпатської Русі (1919–1945), Карпатської України (1939), Підкарпатської території (1939–1944),

Закарпатської України (1944–1946);

4) усвідомлення та збереження в пам'яті карпатськими русинами і греко-католиками ужгородської унійної традиції, які в 1880–1914 рр. опинилися у Новому світі (США і Канаді) спільної етноконфесійної ідентичності зі своїми одноплемінниками та одновітряними з європейської батьківщини – Старого краю (Мукачівської, Пряшівської і Гайдудорозької єпархій та Угорської / Підкарпатської Русі).

Після сорокарічної перерви, пов'язаної із комуністичним вторгненням у лінійне життя карпатських русинів та греко-католиків ужгородської унійної традиції, дана етноконфесійна спільнота, не без фізичних втрат та психологічних травм, відродила себе щойно впад комуністичний режим в Центрально-Східній Європі у 1989–1991 роках.

Багаточисельна спільнота карпатських русинів (від понад 122 тис. – за офіційними даними останніх переписів населення до понад 1,7 млн. – за припущеннями вчених), серед яких чимало депутатів місцевих органів влади, міських управ, парламентів, членів урядів, радників президентів, та греко-католиків ужгородської унійної традиції (близько 1 млн. вірян згідно з офіційними даними «Annuario Pontificio»), які проживають у семи країнах Центрально-Східної Європи (Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії, Сербії, Хорватії, Чехії) і двох країнах Північної Америки (США, Канаді) та в 16-ти церковних провінціях (Верховному архієпископстві, митрополіях, єпископствах і екзархаті), де є чимало впливових у католицькому світі та у Ватикані митрополитів і єпископів, які можуть зіграти роль містка (мостику) на шляху інтеграції України до Європейського Союзу. Зайвих союзників не буває.

Найкращим доказом цьому може служити приклад канадського історика, професора і завідувача Катедри українознавчих студій Торонтського університету, члена Канадського королівського товариства наук Павла-Роберта Маґочія, коріння якого походить із підкарпатських сіл (мама русинка і батько угорець перед та після Першої світової війни іммігрували до США) [44]. «Батько політичного русинства, сепаратист, що прагне відірвати Закарпаття від України», – як ще з початку 1990-х рр. обзивають його українські право-радикали [такими епітетами переповнені всі українські інформаційні ресурси включно з Вікіпедією до тепер], написав у 2010 р. (укр. вид. 2012 р.) за відгуками авторитетних українців (Григорій Грабович, Олександр Мотиль, Сергій Плохій) [28] одну з найкращих історій України – «Україна: історія її земель та народів» [21]. На днях (з осені 2022-го і до літа ц. р.) в одинадцяти країнах світу карпатський русин за походженням та греко-католик за віровизнанням, громадянин США і Канади, професор Торонтського університету П.-Р. Маґочій видав окремою книжкою свій «Звіт експерта» під назвою «Ukraine Redux: державність та національна ідентичність», що був написаний на замовлення Уряду України для Міжнародного суду ООН в Гаазі для розпочатого судового процесу над злочинами Російської Федерації [22]. Всю академічну та громадську діяльність П.-Р. Маґочія на полі україністики та карпаторусиністики можна підсумувати одним реченням: людина-інституція, що зводила / зводить мости для інтеграції України, українців та карпатських русинів до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Белей Л. Термін «русин» треба заборонити використовувати у значенні «неукраїнець»: Інтерв'ю Наталії Толочко з Любомиром Белеєм 10 жовтня 2017 р. URL: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/lyubomyr-belej-termin-rusyn-treba-zaboronyty-vykorystovuvaty-u-znachenni-neukrayinets/2017-10-10-12244> (Дата звернення: 12.03.2021).
2. Вегеш М, Токар М. Карпатська Україна: на шляху державотворення. Ужгород: Карпати, 2009. 448 с.
3. Вегеш М. Вони боронили Карпатську Україну. Нариси історії національно-визвольної боротьби. Ужгород: Карпати, 2002. 407 с.
4. Віднянський С. Народна Рада Закарпатської України як інструмент приєднання Закарпаття до СРСР та радянська країна (1944–1946 рр.). *Národné rady v regióne Karpát na sklonku druhej svetovej vojny*. Zostavovatelia: Marián Gajdoš, Stanislav Konečný, Michal Šmigel. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. S. 37–52.
5. Гаврош О. Українська нація і заповіт професора Белея. URL: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/ukrayinska-natsiya-i-zapovit-profesora-beleya/2018-06-15-23048> (дата звернення: 12.03.2021).
6. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття: Навч. посібн. К.: Генеза, 1996. 360 с.
7. Декларація прав національностей України від 01.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
8. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (Страсбург, 05.11.1992) (ратифікована ВР 15.05.2003). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 27.10.2023).

9. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.10.2023).
10. Загальна декларація прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.10.2023).
11. Закарпатська обласна рада визнала національність «русин» URL: <https://www.unian.ua/society/36616-zakarpatska-oblrada-viznala-natsionalnist-rusin.html> (дата звернення: 27.10.2023).
12. Закон України Про національні меншини (спільноти) України від 13.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
13. Закон України про національні меншини від 25.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
14. Злепко Д. Українське питання у 1938–1939 роках і Третій Райх. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Том ССХХVIII: Праці Історично-філософської секції*. Львів, 1994, с. 249–308.
15. Карпачова Н. Ігнорування русинської національності – дискримінація, яку не усунуто з 1945 року. *Прес-реліз Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини*. К., 2007, 21 червня.
16. Кодекс Канонів Східних Церков, 1991. URL: <chrome://downloads/> (дата звернення: 30.01.2014).
17. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
18. Костадинов К. Русините в Централна Европа – история и съвременност. Варна: Илия Вълчев, 2017. 336 с.
19. Лист Конгрегації для Східних Церков, Чис. 160/80 з дня 8-го січня 1993 р. до його Ексцеленції Архієпископа Антоніо Франко – Апостольського нунція в Україні. *Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач і його заслуги*. Ужгород, 2001, с. 252–253.
20. Маґочій П.Р. Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948), Друге видання, доповнене та перероблене; передм. В. Фенича; вип. ред. та покажчики Л. Ільченко; ред. В. Падяк. Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2021. XLVIII, 768 с. 6 мап, 6 таблиць.
21. Маґочій П.Р. Україна: історія її земель та народів, Авторизов. пер. з англ. Ернест Гийдел, Софія Грачова, Надія Кушко, Олексій Сидорчук. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2012. XXII + 794 с. + карти + таблиці.
22. Маґочій П.-Р. *Ucraina Redux: державність та національна ідентичність*, Пер. з англ. Владислав Гриневич молодший / Magocsi Paul Robert. *Ucraina Redux: On Statehood and National Identity*, Transl. Vladyslav Hrynevych Jt. K., 2022. 98 с. мапи [Текст українською та англійською мовами].
23. Маґочій П.-Р. Народ нізвідки: ілюстрована історія карпаторусинів, пер. з англ. С. Біленького, Н. Кушко; сюжетні комент. до іл. В. Падяка / Видання друге, доповнене. Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2023. 120 с.: іл. + карти.
24. Марьяна В.В. Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. 1939–1945 гг. Документальный очерк. М.: Новый хронограф, 2003. 304 с.
25. Міжнародний пакт про громадські і політичні права Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. (ратифікованого ВР УРСР 19.10.1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.10.2023).
26. Міщанин В. Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр.: Монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 644 с.: фото.
27. Москаль оскаржив у суді закарпатський референдум 1991 року. URL: https://lb.ua/news/2016/04/12/332638_moskal_osporil_sude_zakarpatskiy.html. Останній перегляд: 27.10.2023 р.
28. Науковець, історик і громадський діяч: внесок Павла-Роберта Маґочія в наше розуміння України та Центральної Європи: матеріали симпозиуму. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2012. 84 с.
29. План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів. Указ Президента України «Про Положення про Державний комітет України у справах національностей та міграції» за № 1001/96 від 28 жовтня 1996 року. Копія. На 3 арк.
30. Плохій С. Ялта. Ціна миру, Пер. з англ. Надії Коваль. Харків: Книжковий «Клуб сімейного дозвілля», 2019. 414 с.
31. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод, які належать до національних меншин (спільнот) України» від 08.09.2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukraini-pro-natsionalni-menshini-spilnoti-ukraini-shchodo-deyakikh-pitan-realizatsii-prav-i-svobod-osib-yaki-nalezhat-do-natsionalnikh> (дата звернення: 27.10.2023).
32. Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков, За ред. Джорджа Недунґатта, Пер. з англ. О. Гладкий. Львів: Свічадо, 2008. 791 с.
33. Рамкова конвенція про захист національних меншин (Страсбург, 01.02.1995) (ратифікована ВР 09.12.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 27.10.2023).
34. Фенич В. «Зимлі русинів на юг уд Карпат»: карпатські русини–греко-католики ужгородської униатської традиції уд міжнародного узнання (1919) до комуністичеського прозелітизма (1950). *Річник Руской Бурсы*. Вип. 16. Зредагувала: Олена Дуць-Файфер. Горлиці – Краків, 2020, С. 181–206.

35. Фенич В. Від Пряшева до Пряшева (1816–1946): шість поділів Мукачівської «єпархії-матері», три хвили міграції вірників і десять спільних ознак еклезіальної ідентичності греко-католиків ужгородської унійної традиції. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V.* / Editor: Jaroslav Coranič. Prešov, 2019. S. 61–79.
36. Фенич В. Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2019. 248 с.
37. Фенич В. Еклезіальне становище греко-католиків до встановлення комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Вип. 24. Словацько-українські взаємини в області історії, культури, мови та літератури.* Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 23–24 червня 2006 р.) / Головний редактор та упорядник: Мирослав Сополіга. Свидник, 2007. С. 95–117.
38. Фенич В. З ласки Божої... Формування етноконфесійної ідентичності карпатських русинів–греко-католиків ужгородської унійної традиції усупереч «сильним світу цього» (1818–1918). *Studia in memoriam Stephani Udvari / Статті на честь 70-ліття Іштвана Удварія. А 2020. december 5-i Udvari István tudományos online emlékkonferencia anyaga / Матеріали науковий онлайн-конференції пам'яті професора Іштвана Удварія (5. грудня 2020. р.). Szerkesztette: Lyavinecz-Ugrin Marianna, Káprály Mihály, Zoltán András. Budapest, 2022. O. 138–169.*
39. Фенич В. З ласки Божої... Формування етноконфесійної ідентичності русинів–греко-католиків ужгородської унійної традиції усупереч «сильним світу цього». *20 років високошкольської русиністики на Словачії. Збірник рефератів з міжнародної наукової конференції.* Пряшівська універзіта, 17.–19.10.2018, Зост. і одп. ред.: Кветослава Копорова. Пряшів, 2018. С. 218–237.
40. Фенич В. Міфи і стереотипи в історії греко-католиків Мукачівської єпархії. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV b.* / Editor: Jaroslav Coranič. Prešov, 2016. S. 5–33.
41. *Annuario Pontificio per l'anno ... Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 1990, 2008, 2014, 2022.*
42. Magocsi P. R. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov.* Prešov: Vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, 2016. 596 s., 34 maps, 6 tables, 144 illustrations.
43. Magocsi P. R. *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns.* Budapest – New York: Central European University Press, 2015. xx, 544 p., 34 maps, 6 tables, 102 illustrations.
44. Paul Robert Magocsi. *A Bibliography and Commentaries, Fourth Revised and Expanded Edition, Edited by Ksenya Kiebuszinski, Introductions by Bohdan Budurowycz, John-Paul Himka and Ksenya Kiebuszinski.* Toronto: University of Toronto Press for the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto, 2021, v–xxxi, illustrations. 307 p.
45. Pekar B. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771) / Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956. 136 p.*

ДОДАТКИ

Додаток 1

Приблизна кількість карпатських русинів у світі

Країна / Регіон проживання	Рік	Офіційні дані	За розрахунками П.-Р. Маґочія
Україна / Закарпаття	2001	10 183	853 000
Польща / Лемківщина	2021	12 700	30 000
Словаччина / Пряшівщина	2021	63 556	130 000
Угорщина / Будапешт та де-інде	2021	7 111	6 000
Румунія / Марамуреш	2021	550	35 000
Сербія / Воєводино	2022	11 483	20 000
Хорватія / Славонія	2021	2 337	5 000
Чехія / Прага, Брно (Моравія)	2021	1 100	10 000
США / Пенсільванія, Нью-Йорк, Нью-Джерсі та ін. штати	2020	12 900	620 000
Канада / Онтаріо та ін. штати	2021	1 000	20 000
Разом	2001, 2020-2022	122 020	1 731 500

Неповні дані у зв'язку з відсутністю переписів населення в Україні після 2001 р.

Додаток 2

Генеологічне дерево сучасних греко-католиків, що походять з історичної Мукачівської єпархії (1458–1771) та Ужгородської церковної унії (1646–1652)

Єпархія святителя Миколая в Руському Крстурі (засн. **2018**) в Сербії *Греко-католицької Церкви Хорватії та Сербії*

↑

Ніредьгазька єпархія (засн. **2015**) в Угорщині *Угорської Греко-Католицької Церкви*

↑

Братиславська єпархія (засн. **2008**) в Словаччині Пряшівської митрополії *Словацької Греко-Католицької Церкви*

↑

Єпархія Святих Кирила і Мефодія в Кошіцях (засн. **2008**) Пряшівської митрополії *Словацької Греко-Католицької Церкви*

↑

Апостольський екзархат у Празі для греко-католиків Чехії (засн. **1996**) під юрисдикцією Римського престолу

↑

Єпархія Покрова Пресвятої Богородиці у Феніксі (засн. **1982**) в США Піттсбурзької митрополії *Русинської Візантійської Католицької Церкви* (1977)

↑

Єпархія святих Кирила і Мефодія в Торонто (засн. **1980**) в Канаді *Словацької Греко-Католицької Церкви* (2008), підпорядковується безпосередньо Римському престолу

↑

Пармська єпархія (засн. **1969**) в США Піттсбурзької митрополії *Русинської Візантійської Католицької Церкви* (1977)

↑

Пасейкська єпархія (засн. **1963**) в США Піттсбурзької митрополії *Русинської Візантійської Католицької Церкви* (1977)

↑

Міхаловецька апостольська адміністрація (засн. **1939**) в Словаччині, з 1946 р. Пряшівська єпархія, з 1997 р. Кошіцький вікаріат Пряшівської єпархії, з 2008 р. Кошіцька єпархія Пряшівської митрополії *Словацької Греко-Католицької Церкви*

↑

Марамурешська єпархія (засн. **1930**) в Румунії *Румунської Греко-Католицької Церкви* (2005)

↑

Мішкольцьський екзархат (засн. **1924**) в Угорщині, з 2015 р. єпархія *Угорської Греко-Католицької Церкви*

↑

Піттсбурзький екзархат (засн. **1924**) в США, з 1963 р. єпархія, з 1969 р. архієпархія Піттсбурзької митрополії *Русинської Візантійської Католицької Церкви* в Мунгалі (1977)

↑

Гайдудорозька єпархія (засн. **1912**) в Угорщині, з 2015 р. митрополіча архієпаріях *Угорської Греко-Католицької Церкви*

↑

Самошуйварська / Герлська / Клуж-Герла (засн. 1850 / **1853**) в Румунії *Румунської Греко-Католицької Церкви* (2005)

↑

Орадеа-Марська єпархія (засн. 1777 / **1823, 1827**) в Румунії *Румунської Греко-Католицької Церкви* (2005)

↑

Пряшівська єпархія (засн. **1818**) в Словаччині, з 2008 р. архієпархія Пряшівської митрополії *Словацької Греко-Католицької Церкви*

↑

Крижевацька єпархія (засн. **1777**) в Хорватії *Греко-католицької Церкви Хорватії та Сербії*

↑

Мукачівська католицька єпархія грецького обряду (канонічно засн. **1771**) в Україні, резиденція єпископа в Ужгороді (1780 / 1817), з 1937 р. під юрисдикцією Римського престолу (підтверджено канонічний статус 1993), з 2021 р. Мукачівська греко-католицька церква

↑

Ужгородська церковна унія (1646–1652) та перший мукачівський католицький єпископ Партеній (Петро

Петровіч) (1651-1655-1665)

↑

Історична Мукачівська єпархія (засн. 1458?, або 1491?) з резиденцією єпископа в Мукачеві

Додаток 3

Приблизна кількість греко-католиків ужгородської унійної традиції в світі

Церковна провінція / Країна	Офіційні дані та мої узагальнення		
	1990	2015	2017-2022
1. Рутенська Візантійська Католицька Церква свого права в США та Україні			
Митрополіча Архієпархія в Пітсбурзі (США)	143 784	57 686	
Єпархія в Пармі (США)	22 202	9 020	
Єпархія в Пассейку (США)	85 050	13 367	
Єпархія Св. Марії Заступниці в Феніксі (США)	17 125	2 254	
Єпархія Мукачево (Україна)	380 000	319 400	
Апостольський екзархат у Празі (Чеська Республіка)		170 100 (2010)	
Разом	306 161	571 827 (4% вірян СКЦ) (2008) 571 727	
2) Словацька Греко-Католицька Церква свого права в Словаччині та Канаді			
Митрополіча Архієпархія в Пряшеві (Словаччина)	361 060	115 200	114 965 (2017)
Єпархія в Братиславі (Словаччина)		16 885	16 933 (2017)
Єпархія в Кошицях (Словаччина)		(2014–2015 рр.) 89 200 73 882	75 231 (2017)
Єпархія Св. Кирила і Методія в Торонто (Канада)*	30 000	4 800	
Разом	361 000	210 767 (1% вірян СКЦ) (2008)	207 129 (2017)
3) Угорська Греко-Католицька Церква свого права в Угорщині			
Митрополія в Гойдудороґ	250 000	210 000	
Апостольський екзархат у Мішкольці			
Єпархія з 2015 р.	22 000	51 100	
Єпархія в Ніредьгазі			
Разом	250 000 (1990)	269 000 (2001)	261 100 (2008)
			179 000 (2011)
			165 135 (2021)
			1,5% вірян СКЦ
1. Греко-католики в країнах колишньої Югославії			
Єпархія в Крижовцях (Хорватія)	48 768	18 260	
Апостольський екзархат у Сербії (Нови Сад), від 2018 р. Єпархія Св. Миколая в Крстурі		22 058	
Апостольський екзархат у Скоп'є (Македонії)	15 037	11 323	

Разом	64 705	51 641
З них нащадками ужгородської унійної традиції є	бл. 20 тис. русинів	
	Сербії (16 тис.) та Хорватії (2,3 тис.)	

2. Румунська Греко-Католицька Церква свого права в Румунії, США та Канаді (Верховне Архієпископство)

Митрополіча Архієпархія Фаґараш і Альба Юлія (Румунія)	495 000	216 000
Єпархія Клуж-Герла (Румунія)	505 000	49 001
Єпархія Луґош (Румунія)	500 000	100 750
Єпархія Марамуреш (Румунія)	477 000	53 775
Єпархія Орадеа Маре (Румунія)	29 385	87 000
Єпархія Св. Георгія у Кантоні, штат Огайо (в США і Канаді)	5 250	6 200
Разом в Румунії, США та Канаді	2 011 63	512 726
	(1990)	(5% вірян СКЦ) (2008)

З них нащадками ужгородської унійної традиції є кілька десятків тисяч румунських, українських, угорських та русинських греко-католиків, які проживають в єпархіях Орадеа Маре, Клуж-Герла та Марамуреш

Разом усіх греко-католиків ужгородської унійної традиції	1990	2008	2015–2022
	917 161 + ?	1 065 694 + ?	943 991 + ?

* 2022 р. Єпархія Св. Кирила і Методія в Торонто (Канада) була включена до складу Рутенської Візантійської Католицької Церкви свого права в США та Україні.

Антон РАДЬКО,
студент 3 курсу спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ПОЛІТИЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ КАРПАТОРУСИНІВ У ДИСКУРСІ АНТИАВТОРИТАРИЗМУ ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЇ

Етнополітичний ландшафт карпаторусинської громади вражає своєю транскордонністю та стабільністю комунікацій між його різними групами дислокованими на території різних держав Центрально-Східної Європи, де домінують титульні нації Європейського Союзу. Політологічний дискурс цієї проблематики завжди мав важливе місце за часу різних хвиль національного відродження карпаторусинів, незважаючи на різні складнощі потестарних відносин кластерів карпаторусинів, розбитих по різним політіям імперського або антидемократичного типу [2].

Для конструктивного пошуку рішень описаної проблематики автор пропонує розглянути дискурс через категорію політична ментальність людської групи. Політична ментальність – поняття, яке характеризує вплив національної або/водночас етнічної ментальності як цілісної системи та її окремих елементів на політичні процеси, а також зворотню дію політичної сфери на ментальні риси відповідної людської спільноти. Підставою для виокремлення цього поняття є можливість диференціації об'єкта ментального відображення і виділення в ньому політичних компонентів [6].

На переконання автора статті, однією з головних ланок описаного дискурсу етнополітичної генези карпаторусинського етносу є функціональна система елементів його політичної ментальності, що склалася протягом трьох хвиль національного відродження карпаторусинів (1-а хвиля – 1848–1914 рр.; 2-а хвиля – 1918–1939 рр.; 3-а хвиля – 1988 р. – дотепер) [3].

Сучасна політична наука пропонує багато підходів до розгляду політичної ментальності певної людської спільноти – етносу, нації, соціуму.

У цій статті автор пропонує розглянути політичну ментальність карпаторусинів за функціональними сегментами, що автор виділив протягом аналізу історії етнополітичної генези цього народу. Ці сегменти, на думку автора, дозволили карпатським русинам зберегти відносну згуртованість і

громадську репрезентативність із певною автономією національно-культурної діяльності зі здатністю вчиняти внутрішній спротив НЕрусинським публічним адміністраціям протягом тривалих періодів часу, які були описані у попередньому абзаці [3].

Протягом огляду історії карпаторусинства варто виділити перший елемент його політичної ментальності є, з погляду автора статті, **антиавторитаризм**.

Антиавторитаризмом у контексті ментального алгоритму напрацьованої протягом подій геополітики країн Європи XIX–XXI ст. політичної поведінки карпаторусинства є колективне психоаналітичне прагнення до прийняття колективних і консенсусних рішень в історичних формах віче, толок і рокашах [4, с. 98; 5, с. 463]. Наведені форми є традиційним для русинської громади форматом порядку й прийняття окремих предметних рішень у населених пунктах, де проживали карпаторусини організованою більшістю (здебільшого, у селах) або компактною меншістю [2; 3]. Ця меншість консолідувалася та інтегрувалася навколо культурних громадських товариств, закладів освіти навколо релігійних громад православної церкви, що була особливим осередком для формування повноцінної карпаторусинської ідентичності протягом перших двох хвиль національного «пробудження» (курсив наш – А.Р.) [2; 3].

Але треба зазначити, що ці речення описують тільки половину суті антиавторитаризму як функціонального компоненту політментальності карпаторусинів. Другою половиною антиавторитаризму карпаторусинства є свідоме ідейне й ментальне протистояння легітимації серед себе власних авторитарних форм врядування у вигляді надання певним особам диктаторських повноважень, виділення груп населення із неформальними привілеями та розширеним доступом до економічних і управлінських ресурсів. Особливим проявом цього ментального алгоритму в історії карпаторусинства є демократичне протистояння із державами поліетнічного, соціалістичного або староімперського типу протягом усіх хвиль свого національного «пробудження» через чисельні спроби встановлення партнерських відносин на засадах запровадження широкої за повноваженнями автономії та дипломатичного співробітництва.

Принагідно варто відзначити, що карпаторусинство, за спостереженням автора статті, ніколи не використовувало для просування своїх національних інтересів насильницькі або терористичні методи, чим займаються, зазвичай, структури антидемократичного спрямування [2; 3].

Другим спеціальним сегментом політичної ментальності карпатських русинів є **диверсифікація**.

Диверсифікація перекладається як урізноманітнення, але для карпаторусинства вона набула дуже цікавого, специфічного значення в його етногенезі [1]. Загалом треба зазначити, що значення сегменту диверсифікації у політичній ментальності індивідів і колективів, на думку автора статті, полягає в тому, що вона забезпечує максимальне психоаналітичне прийняття, усвідомлення й відтворення автентичних груп і категорій населення за різними первинними ознаками як ландшафт, спосіб життя, побут, господарство, генетика, фізіологія, релігія, мистецтво тощо. Це забезпечує потужне джерело для довгострокового й продуктивного розвитку в різних аспектах етносу, що дасть йому достатнє довге життя в історичній і популяційній площинах.

Карпаторусинство продемонструвало свою диверсифікацію через адаптацію до багатой природи Карпатських гір та різних ідеологій, релігій і урядів титульних держав, які власне там і розкинулися. Наприклад, результатом цього стало побутування до нині різнобарвних етнічних груп карпаторусинської громади в різних країнах. Наприклад, на території Республіки Польща в районі міжріччя Сяну та Дунайця розташувалася група, що називають себе «лемки», на території Закарпаття в Україні живе група, яка ідентифікує себе як «долиняни», а в Автономному Краї Воєводина у Республіці Сербія є група карпаторусинів, що називаються «руснаками» (курсив наш – А.Р.). Кожна з цих груп створювала власні національно-культурні товариства, заходи й проекти з національної підтримки та популяризації карпаторусинської політики та культури [2; 3].

Отже, компоненти політичної ментальності карпатських русинів у вигляді антиавторитаризму та диверсифікації є ключами до невичерпної енергії для досягнення природних політичних цілей демократичної консолідації та інтеграції карпаторусинства в єдиний й протяжний етноментальний і прозорий культурний простір для початку нової хвилі національного відродження, що розпочнеться інституціональним етапом національного відродження, яке ознаменується створенням сталих і повноважних інститутів правового й публічного врядування карпаторусинського народу.

Список використаних джерел:

1. Гончарова Н. П. Диверсифікація. *Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія* / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: <https://esu.com.ua/article-24218> (дата звернення: 08.10.2023).
2. Маґочій, Павло-Роберт. Народ нізвідки: ілюстрована історія карпаторусинів / пер. з англ. С. Біленького, Н. Кушко; сюжет. комент. до іл. В. Падяка. Видання друге, доповнене. Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2023. 120 с. ілюстрації + карти.
3. Маґочій Павло-Роберт. Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848-1948). Видання 2-е перероб., доповнене / Передмова В. Фенича; Випуск. ред., покажч. Л. Ільченко; Ред. В. Падяк. Ужгород: Вид-во Валерія Падяка, 2021. XLVIII с. + 768 с.
4. Російсько-русинський словник: у 2 т. 65000 слів / Склав І. Керча. Ужгород: ПоліПрінт, 2012. Т. 1. 580 с. (російською та русинською мовами).
5. Російсько-русинський словник: у 2 т. 65000 слів / Склав І. Керча. Ужгород: ПоліПрінт, 2012. Т. 2. 596 с. (російською та русинською мовами).
6. Рудакевич О.М. Ментальність політична. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25051/1/10%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0.pdf> (дата звернення: 08.10.2023).

Надія КІЧЕРА,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

**ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РЕФОРМУВАННЯ ЕТНОПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ:
ПОРІВНЯННЯ ДОСВІДУ СЛОВАЧЧИНИ
ТА УКРАЇНИ**

Прагнення держав стати повноправними членами європейської спільноти, а саме Європейського Союзу, унікального економічного та політичного партнерства, є дієвим каталізатором позитивних внутрішніх змін та прогресивних реформ. Європейський союз являє собою об'єднання двадцяти семи держав, які згуртувалися задля стабільності, розвитку, миру та безпеки, на основі спільних демократичних та людських цінностей. Відтак ефективно демократичне врядування, ринкова економіка, вільна, прозора діяльність органів влади, їх обрання та формування, права людини та меншин є тими перевагами ЄС, які впродовж періоду функціонування спряють поповненню його складу новими повноправними членами, а також списку нових кандидатів, серед яких зараз, зокрема, й Україна.

Зазвичай держави проходять декілька етапів у процесі набуття статусу повноправного члена Європейського Союзу, це зокрема консультативний, оціночний, переговорний, ратифікаційний та імплементаційний періоди. Україна зараз знаходиться майже на середині цього досить тривалого і складного шляху, але вже досягла помітного прогресу. Значно раніше за нас цей шлях пройшли країни Центральної та Східної Європи, серед них наші сусіди, зокрема і Словаччина. Найскладнішим і найтривалішим етапом інтеграційного процесу є адаптація до європейського законодавства, виконання так званих *aquis communautaire* [7]. Один із 35-ти розділів *aquis* це фундаментальні права, які містяться в Хартії основоположних прав Європейського Союзу [8]. Вже перші положення Хартії підкреслюють необхідність збереження та розвитку спільних цінностей поваги до розмаїття культур і традицій народів Європи, а також національних ідентичностей держав-членів. В даному контексті розглядаємо питання захисту прав національних меншин, яке в силу ряду обставин, зокрема і непростих відносин України з окремими країнами-членами ЄС, постало як одна з вимог та критеріїв ЄС щодо початку переговорного процесу.

Нормативна та правова система захисту прав національних та етнічних меншин була об'єктом реформ і водночас викликів, в ході євроінтеграції також для сьогоднішніх країн-членів, зокрема Словаччини, Румунії, Чехії, Польщі та ін. Так, у Словацькій Республіці, як свідчать дані переписів населення, частка представників національних меншин коливається в межах дещо більше десяти відсотків. В перші роки незалежності влада держави хоч і декларувала європейські прагнення, але скоріше більше для авторитету. Все змінилося з приходом уряду Мікулаша Дзурінди, коли Словаччина

взяла повний курс в напрямку євроінтеграції.

Починаючи з 1990-х років, ряд законів, поправок і незаконодавчих документів, що регулюють права національних меншин, були прийняті у Словаччині. Інституційна база словацької етнополітики також зазнала значних змін [9, с. 23]. Ці зміни в етнополітиці держави залежали, насамперед, від влади. Певна напруженість у стосунках між владою та національними меншинами спостерігалася під час термінів прем'єрства В. Мечіар і Р. Фіцо [2, с. 19–21]. Особливо це стосується угорської меншини, яка є найбільш політично активною у Словаччині. Під час прем'єрства В. Мечіяра було прийнято закон про державну мову, яким обмежувалося офіційне користування мовами національних меншин, було змінено освітній процес національних меншин, скорочено фінансування культурних та освітніх програм. Подібні зміни викликали невдоволення насамперед угорців у Словаччині. Проблемними були також ромське питання, відсутність профільного закону про національні меншини, невідповідне функціонування профільних владних інституцій. Ситуація змінилася після виборів 1998 року: попередній мовний закон було змінено, прийнято новий закон «Про використання мов національних меншин» [12], який був однією з вимог про відкриття перемовин з ЄС. Закон було ухвалено у 1999 році. Він став ключовим у процесі адаптації національного законодавства у сфері етнополітики. Словаччина, однак, не ввійшла до першої переговорної групи країн Центральної та Східної Європи з ЄС, перемовини з якими почалися у 1998 році. Рішення щодо Гельсінської групи країн було прийнято лише у 2001 році, відтак вже у 2004 році Словаччина стала країною-членом ЄС. У 1998 році також було створено посаду Уповноваженого з питань вирішення проблем ромської меншини, а у 2001 році було створено Офіс Уповноваженого уряду СР з питань ромської громади [11]. Таким чином, гострота двох проблемних питань у етнополітиці держави напередодні вступу була до певної міри знята. У подальшому права національних меншин у Словаччині були розширені, також було розширено перелік владних інституцій, які забезпечують реалізацію політики держави щодо національних меншин [10, с. 48–50].

Питання захисту та забезпечення прав національних меншин також стоїть на порядку денному євроінтеграційного поступу України. З часу підписання та набуття чинності Угоди про асоціацію, політика країни щодо національних меншин, а також корінних народів зазнала ряду позитивних інституційних та нормативних змін, але окремі питання залишаються відкритими. Негативно на етнополітиці України позначилися часті зміни профільних державних інституцій, а також недосконалість законодавства, зокрема ЗУ «Про національні меншини» 1992 року, який наразі втратив чинність. Впродовж останніх років важливими кроками було створення центральних та дорадчих інституцій у сфері етнополітики та прийняття нових законів. Так, з 2017 року розпочинається робота консультативно-дорадчого органу Експертної ради Міністерства культури України з питань етнополітики [3], а у 2019 році було створено Державну службу України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики і який реалізує державну політику у сфері зокрема міжнародних відносин та захисту прав національних меншин в Україні [1]. Щодо нормативного забезпечення, то у 2021 році було прийнято ЗУ «Про корінні народи України» [4], а у 2022 році – ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» [5]. Однак, зважаючи на гостроту окремих питань етнополітичного характеру в Україні, останній закон дає досить формальні формулювання, наводить категорії, які потребують конкретизації, як, наприклад, місця компактного проживання і т.д. Венеціанська комісія винесла свої рекомендації щодо положень згаданого закону, які були нещодавно ухвалені Верховною Радою [6] і покликані внести якісні зміни у зміст закону.

Таким чином, не зважаючи на військові дії на території України, починаючи з 2014 року та повномасштабне вторгнення, за останні роки можна відзначити важливі трансформації та напрацювання доброго ґрунту для ефективної та дієвої політики держави щодо національних меншин. Ця основа дасть можливість розробляти та впроваджувати конкретні кроки у сфері захисту та забезпечення прав національних меншин через подальше розгалуження системи етнополітичного менеджменту країни, внесення змін та уточнень до галузевих законів, розробку та прийняття незаконодавчих документів у цій сфері, таких як стратегії, концепції та плани дій, як це можемо спостерігати у Словаччині.

Список використаних джерел:

1. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dess.gov.ua/about/> (дата звернення: 25.10.2023).

2. Драпак М., Кравчик В. Питання національних меншин у контексті відносин України з Угорщиною та Румунією. *Аналітичне дослідження*. 2023. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/08/National-minorities-UA-RO-HU.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Експерта рада з питань етнополітики. URL: <https://dessa.gov.ua/expert-council-on-ethnic-affairs/> (дата звернення: 25.10.2023).
4. Закон України «Про корінні народи України». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 26.10.2023).
5. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 26.10.2023).
6. Рада урахувала рекомендації Венеціанської комісії в законі про нацменшини. *Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна»*. Дата оновлення: 21.09.2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/936306.html> (дата звернення: 26.10.2023).
7. Chapters of the acquis. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). *European Commission*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en (дата звернення: 18.10.2023).
8. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT> (дата звернення: 18.10.2023).
9. Kichera N. Ensuring and protecting the rights of national minorities in the Visegrad countries (on the example of Slovakia). *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*. 2020. 8(1). P. 21–38.
10. Menšinova politika na Slovensku v roku 2012. *Výročna sprava*. Autorský kolektív (v abecednom poradí): Elena Gallová Kriglerová, Alena Chudžíková, Jarmila Lajčáková, Miroslava Mittelmannová, Zuzana Številová. *Centrum pre výskum etnicity a kultúry*. 2013. 104 s. URL: <http://cvek.sk/mensinova-politika-na-slovensku-v-roku-2012-vyrocsna-sprava/> (дата звернення: 20.10.2023).
11. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. URL: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/urad/?csr=10834585899144105594> (дата звернення: 25.10.2023).
12. Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. URL: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf (дата звернення: 21.04.2023).

Володимир АЛМАШІЙ,

кандидат історичних наук,

*лаборант лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства
імені Михайла Тиводара факультету історії та міжнародних відносин
(Ужгородський національний університет)*

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖДЕРЖАВНИХ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОЇ КОМІСІЙ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН, ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ ЯК ФАКТОР ГАРАНТУВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА НЕПОРУШНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

Дослідження конкретної країни, систематизація різних відомостей про її територію, населення, історію, культурні здобутки, суспільно-політичне життя, позиції на міжнародній арені тощо має важливе значення у сучасних умовах. Передовсім це стосується вивчення найближчих сусідів, досвіду взаємин з ними у минулому, актуальних проблем їхнього суспільно-політичного, економічного та культурного розвитку тощо.

В 1989–1991 рр. у Закарпатській області Української Радянської Соціалістичної Республіки під час трансформаційних процесів розгорнулася протидія та боротьба національно-демократичної еліти і владної командно-адміністративної системи довкола ідеї згуртування населення краю задля здобуття незалежності України. Осередком етнополітичної боротьби була Закарпатська обласна Рада народних депутатів та утворена в ній група «Демократична платформа», яка в 1990–1992 рр. активно вступила в дискурс з приводу автономії та самоврядування краю. Події кінця вересня та початку жовтня 1991 р. в м. Ужгороді мали виражений характер протистояння українських патріотичних та неокомуністичних автономістичних таборів [4, с. 12]. Створені русинські організації (товариство карпатських русинів, товариство православних імені Кирила і Мефодія, Пудкарпатська республіканська партія), Демократична ліга національностей та Асоціація неідеологічних демократів, пропагуючи ідеологію окремішності закарпатців, перспективу самоврядності тощо, призвели до згуртування національно-патріотичних сил в

Українську Народну Раду Закарпаття (УНРЗ). Створення низки громадських організацій краю, масовий вихід із лав КПУ, центробіжні процеси в СРСР спричинились до краху радянської командно-адміністративної системи в Закарпатській області [6, с. 216].

Політичне русинство на Закарпатті, зберігаючи активність до середини 1990-х рр., зазнало краху через радикалізацію діяльності русинських товариств, створення Тимчасового уряду Підкарпатської Русі, діяльності Пудкарпатської республіканської партії й було засуджене міжнародними конгресами русинів. Діяльність русинських організацій краю, зокрема товариства підкарпатських русинів, поступово відмежувалась від політичних гасел, спрямовуючи власну роботу в етнокультурну сферу. Етнополітичний розвиток області в умовах незалежності був позначений певним загостренням відносин українських та угорських громадських організацій, між Закарпатською (облдержадміністрацією) обласною владою та райдержадміністрацією Берегівщини [4, с. 13]. Проте тільки виважена державна етнополітика, патріотична позиція українських сил краю запобігли реалізаціям партикулярних амбіцій владної неокомуністичної еліти.

Таким чином, можемо зробити припущення (висновок), що події межі й початку 1990-х рр. в Закарпатському соціумі спонукали Українську державу шукати шляхи їх вирішення на міжнародній арені, одночасно заручившись підтримкою сусідніх держав, що межують з Україною в даному регіоні (Угорщина, Словаччина, згодом Румунія, Польща). Мова йшла, до певної міри про експеримент (як він покаже себе на практиці) створення двостороннього міждержавного органу (у нашому випадку Комісії), який оминаючи рішення місцевих органів влади на міждержавному рівні вирішував проблемні питання у відносинах представників титульного етносу і національної меншини протилежної держави. В основу було покладено збереження, шляхом демократичних дипломатичних перемовин, узгоджень, притирань гострих питань двосторонніх відносин тощо, територіальної цілісності і непорушності кордонів в Карпатському регіоні зокрема. У відповідь на рішення 1 грудня 1991 р. місцевих референдумів (Берегівського районного і Закарпатського обласного), коли 81,4 % жителів Берегівського району дали позитивну відповідь на створення в Берегівському районі угорського автономного округу (за етнічною ознакою), а 78 % закарпатців погодилися з тим, щоб Закарпаття отримало статус спеціальної самоврядної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило у будь-які інші адміністративні утворення із закріпленням даного положення у Конституції України, що призвело до вимог обласної влади ширших сфер політико-економічного впливу в межах автономістських домагань, яке в подальшому перетворилось у потребу вільної економічної зони, участі області в рамках проекту Карпатського Єврорегіону і т. ін. Проте з прийняттям 5 березня 1992 р. Закону «Про Представника Президента України» створилася президентська виконавча управлінська вертикаль в державі. На базі обласних і районних виконавчих комітетів утворювалися адміністрації, які виводилися з підпорядкування відповідних рад, а Представник Президента ставав найвищою особою державної виконавчої влади в області та районі.

Тим не менше, партійна управлінська еліта Закарпатської області спрямувала свою діяльність на реалізацію рішень ухвалених на обласному та районному референдумах. Зокрема, 6 березня 1992 року Закарпатська обласна рада звернулася з проханням до ВР України прийняти розроблений ініціативною групою Закон «Про спеціальну адміністративну територію Закарпаття» та визнати національність русин. Незабаром, 28 квітня 1992 р. сесія Берегівської районної ради схвалила проект Закону «Про угорський автономний територіальний округ» і надіслала звернення на його підтримку до обласної ради та Верховної Ради України. Вказані рішення не були схвалені і підтримані офіційним Києвом, окрім Президентського Указу про створення на території області вільних економічних зон [6, с. 216].

Натомість, на нашу думку, автономістські домагання восени – взимку 1991–1992 рр. в області й, зокрема, рішення як обласної, так і Берегівської районної рад слугувало поштовхом, спонукало до дії й пришвидшили прийняття Постанови Кабінету Міністрів України № 238 від 14 травня 1992 р., згідно якої було створено Українську частину Змішаної українсько-угорської Комісії з питань забезпечення прав національних меншин [5, арк. 1]. Попередньо бажання створити відповідну Комісію було зафіксовано уже у ст. 16 Декларації про принципи співробітництва між УРСР та угорською Республікою щодо збереження прав національних меншин і протоколу до неї, підписаної 31 травня 1991 р. Міністрами закордонних справ України та Угорщини в м. Будапешті. Українською стороною створювався відповідний державний орган – Міністерство України у справах національностей, міграції та культів, на яке окрім внутрішньодержавних функцій були покладені завдання координувати діяльність згаданої Комісії.

Комісія, як спеціальна змішана міждержавна (міжурядова) структура, була покликана попередньо

розглядати найбільш важливі проблеми двостороннього співробітництва у сфері, якою вона опікувалася, та надавати відповідним органам державної влади обох країн, як і іншим суб'єктам – учасникам співпраці – погоджені рекомендації з їх вирішення. Двостороння комісія розробляла і планувала конкретні програми і проекти міждержавного співробітництва з предмету своєї діяльності, сприяла їх реалізації та контролювала виконання домовленостей і погоджених рішень. На кожному із засідань Комісії, яке, зазвичай, відбувалося не рідше як раз у рік, робився підсумок здійсненої роботи, заслуховувалися доповіді сторін щодо виконання затверджених на попередньому засіданні завдань та оцінювалися реальність запропонованих до співпраці проектів. Зафіксовані в протоколі засідання Комісії положення і погоджені рішення передавалися на розгляд урядам обох держав. Як правило, на їх основі, кабінети міністрів двох країн затверджували низку заходів з реалізації погоджених двосторонніх домовленостей і спільних проектів [1, с. 291].

Перше засідання Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин відбулося в м. Будапешті 27–28 липня 1992 року. Це було організаційне засідання, на якому визначилися основні напрями діяльності Комісії, розбудови співробітництва у галузі забезпечення прав і свобод національних меншин в обох країнах. Друге засідання відбулося у м. Києві 3–5 лютого 1993 року. Були опрацьовані рекомендації Урядам обох країн стосовно завершення роботи по формуванню Комісії і розробленню основних заходів щодо задоволення культурно-освітніх потреб українців в Угорщині і угорців в Україні. Третє засідання (23–24 червня 1993 р., м. Ніредьхаза) було присвячено питанню вивчення двосторонніх можливостей і шляхів створення культурно-інформаційних центрів і задоволення освітніх потреб національних меншин в Угорщині й Україні. Четверте засідання (12-13 квітня 1994 р., м. Ужгород) розглянуло широкий спектр питань, стосовно забезпечення прав національних меншин і виконання рекомендацій третього засідання. П'яте засідання відбулося 27–30 березня 1995 року в м. Будапешті. Було заслухано інформацію Сторін про хід виконання питань, пов'язаних із формуванням мережі загальноосвітніх шкіл з угорською мовою навчання, забезпечення їх підручниками, створення відповідної ланки у вищій школі, яка б здійснювала підготовку фахівців для закладів з угорською мовою навчання [2, с. 80; 5, арк. 1–2].

Важливим напрямом постійної українсько-словацької взаємодії і добросусідських відносин було і залишається взаємне співробітництво України і Словаччини у сфері гарантії прав національних меншин. Особливу увагу нові незалежні українська та словацька держави впродовж 1990-х – 2000-х років звертали на збереження та розвиток національної самобутності української етнопільноти в СР та словацької – в Україні. Головним координуючим органом міждержавного співробітництва у цій сфері наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. була Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури, яка поряд з Міжурядовою українсько-словацькою комісією з питань торговельно-економічного і науково-технічного співробітництва, з середини 1990-х років відігравали особливо важливу роль у формуванні системи безпеки і координації міждержавного співробітництва України і Словацької Республіки. Ідея створення такої Комісії була зафіксована в базовому Договорі про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною і Словацькою Республікою від 26 червня 1993 року. З 1995 року згадані українсько-угорська та українсько-словацька Комісії діяли паралельно на забезпечення потреб зацікавлених в них національних меншин (української, словацької, угорської) [2, с. 78–79].

Практично, вже на першому засіданні українсько-словацька Комісія наголосила на неприйнятності вимог щодо формування будь-яких автономних територіальних утворень за національною ознакою (див. Протокол Першого засідання Двосторонньої українсько-словацької Комісії з питань національних меншин, освіти і культури, 8–9 лютого 1995р., м. Київ) [7, арк. 2], [3, с. 178]. Вже з першого засідання українська сторона висловила стурбованість з приводу штучного поділу на українців та, власне, русинів, як представників окремого слов'янського народу, та зібраннями прихильників «політичного русинства», з участю громадян України, під час яких виголошувалися сепаратистські заклики спрямовані на порушення територіальної цілісності не лише України, а й Словаччини та деяких інших європейських держав [7, арк. 3]. В українсько-словацьких міждержавних відносинах 1990-х рр. саме з «русинського питання» виникла напруга [8, с. 265–266]. Друге засідання українсько-словацької Комісії (м. Братислава, 24 жовтня 1996 р.) також вважало за потрібне наголосити на неприйнятності будь-яких вимог щодо територіальної, адміністративної або будь-якої іншої форми автономії, що базується за етнічним принципом, відкидала будь-які прояви етнічного сепаратизму [2, с. 83] і констатувала, що дійова охорона національних меншин може бути забезпеченою лише за умови послідовного визнання територіальної цілісності і недоторканості

державних кордонів [9, арк. 2].

Аналіз положень протоколів засідань двосторонніх міждержавних українсько-угорської та українсько-словацької Комісій з питань національних меншин, освіти і культури засвідчував, що обговорення штучних етнополітичних проблем, «автономізму», «сепаратизму» сторони намагалися уникати і не загострювати, дієва охорона національних меншин може бути забезпеченою лише за умови послідовного визнання територіальної цілісності і недоторканості державних кордонів. Комісії наголошували на неприйнятності будь-яких вимог щодо територіальної, адміністративної або будь-якої іншої форми автономії, що базується за етнічним принципом, і одночасно відкидали будь-які прояви етнічного сепаратизму, оскільки згадані прояви можуть дестабілізувати ситуацію у регіоні Центрально-Східної Європи.

Висновки. Таким чином, характерними особливостями трансформаційного етапу 1989–1991 рр. у Закарпатській області Української Радянської Соціалістичної Республіки було протистояння української національно-демократичної та комуністичної партноменклатурної еліт. Етнополітичний розвиток Закарпаття був відзначений проблемою політичного русинства, породженого ситуативними інтересами владної партійної номенклатури. В умовах незалежної української держави, вона зазнала значної трансформації. Завдяки провокаційній діяльності окремих лідерів русинського середовища ідея політичного русинства була дискредитована, а в кінці ХХ ст. етнополітичною проблемою краю залишалось протистояння українських та угорських громадських організацій.

З метою толерантного, виваженого, дипломатичного вирішення цих (подібних) поодиноких та інших комплексних питань, пов'язаних з безпековою ситуацією в середині української держави і довкола неї були покликані вирішувати Міждержавні українсько-угорська та українсько-словацька комісії з питань забезпечення прав національних меншин, освіти та культури, які почали стратегічно виступати гарантією етнополітичної стабільності та непорушності західного державного кордону України. Основними завданнями Комісій було сприяння створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для збереження й розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності словацької та угорської національних меншин в Україні та української національної меншини, відповідно, в Словацькій та Угорській республіках. Змішані комісії були і залишаються невід'ємним дисциплінуючим і динамізуючим елементом системи співробітництва між державами.

Фактор державної незалежності України, включаючи цілісність та недоторканість державних кордонів, поєднуючи цінності громадянського суспільства та забезпечення прав і свобод етнонаціональних меншин та одноплемінників за кордоном, повинен удосконалюватись у напрямку становлення української національної ідеї та ідентичності на Закарпатті, в Україні та в цивілізованому світі загалом.

Список використаних джерел:

1. Алмашій В. Створення та діяльність українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури (1990-ті роки). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С.В. Віднянський. Вип. 17. К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. С. 291–296.
2. Алмашій В. Передумови та початок діяльності Двосторонніх міждержавних українсько-словацької та українсько-угорської комісій з питань національних меншин, освіти і культури в першій половині 90-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія*. Вип. 20. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. С. 78–84.
3. Алмашій В. Друге засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури в системі міждержавного співробітництва між Україною і Словаччиною в 1995–1996 рр.: витоки і реалії. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: Збірник наукових праць* / [редкол.: В.С. Степанков (головн. ред.) та ін.]. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2010. С. 173–194.
4. Зан М.П. Етнічні процеси на Закарпатті (1989–2001 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук за спец. 07.00.05 – етнологія / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етимології ім. М.Т. Рильського НАН України. Київ, 2003. 22 с.
5. Інформація про діяльність Змішаної українсько-угорської Комісії з питань забезпечення прав національних меншин. *Diplomatický archiv MZV SR. Velvyslanectvo Slovenskej republiky v Kyjeve. Materialy ZU SR. Kyjev. Název vecnej skupiny: Analytické prognózy, koncepčné materialy. Písmový kód útvaru: ODNM; Registratúrna značka: 108–100; Rok 1997; Znak hodnoty a lehota uloženia*. S. 1–3.
6. Остапець Ю., Кухарчук О., Токар М. Суспільно-політичні процеси на Закарпатті (1991–2009 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія* / [Редакційна колегія:

- Андрущенко В., Бабкіна О., Варзар І., Вегеш М. (головний ред.) та інші]. Вип. 14. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». 2010. С. 215–226.
7. Протокол Першого засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури (8–9 лютого 1995 р., м. Київ). *Галузевий державний архів МЗС України. Фонд 2: Двосторонні договори і угоди*. Арк. 1–5.
 8. Duleba A. *Ukrajina a Slovensko. Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko*. Bratislava: Veda, 2000. 402 strán, 9 máp.
 9. Protokol 2. zasadnutia Dvojstrannej slovensko-ukrajinskej komisie pre otázky národnostných menšín, školstva a kultúry (Bratislava, 24. október 1996). *Diplomatický archiv Ministerstva zahraničných vecí SR. Fond MBZ SR, ARDO MZV SR, inv.č.: 288/75*. S. 1–4.

Роман ІВАНЦИК,
аспірант 4 р.н. спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

«НОВІ РЕГІОНИ» РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ТА ФАКТОРИ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ

Із весни 2014 року Російська Федерація (далі – РФ) розпочала активно втручатися в точки сили на своїй геополітичній периферії. Порушення територіальної цілісності та зазіхання на конституційний устрій України наразі є наріжним каменем Всеєвропейської геополітичної ситуації та фактором реформування міжнародних відносин Україна – ЄС, Росія – ЄС.

Станом на 30 вересня 2022 року до складу Російської Федерації було включено чотири нові «суб'єкти федерації»: Донецька народна республіка (далі – ДНР), Луганська народна республіка (далі – ЛНР), Запорізька область та Херсонська область (окуповані райони). Згідно Основного закону Російської Федерації список суб'єктів РФ є фіксованим і поповнюється через спеціальний Федеральний конституційний закон, що укладається після підписання взаємного договору між суб'єктом та урядом. Сам федеральний конституційний закон тільки вносить поправки в Конституцію, але превалює над звичайними «федеральними законами». Для вступу або формування суб'єктності має бути організована політична система, система органів влади, отримане імперативне рішення регіонального референдуму й згода обох палат парламенту РФ (верхньої на 3/4 й нижньої на 2/3), прийняття нової конституції та інші операції загальнодержавного рівня. Всі ці операції що передували законодавчим проектам Думи було проведено відповідно до логіки законів РФ. Схожа процедура була здійснена в більш «сприятливих» умовах в АР Крим в 2014 році [4, 11, 12].

Пакет із восьми Федеральних конституційних законів було прийнято 04 жовтня 2023, де чотири закони були законами про формування суб'єктності інша половина – про ратифікацію взаємних угод між центральним урядом та республіками й областями, відповідно. З точки зору легальності й легітимності в межах РФ прийняті міри з максимального поширення даної події в ЗМІ. Перехідний період до повної інтеграції суб'єктів федерації відповідно до прийнятих урядом РФ законів й ратифікованих договорів зі суб'єктами, згідно розрахунків російських урядовців, закінчиться 01 січня 2026 року.

Відповідно до цих законів та конституції РФ, яку відтоді визнано на окупованих територіях, робота вищих органів влади здійснюється в напрямках опублікованих і висвітлених офіційними засобами інформації [3, 5, 6, 11, 12]:

1. *Соціальна політика та міграційний контроль*: паспортизація населення, або видання посвідки про місце проживання тим, хто «відмовиться від громадянства» в місячний термін. Видані раніше документи органами влади України про трудовий стаж, освіту, пенсії, соціальну та медичну допомогу будуть визнані владою РФ, а що найголовніше – новою бюрократією. Відбувалася вільна реєстрація українських документів про права на нерухомість (якщо така нерухомість залишилася) до 1 січня 2023 року.

2. *Внутрішня економічна інтеграція*: до 31 грудня 2022 року завершено процес переходу з гривні на рубль для поглиблення економічної інтеграції населення. В першу чергу дану інтеграцію, в цілому, підтримують фермери та агрофірми, яким конче потрібно збувати продукцію. Дана група населення

формуватиме, на нашу думку, регіональні групи впливу для забезпечення власних потреб, що буде виразом проактивності й політичної участі.

3. *Політичне представництво*: до 1 червня 2023 року в нових республіках та областях створювалися територіальні органи федеральних органів виконавчої влади. А протягом шести місяців належить утворити міські та муніципальні округи в регіонах та визначити межі муніципальних утворень. Органи представницької та законодавчої влади будуть обрані за рік – у другу неділю вересня, а до цього продовжать роботу чинні. При цьому глави регіонів будуть призначені президентом Росії протягом 10 днів після завершення офіційних юридичних процедур зі схвалення і ратифікації всіх законів. До Ради Федерації (верхня палата парламенту) делеговано по два сенатори. В умовах деокупації Україною – Херсонська та Запорізька області делегували лише по одному.

Для невизнаних республік «ДНР» та «ЛНР» це також нова політика інтеграції, адже їх існування до 22 лютого 2022 року було просто нелегальним навіть з точки зору законів РФ.

Існування самозваних республік «ЛНР» та «ДНР» під егідою РФ має своє специфічне забарвлення автономії. Незалежними ці утворення назвати можна було з дуже грубим допущенням, як сильно б не відстоювали свій суверенітет їх лідери. Тіснота відносин між ЛНР/ДНР та РФ ніколи не передбачала якої-небудь незалежності в прийнятті рішень, окрім хіба що: внутрішньополітичної боротьби у вигляді усобиць та обстрілів суміжних, підконтрольних Україні районів. Порівняно з окупованими областями Таврії, все управлінське виконавче начиння «сепаратистів» будувалося з нуля для того, щоб співпадати з умовами для інтеграції [4, 11].

Фактори політичної пропаганди на окупованих територіях

Історична реальність існування та господарювання місцевого населення окупованих територій Півдня та Сходу України, їх культурно-історичних маркерів, ідеологічних прерогатив зумовлена експансією політичних систем минулого (Російської імперії, СРСР). Офіційна пропаганда РФ апелює в першу чергу до колоніальних досягнень царизму, що викликано загальною тенденцією замовчувати про історичне минуле СРСР, або згадувати його тільки за нагоди (День перемоги, тощо). В цьому виражені заклики до історичної пам'яті про «Новоросію» та наповнення бібліотек і шкіл книгами й підручниками, що відображають сучасне офіційне бачення влади РФ на історію та мовне питання. Хоча, не зважаючи на політику єднання у РФ виникла необхідність до формування органів уповноважених (комісій, комітетів) з міжнародних відносин [1, 2, 8, 10].

Особливості політичного простору Східної України та популярність специфічної сторони політичних координат України дозволяють Росії реалізовувати будь-яких політичних лідерів, а через них політичні рішення «Центру» з одного боку. З іншого – регіональні еліти виховані в дусі атомізованої політичної боротьби, що межує з організованою злочинністю. Це вимагає більш ретельного втручання в політичне життя ватажків, лідерів громадської думки, місцевого бізнесу та ін. Договори, що апелюють до незалежності й суверенітету республік в реальності існують для різноманітних псевдо-лазівок в міжнародному праві, котре за 2022 рік значно просіло в авторитеті.

Також, дані регіони офіційно включені в склад Російської Федерації в територіальних межах визначених Конституцією та законами України. Виникає парадоксальний випадок, коли згідно законів Російської Федерації тепер їх територія є окупованою Україною по правому берегу Дніпра. Й слід наголосити на тому що з часом дана думка почне легітимізуватися серед населення шляхом цілеспрямованої пропаганди.

Особливістю для Херсонської й Запорізької областей є залежність від води що надходить від Каховського водосховища. Військові дії спричинили один з найдієвіших факторів політичної пропаганди серед місцевих жителів Таврії та Криму – питання забезпечення прісною водою. Дану «тему» для медіа-боротьби обидві сторони застосовують як засіб покладання провини один на одного або підняття проблеми міжнародного статусу техногенної катастрофи. Але разом з тим Російські медіа та встановлена окупаційна влада знаходять в цій катастрофі, цілком логічно, спосіб легітимізувати власну присутність та суверенність [7, 9].

Висновки. Таким чином, на законодавчому рівні Російська Федерація «успішно» провела процес юридичної «законної» інтеграції окупованих територій Херсонщини, Запоріжжя, Донеччини та Луганщини. Дані територіальні завоювання закріплено ратифікованими договорами та, відповідно до адміністративно-територіального устрою Росії, визнано всіма суб'єктами Федерації й закріплено в Конституції відповідними федеральними конституційними законами.

На фоні подій окупації в цифровому середовищі сформовано й наповнено даними про відновлення роботи місцевих адміністрацій й рад офіційні сайти урядів окупованих територій, сайти вищих органів влади РФ. На основі поширюваних офіційних медіа елементів можна з упевненістю сказати, що ведеться цілеспрямована кампанія з повної інформаційної інтеграції в нову політичну систему та централізовано сповіщення населення щодо наперед визначених тем та точок зору.

Незважаючи на те, що в ході військових дій значні території були звільнені Збройними силами України, вималювалася чітка географічна межа між Україною та Росією, зафіксована по річці Дніпро. Дану географічну перешкоду слід враховувати при розгляді подальшого розвитку політичних та соціально-економічних відносин України та Росії в Північному Причорномор'ї. Також важливо надалі фіксувати особливості та процеси що розгортаються на окупованих територіях України й розглядати їх в науковому ключі, не кажучи вже про інформаційний фон та необхідність підігрівання інтересу населення за межами окупованих територій та міжнародної спільноти до долі українців.

Список використаних джерел:

1. Вячеслав Володин: Парламентская библиотека ГД передаст книги в библиотеки новых регионов России. *ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДУМА ФЕДЕРАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <http://duma.gov.ru/news/57989/>
2. Геннадий Семигин: в законодательных органах власти четырех новых субъектов страны должны появиться комитеты и комиссии по вопросам межнациональных отношений. *ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДУМА ФЕДЕРАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*. Дата оновлення: 29.09.2023. URL: <http://duma.gov.ru/news/57958/>
3. Донецкая народная республика. *Официальный сайт*. Дата оновлення: 09.10.2023. URL: <https://xn--80ahqgjaddr.xn--p1ai/>
4. Новый текст Конституции РФ с поправками 2022. *ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДУМА ФЕДЕРАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*. Дата оновлення: 06.10.2022. URL: <http://duma.gov.ru/news/55446/>
5. Официальный сайт Администрации Запорожской области. Дата оновлення: 09.10.2023. URL: <https://zapgov.ru/>
6. Официальный сайт Администрации Херсонской области. Дата оновлення: 09.10.2023. URL: <https://khogov.ru/>
7. Підрив Каховської ГЕС: наслідки руйнування греблі, евакуація, загрози. *Радіо Свобода*. Дата оновлення: 06.06.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pidryv-kakhovska-hes-evakuatsiya-zahroza-zaes/32446581.html>
8. Президент подписал закон о праздновании 30 сентября Дня воссоединения новых регионов с Россией. *ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДУМА ФЕДЕРАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*. Дата оновлення: 28.09.2023. URL: <http://duma.gov.ru/news/57939/>
9. Разрушение плотины Каховской ГЭС и затопление территорий. Главное. *РБК*. Дата оновлення: 10.06.2023. URL: <https://www.rbc.ru/politics/10/06/2023/647eb2739a794709a1153cd1>
10. Регионы-шефы помогают ЛНР. Хроника 9 октября. *Луганский информационный центр*. Дата оновлення: 09.10.2023. URL: <https://lug-info.com/news/regiony-shefy-pomogayut-lnr-hronika-9-oktyabrya>
11. Федеральный конституционный закон от 04.10.2022 № 6-ФКЗ "О принятии в Российскую Федерацию Луганской Народной Республики и образовании в составе Российской Федерации нового субъекта – Луганской Народной Республики". *ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДУМА ФЕДЕРАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*. Дата оновлення: 05.10.2022. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202210050006>
12. Федеральный конституционный закон от 04.10.2022 № 8-ФКЗ "О принятии в Российскую Федерацию Херсонской области и образовании в составе Российской Федерации нового субъекта - Херсонской области". *ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДУМА ФЕДЕРАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*. Дата оновлення: 05.10.2022. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202210050008>

Ігор ВЕГЕШ,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

КОНЦЕПТ ПРОАКТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Концепт проактивної толерантності, будучи продуктом співпраці німецьких (Мюнхенський університет Людвіга Максиміліана) та українських (Ужгородський національний університет) науковців, мав на меті опрацювати смисли толерантності крізь призму християнської етики, а також в контексті

російсько-українського протистояння. Концепт було оприлюднено під назвою «Проактивна толерантність як шлях до миру» в 2019-му році, тобто в реаліях ще так званої «гібридної» війни.

Звичайно, нинішній контекст різуче відрізняється від тодішнього, що актуалізує питання про придатність даного концепту в реаліях повномасштабного російського вторгнення. Питання може бути поставлене навіть гостріше – наскільки актуальним може бути взагалі дискурс толерантності, тобто дискурс ненасильства в Україні на сучасному етапі, адже війна сама по собі є апофеозом насильства та деструкції.

Війні властива специфічна форма взаємодії, в межах якої насильство є інструментом досягнення цілей. Ідея толерантності, що повсякчас транслює миролюбність та повагу до різноманіття, за таких обставин може бути потрактована як прояв слабкості, або ж як відволікання на щось несуттєве порівняно з екзистенційними загрозами, що постали перед нинішніми поколіннями українців. Втім, подібне трактування є досить обмеженим, адже не враховує величезного потенціалу толерантності в контексті забезпечення єдності суспільства, що в умовах протистояння агресії набуває крайньої необхідності. Якраз толерантність сприяє налагодженню комунікації між різними соціальними групами, пошуку найбільш прийнятних варіантів для їхнього співіснування, а також віднайденню спільних цілей, що стимулюватимуть їхню подальшу співпрацю. Таким чином, толерантність не послаблює, а навпаки – посилює згуртованість суспільства, позитивно впливає на обороноздатність країни.

Звичайно, є речі в концепті проактивної толерантності, які потребують переосмислення, зокрема теза про порозуміння із носіями та поборниками російської культури в українському суспільстві. Ревізіонізм в цьому питанні впливає із потреби в ретельнішому дослідженні та подальшому врахуванні фактору колонізації, адже, як показують численні історичні студії, російська культура в Україні прищеплювалася разом з російськими імперськими нарративами та з одночасним витісненням української культури. Тобто, наше розуміння культурного плюралізму повинно бути доповнене також знанням про культуру як інструмент загарбницької політики та окупації. Як зазначав американський дослідник Е. Саїд, «ми повинні критично оцінити ностальгію за імперією та злість і обурення, які вона викликає в тих, над ким панувала, уважно поглянути і скласти цілісне уявлення про культуру, що підживлювала почуття, думки і передусім уяву імперії» [2, с. 48].

В той же час, у ключових положеннях концепт проактивної толерантності не потребує жодних змін. До прикладу, в ньому чітко зафіксовані межі толерантності, що унеможливує толерування агресора чи якісь поступки йому: «У цьому сенсі концепція толерантності для України має підкреслювати межі толерантності: право не повинно поступатися несправедливості. Ворожа агресія, яка загрожує територіальній та політичній цілісності держави, не є терпимою і її слід називати несправедливістю і засуджувати як таку» [1, с. 24].

Також актуальним для України залишається присутнє в концепті акцентування на зв'язку між практикою толерантності та розвитком громадянської культури. Зокрема, з цього приводу у тексті документу зазначено: «Толерантність потребує передусім громадянської сміливості у поєднанні з верховенством закону та свободою, а також модернізованої адміністрації, яка дозволяє, на довершення до всього, встановити процес діалогу між державою та громадянами» [1, с. 24]. Навіть в умовах повномасштабної війни, коли централізація є вимогою військового стану, комунікація між державною владою та громадянським суспільством стимулює співучасть та спільну відповідальність за справи в країні.

Крім того, толерантність є посилюючим елементом демократії, адже сприяє розвитку плюралізму, громадянської культури, формуванню простору полілогу. Це, до речі, також є одним із вимірів російсько-української війни. Адже це не лише війна між двома державами, це також війна між двома різними варіантами цивілізаційного розвитку, між двома різними типами політичної культури – між демократичною та недемократичною (чи радше – антидемократичною), між двома різними культурами саморепрезентації (толерантність, демократизм – з одного боку, та насильство й імперськість – з іншого), це також війна за можливість для суспільства впливати на процес прийняття політичних рішень. В даному контексті проактивна толерантність виступає не в якості послаблюючого чинника, а навпаки – вона лише посилює культуру громадянської участі та підвищує ефективність функціонування демократичних інститутів.

Таким чином, засаднича ідея концепту проактивної толерантності залишається абсолютно незмінною – майбутнє України буде залежати від тих ціннісних орієнтирів, які вона для себе обере. Важливо докладати зусиль для того, щоб ці орієнтири були пов'язані з культурою, в якій демократизм,

громадянська участь та повага до «іншого» є нормами, з яких зіткана тканина буденності. Немає жодних сумнівів у тому, що Україна цей вибір зробила. Тепер цей вибір потрібно відстоювати зі зброєю в руках у протистоянні з агресором та окупантом. І тут, на жаль, Україна вибору не має.

Список використаних джерел:

1. Проактивна толерантність як шлях до миру. Християнське соціально-етичне визначення толерантності як концептуальної основи проекту «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України»; [Автори: Маркус Фогт, Рольф Гусманн, з доповненнями Михайла Фетька, Фелікса Гесра, Іво Франкрайтера, Ігоря Вегеша, Маріанни Колодій та Олександра Бокотєя]. Ужгород: ФОП Наумченко Н.В., 2019. 26 с.
2. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Перекл. з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал, за участі Н. Г'язалі, Т. Марценюк; наук. ред. В. Чернецький, Т. Цимбал; ред. Я. Цимбал. К.: Критика, 2007. 608 с.

Олександр МУШИНКА,

Ph.D, культурний антрополог,

Пряшівський університет у Пряшеві (Словацька Республіка)

РОМСЬКА ТЕМА В СЛОВАЧЧИНІ У КОНТЕКСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ

У суботу, 30 вересня 2023 року, пройшли у Словаччині вже дев'яті вибори до словацького парламенту (Národná rada slovenskej republiky). В контексті ромської теми, вони були не менш цікавими ніж попередні вибори, однак все ж таки мали свої певні специфічні характеристики.

Щоб краще порозуміти ромську тему в контексті парламентських виборів у Словаччині необхідний короткий історичний екскурс. Зокрема, в часи комуністичної диктатури до року 1989 роми⁷⁴ у Чехословаччині (складовою частиною якої була і сучасна Словацька Республіка) не були визнані як самостійна національність або національна меншина. Відтак офіційно їх трактували тільки як соціальну групу, яка, покращивши свій соціальний статут, асимілюється зі пересічними громадянами держави. Офіційно їх називали *громадяни циганського походження* (občania cigánskeho pôvodu).

Тільки після революційних подій у 1989 року, центральна федеральна і республіканські уряди визнали ромів, як самостійну національну меншину. Це відбулося на основі постанови Уряду Словаччини № 153 із 9 квітня 1991 року під назвою *Основи державної політики до ромів* (Jurová 1999). В цьому, до певної міри оптимістичному та, навіть, ейфорійному матеріалі, словацький уряд декларував три основні принципи по відношенні до ромів: 1) рівноправність ромів з іншими національними меншинами; 2) принцип рівного доступу у соціальній, культурній та освітній сферах; 3) скасування центрального управління вирішенням проблем ромів, створеного за часів попереднього режиму. Правдоподібно, що найкраще цей оптимістично-ейфорійний принцип описав у своїй заяві тодішній голова уряду Словаччини Ян Чарногурський⁷⁵ «в нашому суспільстві циганська проблема більше не існує, вона була вирішена шляхом надання статусу національності ромським громадянам» (ж. Národná obroda, 1991).

Водночас представники ромської національності в тому часі вже були членами парламентів. На основні перші пореволюційних виборів, які пройшли 8–9 червня 1990 були до Федерального парламенту Чехословаччини (Federálne zhromaždenie) обрані Гейза Адам із Кошиць, який кандидував у рамках політичного руху «Громадянський форум» (Občianske forum) та Вінцент Данігел і Карол Семан із Братислави як безпартійні. До Словацького парламенту (Slovenská národná rada) в рамках цих виборів була на кандидатурі політичного руху «Громадяни проти насилля» (Verejnosť proti násiliu) обрана Анна Коптова з Кошиць. Це на довгий час були єдині представники ромів у парламенті Словаччини. В наступних парламентних виборах хоч і кандидувало немало ромів, однак нікому не вдалося набрати достатню кількість голосів, щоб потрапити до парламенту.⁷⁶

Ситуація докорінно змінилася аж у рамках парламентських виборів 2012 року, коли перший раз в

⁷⁴ У тодішній термінології вказані як *цигани*.

⁷⁵ Адвокат Ян Чарногурський, бувший дисидент і політик. Після революції 1989 став одним із чільних представників словацької політичної сцени як представник Християнської демократичної партії (Kresťanskodemokratické hnutie). Член так званого Міжнародного дискусійного клубу «Валдай», в останніх роках став дуже сильним прихильником проросійських поглядів у Словаччині.

⁷⁶ Ближче див. напр.: Vašečka 2002 або ed. Vašečka 2002.

новітній історії самостійної Словаччини (тобто з 1993 року) був обраний до Словацького парламенту ром Петер Поллак із міста Левоча. Він балотувався як кандидат політичного руху «Звичайні люди та незалежні особистості» (OLANO – Obučajní ľudia a nezávislé osobnosti). На виборах 2012 року з цього політичного руху було обрано 16 кандидатів у 150-членний парламент Словацької Республіки. Петер Поллак кандидував із п'ятої позиції й у парламент потрапив на кінець з позиції 12.⁷⁷ Це був у словацькому контексті переломний момент, який відповідно й був презентований у державних засобах масової комунікації.

На жаль, ситуація із 2012 року не повторилася. У 2016 році наперекір факту, що в кандидатських списках політичних партій, які мали реальний шанс бути обрані до парламенту було як мінімум 9 кандидатів, жоден із них не був обраний.⁷⁸

Зауважимо, що перед парламентськими виборами 2020 року пройшли за рік до цього в Словаччині відбулися чергові вибори од Європейського парламенту, до якого був знову неочікувано обраний той же самий Петер Поллак, який був у Словацькому парламенті в 2012–2016 роках, і який не пройшов під час виборів у 2016 році⁷⁹.

Парламентські вибори у 2020 році принесли знову велику несподіванку. В тому році знову кандидувало більш як 10 ромських кандидатів. Відтак до парламенту були обрані троє кандидатів. Ними стали Петер Поллак молодший, Ян Герак і Ярміла Ваньова. Всі вони кандидували від того ж політичного руху «Звичайні люди та незалежні особистості». Несподіванка була тому, що політичний рух довгий час мав приблизно 10 % передвиборчих симпатій словацького електорату, що означало успішне обрання біля 15–20 кандидатів. Зрештою абсолютно неочікувано цей політичний рух став у виборах найуспішнішим й отримав більш як 25 % голосів виборців, що дозволило йому вистави до парламенту Словаччини аж 53 кандидатів.⁸⁰ Таким чином, до парламенту були обрані вже згадувані ромські кандидати Петер Поллак молодший (№ 37 у списку), Ян Герак (№ 38) та Ярміла Ваньова (№ 42).

На останніх парламентських виборах 2023 року ситуація щодо ромської теми докорінно змінилася. Суто з технічного погляду ці вибори були дострокові. Їхній термін був встановлений на 30 вересня 2023 року. Загалом треба сказати, що в цих виборах фактично ромська тема майже не була представлена. Домінантною темою цих виборів була тема діаметрально різного бачення майбутнього Словаччини, яку можна дуже стисло описати як різницю між прогресивно-ліберальними поглядами, з одного боку, та консервативно-радикальними поглядами, з другого боку. Тобто, чи Словацька Республіка буде модерною державою західноєвропейського типу, чи постсоціалістичною централізованою державою з певними ознаками *неототалітаризму*, подібно до сучасної Угорщини або Польщі. В передвиборчій кампанії дуже сильно резонувала тема війни в Україні, тема корупції тощо. Як вже це стало майже традицією в останніх декадах, виборча компанія була сильно популістична.

У рамках словацьких парламентських виборів 2023 року кандидувало всього 25 політичних суб'єктів, між якими була тільки одна політична партія, яка декларувала себе як ромська політична партія. Йдеться про партію «ПРИНЦИП» (PRINCÍP). Ця політична партія є тільки маленькою регіональною партією із Східної Словаччини, яка не має жодного реального політичного впливу. У цих виборах вона зайняла тільки 21-ше місце, отримавши тільки 1 817 голосів (0,06 %) (Vol'by 2023).

Майже жодна з сильних (в сенсі таких, які мали реальний шанс потрапити до парламенту Словацької республіки – О.М.) політичних партій ромську тему в головній політичній кампанії не виставляла. Єдиним винятком були радикальні, праві партії «Республіка» та «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина» (Republika a Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko), які мали на своїх білбордах антиромські гасла. Проти цього ще напередодні виборів виступив Уповноважений уряду Словацької Республіки у справах ромів Ян Геро (TASR 2023).

Водночас мінімум дві політичні партії публічно презентували, що в їхніх списках є також ромські

⁷⁷ Тут потрібно зазначити, що вибори до парламенту Словацької Республіки проводяться на основі пропорційної виборчої системи. Тобто обираються не конкретні особи, а політичні партії або блоки партій/рухи. Під час виборів можна змінити порядок окремих кандидатів зі списку кандидатів політичної партії або руху так, щоб максимально чотирьом із них віддати так званий преференційний голос (preferenčný hlas). Коли політична партія або блок/рух набере достатню кількість голосів і отримає місця у парламенті, тоді до парламенту входять кандидати на основі зміненого порядку в списку кандидатів.

⁷⁸ Ближче див. напр.: Čonka 2016 або Sudor 2016.

⁷⁹ У парламентських виборах 2016 року Петер Поллак кандидував із позиції 142 зі списку кандидатів. Однак після зараховування так званих преференційних голосів він опинився аж на 146-му місці.

⁸⁰ Ближче див. напр.: гасло на сайті Wikipedia – Vol'by do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2020.

кандидати. З них аж шестеро були обрані до Парламенту Словацької республіки. В кандидатському списку ліберальної партії **Прогресивна Словаччина** (Progresívne Slovensko) на 10-му місці була юристка **Ірена Бігарі**, яка після зарахування преференційних голосів (загалом їх отримала 37 849) просунулася на 7 місце, а на 12-му місці була шкільна менеджерка **Інгрід Коссова**, яка отримавши 21 040 преференційних голосів, залишилася на тому самому місці.

Вже декілька раз згадуваний політичний рух **«Звичайні люди та незалежні особистості»**⁸¹ мав у своєму списку четверо ромських кандидатів у рамках об'єднання «Пачівале рома». Всі вони були обрані депутатами парламенту Словацької Республіки. На 18-му місці загального спуску кандидатів був дотеперішній депутат парламенту **Петер Поллак молодший**. Він отримав загалом 53 005 преференційних голосів і просунувся на 3-тє місце. На 54-му місці був спортсмен (чемпіон Європи з боксу – О.М.) **Віліям Танко**, який отримав 20 626 преференційних голосів і таким чином посунувся на 10-тє місце. Третім був працівник у соціальній сфері **Лукаш Бужо**, який мав 58-е місце, однак після того як отримав 21 781 преференційних голосів просунувся на 8-е місце. Останньою була соціальний педагог **Анежка Шкопова**, яка мала на початку аж 131-тє місце, однак після отримання 12 233 преференційних голосів, вона просунулася на 12-тє місце.

Таким чином, в сучасному 150-членному парламенті Словацької Республіки будуть працювати 6 ромів. Це – історично найбільше число представників ромської етнічної громади країни.

Після виборів, коли були вже опубліковані результати, коментатори, політологи та ін., побачили, що вищезгадувані четверо ромських кандидатів з руху «Звичайні люди та незалежні особистості» отримало ніким неочікувані 107 645 преференційних голосів. Рух загалом отримав 264 137 голосів (8,89 %) і таким чином досягнув потрібні мінімальні 7 % голосів, увійшовши до парламенту й отримавши 16 мусць. Цей неочікуваний результат відразу став потужною темою післявиборчих коментарів та аналізу (див. напр.: Gdovinová 2023, Mihalková 2023, Pavlíková 2023 тощо). Всі коментарі опиралися на той факт, що найбільше преференційних голосів ромські кандидати отримали у так званих «ромських виборчих дільницях», тобто в селах, в яких живе багато ромів. Нижче наведені таблиці цей факт підтверджують, однак коментатори спочатку не пояснювали це як результат виборчої корупції або як результат виборчого обману. Втім досить швидко виявився факт, що об'єднання «Пачівале рома» дуже активно проводило передвиборчу компанію якраз у ромських селах, головним чином там, де живе значна кількість ромів. Як підкреслив лідер цього об'єднання Петер Поллак молодший, під час виборчої кампанії (яка до речі проходила у дуже невідгданний час літніх канікул – О.М.) вони обійшли 104 міст і сіл, де проживають роми (Gdovinová 2023).

Соціальний антрополог із Словацької академії наук Томаш Грустіч, який, зокрема, вже довго досліджує політичну діяльність ромів Словаччини підкреслив, що такий результат спричинений і тим, що «Пачівале рома» крім класичних форм передвиборчої компанії орієнтувалися на вузький контакт із ромськими виборцями. Крім іншого, також і через соціальні мережі, які між ромами дуже популярні. Кампанію дуже часто проводили ромською мовою. (Gdovinová 2023). До того ж в останній час виростає й починає бути активною нова генерація ромського середнього класу, яка вже не вкладається в стереотипний образ *«бідного, неосвіченого та затоптаного в брудний ромський табір рома»*⁸². Сучасний ромський середній клас вже в переважній більшості живе в достойних помешканнях, має стандартне працевлаштування, освіту, досвід із закордоння і більше інтегрується до словацького суспільства. Для такого виборця, соціальні теми, які в минулих роках виставляв і реалізував якраз лідер руху «Звичайні люди та незалежні особистості» Ігор Матович мають позитивний відгомін.

З другого боку, передвиборча кампанія інших політичних партій або ці теми і дії попереднього

⁸¹ У парламентських виборах 2023 року політичний рух «Звичайні люди та незалежні особистості» кандидував як коаліція трьох політичних суб'єктів під загальною назвою *ОЛЯНО та друзі* (OLANO A PRIATELIA). Першим став політичний рух «Звичайні люди та незалежні особистості», який юридично виступав як одна самостійна юридична особа, однак він об'єднував наступні «фракції» або внутрішні об'єднання: «Звичайні люди» (OBYČAJNÍ LUDIA (OLANO)), незалежні кандидати (NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI (NEKA)), колишню партію «Нова» (NOVA), об'єднання «Вільні та відповідальні» (SLOBODNÍ A ZODPOVEDNÍ), «Пачівале Рома» (PAČIVALE ROMA) та «Угорські серця» (MAGYAR SZÍVEK); другою партією стала «Християнська унія» (Kresťanská únia); третя партія – «За людей» (ZA LUDÍ). На основі Закону про вибори до парламенту Словацької Республіки до законодавчого органу можуть пройти політичні суб'єкти, які отримують мінімум 5 % всіх голосів, але коли це коаліція 2-х або 3-х політичних суб'єктів, то вона повинна отримати мінімум 7 % усіх голосів виборців. У випадку, коли коаліція має 4-х і більше суб'єктів, вона повинна отримати як мінімум 10 % всіх голосів словацького електорату.

⁸² Цитата автора.

уряду взагалі проігнорувала або критикувала (наприклад, партія «Прогресивна Словаччина») або кокетувала з крайніми правими та екстремістськими поглядами, які мають в ромському середовищі дуже поганий відгомін. До прикладу, риторика лідера партії «Курс – соціальна демократія» («SMER – SD») і колишнього прем'єр-міністра Словаччини Роберта Фіца була дуже близькою до риторики крайньоправих партій (наприклад, партії «Республіка» або «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина»).

Щоб краще зрозуміти результат, який досягли кандидати об'єднання «Пачівале рома», нижче даємо три таблиці. В них представимо кількість голосів (в абсолютних числах і процентах), які отримала коаліція політичних суб'єктів під скороченою назвою «Звичайні люди та незалежні особистості/ОЛЯНО та друзі» (OL'ANO A PRIATELIA) у 20-ти містах і селах, у яких за даними останнього дослідження «Атласу ромських поселень Словаччини» з 2019 року роми представляють найбільшу відсоткову частку з загальної кількості громадян (таблиця № 1); у 20-ти містах і селах, у яких живе найбільша кількість ромів (таблиця № 2) та у 20-ти містах і селах, в яких живе найбільша кількість ромів, де роми представляють більшість з усіх жителів окремого міста або села (таблиця № 3).

Табл. 1

Кількість голосів для коаліції ОЛЯНО та друзі (OL'ANO A PRIATELIA)
в перших 20 містах і селах із найбільшою часткою ромів із всіх громадян.

№	Назва міста або села	Район/okres	Область/край	Кількість ромів		Кількість отриманих голосів	Частка дійсних голосів у %
1	Luník IX	Košice	Košický	6907	100%	487	91,02
2	Lomnička	Stará Ľubovňa	Prešovský	3021	100%	579	92,05
3	Blatné Remety	Sobrance	Košický	688	99%	54	25,23
4	Sútor	Rimavská Sobota	Banskobystrický	562	99%	4	1,68
5	Jurské	Kežmarok	Prešovský	1006	98%	385	91,66
6	Kecеровce	Košice-okolie	Košický	3500	98%	1 184	86,36
7	Petrová	Bardejov	Prešovský	886	97%	162	62,54
8	Čakov	Rimavská Sobota	Banskobystrický	318	96%	11	11,22
9	Barca	Rimavská Sobota	Banskobystrický	548	96%	209	9,94
10	Šivetice	Revúca	Banskobystrický	349	96%	38	26,57
11	Radnovce	Rimavská Sobota	Banskobystrický	921	95%	39	15,05
12	Kesovce	Rimavská Sobota	Banskobystrický	228	95%	8	17,39
13	Stráne pod Tatrami	Kežmarok	Prešovský	1907	95%	688	84,21
14	Vtáčkovce	Košice-okolie	Košický	1086	93%	328	77,72
15	Nitra nad Ipľom	Lučenec	Banskobystrický	339	92%	51	54,83
16	Trenč	Lučenec	Banskobystrický	519	92%	38	39,17
17	Drňa	Rimavská Sobota	Banskobystrický	131	90%	9	15,25
18	Sása (RA)	Revúca	Banskobystrický	182	90%	43	8,97
19	Kaloša	Rimavská Sobota	Banskobystrický	739	90%	186	69,66
20	Chminianske Jakubovany	Prešov	Prešovský	2368	90%	536	73,52

Табл. 2

Кількість голосів для коаліції ОЛЯНО та друзі (OL'ANO A PRIATELIA)
в перших 20 містах і селах із найбільшою кількістю ромів із загального числа громадян.

№	Назва міста або села	Район/okres	Область/край	Кількість ромів		Кількість отриманих голосів	Частка дійсних голосів у %
1	Luník IX	Košice	Košický	6907	100%	487	91,02
2	Trebišov	Trebišov	Košický	6685	28%	1 143	11,55
3	Jarovnice	Sabinov	Prešovský	6042	88%	2 310	86,22
4	Petržalka	Bratislava	Bratislavský	5150	5%	3 846	5,96
5	Rimavská Sobota	Rimavská Sobota	Banskobystrický	4040	18%	848	8,75
6	Fíľakovo	Lučenec	Banskobystrický	3536	35%	412	12,39
7	Kecеровce	Košice-okolie	Košický	3500	98%	1 184	86,36
8	Levoča	Levoča	Prešovský	3483	24%	1 019	15,79
9	Prešov	Prešov	Prešovský	3434	4%	3 693	8,58
10	Lučenec	Lučenec	Banskobystrický	3371	12%	1 009	8,43

МАТЕРІАЛИ VIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції

11	Pavlovce nad Uhom	Michalovce	Košický	3339	72%	485	44,25
12	Lomnička	Stará Ľubovňa	Prešovský	3021	100%	579	92,05
13	Zvolen	Zvolen	Banskobystrický	2997	7%	1 357	6,29
14	Markušovce	Spišská Nová Ves	Košický	2921	65%	417	32,80
15	Bystrany	Spišská Nová Ves	Košický	2900	80%	486	66,94
16	Smižany	Spišská Nová Ves	Košický	2898	32%	827	20,26
17	Rudňany	Spišská Nová Ves	Košický	2743	60%	776	50,32
18	Martin	Martin	Žilinský	2728	5%	1 998	6,87
19	Bardejov	Bardejov	Prešovský	2532	8%	1 726	11,06
20	Richnava	Gelnica	Košický	2498	81%	613	63,32

Табл. 3.

Кількість голосів для коаліції ОЛЯНО та друзі (OLANO A PRIATELIA) в перших 20 містах і селах із найбільшою кількістю ромів із загального числа громадян в яких вони представляють більшість.

№	Назва міста або села	Район/okres	Область/краj	Кількість ромів		Кількість отриманих голосів	Частка дійсних голосів у %
1	Luník IX	Košice	Košický	6907	100%	487	91,02
2	Jarovnice	Sabinov	Prešovský	6042	88%	2 310	86,22
3	Kecerovce	Košice-okolie	Košický	3500	98%	1 184	86,36
4	Pavlovce nad Uhom	Michalovce	Košický	3339	72%	485	44,25
5	Lomnička	Stará Ľubovňa	Prešovský	3021	100%	579	92,05
6	Markušovce	Spišská Nová Ves	Košický	2921	65%	417	32,80
7	Bystrany	Spišská Nová Ves	Košický	2900	80%	486	66,94
8	Rudňany	Spišská Nová Ves	Košický	2743	60%	776	50,32
9	Richnava	Gelnica	Košický	2498	81%	613	63,32
10	Veľká Ľomnica	Kežmarok	Prešovský	2448	50%	805	37,33
11	Chminianske Jakobovany	Prešov	Prešovský	2368	90%	536	73,52
12	Zlaté Klasy	Dunajská Streda	Trnavský	2363	63%	545	40,31
13	Rakúsy	Kežmarok	Prešovský	2344	76%	983	76,67
14	Veľká Ľda	Košice-okolie	Košický	2142	57%	508	42,12
15	Nálepkovo	Gelnica	Košický	2102	60%	460	41,97
16	Žehra	Spišská Nová Ves	Košický	2038	81%	387	70,36
17	Jasov	Košice-okolie	Košický	1960	56%	491	41,85
18	Stráne pod Tatrami	Kežmarok	Prešovský	1907	95%	688	84,21
19	Ostrovany	Sabinov	Prešovský	1856	84%	615	66,27
20	Zborov	Bardejov	Prešovský	1796	52%	466	35,79

Список використаних джерел:

- VASEČKA Michal, Martina JURÁSKOVÁ, Elena KRIGLEROVÁ, Peter PULIŠ a Jana RYBOVÁ. *Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*. 1. vydání. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, 2002. 168 s. Štúdie a názory.
- Ed. VASEČKA Michal *Čaćipen pal o Roma : súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, 2002. 911 s.
- Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2020. Ін. Вікіпедія. Електронний доступ: https://sk.wikipedia.org/wiki/Vo%C4%BEby_do_N%C3%A1rodnej_rady_Slovenskej_republiky_v_roku_2020 (дата звернення: 20.10.2023).
- GDOVINOVÁ Denisa, Dušan KAROLYI. Úspech OLANO v osadách nie je len o päťsto eurách. Rómom za Matoviča rástli výplaty a volili aj proti rasistickým rečiam Fica. DenníkN, Bratislava, 3.10.2023. Електронний доступ: <https://dennikn.sk/3604601/uspech-olano-v-osadach-nie-je-len-o-patsto-eurach-romom-za-matovica-rastli-vyplaty-a-volili-aj-proti-rasistickym-reciam-fica/> (дата звернення: 20.10.2023).
- Дневник *Národná obroda*, із 10. квітня 1991. Цитата із Jurova 1999.
- MIHALKOVÁ Henrieta, Patrik FOTTA, Eva ŠTENCLOVÁ. Kampaň či 500 eur? Úspech Matoviča v osadách rieši NAKA, politológ hovorí o volebnej anomálii. Denník Pravda, Bratislava, 4.10.2023. Електронний доступ: <https://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2023/clanok/683753-igor-matovic-peter-pollak-mladsi-olano-romske-osady-ucast-vysledky-volby-2023/> (дата звернення: 20.10.2023).

7. PAVLÍKOVÁ Mária. V obciach na východe, kde žije najviac Rómov, vyhralo OĽANO a priatelia. TV JOJ 24, Bratislava, 2.10.2023. Електронний доступ: <https://joj24.noviny.sk/volby/parlamentne-volby-2023/841003-v-obciach-na-vychode-kde-zije-najviac-romov-vyhralo-olano-a-priatelia> (дата звернення: 20.10.2023).
8. RAVASZ Ábel, Ľuboš KOVÁCS, Filip MARKOVIČ. Atlas rómskych komunit 2019. Bratislava: Veda, 2020. 95 s.
9. SUDOR Karol. Rómovia na kandidátkach: Uspeje aspoň gemerský Obama? In.: DennikN, Bratislava, 29.2.2016. Електронний доступ: <https://dennikn.sk/384444/romovia-kandidatkach-uspeje-aspon-gemersky-obama/> (дата звернення: 20.10.2023).
10. TASR. Voľby 2023: Ján Hero vyzýva strany, aby odstránili bilbordy prezentujúce Rómov ako asociálov. Aktuality, Bratislava, 3.9.2023. Електронний доступ: <https://www.aktuality.sk/clanok/gieuHnA/volby-2023-jan-hero-vyzyva-strany-aby-odstranili-bilbordy-prezentujuce-romov-ako-asocialov/> (дата звернення: 20.10.2023).
11. ČONKA Roman. Rómske strany do volieb nešli, Rómovia áno. In.: Denník SME, Bratislava 19.2.2016. Електронний доступ: <https://romovia.sme.sk/c/20100055/romske-strany-do-volieb-nesli-romovia-ano.html> (дата звернення: 20.10.2023).
12. JUROVÁ Anna. Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch. In Človek a spoločnosť, Košice, SAV, roč. 2, 1999, č. 3. Електронний доступ: <https://individualandsociety.org/journal/1999/3/pokus-o-pohlad-na-niektore-problemy-vyvoja-romov-na-slovensku-v-90-rokoch> (дата звернення: 20.10.2023).

Статистичні дані результатів парламентських виборів у Словаччині:

1. Парламентські вибори 2012 року: <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/>
2. Парламентські вибори 2016 року: <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/>
3. Парламентські вибори 2020 року: <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html>
4. Парламентські вибори 2023 року: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2023/sk/vysledky_hlasovania_strany.html

Петро ГАБРИН,

*аспірант 2 р.н. спец. «Публічне управління та адміністрування»
кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук,
куратор Науково-практичної проблемної групи здобувачів освіти зі спец. «Публічне управління та
адміністрування» в УжНУ від групи аспірантів
(Ужгородський національний університет)*

УЧАСТЬ ЛІДЕРІВ РОМСЬКИХ ГРОМАД СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2023 РОКУ

Осінні польсько-словацькі електоральні події, а саме проведення парламентських виборів 2023 р., набувають особливо вагомого значення з огляду на військово-безпекові виклики та загрози для усього європейського континенту. Польща та Словаччина – це ті форпости НАТО та ЄС на східних рубежах даних союзів, які по сьогодні провадять (чи, можливо, з огляду на останні події, провадили? – П.Г.) політику всебічної підтримки України у своїх зовнішньополітичних діях.

Цьогорічні дострокові вибори до парламенту Словацької Республіки – Народної Ради (*Národná rada*) також привернули посилену увагу з боку українських експертів та політиків з огляду на триваючу війну в Україні та незбепку реваншу проросійськи налаштованих словацьких політичних сил.

Як відомо, тривала урядова криза закінчилася відставкою у травні 2023 р. кабінету Едуарда Геґера (*Eduard Heger*). Це змусило Президентку Словаччини Зузану Чапутову (*Zuzana Čaputová*) погодитися на проведення дострокових парламентських виборів, які б мали в результаті сформувані новий політичний ландшафт країни та новий коаліційний уряд. Перехідним прем'єром з 15 травня став представник угорської національної меншини – економіст та банкір Людовіт (Лайош) Одор (слов. *Ľudovít Ódor*, угор. *Ódor Lajos*).

Власне, 30 вересня 2023 р. відбулися дочасні вибори. В розрізі політичних партій та блоків, які пройшли до парламенту, статистика обраних ромських депутатів виглядає так:

Назва політичної партії / блоку	Кількість обраних депутатів	З них депутатів-ромів
Smer-SD (<i>Slovenská sociálna demokracia</i>)	42	0
PS (<i>Progresívne Slovensko</i>)	32	2

Hlas (<i>HLAS – sociálna demokracia</i>)	27	0
OL'aNO (<i>Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti</i>) a Priatel'ia + KÚ (<i>Kresťanská únia</i>) + ZL' (<i>Za ľudí</i>)	16	4
KDH (<i>Kresťanskodemokratické hnutie</i>)	12	0
SaS (<i>Sloboda a Solidarita</i>)	11	0
SNS (<i>Slovenská národná strana</i>)	10	0

Отже, ромськими депутатами, обраними від політичних партій та блоків до парламенту Словаччини за результатами волевиявлення виборців, вперше в історії країни у кількості шести осіб, стали:

1. Ірена Біхарійова (*Irena Bihariová*) одна з лідерок політичної партії «Прогресивна Словаччина» (*Progresívne Slovensko*). Цікаво, що дискримінаційне становище ромів, зокрема ромських жінок, у словацькому суспільстві та стереотипи щодо них І. Біхарійова свого часу змалювала так: «Коли я їду в трамваї, я помітно тримаюся за щось обома руками, щоб нікому не здалося, що я намагаюся їх пограбувати» [2]. І. Біхарійова отримала 38000 преференційних голосів [3].

2. Інгрід Косова (*Ingrid Kosová*) від політичної партії «Прогресивна Словаччина» – освітянка, популяризаторка системи Монтессорі освіти. Отримала 21000 преференційних голосів [3].

3. Петер Поллак-молодший (*Peter Pollák*) від політичного блоку OL'aNO a Priatel'ia + KÚ + *Za ľudí* – діючий депутат словацького парламенту. Отримав 53000 преференційних голосів (рекорд поміж усіх ромських кандидатів) та взявши третє місце за цим показником у блоці після Ігоря Матовіча та Еріки Юрінової [3].

4. Вільям Танко (*Viliam Tankó*) від політичного блоку OL'aNO a Priatel'ia + KÚ + *Za ľudí* – відомий боксер.

5. Лукаш Бужо (*Lukáš Bužo*) від політичного блоку OL'aNO a Priatel'ia + KÚ + *Za ľudí* – учасник популярного ромського євангельського госпел-гурту «F6».

6. Анежка Шкопова (*Anežka Škopová*) від політичного блоку OL'aNO a Priatel'ia + KÚ + *Za ľudí* – вчителька, отримала понад 12000 преференційних голосів [3].

Цікавою для наших подальших досліджень та аналізу є передвиборча кампанія та технології політичного блоку OL'aNO a Priatel'ia + KÚ + *Za ľudí*, адже 25 % депутатської квоти «взяли» саме ромські лідери – 4 мандати з 16. По суті, блок І. Матовіча завдячує своєму «проходу» до Народної Ради саме голосам ромських виборців, переважно з окресів Східної Словаччини. Ромські кандидати всередині блоку OL'aNO a Priatel'ia + KÚ + *Za ľudí* йшли на вибори в рамках платформи «Гідні роми» (ром. – «*Pačivale Roma*») під гаслом «Про ромів з ромами» (*O rótmoch s rótmami*).

До словацького парламенту балотувалися й інші ромські громадсько-політичні лідери, зокрема такі як: Йозеф Кайкош (*Jozef Kajkoš*) від партії Smer-SD – підприємець з м. Требішов [6, s. 3]; Гейза Адам-старший (*Gejza Adam*) – педагог з м. Кошице від політичного блоку «*Maďarské Fórum*» (Угорський форум) куди входили «Угорський форум», «Громадянські демократи Словаччини», «За регіони», «Ромська коаліція» та «Демократична партія» [1].

Як зазначає Т. Хрустіч (*Tomáš Hrustič*) з Інституту етнології та соціальної антропології Словацької академії наук, відносно впливовим засобом формування громадської думки у ромських громадах у ході передвиборчої кампанії стала соціальна мережа Фейсбук, якою активно користуються словацькі роми [7].

Отже, із загального складу Народної Ради зі 150 депутатів, шестеро з них складатимуть представники ромських громад Словаччини або 4 %. За гендерним поділом до парламенту потрапили троє ромських чоловіків та троє ромських жінок. Це представники і представниці від двох політичних рухів – політичної партії «Прогресивна Словаччина» та політичного блоку на чолі з «ОЛАНО та друзями».

Відзначимо, що всі ромські представники у парламенті Словаччини пройшли від політичних сил, які виступали у своїх передвиборчих кампаніях з «проукраїнською» риторикою та пропагандою. Мова йде про проєвропейську ліберальну партію «Прогресивна Словаччина» та правоцентристську партію «ОЛАНО та друзі».

Цікавою є поствиборча реакція ромського політичного лідера та депутата Європарламенту Петера Поллака-старшого на сформовану проросійську урядову коаліцію (Фіцо–Пеллегріні–Данко), яка була досить радикальною: 10 жовтня Петер опублікував пост у мережі Фейсбук зі словами «З театром

покінчено! ГЛАС підтвердив, що йде зі СМЕРОМ. МАФІЯ перемогла!!» (слов. – «Divadlo skončilo! HLAS potvrdil, že ide so SMEROM. Vyhrala MAFIA!!») [5].

Лідери ромського громадсько-політичного руху України, по суті, не звернули увагу на виборчі успіхи ромських політиків у Словаччині. Єдиним хто привітав своїх словацьких колег став Мирослав Горват – депутат Ужгородської міської ради та голова громадської організації «Об'єднання ромів Ужгорода»: «... І цього разу 6 мандатів отримали етнічні роми. Так, вони є великою етнічною групою у Словаччині, і вони мають право впливати на політику. Це – здоровий і дорослий підхід до демократії. Я сподіваюся, що в Україні, яка прагне європейських цінностей, яка воює за них, і віддає найбільше з поміж європейських народів, теж буде прийнята така практика – мати в парламенті представників ромської громади України!» [4].

Список використаних джерел:

1. Kandidátna listina strany Maďarské fórum, ODS, Za regióny, Rómska koalícia, DS pre parlamentné voľby 2023. *DENNÍK N*. Дата оновлення: 10.07.2023. URL: <https://dennikn.sk/3455925/kandidatna-listina-strany-madarske-forum-ods-za-regiony-romska-koalicia-ds-pre-parlamentne-volby-2023/> (дата звернення: 02.10.2023.)
2. Krempaský J. Female Roma lawyer who has known poverty and prejudice. Progressives have a new leader. *The Slovak spectator*. Дата оновлення: 15.06.2020. URL: <https://spectator.sme.sk/c/22423552/irena-biharova-progressive-slovakia-new-leader.html> (дата звернення: 04.10.2023.)
3. Kumanová Z. Volby na Slovensku: V parlamente zasedne šest Romů a Romek, což je nejvíce v historii. *Romea.cz*. Дата оновлення: 01.10.2023. URL: <https://romea.cz/cz/zahranici/volby-na-slovensku-v-parlamente-zasedne-sest-romu-a-romek-coz-je-nejvice-v-historii> (дата звернення: 05.10.2023.)
4. Myroslav Horvat. Фейсбук-сторінка. Дата оновлення: 02.10.2023. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02bWPwZJ1jnNXzm3YRuMTWwbEuRhCWY2UaPn3dMYxJywDrgZMf4AzMh1TPsbskpczl&id=100002186364769 (дата звернення: 04.10.2023.)
5. Peter Pollak. Фейсбук-сторінка. Дата оновлення: 10.10.2023. URL: <https://www.facebook.com/peterpollak.sk/posts/pfbid02cijenWrcTAffV1Ci1u6J6uZVCf2Y4iMFECRz5VeypiPUAbutUae4NrHN97UbwrCol> (дата звернення: 12.10.2023.)
6. SMER. Kandidátna listina pre voľby do NR SR 30. septembra 2023. 5 s. URL: <https://www.strana-smer.sk/storage/app/media/kandidatna-listina.pdf> (дата звернення: 05.10.2023.)
7. Vančo M., Kozinková K. Bez Rómov by OĽaNO nebolo v parlamente. Ako Matovič získal desaťtisíce rómskych hlasov? *SME Domov*. Дата оновлення: 03.10.2023. URL: <https://domov.sme.sk/c/23226885/romovia-olano-matovic-pollak-hlasy-volby-2023.html> (дата звернення: 07.10.2023.)

РОЗДІЛ 5

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ВОЛОНТЕРСТВО, БІЖЕНЦІ ТА ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ

Валентин БУРКАЛО,
доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ І ХРИСТІЯНСЬКІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ: НОВІ ГОРИЗОНТИ СВІТОБАЧЕННЯ

Вільний вибір – умова самостворення і набуття власного досвіду. Вибір породжує причини, що мають закономірні наслідки. Їх усвідомлення і коригування власної свідомості та поведінки на основі оцінки причинно-наслідкових зв'язків є вибором долі, можливостей горизонтів своєї самореалізації у бутті і своєї припасованості та гармонізації з цілим, частиною якого носій свідомості себе відчуває. Свідомий вибір – привілей самосвідомих, що усвідомлюють свою відповідальність перед Життям. Міра свідомості і відповідальності визначається мірою осягнення законів буття і проявом власної свідомості у згоді із Законами Єдиного чи всупереч Їм. Свідомий вибір спільноти, яка проявляє власне розуміння онтологічних засновків своєї екзистенції, впливає на долю всієї спільноти, з піднесенням чи занепадом.

Євромайдан 2013 р. – це реакція української громади на свавільну відмову президента В. Януковича та уряду від підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Євромайдан – це ціннісний конфлікт і конфлікт ідентичностей. З одного боку вибір цінності свободи, демократії, права на протест, людську гідність, євроінтеграцію, українську ідентичність, з другого – авторитаризм, насильство влади із застосуванням зброї проти мирних мітингувальників, безкарність влади, курс на інтеграцію з авторитарною росією, колоніальна залежність, ідентифікація з «руським міром». Наслідок – війна, окупація росією частини Донбасу.

Війна – це заперечення демократії. Демократія несумісна з війною, з розстрілами, терором. Демократія – спосіб мирно, через демократичні процедури, право долати суперечності, конфлікти. Демократії між собою не воюють. Війни росії – це війни диктатури проти сусідів, природний стан російського авторитаризму, який є наслідком імперськості росіян з їх царською, СРСР та путінською імперіями. Їх імперськість – продукт колективного его імперців. В християнській символіці его є дияволом, антихристом, що опирається «Христу в нас».

Імперії засновані на силі, насильстві, контролі – атрибутах его. Засноване на силі розпадається, як римська, австро-угорська, царська, СРСР-імперія. Розпад імперій – розпад грубих форм его. Євросоюз – союз демократій, він є «відродженням» римської імперії, але не на насильстві і примусі, а на принципах добровільності з правом виходу (Брекзїт), консенсусі з правом вето, яким активно користується Угорщина щодо України, довірі, співпраці.

Напад імперії на Україну поставив український соціум перед екзистенційним вибором: 1) тікати з території своєї держави; 2) здатися (як це зробили афганці після виведення американських військ) на «милість» окупанта, який переважає силою, демонструє готовність знищити будь-кого, хто опирається його насильству; 3) з радістю прийняти підлегле підданство, як за часів 2-х імперій «руських» – царської, СРСР-імперії; 4) торгуватися і зберегти частину України коштом втрати іншої частини країни, як це пізніше і все ще пропонують українцям деякі західні «благодійники» чи прихильники путіна; 5) чинити опір, захищаючи свій життєвий світ, власну індивідуальну неповторність в бутті з опорою на допомогу демократично налаштованих громадян та демократій світу, але залишатися «нейтральними» («фінляндизація») щодо вибору між спільнотою західних демократій і сусідом, який відкрито показав свій намір знищення України, визначивши її як свого «екзистенційного ворога»; 6) опиратися агресії і якнайшвидше долучитися до співдружності європейських демократій; 7) підставити «другу щоку» і відпустити ситуацію на «милість Бога», внутрішньо не прийнявши окупацію.

Перед українцями неunikно постала ситуація вибору. Перед вибором постав кожний особисто, політична еліта України, соціальні групи, соціум загалом. Вибір вимагав прийняття рішення. Кожний із

зазначених виборів (1 із 7-ми) передбачає відповідну якість свідомості, світоглядну орієнтацію, ціннісні настанови, усвідомлення ймовірних наслідків та «ціни» вибору (особисто для себе, кола рідних, спільноти, соціуму, цивілізації). За 1-го варіанту вибору нація втрачає свою державність, територію, з можливим збереженням свободи на чужині, але з перспективою асиміляції. За 2-го – цінність для українців української держави, незалежності, свободи і демократії може бути значимою, але поступатися перед цінністю фізичного виживання. За 3-го – цінності держави, незалежності, свободи і демократії для українців є малозначимими порівняно з цінністю імперської величі, належності до «наддержави», як це спостерігаємо масово у росіян. За 4-го – значимі, але громадяни не готові платити велику ціну життями за свою свободу, готові поступитися частиною території, громади з надією, що агресор на цьому зупиниться. За 5-го – дуже значимими, але поступаються сподіванню можливості бути самими собою, балансує між Заходом і росією, з: дистанцією щодо безпосередніх європейських практик демократії, що добровільно інтегруються в межах ЄС зберігаючи індивідуальність кожним учасником євроспільноти; ймовірністю бути поглинутими імперією росіян з їх війнами як способом існування. За 6-го – усвідомлено значимі і передбачають прискорення світоглядно-ціннісної, інституційно-організаційної, політико-правової трансформації соціуму в усіх царинах життя в його поступі до консолідованої демократії. За 7-го – є значимими, але поступаються цінності «любить ворогів ваших».

Вибір (варіант 6) свободи, демократії, незалежності від метрополії, інституційна розбудова держави в інтересах кожного українця, готовність життями платити «ціну» за свободу є ознакою політичної дорослості нації і громадянського суспільства, необхідна умова усвідомлення власної гідності, неповторності індивідуальності, відповідального відношення до умов життя як простору свободи самореалізації потенцій.

Вибір підставити «другу щоку» і «любить ворогів ваших» (7-й ймовірний біфуркаційний вибір) передбачає: високу ідентифікацію себе не стільки з християнством, буддизмом, юдаїзмом, індуїзмом, ісламом як релігією, скільки з настановою на безумовну любов; готовність зазнати будь-яку наругу заради прояву такої любові; усвідомлювати неприйнятність насильства проти людини з боку агресора, але бути внутрішньо вільною від гніву, ненависті до нього, навіть зберігати християнську (буддистську, кришнаїтську, тощо) милість до кривдника як такого, хто перебуває в сліпоті ненависті й «не знає, що творить»; спроможність (особиста, групова, масова здібність) перебувати в стані такої люблячої благодаті як стані зміненої любов'ю свідомості, свідомо йти на жертву власного життя для відродження себе і іншого в новій якості свідомості і буття; бути переконаним, на основі власного досвідного знання, що миролубність є трансформаційною силою, яка долає зовнішнє насильство з невідворотними наслідками для агресора, з втратою ним контролю над свідомістю жертви, яка в такий спосіб виносить «Суд Христа» над зловмисником, що відпав в дуальності своєї свідомості від єдності з цілим, з Богом; переконання, що дієвість і швидкість кармічних наслідків для агресора залежить від кількості тих, хто вирішив вибрати такий спосіб відношення до агресора та глибини (якості) їх безумовної любові як трансформаційної сили ненасильницького перетворення буття, практичних навичок ненасильницького опору подібно до стратегії ахімси і сатьяграхи М. Ганді. З позицій християнства це найвищий рівень психоментальної, духовної зрілості, продемонстрований Ісусом як носієм Христосвідомості в його Христовутті живим Христом. До такого вибору соціуму потрібно дозріти, щоб його проявити.

Очевидно вже всім, що окупант розраховував на перші три варіанти. Захід де-факто був готовий змиритися з «реальністю» права сили чи допомоги реалізувати 4-й варіант. Українці (президент, політичне керівництво, громадянське суспільство, соціум) обрали 7-й. Підтримка соціумом В.Зеленського, української армії, прихильності до ЄС, НАТО засвідчують значимість і усвідомлюваність для українців як власної держави, її інституцій, демократії, свободи, так і проголошеного курсу євроінтеграції. За опитуванням КМІС, значимість для українців членства в ЄС заради процвітання України – 82 % (лютий 2023 р.), 92 % – за членство в ЄС, а 89 % – в НАТО (травень 2023 р.). В опитуванні за 29 вересня – 9 жовтня 2023 року 44 % мотивовані долучитися до ЄС задля майбутнього української демократії, а для 20% цей мотив найважливіший. Мотив забезпечення верховенства права пріоритетний для 45 % респондентів, а для 13 % – найважливіший. Водночас домінуючими є «два найбільших мотиви – забезпечення довгострокової безпеки (59 % респондентів зараховують його до топ-3 мотивів) і економічні перспективи (57 %)». Щодо пріоритетності членства – більшість (54 %) за вступ в НАТО, 24 % – за пріоритет ЄС [5]. Тобто безпека і незалежна держава як простір свободи важливіша за економічні вигоди. Готові потерпіти економічно, зберігаючи свободу. Отже, ЄС, НАТО є ціннісними союзами, а для 95 %

важлива повноцінно функціонуюча демократія [5].

Антична демократія, римське право та християнство – три витoki західної демократії. Демократія – цивілізаційний набуток Заходу. Її світоглядна, ідейно-теоретична, інституційно-організаційна, правова розбудова і практики зумовили еволюцію форм демократії, посилення дієвості в сприянні самореалізації людини як вільної і рівноправної істоти в цілісності соціального буття. Циклічний розвиток форм демократії, її модифікацій (племінна, військова, полісна, станова, електоральна, популістська, мажоритарна, представницько-консенсусна, співгромадська, елітарна, парципитарна (демократія участі) [4]) еволюційно розширювала коло осіб, які наділялися рівними правами, залучались до активної участі в управлінні, звужуючи коло дискримінованих (рабів, жінок, бідних, меншин). І в цьому проявлявся вплив християнських цінностей, настанов, приборкання індивідуального, групового, колективного его (антихриста, змія в нас) любов'ю Христа в нас.

Вибираючи свободу, демократію, права людини, правову державу, відмежовуючись від тиранії, авторитаризму, імперських переживань, українці обирають і християнські засади, на яких розбудована західна демократія. Християнство утвердило самоцінність людини, її життя, невідчужувані ніким права, які їй належать через її первородство від Бога. Миролюбність, любов, милосердя – цінності християнства. Настанова «Не вбий!» – початкова стадія людяності (етичний вимір демократичності). Не роби іншому, чого не бажаєш собі – базова (засаднича) основа людяності. Демократії Європи, окрім диктатури О. Лукашенка, закріпили початкову людяність в правову норму заборони смертної кари, відмовившись від інституційного права держави відбирати життя навіть у злочинця. В цьому християнська любов до ближнього, відкриваючи простір любові і до ворогів як більш високої стадії любові.

Отже, в психологічному відношенні еволюція форм демократії є зміною співвідношення між его (гнів, ненависть, помста – голови змія у казці [3, с. 440]) і добродійностями (любов, мудрість, чесність, співчуття, миролюбність, тощо – «Христом в нас», «Боже Царство всередині вас!» [1, Лк 17: 21]), між архетипами «самості» і «тіні», між Христом і антихристом в нас, й фіксація нової пропорції досягнутого в собі в правових нормах, демократичних практиках. Зі зміною циклів як приливів Святого Духу (М. Вебер) внутрішнє (психічне, в душі) і зовнішнє (в групі, соціумі, цивілізації) розмежування і єднання як зміна пропорцій між «тіною» і «самістю» (Христом і антихристом в нас) посилюється, що не може не призводити до конфліктів. Експліцитність дезінтеграції/ інтеграції обумовлюється екстеріоризацією імпліцитних зрушень в самоусвідомленні.

За К. Юнгом ми є в процесі циклічного переходу від астрологічного еона Риб до Водолія. К. Юнг переконаний, що риба як символ «є мостом між історичною постаттю Христа і природою душі людини, в якій криється архетип спасителя». «Таким способом Христос став внутрішнім пережиттям, «Христом у нас», ... «рецепцією Христа у психічну матрицю», «втіленням Сина Божого, але вже не в теріоморфній, а в поняттєвій («філософській») символіці» [7, с. 258–259]. Перехід від алхімічно-астрологічної символіки до психолого-філософської поняттєвої символіки виражається процесом «усвідомлення» [7, с. 259]. Однак таке усвідомлення є тільки інтелектуальним. І воно «має надто мале значення, оскільки ми знаємо лише слова про щось, але саме це «щось» залишається для нас невідомим зсередини» [7, с. 56].

Перевершити інтелектуальне усвідомлення дозволяє досвідне переживання «метафізичних уявлень», як от «Христос в нас», осягаючи їх як живі, універсально присутні психічні процеси, що «набувають справжнього і первинного сенсу» [7, с. 57–58]. А оскільки «Христос унаочнює архетип самості. Він являє собою цілісність божественного, чи небесного типу, преображенну людину, Сина Божого, ...незаплямованого гріхом» [7, с. 61], то циклічна активізація цього архетипу в період між ерами активізує поляризацію в душах і спільнотах їх світлу (божественну) і темну (тіньову) сторони. Приходиться вибирати «себе в собі» – проявляти свій потенціал святості, чистоти чи свою «тінь». Війна є внутрішнім вибором імперської душі, де панує его.

Вільний вибір передбачає свободу вибору, а свобода вибору – різні ймовірності варіацій і траєкторії розвитку. Вибирає суб'єкт. Його вибір обумовлений його знаннями, закарбованими у власному досвіді. Свобода і знання взаємопов'язані. Знання – звільнення від ілюзій, оман, невідання. Звільнення від ілюзій – це свобода від ілюзій его, інсайти, очищення, просвітлення, прозріння, прояснення свідомості. Прояснення свідомості – це набуття чистоти свідомості. У християнстві чистота пов'язується з чистотою серця («Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога» [1, Мт 5: 8]). Чистота серця є чистотою від лихого в собі (думок, почуттів, пожадань, нищих якостей – гріхів, символізованих головами змія у казці, чи міфологічними чудовиськами). Звільнення себе від ницого є процесом набуття внутрішнього простору

свободи, який дозволяє виходити на більш високі рівні самоорганізації власної свідомості. Людина встановлює зв'язок з своєю совістю, яка йде від Вищого Я. К. Юнг позначає Вище Я як архетип «самості», що уособлює внутрішнього Христа. А Христос – «Син Божий», що прийшов виконувати волю Отця – Духовного Я людини. Христос – посередник між зовнішньою свідомістю людини (душею) і її Духом – Богом в нас в християнському світорозумінні. Процес переходу від рівня свідомості душі на рівень Христа (більш високоорганізованої структури свідомості людини) є процесом набуття Христосвідомості (свідомості Вищого Я) як вияву духовного дозрівання чистоти люблячого серця – чистоти Любові [8; 9].

Повнота нарощування шарів Христосвідомості є повним звільненням від ілюзій его (антихриста, диявола) і оприявленням Богоприроди (Духовного Я) як шляху містиків, що в процесі трансцендетування свідомості досягають нової якості повноти цілісності з Єдиним. Таке звільнення від ілюзій его і його прив'язок в індуїзмі є мокшею, в християнстві – воскресінням і вознесенням, в буддизмі – Нірваню, в зороастризмі – перехід через вогняну річку, а в Науці Єдиного Життя – Ієрархічний вихід на закономірне функціонування свідомості Єдиним Життям в Єдиному Енергетичному Полі Буття Єдиного Життя Єдиного.

Зменшення его, егоцентризму, егоїзму сприяє прозрінням, зокрема різкому зрушенню в усвідомленні українцями ілюзій щодо: миролюбності росіян, їх «братськості», гуманності, духовності; агресивної природи путіна, росіян як імперців, для яких людське життя нічого не варте, і відповідно неприйняття українцями імперії, агресії як норми; християнськості московської церкви, непереможності армії загарбника; лояльності до України промосковських сил в Україні; прийнятності олігархії, корупції (елітарної, масової), які насправді є виявом елітарного его в Україні і загрозою нацбезпеці, українській національній самобутності; малозначимості для самих себе власної індивідуальності, ідентичності; спроможності демократій Заходу відгукуватися на порушення права на життя, свободу, вияву ними християнської емпатії, допомоги, жертви щодо незнайомих їм громадян з України.

Західні демократії, з їх більш високою перспективою світосприйняття толерантності, теж потребують переосмислення поблажливого відношення до автократій, авторитарних лідерів (В. Путіна, О. Лукашенка, В. Януковича), вміння за масками розрізнати агресивну суть нарцисів, соціо-, психопатів, сказати тверде «Ні» егоїстам, відмовляючись від широкого бізнесу з тими, хто порушує базові права людини.

Війна вип'ячила церковний догматизм, виправдання московськими попами імперського шовінізму, терору, посилюючи наголоси опонентів на догмах ортодоксального християнства, що: 1) Ісус – один-однісінкий Христос; 2) ніхто з людей не може стати Христом; 3) Ісус був у всьому досконалим, і йому не потрібно було робити вибори в самоусвідомленні під час своєї місії; 4) у людини тільки одне життя для досягнення «Царства Небесного»; 5) ніхто після Ісуса не возносився; 6) Ісус не може відкрито спілкуватися зі спільнотами зараз; 7) очікуваний 2-ий прихід Христа – це прихід Ісуса; 8) християнство, релігія є в опозиції до науки, заперечують одне одного.

Християни-богомили, що вважають себе нащадками катар і гностичних шкіл, інші новітні вчення, переконують: 1) Христос – це якість свідомості [2, с. 33]; 2) кожна людина за відповідної праці над своїм усвідомленням може стати Христом, як Ісус [8;9]; 3) Ісус стояв перед багатьма викликами і виборами в самоусвідомленні власних ілюзій, долаючи які він зміг досягти вознесення [8; 9]; 4) у всіх – тисячі перевтілень як школи виходу з ілюзій розділення в дуальному умі людини; 5) після Ісуса досягли вознесення чимало християн, і не тільки [2, с. 317, 490; 8; 9]; 6) Ісус та інші Духовні Вчителі активно спілкуються з різними цільовими групами в цей перехідний до ери Водолія період, продуктами такого спілкування є нові вчення, тексти [2; 6; 8; 9], ріст самовідомості як учнів, так і масової свідомості; 7) «Другий Прихід Христа» – процес масового пробудження від догм і набуття Христосвідомості всіма, хто виходитиме за межі дуальності і ототожнення з его, звільняючись від чар його ілюзій, надаючи простір Вищому Я в собі [2, с. 365; 8]; 8) універсальне знання виходить за межі релігій, філософій, наук і є виразом Єдиного Життя Єдиного.

Із таких світоглядних обривів сьогоднішні війни постають як процес звільнення Єдиного Життя від неякісності носіїв свідомості, знімання масок (розвінчання архетипу персони) з тих, хто вдає свою правоту, справедливість, маскуючи егоїзм, агресію, елітаризм, йдучи врозріз з Єдиним Життям [6, с. 577].

Висновки: 1. Вільний добровільний люблячий вибір Єдності Життя – запорука закономірного розвитку суб'єктів вибору. 2. Євросоюз – це вибір інтеграції демократіями, які переросли ворожість, агресію, прагнення домінувати, підчиняти, засвідчуючи пошуки приборкання его демократичними

процедурами, інститутами, практиками, свідомістю, культурою. 3. Демократія виявила свій людино- і соціотворчий потенціал завдяки своїм християнським засадам, що вказує на кореляцію між формами, моделями демократії і співвідношенням его та «Христа в нас», «тіні» і «самості» в психічному. 4. Українці обрали курс євроінтеграції як ціннісний вибір між свободою, демократією, правами людини, співробітництвом, безпекою, миром і авторитаризмом, безправ'ям, імперськими комплексами, насильством, агресією, експансією, колоніалізмом. Це усвідомлений, ціннісний, солідарний, консенсусний, антиелітарний, антиімперський вибір української європейської ідентичності. 4. Війна росії прискорила процес прозріння, звільнення українського соціуму від ілюзій стосовно політичної, християнської, культурної зрілості критичної маси росіян як доброзичливих сусідів, засвідчуючи неукоріненість в них початкової людяності з принципом «Не вбий!». 5. Олігархічний режим, елітарна корупція як продукти елітарного его в Україні – це те, що гальмувало інтеграцію з ЄС, НАТО, уможливило напад імперії. 6. Новий образ України, самоусвідомлення українцями себе як тих, хто вибирає демократію, правову, соціальну державу вимагає самокритичного відношення до християнських чеснот як засади демократії. 7. Імперськість московської церкви в Україні спонукає до переосмислення догматів ортодоксів, відкритості до дискусій про сутнісну Христоприроду людини, перспективи, сенси життя й перспективи, сенси демократії, її здатності забезпечити не тільки матеріальний, але і психологічний й ментальний добробут кожного як пріоритет держави, особливо після психотравм війни.

Список використаних джерел:

1. Біблія. Переклад І. Огієнка. URL: <https://ukrbiblia.at.ua/JN/jn8.htm> (дата звернення: 06.10.2023).
2. Богомил І. Роза серафітів. Богомилське євангеліє. Ужгород: Світ Софії, 2017. 672 с.
3. Буркало В. Теософські ремінісценції буддо-християнської смисло-символічної сутності української казки про Кирила Кожум'яку. *Innovative trends in science, practice and education. Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference*. Munich, Germany, February 22–25, 2022. С. 439–443.
4. Гелд Д. Моделі демократії. Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005.
5. Значення членства в ЄС для українців, пріоритетність вступу до ЄС чи НАТО і сприйняття росії як частини Європи: результати телефонного опитування, проведеного 29 вересня – 9 жовтня 2023 року. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1303&page=1> (дата звернення: 06.10.2023).
6. Книги Единой Жизни. Т. I. Чернівці: ВІЦ «Місто», 2011. 610 с.
7. Юнг К. Г. Аіон: Нариси щодо символіки самості / Пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. Львів: «Астролябія», 2016. 432 с.
8. Michaels K. *What Would Jesus Say about Christianity?* Life Publishing, 2014. 214 p.
9. Stop dancing around the golden calf of the false Jesus created by the power elite that took over Christianity. URL: <https://askrealjesus.com/stop-dancing-around-the-golden-calf-of-the-false-jesus-created-by-the-power-elite-that-took-over-christianity/> (дата звернення: 06.10.2023).

Larysa LISOGOR,

*Senior researcher of the Centre of the internal political studies
(National Institute for Strategic Studies, Kyiv)*

INTERNALLY DISPLACED PERSONS: MAIN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE PROVISION OF THEIR COMPETITIVENESS GROWTH

The beginning of russia's full-scale aggression against Ukraine triggered one of the largest humanitarian and displacement emergencies. As a result, millions of Ukrainians have been forced to seek refuge abroad or in other parts of Ukraine. In 2014, the Parliament of Ukraine passed the Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons» as a reaction to the beginning of the mass displacement of people from the western regions of the country because of russian aggression. The Law contains the definition of the notion of «internally displaced persons», their rights and protection guaranteed by the state. Also, this law defined the scope of responsibilities and competences of state authorities concerning internally displaced persons [1].

But it is necessary to account for the challenges and prospects of the social inclusion of internally displaced persons. Firstly, it is related to the intentions of internally displaced persons to return home or to adapt for further living at the temporary placement. According to the regular intention survey with internally displaced

persons in Ukraine (conducted by UNHCR in May 2023), nearly 15 % of respondents are planning to return in the next 3 months. The majority (more than 67 % of surveyed) declared a desire to return home one day in the future [2]. However, the main condition for returning home is the provision of family security.

Demographic characteristics of internally displaced persons are characterized by the following distribution. Age structure of surveyed internally displaced persons is characterised by the prevalence of the workable-aged (nearly 46 % of females and 10 % of male). It testifies about so-called «female portrait» of internally displaced persons (Figure 1). It stipulates the need to elaborate and to implement activities aimed on the stimulation of the female's economic activity growth. It foresees the necessity to improve conditions for the provision of work-life balance, development of the child-care system and social infrastructure.

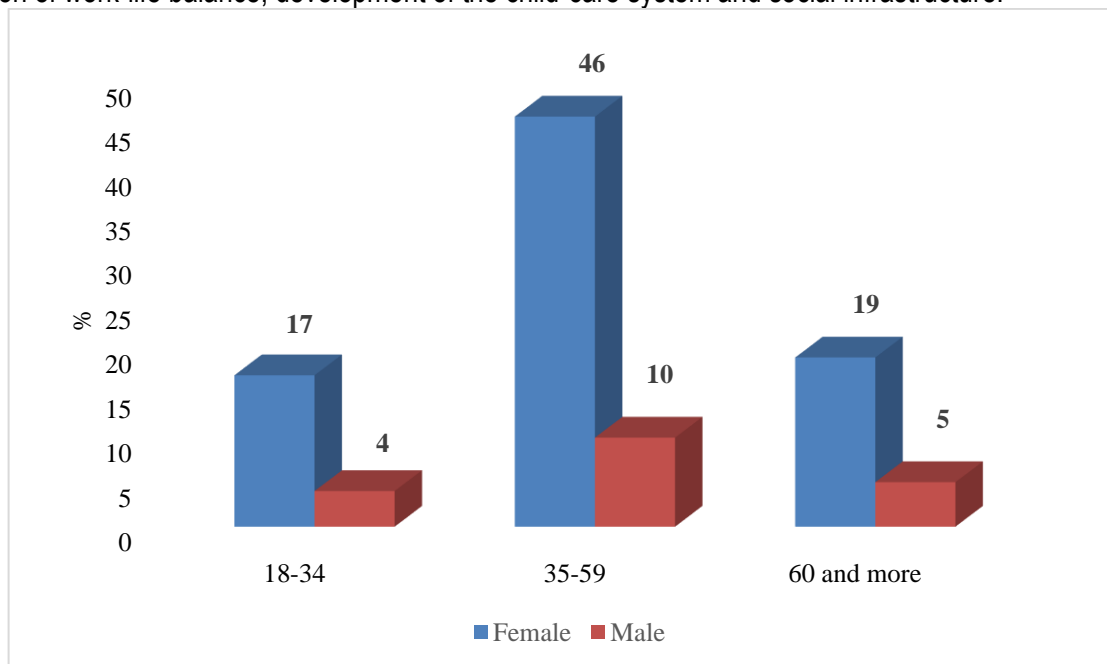

Figure 1. Structure of internally displaced persons (by age and gender), %

* Respondents aged 18+

Source: UNHCR. Regional Intentions Survey Results. July 2023. Intentions and Perspectives of IDPs in Ukraine. // <https://data.unhcr.org/en/documents/download/102658>

As for the education level of internally displaced persons, nearly 29% of them have technical and vocational degree, 25 % – specialize degree, 18 % – master or doctorate degrees and 8 % – bachelor degree. In general, the qualification level of internally displaced persons is quite high. It foresees the necessity to create possibilities for job placement of internally displaced persons, to avoid long-term unemployment.

Results of the survey testified that the main reasons for unemployment of internally displaced persons are the lack of work opportunities due to skillset (11 % of surveyed), lack of decent work opportunities (10%), need to take care of other household member, lack of work opportunities due to age, and lack of childcare. According to the data of the State Employment Service, the number of registered unemployed (internally displaced persons) constituted nearly 32.9 thousand persons during January-June 2023 (in comparison with 33.3 thousand persons during January-June 2022).

At the same time, the number of unemployed who have participated in training / retraining programs organized by the State Employment Service increased from 0.5 thousand persons to 1.3 thousand persons during similar periods of time. But the scale of training/ retraining of unemployed internally displaced persons organized by the State Employment Service is non-sufficient for the provision of their competitiveness growth.

That's why it is crucially necessary to stimulate internally displaced persons to upgrade competencies, to participate in training / retraining programs. That foresees the need to improve the informing of internally displaced persons about the possibilities to participate in non-formal education and the further verification of the results of non-formal training. Also, for the provision of the growth of the competitiveness of internally displaced persons necessary to stimulate employers to the participation in the process of elaboration and implementation of curricula.

References:

1. Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" from 20/10/2014 #1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
2. UNHCR. Regional Intentions Survey Results. July 2023. Intentions and Perspectives of IDPs in Ukraine. // <https://data.unhcr.org/en/documents/download/102658>
3. State Employment Service data about unemployment of internally displaced persons. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infofiles/okremi_kategoriyi_06_2023__1.xlsx

Мар'яна ЗЕМ'ЯНСЬКА

*студентка 1 курсу спец. «Психологія»
кафедри психології факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)*

МІГРАЦІЯ І ЇЇ РОЗГЛЯД В СУЧАСНОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність теми. На сьогоднішня тема міграції є дуже актуальною і стосується кожного. Дискусії та судження, щодо цих питань можна почути в будь-якому куточку українського інформаційного простору. Основною причиною виникнення цієї теми в житті громадян нашої країни є початок війни між Росією та Україною 24 лютого 2022 року, яка тягнеться до сьогоднішнього дня. Саме тому я обрала це питання, оскільки ще раз хочу наголосити на висвітленні цієї проблеми, способів її вирішення та наслідки.

Переходячи до основних понять, хочу звернути вашу увагу, що значну частину доповіді я складала, покладаючись на власні спостереження та досвід.

Отже, поняття біженець, мігрант, що воно означає? Біженець – це та людина, яка внаслідок обставин була вимушена покинути місце свого проживання й виїхати за кордон. Мігрант – це все так само, тільки людина залишається в межах своєї країни. Якщо ці визначення накинути на нашу країну в сьогоднішній час, то можна зробити висновок, що це є дуже актуально і стосується мільйонів жителів України.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблематику, перш за все потрібно наголосити на порушенні прав переселенців з боку держави, а також утиск західно-українського мовного населення, східно-російськомовного населення. Що означає цей утиск? Від початку міграції, між двома частинами України створився певний мовний конфлікт, який стосувався переходу з російської мови на українську. Далеко не кожен мігрант погодився з цією позицією, через що ця тема стала досить поширеною та актуальною. А зараз, хочу проілюструвати опитування, основне питання якого було: «Чи отримували ви колись зауваження від місцевих жителів, за те, що спілкуєтеся російською мовою?» – 65 % відповіли «Ні», 35% – відповіли «Так».

Щодо порушення прав, є багато випадків, коли людям не доплачують, або взагалі не виплачують пільги, на які вони мають повне право. Також дуже багато випадків, коли власники квартир, будинків навмисно піднімають ціну оренди. Або не всім потерпілим від бомбардування видали будинок, або місце для проживання з повною комплектацією для проживання. Так само було проведено соціологічне опитування. На основне запитання: «Чи отримали ви достатньо допомоги від волонтерських організацій?» позитивно відповіли 87 %, негативно – 13 %. Але, наприклад, деякі особи зазначили, що не потребували допомоги, тому і не зверталися до волонтерів. Інші повідомили, що були надто розгублені, щоб шукати волонтерські штаби, їм було легше розраховувати на свої сили.

Було висвітлено питання працевлаштування, чи потребують цього опитані ВПО наразі: 43 % відповіли, що знаходяться в пошуках роботи, а 57 % зазначили, що вже працевлаштувалися або ж працюють віддалено.

На запитання: «Чи зіштовхувалися ви з будь-яким видом дискримінації з боку жителів Західної України?» 87 % опитаних висловилися проти цього твердження. «Так» відповіли всього 13 % опитуваних. Варто зауважити, що одна особа надала розгорнутий коментар: «У школі, в якій я зараз працюю, дівчинка назвала мене окупанткою та москалькою тільки тому, що я сказала «хорошо» замість «добре». Але в той же час інші діти, яким я викладаю фізику, розпитують, із якого я міста, намагаються підтримати мене, бажають, щоб я не сумувала за домом. Одна з сусідок ненавиділа нашу компанію тільки тому, що ми приїхали з іншого міста, постійно намагалася з нами посваритися. Але інша жінка, тернопілянка,

запросила мене на великодній обід до себе додому. Вони зустріли мене всією родиною, пропонували свою допомогу» [1].

Наслідок. Це питання буде стосуватися не тільки біженців-мігрантів, але й українського народу взагалом. Отже, ми розділили його на дві сторони позитивну і негативну. Почнемо з позитивної: завдяки спільній ненависті й меті, український народ зміг об'єднатися й виступити проти ворога. Людям вдалося розділити між собою сум і біль, та підтримати одне одного в тяжких ситуаціях. Цей крок був дуже важливим для нашої держави, оскільки найголовніше в нашому існуванні як «український народ» має бути єдність. Завдяки цьому виступу, ми зможемо повністю позбутися нав'язувань та нашіптувань з боку іншої країни.

Проте, з іншого боку, всі ми маємо пам'ятати, що через вторгнення багато людей отримали не тільки психологічні травми, але й фізичні, фінансові, духовні, тощо. Хтось втратив будинок, хтось рідне місто, а хтось сім'ю. Чийсь права були порушені, а когось було просто не почути. Державна економіка зруйнована, деякі міста були стерті з лиця землі, багато мирних людей та військовослужбовців було вбито. Є ще багато негативних наслідків, які ще довго можна перераховувати.

Щодо способів вирішення проблем, я, як майбутній фахівець-психолог, не можу надавати повні та професійні роз'яснення щодо цього, проте, я можу внести деякі власні пропозиції. Наприклад, вирішення питання мови, я вважаю, що все ж таки для спілкування в соціумі варто вживати саме українську мову. Для цього можна використати методіку Франції, тобто запровадити закон обов'язкового володіння державною мовою. Обов'язково варто покращити озвучення фільмів та серіалів, оскільки багато глядачів обирають для перегляду «неукраїнську» мову, через не якісну роботу звукорежисерів українського виробництва. На даний момент, я говорю не про всі випадки, тому що є багато фільмів з високооплачуваною звукообробкою.

Вирішення проблем з правами. На наш погляд, є окремі люди, які мають відповідні посади й саме вони повинні відповідати на ці питання. Якщо вже й надавати якісь власні пропозиції, я б порекомендувала поставитися експертам цієї справи більш відповідально й совісно до прийняття рішень, які стосуються потерпілих від вторгнення. Щодо навмисного підвищення цін, за цим також мають стежити відповідні люди, проте я б дуже хотіла, щоб у вирішенні цієї проблеми брали участь також і народ, тобто прості люди. Можна організовувати різні збори коштів, які будуть іти в допомогу потребуючим. Власне я, вже десятки разів приєднувалася до подібних заходів, і заохочую кожного по можливості робити так само.

Висновок. Що ж, з пройдених питань, можемо зробити висновок, що проблема є дійсно великою і одна людина з її розв'язанням не впорається. Не має покрокового шляху рішень, і це нереально зробити за короткий термін часу. Але це можливо! Потрошку, рік за роком ми зможемо підняти країну на ноги, головне усвідомлювати, що ніхто інший, якщо не ми.

Я, як патріотка своєї країни, хочу залишитися тут і продовжити свою діяльність як психолог. Тому закликаю кожного взяти участь у «відбудові» нашого майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Ільченко Н.С. Вимушено переміщені особи: драми життєві та соціальні. Добірка журналістських матеріалів: робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра: спец. 061 – журналістика / наук. кер. А.О. Федорина. Суми: СумДУ, 2022. 47 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/89624/1/lchenko_bac_rob.pdf

Сергій ДЕРЕВ'ЯНКО,
професор кафедри політичних інститутів та процесів
Руслан БИЧАЙ,
здобувач ступеня доктора філософії з політології
кафедри політичних інститутів та процесів
(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ)

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК НОВИЙ ТИП МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Міграційні процеси відбувалися впродовж усієї історії людства. Люди завжди пересувалися з одного місця в інше з різних причин, таких як пошуки кращих умов для життя, нових економічних можливостей, втеча від збройних конфліктів, політичних переслідувань, змін кліматичних умов, через техногенні чи екологічні катастрофи. Такі переміщення здебільшого стосувалися перетину державних кордонів, проте в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. почали зростати масштаби міграції в межах окремих держав, які, в переважній більшості, мають вимушений характер. Так, Моніторинговим центром внутрішнього переміщення в 2023 р. було зафіксовано найбільшу в історії кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у світі – 71,1 млн осіб [1]. Проте, на нашу думку, масштаби внутрішнього переміщення є набагато більшими, оскільки національні уряди дещо стримані в їх оцінці та визнанні такої проблеми в цілому.

Сьогодні Україна з кількістю приблизно 6 млн осіб вимушених переселенців посідає друге місце за кількістю ВПО у світі та перше місце – на Європейському континенті. Зараз в українському суспільстві частка вимушених переселенців складає від 10% до 16% від загальної чисельності населення.

Головним критерієм, що відрізняє інші категорії мігрантів (біженців, шукачів притулку та ін.) від ВПО є те, що у випадку з ВПО переміщення відбувається в межах національних міжнародно визнаних кордонів. Основна відмінність полягає в тому, що, наприклад, біженці перетнули міжнародно визнаний державний кордон і, таким чином, є юридично визнаною категорією в міжнародному праві з правом на міжнародний захист. З іншого боку, ВПО не мають жодного міжнародно-правового статусу, тому як такі не мають міжнародного захисту своїх прав. Крім того, оскільки ВПО не перетнули кордон, вони залишаються під юрисдикцією своєї держави, громадянами якої вони є.

У недавній українській історії як приклад вимушеного переміщення населення можна пригадати вимушену евакуацію людей через Чорнобильську катастрофу 26 квітня 1986 р. Тоді з 30-кілометрової зони відчуження навколо Чорнобильської АЕС евакуювали понад 115 тис. осіб [2]. З огляду на це, практика здійснення політики з метою організації переміщення великої кількості людей, що змушені були покинути своє постійне місце проживання через техногенну катастрофу, знайома нашій країні ще з часів перебування у складі СРСР.

Проте, ВПО як новий тип міграційних процесів в Україні особливої актуальності набув починаючи з 2014 р. Поява в Україні чисельної категорії вимушених внутрішніх переселенців стала безпосереднім наслідком анексії російською федерацією (рф) частини території України – АР Крим та початком військових дій на Сході України. Гібридна війна рф проти України 2014–2022 рр. спричинила масовий характер процесу внутрішнього переміщення в Україні.

Головною причиною переміщення населення Донецької і Луганської областей стала гібридна агресія рф, яка активно використовувала сепаратистські формування у збройних діях проти України. Збройна агресія характеризувалася високою інтенсивністю бойових дій, на тимчасово окупованих територіях постійно фіксували порушення прав людини, воєнні злочини, переслідування на етнічному чи політичному ґрунті. У результаті бойових дій пошкоджено та зруйновано значну частину житлового фонду, шкіл, лікарень, доріг та інфраструктури. Це призвело до зниження рівня життя, зростання безробіття та загальної економічної нестабільності, багато людей втратили свої робочі місця та джерела доходу. Ці умови створили загрозу безпеці та життю місцевого населення, що змусило їх шукати притулок у безпечніших регіонах України. За даними Міжвідомчого координаційного штабу, станом на 17 березня 2016 р. в Україні офіційно налічувалося 1 млн 25 тис. 904 особи, переселених до інших регіонів з тимчасово окупованої території та районів проведення АТО [3].

Нормативно-правове забезпечення категорії вимушених переселенців та внутрішньої міграції в Україні розпочалося із прийняттям Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 р., яким у національному законодавстві офіційно закріплена категорія ВПО. У Законі названі причини переміщення: «у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [5]. Розробка та прийняття парламентом цього нормативно-правового акту відбулося за участю міжнародних організацій, зокрема Ради Європи (РЄ), вітчизняних експертів у галузі права та представників громадянського суспільства відповідно до положень «Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення» 1998 р. – документу Організації Об'єднаних Націй (ООН), що має на меті створення інструкцій для національних урядів і міжнародних організацій у роботі з ВПО.

Вимушена міграція в Україні набула ще більших масштабів з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р. Якщо з 2014 р. тимчасово окупованими територіями, звідки переважно походили ВПО, були АР Крим і ОРДЛО, то у результаті повномасштабної російської агресії, їх перелік значно розширився частинами території Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської, Полтавської, Харківської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей. Також, окрім цих територій, з яких найбільше фіксується походження ВПО, додалися й інші – підконтрольні Уряду України території, які покидає місцеве населення через ризики пов'язані з військовими діями.

За актуальною інформацією Міністерства соціальної політики України, яке опікується вимушеними переселенцями, станом на 23 серпня 2023 р., після початку повномасштабного вторгнення РФ, всього в Україні центральними органами виконавчої влади офіційно обліковано 4 млн. 913 тис. 741 ВПО, що вказано у відповіді Мінсоцполітики на наш запит на публічну інформацію.

Не варто ототожнювати поняття «ВПО», «біженець» («refugees»), «шукач притулку», оскільки, згідно з міжнародним правом, позначають різні правові статуси особи. З 24 лютого 2022 р. мільйони вимушених переселенців з України перетнули кордони сусідніх держав, а ще мільйони були змушені тікати всередині країни. Згідно з опублікованими даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, в країнах Європи зафіксовано 5 млн 949 тис. 500 біженців з України, ще 353 тис. 100 – за межами Європи (станом на 11 липня 2023 р.), загалом – 6 млн 302 тис. 600 осіб покинули Україну після початку повномасштабної збройної агресії та сповістили місцеві органи влади країни свого перебування, що вони потребують спеціального статусу [4].

Аналізуючи тільки офіційні дані, зауважимо, що за найскромнішими оцінками 11 млн 216 тис. 341 громадян України були змушені мігрувати у межах адміністративних кордонів України (44%) та за кордон через (56%) збройну агресію РФ проти України (див. Рис. 1). Очевидним є те, що дана статистика не відображає повноти масштабів міграційних процесів українців.

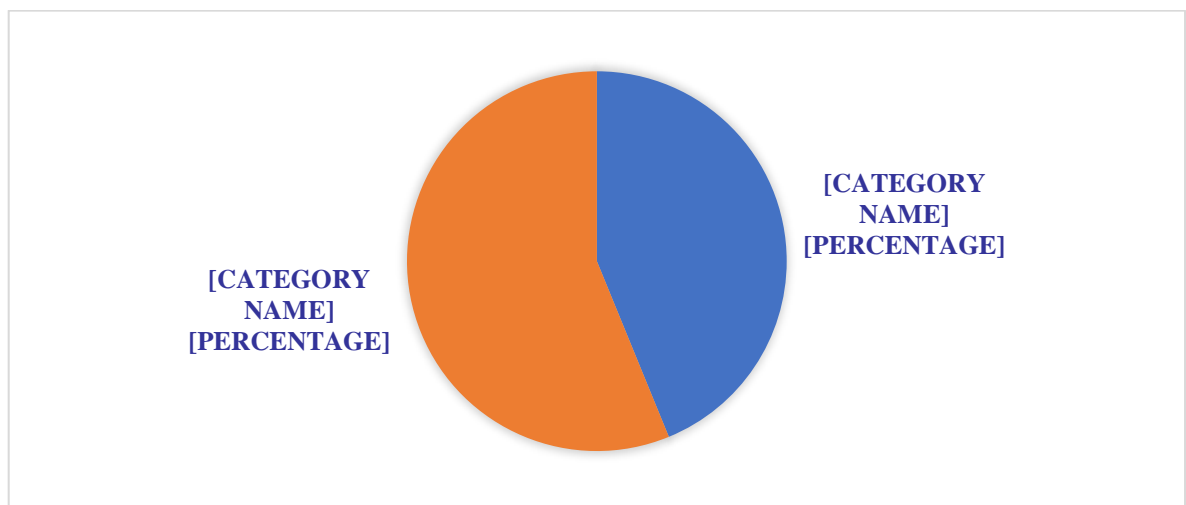

Рис. 1. Співвідношення ВПО та ін. категорій мігрантів з України.

Таким чином, ВПО є новим типом міграційних процесів як у світі, так і в Україні, новою категорією мігрантів поряд з біженцями, шукачами притулку та ін., хоча забезпечення їх правового статусу не є

предметом міжнародного права. Про те, що внутрішнє переміщення є новим типом міграційних процесів свідчить також і поява низки міжнародних інститутів і організацій, які займаються моніторингом темпів і масштабів переміщень, здійснюють спеціалізовані дослідження у цій галузі.

Масштаби внутрішнього переміщення в Україні у подальшому будуть визначатися інтенсивністю та розмахом бойових дій, загалом, тривалістю війни рф проти України. Нагальною зараз є необхідність розробки відповідної державної міграційної політики з метою інтеграції, адаптації та політичної соціалізації ВПО у приймаючі громади, а також їх реінтеграції після повернення до постійного місця проживання. Ще складнішим завданням для Української держави є сприяння поверненню українців, змушених емігрувати до інших держав через повномасштабне вторгнення рф. Адже, чим довше триватиме війна, тим більше вимушених мігрантів зможе адаптуватися до життя закордоном. Загалом міграційна політика щодо ВПО та зовнішніх мігрантів є стратегічним напрямом системи забезпечення національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. 2023 Global Report on Internal Displacement. *Internal Displacement Monitoring Center*. URL: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023/> (accessed: 08.10.2023).
2. 37 років тому сталася аварія на Чорнобильській АЕС. *Бабель*: вебсайт. URL: <http://surl.li/lymvs> (дата звернення: 08.10.2023).
3. Міжвідомчий координаційний штаб повідомляє. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248897203> (дата звернення: 08.10.2023).
4. Ukraine Refugee Situation. *UNHCR, the UN Refugee Agency*. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413 (дата звернення: 08.10.2023).
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *ВВР*. 2015. № 1. Ст. 1; поточна ред. від 02.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

Валерій БОРТНІКОВ,

*професор кафедри політології та публічного управління
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Однією із нагальних потреб вирішення питань життєдіяльності та життєзабезпечення Волинської області після початку повномасштабної російської агресії проти України, стала організація прийому внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Це одне із головних завдань Координаційного центру, створеного 27 лютого 2022 р. Також у Волинській обласній військовій адміністрації відкрито «гарячу лінію».

Волинська область надала прихисток і прийняла 76 тис. вимушено перселених осіб зі східних і південних областей країни. Із цієї кількості офіційно зареєстрованих біженців станом на січень 2023 р. було: 17 307 дітей, 2275 людей із інвалідністю, 7658 пенсіонерів, 41 149 сімей [1, с. 621].

Станом на 31 червня 2023 р. на території Волині прихисток знайшли 78 092 вимушено переміщені особи, більшість з них розмістились у Луцькому районі. Серед внутрішньо переміщених осіб:

- 37 015 сімей,
- 14 950 дітей до 18 років,
- 25 211 осіб працездатного віку,
- 2 221 осіб з інвалідністю,
- 7 289 пенсіонерів,
- 94 багатодітних сімей,
- 8 сімей батьків-одинаків [2].

Волиняни, які безоплатно надали своє житло для вимушених переселенців, мають змогу отримувати 450 грн на місяць за кожну людину в якості відшкодування витрат на комунальні послуги.

Надати життєво необхідні послуги людям, яким потрібно створити прийнятні умови житла, надати тепло, одяг, продукти харчування, послуги медичного обслуговування, роботу значною мірою вирішують

сьогодні органи місцевого самоврядування. Координатором організації допомоги ВПО виступила Волинська обласна рада, яка допомагає у проведенні різноманітних заходів та ініціатив. Серед них: облаштування житла, сприяння у влаштуванні на роботу, організація благодійних заходів, пожертв, відвідування керівництвом обласної ради та депутатами комунальних закладів, де мешкають родини з дітьми, евакуйовані з областей, що постраждали від російської агресії.

Зусиллями керівника благодійного фонду «Турбота PRO», довіреної особи голови обласної ради з питань забезпечення гуманітарних потреб регіону О. Кулакова та волонтерських організацій для вимушених переселенців не припиняється збір засобів гігієни, продуктів харчування, солодоців та ін.

Українці, які покинули свої домівки через війну і перебувають на Волині чи інших регіонах нашої країни отримують безкоштовні юридичні послуги. Професійні юристи об'єдналися аби допомагати переселенцям кваліфікованою юридичною інформацією з вирішення проблем, пов'язаних із переселенням, пошуками прихистку, втратою майна тощо. Зокрема безоплатні юридичні консультації ВПО пропонують правники адвокатського бюро «Наталя Сініцина і партнери».

У червні 2022 р. голова обласної ради Г. Недопад та координатор Волинського регіонального офісу міжнародної неурядової організації «MEDAIR» В. Гомонець підписали меморандум про співпрацю в частині допомоги внутрішньо переміщеним особам, які оселяються на Волині. «MEDAIR» – міжнародна некомерційна неурядова християнська організація, яка спеціалізується на гуманітарній допомозі при надзвичайних ситуаціях та послугах із відновлення, у тому числі: охорона здоров'я та харчування; водопостачання, санітарія та гігієна; житло та інфраструктура. Міжнародна штаб-квартира MEDAIR знаходиться у Швейцарії. Організація має тісну співпрацю з основними міжнародними інституційними донорами та організаціями ООН, такими як ЮНІСЕФ, ВООЗ та Управлінням Верховного комісара по справах біженців ООН (УВКБ) [3]. Серед авторитетних міжнародних благодійних об'єднань, з якими співпрацює обласна рада – релігійні організації «Карітас-Спес Луцьк» парафії св. Петра і Павла, а також громадська міжнародна організація ПЦУ «Елеос-Волинь».

Під час зустрічі керівництва обласної ради та громадських активістів з представником Управління Верховного комісара ООН у справах біженців Р. Маршалом у вересні 2022 р. відбулася презентація громадських організацій та ініціатив, які працюють з ВПО, у тому числі й ГО КримSOS. Головне завдання цієї громадської платформи – висвітлення незаконності окупації Криму та репресивної політики РФ стосовно кримчан, підтримання зв'язків півострова з материковою Україною, а також консолідація українського суспільства через захист прав, свобод та інтересів внутрішньо переміщених осіб й інших людей, які постраждали внаслідок російської агресії [4].

За ініціативи депутатки обласної ради О. Омелько та сприяння голови Сілезького регіонального Товариства Приятелів Дітей Я. Вєсьолека відбулася онлайн зустріч голови Волинської обласної ради Г. Недопада та заступника голови Г. Пустовіта із представниками польського бізнесу. Йшлося про допомогу у забезпеченні тимчасовим житлом внутрішньо переміщених осіб. До розмови також долучилися голови територіальних громад та районних рад області. Як зазначив голова Сілезького регіонального Товариства Приятелів Дітей, волонтер Я. Вєсьолек, у Польщі працюють компанії, які на замовлення української сторони можуть поставляти готові модульні будинки для ВПО [5].

Благодійний фонд «Рокада» у Волинській області, який є виконавчим партнером Управління Верховного комісаріату ООН у справах біженців, створив карту місць масових поселень ВПО та вільних місць для поселення на території Волині: <https://bit.ly/3k6SFBH>. Ця карта є інтерактивною, переселенці за її допомогою можуть дізнатися про контактні телефони шелтеру, подивитися, як виглядає поселення тощо. Для вимушених переселенців в усіх куточках Волині в шелтерах створено гарні умови проживання: завезено побутову техніку, ліжка, текстиль (матраци, ковдри, подушки, постіль, рушники та ін.). Станом на 10.01.2023 р. у шелтерах, якими опікується «Рокада», налічувалося близько 500 вільних місць для поселення. Йшлося про 47 прихистків для поселення людей [6]. Крім шелтерів виділено місця у гуртожитках, готелях, комунальних закладах тощо в різних районах Волинської області. Соціальні працівники благодійного фонду «Рокада» допомагають з перевезенням переселенців та їхніх речей у місцях масових поселень ВПО на Волині.

На початку квітня 2023 р. за ініціативи влади на Волині відбувся форум внутрішньо переміщених осіб. Із початком повномасштабного вторгнення кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні зростає до 8 млн. Волинська область прийняла більше ніж 77 тис. За кордон через наш край переїхали понад 700 тис. громадян.

Аби інтегрувати людей в приймаючі громади, створена програма «Єднання заради дії», а також ради ВПО – консультативно-дорадчий орган, що об'єднує внутрішньо переміщених осіб з проактивною громадською позицією для більш ефективного захисту прав та інтересів переселенців. Таку раду створено у Луцькій громаді. Перші ради ВПО з'явилися в у 2019–2020 рр. Зараз вони існують у Харкові, Запоріжжі та інших українських містах. Завдяки їх діяльності ВПО отримують доступ до житла, соціальних послуг, робочих місць, тощо. Головне завдання таких рад – пропонувати владі довготривалі системні рішення, що дозволяють повноцінно інтегрувати переміщених людей і бізнес в життя та економіку громад [7].

Отже, Волинська обласна рада разом із громадою краю взяли активну участь у вирішенні нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб, використовуючи різноманітні джерела матеріальної допомоги, організації життя і побуту людей, які тимчасово опинилися у скрутній життєвій ситуації.

Список використаних джерел

1. Історія Волині: науково-популярне видання / наук. редактор, керівник автор. колективу М. М. Кучерепа; авт. кол.: В. А. Білик, Г. В. Бондаренко, В. І. Бортніков та ін.; Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки. Суми: Університетська книга, 2023. 672 с.
2. Внутрішньо переміщені особи на території Волині. *Волинська обласна державна адміністрація*. 31.07.2023. URL: <https://voladm.gov.ua/article/vnutrishno-peremischeni-osobi-na-teritoriyi-volini10/> (дата звернення: 07.10.2023).
3. Волиньрада співпрацюватиме із міжнародною організацією «MEDAIR». 20.06.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/volynrada-spivpraczyuvatyme-iz-mizhnarodnoyu-organizacziyeyu-medair/> (дата звернення: 05.09.2023).
4. Обласна влада та ООН обговорили проблеми, пов'язані з вимушеними біженцями. *Волинська обласна рада*. 27.09.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/oblasna-vlada-ta-oon-obgovoryly-problemy-povyazani-z-vumushenyumu-bizhencyamy/> (дата звернення: 02.10.2023).
5. У громадах шукають спосіб вирішити житлові питання ВПО. *Волинська обласна рада*. 01.12.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/u-gromadah-shukayut-sposib-vyrishyty-zhytlovi-pytannya-vpo/> (дата звернення: 02.10.2023).
6. На Волині створили інтерактивну карту для поселення переселенців. *Волинська обласна державна адміністрація*. 10.01.2023. URL: <https://voladm.gov.ua/article/na-volini-stvorili-interaktivnu-kartu-dlya-poselennya-pereselenciv/> (дата звернення: 06.10.2023).
7. Інтеграція переселенців на Волині: відбувся форум ВПО. *Волинська обласна рада*. 07.04.2023. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2023/integracziya-pereselenciv-na-volini-vidbuvsya-forum-vpo/> (дата звернення: 02.10.2023).

Альона АЛМАШІЙ,

аспірантка 4 р.н. спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Незалежна Україна ніколи не брала участь у збройних конфліктах на інших територіях у якості агресора, а лише захищала себе. Україна зробила свій цивілізаційний вибір на користь демократії. Будучи країною, яка відмовилася від ядерної зброї, сьогодні Україна захищає всю Європу. Увесь цивілізаційний світ не відчуває цього горя на собі, лише тому що існує наша країна з нашими людьми, в яких є відчуття колективної власності, історичної справедливості та віри у перемогу.

У часи війни ми бачимо консолідацію всього українського суспільства. Політичні сили об'єдналися заради перемоги у цій війні. З'являється потреба постійного переосмислення нових знань про людину, суспільство і соціально-політичні процеси в державі. В таких умовах особливу значимість має професійна компетентність спеціалістів різних сфер та рівнів суспільного життя, вміння фахівців адекватно сприймати складні обставини життя, правильно їх оцінювати, швидко адаптуватися до нових пізнавальних ситуацій [1].

Про волонтерський рух в Україні сьогодні з захопленням говорять у багатьох країнах світу, називаючи це явище унікальним. Розквіт волонтерської діяльності у нас припав на час Революції Гідності

і початок війни на Донбасі. У надзвичайно складний період саме цей рух об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, тобто це група людей, які готові взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави.

Сьогоднішньому волонтерському руху в Україні мало аналогів не тільки в країнах колишнього СРСР, а й на Заході, звідки, власне, й прийшов термін «волонтерство». Волонтерство як соціокультурне явище нерозривно пов'язане з розвитком цивілізації. В історії людства навряд чи знайдеться суспільство, якому не були б притаманні ідеї добровільної та безкорисливої допомоги.

Після анексії Криму і початку війни на Донбасі волонтерство піднялось на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України. У грудні 2014 року на замовлення Організації Об'єднаних Націй компанія GfK Ukraine провела загальнонаціональне дослідження стану волонтерства в Україні. Згідно висновків дослідження, українці визнають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62 % визнають роль волонтерів у політичних змінах останнього року, 85 % вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства. Майже чверть українців (23 %) мали досвід волонтерства, із них 9% почали займатись волонтерством протягом останнього року. Основним напрямом діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70% волонтерів. До подій Майдана найбільш актуальними напрямками діяльності були допомога соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору [2].

В умовах воєнного стану статус волонтера набуває особливого та надважливого значення в напрямку перемоги України. Десятки тисяч людей в Україні стали волонтерами та роблять те, що потрібно саме зараз: сортують гуманітарку, допомагають тим, хто залишився без житла, їжі та ліків, донатять на Збройні сили України і т.д.

За словами президента України Володимира Зеленського: «Неможливо перемогти військо, чисельність якого невідома. Армію, до лав якої в одну мить стають десятки, сотні тисяч, мільйони небайдужих». Він додав, що українці завжди допомагали одне одному в біді. Проте у 2014 році поняття «українці» та «волонтери», на думку Президента, стали синонімами [3]. Про це він заявив під час урочистостей з нагоди Міжнародного дня волонтера на території комплексу «Мистецький Арсенал» у Києві.

В опитуванні молоді U-Report 38 % респондентів вказали, що волонтерять, серед них близько половини долучилися до волонтерства після 24 лютого, і ще половина почала волонтерити більше.

Zagoriy Foundation спільно з дослідницькою агенцією «Соціоінформ» провели кількісне дослідження «Благодійність у часи війни». Дані збиралися впродовж червня-липня 2022 методом телефонного інтерв'ю за випадково вибраними номерами. Аналогічне дослідження проводилося в 2021 році, тому ми маємо змогу розглянути динаміку змін. У 2022 році 86 % мешканців України були благодійниками. Це на 19 % більше, ніж у 2021 році, та на 26 % більше, ніж у 2016. 86 % благодійників допомагали армії, 67 % – іншим бенефіціарам. Тобто понад половина благодійників спрямовують свої внески як армії, так і на інші потреби – наприклад, для ВПО.

Найпопулярнішим способом допомоги залишається фінансова підтримка (76 % благодійників). На другому місці безоплатна передача їжі, одягу, засобів гігієни (69 %), і на третьому – безоплатне надання послуг чи здійснення робіт (45%). Найчастіше мешканці України надсилали кошти на державний рахунок ЗСУ (37 %) та банківські картки тим, хто потребував фінансової підтримки (32 %). 27 % передавали допомогу через волонтерів, а 25% – через благодійні фонди.

Внаслідок цього піднявся рівень взаємодовіри в суспільстві. Коли люди жертвуючи кошти або вкладаючи власні зусилля в роботу волонтерських організацій, підвищують свій рівень довіри. А коли віра в добрі наміри інших суттєво підвищується, можна говорити про зростання рівня суспільної довіри як на інституційному, так і на міжособистісному рівні.

Важливим моментом в розвитку волонтерського руху під час повномасштабного вторгнення є прийняття законопроектів під час пленарного засідання Верховної Ради 15 серпня 2022 р. № 7363 «Про внесення змін до Закону України Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності та № 7364 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Росії проти України».

Рішення парламенту сприяють розвитку волонтерського руху в Україні, зокрема, шляхом розширення напрямів волонтерської діяльності в умовах війни, розширення дії окремих норм Закону України «Про волонтерську діяльність», зважаючи на широкомасштабну військову агресію РФ проти України.

Відтепер чинне законодавство передбачає такі додаткові напрями волонтерства в умовах війни, як сприяння волонтерству, з боку держави, у проведенні заходів; можливість розробки загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства та інших заходів з метою підтримки волонтерської діяльності в Україні; волонтерська допомога може здійснюватися в онлайн-режимі за допомогою мережі «Інтернет» та інших телекомунікаційних мереж; створення інформаційно-аналітична платформа для інформування про можливості волонтерства в Україні та за її межами, підтримки інститутів громадянського суспільства в залученні волонтерів та для розміщення іншої інформації з метою сприяння розвитку волонтерського руху в Україні [4].

Із 24 лютого волонтерський рух в Україні набув величезних масштабів. Регіони, в яких не ведуться активні бойові дії, невпинно працюють, забезпечуючи допомогу в різних напрямках. Серед основних є: підтримка ЗСУ, підтримка переселенців, підтримка людей, які потребують допомоги через різні обставини, підтримка госпіталів, психологічна підтримка та юридична підтримка.

Волонтерська Платформа, як один з інструментів якісних комунікаційних можливостей волонтерських організацій, об'єднала 400 тисяч українців довкола допомоги Україні під час війни. Так як з 24 лютого 2022 року волонтерський рух в Україні значно активізувався, то одним із основних джерел пошуку можливостей стала Волонтерська Платформа. Платформа була запущена ще у березні 2021 р., Українською Волонтерською Службою, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ІТ-компанією SoftServe за підтримки Міністерства молоді та спорту для об'єднання волонтерів та організацій зі всієї України. Після початку війни Платформа стала тим інструментом, який допомагає волонтерам швидко реагувати на запити тих, хто потребує допомоги. На цю мить Волонтерська Платформа об'єднала більше ніж 400 тис. користувачів, понад 500 організацій і локальних волонтерських ініціатив та 1150 волонтерських можливостей. За увесь час Платформа збила близько 50 тис. реєстрацій на волонтерські можливості [5].

Отже, з початку повномасштабного вторгнення українці довели, що вони вміють мобілізуватися та оперативно діяти навіть у найскладніших ситуаціях. За одну ніч уся країна об'єдналась навколо спільної мети – зберегти якомога більше життів. Підприємці, державні службовці, молодь – кожен знайшов своє місце в системі допомоги та продовжує боротись на своєму місці. Усі українці приєднуються до волонтерського руху та роблять усе можливе щоб бути корисними для фронту, адже тільки спільна робота приведе нас до перемоги над країною-терористом.

Список використаних джерел:

1. Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього (2022) Збірник статей URL: [Ukrainskyi_sotsium_sotsialno-politychnyi_analiz_suchasnosti_ta_prohnoz_maibutnoho_2022.pdf](https://chtyvo.org.ua/ukrainskyi_sotsium_sotsialno-politychnyi_analiz_suchasnosti_ta_prohnoz_maibutnoho_2022.pdf) (chtyvo.org.ua)
2. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>
3. Волонтери це військо, яке неможливо перемогти, – Зеленський – Новини на Depo.ua URL: <https://news.depo.ua/ukr/news/zelenskiy-nazvav-volonteriv-viyskom-yake-nemozhlivo-peremogti-202112051398695>
4. «Незламний дух волонтерського фронту»: до Міжнародного дня волонтерів. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3920
5. Волонтерська Платформа об'єднала 400 тисяч українців довкола допомоги Україні під час війни. UNICEF. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/volunteer-hub-helps-400000-ukrainiansmake-difference>

Алла БОРТНІКОВА,
професор кафедри всесвітньої історії
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ГУМАНІТАРНІ ЗВ'ЯЗКИ НА ВОЛИНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

З перших днів повномасштабної російської агресії громадяни цивілізованих демократичних країн організували масштабну гуманітарну допомогу Україні. Особливу активність у цьому контексті проявили органи державної влади Республіки Польща та пересічні поляки через інституції громадянського суспільства. Серед найбільш вразливих верств населення, постраждалих від війни – жінки і діти, люди з інвалідністю, пенсіонери та ін.

У перші дні повномасштабної російської агресії 19 малюків волинського обласного дитячого будинку було евакуйовано до передмістя Вроцлава на запрошення польської громади. Пропозицію прийнято в інтересах малечі, оскільки переміщення до укриття через повітряні тривоги для дітей виявилися надмірним випробуванням. Разом з дітьми виїхала і частина персоналу установи: лікар та чотири медсестри, які цілодобово наглядають за своїми підопічними, адже більшість з них мають вроджені проблеми зі здоров'ям [1].

На початку травня 2022 р. відбулася робоча зустріч керівництва Волинської області з представниками польської гміни Влодава щодо відкриття пункту пропуску «Адамчуки-Збереже» на Волині. Зокрема вїт гміни Д. Семенюк запевнив, що його громада щиро піклується про вимушених українських біженців. Із місцевого бюджету гміна виділила додаткові кошти на забезпечення родин з дітьми, для школярів організувала навчання. Того травневого дня поляки привезли гуманітарну допомогу й для Шацької громади, де проживає понад півтори тисячі переселенців [2].

На початку червня 2022 р. обласні комунальні медичні заклади, де проходять лікування та реабілітацію військовослужбовці, учергове отримали кількатонні гуманітарні вантажі: медичні халати, засоби дезінфекції, предмети індивідуального захисту та гігієни, а також продукти тривалого зберігання. «Цей гуманітарний вантаж було зібрано силами одразу декількох міжнародних волонтерських організацій: це і наші партнери з Румунії, і волонтери у Польщі, Англії та США», – розповів уповноважений голови обласної ради з питань гуманітарної допомоги О. Кулаков [3].

28 вересня 2022 р. в с. Мельники Шацького району всьоме відбувся меморіальний захід щодо вбитих у 1939 р. більшовиками польських військовослужбовців. У спільному вшануванні загиблих взяли участь заступник голови обласної ради Г. Пустовіт, Шацький селищний голова С. Карпук, віце-маршалок Люблінського воєводства Республіки Польща З. Войцеховський, Генеральний Консул Польщі у Луцьку С. Місяк, громадські діячі, представники духовенства та прикордонних служб обох держав, молодь. Ініціатива та організація меморіалу належить громадській організації «Форум українських журналістів» (голова правління В. Данилюк) та Генеральному консульству Республіки Польща в Луцьку.

У вересні 1939 р. вірні присязі військовослужбовці Корпусу охорони пограниччя та Війська польського вступили в нерівний бій з червоноармійцями 52-ї стрілецької дивізії. Під час збройного конфлікту загинула велика кількість польських солдатів та офіцерів. Частину тіл вбитих поляків місцеві жителі знайшли і поховали на сільському кладовищі. Нині біля пам'ятника убитим більшовиками польських військовослужбовців спільно помолилися православні та римо-католицькі священники. Присутні поклали квіти та поставили лампадки до пам'ятних знаків загиблим польським воїнам. Цього дня також відбувся символічний забіг на дистанцію 1939 метрів під назвою «Дорога до миру», в якому взяли участь учні школи села Мельники та студенти ВНУ ім. Лесі Українки. За ще однією доброю традицією цього пам'ятного заходу присутні висадили дерева у місцевому сквері [4].

Шість багатofункціональних інвалідних колясок, а також протипролежневі матраци і подушки для лежачих пацієнтів своїм волинським колегам обласного геріатричного пансіонату як гуманітарну підтримку у жовтні 2022 р. забезпечив директор Варшавського будинку опіки Г. Швеєр. «Це дуже хороший подарунок для наших мешканців, які обмежені в пересуванні, і неабияка допомога для реабілітації та догляду людей з інвалідністю, – зазначила очільниця закладу А. Гнатюк. У пансіонаті зараз понад 70 пацієнтів, які не можуть самостійно пересуватись і потребують сторонньої допомоги. А це – ледь не половина усіх підопічних» [5].

На початку грудня 2022 р. для відвідувачів відчинив двері інформаційний осередок літопису селища Олика та родини Радзівілів. В одному із залів інформаційного центру історії презентовано світлини князівської родини Радзівілів та історичні планшети, виконані архітекторами та будівельниками, а також макет стародавньої Олики. Ще одна зала наповнена картинами юної художниці К. Слабецької. З нагоди відкриття центру один із нащадків князівського роду М. Радзівіл презентував також найцінніший скарб своєї родини – копію ікони Божої Матері, яка також доповнила експозицію осередку історії [6].

Заради України – у Польщі відбулася міжнародна різдвяна зустріч. Її організував Я. Вєсьолек – керівник Товариства Приятелів Дітей Сілезького регіонального відділення, з яким Волинський обласний еколого-натуралістичний центр підписав меморандум про співпрацю. На запрошення польської сторони Волинь представляла депутатка обласної ради О. Омелько. У добродійній зустрічі взяли участь представники Польщі, США, Нідерландів, Німеччини, а також міжнародні компанії, зокрема *Össur* – світовий лідер високотехнологічних ортопедичних товарів та один з найбільших американських телекомунікаційних концернів AT&T BELIEVES. Йшлося про гуманітарну підтримку України у її важкій боротьбі з агресором [7]. А на запрошення Генерального консульства Республіки Польща в Луцьку в особливій передріздвяній церемонії – традиційній оплатковій зустрічі: миру і спокою, взяли участь голова Волиньради Г. Недопад та його заступник Г. Пустовіт. Цього року вечір напередодні Різдва Христового проходив у напівтемряві укриття, при відблиску свічок та Віфліємського вогню, який доправили польські харцери. За традицією гостей привітали колядками [8].

У перших числах лютого 2023 р. заступник голови Волиньради Г. Пустовіт взяв участь у першому засіданні Моніторингового комітету Програми *Interreg NEXT* Польща–Україна. Нову програму транскордонного співробітництва між Україною та Польщею Європейською Комісією затверджено на період до 2027 р. Проєкти спрямовано на вирішення спільних проблем у сферах довкілля, охорони здоров'я, розвитку туризму, кордонів, а також обміну досвідом та кращими практиками між органами влади, громадськими організаціями, окремими галузями чи навіть комунальними закладами. Учасниками нового етапу програми транскордонного співробітництва з українського боку є Волинська, Рівненська, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська області, а з польського – Підляське, Люблінське, Підкарпатське і частина Мазовецького воєводства.

На початку березня 2023 р. майже 10 т гігієнічних та санітарних засобів у партнерстві з компанією *PERSAN S.A.* – польським виробником косметики та побутових розчинів спорядив Я. Вєсьолек – очільник Сілезького регіонального Товариства Друзів Дітей, з яким в обласній раді підписано меморандум про партнерство.

У квітні 2023 р. в області з дводенним робочим візитом перебувала офіційна делегація Лодзького воєводства на чолі з головою тамтешнього Сеймику І. Коперською. Члени делегації зустрілися із представниками ділових кіл області, а також особисто передали кількатонний гуманітарний вантаж Олицькій громаді. Серед допомоги – дитячий одяг, а також підгузки, пеленальні серветки та інші предмети для найменших, близько 800 кг гігієнічних та мийно-пральних засобів. Усе це передано внутрішньо переміщеним особам, яких на території Олицької громади мешкає близько 230. Три потужних генератори розподілили між місцевими школою, амбулаторією та психоневрологічним інтернатом. Окрема частина гуманітарного вантажу, а це каремати, спальні мішки, намети, термобілизна, кровоспинні перев'язувальні пакети, призначено для формувань територіальної оборони [9].

Голова Волинської обласної ради Г. Недопад у складі делегації взяв участь у III об'єднавчому Конгресі місцевого самоврядування Мережі регіонів трьох морів, який відбувся на початку травня 2023 р. у польському м. Люблін. Ініціатива трьох морів або Тримор'я – це міжнародна економічно-політична платформа співпраці, яка об'єднує 12 країн Європейського Союзу, розташованих поблизу Балтійського, Чорного й Адріатичного морів. Україна є партнером-учасником Тримор'я. Учасників об'єднавчого форуму особисто привітав Президент Польщі А. Дуда. Він вкотре запевнив, що Україна та її народ і надалі отримуватимуть усебічну підтримку. Під час тематичних дискусій представники України та країн ЄС визначилися із перспективами розвитку мережі Тримор'я шляхом поглиблення співпраці за п'ятьма напрямками: економічна співпраця, інфраструктура, цифровізація, охорона довкілля, наука та освіта [10].

На запрошення маршалка Лодзького воєводства Г. Шрайбера голова Волиньради Г. Недопад та його заступник Г. Пустовіт, як представники області-партнера, у червні 2023 р. взяли участь в економічному форумі, що традиційно проводиться у Лодзі. Цьогоріч на лодзький бізнесово-господарський захід запрошено понад 200 учасників – це керівники міністерств і відомств Польщі, представники бізнесу

і місцевого самоврядування, авторитетні експерти з різних сфер, науковці, а також делегації з українських міст та областей, у яких з громадами чи урядом Лодзького воєводства підписані меморандуми про співпрацю. Україні на форумі присвячено одразу дві панелі: економічна співпраця польських та українських підприємців як перспективний напрямок розвитку, а також новий вимір польсько-українського партнерства в умовах неспровокованої російської агресії.

Як зазначив маршалок Лодзького воєводства Г. Шрайбер, його край від початку російського вторгнення допомагає переселенцям та мешканцям партнерських областей. «Біженців привозили до Лодзинського воєводства спеціальними потягами, які ми відправляли на польсько-український кордон, постійно організовуються гуманітарні вантажі в Україну, а також для українських громадян, які перебувають у нашому воєводстві. Упродовж червня близько 400 дітей з чотирьох партнерських областей: Чернівецької, Одеської, Вінницької та Волинської відпочивають у наших спортивно-мовних таборах. Напевно можна робити ще більше, але важливо, щоб допомога була адресною і потрапила така, яка найбільше очікується», – звернувся до української делегації урядник [10].

Отже, волинська громада, Україна загалом, із вдячністю сприймає допомогу з боку польських друзів, пам'ятає, що саме Польща першою підтримала і визнала українську незалежність, стала союзником у євроінтеграційних прагненнях нашої держави. Зараз, коли Україна веде боротьбу за виживання у розв'язаній російським агресором війні, саме Польща перебуває у лідерах підтримки Україні – військової, гуманітарної, дипломатичної. Ця взаємодія надзвичайно цінна не лише сьогодні, оскільки вона створює основу й майбутніх польсько-українських відносин у цілковито новій геополітичній та безпековій ситуації.

Список використаних джерел

1. Волинський дитбудинок тимчасово переїхав до Польщі. *Волинська обласна рада*. 11.03.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/volynskiy-dytbudynok-tymchasovo-pereyihav-do-polshhi/> (дата звернення: 04.10.2022).
2. «Адамчуки-збереже» – спільна потреба прикордонних громад України і Польщі. *Волинська обласна рада*. 16.05.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/adamchuky-zberezhe-spilna-potreba-trykordonnyh-gromad-ukrayiny-i-polshhi-fotoreportazh/> (05.10.2023).
3. Медзаклади області отримали 5 тонн гумдопомоги. *Волинська обласна рада*. 07.06.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/medzaklady-oblasti-otrymaly-5-tonn-gumdomogy/> (дата звернення: 02.09.2023).
4. «Дорога до миру»: традиційна акція пам'яті у Мельниках. *Волинська обласна рада*. 29.09.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/doroga-do-myru-tradycijna-akcziya-pamyati-u-melnykah/> (дата звернення: 10.09.2023).
5. Для геріатричного пансіонату передали доглядовий інвентар. *Волинська обласна рада*. 03.10.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/dlya-geriatrychnogo-pansionatu-peredaly-doglyadovyj-inventar/> (дата звернення: 13.09.2023).
6. Олицька громада відкрила свій перший центр історії. *Волинська обласна рада*. 05.12.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/olyczka-gromada-vidkryla-svij-pershyj-czentr-istoriyi/> (дата звернення: 07.10.2023).
7. Заради України – у Польщі відбулася міжнародна різдвяна зустріч. *Волинська обласна рада*. 13.12.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/zarady-ukrayiny-u-polshhi-vidbulasya-mizhnarodna-rizdvyana-zustrich/> (дата звернення: 08.10.2023).
8. Традиційна оплаткова зустріч: миру і спокою. *Волинська обласна рада*. 15.12.2022. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2022/tradycijna-oplatkova-zustrich-myru-i-spoкою/> (дата звернення: 08.10.2023).
9. Лодзькі партнери – для Олицької громади. *Волинська обласна рада*. 21.04.2023. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2023/lodzki-partnery-dlya-olyczkoyi-gromady/> (дата звернення: 08.10.2023).
10. Григорій Недопад взяв участь у конгресі Тримор'я. *Волинська обласна рада*. 17.05.2023. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2023/grygorij-nedopad-vzyav-uchast-u-kongresi-trymorya/> (дата звернення: 08.10.2023).

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙ ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ У ПОЛЬЩІ В ДОМОПОЗІ УКРАЇНИ

Після російського вторгнення волонтерський рух став одним із найзначніших суспільних явищ у відносинах Україна–Польща. Громадські організації, волонтери, благодійні фонди та звичайні, але активні громадяни швидко об'єдналися для вирішення різноманітних проблем, підтримки армії та постраждалого населення. У перші дні бойових дій різноманітні польські інститути громадянського суспільства стрімко змінили напрямок своєї діяльності та переключилися на гуманітарні та інформаційні проекти. Сформовано розгалужену мережу громадської діяльності, починаючи від допомоги Збройним Силам України, підрозділам територіальної оборони та мирному населенню, закінчуючи протидією російській пропаганді. Ця робота, закладає підґрунтя для соціально-економічних змін, що можуть стати важливим чинником відбудови України в майбутньому.

Витоки організацій третього сектору в Польщі можна простежити з ідеології Християнського милосердя та діяльності Католицької Церкви, яка сягає середньовіччя. Поряд з Римо-католицькою церквою сформувалися світські традиції волонтерства із залученням аристократії та муніципалітетів для допомоги бідним, що мало значний вплив на волонтерську діяльність. З 1795 по 1918 роки, коли Польща зникла з карт як суверенна держава, намагання подолання бідності, зміцнення національного духу та збереження польської культури стало важливим завданням для політичних сил у соціальній та культурній сфері [3]. Незважаючи на різноманітні обмеження, благодійні організації та меценатство продовжували виконувати свою роль протягом періоду бездержавності.

З 1918 року, коли Польща відновила незалежність, волонтерські організації відіграли важливу роль у формуванні національної ідентичності та реінтеграції польського суспільства. Окрім подолання складної спадщини поділу Польщі, після Першої світової війни важливим було матеріальне відновлення країни, тому діяльність фондів та асоціацій стало життєво важливим для розвитку громадянського суспільства. Основу для створення асоціацій було закладено в польській Конституції 1921 р. і в Законі про Асоціації 1932 р. Приблизно десять тисяч асоціацій і три тисячі фондів були зареєстровані державною адміністрацією.

Проте після Другої світової війни діяльність добровільних організацій була підпорядкована суворому політичному та адміністративному контролю комуністичного режиму. Багато з організацій, які існували до війни, були розпущені, а їхнє майно конфісковано та націоналізовано. Католицька церква піддавалася репресіям, а в 1950 році була ліквідована її благодійна діяльність. Єдиними дозволеними владою організаціями були Червоний Хрест, Товариство польських скаутів і Товариство друзів дітей. Від них вимагалось підтримувати ті ж політичні цілі та цілі соціального забезпечення, що й комуністична держава.

Після закінчення комуністичного правління Польща пережила відродження волонтерських ініціатив. У період між 1992 і 1997 роками кількість фондів подвоївся, а кількість асоціацій зросла в чотири рази [3]. Враховуючи, що 90% в організацій, створено після 1989 р., можна сказати, що польський третій сектор скоріше молодий. Проте, волонтерські організації почали сприйматися як спостерігачі за діяльністю уряду та структурами, що можуть впливати на вирішення соціальних проблем.

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну, свій дім змушені були залишити та шукати притулку мільйони українців. Понад п'ять мільйонів осіб знайшли прихисток всередині країни, більше восьми мільйонів розпорошилися по різних країнах Європи. За кількістю зареєстрованих українських біженців першою стала саме Польща (на початок квітня 2023 року було зареєстровано 1,58 мільйона українців, у червні цей показник скоротився до 975 тисяч) [2]. Така кількість мігрантів до сусідньої країни пояснюється безпосередньою близькістю кордонів, значною підтримкою волонтерських організацій та держави Польща.

Сьогодні, як ніколи, війна та причинно наслідкові зв'язки історичних подій тісно пов'язані між собою. Особливо цінний досвід в умовах сучасної російсько-української війни, коли Польща підтримала Україну та надала прихисток багатьом українцям. Волонтерські служби в Польщі дають можливість українським мігрантам дізнатися більше про польський досвід проживання Другої світової війни.

Існують організації, які мають центри допомоги по усій території Польщі. Одна з них – **Caritas Polska**, благодійна установа Католицької Церкви та найбільша соціальна та благодійна організація в Польщі. Вони надсилають гуманітарні вантажі до України, надають біженцям психологічну підтримку, а також допомагають з пошуком роботи й житла.

Фундація Ocalenie допомагає біженцям та мігрантам в адаптації до життя у Польщі. Центри допомоги та проекти організація провадить у різних містах та координує допомогу по усій території Польщі. Фундація всебічно допомагає українським біженцям знайти мир і безпеку в Польщі, а також підтримує на шляху їхньої інтеграції в польське суспільство. У липні 2022 року Ocalenie за фінансової підтримки Dentons та інших донорів відкрила дитячий садок для українських дітей у Варшаві. Також, команда фундації допомагає українцям у вирішенні повсякденних труднощів у контакті з державними установами, включаючи навчальні заклади, офіси, соціальну допомогу, поліцію, охорону здоров'я; консультування в процесі легалізації перебування.

Група Save Ukraine координує волонтерів в Україні та Європі, надсилає гуманітарні вантажі, шукає притулок для біженців, допомагає транспортом (забезпечення людей, які покинули свої домівки, дістатися до безпечних місць, де вони можуть отримати їжу, притулок і медичну допомогу, а також транспортні засоби та водіїв для перевезення гуманітарної допомоги в Україну); звертаються до влади своєї країни (написання листів депутатам з проханням проголосувати за певні питання: надати житло та матеріальну допомогу українським біженцям, забезпечити постачання медикаментів і гуманітарної допомоги, тощо); займаються інформаційним й ІТ-волонтерством, допомагають з медичним супроводом. Кожен охочий може зареєструватися волонтером і допомогти українцям в боротьбі за життя.

На території Польщі діють волонтерські організації українців, одна з них **Help Ukraine Center** – проєкт, який створили українці для допомоги своїм співвітчизникам. Його роботу запустили на початку війни неподалік польського містечка Гелм, а згодом – перевели центр до великого складу у Любліні. Волонтери центру допомагають сортувати, фасувати та відправляти гуманітарну та медичну допомогу до України.

До того ж існують ініціативні групи по всій території Польщі, що допомагають українським військовим. Одна з таких, об'єднання українців в Польщі **«Разом ми сила»** – організація українських волонтерів, що в співпраці з волонтерами України, допомагають в пошуку, придбанні, та підготовці автівок на фронт, організують виставки та благодійні проєкти для збору коштів на потреби війська. Також волонтери у співпраці з державними органами, готують звернення до польських воєводств з метою передачі списаних пожежних автомобілів та автомобілів швидкої допомоги для евакуації поранених в Україні.

Висновки. Отже, через культурну і мовну близькість України та Польщі, а також через потужну допомогу польського уряду та небайдужість її мешканців понад мільйон українців знайшли прихисток саме в цій країні. Більшість польських міст, радо приймають українців та всіляко їм допомагають. І потрібно зазначити, що така підтримка існує, завдяки польському уряду та небайдужим мешканцям. Волонтерський рух став одним із вирішальних факторів війни росії з Україною, допомагає підтримувати обороноздатність країни та гуманітарну стабільність. Російське вторгнення сприяло консолідації суспільства між країнам, збільшенню взаємної довіри між громадянами, а також створило сприятливі умови в налагодженні добросусідських відносин.

Список використаних джерел:

1. Роль добровольчого руху в захисті України від російської агресії. Ukrainian in Poland. Інститут Центральної Європи. URL: <https://ies.lublin.pl/komentarze/rola-ruchu-wolontariackiego-w-obronie-ukrainy-przed-rosyjska-agresja/>
2. У Євросоюзі вже понад 4 мільйони біженців з України, їхня кількість зростає. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/world/u-yevrosoyuzi-vzhe-ponad-4-milyoni-bizhenciv-z-ukrajini-jihnya-kilkist-zrostaye-12356358.html>
3. National report – Poland. Study on Volunteering in the European Union Country Report Poland. URL: https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/national_report_pl_en.pdf

Леся АДАМОВА,

керівник Короткодобового прихистку Департаменту закладів
для біженців Міністерства Внутрішніх Справ Чеської Республіки
(Крайовий центр допомоги біженцям з України,
м. Брно, Чеська Республіка)

ДОПОМОГА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ БІЖЕНЦЯМ З УКРАЇНИ ВІД ПОЧАТУ ВТОРГНЕННЯ, LEX UKRAINE

Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року вперше в історії Європейського Союзу (далі – ЄС) встановлено, що відбувся масовий приплив переміщених осіб (внаслідок збройного конфлікту на території України, спричиненого вторгненням військ Російської Федерації) і запроваджується їх тимчасовий захист на загальноєвропейському рівні.

Тимчасовий захист (далі – ТЗ) – це кризовий механізм ЄС, який активується за виняткових обставин у разі масового припливу людей з метою надання колективного захисту переміщеним особам, зменшення тиску на національні системи притулку в країнах ЄС. Рада ЄС активувала цей механізм лише один раз, у зв'язку з російським вторгненням в Україну 24 лютого 2022 року, коли почалася велика хвиля міграції людей, які тікали від війни. Одним із пунктів призначення для біженців, що втікають від війни стала Чеська Республіка.

24 лютого 2022 року Міністерство внутрішніх справ Чеської Республіки (далі – ЧР) у зв'язку з військовим нападом Росії на Україну активувало перший, найм'якший з чотирьох ступенів готовності до міграційної хвилі. Так званий «зелений» ступінь передбачав реагування на ситуацію, коли ще не спостерігалось значного руху хвилі біженців до Чехії й необхідно було допомогти насамперед тим, хто вже проживає в країні. Для цього використовувався спеціальний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ ЧР, телефонна гаряча лінія та електронні адреси для отримання інформації про місце проживання та запитів щодо пропозицій допомоги [5].

Щоб упоратися з напливом біженців з України уряд ЧР оголосив надзвичайний стан, який набув чинності від 4 березня 2022 року.

Із 21 березня 2022 року набув чинності так званий **Lex Ukraine**. Уряд ухвалив низку законодавчих змін для полегшення інтеграції людей, які тікають від воєнного конфлікту з України. Закон складався з декількох норм, які регулювали сферу соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я, працевлаштування або захисту та віз.

Було прийнято 3 основні закони, які уможливили надання допомоги українським біженцям:

Закон № 65/2022 Зб. – Закон регулює умови надання тимчасового захисту, надання екстреного житла та тимчасового притулку, а також правила надання медичних послуг.

Закон № 66/2022 Зб. – Закон про заходи у сфері зайнятості і працевлаштування та соціального забезпечення.

Закон № 67/2022 Зб. – заходи в галузі освіти та Постанова Уряду № 206/2022, оприлюднені 21 березня 2022 року.

Поступово до законів про допомогу біженцям із України в Чеській Республіці були внесені зміни у колективному позначенні – так званому Lex Ukraine I, II, III, IV, V і на даний момент VI.

I. Спеціальна віза

Після початку російського військового вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року ЧР розпочала надавати громадянам України, які почали прибувати в нашу країну як воєнні біженці з України, а також громадянам України, які вже проживають у Чехії на підставі безстрокового дозволу на проживання або безвізового перебування, так звані спеціальні візи (візи для перебування понад 90 днів). Візи також надавалися громадянам інших третіх країн, якщо вони були близькими членами сім'ї громадян України і втекли разом із ними з України.

21 березня 2022 року набув чинності так званий **Lex Ukraine** і був «запущений» інститут тимчасового захисту. Всі спеціальні візи, що діяли на цю дату, законно почали автоматично вважатися візами з метою тимчасового захисту. Власники віз автоматично отримали вільний доступ до ринку праці в ЧР.

II. Тимчасовий захист

Від 22 березня 2022 року Департамент з питань надання притулку та міграційної політики Міністерства внутрішніх справ ЧР та поліція видають візу з метою надання тимчасового захисту. Власник візи має вільний доступ до ринку праці й вважається іноземцем, який постійно проживає в ЧР із метою працевлаштування.

Тимчасовий захист як право на перебування в Чехії надається строком на 1 рік із можливістю продовження громадянам України, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року, а потім виїхали з неї.

Візи ТЗ видаються Департаментом із питань надання притулку та міграційної політики Міністерства внутрішніх справ (ОАМР). Заяву на отримання візи можна подати в будь-якій країні ЄС, але скористатися нею можна лише в тій країні, яка її видала. Заяви на отримання візи тимчасового захисту подаються у КАСРУ.

КАСРУ

Станом на березень 2022 року у всіх регіонах ЧР розпочали працювати *Крайові центри допомоги біженцям з України (КАСРУ)*, де здійснювалася реєстрація громадян у Поліції в справах іноземців, оформлення віз тимчасового захисту, медичного страхування. Представники банківського сектору допомагали з відкриттям банківських рахунків, при відкритті яких біженці отримували фінансові бонуси. Після надання візи ТЗ Центри зайнятості видавали фінансову гуманітарну допомогу, представники чеських мобільних операторів роздавали сім-карти. Співробітники чеських пожежних бригад допомагали і надавали житло та гуманітарні пакунки та продукти харчування. Надавалася допомога при вирішенні подальшого перебування в Чехії – усні переклади, навігація, заповнення бланків, соціальна допомога та інші супровідні послуги.

З 1 квітня 2023 року координація роботи установ була передана Міністерству внутрішніх справ.

Медичне страхування протягом 150 днів із моменту надання ТЗ покривається державою. Після 150 днів відбувається зміна у сплаті страхових внесків за державне медичне страхування державою. Держава продовжує сплачувати внески за: дітей до 18 років; студентів 18–26 років; осіб, які доглядають щонайменше за однією дитиною до 7 років, або 2 чи більше дітей віком до 15 років; шукачів роботи, які зареєстровані в Центрі зайнятості; людям похилого віку, старшим 65-ти років. Для інших осіб медичне страхування оплачується роботодавцем або самостійно.

Гуманітарна допомога

Заяви на отримання гуманітарної допомоги (ГД) подаються в Центр зайнятості щомісяця.

До 1 липня 2023 року гуманітарна допомога була встановлена в розмірі 5 000 крон (тобто близько 7 870 грн.) на період 6 місяців (залежно від доходу). Після 7 місяців перебування у Чехії її розмір був нижчим – 4 620 крон з 18 років, 3 320 крон – дитина до 18 років.

3 1 липня 2023 року набув чинності закон LEX Ukraine V, а разом з ним і нововведення та зміни в гуманітарних виплатах. Після 1 липня 2023 року надається гуманітарна допомога протягом 150 днів перебування. Вона становить 4 860 крон на дорослого, 3 490 крон на дитину, 7 290 крон на особу з інвалідністю. Після закінчення 150 днів проводиться перевірка, щоб визначити, чи є перешкоди для працевлаштування. Якщо перешкод для працевлаштування немає, то гуманітарна допомога знижується до прожиткового мінімуму у розмірі 3 130 крон. Це не стосується так званих вразливих груп населення (особи з інвалідністю, діти до 18 років, студенти в Чехії до 26 років, вагітні жінки, люди похилого віку старше 65 років, опікуни дітей до 6 років), вони мають подальший захист. На ГД можна подати заявку лише онлайн і для цього потрібна банківська ідентифікація.

Гуманітарна допомога також розширюється на житлову підтримку – відшкодування витрат на житло, що підлягають врахуванню. Оформлюється тільки онлайн.

Житло

70 % біженців мають вирішене питання з житлом власними силами. 30 % потребують допомоги з житлом, яку надає Пожежна служба ЧР (HZS). За управління країв у співпраці з муніципалітетами були укладені договори про надання місць для проживання з постачальниками закладів для проживання. Надання допомоги в режимі 24/7 перед реєстрацією для отримання тимчасового захисту – особам, які очікують стандартних годин роботи КАСРУ. Вони мають можливість отримати притулок в Пунктах короточасного притулку в Брно та Оставі.

Транспортування до призначеного місця проживання особи з ТЗ забезпечують собі самостійно. Лише в разі необхідності транспорт надається пожежною службою. Зміна проживання на основі

індивідуальних запитів неможлива. Вона є можливою лише з боку постачальника житла. В такому випадку буде забезпечуватись нове житло, як правило, в тому ж краї.

Житло

Внесок солідарності для осіб, що надають житло – для фізичних осіб, які розмістили прибулих з України, сплачувався Центром зайнятості у розмірі 3 000 крон/місяць/особа.

На цей час внесок солідарності для осіб, що надають житло більше не надається, а саме з 1 липня 2023 року (**Закон LEX Ukraine 5**). Біженці з низьким або нульовим доходом із цього часу мають можливість отримати фінансову допомогу на проживання в рамках гуманітарної допомоги. Таким чином, фінансовий внесок у разі потреби надходить безпосередньо біженцям, а не постачальнику житла.

Працевлаштування

Біженці з України (особи з тимчасовим захистом) мають такий самий статус, як і особи з дозволом на постійне місце проживання. Вони мають вільний доступ до ринку праці. Роботодавець повинен лише повідомити регіональне відділення Центру зайнятості про їхнє працевлаштування.

Заходи у сфері освіти

У ЧР застосовується зобов'язання розпочати обов'язкове шкільне або дошкільне навчання протягом 90 днів із моменту видачі тимчасового захисту. Зміст шкільної освітньої програми може бути замінений на інший відповідно до потреб учня. У першу чергу йдеться про інтенсивне вивчення чеської мови. Адаптаційні групи для дітей віком від 3 до 18 років, зокрема, після 90 днів перебування.

У класах, де навчаються виключно українські діти, можуть працювати педагогічні працівники з України без знання чеської мови. Університети можуть встановлювати індивідуальні умови прийому студентів.

Інша допомога

До допомоги біженцям з України значною мірою залучені неурядові організації, солідарні домогосподарства, компанії та волонтери.

Статистика

Із початку війни в Україні до 1 квітня 2023 року Міністерство внутрішніх справ ЧР видало загалом 504 107 віз тимчасового захисту. **Станом на 15 жовтня 2023 року на території ЧР перебуває 362 594 особи з тимчасовим захистом.** Приблизно 1/3 із них повернулася в Україну або виїхала в інші країни ЄС. Тим, хто був зацікавлений залишитися в Чехії, отримав тимчасовий захист до кінця минулого року, була надана можливість продовжити його до 31 березня 2024 року. Однак вони були повинні до кінця березня зареєструватися в електронному вигляді на Інформаційному порталі для іноземців. В іншому випадку термін дії їхнього тимчасового захисту закінчувався.

Таким чином, **на цей час у Чехії перебуває близько 361 тис. біженців з України. З них 69,7 % – особи працездатного віку (від 18-ти до 65-ти років), з яких 63,7 % – жінки і 36,3 % – чоловіки. Серед власників тимчасового захисту на даний момент 26,5 % становлять діти (до 17-ти років) і 3,9 % – люди похилого віку (понад 65-ти років). Найбільша кількість осіб із тимчасовим захистом проживає в Празі, Брно і Плзні.** Приблизно 1/3 від загальної кількості наданих віз тимчасових захисту закінчилася. У більшості випадків мова йшла про осіб, які повернулися в Україну або виїхали до іншої країни ЄС.

Реєстрація для продовження тимчасового захисту

Електронна реєстрація для продовження тимчасового захисту пройшла успішно. Вона дозволила обслужити велику кількість клієнтів без черг за відносно короткий проміжок часу. Цьому передувала цілеспрямована комунікаційна кампанія у співпраці з місцевими органами влади, центрами підтримки інтеграції іноземців, неурядовими неприбутковими організаціями, роботодавцями та іншими суб'єктами. Всі власники тимчасового захисту, які зареєструвалися на продовження, мали можливість обрати дату особистого візиту до конкретного відділення, де їм було видано нову візову наклейку. Таким чином, їхній тимчасовий захист було продовжено до березня 2024 року. В іншому випадку термін дії їхнього тимчасового захисту закінчився.

LEX Ukraine VI

Люди, які втекли з України, проти якої Росія розв'язала війну, ймовірно, матимуть шанс на подальше продовження тимчасового захисту в ЧР. Поправка до Lex Ukraine VI, яка була схвалена чеським урядом 13 вересня 2023 року, передбачає надання захисту до кінця березня 2025 року. Водночас, у пропозиції загалом йдеться про те, що тим біженцям, які, незважаючи на війну, що триває,

вирішать повернутися, держава допомагатиме і надаватиме іноземцям сприяння у добровільному поверненні. Тобто відшкодуватиме частину витрат, пов'язаних з їх поверненням, як правило, в Україну.

Уряд також встановить максимальний розмір фінансової допомоги для сприяння добровільному поверненню. Біженці матимуть право на таку допомогу лише один раз і зможуть звернутися за нею не пізніше, ніж за 3 місяці до закінчення терміну дії їхнього права на тимчасовий захист, тобто практично до кінця 2024 року. Якщо ці люди згодом захочуть отримати довгострокову візу в Чехії, вони повинні будуть спочатку повернути половину допомоги, наданої для їхнього повернення на батьківщину.

Новинкою заявки на продовження терміну дії ТЗ буде анкета, яку заявники будуть повинні заповнити. Держава досі не має повної інформації про їхню освіту чи житло.

У цей період в дитячих садках, початкових, середніх та вищих навчальних закладах навчаються понад 52 тис. українських дітей у віці від 3 до 19 років.

Lex Ukraine VI також приносить певні зміни у сферу освіти. Оскільки велика хвиля прибуття вже закінчилася, правила зарахування учнів до українських класів також будуть скасовані.

У сфері охорони здоров'я поправка пов'язана з закінченням винятку припинення державного медичного страхування. Особи з тимчасовим захистом тепер повинні будуть припиненні медичного страхування виконати всі необхідні умови. Метою є запобігання цілеспрямованій відмові від страхування задля того, щоб людина не сплачувала страхові внески, навіть якщо вона залишається на території ЧР.

За даними Міжнародної організації з міграції, найближчим часом планує повернутися додому десята частина біженців, а 1/3 планує зробити це колись. У другому кварталі 2023 року в опитуванні взяли участь 1 706 дорослих осіб з тимчасовим захистом.

Список використаних джерел:

1. Адамова-Стецович Л. Шылияка челядь. *Отцюзнина* / Культурно-белетристичный журнал Закарпатського обласного научно-культурологічного Общества ім. А. Духновича и Русинського культурологічного клубу. 2023. № 1 (11). С. 35–37.
2. Стецович (Адамова) Л. Лакатошова. *Алманах днешньої підкарпатської русинської літератури* / Обчанське здружіння Русин Медіа у співпраці із Закарпатським областним научно-культурологічним обществом імені Александра Духновича і Русинським культурологічним клубом у році 2022; Відповідний редактор, едітор: Юрій Шиповіч; відповідний редактор за видавателя Русин Медіа: Петро Медвідь. Свідник: Друкарня свідницька, с.р.о., 2022. С. 49–52.
3. Juna P. Třetina uprchlíků už Česko opustila. Zůstat jich chce jen zhruba desetina. *Seznam Zprávy*. Дата оновлення: 03.09.2023. URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-tretina-uprchliku-uz-se-vratila-naukrajinu-tem-co-zustavaji-chybi-hlavne-lekari-23614> (дата звернення: 03.10.2023).
4. Kopecký J. Připravíme podporu pro ty, kdo se chtějí vrátit na Ukrajinu, říká Rakušan. *Idnes.cz*. Дата оновлення: 11.09.2023. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/lex-ukrajina-6-prodlouzeni-docasne-ochrany-o-rok-2025-pomoc-pri-navratu.A230911_084134_domaci_kop (дата звернення: 03.10.2023).
5. Ministerstvo vnitra České republiky. URL: <https://www.mvcr.cz/> (дата звернення: 03.10.2023).

P.S. Навесні 2022 року я працювала волонтером у Центрі біженців м. Брно й допомагала місцевим урядам в розміщенні та забезпеченні українських біженців житлом і гуманітарною допомогою. Два місяці працювала перекладачем в одному з чеських банків, що надавав свої послуги в Центрі біженців. Пізніше працювала перекладачем в Крайовому центрі допомоги біженцям з України від Брюсельської організації ONCALL.

На цей час працюю керівником KP SUZ MV ČR в KACPU Брно (Короткодобовий прихисток Департаменту закладів для біженців Міністерства Внутрішніх Справ Чеської Республіки; Крайовий центр допомоги біженцям з України в м. Брно), тому добре ознайомена з темою допомоги Чеської Республіки біженцям з України.

Окремі проблемні аспекти соціальної адаптації біженців із України в ЧР описані мною в оповіданні «Лакатошова» [2] а також у трилогії «Шылияка челядь», де зображені соціальні портрети біженців з України, які в оповіданні русинською мовою фігурують як «Харьковчане», «Херсонци» та «Виноградовци» [1].

Наталія ПЕТРОВА,

*доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії,
заступник декана факультету історії та філософії з наукової роботи
(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)*

КОЛЕКТИВНА ВЗАЄМОДОПОМОГА: ТРАДИЦІЇ/НОВАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ РУМУНІЇ)

Колективна взаємодопомога є одним з ключових компонентів традиційного способу громадського буття етносів та має давню історію. Звичаї колективної взаємодопомоги та колективного дозвілля українців та їх сусідів, особливо в етноконтактних зонах мають давню історію. Широко поширеними в різних ділянках господарської діяльності були звичаї трудової сусідської взаємодопомоги: толока, клака та супряга. Український термін «толока» («клака») у значенні трудової сусідської взаємодопомоги споріднений з подібними за звучанням і значенням словами, які побутують у мовах слов'янських і сусідніх романських, балтських, фіно-угорських етносів.

Звичаї трудової сусідської взаємодопомоги дослідники розглядають як соціальний інститут, необхідний для функціонування сусідської громади як єдиної соціальної системи, що виник унаслідок адаптації до зміни суспільної організації після розпаду роду, а згодом і великих сімей. Звичаї взаємодопомоги виконували виробничу, нормативну та комунікативну функції [2; 4; 5].

Найбільш поширеною формою колективної взаємодопомоги була толока. В народі казали: «Без толоки – як без руки: ні хати не зробиш, ні сіна не скосиш». Це праця гуртом для швидкого виконання великої за обсягом роботи (будівництво хати, школи, спорудження церкви, збір врожаю та ін.), на яку скликали односельців, сусідів, родичів. Характерною прикметою толоки є атмосфера доброзичливості, взаємодопомоги й робочого завзяття зі сміхом, жартами й дотепами, яким надавали магічного значення.

В умовах російсько-української війни з 2014 року і особливо повномасштабної агресії з 24 лютого 2022 року актуалізувались давні традиції взаємодопомоги, допомоги військовим, піклування про ближніх та інших форм діяльності, яку нині називають волонтерською.

Важливо, що в ці процеси активно залучені сусідні з Україною країни, зокрема Румунія, які на рівні державних інституцій та звичайних громадян виявляють кращі приклади традицій добросусідства та взаємодопомоги для біженців з України, яких на сьогодні вже понад 6 млн. осіб. Серед сучасних форм взаємодопомоги можемо виділити наступні: надання житла, надання харчування, надання медичної допомоги, працевлаштування, освітні послуги. Звичайні люди стали волонтерами і кожен допомагає потерпілим від російської агресії. В процеси взаємодопомоги виявилися включеними більшість людей в Європі.

Колективна взаємодопомога є великим аспектом спільної діяльності громади та діаспори в умовах конфліктів, зокрема російської агресії в Україні. Українська діаспора в Румунії, як і в інших країнах, традиційно виявляє солідарність зі своєю батьківщиною і намагається надати допомогу тим, хто постраждав від конфлікту. Ось декілька традиційних та новаторських підходів до колективної взаємодопомоги української діаспори в Румунії [1; 3; 6; 7].

Гуманітарна допомога: Українські громадські організації в Румунії, зокрема Союз українців Румунії, збирають та надають гуманітарну допомогу жертвам російської агресії, в першу чергу – житло, а також медичне обслуговування, ліки, продукти харчування, одяг тощо [3].

Інформаційна підтримка: українська діаспора та українці, що тимчасово опинились в Румунії надають інформаційну підтримку, сприяючи поширенню правдивої інформації про події в Україні, а також про позицію Румунії та інших країн щодо війни. Це дозволяє усвідомити важливість допомоги та переконати міжнародну спільноту впливати на прийняття рішень на рівні держави [1; 3; 6; 7].

Фінансова підтримка: збір коштів на підтримку українських біженців та жертв війни є єдиною з ефективних форм допомоги.

Культурний обмін: за активної участі Посольства України та Союзу українців Румунії продовжено проведення традиційних заходів та ініційовано культурні обміни та проекти, екскурсії для біженців, які сприяють підтримці української культури та ідентичності серед діаспори й інших громадян Румунії. Це сприяє зміцненню спільності та розумінню, міжетнічному діалогу.

Українська діаспора в Румунії, як і в інших країнах, поєднує традиційні та новаторські методи, щоб

надати підтримку своїй батьківщині в умовах російської агресії. Важливо, що ця підтримка орієнтована на реальні потреби та долю людей, які постраждали від конфлікту, і сприяє мирному врегулюванню конфлікту в Україні.

Список використаних джерел:

1. Благодійний фонд «Об'єднані для України». URL: <https://www.facebook.com/groups/617687589358576> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Горова В. Трансформація громадських традицій сільської колективної взаємодопомоги українців у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. *Етнічна історія народів Європи*. 2022. Вип. 68. С. 102–112.
3. Союз українців Румунії. URL: <https://uur.ro/?lang=uk> (дата звернення: 11.10.2023).
4. Тарнавський Р. Культурно-генетичний, трудовий та обрядовий аспекти звичаю «супряга»: новий погляд на відому тематику. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів : Наукове товариство імені Шевченка, 2010. Т. ССLIX: Праці Секції етнографії і фольклористики. С. 117–129.
5. Тарнавський Р. Семантика терміна «толока» в заняттях і звичаєвості українців. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2011. Вип. 46. За ред. Р. Сіромського. С. 346–371.
6. Українці І Бухарест, Румунія (Ucraineni I București, România). URL: <https://www.facebook.com/groups/bucurestiu Ucraineni> (дата звернення: 11.10.2023).
7. Українці в Румунії / Робота Румунія / Бухарест Ясси Галац Клуж-Напока Орадя. URL: <https://www.facebook.com/groups/ukrainiansandromania> (дата звернення: 11.10.2023).

Олександр ВАСЯНОВИЧ,

*заступник директора з наукової роботи
(Державний науковий центр захисту культурної
спадщини від техногенних катастроф, м. Київ)*

САМООРГАНІЗАЦІЯ МЕШКАНЦІВ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІГІВЩИНИ: ОСОБИСТІЙ ТА СУСІДСЬКИЙ ВИМІРИ

Повномасштабна російсько-українська війна оголила значні проблеми українського суспільства, зокрема невідповідність українців до можливої військової агресії Російської Федерації стосовно України. Офіційна українська влада постійно наголошувала на неможливості цього. Головна роль влади зводилася до заспокоєння українських громадян. Тому, коли 24 лютого 2022 р. ворог вдерся в Україну, значні її території опинилися під окупацією або в т. з. «сірій зоні» і були залишені на самовиживання.

Частина Чернігівської області перебувала під російською окупацією протягом 24 лютого – 3 квітня 2023 року. Нині населені пункти області зазнають ракетних атак, а прикордонні райони – артилерійських обстрілів. З першого дня війни колони російської техніки заходили через пункти прикордонного контролю «Сеньківка», де сходяться кордони України, Росії та Білорусі, та «Нові Яриловичі», де проходить автомагістраль Чернігів – Гомель. Ще одним напрямком вторгнення російських військ був рух із Сумської області з боку Батурина. Російське командування прагнуло через сіверський напрямок вийти на північні та північно-східні околиці Києва.

Мета дослідження: проаналізувати способи самоорганізації мешканців окупованих територій Чернігівщини для формування стратегії виживання на особистісному та сусідському рівнях.

Джерельна база: авторські польові матеріали, зібрані у 2023 р. на території Чернігівського району Чернігівської області (Новобілоуська та Городнянська територіальні громади) у рамках проекту «Гуманітарні аспекти російсько-української війни: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання» на кошти грантової підтримки від Documenting Ukraine (IWM), а також друковані джерела, які стосуються означеного в темі регіону [1–3, 14–16, 18].

Мешканці окупованих територій Чернігівщини змушені були задовольняти лише базові потреби, відмовившись від звичного способу життя. Самоорганізація на особистісному рівні передбачала забезпечення свого житла, облаштування простого укриття, забезпечення продуктами, харчуванням, формування «тривожної валізи»; самоорганізація на сусідському рівні – допомогу з укриттям, харчуванням, забезпеченням електроенергією тощо.

Респонденти свідчать, що з різних причин не вірили у можливу повномасштабну агресію з боку Росії, тому після 24 лютого 2022 р. почали пристосовуватися до нових реалій життя. Традиційно українці звикли покладатися самі на себе, що проявилось у численних приказках та прислів'ях: «Моя хата з краю: я нічого не знаю», «Своя хата повинна бути покрішка», «Постав хату з лободи, а в чужую не веди», «В своїй хаті – своя й правда, и сила, и воля», «Дома й стіни помагають» [17, с. 170, 280, 397, 428]. Хата, будинок, житло в українців наповнені особливим сакральним змістом. Нині багато хто цього не розуміє – втрачена ота первісна магічна святість житла – проте з чисто реалістичних міркувань потрібно було подбати про його збереження: поклеїти скотч на вікна, забити вікна фанерою, дошками: *Хто мав скотч, переважно заклеював [вікна], щоб асколками не були. Ну, переважно люди шукали, якщо залишилась фанера, якщо залишилось – які доски. Якщо залишились які шмаття, куски якогось ліноліума, но переважно ми питались закрить переважно рами і вікна (Новий Білоус) [4]; Пазаклеювали скотчем окна, а патом пазабілвали не фанерай, а як вано счас називається? Йоесбі, да (Старий Білоус) [6]; Вікна заклеїли. Вікна зразу ми заклеїли. Скотчем заклеїли (Городня) [7]. Трапляються символічні захисти житла за допомогою ікон: *На всіх вікнах у мене кругом ікони. Маленькі, великі, де велика стояла, де маленька. Всі на скотче. Я щитаю, шо я цим зберегла [хату]. Якраз Святий Феадосій на цю сторону, де в нас вирва. Якраз. От вано не далетсло як-то, между нами і сусідам так на цьому, метрав педесят да хати (Старий Білоус) [5]. Мешканці сіл Городнянської ТГ, яку російські війська проходили транзитом, дбали переважно про світломаскування: *Одне, шо облаштовували, це щоб не було видно світла, то ми темні штори, темними шторами закривали вікна. І все. А не заклеювали, нічого не робили (Бутівка) [11]; А діяли на гвазді назабивали і оце так діялами окна. Там не то, шо не дай Бог свет. Усе маскіровка ця була (Бутівка) [12]. Інколи вони відзначають, що це житло ніщо б не врятувало через його газифікацію: *В мене будинок стоїть на трасі. В мене там через звесь будинок газовий стаяк. Того, шо там не спасло б нічого вапще (Городня) [10].****

Напередодні повномасштабної російсько-української війни у засобах масової інформації активно поширювалися відомості про необхідність формування тривожної валізи, куди мали увійти документи, одяг, ліки, інструменти, засоби гігієни та їжа. Проте мешканці Чернігівщини переважно поставилися до цієї справи досить легковажно, якщо й почали збирати тривожну валізу, то уже в перші дні агресії: *Так як проживаю із батьками із своєю сімйой, то тривожна валіза була одна, як кажуть, на всіх. Великий такий чимаданчик, де в першу чергу у нас було тільки лише документи: документи на будинок, особисті документи і все (Новий Білоус) [4]; Аптечка там була. Сменне бульйо, пастелі трохи. Шо це це таке було? Дакументи. Дакументи і гроші. Оце все було (Старий Білоус) [5]; У мене документи у дипломаті. У мене вони і січас вони в подвалі лежать на всякий случай, я їх і не трогав, потому, шо мало лі шо (Старий Білоус) [7]; У мене копії були моїх документів всіх. Я молодшому сину все склала окремо. Ну так вот. Я копії поробила, намера телефонів паписала всі на ета, але, дякуючи Богу, ми не скористались тими валізами (Городня) [9]; Ми валізу уже зібрали, калі танки пад хатаю були. Ніхто нічого не збирав. Ніхто нічого. Ну, не вірили. [...] Ну, па адежині па якійсь на перший раз, щоб шось було. Ліки сваї всі, паспарт, там якісь іще дакументи. Все павкидали. Гроші. І всьо (Бутівка) [12]. Навіть завчасно зібрана валіза не гарантувала впевненості в завтрашньому дні, бо ніхто не міг прорахувати можливі масштаби війни: *Просто билі документи наготове, как чєможанчік. [Тривожна валізка у Вас все ж таки була?] Била. Обязательна, обезательна. Хух. Давним давно. Документи, деньгі, золото і первае неохадімае, зубная счьотка (Слобода) [14, с. 38].**

Важливою складовою воєнного часу стало влаштування простого укриття у погребях та підвалах. Жителі Чернігівщини з власного життєвого досвіду розуміли, що в укритті необхідно подбати про опалення, одяг, постіль, продукти та воду тощо: *Ну, калишній панській погреб. [...] Зяті, там уже ж бочка стояла у мене, шо вада збиралась після дажджу, за ту бочку здарову – сто пійсят – двісті [літрів] – не знаю, туди в погреб занесли. Буржуйку зрабили. Бігом давай дрови з сараю туду ж ета занесли, брекету [...] В обшем давай туду ж зносить все: яку бумагу, яке шо, разпалювать. Панастилали у том погребі. Три в нас настіли було нанизу, тут ізверху, і там же зверху для дітей. Всю пастель, все пледи – все туду. [...] Туду плитку, туду ж уже ета, шо воздухам грее. Все туду пазносили (Старий Білоус) [5]; В мене хороший погріб, я туду давав команду, зять приїхав, там внучата, у мене внук старший, короче, ми давай оборудовать погріб. Потім ночлежки. Ну, в смислі всьо такос. Положили. Ну, харашо ми там зробили. Даже ковьор положили на низ (Старий Білоус) [7]; Там подвал обустроєний був. Саша і печку поставив, і кровати поставив (Чернігів) [3, с. 185]; Всі лахи, всі ковдри, всі пледи, все в нас було*

в погребі (Чернігів) [1, с. 66]; *Ми принесли, встигли занести стільці, звичайні оці садові стільці, малому зтягли з сараю утеплювач. Будинок оббивали, утеплювали [до війни], то ми занесли цей утеплювач, і постелили йому просто на землі утеплювач, потім картонні коробки і, я не пам'ятаю, здається, ковдру встигли з дому якусь вхопити – і це все* (Новий Білоус) [15, с. 48]. Дехто вирішив зберегти найцінніше майно, винісши його також до погреба: *Пашті все винесла із шкахва. Думаю: на всякий випадок. Ну, не все падряд. Все нове, таке, що все нове. Вузли пав'язали і все в погреб пазаносила. Панасила все в вузлах. Вся постель в вузлах стаяла. Всього ж не винесеш* (Старий Білоус) [5]. Мешканці Городнянської ТГ хоч і облаштовували укриття, але практично не користувалися ними через відсутність значної небезпеки від ворога: *У падвал воду муж адньос, соль, макарони. Ну ми ніразу там не начевали. Перина була. Ми тудаднеслі на всякій пажарний. Тюки з сєнам. Но ми тудадніразу не хаділі* (Полісся) [13].

Стратегія виживання часів Другої світової війни показувала, що найбільше люди потребували хліба, солі, сірників, решта товарів не була настільки критичною. Проте тут потрібно враховувати реалії часу, бо станом на середину ХХ ст. запиту людей були значно нижчими ніж у наших сучасників. Переважна більшість мешканців Чернігівщини не подбали завчасно про запаси продуктів, тому з першого дня повномасштабної війни намагалися надолужити у цій справі. Зі слів респондента с. Старий Білоус Новобілоуської ТГ йому пощастило купити продукти напередодні: *Це в нас двадцять четвертого [лютого] почалася, а я, напевно, так двадцять другого числа отримав пенсію і заїхав на базу купив мішок муки, вроді чувствовав, купив олії, купив солі. Ну, короче, не думав же, а так наперед. Думаю: «Мало лі» [7]. Спираючись на досвід Другої світової війни, дехто подбав про критичний запас продуктів: *У мене і сухарі були насушені. В мене батько був на вайне на тій, да й казав так. А сім'я у нас велика була. Так казав, що надо, щоб були два мішки сухарей, що була торба січок, ну і соль* (Юр'ївка) [2, с. 39]. Решта ж людей зіткнулися зі значними труднощами і вирішували ці питання уже в умовах окупації: *Переважно варили харчі ті що залишилися, ті що змога була відвідати місто Чернігів, але такими абхадними путями* (Новий Білоус) [4]; *[Дочка] бистренько за себе, за внуку – і на гóрод за прадуктами. Давай скуповувать уже ж ета на цие дне* (Старий Білоус) [5]; *Ну там були так по одному кілограму запасів, більше не було. Але ж приходилось їздити шукати* (Бутівка) [11]; *Ось коли чотирнадцятий рік було, ось нас же так попереджали. Усього накупляли. Мішками мука стояла, цукор. А цей раз нічого не було. І солі у нас не було* (Городня) [9]; *На другий чи на третій день було же ж, ну, ми всі без світла, в селі лавка, як вони тут називають, зробили невеликий розпродаж. Тобто те, що було в холодильниках, вони вирішили, що воно пропаде і його треба розпродати. [...] ми дізналися, що в селі роблять великий розпродаж того всього, що їстівне таке* (Новий Білоус) [15, с. 51].*

Наявність продуктів не гарантувала повноцінного харчування в умовах відсутності газо- та електропостання. Зважаючи на те, що опитані респонденти переважно проживали в селах, тому мали можливість готувати їжу на дровах у печі, на грубках-буржуйках або на інших пристосованих пристроях: *Є буржуйка, вона просто була звичайна зварена. Переважно у чугуні всі варили. Окрім цього ще скавародка була така здорова, яка магла паміститись тудад* (Новий Білоус) [4]; *Перед будинком, тут вон [зять] уже ж злєпив грубу, варили тут і єсти. Вранці праснемся, вани [діти] бежать, затапили. Нагрели, бо ж холадна, кип'ятку. В термас залили. Уже ж папили чай-кофе, що ета. І патом уже ж начинаєм єсти варить* (Старий Білоус) [5]; *У нас із балона сдєлана така грубка спеціальна. Вана така вісати грубка. І тута ж кружки такі як ото, і там... І патом іще з кірпіча біла грубка сдєлана. [...] В їх [сусідів] стаяв магнал* (Старий Білоус) [6]; *Так в мене груба, плита, так я і піч топилла, і плиту запалю. Наставлю – наставлю, шо мені надо понаварюю* (Чернігів) [3, с. 179]; *В нас піч на дровах, ми її спеціальнó стрóїли в домє, спеціальнó печ таку стрóїли, любим борщ аттуда, таке. Ну це в печі ми пеклі. Форми для хлєба в нас єсть. І мама пекла всьо время* (Полуботки) [16, с. 37]; *Ну у нас у кожного піч. Я ніколи не топилла печі, а в 62 роки навчилася топити піч* (Юр'ївка) [2, с. 44]; *У дворі є мангал, то ми або його розпалювали, або коли було більш-менш спокійно, то в хаті камін і зверху на нього ставили, і закипало* (Новий Білоус) [15, с. 50]. Подекуди доводилося звертатися до традиційного способу приготування хліба на заквасці: *У м'ясорубку зерно, не менше 5–6 разів перекручуєш, пересіваєш і потім печеш хліб. В кого ще якісь дріжджі були, то вони на них могли робити. А потім ділилися закваскою. І потім хліб пекли на заквасці всі* (Юр'ївка) [2, с. 38]; *Як не хватало, то да, то пекли хліб. А шо? Закваску. Дєсь у когось залишились дрожжі сухі. Закваску зробив і тоді вже вистачало* (Полісся) [13].

З певними викликами зіткнулися громадяни після відключення електроенергії. Наявні в холодильниках продукти потрібно було переробити та спожити, зважаючи на невизначеність тривалості окупації: *Як не стало світла пра халадільнік можна було переважно забуть. Але шоб вано частково не прапало, то усі вишні, ягади в чугуна: вадичка, ягади тудя, заварювалась – кампот* (Новий Білоус) [4]; *Та закладений холодильник. Скільки ж він мог би держать, еслі вже ж морозів немає. Такі приморозки. Куда? В погріб* (Старий Білоус) [7]; *Ми забилі маразілку. Большує ету. Ну, якось у нас іще пов біди було. Це вже патом єс [електроенергії] не стало. Так шо? Сделалі тушонку* (Старий Білоус) [6]; *Ну, холодно ж було, так ми все винесли на крильцо. Ну, і намагалися швидко з'їсти* (Городня) [9]; *Всьо папрападало, і прадукти, халадільнікі, щитайте, паразмаражувались. Шо можна, рабілі ж. Ну як? Жить же то нада. Не адін же ж дєнь. Це шоб знав, шо завтра в магазінє купиш усього. Стараліся. І тушили, і в банки закривалі* (Бутівка) [12]; *Дак я ж уже бачу, шо свєсту ж немає, да зразу ж там, то риба була, дак пасаліла* (Чернігів) [3, с. 179]. У сільській місцевості особливих проблем не було з консервацією, що стала головним продуктом харчування під час окупації: *Шо стаяла гадамі, отам от у погребі кансервація, усьо пад чістую. Вана паїлась. Навіть те варення, яке чатирі – п'ять років трималося. І все використовувалось* (Новий Білоус) [4]; *Є у нас консервація. Добре тоді, у минулому році, ми під'їли її, а так іноді вона залишалася* (Городня) [9]. Загалом харчування в умовах окупації перетворилося на виживання – просто поїсти: *Якшо раніше ми перебирали певними харчами, то тут нехто не дивився. Тут уже мій плем'яник сказав: «Ні! Доїдять треба все». Оце дитинка у вісім років каже* (Новий Білоус) [4]; *Ми у їжі не перебірливі, так могли приготувати, але обов'язково, щоб там борщ був чи суп* (Городня) [9]; *А сядуть їсти, то не казали, вкусноє чи не вкусноє, все їли* (Юр'ївка) [2, с. 40].

Проте респонденти відмічають, що постійно економили на продуктах через невизначеність ситуації. До того ж у села приїхали родичі з міст, на яких особливо запас продуктів не розраховувався: *В асновном картошку берєгли, [їли] мала, еканомили. Таді уже ж адін раз [...] наварили картошки в мундирах. З таким апетітам єли. Вана [дочка] каже: «Я так хатєла, так хатєла, да думаю, картошки ж мала, нада еканомить, не знаєм же кагда ета все закінчиться»* (Старий Білоус) [5]; *Двінацять чоловік все таки, нада накормить. [...] А потом, канєшно, вже в конці березня вже продуктов начало... Двінацять чоловік – тяжело. Води немає, продуктов немає, грошей ніде снать [...] З самого начала ми економили* (Старий Білоус) [7]; *Шоб сказать, шо оце аднаго – це хлеба, хлеба діствітельна було мала. [...] У мене там є кілаграми ти. Ну я сьогодні все витрачу, а завтра шо? [Економили?] Да, з першого дня* (Бутівка) [12]; *Ми ж не знали, буде місяць, два, коли вони відійдуть. І вдруг закінчиться ж, а в нас же магазіни не працювали, я ж вам кажу, ми виживали на тих запасах, які в нас лишилися вдома [...] Тоже чула по радіо, шо ви діліть, розраховуйте. А як ти розрахуєш, якщо ти не знаєш, скільки це буде тривати? [...] Економили, да. Ну як, готували таке саме просте* (Чернігів) [1, с. 59–60]; *Ще ж ми думали, що Паска буде, так печем, а там ще трохи ще треба да й оставіть. А діти ж будуть думать, а Паска ж, шо буде. А шо буде? Яйца будуть – і паска! Так само і м'ясо оставляли* (Юр'ївка) [2, с. 44]; *Ми купили перший десяток яєць і ми посмажили одне яйце на всіх. Ми розуміли, що ці яйця надовго. Ми розписали, що ми можемо їсти одне яйце на трьох через день, бо нам вистачить на стільки-то і на стільки-то* (Новий Білоус) [15, с. 52]; *Навіть якщо умудрялись купити дві – три хлібини, і бачили: з'їли адну хлібину, а там ще залишається. Просто її так крамсали, хай вани в старонке лежать – вани сухарики* (Новий Білоус) [4].

Практично усі опитані респонденти зазначають, що поки остаточно не закінчилася війна, мають певні продовольчі запаси: *Наразі у мене є два пакета, уже скока часу прашло, але мати мая сухарі заготовила. Заготовила і вони лежать. [...] Після цього, після деакупації, був чоткий план, шо треба зрабить грубу. Авось війна не закончилась* (Новий Білоус) [4]; *Я засушив хліба чорного, білого. В мене січас небагато, но мо' мішка чотири. Счас вони єсть у мене. Я їх пока ще не іспользую нікуда ніде. Вони у мене сухенькі лежать* (Старий Білоус) [7]; *Сухарі у нас до сих пір стоять. Сухарі. На всяк випадок* (Городня) [9]; *Більше почали запаси свої робити. Консервацію більше, особисто я. Хай лучше буде. Хай воно пропаде, але воно буде. Тому що ми не знаємо, шо буде наступною зимою* (Бутівка) [11].

Особливі умови воєнного стану потребували особливих взаємин з найближчими – родичами, сусідами, колегами. Стосунки з родичами, які мешкали у одному будинку, можемо віднести до особистісної самоорганізації. Комунікація з колегами частіше була номінальною, оскільки більшість установ в період окупації не працювали. Натомість спілкування з сусідами демонструвало кращі риси людяності односельчас. Усі опитані мешканці окупованих територій наголошували на добросусідських

відносинах під час тривалих випробувань агресією. В Україні здавна формувалося приязне ставлення до сусідів, що відображено у приказках та прислів'ях, хоча траплялися факти заздрощів, сварок між ними: «Тоді сусід добрий, коли мішок повний», «Пусти сусіда в хату, а сам йди в сусіди», «Знають сусіди, що в багача в обіді», «Не купи хати, а купи сусіда» [17, с. 136, 232, 236, 422].

Зібрані факти від респондентів демонструють згуртованість сусідів, здатність прийти на допомогу. Мешканці сіл дуже добре знають матеріальне становище один одного, тому у скрутний стан намагаються стати один одному у нагоді. Одним із проявів таких відносин стало облаштування спільного укриття. У будинки з добротними підвалами чи погребами збиралися найближчі сусіди. Зафіксовано як колективне облаштування такого сховища, коли кожен приносив туди необхідні речі, спільно формуючи необхідний життєвий простір, так і можливість скористатися уже обладнаним приміщенням господарями будинку: *Під час війни дружно всі жили. Всі друг другу допомагали. Вони даже перебазировались, например. У когось там подвал плотнее чи погріб. І вони об'єднувались, кидали свої домівки і сходились пряміком в одну хату (Городня) [10]; Сестра моя молодша, вона також живе недалечко там – п'ять хвилин. У них гарний підвал. І ми ж туди ходили. І спальні мішки повідносили і все. [...] Ну, ми туди стягнули лавки, стільці. Ну, спальні мішки ми не зтягували, на ступеньках поставили. [...] Дуйчик притягнули поставили (Городня) [9]; Спускалися, в погреб спускалися. І все саседі в погреб туду пазаносілі вже ж, знаєтьє, чого там: і адєяли, і падушки, і пальта туду назаносілі, і вади там, і разного такого чого можна (Бутівка) [12]; Ну, в нас такий погреб, шо я б туду не залєзла. Так шо ми бєгалі через дарогу да сасєдєй [...] Все сасєдка пазносіла. В їх було восьмеро дєтєй, так шо в їх хватало там всього (Старий Білоус) [6].*

Значно більше фактів про взаємодопомогу між сусідами можна простежити при забезпеченні продуктами та харчуванням. Тут можна побачити і спільне приготування їжі, коли люди зносять наявні у них продукти на спільну кухню або приносять у підвал приготовані ними страви: *Були такі люди, які на день уходили додому, а на вечір приходили в подвал. Вони боялися залишатись вдома. То вони могли там тушити картошку (Городня) [10]; Зносились. В кого є можливість, у кого є шо, то приносили і давали. [...] Тобто у кого навіть була картопля, кожен, знаючи, що він буде ночувать тут, кожен приносил: «От, у мене трохи кансервації, трохи картоплі». В складчину готували (Новий Білоус) [4]. Частіше ж фігурує інформація про приготування їжі вдома і її подальша роздача нужденним, немічним сусідам: *Загрели, я налила в баначку, бежу за углом там на улиці так уже ми дружили і аднесла. [...] «На, – кажу, – пахлєбай гарячого» (Старий Білоус) [5]; Ми з сусідом, він сам був, молодший трохи, він сам, його жінка робила і робить в больниці [...] У мене жінка його кормила кажний день од начала і пока не вийшли вони, не пішли (Старий Білоус) [7]; Коли світло зникло, наприклад, у сусіда, у нього електрична плита, ми готували йому, допомагали, кликали, шо якщо треба, давай з нами їж, якщо хочеш, зготуємо (Городня) [9]; Сосєдка у нас тут в город к дєтям нє схотєла єхать, дак продукти єй насілі, води, да єта, ну і лікарство шоб випіла (Полуботки) [18, с. 55]; Понімаєтьє шо, оці люди, шо сталіся, дак якось так дружно, ми куском хлєба дєліліся (Чернігів) [3, с. 178]. Взаємодопомога поширювалася і на малознайомих сусідів: *Возлє їх циганє там на квартірс. Я не знала в те врем'я їх. Я так не абщалася. [...] Я це ж бежу. Ана каже: «Ой, три дня вже сидим без хлєба. Дитина ж «хлєба» каже». – «А в вас шо, немає?» – «Нема». – «Я счас». Я бігом да себе дадому. Взєла батон, налила літрову оцє ж цього, пахлєбки (Старий Білоус) [5].***

Зафіксована також роздача продуктів, перш за все хліба, сусідам: *Уже дочка єздила це ж на кінечну туду – три кілометри. Вона бїєгла пїєшки туду з рюкзаком. Там привозили уже тіє батони, давали, людям раздавали. І давали, шоб раздавали сасєдям. Ана це рюкзак набєре і па вулиці це прабєжить, па вулиці це параздає (Старий Білоус) [5]; У нас тоді дружно було. У нас тут парєнь – він молодець. Йому «Спасіба» кажем. Він і водою, і мопедом і в город їздєв. Бувало, шо дєсь по-знайомствє туду хлєба було привєзе (Старий Білоус) [7]; Хлєбом ділілися. Нема в мене. Харашо, є у мене одна буханка лишня, значить тобі це дам. Все було добре. Такими згуртованими ми, мабуть, вопцє взагалі ніколи не були (Бутівка) [11]; Проста як кагда-то з хлєбом був перебой, дак Галя цяя, шо ми в єє билі, Коля був у нас, вапцє там якась, він щитався як Збройні Сили України. Дак їм там же ж видавали хлєб. Він привозів хлєб і [нам] давали (Старий Білоус) [6]; Мама, он, пєкла хлєб у печі. Хлєб, он, поставлялі, па улїцє разносілі, людям давали-пєредавали хлєб, хлєба ж нє було (Полуботки) [16, с. 37]. За відсутності електроенергії сусіди роздавали продукти з холодильників: *Тут електрики не було, а в їх [сусідів] халадильна, маразильна камера, халадильник. Вана держала ж всєгда парася, кабана, ну шо там. [...] І ано начало уже там у яє разтават. Я прихожу. «Так, на, забирай, мо' там шось на агнє зварите» [...]**

Я да саседей занесла. Да адних занесла. Кажу: «Вибирай, шось будете може». Там сім'я велика. [...] Та набрала. Я пабегла да другой саседки. «Оце, – кажу, – на ета» (Старий Білоус) [5]; Якщо були такі продукти, шо швидко пропадають, з сусідами, з родичами ділилися (Бутівка) [11]. Так само ділилися іншими продуктами: яйцями, молоком, овочами: Варення у нас було. Людї малако насілі. Там муки було трошки. Якись ладки пеклі (Бутівка) [12]; Всі тримають корови. Ми тримали. [...] Приносила молоко і магазин. То в пляшки поналиваю: «Береть, кому треба». Яйця приносила: «Беріть, кому треба» (Полісся) [13]; І дуже сильно нам допомогли сусіди, які ховалися з нами в одному погребі. Вони нам то капусту перекинуть через забор, то моркву, то буряк, тому що, знову ж таки, ми купуємо це все на базарі, а зараз ніякого базару немає (Новий Білоус) [15, с. 52]. Такі дії сусідів демонструють їхні найкращі людські риси, особливо зважаючи на невизначеність ситуації, брак достатньої кількості продуктів тощо.

У скрутні часи мешканці підгодовували сусідських собак і голубів: Я тут сабак кармив двенадцять штук. І саме главне: не адна сабака не гризлася. Оце мене удівіло. Двенадцять собак. Шо ж, халадильніки не работали. Всі паадавали, хто уєжжав (Старий Білоус) [8]; У мене в чоловіка дуже голубів багато. Він дуже переживав, що його голуби постраждали. Дак чоловік під обстрілами, свої голуби і знайомого, там, в Александровкє [...] Так в мене чоловік їздив під обстрілами в Александровку кормити голубів (Чернігів) [1, с. 63–64].

У скрутний час з сусідами ділилися усім необхідним, зокрема ліками: Я з 23 лютого, після оголошення надзвичайного стану, я зайшла в аптеку і набрала ліків дуже багато, різних ліків. І з усіма на нашому кутку, з усіма ділилася (Юр'ївка) [2, с. 41]. У групах населених пунктів (Фейсбук, Вайбер, Телеграм) давали оголошення про необхідні та наявні ліки: І це люди так окремо, шо знайомих, наприклад, я у фейсбуці бачу, там хтось пише: «А у вас є такі ліки?» (Городня) [9]. Отже, соціальні мережі при вмілому їх використанні допомагали людям. Трапляються свідчення про формування певного обмінного фонду між мешканцями населених пунктів, зокрема потрібними ліки. У волонтерському центрі м. Городня збирали ліками, де всі охочі могли їх отримати: І ми робили таке: принеси ліки, які тобі непотрібні, візьми ти, шо тобі потрібні. Ми такі поробили ящики і люди приносили. Вони приходили до нас. Вони міняли, обмінювали ці ліки (Городня) [10].

Важливо в таких умовах було також володіти/ділитися інформацією. У селах дуже поширеним явищем було «сарафанне радіо», коли переказували інформацію один одному: Десь шось дають, я ж усіх абзванювала. Я ж зразу стану всіх абзваню, а патом уже ж еду, кажу, шо десь там якусь дають помощь (Старий Білоус) [5]; У нас магазини не працювали. Це іноді АТБ відкривалося. А тут у нас сорока на хвості принесла. Тут же містечко маленьке (Городня) [9].

Для зручності спілкування між сусідами почали навіть руйнувати огорожі або робити додаткові хвіртки: Якщо у мене сусіди один, другий, третій, четвертий, то в процесі окупації забор міжду ціми сусідами, щоб не обходити по вулиці, був зруйнований (Новий Білоус) [4]; Вони [сусіди] спочатку бігали через вулицю, а потім для зручності у нас – ось наш горід і їхній горід, то ми в сітці зробили таку як калітку, щоб їм було взагалі навпростець, і з оцієї калітки – зразу в погріб (Новий Білоус) [15, с. 52].

У сучасному світі люди надзвичайно залежать від стабільного забезпечення електроенергією, зокрема на побутовому рівні. Мешканці окупованих територій втратили можливість користуватися наявною у них електропобутовою технікою: пральними машинами, холодильниками, обігрівачами тощо. Але для них важливо було також володіти інформацією про рідних та близьких, ситуацію в країні і т. д. Тому підзарядка мобільних телефонів стала одним з пріоритетних завдань під час окупації: Отут є великі сонячні панелі. Тобто ця людина, яка залишила, він каже: «Користуйтеся. Користуйтеся, будь ласочка». І правели разетку. І тут це приміщення – тут і харчі варили, і заряджали телефони (Новий Білоус) [4]; Спочатку у мене зять заряджав [телефони], сусіди приходили, ад акумулятара машини. А потім чую: всі ходять на сусідню вулицю. Там у дварі заряджав. Там парабилі усі ці. [Там був якийсь генератор чи що?] Да, шось у його було, бо там сходились усі (Старий Білоус) [5]; Зразу ото світло згасло, тут сусід прибігає, каже: «Я зараз тобі радіо сдеаю». Казав: «Ага, у мене є акумулятор, якщо треба телефон підзарядити». Ну, таке ось (Городня) [9].

У окупованих населених пунктах, які зазнавали обстрілів, мешканці гуртувалися для ремонту зруйнованого житла: Оцей куток, тут шо людєй на цій улиці асталося, це саседі, давай кришу ремантірувать. Чітирі снаряда в хату прілітело, кришу разнесло. Сразу началі памагать таму-другому. Сразу началі. Канєшно! Це в кучі как билі в акупації, так все друг другу й памагалі – і да сіх пор так (Полуботки) [16, с. 41].

Отже, мешканці окупованих територій Чернігівщини проявили найкращі риси самоорганізації в надзвичайних умовах. Спираючись на особистий досвід, історичні знання, життєву мудрість старшого покоління, в скрутному становищі вироблялася певна стратегія виживання, яка дала можливість забезпечити базові потреби людей в період російсько-української війни. Можемо констатувати значну людяність, згуртованість, мобільність, добropорядність, милосердність і віру в перемогу українців, як на особистісному, так і на сусідському рівні.

Список використаних джерел:

1. Березовська О. «...якщо закінчиться їжа, от як пояснити дітям, що немає?!»: Мешканка Чернігова N про умови життя в місті під час російського наступу (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 56–67.
2. Воробей О. «Запам'ятай: ні росіяни, ні білоруси – нурукопожатні»: свідчення про окупацію с. Юр'ївка на Чернігівщині. *Український історичний журнал*. 2023. № 3. С. 30–47.
3. Воробей О. «Тепер я дитя війни та баба війни...»: Свідчення чернігівчанки N про життя в оточеному місті (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 175–189.
4. Записано 1 липня 2022 р. у с. Новий Білоус Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондента 1984 р. н.
5. Записано 2 липня 2022 р. у с. Старий Білоус Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 1952 р. н.
6. Записано 2 липня 2022 р. у с. Старий Білоус Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 1959 р. н.
7. Записано 2 липня 2022 р. у с. Старий Білоус Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондента 1956 р. н.
8. Записано 2 липня 2022 р. у с. Старий Білоус Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 1960 р. н.
9. Записано 8 липня 2022 р. у м. Городня Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 1977 р. н.
10. Записано 8 липня 2022 р. у м. Городня Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 1977 р. н.
11. Записано 9 липня 2022 р. у с. Бутівка Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 2001 р. н.
12. Записано 9 липня 2022 р. у с. Бутівка Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 1958 р. н.
13. Записано 9 липня 2022 р. у с. Полісся Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від респондентки 1962 р. н.
14. Литвин К. «Хателась проста волі – і всьо...»: окупація с. Слободи на Чернігівщині очима очевидця (травень 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 1. С. 36–50.
15. Маховська С. «Війну не можна зрозуміти, її треба відчутти»: 36 днів окупації с. Новий Білоус на Чернігівщині (24 лютого – 1 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 4. С. 43–58.
16. Панкова А., Боряк О. «...це війна, це вбивання цивільних, мирних...»: Мешканці передмістя Чернігова про особливості воєнного повсякдення під час російського наступу та життя в окупації (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2022. № 6. С. 30–47.
17. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
18. Шевчук О. «...Росіяни у дворі стоять, так умовляю, щоб у полон здались»: розповідь очевидця про окупацію с. Полуботки на Чернігівщині (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 2. С. 49–59.

Мар'яна ВАСИЛЬЧЕНКО,

доцент кафедри менеджменту і логістики

(Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»)

ВІДБУДОВА ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ І ФІНАНСОВА ДОПОМОГА ЄС

Скільки часу триває будь-яка війна, стільки ж на різних рівнях управління тривають обговорення про те, що буде відбуватися з економікою після завершення бойових дій. Міжнародний досвід повоєнного відновлення територій вказує на те, що ключовим драйвером їх відбудови та подальшого розвитку мають бути не міжнародні кредити чи гранти, а прями іноземні інвестиції. Більше того, такі інвестиції мають надходити від держав, що є територіально близькими до тієї країни, економіка якої суттєво постраждала від війни. Все це, зрештою, підводить нас до думки про те, що успішне повоєнне відновлення економіки України вирішальним чином залежатиме від приватних інвестицій з низки країн ЄС.

Неспровокована військова агресія РФ проти України призвела до масштабних руйнувань виробничого капіталу та інфраструктури, стрімкого скорочення робочих місць у різних сферах діяльності і відповідного зменшення рівня купівельної спроможності населення. Водночас, повномасштабна війна

принесла й чималі людські жертви та значні соціальні втрати. Лише за попередній 2022 р. економіка нашої держави втратила 29,2 % реального ВВП, а 13,5 млн. осіб змушені були назавжди покинути власні домівки та звичний уклад життя [1].

У січні-лютому 2023 року, коли масштаби та наслідки збройних атак РФ на енергетичну інфраструктуру України було досить складно передбачити, НБУ закладав символічне зростання ВВП на 2023 рік на рівні маржинальних 0,3 %. Однак, з огляду на загальну стійкість енергетичної системи нашої держави, здатність бізнесу швидко адаптуватися до сучасних реалій та поступове збільшення обсягів міжнародної фінансової допомоги, макроекономісти Нацбанку побачили всі підстави для зростання економіки вже на 2 % [2]. За іншими розрахунками, реальне зростання ВВП України у поточному 2023 році може навіть досягти рівня 5 %, проте з урахуванням всіх існуючих ризиків, Міністерство економіки України поки що зберігає обережний прогноз зростання на рівні, що не перевищує 2,8 % [3].

Незважаючи на те, що загальна вартість збитків і втрат від війни Росії проти України вже сягає рекордних величин, нашій державі вдалося утримати макрофінансову стабільність і залучити значні обсяги міжнародної допомоги, щоб продовжувати фінансувати захищені статті видатків і спрямовувати податкові надходження на оборонні витрати. Все це, безумовно, має позитивний вплив на перспективи повоєнного відновлення економіки.

За умови завершення гарячої фази війни до кінця поточного 2023 року, НБУ прогнозує зниження безпекових ризиків та одночасне зростання економіки на 4,3 % у 2024 році, і на 6,4 % у 2025 році [4]. Тож відновлення економіки України, за розрахунками експертів, потребує не менше 411 млрд. доларів США, тому цей довготривалий процес цілком може стати унікальним кейсом, оскільки за останні 60 років на подолання наслідків збройних конфліктів та катастроф жодного разу не виділялося коштів більше, ніж це передбачено планом Маршалла – близько 140 млрд. доларів США в цінах 2022 року [5].

16 травня 2023 року на широкий загал було представлено звіт Європейського банку реконструкції та розвитку «Регіональні економічні перспективи» [6], у тексті якого, окрім перспектив розвитку економіки різних країн світу було викладено сценарій подальшого відновлення економіки нашої держави. Сам факт підготовки подібного документа, на наш погляд, вже є важливим сигналом для низки міжнародних фінансових інституцій, які будуть брати безпосередню участь у повоєнному відновленні України.

Наприкінці вересня 2023 року під час шостого засідання керівного комітету Багатосторонньої координаційної платформи донорів для України, яке має на меті забезпечити активну участь країн-партнерів та міжнародних фінансових організацій у процесі відбудови нашої держави, Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України було анонсовано, що вже в наступному 2024 році Україна має намір зосередити увагу на реалізації проєктів сприяння економічному зростанню територій. Очікується, що частина із цих проєктів буде спрямована на підтримку критичної та соціальної інфраструктури для надання широкого спектру послуг населенню і бізнесу, а решта – на створення можливостей для відновлення та розвитку українського експорту і забезпечення безпеки, житла та робочих місць для громадян України.

Проєктом державного бюджету на наступний 2024 рік передбачено виділення коштів на: підтримку бізнесу через Фонд розвитку підприємництва (зокрема, через започатковану програму «Доступні кредити 5-7-9 %») – 18 млрд. грн.; надання бізнесу грантів на створення чи розвиток переробних підприємств, садівництва й тепличного господарства – 1,4 млрд. грн.; державну підтримку внутрішнього попиту на вітчизняні товари та послуги, щоб стимулювати розвиток українського виробника – 3 млрд. грн.; державну підтримку реалізації інвестиційних проєктів із значними інвестиціями – 3 млрд. грн.; гуманітарне розмінування сільськогосподарських земель - 2 млрд. грн.; стимулювання створення індустріальних парків – 1 млрд. грн. [7]. Станом на 06 жовтня 2023 року реєстр індустріальних парків України поповнився двома такими парками в Дніпропетровській та Івано-Франківській областях [8], завдяки яким буде створено 1800 робочих місць.

На початку жовтня 2023 року в Міністерстві економіки України завершився третій раунд консультацій із делегацією Європейського Союзу щодо спільної роботи над Планом України, передбаченим програмою «Ukraine Facility» на 2024–2027 роки [9]. У ході обговорення ключових питань приватизації нестратегічних державних підприємств та впровадження низки важливих реформ всі сторони дійшли принципової згоди про те, що План України має бути основою для подальшого залучення донорів і розширення кола учасників відбудови та відновлення національної економіки. За попередньою інформацією, цей програмний документ складатиметься з шести основних блоків, які сформулюють

комплексне бачення подальшого розвитку української економіки. У даному контексті мова йде, насамперед, про макрофінансові сценарії відновлення, основні й секторальні реформи (управління держмайнtimer, приватизація, людський капітал, бізнес-клімат, фінансовий сектор), стратегії розвитку ключових секторів економіки, а також блок зі збільшення здатності до освоєння інвестицій, і такі кроссекційні теми, як євроінтеграція, цифровізація, регіональний розвиток і клімат. Згідно з регламентом, який було запропоновано Єврокомісією, цей план буде проходити перевірку щоквартально, тому лише за виконані індикатори буде надходити відповідне фінансування.

Узагальнюючи викладене, можемо зробити висновок про те, що Україна, окрім отримання достатніх гарантій післявоєнної безпеки, має: по-перше, суттєво змінити ситуацію, що склалася у сфері верховенства права і захисту прав власності; по-друге, привести власну законодавчу базу у відповідність з вимогами ЄС; по-третє, суттєво розвинути логістичну інфраструктуру. Водночас, на державному рівні мають бути розроблені інвестиційні паспорти регіонів і сформований перелік конкретних об'єктів, які можуть зацікавити потенційних інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Тарасовський Ю. ВВП України за підсумками 2022 року впав на 29,1 % – Держстат. URL: <https://forbes.ua/news/vvp-ukraini-za-pidsumkami-2022-roku-vpav-na-291-derzhstat-13042023-13041> (дата звернення: 07.10.2023).
2. Погарська О. Економіка України в умовах війни. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4 (дата звернення: 07.10.2023).
3. Ільченко Л. Реальне зростання ВВП України у 2023 році може скласти 5 %, а не 2,8 % – Мінекономіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/08/2/702813/> (дата звернення: 09.10.2023).
4. Тарасовський Ю. Бізнес другий місяць поспіль зберігає позитивні оцінки результатів своєї діяльності – опитування НБУ. URL: <https://forbes.ua/news/biznes-drugiy-misyats-pospil-zberigae-pozitivni-otsinki-rezultativ-svoei-diyalnosti-opituvannya-nbu-01062023-13984> (дата звернення: 08.10.2023).
5. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову: Прес-реліз. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment> (дата звернення: 07.10.2023).
6. Bennett V. EBRD outlines a view of a successful Ukraine reconstruction URL: <https://www.ebrd.com/news/2023/ebrd-outlines-a-view-of-a-successful-ukraine-reconstruction.html> (дата звернення: 07.10.2023).
7. Бюджет-2024: відновлення та стале зростання економіки – один з пріоритетів наступного року. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2b925562-18ee-42ef-a251-ab4e1542d869&title=Biudzhet2024-> (дата звернення: 09.10.2023).
8. Реєстр індустриальних парків України поповнився парками в Дніпропетровській та Івано-Франківській областях. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/939809.html> (дата звернення: 08.10.2023).
9. В Мінекономіки завершився третій раунд консультацій з ЄС щодо підготовки плану України в рамках Ukraine Facility. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=054d63a7-1ba6-49a1-92f0-956fb435d102&title=VMinekonomikiZavershivsia> (дата звернення: 08.10.2023).

Святослав МАРГОЛИЧ,
аспірант 2 р.н. спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

УЧАСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВОЛОНТЕРІВ У ВИБОРЧИХ ПЕРЕГОНАХ ЯК ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

У липні 2023 року аналітична організація «Центр Разумкова» провела дослідження, в якому виявила, що українці довіряють найбільше таким соціальним інститутам як Збройні сили України (92,6 %), добровольчі батальйони (86,8 %) та волонтерські організації (82,9 %). Рейтинг недовіри очолюють політичні партії, яким не довіряє 68,2 % опитаних. ВРУ в цілому не довіряє 56,3 % опитаних [8].

Соціологічні служби стали включати імена конкретних волонтерів та військових до соціопитувань. Розглянемо ріст довіри до волонтера Сергія Притули. За даними Центру Разумкова, Сергію Притулі в листопаді 2021 року довіряло 24,2% опитаних [2], а в липні 2023 – 55 % опитаних [8]. Волонтеру Сергію Стерненку в березні 2021 року довіряло 7,6 % опитаних [3], а в липні 2023 – 34% опитаних [8].

Росте довіра і до військових. В січні 2021 року, за даними КМІС, теперішньому керівнику Третьої окремої штурмової бригади Збройних сил України (далі – ЗСУ), Андрію Білецькому довіряли 4,2% опитаних [9]. Згідно іншого дослідження КМІС, проведеного в січні 2023 до політичної потенційної партії, очолюваної Андрієм Білецьким позитивно ставилися 13 % опитаних. Водночас 87 % опитаних довіряють Головнокомандувачу ЗСУ Валерію Залужному [7]. У січні 2023 року соціологічна група «Рейтинг» провела дослідження «Двадцять загальнонаціональне опитування «Образ ветеранів в українському суспільстві». На запитання «Як ви ставитесь до того, що політичні сили можуть запрошувати балотуватися ветеранів на виборах?» 47 % опитаних задекларували швидше позитивне ставлення, 32 % швидше негативне, 15 % відзначили байдуже ставлення [1].

Отже, в українському суспільстві є запит на позасистемних політиків. Криза довіри до системних інститутів та політиків сприятиме включенню у списки політичних партій медійних волонтерів та військових. Такий прийом є політичною технологією.

Політичні технології (від грец. *techné* – мистецтво, ремесло, майстерність і *logos* – слово, учення) – це сукупність методів і систем послідовних дій, які застосовуються суб'єктами політичної діяльності (особистістю, політичними й суспільними групами, політичними партіями, громадськими об'єднаннями, групами тиску) у взаємозв'язку і відповідній послідовності та спрямовані на досягнення необхідного політичного результату, завдань та мети політичного менеджменту [10, с. 9].

У владних відносинах політичні технології найчастіше реалізуються як виборчі технології, а саме це сукупність політико-організаційних, інформаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об'єднання [10, с. 138].

Колектив авторів на чолі з В. Смолянком, виділяє 5 типів виборчих технологій: конституційно-правові; організаційно-політичні; інформаційно-комунікативні; психолого-іміджмейкерські; опитувальні та інші соціологічні [10, с. 132].

Зупинимось на психолого-іміджмейкерських технологіях. Іміджеві технології українська дослідниця А. Литвин трактує як провідну частину політичних технологій, які допомагають громадянам сформулювати власні уявлення про сучасний образ політичного лідера [6, с. 30].

Ураховуючи пропорційну виборчу систему з відкритими списками, яка буде працювати на наступних парламентських виборах, українські політичні партії будуть використовувати імідж-технологію «testimonial» – включення в партійні списки авторитетних осіб [4, с. 436]. Місцевих регіональних лідерів включатимуть в перші номери регіональних списків, а тих, які володіють впізнаваністю по всій Україні, політичні партії забажають бачити у своїй першій дев'ятці загальнонаціонального виборчого списку.

Ті військові та волонтери, що будуть включені в першу дев'ятку виборчого списку будуть віп-агітаторами і не потребуватимуть суттєвої корекції іміджу. Місцевим військовим та волонтерам, що будуть включені до регіональних списків, доведеться попрацювати над своїм іміджем, оскільки їм протистоятимуть військові та волонтери з конкурентних політичних партій.

Ю. Шведа у книзі «Вибори від А до Я» визначає імідж як образ політичного діяча, що цілеспрямовано створюється для забезпечення емоційно-психологічного впливу на виборців для популяризації даного політика та з метою його позиціонування в електоральному полі [11, с. 299].

Слово «образ» є ключовим і зводиться до простих та коротких «ярликів», як от «господарник», «борець», «свій хлопець», «патріот», «сильна особистість», «чудотворець», «переможець», «найчесніший», «технократ». Сюди ми можемо віднести наші образи «волонтер» та «герой». Кандидатам з цими образами на регіональному рівні доведеться поєднувати образ «героя» та «волонтера» з іншими для впливу на ширшу аудиторію. Тобто в одному іміджі поєднати два образи. Наприклад, образ «героя» можна взяти за основу і поєднати його з образом «сильна особистість», «патріот», «борець». «Волонтер» може доповнюватися образом «свого хлопця» або «борця». Не рекомендується поєднувати образи «героя» та «найрозумнішого» чи «чудотворця». Конкретна конфігурація залежить від даних паспорту виборчого округу. Може виникнути така ситуація, де в конкретному окрузі виграють образи «господарника», «сильна особистість» чи «наш хлопець».

Потрібно також враховувати, що кожен образ має свій антиобраз. Наприклад, проти образу «героя» будуть працювати ярлики: «психічно неврівноважений», «контужений», «буде лікуватися, а не порядок в країні наводити», «небезпечний», «хунта» та подібні. Проти образу «волонтера» спрацюють ярлики «крав гуманітарку і донати», «безробітний», «не показав справжні звіти», «їздив за кордон на море, поки інших не випускали», «ухилянт» та інші.

Науковиця І. Лаврів у своїй публікації виділяє типи іміджів політиків за механізмом їх формування та розповсюдження:

1. Такий, що виникає у масовій свідомості стихійно. Він формується і впроваджується в масову свідомість тривалий період, є досить стійким, починає ставати традицією.
2. Такий, що сформований штучно, цілеспрямовано впроваджуваний у масову свідомість за допомогою різного інструментарію та прийомів. Його впровадження може проводитися у максимально стислі строки. Носія такого іміджу наділяють не властивими йому якостями, визначеним стилем, манерами і поведінкою. Штучний імідж швидко зникає з громадської свідомості [5, с. 133].

Політику, який захоче стати волонтером чи військовим незадовго до виборів, виборці йому не повірять і йому доведеться витратити багато ресурсів на побудову штучного іміджу, що неефективно. В такому випадку політику краще зберігати той образ, який є для нього органічним.

Підсумовуючи підкреслимо, що високий рівень довіри до волонтерів та військових, у суспільстві може перерости в політичний попит на них. Намагаючись подолати кризу недовіри суспільства до ВРУ та до себе, політичні партії наповнюватимуть свої виборчі списки медійними військовослужбовцями та волонтерами. Такий прийом зі сторони політичних партій є політичною іміджевою технологією. З іншої сторони, враховуючи особливості роботи з іміджем, волонтерам і військовим, які будуть балотуватися до парламенту в складі регіональних списків партій, доведеться заручитися допомогою політичних консультантів для ретельного пропрацювання іміджу та уникнення помилок у позиціонуванні кандидата.

Список використаних джерел:

1. Двадцять загальнонаціональне опитування. образ ветеранів в українському суспільстві (14–16 січня 2023). Дата оновлення 24.01.2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyate_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_p_d_chas_v_yni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu_susp_lst.html (дата звернення 25.09.2023).
2. Довіра до політиків та електоральні орієнтації громадян України (листопад 2021 р.). Дата оновлення 24.11.2021. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-politykiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-lystopad-2021r> (дата звернення 25.09.2023).
3. Довіра українців до політиків і ставлення до олігархів, березень 2021. Дата оновлення 17.03.2021. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1020&page=1&fbclid=IwAR13ulvzEB70EHW7GaRR-2xn4QMz8cCOKs_nevLm8VSTRvJmocZaxGnnWvQ (дата звернення 25.09.2023).
4. Купцова І. Імідж-технології у виборчих кампаніях: формування електоральної стратегії. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 435–437.
5. Лаврів І. Особливості формування іміджу політичного лідера. *Соціально-політичні комунікації як чинник консолідації та демократизації українського суспільства : щорічн. наук. Праць*. 2021. С. 133.
6. Литвин А. Сутнісний підхід до розуміння поняття «імідж» з погляду політичного іміджмейкінгу. *Вісник КНУКіМ. Серія «Соціальні комунікації» : зб. наук. пр.* 2013. №1. С. 27–32.
7. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Дата оновлення 30.06.2023. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230630_p/May%202023_wartime%20survey_Public%20version_Ukr.pdf (дата звернення 25.09.2023).
8. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.). Дата оновлення 26.07.2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> (дата звернення 25.09.2023).
9. Рівень довіри до політиків, електоральний рейтинг і ставлення до окремих ініціатив / подій: січень 2021 року. Дата оновлення 04.03.2021 URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1016&page=1> (дата звернення 25.09.2023).
10. Смоляннюк В., Бульбенюк С., Манелюк Ю. Політичні технології в сучасних владних процесах : навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2021. 328 с.
11. Шведа Ю. Вибори від А до Я: Настільна книга менеджера виборчої кампанії. Львів: ТзОВ «Астролябія», 2015. 384 с.

Марина КУТЕПОВА,

аспірантка кафедри державного управління

(Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

ОСОБЛИВОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Громадянське суспільство, як сукупність незалежних громадських організацій, ініціатив, активних громадян-лідерів думок, які об'єднуються для спільного вирішення соціальних, культурних, політичних та інших нагальних питань у суспільстві відіграє важливу конструктивну роль у зміцненні держави. Ця роль базується на його здатності сприяти демократії, правовому ладу, розвитку громадянських цінностей та соціальній взаємодії.

Воно виступає важливим фактором, який сприяє демократизації, стабільності й розвитку держави та відображає різноманітні інтереси та прагнення громадян, допомагає забезпечувати баланс і плюралізм у суспільстві.

Процес становлення громадянського суспільства є надзвичайно складним і суперечливим. На сьогодні формування громадянського суспільства є однією з необхідних умов просування України на шляху проведення соціально-економічних та політико-правових реформ. В цьому контексті досвід Великої Британії, країни з високим рівнем розвитку соціально-економічних та політико-правових інституцій є надзвичайно важливим для входження України у коло високорозвинутих і демократичних країн.

Необхідно відзначити, що як для України так і Великої Британії концепт громадянського суспільства не є таким, що однозначно розуміється науковим співтовариством і є широко поширеним в середовищі громадськості. В обох країнах сильний розвиток отримали механізми державного регулювання, що ставлять цілком певні завдання дотримання балансу між регулятивною інстанцією держави і дієвістю незалежних недержавних акторів. За відсутності стійких практик ефективної колективної дії суспільних суб'єктів в Україні завдання вивчення британського досвіду їх реалізації в умовах регулювання видається особливо актуальним і практично значущим. Крім того, цінність представляє і вивчення особливостей фінансово-економічних взаємовідносин державних і суспільних суб'єктів, які отримали сталий розвиток у Великої Британії й знаходяться лише в стадії фрагментарного впровадження в українських умовах.

Сама природа третього сектора така, що їй більшою мірою в порівнянні з бізнесом і державою притаманне різноманітність. При всіх відмінностях найбільшої корпорації від дрібної сімейної фірми, а військової частини від Міністерства бізнес в цілому підпорядкований логіці примноження ресурсів, а держава – логіці влади (з виділенням за допомогою політичної боротьби домінуючих інтересів і покладанням на громадян і організації обов'язки щодо їх забезпечення через механізми оподаткування). Однак на сьогоднішній момент, принаймні, в українській практиці, сфери бізнесу і держави безсумнівно вивчені набагато більше. Більшість же досліджень третього сектора носять зондажний характер, проводяться на локальному рівні та ґрунтуються на інформативних, але, як правило, обмежених за охопленням опитувань [1].

В останні роки все більшого поширення набуває так звана «імітаційна демократія», яка передбачає наявність зовні цілком демократичного законодавства, формальне дотримання прав людини, наявність квазідемократичних інститутів і проведення схожих на вільні виборів. Однак, при цьому фактична влада знаходиться в руках вузької групи політичної еліти, а вплив громадянського суспільства в таких державах на Центральне управління вкрай обмежена. До таких, по суті, авторитарних режимів, але замаскованих під демократичною оболонкою, експерти відносять більшу частину країн пострадянського простору й арабських держав, а також цілий ряд африканських, азійських та латиноамериканських режимів.

Демократична держава являє собою історично визначений тип держави, реалізований західними соціалдемократіями в індустріальну епоху для підтримки класового миру, соціальної солідарності і взаємної відповідальності держави, бізнесу, профспілок і громадянського суспільства. Загальний концепт західної демократії передбачає наявність обмежень в діяльності держави, що йдуть від суспільства [2].

Громадянське суспільство в Україні та Великій Британії має свої особливості і національну специфіку через історичні, культурні та політичні контексти кожної країни. Було виявлено ряд деяких характерних особливостей інститутів громадянського суспільства в цих двох країнах.

Україна як незалежна держава після розпаду Радянського Союзу отримала значний пострадянський ментальний спадок і в цьому контексті інститути громадянського суспільства та громадянська активність мають виклики, пов'язані зі зміною політичного режиму, встановленням правових структур та трансформацією громадянської свідомості. Організації громадянського суспільства в Україні часто стикаються з фінансовими обмеженнями, що ускладнює їхню роботу та розвиток, або ж напяму фінансуються певними олігархічними кланами і що маскують власну зацікавленість під інститутами громадянського суспільства. Після Майдану 2014 року та подій «Революції Гідності» громадські організації стали важливим гравцем у політичному та соціальному житті України. Вони активно впливають на прийняття законів та реформи в країні. А повномасштабна агресія Росії проти України стала потужним каталізатором процесів зміцнення інститутів громадянського суспільства та значно посилила їх роль у суспільно-політичному житті України.

На відміну від України, Велика Британія має багато століть історії громадянського суспільства, тут вже давно функціонують різноманітні громадські організації, фонди та структури, які допомагають вирішувати різні соціальні та культурні завдання. У Великій Британії існує висока свідомість громадян щодо їхніх прав та обов'язків, громадські організації мають активний вплив на процеси прийняття рішень, вони часто співпрацюють з урядом та парламентом. Громадські організації в Британії мають доступ до більших ресурсів і фінансової підтримки порівняно з Україною, що дозволяє їм виконувати більше завдань і проєктів. Велика Британія характеризується стабільністю та консерватизмом із системою правових гарантій для громадянського суспільства, яка сприяє розвитку інститутів громадянського суспільства [3].

Україна та Велика Британія мають різні історії та сучасні контексти, які впливають на характер інститутів громадянського суспільства в кожній країні. Тим не менш, обидві країни визнають важливість цих інститутів у розвитку демократії та суспільства загалом.

Громадянське суспільство у сучасному концептуальному дискурсі слід розуміти як підсистему суспільного життя, як спосіб життя людей у сфері свободи особистості, приватності, життєдіяльність вільну від регламентації з боку офіційних структур, сферу вираження і реалізації різноманітних інтересів, сферу де домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри та солідарності. І ми вже зробили величезний крок на шляху до побудови стабільного громадянського суспільства у мирній та вільній європейській країні.

Список використаних джерел:

1. Agarov I.O.. Lobbying and lobbyists in Europe: certain theoretical and practical issues. *Politics and Society*. 2016. № 6. P. 783–789.
2. Скиба М.В., Шелудько В.Я. Теоретичні аспекти дослідження розвитку громадянського суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/24.pdf
3. Alcock P. Devolution or Divergence? Third Sector Policy across the UK since 2000. *Researchgate.net*. September 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/277059858_Devolution_or_Divergence_Third_Sector_Policy_across_the_UK_since_2000

Єгор ВОЛОШИН,

*магістрант спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
(Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ)*

ЕСКАЛАЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В ЄС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Новим викликом і навантаженням на функціонування системи Європейського союзу (ЄС) стало повномасштабне російське вторгнення в Україну в лютому 2022 року. Ескалація міграційної кризи в ЄС в умовах російсько-української війни мала значний вплив на регіон і викликала серйозні наслідки.

Російська військова агресія в Україні призвела до значного припливу біженців у Європі. За даними Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй (УВКБ ООН), станом

на 6 грудня 2022 року, понад 4,8 мільйона людей були зареєстровані як шукачі тимчасового притулку [1]. Найбільше подань було отримано в Польщі, а також в Німеччині, країнах Балтії, Румунії та Словаччині. Залежно від подальшого розвитку військових дій, ця кількість може зростати [5].

Ця масштабна міграційна криза стала найбільшою з моменту Другої світової війни. Міграційна криза в ЄС має негативний вплив на країни регіону і щоразу стає все більшою загрозою.

Країни-члени ЄС зіткнулися із серйозними викликами у сфері управління потоком мігрантів, забезпеченням їм житла, медичної допомоги та освіти. Це також призвело до напружених обговорень та дебатів усередині цих країн щодо міграційної політики та її наслідків.

Згідно з інформацією від УВКБ ООН, за лише півтора місяця після початку активної фази російсько-української війни більше, ніж 11,4 мільйона українців були вимушені залишити свої домівки [4]. Міжнародна організація з міграції ООН оцінює, що ще 7,7 млн. громадян України тепер вважаються внутрішньо переміщеними особами [3].

Станом на 1 травня 2022 року, більше ніж 5,6 мільйона українців були вимушені – тимчасово або назавжди покинути територію України. Велика частина з них, що складає понад 3 млн. осіб, обрали Польщу для свого нового місця проживання. Румунія прийняла понад 817 тис. осіб, Угорщина – майже 520 тис., Молдова – понад 443 тис., Словаччина – майже 372 тис. та Білорусь – понад 25 тис. [2].

Таким чином, дружні та сусідні з Україною центральноєвропейські держави стали першими, хто прийняв найбільш складну хвилю вимушених переселенців з України. Цікаво, що в ЄС і в країнах Заходу в цілому українських біженців приймають значно краще ніж біженців з інших країн. Скоріше за все це пов'язано в першу чергу з високим рівнем освіченості та вихованості українців, а також близькістю культури.

З наданих даних видно, що найбільша кількість українців виїхала до Польщі. Ця країна має достатні можливості для забезпечення підтримки біженців. Республіка Польща виявила себе як країна, що підготовлена на всіх рівнях – інфраструктурно, фінансово та морально-психологічно – для прийняття масової хвилі переселенців з України [5].

Російсько-українська війна та міграційна криза також вплинули на міжнародні відносини. Багато країн та міжнародних організацій висловили стурбованість ситуацією та надали гуманітарну допомогу як Україні, так і країнам ЄС.

Отже, російсько-українська війна призвела до ескалації міграційної кризи в ЄС. Великі потоки біженців спричинили надмірне навантаження на європейські держави. Хоча в той самий час держави-члени ЄС нарешті демонструють єдність у своїй міграційній політиці, що дозволило прихистити мільйони українських біженців в різних країнах.

Крім того, війна спричинила проблеми демографічного характеру для України. Війна залишить вкрай негативний слід в генофонді населення України на майбутнє. Надзвичайно шкідливим результатом масової еміграції молодого населення, особливо жінок репродуктивного віку, до зазначених іноземних країн буде суттєве зменшення загальної чисельності населення нашої держави.

У контексті поточної російсько-української загарбницької війни, питання вимушеної міграційної кризи набуває особливого значення.

Загалом, ескалація міграційної кризи в ЄС в умовах російсько-української війни наголошує на складності управління міграцією та необхідності солідарності й співпраці серед країн ЄС та інших міжнародних акторів для вирішення гуманітарних викликів і забезпечення безпеки й захисту біженців.

Список використаних джерел:

1. Бернд Пірерт. Що зміниться у міграційній політиці ЄС в 2023 році. URL: <https://www.dw.com/uk/so-zminitsa-u-migracijnij-politici-es-v-2023-roci/a-64220445>
2. З України вже виїхали майже 5,5 мільйона біженців – ООН. *TCH*. Дата оновлення: 30.04.2022. URL: <https://tsn.ua/ato/z-ukrayini-vzhe-viyihali-mayzhe-5-5-milyonabizhenciv-oon-2050408.html>
3. Рендюк Т. Вимушена міграція в надзвичайних умовах російсько-української війни та її негативні наслідки для генофонду України. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 3 (395). С. 5–14.
4. Через війну свої домівки покинули 11,4 млн. українців – ООН. *РБК-Україна*. Дата оновлення: 09.04.2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/voynu-svoi-domapokinuli-11-4-mln-ukraintsev-1649511897.html>
5. Situation Ukraine refugee. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.92194970.188031801.1670859078-711474979.1670859078

Ярослав ЧОРНОГОР,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
(Ужгородський національний університет)

ЗМІНА У СТАВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ ДО БІЛОРУСІВ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

Російська агресія проти України розпочалася у лютому 2014 року, але у масовій свідомості українців це не відобразилося. І лише широкомасштабне вторгнення російських військ по всьому периметру україно-російського та україно-білоруського кордонів призвело до змін у свідомості та сприйнятті самого факту агресії. Страх, злість і ненависть заповнили українське суспільство, всі жителі російської федерації сприймалися негативно, але водночас цей негатив торкнувся і білорусів. Примітно, що це стосувалося як громадян Білорусі, так і етнічних білорусів, які мали інше громадянство (часто українське) і вже значний проміжок часу були не причетні до Білорусі, де діє промосковський режим О. Лукашенка.

Українці розчаровані у білорусах і не розуміють, чому білоруська опозиція так довго не могла визначитися з позицією щодо спроби російської анексії Криму. Не розуміють, чому білоруси під час своєї «революції» в 2020 році не вийшли на вулиці так рішуче, як українці у 2013–2014 роках, і чому білоруси не протестують, якщо вони проти війни.

Причин такого ставлення можна виділити кілька. Перш за все через те, що оскільки ми живемо поруч, бачимо один одного й у нас загальний радянський бекграунд – вимальовується уявна однаковість. Особливо цьому сприяло твердження про «братні народи». Цей соціокультурний стереотип використовувався і пропагандистами, і демократичними силами з усіх сторін. І хоча таке бачення характерне більше для старшого покоління, – все ж люди середнього і молодого віку також потрапляють у цей стереотип. Ще одна причина – домінування російського інформаційного продукту, інтерпретація подій крізь призму російських пропагандистських наративів і художніх образів. Внаслідок такого інформаційного впливу ми одне одного не знаємо чи думаємо, що всі ми однакові. А тим часом в період після розпаду СРСР змінилося кілька поколінь, що сформувалися у різних політичних і соціально-економічних умовах.

Так, протест 2020 року в Білорусі був геополітично нейтральний, чого не зрозуміли ні на Заході, ні в Росії, ні в Україні. Тоді українці спочатку демонструвала скепсис щодо білоруської опозиції, потім захоплення масовістю протестів, а потім – розчарування, бо для українців поняття «продемократичний» і «прозахідний» є синонімами. А цей протест виявився не прозахідним, і українці не зрозуміли, як можна бути за демократію та, одночасно, за союз із РФ.

Перемога антидемократичного режиму О. Лукашенка та його подальша підтримка російського диктатора путіна сприймалася негативно, але були сподівання використати такий стан речей для перемовин і зменшити загрози з боку РФ. Прикладом цього служить процес мінських переговорів. Проте, напад російських військ на Україну з території Білорусі перекреслив і такі, досить примарні, надії.

24 лютого 2022 року стало датою, коли українці визначили для себе росіян і білорусів як ворогів. Українці не можуть повністю відокремити режим Лукашенки від білоруського суспільства, тому що цей режим існує в умовах, що дозволяє це суспільство. Вони стали носіями колективної провини. Таке «чорно-біле» сприйняття є нормальним для воюючої нації, але у довготерміновій перспективі шкодить Україні. Тому що перемогою для України зараз є не просто повернення територіальної цілісності у межах 1991 року, а й гарантії безпеки на тривалий час. І це, як мінімум, вимагає падіння режиму О. Лукашенка. Водночас питання полягає в тому, наскільки сьогоднішня білоруська демократична опозиція здатна створити таку систему влади та державного управління, яка забезпечить безпеку України. Адже ми зараз все міряємо категоріями безпеки.

Протягом 2022–2023 років багато білоруських волонтерів і добровольців стали на бік українців у боротьбі з російською агресією. Позиція лідерів білоруської опозиції ясна і чітка, нічим не відрізняється від позиції ЄС чи США – вони з перших днів війни підтримали Україну та продовжують дотримуватися цього принципу. Та що може білоруська демократична опозиція, зокрема та її частина, що знаходиться за межами України? Це велике питання, яке стримує комунікацію української влади з представниками цієї самої опозиції. Виключенням є бійці полку Калиновського та інших добровольчих формувань білорусів в

Україні. Їхня позиція захисту незалежності України збройним шляхом є зрозуміла та користується підтримкою в українському суспільстві.

Лише успіхи білорусів у поваленні диктаторського режиму О. Лукашенка й подальший демократичний розвиток Білорусі здатен кардинально змінити до них ставлення українців на позитивне. Але насправді такі успіхи потрібні й білорусам, адже це єдиний шлях не потрапити під російську асиміляцію та ствердитися як самостійна нація.

Список використаних джерел:

1. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. (17–18 серпня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». Дата оновлення: 28.05.2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html (дата звернення: 18.10.2023).
2. Ставлення українців до Білорусі (лютий–березень 2023р.). *Разумков центр*. Дата оновлення: 09.03.2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-ukraintziv-do-bilorusi-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 18.10.2023).
3. Як змінилося ставлення українців до росіян та білорусів: дані КМІС. Інтерв'ю гендиректора Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) В. Паніотто. *РБК-Україна*. Дата оновлення: 31.12.2022. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/k-zminilosya-stavlennya-ukrayintziv-rosiyan-1672420979.html> (дата звернення: 18.10.2023).
4. Як і чому змінилося ставлення українців до білорусів під час війни. Інтерв'ю заступника директора Інституту соціології НАН України С. Дембіцького. *Інституту соціології НАН України*. Дата оновлення: 24.02.2023. URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/yak-i-chomu-zminilosya-stavlennya-ukrainciv-do-bilorusiv-pid-chas-vijni> (дата звернення: 18.10.2023).

РОЗДІЛ 6

ОСВІТА, НАУКА, КУЛЬТУРА ТА РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Людмила КОЛЬКА,
аспірантка 4 р.н. спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЖИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ПРИКОРДОННЯ ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Значний доробок у сфері дослідження політичної культури, який пов'язаний з іменами таких видатних політологів, соціологів та філософів як Г. Алмонд, С. Верба, Д. Елазар, С. Гантінгтон, Ф. Фукуяма, Р. Інґлегарт, М. Дуглас, М. Томсон, А. Вілдавський, Д. Чеварова, Р. Фаген, Р. Маркріс, В. Нойман, Д. Марвік, А. Браун, Р. Такер та ін., дозволяють на сучасному етапі здійснити багатофакторний підхід до аналізу даного феномена та конкретизації його значення. Вищевказані дослідники є відомими своїми підходами у трактуванні та аналізі політичної культури певної країни чи групи країн, шляхом порівняння, опису історичних особливостей регіонів, дослідження зміни політичних вподобань населення, політичної участі громадян, політичного режиму, легітимності влади та дотримання прав і свобод громадян, зацікавлення населення у активній діяльності щодо формування політичної еліти, як місцевої, так і національної. Від цих підходів походить поділ політичної культури на різноманітні типи:

- парафіяльна, підданська, активістська;⁸³
- гетерогенна та гомогенна;⁸⁴
- тоталітарна, демократична та авторитарна;⁸⁵
- закрита та відкрита.⁸⁶

Концентруючись на дослідженні політичних процесів певної країни, деякі науковці здійснюють аналіз політичної культури власне окремого суспільства, та формують типології, які можна застосовувати тільки в межах однієї держави. До таких науковців належить Д. Елазар, який досліджував політичну культуру громадян США, та виокремив три її окремі типи: індивідуалістична, традиціоналістична та моралістична.⁸⁷

До сучасних досліджень політичної культури належить концепція Р. Інґлегарта, щодо формування *Постматеріальної* політичної культури в умовах сучасного світу після Другої світової війни. В основі ідеї *Постматеріальної* політичної культури є перехід на новий рівень потреб серед громадян Європи – самовираження та індивідуального способу життя, який би не був створений соціальними нормами усталеними раніше. Науковець зазначає, що такі зміни пов'язані з тим, що нове покоління народжене після Другої світової війни не зіштовхнулось з проблемами базового характеру – питання безпеки та економічної стабільності. Оскільки дані питання наразі є для них закритими, то з'явилися нові потреби, задоволення яких виключає нав'язування будь-яких норм поведінки в особистій сфері життя та наслідування паттернів попередніх поколінь. Люди післявоєнного періоду прагнуть уникати шаблонів, в тому числі і тих, які стосуються політичних ідеологій, поділу політичних партій на праві та ліві, консерватори чи ліберали. Таке поняття як ідеологія стає для них непотрібним на виборах парламентських чи президентських. У своєму виборі вони керуються тим, на скільки дана особа є успішною в житті, якими особистими якостями вона володіє, які сучасні рухи вона підтримує – бореться за права людини, сталий розвиток, підтримку рівності прав меншин і т.д.

Ф. Фукуяма у своїй праці «Ідентичність: потреба в гідності і політика скривдженості» підтримує значущість змін політичних орієнтирів суспільства XXI ст., що пов'язане з прагненням самореалізації і

⁸³ Almond G., Verba S. The Civic culture. Published: Apr 19, 2016, Copyright: 1963. 576 p.

⁸⁴ Гаєвський Б. Філософія політики. К., 1993. 230 с.

⁸⁵ Вятр Е. Социология политических отношений / Пер. В. Скляр, А. Николаев. М.: Прогресс, 1979. С. 266–269.

⁸⁶ Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / Перекл. з англ. О. Коваленка. К.: Основи, 1994. 444 с.

⁸⁷ Elazar D. American federalism: A view from the States. LA.: Harpercollins College Di, 1984. 270 p.

підтримки з боку влади та суспільства певних особливостей, притаманних тій чи іншій особі.⁸⁸

Професор політології Стівен Чілтон (1988) у своєму дослідженні, щодо визначення поняття політичної культури виділив 9 теоретичних критеріїв, яким повинна відповідати на його думку концепція політичної культури. Серед них він виокремив наступні:

- *Supramembership* – концептуалізація культури повинна відрізнити культуру від простої сукупності індивідів, які розглядаються окремо;
- *Sharedness* – концепція культури повинна відноситись до чогось конкретного, що поділяється людьми;
- *Inequality* – концепція повинна дозволяти можливість того, що різні люди мають різний ступінь впливу на культуру;
- *Behavioral* – концепція культури повинна включати те, що вплив культури можна спостерігати в поведінці осіб – дії, які здійснюються з урахуванням інших людей;
- *Post-Behavioral* – концепція повинна відрізнити культуру від інших закономірностей поведінки;
- *Unrestricted Applicability* – концепція повинна застосовуватись до всіх людських соціальних організацій, тож соціальні науковці зможуть її використовувати без різного роду обмежень;
- *Non-Reductionism* – поза широким застосуванням, концепція також повинна забезпечити увагу на унікальні аспекти підходу культури до політики;
- *Comparability* – концепція повинна забезпечити важливе порівняння культур, та в рамках одного суспільства порівняти різні грані їх культури;
- *Objective Testability* – концепція має бути в змозі продукувати гіпотези, які можна протестувати за об'єктивними стандартами на емпіричних даних.⁸⁹

Беручи за основу дані критерії науковець виділяє наступну концепцію політичної культури – *Ways of relating* (Способи відношення) – соціальні актори переймають як фокус спільні орієнтації. Його визначення культури, як висхідного взаємозв'язку не передбачає культурної єдності суспільства, і тому не виключає конфліктів. Культурні конфлікти визначає як когнітивно-структурні. Таким чином, оскільки когнітивний розвиток триває все життя, дослідження соціалізації людини також мають виходити за межі дитинства.

Ці та інші підходи до вивчення політичної культури створили ряд концепції та типологій, що мало наслідок створення багатовекторних трактувань терміну «політична культура». Однозначно, можна стверджувати, що будь-яке з визначень, запропоноване дослідниками, має місце на існування, зважаючи на багатокомпонентність даного феномену, який містить в собі історію, традиції, політичні вподобання, свідомість, комунікацію, орієнтири, менталітет – всі зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на громадян в процесі прийняття участі в політичному житті країни/регіону.

Варто зазначити, що політична культура є окремим видом культури, що передбачає включення такої складової, як досвід попередніх поколінь, та на яку впливає соціалізація громадянина, як процес, що триває все життя. Тож, однозначно, політична культура – це явище змінне у своїй природі, та відповідно до чинників, які на неї впливають, проходить постійну трансформацію. Прийнято вважати, що ідеальним типом політичної культури є демократична, або так звана громадянська, що означає функціонування в суспільстві демократичних цінностей, які підтримують та поважають як громадяни, так і політична еліта. Якщо брати за основу типологію політичної культури розроблену Г. Алмондом та С. Вербою, то ми бачимо, що громадянська політична культура існує в демократичних країнах. Це означає, що політична культура проходить свого роду «еволюцію», від парафільно-підданського стану до активістського. Не дивлячись на те, що в сучасному західному суспільстві прийнято вважати, що даний процес є закономірним, не варто виключати і можливості регресії всередині даного циклу, приклади якого зустрічаються в сучасних демократичних країнах під впливом різноманітних факторів, що зумовлює повернення до екстрактивних політичних інститутів.

Повертаючись до дослідження регіональної політичної культури, або так званої субнаціональної, тут головними елементами її дослідження виступають ті складові, що і на загальнонаціональному рівні – історія (традиції та норми в політичній сфері, досвід успішного функціонування демократичного режиму), рівень політичної участі громадян (активна громадянська позиція та участь у місцевих виборах), двостороння співпраця між органами місцевої влади та громадянами (участь у обговореннях стратегій розвитку регіонів, прийняття нових рішень), рівень освіти громадян та обізнаності в регіональних

⁸⁸ Фукуяма Ф. Ідентичність: Потреба в гідності та політика скривдженості. К.: ТОВ «Альпіна Паблішер», 2019. С. 31.

⁸⁹ Chilton S. Defining Political Culture. *The Western Political Quarterly*. 1988. Vol. 41. № 3. P. 422.

процесах. У період глобалізаційних процесів прикордонні регіони є об'єктом багатьох мультидисциплінарних досліджень в Європі та поза її межами. Це, зокрема, пов'язано з тим, що вони становлять динамічний соціальний простір. Значної уваги набувають дослідження транскордонної співпраці, яка розширює диференційовані структурні рамки взаємодії для регіонів та спонукає до вивчення необхідних відповідей локальних акторів на сучасні тенденції розвитку транскордонного співробітництва та його соціально-економічний потенціал. В першу чергу, мова йде про розвиток економічної та культурної співпраці жителів прикордонних регіонів, яка можлива при взаємодії локальних акторів, регіональної влади, громадських організацій, освітніх установ, що в подальшому стимулює процеси інтеграції на усіх рівнях. Важливим для аналізу також є питання відкритості прикордонних регіонів до імплементації європейського досвіду на практиці та розуміння суспільством основних європейських цінностей. Особливо важливою дана складова є для розвитку децентралізаційних та євроінтеграційних процесів у країнах, які є сусідами країн Європейського Союзу, зокрема для України.

Щодо словацько-українського прикордоння, то тут варто наголосити на наступних характеристиках даного регіону:

- схожий історичний досвід розбудови національної самосвідомості мешканців даного регіону – від включення територій вищевказаних країн до складу інших держав, що відбувалось на фоні утисків національності та культури, до незалежної та суверенної країни, шляхом розвитку свободи слова, мови, політичної участі;
- тенденція до зниження рівня участі населення Закарпатської області у місцевих виборах, та підвищення відсотка виборців у Кошицькому та Пряшівському краях;
- досить високий рівень довіри до місцевої влади в регіонах словацького прикордоння, що підтверджується переобранням народних представників в черговий раз на місцевих виборах (мал.1, мал.2), та стабільно низький рівень довіри до влади в Закарпатській області, що надалі знижується у зв'язку з численними корупційними справами та популізмом;
- низький рівень обізнаності населення прикордоння, щодо можливостей регіонального розвитку та участі в розробках стратегій розвитку, що зумовлено мінімальною комунікацією між місцевими елітами та уникнення залучення місцевого населення, в тому числі експертів до розробки регіональних стратегій розвитку;
- високий рівень толерантності до національних та етнічних менших, що пов'язано з гетерогенністю даного регіону;
- значне підвищення рівня утворення громадських організацій, діяльність яких спрямована на захист навколишнього середовища, запобігання нелегального будівництва, навчання різних груп населення, культурну діяльність в сфері культури, участь в міжнародних і транскордонних проектах.

Вищезазначені характеристики населення даного регіону отримані в результаті проведення фокус групи, за використання методу Дельфі. В даному опитуванні прийняли участь експерти-політологи, соціологи та економісти з прикордонних регіонів, які здійснюють професійну діяльність та вивчають процеси децентралізації, регіонального розвитку, транскордонної співпраці, європейської інтеграції та інклюзивності кордонів між Словаччиною та Україною. Дане дослідження та його аналіз продемонстроване в статті автора 'Influence of the political culture of Slovak-Ukrainian border region residents in local and regional political processes – using Delphi technique'.⁹⁰

Аналізуючи дані, отримані в результаті дослідження, варто підкреслити зміни, які відбулись як наслідок війни в Україні в даному регіоні. Війни, епідемії, надзвичайні ситуації – це ті фактори, які безперечно залишають свій слід на життєдіяльності країни, суспільства. Зміна пріоритетів, яку ми наразі спостерігаємо в словацькому суспільстві викликана зокрема кризою, яка відбулась в країні – політичною та економічною. Неспроможність чинного уряду утримати владу стала наслідком підвищення вподобань серед суспільства по відношенню до авторитарних політичних сил та зміни поглядів щодо колишнього прем'єр-міністра Р. Фіцо.

Показовими є зміни зацікавленості суспільством політичними процесами країни, що можна спостерігати протягом двох останніх чергових виборів до регіональних рад в Словаччині. Місцеві вибори проведені у 2017 році у Словаччині визнаються дослідниками як такі, що мали найбільшу явку з боку

⁹⁰ Rishko L. Influence of the political culture of Slovak-Ukrainian border region residents in local and regional political processes – using the Delphi technique. *Teória a prax verejnej správy*. Kosice, 2023. P. 264–278.

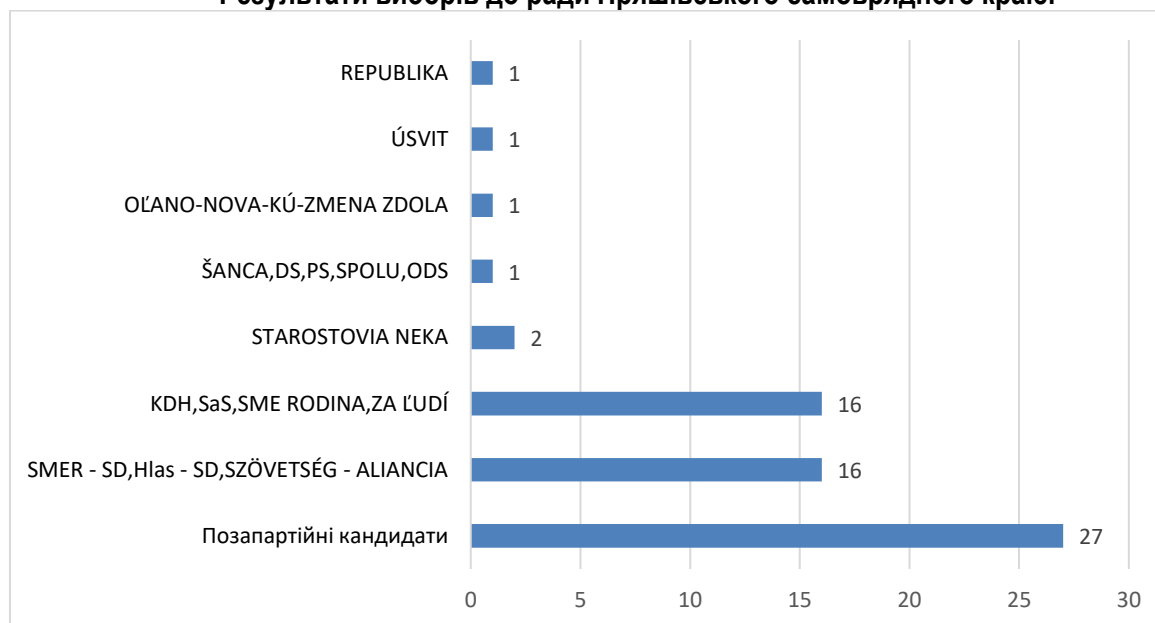
громадян на регіональному рівні з 2001 року.⁹¹ Політолог Григорій Месежніков зазначає, що до виборів 2017 року низька явка громадян на виборах свідчила про те, що вони мають низьку зацікавленість в політичному житті краю, хоча регіональні органи влади у Словаччині мають широкі повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, соціальні послуги, транспорт і регіональний розвиток, великі фінансові ресурси (22 % загальних податків на доходи фізичних осіб та єврофонди), які реально впливають на якість повсякденного життя громадян.

За низької участі найбільшу кількість голосів отримували ті партії, електорат яких був найбільш політично усвідомленим. Відповідно до результатів виборів 2017 року партія SMER-SD з кількістю у 20 % отримала більшість у рада, а також представники даної партії ставали мерами міст (predseda). Значні зміни спостерігались на виборах 2017 року. Явка виборців зросла до 30-40 %. Найкраща явка спостерігалась в Банськобистрицькому краї – 40%. Щодо Кошицького краю, то тут явка складала 26,73% населення, в Пряшівському краї – 29,40%.⁹²

Наступні чергові місцеві вибори у Словаччині, які відбулись у жовтні 2022 року – це були об'єднані вибори депутатів та голів муніципалітетів, та вибори депутатів та голів окресів та країв. Саме завдяки такому кроку збільшився показник участі громадян у виборах. Експерти також зазначають, що збільшення явки громадян на місцевих виборах пов'язане з покращенням роботи регіональних та місцевих еліт в період пандемії, що в свою чергу призвело до збільшення інтересу громадян щодо локальної політики. На фоні розчарувань у колишніх політичних лідерах та урядах, місцеві депутати отримали підтримку населення саме завдяки тому, що виступили на виборах, як незалежні кандидати. Це пояснюється тим, що на локальному рівні жителі більше довіряють владі, і вона на даному етапі виправдовувала їх сподівання. 22 депутати з 57-ми обраних до ради Кошицького самоврядного краю є незалежними (мал.2). В Пряшівському самоврядному краї цей показник складає 27 із 65 депутатів (Мал. 1).⁹³

Мал. 1

Результати виборів до ради Пряшівського самоврядного краю.

Джерело:⁹⁴

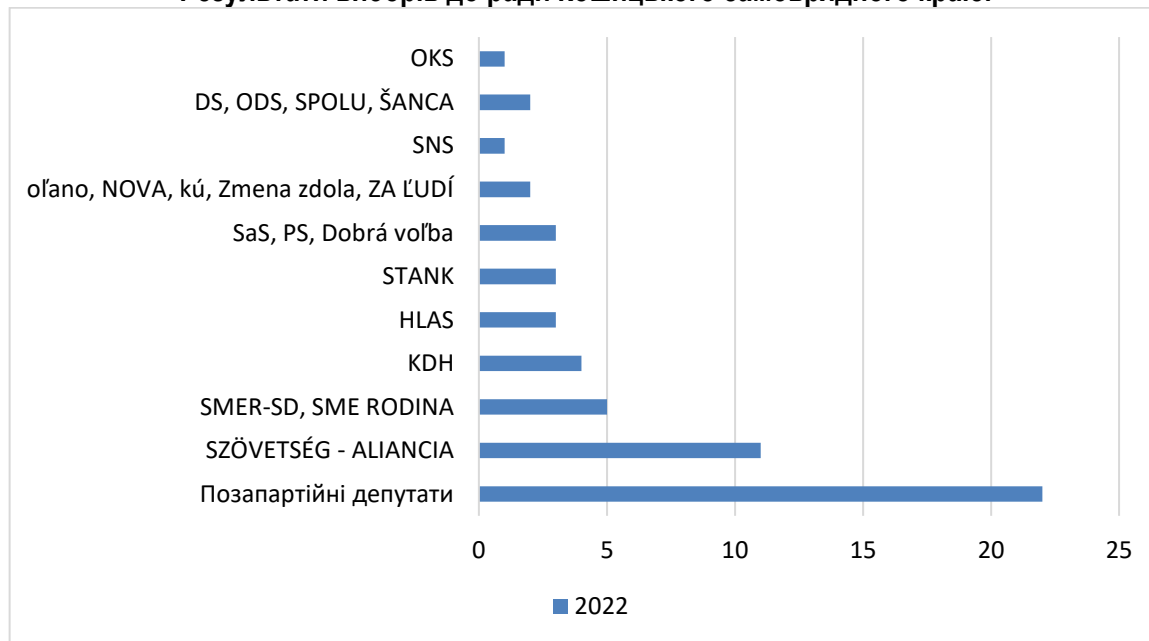
⁹¹ Mesežnikov G. Slovenské regionálne voľby: Malá politická revolúcia? URL: <https://cz.boell.org/cs/2017/11/16/slovenske-regionalne-volby-mala-politicka-revolucia> (2017).

⁹² Košice: Voľby do VÚC 2017. URL: <https://volby.sme.sk/volby-vuc/2017/vysledky/kosicky-kraj> [Accessed on 2/10/2023].

⁹³ Гойс П., Дячук В. Місцеві «супервибори» в Словаччині: кандидати проігнорували партії, а угорці взяли реванш, Україна отримала новий шанс. *Re:Open Ukraine*. URL: <https://infopost.media/regionalni-vybory-v-slovachchyni-polityky-proignoruvaly-partiyi-ugorczi-posylyly-misczevu-vladu/> [01/10/2023].

⁹⁴ Prešovský kraj – Výsledky volieb do VÚC 2022. URL: <https://volby.sme.sk/volby-vuc/2022/vysledky/presovsky-kraj> [Accessed on 03/10/2023].

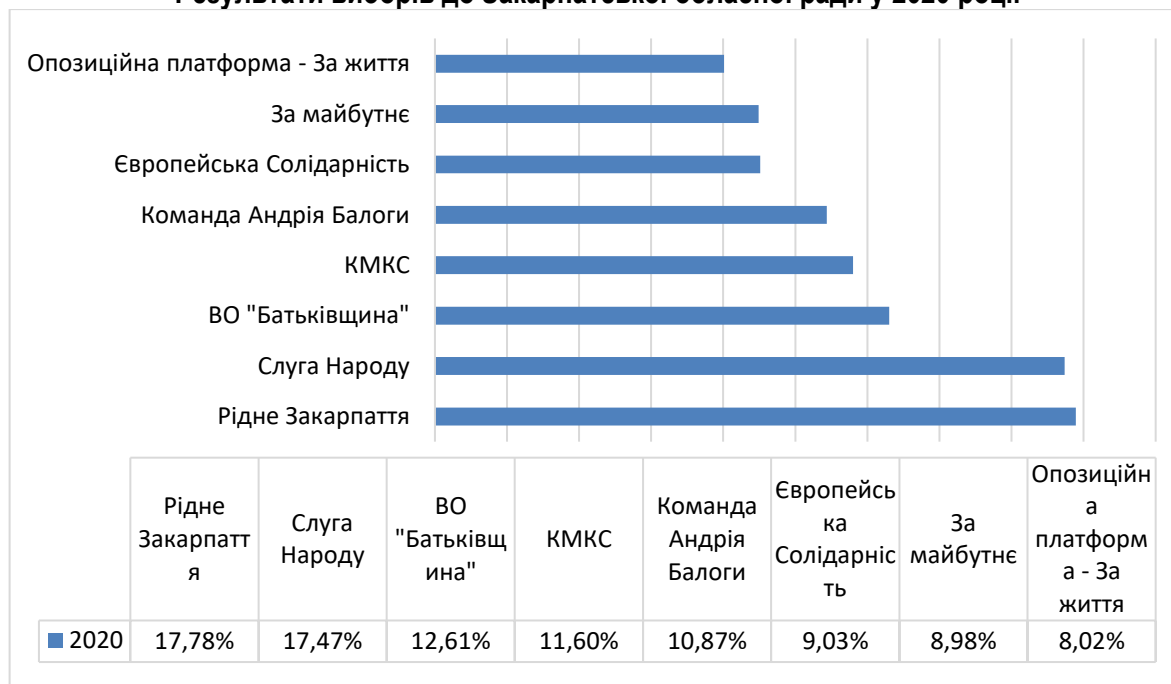
Результати виборів до ради Кошицького самоврядного краю.

Джерело:⁹⁵

Вибори до Закарпатської обласної ради, які відбулись у 2020 році відображають наступний рейтинговий список підтримки політичних сил населенням (Мал. 3).

Результати виборів до Закарпатської обласної ради у 2020 році.

Джерело:⁹⁶

На відміну від результатів експертної оцінки рівня довіри до місцевої влади у Кошицькому та Пряшівському краях, учасники Фокус-групи зазначають, що в Закарпатській області ситуація є не такою

⁹⁵ Košický kraj - Výsledky volieb do VÚC 2022. URL: <https://volby.sme.sk/volby-vuc/2022/vysledky/kosicky-kraj> [Accessed on 02/10/2023].

⁹⁶ Протокол Закарпатської обласної територіальної виборчої комісії. URL: https://zakarp.at-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Protokol_pro_rezul_taty_vyboriv_kintsevyu.pdf

позитивною. Зважаючи на корупційні скандали, відсутність відповідності між передвиборчими обіцянками та подальшими діями після отримання перемоги на виборах, рівень довіри до місцевих еліт є низьким. Особливо яскраво це спостерігається на сучасному етапі, коли відбуваються численні викриття різноманітних корупційних справ.

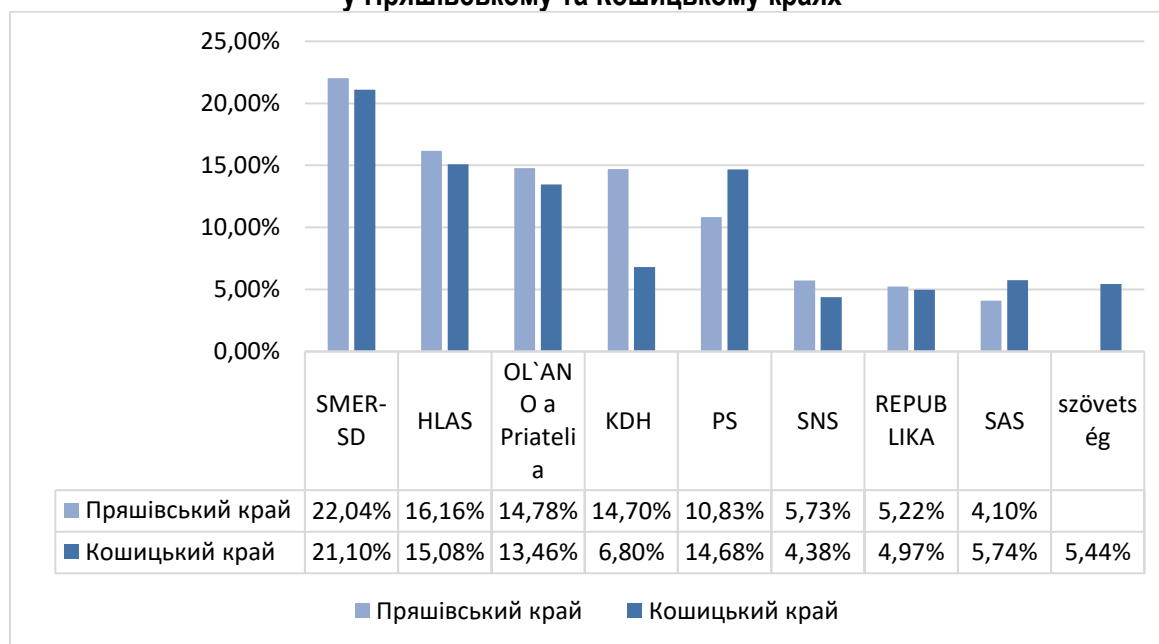
Співпраця між Словаччиною та Україною на початку повномасштабного вторгнення росії в Україну може бути охарактеризована як високоефективна. Чітка позиція Уряду Словаччини 2022 року, підтримка президентки Словаччини Зузани Чапутової, фінансова та військова допомога, гуманітарні та волонтерські акції спрямовані на підтримку громадян України, які були змушені покинути власні домівки у зв'язку з війною – це все приклади вдалої співпраці та чіткої позиції словацької політичної верхівки та суспільства щодо України. Згідно з останніми даними отриманими у вересні 2023 року, близько 127 тис. українців подали запит на отримання тимчасового притулку в Словаччині.⁹⁷ Значна кількість Центрів допомоги для українців була відкрита у різних куточках Словаччини. Низка громадських та волонтерських організацій надсилали гуманітарну допомогу; створено портал допомоги українцям в Словаччині.⁹⁸

Тим не менше, ситуація серед населення ставала дедалі більш напруженою, що викликано політичною кризою в країні, та необхідністю проведення дострокових парламентських виборів, у зв'язку з розпадом коаліції. Колишній прем'єр-міністр Ігор Матович подав у відставку в березні 2021 року у зв'язку з вимогами коаліційного партнера – політичної сили SAS. Співпраця з росією та закупівля вакцини Спутник обумовила різке зростання недовіри до очільника Уряду та вимогу його відсторонення. Уряд на чолі з наступником І. Матовича, який очолив Едуард Гегер, також зазнав невдачі, та був змушений піти у відставку через урядову кризу викликану відставкою двох міністрів, та виходу з правлячої коаліції політичної сили SAS (Свобода і Солідарність). Політичні сили, які представлені у Народній Раді у своїй більшості є правоцентристськими. Деякі з них, зокрема SAS, є євроскептичною політичною силою. Не дивлячись на ідеологічні погляди та відношення до міграційної політики Європейського Союзу, уряд Словаччини 2022 року всіляко підтримував Україну та прийняв чималу кількість біженців. Влада шляхом комунікації з громадськістю поширювала ідеї підтримки українців та солідарності.

Не зважаючи на це, поряд зі зменшенням довіри до уряду, зменшувалась підтримка українців, на фоні економічних та соціальних проблем – зменшення робочих місць, підвищення цін і т.д. Проведення позачергових виборів змальовує наступну картину зміни пріоритетів населення Кошицького та Пряшівського країв, щодо політичного майбутнього країни (Мал. 4).

Мал. 4

Результати голосування на позачергових парламентських виборах у Пряшівському та Кошицькому краях

Джерело⁹⁹

⁹⁷ Ukraine Refugee situation. Operational data portal. URL : <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> [Accessed on 03/10/2023].

⁹⁸ Pomoc pre Ukrajinu. URL: <https://pomocpreukrajinu.sk/> [Accessed on 05/10/2023].

⁹⁹ Prešovský kraj - Výsledky parlamentných volieb 2023. URL: <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky/presovsky-kraj>

Згідно з даними результатами виборів, однозначними є зміни пріоритетів мешканців прикордонних регіонів в тому числі, оскільки партія SMER-SD отримала найбільшу кількість голосів на парламентських виборах (22,94 %) ¹⁰⁰ та, наразі, проводяться перемовини щодо створення коаліції. Загальний настрій колективістського стану свідомості словацького населення, витоками якого є розчарування в попередній еліті та економічній нестабільності спричинили зміну вектору та перерозподілу політичних сил у Парламенті.

Зі зміною Уряду Словаччини аналітики прогнозують різку зміну політики щодо військової підтримки України, що неодноразово було заявлено з боку Роберта Фіцо, а після виборів стало і риторикою Петера Піллігріні з політичної сили HLAS. Неоднозначною стала і позиція президентки Словаччини Зузани Чапутової, яка одразу після оголошення результатів парламентських виборів призупинила процес надання Україні чергової допомоги, яка вже було попередньо підтримана та визначена. Ці та інші події, які відбудуться у стосунках між Україною та Словаччиною є новою тенденцією, яка існує в Європейських країнах. Поряд з демократичними силами існують і популістські правочентристські та праві сили, які прагнуть в критичний момент повернути суспільство до першопочаткової ідеї блага нації.

Аналізуючи результати останніх парламентських виборів у Словаччині, чеський аналітик Філіп Нерада зазначає, що обрані політичні сили, які отримали перевагу згідно з результатами виборів, відображають реальні преференції словацького суспільства, які є проросійськими та антизахідними. Також, він зазначає, що суспільство Словаччини прагне авторитарного лідера і цим пояснюється неготовність обрати демократичну еліту, представниками якої є політична сила *Progresívne Slovensko*. ¹⁰¹ Тим не менше, колишній Міністр фінансів Словацької Республіки Іван Міклош наголошує на важливості співпраці з Україною, як потенційного кандидата на вступ до ЄС та майбутнього партнера, що може позитивно вплинути на розвиток Словаччини, зважаючи на кордон, який об'єднує ці дві країни. ¹⁰²

Отже, на даному етапі війни в Україні, ми спостерігаємо зниження рівня підтримки населення Словаччини по відношенню до українців, на противагу високому піднесенню солідарних настроїв, які спостерігались у 2022 році. Наслідком даних змін можна вважати політичну кризу, яка виникла в Словаччині, зміни урядів та позачергові вибори, які найімовірніше приведуть до влади політичні сили, що виступають проти надання підтримки Україні, хоч позиціонують себе як проєвропейські та ліберальні. Не зважаючи на це, у прикордонних регіонах Словаччини – Пряшівський та Кошицький самоврядні краї, що стосується регіональної влади, прослідковується тенденція до анігіляції політичних ідеологій та надання переваги серед суспільства тим політичним лідерам, які завоювали довіру та не обов'язково є представниками певних політичних сил.

Тим не менше, варто також вказати на преференції серед мешканців Кошицького самоврядного краю, де жителів Кошицького округу віддали перевагу проєвропейській політичній силі *Progresívne Slovensko*, так само як і мешканці міста Братислава, Банська Бистриця.

Вищевказані наслідки впливу війни на словацько-українське прикордоння, та на загальнонаціональну ситуацію загалом, є нічим іншим, як прикладом того, що криза, яка охоплює суспільство, змінює політичні орієнтації та призводить до розвитку екстрактивних політичних режимів та популістських лідерів. На відміну від прикордонних регіонів Словаччини, в Закарпатській області ми спостерігаємо зміни кон'юнктури суспільства, що очевидно відобразиться на подальших політичних процесах в регіоні. Населення проявляє збільшений рівень інтересу до політичної еліті та процесів, які відбуваються, прагне усунення від влади тих політиків, які вже багато років утримують політичне життя краю під своїм впливом. Загалом, можна сказати, що в Закарпатській області прослідковується значний зріст інтересу населення до ЄС, та прагнення набуття Україною статусу країни-члена даного Союзу.

[Accessed on 03/10/2023].

¹⁰⁰ VÝSLEDKY PARLAMENTNÝCH VOLIEB 2023. URL: <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky> [Accessed on 03/10/2023].

¹⁰¹ Nerada Filip. Slovenské volby 2023. Speciál Jana Pokorného z Bratislavy. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Pdjs6k9cZs8&ab_channel=%C4%8Cesk%C3%BDrozhlazRadio%C5%BEurn%C3%A11 [Accessed on 05/10/2023].

¹⁰² Mikloš Ivan. Slovenské volby 2023. Speciál Jana Pokorného z Bratislavy. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Pdjs6k9cZs8&ab_channel=%C4%8Cesk%C3%BDrozhlazRadio%C5%BEurn%C3%A11 [Accessed on 05/10/2023].

Список використаних джерел:

1. Вятр Е. Социология политических отношений / Пер. В. Скляр, А. Николаев. М.: Прогресс, 1979. 464 с.
2. Гаевський Б. Філософія політики. К., 1993. 230 с.
3. Гойс П., Дячук В. Місцеві «супервибори» в Словаччині: кандидати проігнорували партії, а угорці взяли реванш, Україна отримала новий шанс. *Re:Open Ukraine*. URL: <https://infopost.media/regionalni-vybory-v-slovachchyni-polityku-proignoruvaly-partiyi-ugorczi-posylyly-miscevu-vladu/> [01/10/2023].
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / Перекл. з англ. О. Коваленка. К.: Основи, 1994. 444 с.
5. Протокол Закарпатської обласної територіальної виборчої комісії. URL: https://zakarpat-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Protokol_pro_rezul_taty_vyboriv_kintsevyu.pdf
6. Фукуяма Ф. Ідентичність: Потреба в гідності та політика скривдженості. К.: ТОВ «Альпіна Паблішер», 2019.
7. Almond G., Verba S. The Civic culture, Published: Apr 19, 2016, Copyright: 1963. 576 p.
8. Chilton S. Defining Political Culture. *The Western Political Quarterly*. 1988. Vol. 41. № 3.
9. Elazar D. American federalism: A view from the States. LA.: Harpercollins College Di, 1984. 270 p.
10. Košice: Volby do VÚC 2017. URL: <https://volby.sme.sk/volby-vuc/2017/vysledky/kosicky-kraj> [Accessed on 2/10/2023].
11. Košický kraj – Výsledky volieb do VÚC 2022. URL: <https://volby.sme.sk/volby-vuc/2022/vysledky/kosicky-kraj> [Accessed on 02/10/2023].
12. Mesežnikov Grigorij. Slovenské regionálne volby: Malá politická revolúcia? URL: <https://cz.boell.org/cs/2017/11/16/slovenske-regionalne-volby-mala-politicka-revolucia> (2017).
13. Mikloš Ivan. Slovenské volby 2023. *Speciál Jana Pokorného z Bratislavy*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Pdjs6k9cZs8&ab_channel=%C4%8Cesk%C3%BDrozhlazRadio%C5%BEurn%C3%A1I [Accessed on 05/10/2023].
14. Nerada Filip. Slovenské volby 2023. *Speciál Jana Pokorného z Bratislavy*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Pdjs6k9cZs8&ab_channel=%C4%8Cesk%C3%BDrozhlazRadio%C5%BEurn%C3%A1I [Accessed on 05/10/2023].
15. Pomoc pre Ukrajinu. URL: <https://pomocpreukrajinu.sk/> [Accessed on 05/10/2023].
16. Prešovský kraj – Výsledky volieb do VÚC 2022. URL: <https://volby.sme.sk/volby-vuc/2022/vysledky/presovsky-kraj> [Accessed on 03/10/2023].
17. Prešovský kraj – Výsledky parlamentných volieb 2023. URL: <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky/presovsky-kraj> [Accessed on 03/10/2023].
18. Rishko L. Influence of the political culture of Slovak-Ukrainian border region residents in local and regional political processes – using the Delphi technique. *Teória a prax verejnej správy*. Kosice, 2023. P. 264–278.
19. Ukraine Refugee situation. *Operational data portal*. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> [Accessed on 03/10/2023].
20. VÝSLEDKY PARLAMENTNÝCH VOLIEB 2023. URL: <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky> [Accessed on 03/10/2023].

Дмитро ЕРДЕЛІ,

*докторант Інституту господарської та соціальної історії
(Карлів університет у Празі, Чеська Республіка)*

**ВИКЛИКИ І МОЖЛИВІ РІШЕННЯ В АКАДЕМІЧНІЙ СФЕРІ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Після початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України у 2022 році центральноєвропейські держави (Словаччина, Угорщина, Чехія, Польща та ін.) надали Україні безпрецедентний рівень підтримки та взаємодії. Закарпаття, зокрема, стало одним із мостів України до Центральної Європи та ЄС в цілому. Партнерства місцевих влад та спільні проекти стали регулярним явищем. Культурний обмін між населенням країн регіону досяг рекордного рівня. А це не тільки переселінці, але і митці, інтелігенція, креативна молодь, науковці. Присутній однозначно позитивний імпульс і його треба продовжувати у максимально конструктивному руслі. Напрямок, про який не часто згадується у цьому контексті, але на який варто звернути увагу – це академічна сфера. Мова не йде лише про актуальні події, як гуманітарна підтримка, акції солідарності. Існують системні проблеми, які у зв'язку із кризовими обставинами виходять на поверхню.

В університетів центральної Європи є більше спільних проблем і цілей, ніж здається на перший

погляд. По якісних і кількісних показниках до їх ряду можна зарахувати, як мінімум, один університет Закарпаття – Ужгородський національний університет (далі – УжНУ). Спробуємо сконцентруватися саме на цій інституції у контексті центральноєвропейської співпраці, беручи до уваги, що подібні паралелі можна при бажанні провести і до інших закладів вищої освіти в Україні.

Отже, які загальні процеси ми можемо бачити в академічній сфері у центральній Європі? По-перше, майже у всіх дотичних державах за останні декілька років відбувалися профільні протести. У Словаччині остро стояло питання академічної свободи й освітньої реформи. У Чехії причиною послужило недофінансування університетів, яке особливо сильно вдарило по гуманітарних факультетах і посягло в останніх страйкові настрої [7]. Не припиняються дискусії про необхідність системного реформування університетів: зміну системи оплати праці, консенсус між міністерством освіти та академічним самоврядуванням, падіння кількості та якості абітурієнтів, поява нових і «відмирання» класичних спеціальностей, стан студентського житла. До цього всього додаються світові тенденції і конкуренція. Якщо на Заході велику частину зі згаданих проблем полегшує комерційний характер академічної сфери, то у Центральній Європі традиційно державні університети, включно з українськими, стоять на порозі змін і мусять адаптуватися. При всій складності ситуації існує немало уже імплементованих і перевірених практик, які покращують стан речей у сфері [1, с. 453].

Саме такі успішні практики з центральноєвропейських університетів я хотів би згадати, як прикладні моделі. Першочергово вони будуть орієнтовані на Ужгородський університет, як перспективну інституцію, представляючу Україну в регіоні. Розділимо їх на декілька напрямків.

1. Комунікація та візуальна ідентичність

Почати можна із поверхневої, але дуже важливої у сучасному світі теми – комунікації. Як себе презентує університет? Які асоціації викликає? Чи має візію? Багато провінційних університетів нехтують цими питаннями, що є великою помилкою. У старих закладах ідентичність спирається на тривалі академічні традиції. Молодий університет, а УжНУ у європейському контексті є саме таким, має буди проактивним, візіонерським, динамічним, інакше не зможе себе конкурентно презентувати. Візьмемо до уваги, що аудиторія ЗВО це люди віком 17-25 років. Саме на них має орієнтуватися комунікація. Сьогоднішній стан речей в УжНУ скоріше відлякує молодь, ніж приваблює її. Університет є не одним цілим, а кластером факультетів і кафедр із власними, часто неактуальними, підходами. Комунікація та візуальна ідентичність морально застаріла, у сучасному розумінні її немає. Концепція інноваційного розвитку УжНУ, затверджена у 2016 році, декларувала трансформацію університету на основі найкращих досвідів у регіоні. Яка успішна практика була застосована у сфері комунікації? Складно згадати значущий крок у цьому напрямку. Тому наведу конкретний приклад, який можна імплементувати навіть з обмеженими ресурсами. У 2021 році із подібною проблемою зіткнувся Університет Коменського в Братиславі. Там вирішили покінчити зі старими неоднорідними графічними та комунікаційними підходами. Ректорат розпочав процедуру розробки уніфікованого дизайн-коду університету та інструкції по його використанню у роботі із спільнотою [5]. Для університету, всіх факультетів та підпорядкованих органів були розроблені однорідні логотипи, шаблони для їх використання, затверджені впізнавані шрифти, кольори, мерч. Відповідно брендбуку оформили сайти, привели у порядок SMM-менеджмент усіх рівнів. Спершу багато хто із скепсисом відносився до ідеї, але за короткі терміни ребрендинг дав результат. Наразі образ Університету Коменського та всі його структури (факультети, інститути, гуртожитки) міцно закріпилися у словацькому та міжнародному медіапросторі, як єдина потужна інституційна одиниця. Університет став привабливішим та привітнішим для молоді. Даний досвід вартий того, щоб його запозичити, або, як мінімум, прокомунікувати у порядку діалогу компетентних проректорів. Більше того, такий крок повністю відповідає офіційній стратегії УжНУ.

2. Трансфер знань і технологій

Навіть найуспішніші наукові або педагогічні досягнення можуть залишитися нереалізованими, якщо не будуть успішно опосередковані і застосовані. Це проблема багатьох ЗВО, не тільки УжНУ. Академічне середовище при нестачі каналів зовнішньої комунікації та відповідних навичок лишається достатньо закритим. У деяких випадках робота академіків зводиться до педагогічної діяльності та публікації в інституційних наукових часописах, в яких список авторів не змінюється роками. Спроби академіків „вийти“ за межі університету, передати свої знання суспільству часто закінчуються провалом. Низький інтерес цільових груп населення, відсутність у науковців відповідних навичок у інфо-полі, недостатня боніфікація позаакадемічної діяльності присікають подібні ініціативи і знижують мотивацію.

До цієї ситуації хочу навести у приклад Центр трансферу знань і технологій (чес. CPPT) з Карлового університету в Празі. Ця невелика інституція виконує цілий набір функцій, спираючись на стратегію міжсекторної співпраці університету [6]. До них відносяться: посередництво між науковцями та приватним сектором, захист авторських прав та патентів, реалізація іновацій, підтримка науковців у створенні власного продукту чи проекту. Я мав змогу особисто контактувати із працівниками ЦТЗТ, брати участь у їхніх заходах. Частими учасниками воркшопів і лекцій тут бувають науковці та працівники університету у зрілому віці. Вони, маючи величезний досвід і кваліфікацію, продовжують навчатися роботі з медіаресурсами, соцмережами, іновативним підходам, освоюють нові програми та інструменти. На цих же заходах спілкуються та обмінюються досвідом зі студентами. Важливо, що проводили лекції запрошують спеціалістів із приватного або державного секторів із реальним досвідом. Такого формату не вистачає у провінційних університетах. Дивлячись на науковців, зокрема з УжНУ, які часто неуспішно намагаються „проламати стіну“ соцмереж, Ютубу, інших платформ, приходять усвідомлення необхідності додаткової кваліфікації у новітніх напрямках. Така можливість має бути забезпечена всім бажаючим академікам та студентам. І знову-таки, ці ідеї повністю відповідають документам стратегічного розвитку як Міністерства освіти та науки України [2, с. 35–36], так і УжНУ.

3. Академічне життя

Кампус, бібліотека, гуртожиток, спортмайданчик, парк. У цьому ряді немає слова «авдиторія». Академічне життя не складається лише з лекцій. Це і є різниця між педагогічним закладом та університетом у вузькому сенсі слова. Більшість академічної інфраструктури як УжНУ, так і університетів у регіоні, була заснована ще у радянську епоху. Відтоді пройшли десятиліття, а матеріальна, організаційна база ЗВО застаріла. Це грає важливу роль у виборі сучасного абітурієнта [4, с. 5–8.]. Однак проблема занадто глибока і системна, щоб знайти легке рішення. У рамках прикладу можна згадати молодий словацький Католицький університет в Ружомберку, який навіть при заборгованості інвестував великі кошти у будівництво мультифункційної сучасної університетської бібліотеки у 2011 р. [3]. Такі „кампусоформуючі“ заклади є ідеальним, але часто недоступним, варіантом для активізації академічного середовища. Тут уже кожен університет мусить креативно підійти до ситуації і максимально продуктивно використати потенціал міста і середовища, у якому базується.

Звичайно, у провінційному університеті все впирається у доступні ресурси. Але даний факт не має зупиняти пошук рішень і джерел фінансування. Оскільки мова йде про економічно та соціально периферійний субрегіон (східна Угорщина, східна Словаччина, Закарпаття та, частково, Румунія), статус кво тут завжди буде означати лише занепад. Для розвитку необхідна прокативна діяльність. І якщо деякі названі підходи із більших університетів Центральної Європи задюються непідйомними, це не означає, що можна про них забути. Це лише означає, що їх треба масштабувати на доступні ресурси та пристосувати до існуючих умов, ба навіть у чомусь покращити. Треба нагадати, що стейкхолдерами даного процесу виступають не тільки університет та студенти, але і міста, і місцева влада, і регіон вцілому.

Список використаних джерел:

1. Бородієнко О., Малихіна Я., Сприндис С., Каменська І., Бокшиц О. Університети як осередки регіонального соціально-економічного розвитку: прогресивні ідеї європейського досвіду. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 3 (50). С. 447–456.
2. Міністерство освіти і науки України. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).
3. A02 ateliér. Univerzitná knižnica Katolíckej univerzity. *Archiweb* [online], ISSN: 1801-3902. URL: <https://www.archiweb.cz/b/univerzitna-kniznica-katolickej-univerzity> (дата звернення: 20.09.2023).
4. Ellis John M. The breakdown of higher education. How it happened, the damage it does, and what can be done. New York: Encounter Books, 2020.
5. Oddelenie vzťahov s verejnosťou. Univerzita Komenského vstupuje do akademického roka s novou vizuálnou identitou. *Офіційний веб-сайт Університету Коменського в Братиславі*. Дата оновлення: 13.08.2021. URL: https://uniba.sk/detail-aktuality/browse/7/back_to_page/tlacove-spravy-3/article/univerzita-komenskeho-vstupuje-do-akademického-roka-s-novou-vizualnou-identitou/ (дата звернення: 19.09.2023).
6. Strategie mezisektorové spolupráce Univerzity Karlovy. *Офіційний веб-сайт Центру трансферу знань і технологій*. URL: <https://cppt.cuni.cz/CPPTN-578.html> (дата звернення: 10.09.2023).

7. Vochozková, Tereza Rozálie. Učitelé z vysokých škol protestovali kvůli nízkým výdělkům. *Česká televize*. URL: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3574938-vysoke-skoly-protestuji-proti-nizkym-platum-pedagogu> (дата звернення: 10.09.2023).

Тетяна КЛЮЧКОВИЧ,
*доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
(Ужгородський національний університет)*

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У контексті реалізації Україною стратегічного курсу на інтеграцію в європейський освітній простір привертає увагу досвід окремих країн, які успішно реалізують європейський вектор розвитку вищої школи. Досвід Словацької Республіки (СР) є важливим для України з огляду на близький соціально-структурний та історичний контекст перетворень, стратегічне визначення цілей і механізмів реформ у євроінтеграційному напрямі.

Європеїзація вищої освіти – це багатовимірне явище, що знаходить свій прояв в історичному, політичному, управлінському та культурно-ціннісному аспектах. Європеїзацію вищої освіти слід розуміти як процес проникнення європейського виміру в національну політику та її адаптації до загальноєвропейської політики, зокрема щодо впровадження стандартів Болонського процесу та розбудови Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Європеїзація як стратегія і процес розвитку вищої освіти не обмежується територіальним окресленням взаємодії європейських країн, виробленням спільних підходів до розв'язання функціональних завдань чи розбудови інституційного дизайну. Європеїзація освіти передбачає також взаємоузгодження європейських світоглядних орієнтирів з національними духовними цінностями, адже «формування вищої освіти, як показує світовий досвід, може бути успішним тільки в тому випадку, якщо національна освіта не втрачає своїх здобутків, а органічно вписується у європейські інтеграційні аксіологічні орієнтири Болонського процесу» [1, с. 182].

Як історичний процес європеїзація вищої освіти у Словаччині характеризувалася різною інтенсивністю, що обумовлено впливом політичних, економічних, соціально-демографічних чинників. Націленість вищої освіти на європейський вектор була визначена вже в контексті посткомуністичних перетворень на початку 1990-х рр. у федеративній Чехословаччині. У самостійній Словацькій Республіці (з 1993 р.) курс на євроінтеграцію знайшов своє продовження, але здебільшого декларативне. В той час політичний контекст освітніх перетворень засвідчував, що їхні цілі коливалися між відкритістю (європеїзацією) та закритістю (націоналізацією) [2, с. 104].

Значні зміни в освітній політиці Словаччини намітилися в другій половині 1990-х рр. Розглядаючи історію розвитку педагогічної вищої освіти в незалежній Словаччині, дослідники виокремлюють окремих етап (1996/7 по 2004 рр.), пов'язаний зі конструюванням нових концептуальних основ розвитку педагогічної освіти та її європеїзації [6, с. 22–28]. Прихід до влади в 1998 р. коаліції демократичних політичних сил і реалізація реформ у напрямку євроінтеграції сприяли змінам у розвитку системи вищої освіти в напрямку її європеїзації. Подальші урядові кроки у 2000-х рр. були направлені на імплементацію реформ вищої освіти.

Важливим чинником перетворень у напрямку європеїзації вищої школи став вступ Словаччини в ЄС (2004 р.), що передбачив комплекс заходів з виконання політичних угод і дотримання міжнародних зобов'язань. Перед Словаччиною відкрилися можливості широкої міжнародної співпраці та долучення до програм ЄС у сфері науки, освіти та професійної підготовки. У фінансово-ресурсному аспекті розвитку вищої освіти важливо те, що Словаччина отримала доступ до європейських структурних фондів.

Входження Словаччини до європейського освітнього простору уможливлено низкою концептуальних документів національного та загальноєвропейського рівня. З-поміж основних міжнародних документів насамперед варто виокремити Болонську декларацію (1999 р.), підписавши яку, Словаччина взяла на себе ряд зобов'язань щодо модернізації вищої освіти відповідно до європейських стандартів. Також Словаччина приєдналася до інших документів, які були ухвалені в процесі розбудови ЄПВО (Празьке комюніке 2001 р., Берлінське комюніке 2003 р., Бергенське комюніке 2005 р. та ін.). Процес створення ЄПВО багато в чому визначив напрями реформування системи вищої освіти

Словаччини. В умовах розгортання Болонського процесу та європейської інтеграції Словаччини відбувався адаптаційний тиск в напрямку європеїзації освітніх інституцій і практик. Разом з тим, реформування та інтеграція національних освітніх систем у рамках ЄПВО не зумовило їх уніфікацію, а тільки розвиток відповідно до спільно погоджених норм і доступ до різноманітних навчальних, наукових, культурних надбань країн-членів.

Європеїзація вищої освіти як стратегічна ціль розвитку Словаччини знайшла своє відображення на рівні національного законодавства. Нормативно-правові засади для запровадження стандартів Болонського процесу й подальшого поступу Словаччини в рамках ЄПВО були закладені у 2002 р. законом «Про вищі школи» і постановою «Про кредитну систему навчання». Розвиток європейської освітньої та наукової співпраці нормативно проголошувався одним із ключових завдань словацьких університетів [7, с. 1462]. Відповідно до законодавчих документів була запроваджена кредитна система навчання на базі ECTS, реструктуризована система навчальних спеціальностей, забезпечена багаторівнева система контролю за якістю вищої освіти з боку національних і міжнародних структур, модернізовано освітні програми та навчальний процес у цілому.

Європейський напрям розвитку вищої освіти Словаччини зафіксований у таких загальнонаціональних документах: «Концепція подальшого розвитку вищої освіти в Словаччині на XXI століття», «Національна стратегія глобальної освіти на період 2012–2016 рр.», «Довгостроковий план освітньої, дослідницької, інноваційної та іншої творчої діяльності для вищих навчальних закладів на 2016–2021 рр.», «Національна програма розвитку виховання та освіти (2018–2027)». У 2021 р. Уряд СР прийняв два стратегічних документи: «План відновлення і стійкості Словацької Республіки» [4] та «Стратегія інтернаціоналізації вищої освіти до 2030 року» [5], – якими передбачено комплекс реформ і ресурсів з метою посилення європеїзації та інтернаціоналізації вищої освіти. На сучасному етапі національна стратегія розвитку вищої освіти Словаччини спрямована на покращення її якості шляхом інтернаціоналізації, посилення міжнародної відкритості університетського навчання, модернізацію освітніх і наукових складових у контексті європеїзації.

Створення і вдосконалення нормативно-правових, концептуальних основ європеїзації словацької вищої освіти обумовило ресурсне забезпечення і практичну реалізацію структурних державних реформ та освітніх ініціатив.

Для сприяння привабливості європейської освітньої моделі, як однієї з ключових цілей Болонського процесу, на державному та інституційному рівнях Словаччини розроблено комплекс заходів з інтернаціоналізації освітніх програм, поширення різних форм академічної мобільності, організаційної підтримки закордонних стажувань студентів і викладачів, активізації міжнародної співпраці між університетами. Впровадження стандартів Болонського процесу на мікрорівні мало важливе значення для студентів в аспекті розширення індивідуальних можливостей навчання. Здобутками інтернаціоналізації словацької вищої освіти є поглиблення її європейської інтегрованості, розширення міжнародних контактів університетів, підвищення їх конкурентоспроможності [3, с. 353].

Важливим напрямом є співпраця Словаччини з європейськими структурами щодо забезпечення якості вищої освіти. Система європейських стандартів для забезпечення якості освіти у рамках ЄПВО має регулятивне значення для Словаччини. Завдяки співпраці державного освітнього інспекторату з громадськими організаціями та європейськими рейтинговими агентствами в Словаччині розбудовано багаторівневу систему моніторингу, контролю і забезпечення якості вищої освіти. В даному контексті важливе значення має діяльність таких незалежних європейських організацій як Європейська асоціація університетів (EUA), Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та ін.

Паралельно з європеїзацією освіти та науки у Словаччині відбувається європеїзація державного управління вищою освітою, модернізація адміністрування та освітньої інфраструктури. У Словаччині впроваджена т.зв. «державно-громадська модель» управління вищою освітою, яку вирізняють ряд прогресивних характеристик: поєднання діяльності державних і громадських суб'єктів в управлінні освітніми установами; розподіл повноважень і відповідальності між державою та університетами; автономність навчальних закладів від профільного міністерства, забезпечення широких прав і свобод в рамках функціонування факультетів та ін. Ці зміни відіграли важливу роль у європеїзації механізмів управління навчальними закладами, що передбачають децентралізацію управління вищою освітою і посилення автономії ВНЗ. Разом з тим словацький уряд зберіг за собою дієві інструменти для участі в управлінні університетами через багаторівневу систему впливу та контролю їхньої діяльності

(насамперед фінансової), щоб запобігти ризикам концентрації, монополізації управління освітніми закладами та мінімізувати можливі зловживання у цій сфері [2, с. 107].

В процесі європеїзації вищої освіти поряд з перевагами проявилися також деякі труднощі щодо врахування національних особливостей словацької моделі підготовки фахівців, функціональної інтегрованості навчального процесу, збалансованого співвідношення між теоретичною і практичною складовими підготовки педагогічних кадрів та ін.

У контексті врахування словацького досвіду європеїзації вищої освіти на особливу увагу заслуговують такі аспекти: реалізація системних підходів у сфері інтернаціоналізації освіти на загальнодержавному та інституційному рівнях; посилення міжнародного виміру освітніх програм; впровадження комплексу маркетингових заходів з метою просування привабливого іміджу університетів за кордоном; модернізація змісту вищої педагогічної освіти; удосконалення управління системою вищої освіти та ін.

Отже, євроінтеграційні прагнення Словаччини та вплив європейської спільноти стали ключовими чинниками перетворень у системі вищої освіти. Завдяки створенню нормативно-правових, концептуальних і ресурсних основ європеїзації вищої освіти Словаччині вдалося забезпечити динаміку структурних реформ та інституційних ініціатив у цій сфері. В результаті перетворень європейські освітні принципи стали важливою складовою національної освітньої політики Словаччини, поглибилася інтернаціоналізація її освітнього та наукового простору, країні вдалося досягти гармонізації розвитку національної вищої освіти із загальноєвропейськими трендами.

Список використаних джерел:

1. Клімова Г.П. Історія Болонського процесу: аксіологічні орієнтири розвитку європейської вищої освіти. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 3. С. 182–192.
2. Ключкович Т.В. Європеїзація вищої освіти в Словацькій Республіці: нормативні основи та напрями реалізації. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 2022. № 4 (6). С. 101–109.
3. Ключкович Т.В., Ключкович А.Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в Словаччині: цільові пріоритети та особливості реалізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2 (7). С. 344–355.
4. Plán obnovy. MFSR, 2021. URL: https://www.mfsr.sk/files/archiv/1/Plan_obnovy_a_odolnosti.pdf (дата звернення: 08.10.2022).
5. Stratégia internacionalizácie vysokého školstva do roku 2030. MŠVVŠSR, 2021. URL: <https://www.minedu.sk/data/att/21457.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).
6. Vysokoškolské vzdelávanie učiteľov: vývoj, analýza, perspektívy / B. Kosová, A. Doušková, B. Kasáčová et al. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2012. 143 s.
7. Zákon č. 131/2002 Z.z. z 21. februára 2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *Zbierka zákonov*. 2002. Č. 58. S. 1462–1514.

Олена ГАРАЩУК,

професор кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної
(Полтавський державний аграрний університет)

Віра КУЦЕНКО,

головний науковий співробітник
(ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»)

Анастасія КУДЄРОВА,

студентка програми політичні науки та урядування
(Університет Св. Джона м. Нью-Йорк, США)

ОСВІТА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ЧАС

*У всякої епохи свої завдання і їх
розв'язання забезпечує прогрес людства.*
Г. Гейне

Повномасштабна російська війна проти України принесла багато випробувань і породила багато проблем. Внаслідок цього наша країна зазнала і продовжує зазнавати величезних збитків – руйнації житла, адміністративних будівель, інфраструктури енергетичної, транспортної, медичної, освітніх галузей. Однак найкритичнішими є втрати людського потенціалу: загибель тисяч українців та виїзд – за експертними оцінками – мільйонів за кордон. Зазначена констатація впливає з того, що саме люди – громадяни країни являють собою основну рушійну силу її соціально-економічного розвитку.

Формування людського потенціалу є в національній економіці безпосередньою функцією освітньої галузі (рис.). І тому, оскільки без відновлення та подальшого розвитку людського потенціалу неможливо розраховувати на успішність здійснення післявоєнної відбудови, освіта має розглядатись як визначальний фактор в процесі відновлення економіки України в цілому. Освіта сьогодні відіграє загалом вирішальну роль в забезпеченні конкурентоздатності національної економіки в глобальній економіці. Як зазначив нещодавно Президент України В. Зеленський: Нація, яка хоче бути лідером, робить освіту лідером [1].

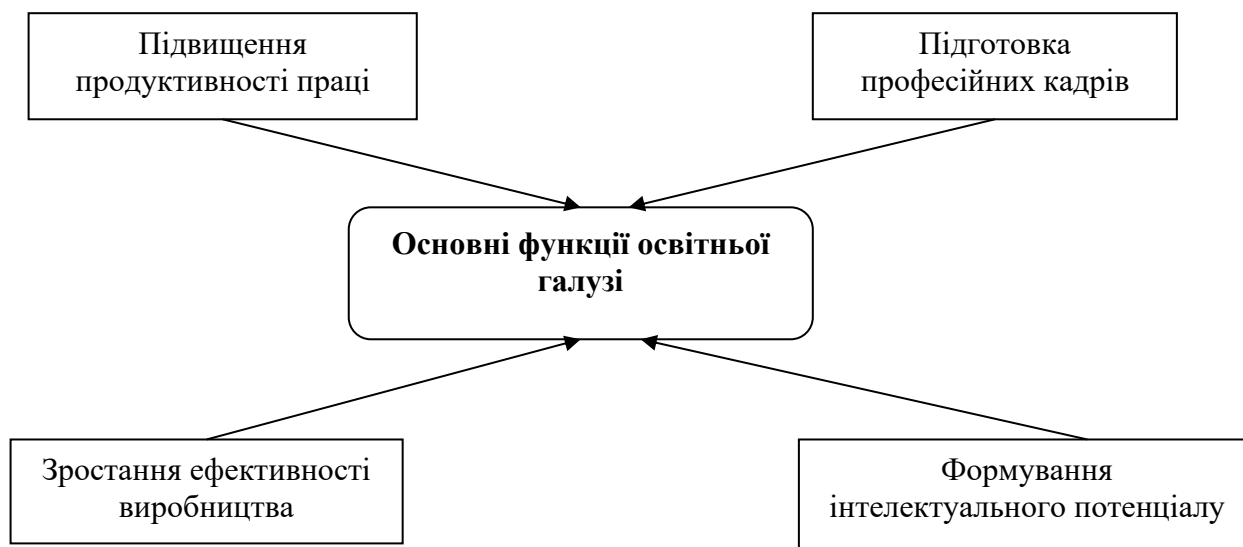

Рис. 1
Основні функції освітньої галузі в національній економіці.

Відмічене є надзвичайно важливим з точки зору європейської інтеграції України, адже Європейський Союз являє собою одного зі світових лідерів у сфері освіти та науки. Україна маючи значні освітньо-наукові досягнення може зробити свій внесок в розвиток сфери науки та освіти Європейського Союзу. Але для цього необхідно стандартизувати відповідну національну практику із загальноєвропейським стандартами. В зазначеному напрямі вже багато чого зроблено у попередній період і насамперед у рамках участі нашої країни в Болонському процесі, що має на меті зближення та гармонізацію систем освіти країн Європи задля створення єдиного європейського освітнього простору.

У цьому аспекті ще одним провідним напрямом подальшого розвитку української освітньої галузі є її цифрова трансформація. Робота щодо цього також була розпочата у попередній період. Для посилення ролі освітнього потенціалу у відновленні економіки України важливо прискорити формування електронних освітніх ресурсів, пілотних шкіл, консультативних пунктів індивідуального навчання. Серед проєктів важливе місце відводиться цифровій освіті. Це дозволить забезпечити індивідуалізацію освітніх послуг, сприятиме впровадженню варіативних навчальних планів і програм, профілізації навчання в старших класах загальноосвітніх закладів.

Також успішне відновлення України з наступним її входженням до Європейського Союзу вимагає подолання корупційних проявів, прозорості та підзвітності процесів суспільно-економічного життя [2]. Відповідно, у цьому контексті має бути забезпечено активне впровадження ефективних заходів щодо детінізації освітньої діяльності в Україні.

В цілому для забезпечення своєї лідируючої ролі в сучасному соціально-економічному розвитку система освіти має постійно вдосконалюватись [3]. Безпосередньо напрямами цього мають бути:

- забезпечення постійного й чіткого розвитку освітньої галузі на основі впровадження інновацій у навчальний процес;
- активне залучення у розвиток освітньої галузі інвестицій як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел надходження;
- надання пріоритетного розвитку наукоємним видам освітньої діяльності;
- впровадження та реалізація ефективних заходів щодо підвищення освітнього рівня населення.

Отже, все вищезазначене сприятиме підвищенню якості людського потенціалу та конкурентоздатності освітньої галузі щодо надання відповідних послуг, забезпеченню оптимізації структури підготовки кадрів, і в цілому мобілізації ресурсів на відновлення економіки України та прискорення її інтеграції в європейській освітній та соціально-економічній простори.

Список використаних джерел:

1. Україна перемоги буде країною гідною своїх героїв – виступ президента на пленарному засіданні Верховної Ради з нагоди 27-ї річниці ухвалення Конституції. Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. 28 червня 2023 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-peremogi-bude-krayinoyu-gidnoyu-svoyih-geroyiv-vist-83869> (дата звернення: 10.10.2023).
2. Аналітичний звіт «Підходи до прозорого і підзвітного відновлення в Україні» травень 2022 / Офіс ефективного регулювання. Київ; 2022. 53 с. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2022/06/UA-Approaches-to-transparent-accountable-recovery.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).
3. Гаращук О.В., Куценко В.І. Якісна освіта – інструментарій сталого розвитку (питання теорії та практики) / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 144 с.

Ольга НЕДАВНЯ,

*старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства
(Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, м. Київ)*

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ РИМСЬКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ПРО ЗАХИСТ БАТЬКІВЩИНИ (У ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ)

Вивчати роль релігій та релігійних організацій у збереженні національної ідентичності важливо у всі часи, а надто – під час теперішньої війни Росії проти України, у якій вирішується питання самого існування українців. Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації особливо актуалізувало

дослідження, як на нього реагують Церкви та релігійні організації, котрі діють в нашій державі. Для аналізу даної проблематики слід звертатись як до документів, що висвітлюють офіційні позиції Церков, так і до ретельного ознайомлення з їх практичною діяльністю.

Наразі розглянемо офіційні документи Римсько-Католицької Церкви в Україні (далі – РКЦ в Україні), щоб з'ясувати її відповідну оприлюднену позицію. Відзначимо, що, на відміну від висловлювань та дій папи Франциска, саме документи українських римо-католиків не стали поки що предметом ані широкої суспільної уваги, ані зацікавленого аналізу науковців, котрі, утім, слушно почали досліджувати тематику війну та захисту Вітчизни з рефлексій над католицькою теологією, присвяченою даному питанню [1; 4; 6; 9].

У цілому погоджуючись з таким підходом і приєднавшись [7, с. 314–318] до таких досліджень, наголосимо, що чинники РКЦ в Україні спираються на весь корпус відповідних тематичних документів католицької теології, й насамперед – на положення католицького Катехизму. А в ньому, зокрема, високо оцінюється захист Батьківщини військовими, котрі проголошуються «слугами безпеки і свободи народів. Якщо вони вірно виконують свій обов'язок, вони насправді сприяють загальному добру...» [5, с. 530] та підкреслюється, що інші громадяни також мають робити свій внесок в доступній формі [5, с. 529].

Серед десятків документів РКЦ в Україні, опублікованих з початку широкомасштабної воєнної агресії Російської Федерації, майже в кожному так чи інакше згадується сучасна війна, розбираються різні пов'язані з нею аспекти. Зупинимось на тих з них, які найбільш акцентовано і показово говорять про захист Батьківщини.

Відразу відзначимо, що ця Церква чи не перша відреагувала на події 24 лютого 2022 р. – у цей самий день, зранку, вона опублікувала Послання Конференції Єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні до вірян [2]. У ньому йдеться, що «У цій ситуації, коли Росія розпочала повномасштабну війну проти України, важлива відповідальність кожного з нас» [2]. Наголошується, що захист Батьківщини – справа кожного: «Будьмо готові захищати нашу Батьківщину відповідно до наших можливостей та обов'язків – у війську чи на своєму робочому місці, у шпиталях чи надаючи першу допомогу, матеріальною підтримкою чи словом розради, молитвою чи пожертвуванням страждання» [2]. Відповідна частка Церкви як спільноти визначається конкретно: «Нехай парафії та молитовні групи стануть місцем єднання... Ми не знаємо, що нас чекає в майбутньому, але нехай парафіяльна спільнота не залишить напризволяще найбільш беззахисних та потребуючих, незважаючи на їхню конфесійну приналежність. Оточімо особливою опікою осіб літнього віку та хворих» [2]. Також вірні закликаються до посиленої молитви «за наше військо та всіх, хто захищає нашу Батьківщину, за поранених та загиблих...» [2]. Отже, РКЦ в Україні заявила свою позицію швидко і однозначно: захист Батьківщини – це обов'язок кожного громадянина, а надто – віруючих.

Надалі, коли героїчними зусиллями Збройних Сил України, учасників територіальної оборони та всіх добровольців білоруського ополчення ворога не вдався, й відкрились жахливі злочини нападників у Бучі та інших містечках і селах під Києвом й не тільки, було оприлюднено Слово Конференції єпископату України до духовенства та богослужачих осіб, вірян та людей доброї волі [3]. Саме до таких адресатів (не лише римо-католиків) звертаються єпископи РКЦ, адже «Слово» призначається зокрема і для мешканців союзних країн, всього світу, із вдячністю за підтримку та з демонстрацією позиції РКЦ в Україні щодо оцінки тих, хто захищає Вітчизну: «Користуючись нагодою, хочемо подякувати всім віруючим у всьому світі, які приходять нам на допомогу. Це справжнє свідчення любові до ближнього. Ми дякуємо всім, хто відкрив свої домівки для стількох тисяч біженців. Ми з гордістю відзначаємо велику відданість і мужність, з якою наші Збройні Сили захищають Батьківщину. Вашим героїзмом захоплюються люди з усіх куточків світу. Ваші вчинки формують моральний дух всього Народу» [3]. Підкреслюється також, що у цій шляхетній справі «Надзвичайно важливою є також праця всіх державних служб, медиків, волонтерів, благодійників, які своїм служінням наближають перемогу над агресором. Ми дякуємо вам всім за це і молимося за вас» [3].

Аналогічний акцент розвивається у Зверненні Конференції єпископів України з нагоди Дня Незалежності України [8]. Відзначання Дня Незалежності 2022 р. було особливим, коли всі українці, віруючі різних релігій та Церков, як і невіруючі, досвідчили, що захист Вітчизни може бути успішним, коли люди самовіддано об'єднують свої зусилля. У «Зверненні» констатується: «Свобода, вільність та незалежність ніколи не приходять легко. Сьогодні ж за право бути незалежними ми платимо високу ціну, захищаючи вже пів року нашу Батьківщину від широкомасштабного нападу агресора. Сьогодні увесь наш народ згуртувався у боротьбі за незалежність: захисники та захисниці Збройних Сил України, держслужбовці та дипломати, лікарі та медичні працівники, волонтери та підприємці. Усі, кому небайдужа доля та майбутнє Батьківщини на своєму місці докладають зусиль для перемоги та справедливого миру» [8].

РКЦ в Україні продовжує й надалі аналогічні настанови, демонструючи чітке розуміння не лише нагальної необхідності патріотичного налаштування на захист Батьківщини, але й боговгодності такої позиції. Тож можна висувати: сучасна РКЦ в Україні адекватно реагує на виклики війни, що свідчить, зокрема, про те, що вона, попри небезпроблемний історичний спадок, дозріла до корисної вкоріненості в український контекст, до реалізації її можливостей у збереженні української національної ідентичності та державної незалежності. У подальших дослідженнях варто проаналізувати відповідну практичну діяльність українських римо-католиків.

Список використаних джерел:

1. Балог П. Справедлива війна. Християнська служба порятунку. URL: <http://crs-center.org/spravedlyva-vijna> (дата звернення: 07.10.2023).
2. Єпископат України: відновімо наше присвячення Серцю Богородиці Римсько-Католицька Церква в Україні. Послання Конференції Єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні до вірян. 24.02.2022. URL: <https://rkc.org.ua/blog/2022/02/24/yepyskopat-ukrayiny-vidnovimo-nashe-prysvyachennya-serczyu-bogorodyczil/> (дата звернення: 08.10.2023).
3. Єпископат України: «Скрізь, де панує Христос, панує любов, а не гнів і помста». Слово Конференції єпископату України до духовенства та богопосвячених осіб, вірян та людей доброї волі на порозі Великого Тижня. 09.04.2022. URL: <https://rkc.org.ua/blog/2022/04/09/yepyskopat-ukrayiny-skriz-de-panuye-hrystos-panuye-lyubov-a-ne-gniv-i-pomsta/> (дата звернення: 07.10.2023).
4. Загребельний, І. (2022). Чи потрібна нам «нова теологія після Бучі». Політична теологія. URL: <https://politteo.online/materialy/chy-potribna-nam-nova-teologiya-pislya-buchi> (дата звернення: 07.10.2023).
5. Катехизм Католицької Церкви. Жовква: Місіонар, 2002. 772 с.
6. Моїсєєнко Л. Проблеми війни та миру в трактуванні християнських конфесій. Історія релігій в Україні: наук. щорічн., 2018, Вип. 28, Ч. II. С. 545–565. URL: <http://religio.org.ua/index.php/religio/article/view/252/250> (дата звернення: 07.10.2023).
7. Недавня О.В. Проблематика війни в катехизмі католицької Церкви. Київські філософські студії-2023: Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 19 травня 2023 р.): тези доповідей / за заг. ред. проф. Р.О. Додонова. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 420 с.
8. «Не перестаємо благодати Господа про сили в боротьбі та якнайшвидше припинення війни». Звернення Конференції єпископів України з нагоди Дня Незалежності України. 24.08.2022. <https://rkc.org.ua/blog/2022/08/24/yepyskopat-ukrayiny-ne-perestayemo-blagaty-gospoda-pro-syly-v-borotbi-ta-yaknajshvydshe-prygrupennya-vijny/> (дата звернення: 07.10.2023).
9. П'яста Р., Лукашевський В. Захист Батьківщини у вченні Католицької Церкви. *Добрий пастир*. 2022. № 17. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/379> (дата звернення: 08.10.2023).

Наталія ЗАЛЄТОК,

старша дослідниця,

завідувачка відділу архівознавства

(Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства, м. Київ)

Євгенія ЧОРНОМОРЕЦЬ,

старша наукова співробітниця відділу архівознавства

(Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства, м. Київ)

ВНУТРІШНЯ ІНФОРМАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В АРХІВНІЙ ГАЛУЗІ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНА – ЄС

Інтеграція до ЄС в архівному секторі нерозривно пов'язана із загальним процесом набуття Україною членства в ЄС. Цей процес став унікальним для нашої країни, адже, незважаючи на війну, у червні 2022 р. Україна змогла отримати статус кандидата у члени ЄС. За даними Центру Разумкова, повномасштабний напад Росії призвів до стрімкого зростання проєвроінтеграційних настроїв в українському суспільстві та став стимулом для рішучих дій з боку ЄС у напрямі співпраці з Україною з метою подальшого набуття нею членства в організації. Так, підтримка вступу України до ЄС з боку населення з березня 2021 р. до жовтня 2022 р. зросла з 59% до 79%. У жовтні 2022 р. 63% громадян вказували на те, що ідентифікують себе європейцями «відчувають свою належність до культури і традицій європейського співтовариства» [1].

При цьому вивчення суспільної думки засвідчило, що, «незважаючи на прагнення українців повернутися до європейської сім'ї та чітко зафіксовану в нормативно-правових актах стратегію приєднання України до ЄС, сам цей процес, а також його наслідки для українських громадян часто залишаються недостатньо зрозумілими широкому загалу... Особливо актуальною ця проблема відчувається на регіональному та місцевому рівнях, де все ще домінуючими є погляди на євроінтеграцію, як на суто зовнішній процес, який не стосується внутрішніх перетворень в країні та громадян» [6]. Очевидно, що впровадження положень Угоди про асоціацію є масштабним процесом, який стосується усіх сфер економічного, політичного та культурного життя, тому для свідомої підтримки громадянами євроінтеграційного курсу є необхідним «проведення потужної роз'яснювальної та комунікаційної роботи» [6].

Слід зазначити, що зараз на державному рівні приділяється значна увага стратегії комунікації щодо інтеграції України до ЄС. Про це свідчить наявність таких нормативних документів, як Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки [6], Стратегія комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року [5], а також операційні плани: План заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки; План заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки; Операційний план реалізації у 2022–2024 роках Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року [2].

Так, за період дії Стратегії комунікації на 2018–2021 роки було сформовано урядову комунікаційну інфраструктуру щодо європейської інтеграції. Зокрема, за підтримки проєктів міжнародної технічної допомоги Європейського Союзу було створено нові комунікаційні платформи: «Євроінтеграційний портал» – офіційний веб-сайт, присвячений європейській інтеграції України (<https://eu-ua.kmu.gov.ua/>); розміщено основні документи і звіти щодо виконання Угоди про асоціацію, «Євроінтеграційний дайджест» – добірка основних новин за тиждень про європейську інтеграцію України (<https://eu-ua.kmu.gov.ua/digest>, інформація постійно оновлюється). Крім цього, відповідні розділи про європейську інтеграцію України наявні на Урядовому порталі, офіційних веб-сайтах центральних органів виконавчої влади, інших органів державної влади – виконавців Угоди про асоціацію, а також на онлайн-ресурсах більшості обласних держадміністрацій [7, с. 1].

У Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року чітко окреслено основні проблеми, визначено цільові аудиторії, сформульовано стратегічні цілі [7, с. 1–12].

Серед виконавців Стратегії не зазначено безпосередньо Укрдержархів, але основні заявлені цілі стосуються усіх державних органів, а сформульовані завдання можуть слугувати орієнтирами і для Укрдержархіву при плануванні власної комунікаційної та інформаційної політики. Адже вирішення такої складної задачі, як інтеграція до ЄС в архівній галузі, теж вимагає широкого різнобічного інформування про неї як працівників архівних установ та фахівців архівної галузі, так і громадськості, та постійного вдосконалення комунікаційної стратегії.

Наразі частка новин, присвячених євроінтеграції в архівній сфері, поступово збільшується, однак мусимо констатувати, що системний підхід до висвітлення цього процесу поки що не випрацювано. У зв'язку з цим ми пропонуємо такі заходи задля покращення комунікації Укрдержархіву та архівних установ щодо інтеграції України до ЄС в архівному секторі.

1. Оновити та доповнити інформацію про нормативні акти ЄС в архівній та дотичних галузях. Надати посилання на англійські версії документів, які стосуються архівної сфери, та долучитися до їх перекладу українською мовою. Наразі, згідно з Переліком затверджених перекладів актів *acquis* ЄС (станом на 11.04.2023) [3], офіційні переклади зазначених документів відсутні. Проте є неофіційний переклад документа Council Recommendation of 14 November 2005 on priority actions to increase cooperation in the field of archives in Europe [4].
2. Розмістити історичну інформацію про діяльність координаційних груп ЄС в архівній галузі (EBNA (Європейська спілка національних архівістів), EAG (Європейська архівна група), DLM форум (<https://www.dlmforum.eu/>)) та Історичного архіву ЄС [8]. Активізувати та розширити участь України в цих та інших постійних або тимчасових об'єднаннях, спрямованих на взаємодію держав в архівній сфері. Регулярно інформувати громадськість про поточну діяльність цих груп та роль України в них.

3. Розмістити та постійно оновлювати інформацію про Європейський архівний портал (APE, <https://www.archivesportaleurope.net/>) та подібні за цілями цифрові культурні проєкти (Європеана (<https://www.europeana.eu/>), Time Machine (<http://timemachine.eu/>), Monasterium (<https://www.monasterium.net/>)). Активізувати участь у проєкті APE, зокрема надати оцифровані копії архівних документів, які мають важливе значення для національної та світової культури, і містяться у центральних та обласних державних архівах України; долучатись до інших проєктів та висвітлювати інформацію про окремі етапи цієї участі.
4. Висвітлювати інформацію про зарубіжні та вітчизняні наукові розробки, які стосуються архівної політики та архівних проєктів ЄС, розміщувати (за можливості) посилання на них.
5. У світоглядних цілях висвітлювати інформацію про історію Європи, про архівні установи країн-членів ЄС, їхні ресурси та проєкти, ініціювати спільні проєкти з вітчизняними ЗВО задля створення та поширення освітнього матеріалу, розробленого із залученням оцифрованих архівних матеріалів всесвітнього та національного значення.
6. Усередині вітчизняної архівної системи здійснювати регулярний моніторинг чинних грантових програм ЄС та вивчати можливості долучення українських архівних установ до них, інформувати про такі можливості. Так, наприклад, Україна у статусі кандидата в члени ЄС має можливість долучатись до консорцій, створених державами-членами ЄС, задля участі в конкурсах на фінансування під егідою Horizon.

Зауважимо, що зазначені заходи стосуються внутрішньої комунікаційної стратегії. Крім того, потребує розроблення зовнішня комунікаційна стратегія (інформування країн-членів ЄС щодо заходів, вжитих Україною для інтеграції в ЄС в архівній галузі).

Список використаних джерел:

1. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи. Аналітична доповідь. Грудень 2022 р. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf> (дата звернення: 31.08.2023).
2. Операційний план реалізації у 2022–2024 роках Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року. *Євроінтеграційний портал*. URL: <https://bit.ly/45TIS4o> (дата звернення: 31.08.2023).
3. Перелік затверджених перекладів актів *acquis* ЄС (станом на 11.04.2023). *Урядовий портал*. URL: <https://bit.ly/3PAsGOI> (дата звернення: 31.08.2023).
4. Рекомендація Ради від 14 листопада 2005 р. щодо пріоритетних дій для розширення співробітництва в галузі архівів у Європі. *Архіви України*. 2006. № 1–6 (259). С. 243–246. URL: <https://bit.ly/3r8QBN7> (дата звернення 31.08.2023).
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2022 р. № 1155-р Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на період до 2026 року. *Урядовий портал*. URL: <https://bit.ly/45Zb7yq> (дата звернення: 31.08.2023).
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. *Урядовий портал*. URL: <https://bit.ly/3PnSeQw> (дата звернення: 31.08.2023).
7. Стратегія комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року. *Урядовий портал*. URL: <https://bit.ly/3Z0HQVv> (дата звернення: 31.08.2023).
8. Historical archives of the EU. URL: <https://www.eu.eu/en/academic-units/historical-archives-of-the-european-union> (дата звернення: 20.09.2023).

Андріана ЗАН,

*викладач-методист, викладач української мови та літератури
(КЗВО «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради)*

НЕОЛОГІЗМИ ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року спричинило значні зміни не лише в матеріально-технічній інфраструктурі країни, але й у духовно-культурному житті української нації. Насамперед різко змінилися тональності наративів щодо можливого мирного співіснування та взаємного

співробітництва з «братами-слов'янами». Для широкого загалу громадян розширилися географічні обрії знань про назви населених пунктів Сходу України. З динамічною швидкістю почали виникати й входити в активний ужиток слова-новотвори, що позначають різні аспекти розгортання воєнних дій на території України. Парадоксально, але в умовах воєнної катастрофи та вимушених міграційних переміщень населення зі сходу на захід, «середньостатистичний українець» значно збагатив свій лексичний апарат і знання багатьох речей у світі, що раніше не були затребувані практично.

Російсько-українська війна стала найбільш потужним стимулом соціолінгвістичних рефлексій сучасності, де переплелися почуття гордості, іронії, зневаги й ненависті, котрі чітко демаркували межу між «Своїми» (українцями) та «Чужими» (московитами/росіянами). Найбільш поширеним явищем стало написання країни-агресорки з малої букви *рф* та *росія* (часто вживане словосполучення «*на росії*», замість «*у/в росії*»). Подібним до цього є написання прізвища *путіна* та його соратників. Неологізми *ерефія*, *московія*, *расея*, *раша*, *рашка*, *московити*, *рашисти*, *русня*, *орки* стали широко застосовуватися як у засобах масової інформації, публіцистиці, так і в публічній сфері та побутовому рівні. Ряд неологізмів російсько-української війни спрощують цілі речення. Їх усвідомлюють та практикують у повсякденному спілкуванні як дорослі, так підлітки й діти. Неологізми тісно «проникли» й «інсталювалися» у повсякденне життя кожного «середньостатистичного українця».

Варто зауважити, що проблематика сленгізмів, неологізмів, зокрема, неофразеологізмів у контексті розгортання подій російсько-української війни за короткий проміжок часу знайшла текстове й графічне (меми) відображення у публіцистиці, журналістиці, блогерських дописах [12; 13; 15–17]. Крім цього її представлено у науковому філологічному дискурсі. Зокрема, в низці наукових статей українських учених-мовознавців [1–6; 8–11; 14; 18; 19] висвітлюється проблематика неологізмів і фразеологізмів, «мовне віддзеркалення війни».

Метою нашої невеликої розвідки є спроба узагальнити студії вітчизняних учених і представити неологізми як соціолінгвістичні рефлексії російсько-української війни у рамках класифікацій, відобразивши це в форматі таблиць.

Принагідно зазначимо, що феномен рефлексії (від лат. «*reflexion*», що означає «звернення до пройденого», «осмислення») у лінгвокогнітивних студіях на сучасному етапі трактується у двох варіантах: 1) у вузькому значенні під лінгвістичною рефлексією розуміють «авторефлексію», тобто, коментар/тлумачення того, хто дає оцінку власній мові; 2) у широкому значенні це – метамовна реакція на все, що має відношення до мови та її використання в публічній сфері [1, с. 368].

Соціолінгвістична рефлексія виконує важливу когнітивну функцію, адже через набутий емпіричний досвід категоризує явища соціальної реальності в новому ракурсі. Відтак на творчому рівні свідомості конструюються нові мовні одиниці – неологізми. В сучасному світі неологізми завдяки засобам масової комунікації швидко набувають статус так званих мемів, які динамічно «клонуються» через Інтернет-простір (портали, сайти, блоги, форуми, спільноти в соціальних мережах).

За способом утворення мовної одиниці неологізми можна класифікувати через дихотомічний їх поділ на: 1) *лексичні/словотвірні*, коли в мові з'являються нові слова; 2) *семантичні*, коли вже відомі в мові слова набувають нового значення [7, с. 38]. У першому випадку (лексичні неологізми) йдеться про *словотвірну деривацію*, в рамках якої нові слова формуються як результат наявних у мові словотвірних морфем і моделей. У другій варіації (семантичні неологізми) йдеться про *семантичну деривацію*. Серед причин, які призводять до появи нових значень семантичної структури однієї й тієї ж дефініції, мовознавці розглядають метафоризацію, метонімізацію, термінологізацію та детермінологізацію, що «проявляється у метафоричній чи метонімічній трансформації слів та їхній стилістичній модифікації» [3, с. 55].

Табл. 1

Найбільш поширені лексичні неологізми російсько-української війни [3; 15; 16].

1.	<i>Аналоговнєт</i>	щось, вигадане в росії / «на росії»
2.	<i>Арестовлення</i>	заспокійливі повідомлення
3.	<i>Байдєнкувати</i>	вести довгі балачки ні про що
4.	<i>Бонєвтік</i>	Президент Володимир Зеленський.
5.	<i>Бульбафюрєр</i>	самопроголошений президент Білорусі Олександр Лукашенко
6.	<i>Відбандєрєти</i>	вбити
7.	<i>Відкобзонєти</i> (синоніми: <i>відмінусувати</i> , <i>мінуснути</i> , <i>(за)двохсотити</i>)	вбити (лише про росіян)
8.	<i>Відхаймарєсити</i> (синоніми з огляду на	нищити російських окупантів за допомогою хаймарєсів

МАТЕРІАЛИ VIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції

	техніку: (за)джавелінути, (за)байрактарити, (за)стінгерити)	
9.	<i>Диванні війська</i>	домашні експерти з усіх на світі питань
10.	<i>Донатити (синонім – притУлити)</i>	жертвувати кошти
11.	<i>Кадирити</i>	вдавати з себе того, ким ти не є
12.	<i>Кіберкозаки, кіберпартизани</i>	спеціалісти, котрі працюють для нейтралізації ворога в кіберпросторі
13.	<i>Кімити</i>	зберігати оптимізм і спокій у найскрутніші часи
14.	<i>Макронити, промакронити</i>	вдавати стурбованість, але нічого не робити для вирішення ситуації
15.	<i>Мобіки («на росії» – чмобіки)</i>	мобілізовані цивільні
16.	<i>Могилізація</i>	мобілізація в росії
17.	<i>Меркелювати</i>	вирішувати вигідні собі питання навіть із психом
18.	<i>Рашисти (синоніми: орки, свинособаки)</i>	росіяни, які вірять у те, що в Україні є нацисти, й виступають за війну Росії проти України
19.	<i>Русня (синоніми: кацапи, москалі, лаптьєногі, ваньки, мокшани)</i>	збірне слово для росіян
20.	<i>Тікток-війська</i>	війська кадирировців, які викладають у соцмережах чимало «переможних» відео та світлин, але в реальний бій їти бояться
21.	<i>Ухилянт</i>	той, хто ухиляється від мобілізації
22.	<i>Чмоня</i>	висміювання вбогого зовнішнього вигляду деяких російських військових
23.	<i>Чорнобаїти</i>	1) вдаряти артилерією, ракетою; 2) вперто вдаватися до однієї й тієї самої помилки, наступати на граблі
24.	<i>Шойгувати, пошойгуїти</i>	робити вигляд на робочому місці, що все йде за планом
25.	<i>Шольцити, шольцнути, пошольцяти</i>	не виконувати своїх обіцянок; хитрувати, намагаючись всидіти на двох стільцях

У табл. 1 і 2 представимо найбільш розповсюджені лексичні та семантичні неологізми, що з'явилися в умовах активної фази російсько-української війни й вже стали звичними для пересічних українців.

Табл. 2

Найбільш поширені семантичні неологізми російсько-української війни [3; 15; 16].

1.	<i>Асвабадітєлі</i>	(евфемізм) російські окупаційні війська, поневолювачі
2.	<i>Бавовна/хлопок (рос.)</i>	вибух «на росії»
3.	<i>Бандероль</i>	посилка з України: мертвий окупант у мішку
4.	<i>Гауляйтєр</i>	керівник окупаційної адміністрації області або міста, села з числа місцевих мешканців
5.	<i>Дискотека</i>	бойові дії
6.	<i>Кіборги</i>	воїни ЗСУ
7.	<i>Коридор, калідор</i>	прихисток між двох стін як сховище під час повітряних тривог
8.	<i>Мордор</i>	росія
9.	<i>Орки</i>	російські окупаційні війська, що вдерлися в Україну (первісно – фантастичні істоти, злі кремезні варвари зі звіриними рисами)
10.	<i>Пакети</i>	тіла мертвих росіян
11.	<i>Паляниця</i>	слово-пароль, що слугує для розпізнавання диверсантів
12.	<i>Приліт</i>	влучання ракети чи її уламку в якісь об'єкти
13.	<i>Пушкініст</i>	людина, яка любить і цінує російську культуру і виступає за те, щоб в українській топонімії, у назвах навчальних закладів, а також у шкільній навчальній програмі було чимало імен російських культурних діячів (письменників, музикантів тощо)
14.	<i>Чорнобаївка</i>	символ багаторазової поразки

За видом мовної одиниці неологізми дослідники класифікують наступним чином: 1) *неолексеми* (нові слова, які є результатом запозичення); 2) *неофраземи* (нові стійкі сполучення слів із ідіоматичною семантикою); 3) *неосемеми* (нові значення старих слів). Вище ми розглянули неолексеми та неосемеми в контексті російсько-української війни, тому далі з'ясуємо зміст неофразем.

Як зауважує дослідниця-філологиня Юлія Цигвінцева, *неофраземи* або *новостворені фрази* «постають на основі переосмислення звичайних словосполучень чи речень за допомогою різних типів

семантичної деривації, здебільшого метафоризації. У процесі розвитку семантики фразеологічної одиниці з'являється її нове переносне значення, виникає нова стійка асоціація, що мотивує набуття відтворюваної образності» [19, с. 142]. Ряд влучних і дотепних висловів, які вже стали «класикою жанру» в рамках розгортання російсько-української війни, можна представити в табл. 3.

Табл. 3

Найбільш поширені фразеологізми російсько-української війни [15; 16; 19].

1.	«Бандерівське смузі», «узвар по-бандерівськи»	назва запалювальної гранати «коктейль Молотова»
2.	Батальйон «Монако», батальйон «Відень»	українські VIP-біженці чи то пак утікачі/ухилинти: державні службовці, народні депутати, впливові бізнесмени, які за кілька днів до 24 лютого 2022 року чи кілька днів опісля осіли на престижних закордонних курортах
3.	Два-три тижні максимум	дуже довго; «Два-три тижні максимум» – слова Олексія Арестовича на початку повномасштабної війни про те, скільки вона протриває; очевидно, багатьом людям це допомогло пережити паніку й не покинути Україну
4.	Доброго ранку/вечора, ми з України	нагадування про себе та свою проукраїнську позицію
5.	Жест доброї волі (синонім: від'ємний наступ)	відступ росіян з окупованих територій
6.	За поребріком	«на росії» / в росії / в рф
7.	Закрити небо над Україною	надати Україні засоби протиповітряної оборони, заборонити переліт будь якого повітряного об'єкта над територією держави, зокрема й ракет
8.	Іти (відправити) вслід за російським кораблем	іти на х..., бо саме туди мають іти та йдуть російські кораблі
9.	Концерт Кобзона	потойбіччя для росіянина (відправити / продати квиток на концерт Кобзона – убити росіянина)
10.	Кухонні війська України	заклади громадського харчування чи волонтери, які годують українську армію, територіальну оборону, медиків, біженців
11.	На нулі	на передовій, на лінії розмежування
12.	Хароші рускі	мертві окупанти (робити рускі харошими; мінусувати, кобзонити росіян)
13.	Що по русні?	запитання, на яке очікується знівельована відповідь
14.	Ядерний шантаж	постійне залякування України та світу ядерною зброєю

Звісно, що в умовах війни найбільш динамічно розвивається власне лексика, пов'язана з професією військового/військової. «Військові сленгізми», які часто чуємо з вуст тележурналістів інформаційного телемарафону «Єдині новини», можна представити в табл. 4.

Табл. 4

Найбільш поширені військові сленгізми / неологізми російсько-української війни [17].

1.	Аборт	вилучення зі ствола міни, що дала осічку
2.	Аватар (синонім – семисотий)	військовий, що любить випити алкоголь
3.	Арта	артилерія
4.	Балалайка (летюча); синонім: мопед (повітряний)	іранський дрон-камікадзе, яким користується росія для обстрілу електростанцій в Україні
5.	Бандеромобілі	бойові автомобілі ЗСУ, що мають підвищену прохідність та оснащені великокаліберним озброєнням
6.	Бардак	бойова розвідувально-дозорна машина (БРДМ)
7.	Бетр	броньована транспортно-бойова машина (БТР)
8.	Беха, Бумер	бойова машина піхоти (БМП)
9.	Бледіна	російська ракета
10.	Бобри	інженерний підрозділ (постійно в дії, не сидять на місці, постійно щось будують)
11.	Буратіно	військовий, який зарплатню прогулює в перші два дні
12.	Весло	гвинтівка самозарядної гвинтівки Дегтярьова (СВД)
13.	Дашка	12,7-мм станковий кулемет Дегтярьова-Шпагіна (ДШК)
14.	Єноти (синонім – смугасті)	десантники
15.	Калаш, Калашмат	автомат Калашникова
16.	Карандаш	осколочний снаряд для гранатомета (РПГ-7)

17.	Контрабас	солдат контрактної служби
18.	Корівка (синонім: борщевоз)	вертоліт Мі-8
19.	Ксюша, Ксюха	протитанкова гармата або автомат АКСУ
20.	Люстра	освітлювальний боєприпас
21.	Мишки	танковий підрозділ (термін виник або на честь першого танкіста в АТО – Михайла, або на честь талісмана одного з перших танкових підрозділів в АТО – плюшевого ведмедика)
22.	Мотоплига	плавучий бронетранспортер (МТ-ЛБ)
23.	Мультик, мультикам	універсальне камуфльоване забарвлення для різних місцевостей
24.	Муха	ручний протитанковий гранатомет (РПГ)
25.	Наташка	вантажний «Урал»
26.	Покемон	кулемет Калашникова модернізований (рос. ПКМ)
27.	Пташка	дрон, літак, вертоліт
28.	Сапог	станковий протитанковий гранатомет (СПГ)
29.	САУшка	самохідна артилерійська установка
30.	Собака	вертоліт Мі-24
31.	Сушка	авіаційні винищувачі (Су-27, Су-30, Су-57)
32.	Таблетка	медична машина, представлена у різних версіях: фургон, мікроавтобус, санітарний автомобіль, вантажівка з приводом на всі колеса
33.	Улітка	барабанний магазин від ручного кулемета Калашникова (РПК)
34.	Черепаша	танк Т-34
35.	Шайтан-труба	РПО (реактивний піхотний вогнемет) або РПГ (ручний протитанковий гранатомет)
36.	Шишарик, шишига	грузова автівка ГАЗ-66

Окремим аспектом використання неологізмів можна вважати *латинізацію сучасного українського правопису*. У багатьох словах, коли йдеться про російських окупантів, доволі часто вживається велика літера «Z». Це робиться з метою «підкреслити негативне забарвлення слова, зневажливий підтекст, наприклад: Зайди, Заблуди, Z-окупанти, Z-трофей, деZертири, Звірюки, Засранці, головорізи, мерZотники» [3, с. 57].

Таким чином, розгортання російсько-української війни з 24 лютого 2022 року призвело до динамічних змін у лексичній системі сучасної української мови. Цей процес каталізується активним використанням Інтернет-ресурсів, зокрема соціальних мереж. «Неологізми війни» можна класифікувати через поділ на лексичні (неолексеми) та семантичні (неосемеми). Окремим типом можна виділити неофразеологізми, що завдяки засобам масової комунікації здобули всенародне («Ми з України...») визнання. Враховуючи те, що війна є професійною справою військових, у цей час найбільш динамічно формувалися власне військові сленгізми-неологізми. Специфічним явищем стала латинізація українського правопису, пов'язана з використанням літери «Z», що *volens nolens* набула статусу ганебного символічного маркування російського окупанта на теренах незалежної України.

Список використаних джерел:

1. Базилевич Н. Феномен «рефлексія» у лінгвокогнітивних дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Лінгвістика*. 2011. Вип. 15. С. 365–369.
2. Вітюк І., Кухарьонук С. Неологізми російсько-української війни. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/158.pdf> (дата звернення: 26.08.2023).
3. Вусик Г.Л., Павлик Н.В. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Том. 1. С. 52–57.
4. Гмиря Л., Заскалета В. Морфологічні та дериваційні особливості неологізмів воєнного часу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60. Том 1. С. 159–165.
5. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. № 2 (32). С. 9–13.
6. Даниленко В. Неологізми в мережевих виданнях України доби незалежності. *Український інформаційний простір*. 2023. № 1 (11). С. 149–162.
7. Дзюбкіна О.І. Типологічні принципи класифікації неологізмів у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 33. Том 2. С. 38–40.
8. Доброльова Г. М. Динамічний розвиток української фразеології в умовах російсько-української війни. *Лінгвістика*. 2023. № 1 (47). С. 66–75.

9. Дюкар К.В. Лексико-словотвірна специфіка неовербативів періоду дії воєнного стану в Україні. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2023. № 89. С. 95–100.
10. Жулінська М., Круглій О. Неологізми як мовне відображення війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 3 (14). С. 103–110.
11. Кирилюк О. «Вогнехреще» або неологізми як відображення військового протистояння. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2015. Вип. 137. С. 52–57.
12. Крамаренко Д. Жаргон та неологізми. Як війна збагатила словниковий запас українців. *РБК–Україна*. Дата звернення: 14.02.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zhargon-ta-neologizmi-k-viyna-zbagatila-slovnkoviy-1676393294.html> (дата звернення: 26.08.2023).
13. Кремь Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. *Укрінформ*. Дата оновлення: 23.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення: 26.08.2023).
14. Кухарук Л.В. Видонімні новотвори як мовне віддзеркалення російсько-української війни. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Том. 2. С. 42–47.
15. Левкова А. Слова війни. Письменниця про мову воєнного часу. *The Ukrainians. Онлайн-журнал про українців, ініціативу та відповідальність*. Дата оновлення: 20.02.2023. URL: <https://theukrainians.org/slova-vijny/> (дата звернення: 26.08.2023).
16. Литвиненко Л.А. Найвідоміші неологізми російсько-української війни. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/user/id2/blog/naividomishi-neolohizmy-rosiisko-ukrainskoi-viiny-73930.html> (дата звернення: 26.08.2023).
17. Мінісловник військового сленгу: «муха», «покемон», «улітка». *АрміяInform*. Дата оновлення: 20.08.2019. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/08/20/minislovnyk-vijskovogo-slengu-muha-pokemon-ulitka/> (дата звернення: 26.08.2023).
18. Оверчук О.Б., Михальова Д.Є. Неологізми часів війни з РФ. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: збірник наукових праць МВС України, Харківського національного університету внутрішніх справ, Наукового парку «Наука та безпека»*. 2022. С. 227–228.
19. Цигвинцева Ю.О. Неофразеологізми в контексті російсько-української війни. *Культура слова*. 2022. № 96. С. 141–151.

Юлія ЮСИП-ЯКИМОВИЧ,

*доцент кафедри словацької філології
(Ужгородський національний університет)*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

Як ми вже зазначали, історія нашого краю писалась у складі трьох державних утворень, під час яких українська мова та українськість викристалізувались у боротьбі з русофільським, русинським напрямами з тими чи іншими перевагами в різні періоди історії [7, с. 265].

Період 1900–1914 рр. на закарпатських теренах позначився трьома важливими процесами: посиленням угорського тиску, новою хвилею москвофільської пропаганди і виникненням народовецької (української національної) течії.

Шкільні закони 1902 і 1907 (так званий закон Аппоньї) вводили угорську мову до церковних шкіл; у результаті було зугорщено всю освіту. Пряшівський єпископ С. Новак запровадив григоріанський календар, а міністерство освіти у 1918 до українських публікацій – угорську абетку.

З 1900-их рр. долею Закарпаття почали більше цікавитися російські слов'янофільські кола в Петербурзі та москвофіли Галичини. За підтримки панслависта графа В. Бобринського в Петербурзі почалась агітація за православіє, сприятливий ґрунт для цього створювала тодішня угорська денационалізована політика.

Загальний занепад закарпатського населення, з одного боку, і приклад галицького відродження, з другого, спонукали групу молодшої світської і духовної інтелігенції звернутися до народу, працювати разом з ним над його освіченістю і соціальним піднесенням. Виникла так звана *народовецька течія*, яка згодом серед змінених умов чехословацького режиму, вирішально вплинула на національне відродження Закарпаття. Першим представником модерного українства, що взяв собі до серця долю «зраненого брата», був М. Драгоманов; у 1875–1876 рр. він двічі побував на Закарпатті.

З 1890-их рр. закарпатськими темами зацікавилася кілька галицьких українських учених: І. Франко (історія літератури), В. Гнатюк (етнографія), І. Верхратський (діалектологія), С. Томашівський (історія та статистика). Антропологічні дослідження провадив Ф. Вовк. Під їхнім впливом співпрацювали в публікаціях НТШ місцеві діячі – Ю. Жаткович (історик) та Г. Стрипський (дослідник літератури). У літературно-мовній сфері розпочав народовецький напрям Л. Чопей, автор «Русько-мадярського словаря» (1883), що базувався на живих народних говорах. Видатним освітянським діячем першої половини ХХ ст. був о. А. Волошин, автор «Граматики малоруської мови» (угорською мовою, 1907), що набула на тривалий час нормативного значення. Він також видавав газету «Наука» та склав ряд підручників, календарів і книжок для народу. Народовецький рух до Першої світової війни, хоч не був чисельним, однак пустив глибоке коріння. Коли восени 1918 р. упала стара Угорщина, народовецький рух поставив перед собою вже й політичні завдання.

Чеським політикам на Паризькій мирній конференції вдалося задовольнити більшість своїх територіальних домагань. Кордони республіки визначили Версальський (28 червня 1919 р.), Сен-Жерменський (10 вересня 1919 р.) та Тріанонський (4 червня 1920 р.) договори між державами-переможницями з Німеччиною, Австрією та Угорщиною. Згідно з Версальським договором чехословацько-німецький кордон устанавлювався по лінії колишнього австро-німецького кордону з незначним відхиленням на користь Чехословаччини.

За Сен-Жерменським і Тріанонським договорами Австрія та Угорщина визнавали незалежність Чехословаччини та входження до її складу районів із німецьким населенням, Словаччини й Підкарпатської Русі. Сен-Жерменський договір зобов'язував Чехословаччину «утворити на території русинів на південь від Карпат у визначених союзними державами кордонах автономну одиницю у складі чехословацької держави та надати їй якнайбільший ступінь самоврядування». У Підкарпатській Русі передбачалося утворення особливого сейму із законодавчими правами в галузях мови, шкільництва, релігії, місцевого самоврядування та в інших питаннях; посадових осіб мало обирати місцеве населення; гарантувалося справедливе представництво в Законодавчих зборах Чехословаччини [6, с. 159].

Після підписання мирних договорів на території Чехословацької Республіки проживали 6,8 млн. чехів, 2 млн. словаків, 3,1 млн. німців, 745 тис. угорців, 461 тис. українців та 28,2 тис. представників інших національностей. *Отже, створилася багатонаціональна держава, більш ніж третину населення якої становили національні меншини.*

Утворення незалежної Чехословацької держави – історично прогресивне явище, спричинене багатofакторним процесом національного відродження в чеських і словацьких землях. Створення двонаціональної країни нейтралізувало реальну загрозу денаціоналізації – онімечення чехів і мадяризації словаків, відкрило широкі можливості для розвитку національної економіки й культури.

Складною була політична й національно-культурна ситуація у Закарпатті, яке увійшло до складу Чехословаччини під назвою «Підкарпатська Русь», як автономна одиниця одержало широкі права: автономний сейм з юрисдикцією в питаннях мови, освіти, релігії і місцевого управління, губернатора, що призначався президентом ЧСР, представництво в парламенті республіки.

Перші масові прояви *українського національного самоусвідомлення*, скерованого на створення своєї державності, з'явилися у південнокарпатців тільки наприкінці 1918 року у зв'язку з розвалом Австро-Угорської імперії. Усвідомивши свою національну причетність до українського народу, закарпатці услід за галичанами, буковинцями та наддніпрянцями активно підключилися до українського державотворення.

У містах Закарпаття утворювалися народні ради, які виявляли політичні прагнення щодо майбутньої долі Закарпаття. За приєднання до України висловилися народні з'їзди: в Любовні під проводом о. О. Невицького (8 листопада 1918 року), у Сваляві (8 грудня 1918 року; головував М. Комарницький), у Сиготі (18 грудня 1918 року) і в Хусті, де 21 січня 1919 зібрався «Собор всіх Русинів, жиючих на Угорщині» в кількості 420 делегатів від 400 000 українського населення (від 8 комітетів нашого краю) вони прийняли розгорнуте історичне рішення з 7 пунктів.

Перший пункт цього рішення проголошував: «Всенародний Конгрес Угорських Русинів з дня 21 січня 1919 р. ухвалює з'єднати комітати: Мараморош, Уґоча, Берег, Уг, Земплин, Шариш, Спиш і Абауй-Торна з Соборною Україною, просячи, щоб нова держава при виконанні цієї злуки узгляднила окремішнє положення угорських Русинів».

Третій пункт цієї резолюції був сформульований так: «Всенародний Конгрес просить, щоб українське військо обсадило комітати, заселені Русинами, і щоб заосмотрило населення, яке живе у

важких обставинах».

Шостим пунктом «Всенародний Конгрес висловлює подяку всім державам Антанти і їх союзникам за те, що вони боронили демократичний дух і вибороли пригнобленим народам свободу та просить, щоб вони допомогли здійснити постанову Всенародного Конгресу». Для ведення дальших справ «угороруського народу» Конгрес обрав Центральну Народну Раду і надав їй відповідні представницькі повноваження.

Однак міжнародні політичні події та внутрішня обстановка, які склалися на теренах України протягом 1918–1919 років, не дозволили реалізувати вистраждані рішення Народних Рад, передусім Хустського конгресу, волю Гуцульської республіки та Ясінської Ради.

Було виявлено нові архівні матеріали, які свідчать, що ухвали Хустського Всекарпатського з'їзду мали своє продовження, бо два його делегати (Степан Клочурак та Євген Пуза) вручили протокол і резолюцію Хустського з'їзду урядові Західно-Української Республіки, а уряд на підставі цих документів створив у Станіславі (сучасний Івано-Франківськ) окреме представництво Угорської України на чолі із С. Клочураком при уряді ЗУНР, котре мало своїм обов'язком систематично інформувати уряд ЗУНР про події на Закарпатті та підтримувати його зв'язок з Українською Центральною Радою в Хусті на чолі з Брацкайком.

Під керівництвом братів М. і Ю. Брацкайків з'їзд виявив свою волю приєднатися до ЗУНР; від Закарпаття було делеговано двох представників до ЗУНРади в Станіславі та на Трудовий Конгрес до Києва.

Однак приєднати Закарпаття до України тоді виявилось неможливим: ні міжнародні органи, зокрема Паризька мирна конференція, ні сусідні країни (Угорщина, Польща, Румунія та Чехословаччина) не визнали рішення делегатів Хустського та інших з'їздів законним. До того ж чехословацькі війська вже під кінець січня 1919 року зайняли західну частину нинішнього Закарпаття разом із Ужгородом, а румунські війська – східну. Обидві армії наближались до центру Закарпаття. Угорщина, яка вважала Закарпаття своєю територією, після провалу з'їзду проугорської «Русской народної Ради» поспішно інсценувала в Мукачеві «вибори до сойму Руської Країни», які начебто підтвердили волю закарпатських русинів далі залишитися в межах Угорщини. Угорці намагалися заспокоїти Закарпаття культурно-адміністративною автономією: в грудні 1918 р. угорський уряд видав закон про «Руську Країну», призначив угорського губернатора в Мукачеві для Закарпаття і «руського міністра» в Будапешті.

За таких умов необхідно було негайно скликати новий представницький з'їзд, який підтвердив би справжню волю народу та вислав відповідні документи на Паризьку мирну конференцію, котра якраз тоді вирішувала долю народів Австро-Угорської імперії. І представники Угорської України в Станіславі в погодженні з прем'єр-міністром ЗУНР Сидором Голубовичем та міністром збройних сил Дмитром Вітовським вирішили скликати з'їзд. Степан Клочурак та Дмитро Німчук відправились на Закарпаття, щоб забезпечити приїзд делегатів на з'їзд. Однак жодна з окупаційних влад на Закарпатті не сприяла проведенню цього з'їзду.

Руська (Українська) центральна Рада в Хусті та Народна Рада в Ясінях гостро запротестували проти фальсифікації виборів до Руської Ради в Мукачеві, а в поширеній листівці, зверненій до народу, закликали до злуки з Соборною Україною і дали вказівки, як обирати делегатів на з'їзд до Станіслава.

Попри всі перешкоди, до Станіслава прибули 162 делегати від 62 громад Закарпаття. Протягом трьох днів роботи з'їзду (29 квітня – 1 травня) делегати підтвердили волю закарпатських українців з'єднатися з Україною в соборній державі. Делегацію з'їзду прийняв Президент ЗУНР Євген Петрушевич, якому голова У(Р)ЦНР у Хусті М. Брацкайко вручив резолюцію з'їзду з проханням передати її головному отаманові армії УНР Симонові Петлюрі та на її підставі домогтися на мирній конференції в Парижі приєднання Закарпаття до України.

Резолюція містить чотири розділи. У другому з них делегати з'їзду, покликаючись на резолюцію Всенародних зборів у Хусті, підтримують ідею «з'єднання всіх українських земель в одну державу», рішуче протестують «проти наїзду чужинців на територію Закарпатської України» і просять уряд УНР надіслати державам Антанти протест проти такого наїзду і домогтися, щоб на мирну конференцію до Парижа було допущено двох представників від українців Закарпаття. Резолюція закликає закарпатських українців «спільно боротися за самостійність Української держави та за дійсне приєднання області держави Україна, а українців Придніпрянщини, Галичини та Буковини – допомогти Закарпатській Україні в її боротьбі за визволення».

Отже, резолюція Станіславівського з'їзду закарпатських українців з 1919 року була важливим

документом, що ґрунтувався на загальновизнаному праві щодо самовизначення, підтримуваному президентом США Вільсоном, Паризькою мирною конференцією та іншими міжнародними конференціями.

Президент ЗУНР Є. Петрушевич, ознайомившись зі змістом резолюції, обіцяв докласти всіх зусиль для її реалізації. На жаль, долю Закарпатської України вирішували чужі держави та їхні міжнародні органи.

Для історії Закарпаття резолюція з'їзду закарпатських українців у Станіславі має виняткове значення. У революційному 1919 році цей з'їзд був останньою спробою возз'єднання Закарпаття із незалежною Україною.

За справу державності закарпатців активно взялися й 150 тисяч національно свідомих їх краян у США, які опинилися на американському континенті як трудові емігранти ще перед Першою світовою війною.

Наприкінці 1918 року Американська Народна Рада угро-русинів, очолювана адвокатом Г. Жатковичем, уже вела розмови з президентом США Вільсоном та з майбутнім президентом Чехословаччини Т.Г. Масариком, які обіцяли закарпатським русинам на випадок входження до Чехословацької держави повну автономію в ній. Під час переговорів було підготовлено і схвалено у м. Скрантоні текст спеціального Меморандуму про правове становище південнокарпатських Русинів, який 27 травня 1919 року доктор Е. Бенеш в Парижі запропонував Мирній конференції.

Таким чином, закарпатці, які століттями жили розкидано у кількох різних адміністративних комітатах Угорського королівства чи Австро-Угорської імперії, 1919 року нарешті зробили перший реальний крок до своєї державності, після якого увійшли до складу молоді слов'янської держави на правах обіцяної їм автономії. Однак ту автономію довелося випрошувати у празького уряду та боротися за неї впродовж цілих 20 років, оскільки, на думку керівників Чехословацької Республіки, закарпатці на той час політично ще не визріли до самоврядування.

8 травня 1919 зійшлися представники ужгородської, хустської і пряшівської рад і від імені Центральної Народної Руської Ради, проголосили об'єднання Закарпаття з Чехословаччиною. На це рішення великою мірою вплинула діяльність закарпатської еміграції в США, представники якої вели переговори з чехословацькими діячами, головним чином з Т.Г. Масариком, з метою включення Закарпаття до майбутньої республіки чехів і словаків на федеративних основах. Проведений плебісцит серед закарпатських громад у США дав 2/3 голосів на користь приєднання. Внаслідок цих актів народного волевиявлення та дипломатичних заходів чехо-словацьких політиків Мирна конференція в Парижі санкціонувала передачу Закарпаття в Сен-Жерменському договорі 10 вересня 1919 року, де одночасно гарантувався автономний статус Закарпаття.

Приєднанням Закарпаття до Чехословацької республіки (ЧСР) у 1919 р. було покладено початок новому, багато в чому суперечливому, але важливому й у цілому значно позитивнішому, порівняно з попереднім періодом перебування в складі Австро-Угорщини, етапові в соціально-економічному й національно-культурному розвитку самобутнього українського краю. Адже Чехословаччина була єдиною серед новопосталих після Першої світової війни держав Центрально-Східної Європи, яка до самого кінця міжвоєнного періоду зберігала ліберальну демократичну систему, з виборним двопалатним парламентом, представницьким урядом і верховенством закону.

Оцінюючи майже 20-річний період перебування Закарпаття в складі Чехословаччини, більшість дослідників переконана, що, наприклад, «хоч як важко йшло життя на Підкарпатській Русі під управою чеської бюрократії, та все ж воно розвивалося під кожним оглядом краще, як за мадярів» (В. Пачовський); «що включення Закарпаття в рамки ЧСР – це була, безперечно, зміна на краще (П. Стерчо); що «доля українців Закарпаття в цей час значно поліпшилася», тому що «чехи дозволили карпатоукраїнцям більшу міру політичної та культурної самореалізації, ніж будь-коли». Утім, уже сам процес визначення головних напрямів, пріоритетів, форм, методів і навіть мети та ідейних засад чехословацької політики щодо Закарпаття був складним і суперечливим.

Як свідчать численні документи, ці питання неодноразово обговорювалися й гостро дискутувалися і в уряді, і в парламенті, і в керівництві різних політичних партій і блоків, і в оточенні президента ЧСР.

І це зрозуміло, адже спадщина багатовікового угорського панування на закарпатських теренах дісталася Чехословацькій Республіці справді жалюгідною, до її складу відійшла територія із багатонаціональним, соціально слабо структурованим, політично майже нерозвиненим і національно

недоконституційованим суспільством, якому треба було пройти антипатріархальну революцію.

Чехословацькі правлячі кола були добре обізнані з проблемами Закарпаття і зацікавлені в їх розв'язанні, про що свідчить промова в Ужгородському жупанаті президента Чехословацької Республіки Т.Г. Масарика 23 вересня 1921 р.: «Задовго ще до війни я уважно стежив за вашими справами ...Люд Підкарпатської Русі був дуже довго політично і суспільно утискуваний, а духовно просто закріпачений. Через це сталося так, що між людом і так званою інтелігенцією постала глибока прірва. Ваша інтелігенція має тепер спеціальне і тяжке завдання. Інтелігенція без духовного зв'язку з людом, без національного коріння легко розпадається на численні, що ворогують між собою, партії і фракції, з яких кожна має мету, зовсім не зрозумілу для люду. Цьому мусимо запобігти. Культурне і господарське піднесення руського люду є через це таким нагальним завданням. Відчувається потреба інтенсивної праці шкільної, виховної, гігієнічної і народногосподарської... Будьте ж усі переконані, що я щиро зацікавлений у добробуті Підкарпатської Русі та її люду» [8, s. 14].

Політичний і культурний розвиток Закарпаття 1920-39 рр. відбувався між чехо-словацьким централізмом і місцевим автономізмом. Адміністративно-політичну організацію краю визначали статuti празького уряду з 1919 і 1920 рр.; вони не здійснювали постанов Сен-Жерменського договору та чехословацької конституції про автономію. Закарпаття було виділене в окремий адміністративний край – Підкарпатську Русь. Поза його межами лишилося близько 100 тис. українців у межах Словаччини. Губернатором краю було призначено Г. Жатковича, який після 1921 р. зрікся губернаторства, протестуючи цим проти нездійснення чехами автономії Закарпаття. Другим губернатором став А. Бескид (1923–1933), який, однак, мав лише номінальну владу, а фактична влада перебувала в руках віце-губернатора чеха (А. Розсипала) та очолюваної ним адміністрації, складеної переважно з чехів.

Адміністративна реорганізація 1925 і 1927 р. відбувалася по лінії дальшої централізації; було усунуто поділ краю на жупи (комітати), обмежено самоуправу громад. Підкарпатська Русь мала статус одного з чотирьох країв Чехословаччини (нарівні з Чехією, Моравією-Силезією та Словаччиною), але вся влада була сконцентрована в руках президента.

За губернатора К. Грабаря (1935–1938) у 1937 р. було здійснено перший етап автономії (створення губернаторської ради), яку було значно розширено восени 1938 при реорганізації Чехословацької Республіки.

Реальний державницький крок до автономії закарпатці зробили у жовтні 1938 року в умовах тривалої боротьби політичних сил та громадських організацій Чехословаччини. Лише 11 жовтня 1938 року закарпатці нарешті одержали те, що було передбачене Сен-Жерменською мирною угодою 1919 року. Тоді було створено перший автономний уряд Підкарпатської Русі. 22 листопада парламент Чехословаччини затвердив Конституційний закон про автономію. Перший параграф Конституційного закону гласить: «1. Підкарпатська Русь є автономною складовою частиною Чехословацької Республіки; 2. Дефінітивну назву автономної території південнокарпатських Русинів установить закон Союму Підкарпатської Русі».

Другий параграф починається констатацією того, що «Урядову мову та мову навчання в школах на території Підкарпатської Русі встановить закон Союму Підкарпатської Русі». У жовтні був призначений автономний уряд на чолі з А. Бродієм, якого невдовзі Прага змінила на А. Волошину.

У листопаді того ж року були внесені доповнення до Конституції ЧСР у формі «Конституційного закону про автономію Підкарпатської Русі», згідно з яким 12 лютого 1939 р. відбулися вибори до законодавчого органу автономії – *Союму Карпатської України* (ця назва краю стала вживатися з 30 грудня 1938 р. за розпорядженням уряду Підкарпатської Русі, яке власноручно відредагував і підписав сам А. Волошин і таку назву було узаконено офіційно на Союмі Карпатської України 15 березня 1939 року в м. Хусті).

На численні вимоги й скарги закарпатців щодо небажання Чехословаччини запроваджувати в краї автономію празькі урядовці відповідали, що «південнокарпатський народ ще не дозрів» для автономного правління, відсутні необхідні для цього кадри з місцевого населення, яке у своїй масі ще є політично незрілим. Проте головна причина зволікання уряду полягала в тому, що він боявся створення прецеденту для інших національних груп, вбачала в цьому загрозу національно-державним інтересам й цілісності республіки. Добре усвідомлюючи сукупність політичної, адміністративної, господарської і культурної проблем Закарпаття, керівники ЧСР у той же час вважали своїм завданням поступову інтеграцію нашого краю в державно-політичну й соціально-економічну системи республіки, і досягли на цьому шляху

значних успіхів.

Привнесення в наш край конституційної системи демократичної держави поклато початок політизації та соціальної структуризації закарпатського суспільства.

Поширення ідей парламентаризму спричинило виникнення та діяльність політичних партій і громадських організацій, розвиток культурного життя. Завдяки запровадженню нової шкільної системи в ЧСР на початок 1938 р. в краї було 809 народних шкіл, у т. ч. 469 з українською мовою викладання, 182 – чеською, 123 – угорською, 24 – німецькою, а кількість неписьмених серед населення зменшилася з 86 до 27%. На Закарпатті починають виходити українською мовою десятки газет, журналів, підручників, посібників, монографій (наприклад, газети «Русин», «Руська нива», «Свобода», «Народ», «Вперед», «Українське слово», «Народна газета», «Карпатська правда»; журнали «Наш рідний край», «Пчілка», «Учитель», «Учительський голос», «Світло», «До перемоги», «Наша школа», «Наша земля» та ін.).

Був покладений кінець багатовіковій політиці мадяризації місцевого населення, відкривалися нові можливості для соціально-економічного і національно-культурного розвитку.

Водночас найбільш масові й впливові в Закарпатті громадські організації, як і місцеві політичні партії дотримувалися різної національно-культурної орієнтації (одні відстоювали українську ідею і належність закарпатських русинів до українського народу, інші – русофільську або т.з. автохтонну «карпаторусинську») та вели гостру боротьбу між собою за вплив на маси, особливо з мовного питання, вкрай заплутаного внаслідок попередньої політики угорських правителів. Політика уряду ЧСР щодо національно-культурного розвитку Закарпаття була в цілому виваженою та поміркованою. Поступово українська національна свідомість здобула міцні позиції серед закарпатців, що переконливо засвідчили розбудова автономної Карпато-Української Держави у складі федеративної ЧСР наприкінці 1938 – початку 1939 рр. і проголошення 15 березня 1939 р. незалежності Карпатської України як «найменшої вітки українських земель». У той же час розбіжності політиків та місцевої інтелігенції в поглядах на національну приналежність закарпатців та національно-культурна ворожнеча у краї були великою перешкодою успішній боротьбі за їх права.

Політичне життя протікало в діяльності двох народних рад – української і русофільської орієнтації. Згодом постав на Закарпаття цілий десяток партій, здебільше філій чеських партій. Це, з одного боку, активізувало ширші кола в політичному житті, але одночасно розпорошувало місцеві сили в їхній боротьбі за всебічний розвиток краю. Спочатку празький уряд сприяв українській культурній течії на Закарпатті, але згодом, головним чином з 1930-их рр., коли прийшли більше до слова чеські народні соціалісти, штучно підтримувалося русофільство. Однак український рух, спираючись на живий зв'язок з народом, ініційований молодшою інтелігенцією, що вийшла переважно з народних низів (учительство, студенти), у протигагу до старої інтелігенції й угрофільського священства, здобував помітні успіхи: діяльність товариства «Просвіти» з сіткою читальень у всьому краї (в 1936 р. – 14 філій і 233 читальні), «Учительської громади» (у 1935 – 1 650 чл.), національного театру, хору в Ужгороді, Пласту і, зокрема, українське шкільництво та вплив української преси спричинилися до перемоги українського національного руху на Закарпатті. Головними культурними і громадськими діячами цього періоду з-поміж українців на Закарпатті були о. А. Волошин, брати М. і Ю. Браццяйки, Ю. і Ф. Реваї, С. Клочурак, о. В. Гаджеґа, А. Штефан та ін. Немало сприяли національному відродженню Закарпаття також українці з інших земель, які перебували на Закарпатті, зокрема В. Бірчак, І. Панькевич, А. Алиськевич, В. Пачовський, о. С. Решетило та ін.

Як ми вже зазначали, русофільські діячі гуртувалися в «Общество имени А. Духновича» та навколо Православної церкви, яка була організована російськими емігрантами й підтримувалась чеським урядом у протигагу до Греко-католицької церкви, репрезентованої значною кількістю угрофільського священства. В 1936–1937 рр. русофіли намагалися опанувати шкільництво організацією так званих шкільних плебісцитів у справах мови навчання.

Це загостило ще більше відносини між двома культурними таборами й активізувало українську сторону.

Античеські настрої посилювалися фактом централістичної політики Праги та наявністю великого числа чехів на Закарпатті (у 1930 р. – 30 000), з яких на 70–80 % складався урядовий апарат. Політична атмосфера кінця 1930-их рр. була досить радикалізована; Угорщина провадила свою політику щодо Закарпаття, де їй вторували угорська меншість та деякі русофільські і автохтонні діячі; український національний напрям, головним чином серед молоді, виголошував політичну програму незалежної України.

Після віденського арбітражу 2 листопада 1938, який приділив Угорщині південну частину Закарпаття з м. Ужгород, Мукачів і Берегове, столицю краю було перенесено до Хуста. З великим піднесенням розпочалося будівництво різних ділянок національного життя. 12 лютого 1939 відбулися вибори до першого Союму Карпатської України, які дали значну перемогу Українському Національному Об'єднанню (86,1 % голосів). Після арешту прем'єр-міністра А. Бродія (за намір приєднати Карпатську Україну до Угорщини), 27 жовтня 1938 року прем'єр-міністром став Августин Волошин (11 жовтня 1938 року був затверджений Чехословацькою Республікою новий склад Уряду Підкарпатської Русі, від українців до Уряду увійшли Ю. Ревай та А. Волошин).

Уже 25 листопада 1938 року А. Волошин як державотворець у Хусті підписав спеціальне *Розпорядження № 24 Міністерства культу, шкіл і народної освіти про мову навчання на Закарпатті*. У розпорядженні значиться: «державною мовою Підкарпатської Русі є мова українська. Кожний ученик має бути навчаний у своїй рідній мові, оскільки та мова вживається в дотичній громаді» А в параграфі другому цього ж *Розпорядження* написано: «В школах, основаних для дітей українських (руських, малоруських), мовою навчання має бути мова українська в її літературній формі», «особи чеської, словацької й російської (руської, великоруської) народности можуть вносити подання і в своїй материнській мові».

А. Волошин із нагоди перемоги на виборах до Союму Карпатської України 12 лютого 1939 року звернувся до закарпатського народу як великий українець, син свого народу: «Солодкий мій народе! Вже з перших вислідів голосування бачив я щирі прояви Твоєї любови до тої великої Нації, з котрої ти походиш. З великою утіхою, з невимовною радістю бачу, що Ти виробив у собі свідомість, що Ти не є вже тим пониженим рабом, тим нещасним рутеном, яким Тебе колись з презирством прозивали чужі пани, але що ти є сином великої Нації святого Володимира Великого і Ярослава Мудрого, що були першими основоположниками нашої рідної культури вже тоді, коли теперішні великі західні народи ще далеко були від того. Твоя щира поведінка при виборах до першого Твогою союму доказує Твою політичну зрілість, доказує, що Ти зумів у собі створити не лиш велику національну свідомість, але і солідарність щирої любови один до одного, брат до брата, порозумів наші спільні інтереси».

А після проголошення 15 березня 1939 року Карпатської України Союм Карпатської України затвердив атрибути державності: герб – тризуб, прапор – синьо-жовтий, державну мову – українську.

16 березня 1939 року урядовці на чолі з А. Волошином емігрували автомобілем через Румунію до Югославії. Подякувавши тамтешнім українцям за підтримку національно-визвольних змагань закарпатських українців, Августин Волошин виголосив звернення, в якому були слова: «Високо тримаймо національний прапор, а Україна воскресне!».

Цими історичними подіями на той час завершилася національна боротьба на Закарпатті, яка роками точилася між двома непримиренними таборами (української і російської орієнтації), завершилася перемогою тих, хто пов'язував майбутнє слов'янського населення з утвердженням його самоідентифікації як українців і побудовою Соборної Української Держави.

Однак міжнародні події перешкодили розвитку автономії Карпатської України. Угорці і поляки вели пропаганду за спільний угорсько-польський кордон коштом Закарпаття та посилали диверсійні групи з метою поширення занепокоєння і безладу. Будапешт і Варшава робили заходи в Берліні з метою одержати згоду Гітлера на окупацію Закарпаття.

Список використаних джерел:

1. Бірчак В. Карпатська Україна. Спогади й переживання. Ужгород: Гражда, 2007.
2. Стерчо П. Карпато-Українська держава. Торонто, 1965.
3. Химинець Ю. Події на Закарпатті до 30 вересня 1938 року. URL: <http://exlibris.org.ua/zakarpattia/r12.html>
4. Чучка П.П. Національна свідомість закарпатських українців у XX ст.: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. Ужгород, 2005. 63 с.
5. Шандор В. Спомини. Том 1. Карпатська Україна 1938–1939. Ужгород: Гражда, 1995. 388 с.
6. Юсип-Якимович Ю.В. Історія Словаччини: Підручник для студентів слов'янських відділень філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Ужгород: Гражда, 2009. 288 с.
7. Юсип-Якимович Ю.В. Між війнами: мовна ситуація на Закарпатті у 20-40-і роки XX ст. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни»*. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. С. 256–266.
8. Zatloukal J. Podkarpatská Rus v Masarykových projevech. *Podkarpatská Rus 1936. Otázky hospodářské, sociální, historické / Vydal klub přátel Podkarpatské Rusi*. Bratislava, 1936. S. 14–17.

Анатолій МИРОШНИК,

студент 3 курсу кафедри психології факультету суспільних наук
(Ужгородський національний університет)

БОРОТЬБА З РЕСЕНТИМЕНТОМ УКРАЇНЦІВ ЯК ФАКТОРОМ ПОСЛАБЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Актуальність теми. В умовах євроінтеграції і війни гостро стоїть питання збереження української національної ідентичності. Зумовлено це тим, що без ідентичності нація не зможе себе захистити, бо вона не буде знати, заради чого це робити, а також не зможе розбудувати свою країну, бо поняття «своя країна» існує лише для тих, хто має сформовану національну ідентичність. Водночас ворог із усіх сил прагне розхитати нашу ідентичність, розділити нас на менші – спільнотні ідентичності за факторами віри, мови, традицій, та інших. Цьому сприяє наш ресентимент. Під останнім розглядається прихована образа з непереможним бажанням відомститися, постійне пригадування собі зазної або уявної кривди. Фактично, це всі ті свідомі або підсвідомі сили нашої психіки, що затемнюють наш розум або духовий зір, викривлюють або придавлюють «здорові сили» психіки, ослаблюють волю або обмежують свободу її рішення в будь-якій напрямі. В першу чергу сюди належить комплекс меншовартості, комплекс кривди, почуття ненависті до ворогів і жадоба помсти. Значення терміну полягає у меншовартості, безініціативності, прихованій або відкритій заздрості до сильнішої особистості, матеріальних, духовних цінностей тощо [3]. Крім цього, євроінтеграція передбачає стрімку зміну зовнішніх умов, зокрема, через реформи на шляху до ЄС, однією з яких є реформа децентралізації. Якщо цього не вийде, то спільна ідентичність також може бути втрачена через відтік громадян закордон, вибором громадянами іншої ідентичності, крім української і «розмивання» певних особливостей українців серед особливостей інших націй. Тому необхідно розробити проблему збереження національної ідентичності в вищенаведених умовах.

Основні поняття. Економічний курс, децентралізація, ідентичність, євроінтеграція, школяр, психологія, ресентимент.

Проблематика теми. Умови зменшення ресентименту як перешкоди збереження міцної національної ідентичності українців.

Вирішення основної проблеми та його наслідки. Як зазначає Л. Коробка, «після свого суттєвого переформатування за наслідками реформи децентралізації територіальні громади зіткнулися чи зіткнуться з боротьбою двох протилежних трендів – конструктивного (формування спільної ідентичності новоутвореної громади, спрямованої на згуртованість і майбутній розвиток) і деструктивного (атомізація суспільства та творення малих, замкнутих спільнот, яким притаманна своя ідентичність, агресивно спрямована на зовнішній світ)» [1].

Зрозуміло, що саме деструктивний тренд може бути фактором, який негативно впливає на збереження ідентичності. Також, цей самий автор вказує на те, що «однією з перешкод проведенню ефективної реформи децентралізації є низька активність громадян, їхнє небажання брати відповідальність на себе і приймати рішення; неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав, інтересів та досягнення спільних цілей розвитку громади.» Ясно, що саме перешкоди на шляху до ефективного проведення цієї реформи є фактором «атомізації суспільства та творення малих, замкнутих спільнот, яким притаманна своя ідентичність, агресивно спрямована на зовнішній світ» [1].

На мою думку, однією з таких перешкод є так званий ресентимент українців, про який писали А. Маслюк і І. Євченко. Вони цитують українську письменницю Дарію Віконську (1893–1945), яка поділяє психологію українців на «панську (психіка гідної людини, або борця)» і «рабську (споживацьку)» і виділяє такі якості рабської психіки: «індивідуалізм; не підпорядкування; заздрість; не солідарність; аполітичність; перевага власних інтересів над загальними; емоційність; критиканство, споживацька психологія та ін» [3].

Ці негативні якості вони й відносять до ресентименту. Ось що кажуть автори про психологію борця: «Людина з психікою борця – вимоглива до себе, амбітна, горда, не бажає легких шляхів, її сила зростає зі зростом труднощів з якими вона бореться, для неї важкі й небезпечні завдання є привабливими.

Для неї важливо творити, здобувати, роздавати, ніколи не заспокоюватися в службі великій ідеї. Не похвала і нагороди, а захоплена праця, ентузіазм, творчість, віра у власну правду. Ось, що приваблює людину борця» [3]. Цими авторами було сказано, що в нас переважає споживацька, а не психологія гідної людини, борця: «На жаль, на наш погляд, споживачі переважають над борцями. І ця тенденція зберігається попри повномасштабну війну в Україні. Ми вбачаємо, що можливо, незначний відсоток споживачів через призму війни розпочав внутрішні зміни щодо себе та ставлення до України. Але ми в цьому питанні не надто оптимістичні» [3].

Вважаємо, що для зміни такого стану речей потрібні зміни в системі освіти. Зміни ці мають стосуватися здобуття конкретних навичок взаємодії з людьми і прийняття рішень, критичного мислення. На нашу думку, найкраще для цього підійдуть заняття з економіки і соціально-психологічний тренінг (сукупність групових методів формування умінь і навичок самопізнання, спілкування та взаєморозуміння людей в групі).

Це можна продемонструвати на кожній з зазначених рис ресентименту, які негативно впливають на проведення реформи децентралізації.

1. *Низька активність громадян.* Для боротьби з цією проблемою можна застосовувати залучення школярів до моделювання різних економічних ситуацій, розробки бізнес-планів, дискусій. Також волонтерство і різні заходи.

2. *Небажання брати відповідальність за себе і приймати рішення.* Тут допоможе навчальне вирішення ситуаційних завдань з економіки і організація власної справи в рамках програми «Шкільна компанія». Тут учень зможе проявити себе як відповідальну особистість, мислити над тим, яке рішення прийняти.

3. *Неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав, інтересів та досягнення спільних цілей розвитку громади, індивідуалізм та перевага власних інтересів над загальними.* Тут прийде на допомогу курс «Психологія конкурентоспроможної особистості» і соціально-психологічний тренінг з тематичною або інтерактивною дискусією для розвитку самосвідомості і самодослідження учасників. Практичні заняття вищезазначеного курсу присвячені психодіагностиці, освоєнню різних методів спілкування, усвідомленню своїх можливостей у цій галузі. У малих групах старшокласники можуть висловити свою думку та обговорювати ситуації, пов'язані з професійним майбутнім. Акцент на гуманну мету діяльності можливий під час проведення ділових імітаційних ігор, розробки проектів. Важливо, щоб при оцінці пропозицій учнів було збалансовано критерії економічної вигоди та суспільної користі [2]. Цей курс допоможе налагодити комунікацію і співпрацю між учнями, консолідацію дій, розвинути моральну свідомість.

4. *Заздрість, споживацька психологія, аполітичність* долаються формуванням особистісних якостей підприємливості, мобільності, готовності та орієнтації у динамічних умовах ринкових відносин [2], розвитком конкурентоспроможності, а також залученням до спільного обговорення економічних рішень уряду.

5. *Емоційність* не потрібно долати, краще навчити молодь приймати і контролювати виражати емоції. В цьому також можуть допомогти ігрові методи соц. Псих. Тренінгу, методи танцювального або художнього самовираження, або окремий модуль під назвою «емоційна сфера особистості: відоме й невідоме».

6. *Критицизм.* Тут підійде все те ж самий курс «Психологія конкурентоспроможної особистості». В рамках практичних занять з цього курсу, у малих групах старшокласники можуть навчитися аргументовано висловлювати свої думки, моделювати різноманітні професійні ролі [2]. Не може бути критицизму при аргументованому вираженні власних думок. Також тут може допомогти соціально-психологічний тренінг з тематичною або інтерактивною дискусією, в якій учасники мають цілеспрямовано критикувати щось або когось і відповідати на критику.

Профільну підготовку можна організувати за напрямками: «Менеджер малого бізнесу з основами бухгалтерського обліку»; «Менеджер малого бізнесу з основами інформаційних технологій» (два роки навчання) та ін. Профільна підготовка дозволяє розвинути ціннісні орієнтації, економічну та соціально-гуманістичну мотивацію. Саме тому в навчальному плані можуть бути такі предмети, як «Психологія конкурентоспроможної особистості», «Економіка і право», «Математичні розрахунки в економіці». Лекції, практикуми, семінари, дискусії обов'язково мають поєднуватися з моделюванням різних економічних ситуацій. Знання учнів перевіряють як з допомогою контрольних робіт, так й під час проведення

опитувань, тестів. Діти також вирішують кросворди, пишуть реферати (І. Зубашвілі, Т. Мельничук) [2].

Висновки. Тож, для ефективного проведення реформи децентралізації з точки зору психології, сучасному суспільству потрібно позбавитись від рис індивідуалізму, не підпорядкування, заздрості, не солідарності, аполітичності, переваги власних інтересів над загальними, емоційності, критиканства, споживацької психології та інших. Для цього можуть підійти спеціальні нові курси в системі освіти для профільного вивчення економіки і соціально-психологічний тренінг. Все це також буде активно розвивати критичність, моральність і свідомість, навички мислення та вміння адаптовуватись до змінних умов середовища. Це перешкоджатиме утворенню замкнутих спільнотних ідентичностей, ворожих до зовнішнього світу і зберегти національну ідентичність від розмивання й еміграції внаслідок євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Коробка Л. Спільнотні ідентичності в умовах децентралізації як євроінтеграційної реформи: проблеми становлення та взаємодії. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. Спецвипуск.* 2022. С. 61–69.
2. Зубашвілі І., Мельничук Т. Сучасні проблеми економічної соціалізації унівської молоді. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL.* 2023. Vol. 9. Issue 2 (70).
3. Masliuk A., Yevchenko I. Psychology of resentment of Ukarainians. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL.* 2022. 8 (4). P. 38–50.

Анжеліка ДЕРБАК,

доцент кафедри філософії

Ірина ОСТАПЕЦЬ,

доцент кафедри філософії

(Ужгородський національний університет)

СЕНСОТВОРЧИЙ ЗМІСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Війна, яку з новою силою 24 лютого 2022 року розпочала проти України Росія знову змушує кожного з нас повертатися до питання ідентичності: «Хто Я є?», а з нього слідує і наступне, кантівське: «Що я мушу робити?».

Здається, що відповідь на перше питання не мала б викликати труднощів. Але наші реалії свідчать про інше. Незважаючи на те, що вже більше тридцяти років не існує Радянського Союзу та деякі громадяни України все ще ідентифікують себе з ним і сподіваються на його відновлення. В чому причина такого стану речей?

Поняття «національна ідентичність», яким стали послуговуватися для означення потреби індивіда або соціальної групи у самовизначенні, необхідності ототожнення себе з якоюсь групою або спільнотою, близьке за своїм змістовним наповненням до поняття «національна самосвідомість», адже «національна самосвідомість виступає важливим чинником національної ідентифікації як процесу усвідомлення нацією своєї суті на основі неповторної сукупності рис, якостей, властивостей» [2].

Формування національної ідентичності, таким чином, повністю залежить від ступеня розвиненості національної самосвідомості. Національна самосвідомість базується на світогляді, системі знань про націю, історичній пам'яті, тих моральних нормах які регулюють життєдіяльність членів соціуму. Людина усвідомлює себе через її зв'язок з іншими. Ідентифікація це і є самоусвідомлення результатом якого постає самосвідомість. Таким чином, національна самосвідомість індивіда формується лише через визначення і встановлення зв'язків в соціумі, виявлення і усвідомлення основних закономірностей існування і розвитку суспільства, а також власних можливостей і шляхів для самореалізації в його межах. Формуючись у середовищі своєї національної культури людина засвоює основні моральні поняття, вона навчається розрізняти добро і зло, бажане і небажане, пристойне і непристойне, засвоює основні принципи співжиття в суспільстві: колективізму чи індивідуалізму, толерантності, гуманізму, альтруїзму, вчиться патріотизму, відповідальності тощо. На основі цього у неї виникає і розвивається почуття єдності з іншими членами спільноти. Переживання одних і тих же подій, використання одних і тих же символів посилює взаєморозуміння, а отже почуття єдності.

Зважаючи на особливості сучасного життя можна погодитись з тим, що модель національної

ідентичності в Україні, з огляду на наше багатонаціональне суспільство, не повинна бути прив'язана до якогось одного, нехай і титульного етносу. Видається слушною думка Ф. Фукуями, що «національну ідентичність можна створити на основі ліберальних і демократичних цінностей та спільного досвіду, який стане сполучною тканиною та дозволить процвітати багатонаціональним суспільствам» [5]. Звичайно мова про існування політичних націй ведеться вже давно, і наукове співтовариство як в Україні так і за її межами велику увагу приділяє дослідженню умов, чинників і принципів їх формування. Але що більше світ захоплюють процеси глобалізації, то гостріше постає проблема національної ідентичності. Міграція, породжена політичними та економічними причинами, призводить до ситуацій в яких чіткіше постає різниця між культурами, цінностями, світоглядами і способом життя. З'являється все більше можливостей для порівняння і виникає потреба у виборі між традиційними національними «своїми» установками і «чужими» новими. Глобалізація стирає грані між народами і уніфікує громадян різних країн породжуючи у них спільні потреби й інтереси, стираючи часто кордони між державами, загрожуючи тим самим самому їхньому існуванню. Тож чи потрібно турбуватись про збереження націй та національних ідентичностей? Можливо це майбутнє людства – «людина без національної ідентичності»? Такі собі «діти Землі» або «громадяни світу», як вже дехто себе називає. Можливо... Але поки що, можна погодитись з Ф. Фукуямою, що національна ідентичність забезпечує для держав ряд наступних переваг:

1) фізична безпека – роз'єднані країни слабкі, в той час, як згуртовані більш ефективно здатні боронити свої інтереси;

2) національна ідентичність важлива для якості державного управління (усвідомлюючи себе частиною спільноти державні чиновники будуть більш зацікавлені у відстоюванні спільних інтересів);

3) сприяння економічному розвитку – праця заради спільного блага, а не лише особистого, приносить також моральне задоволення, а не тільки матеріальний зиск;

4) впливає на розширення радіусу довіри, що полегшує економічний обмін і участь у політичному житті держави;

5) спонукає підтримувати надійну систему соціального захисту;

6) забезпечує саме існування ліберальної демократії, яка можлива тільки тому випадку, коли громадяни вважають себе частиною однієї політичної одиниці і відчувають свою відповідальність за те, що відбувається в їхній державі [5, с. 125–127].

Процес формування національної ідентичності складний і тривалий. На думку С. Гантінгтона, відчуття національної ідентичності може змінюватись залежно від обставин. Під впливом зовнішньої загрози воно може наростати чи навпаки – послаблюватись, але сутність цієї ідентичності підвладна ваганням значно менше. Вона складається з багатьох соціальних, економічних і політичних трендів, що переплетені і навіть можуть конфліктувати між собою [3, с. 178]. Серед чинників, що сприяють формуванню національної ідентичності можна виділити потребу людини у самовизначенні, самореалізації, що неможливо без співвідношення себе з іншими.

Британська професорка М. Гібернау вважає національну ідентичність неоціненною для індивідів, оскільки вона забезпечує їм почуття гідності, незважаючи на їх клас, стать, досягнення, статус і вік. Ідентифікуючи себе з певною нацією індивіди переживають перемоги і поразки інших її представників як свої власні. Таким чином, це ніби дозволяє розширити межі нашого буття [1, с. 222].

Схожу думку висловлює відомий політолог Ф. Фукуяма. Спираючись на вчення Платона про тимос – духовне начало, «осередок гніву і гордості», він робить висновок, що «тимос – це начало в душі, що прагне визнання» [5, с. 34] і далі «в основі ідентичності лежить тимос, який має емоційну природу та виявляється через почуття гордості, сорому і гніву» [5, с. 127]. Саме через усвідомлення власної гідності людина здатна прийти до розуміння своєї людської сутності. Стримати свої природні бажання, страхи і направити свої дії на відстоювання своїх прав і свобод, на боротьбу з несправедливістю, злом. Але ми не народжуємось з почуттям власної гідності та національною ідентичністю. І те й інше є результатом нашого виховання, самовиховання, а отже будуть залежати від тієї системи знань, цінностей, норм, ідеалів, стереотипів, поглядів, уявлень які пропонуються до уваги членів спільноти. Якщо створюється образ українця, як недалекого і недолугого тож чи захочеться комусь бути українцем? Але і надмірна ідеалізація теж може бути шкідливою, бо може сприйматись, як дещо фальшиве, нереальне або ідеал, якого неможливо досягти, а отже не варто і прагнути. Таким чином, важливо віднайти золоту середину у створенні образу сучасного українця, щоб він приваблював, а не відлякував, щоб викликав повагу і захват. Мужність, незламність, сила духу, саме ті риси, які повинні складати основу цього образу, але вони

мусять переплітатись з іншими людськими якостями – добротою, співчуттям, емпатією, відповідальністю, винахідливістю та ін..

До виховної діяльності мають бути залучені всі суб'єкти духовної культури нації: система освіти, засоби масової інформації, наукові установи, церква, книговидавництво, театри, музеї, бібліотеки, художні виставки тощо. Зміст виховної роботи має черпатися з кількох джерел:

- 1) об'єктивних знань актуальної ситуації, яка склалася на цей час в суспільстві;
- 2) історичної пам'яті та більш широкого історичного досвіду народу України;
- 3) критичного аналізу духовного досвіду інших країн [4, с. 74].

Отже, стає зрозуміло, що формування національної ідентичності не можна покладати на самого лише індивіда, мовляв, якимсь воно само складеться. Держава має бути зацікавлена у вихованні свідомого і відповідального громадянина, який здатен взяти на себе відповідальність не лише за своє власне життя, але і за майбутнє своєї країни. Війна показала, що такі громадяни у нас є, і саме вони утворюють те ядро, навколо якого може об'єднуватись українська нація.

Список використаних джерел:

1. Гібернау М. Ідентичність націй. К.: Темпора, 2012. 304 с.
2. Карлова В. Державотворчий потенціал національної самосвідомості: монографія. К.: НАДУ, 2012. 396 с.
3. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.
4. Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти: монографія / В.П. Трощинський, В.А. Скуратівський, Н.П. Ярош та ін.; за заг. ред. В.П. Трощинського. К.: НАДУ, 2018. 256 с.
5. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. К.: Наш Формат, 2020. 192 с.

Леонід ІЛЬКО,

*аспірант 2 р.н. спец. «Політологія»
кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

ВЗАЄМНИЙ ВПЛИВ ТА ЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИКИ ТА МИСТЕЦТВА

Одна з точок зору на сучасність полягає в усвідомленні інтенсифікації динамічних перетворень попереднього устрою. Такі тенденції, як глобалізація, цифровізація, та функціональна диверсифікація є одними з причин пришвидшених темпів видозмінення соціально-політичного устрою. Наукове життя, як певне відображення суспільного стану також зазнає змін. Вузька та глибока диференціація наукових інтересів та компетенцій призводить до появи компетентних спеціалістів вузького профілю. На противагу цій тенденції виникає попит на генералістів – тих науковців, які в своїх дослідженнях, за рахунок крос-дисциплінарного підходу намагаються охоплювати часто нетипові предмети та об'єкти дослідження.

Взаємозв'язок політики та мистецтва, на нашу думку, є одним з таких претензійних намагань науково поєднати дві форми відображення суспільства. З останніх подій, які можна вважати такими, що актуалізують цю тематику є Мадридський саміт НАТО 2022 року, який проводився 29–30 червня у музеї Прадо у Мадриді, та музикальний виступ Державного секретара США Ентоні Блінкена у рамках «Global Music Diplomacy Initiative» наприкінці вересня 2023 року.

Ураховуючи вагомість події, місце проведення саміту в Мадриді не можна назвати обраним випадково. Зустріч відбувалася в контексті загальноновизнаних творів мистецтва та супроводжувалась музичним виконанням Київським Симфонічним Оркестром творів українських композиторів, а саме М. Скорика та М. Березовського. Це був спосіб високої дипломатичної комунікації між головами країн, а вибір саме український композиторів був наслідком неспровокованої повномасштабної війни Російської Федерації проти України у 2022 році [3]. Ентоні Блінкен в свою чергу, цілком свідомо і за узгодження з Державним секретаріатом поєднав музику і дипломатію, як форму допомоги і просування американських цінностей, зокрема і щодо українців [2].

Взаємозв'язок мистецтва і політики не є глибоко опрацьованою темою наукових досліджень. Огляд літератури показав, що у вітчизняній політичній науці цю тему зачіпали лише низка науковців, зокрема: Валентин Бушанський, Вікторія Полянська, Євген Ланюк, Тарас Лютий та Наталія Мусієнко.

Закордонна наукова спільнота дослідила цю проблематику більш широко. Одними з найяскравіших її представників є Джордж Діккі, П'єр Бурдьє, Жак Рансьєр, Джон Сторі, Вальтер Беньямін, Джордж Гройс та Ніклас Луман.

Варто зазначити, що більшість науковців працюють на межі дисциплін, тому типовим є те, що вони в своїй більшості представляють такі напрями, як культурологія, соціологія, мистецтвознавство, філософія та історія. Однак є можливим прослідкувати і зв'язок їхніх досліджень з тим, що за різними визначеннями можна назвати «політикою» та «політичним». Окрім певної інституційної інертності, таку ситуацію можна пояснити також тим, що взаєморозуміння між дослідниками і відповідне найменування абстрактних явищ, тобто таких, які не мають конкретного зовнішнього вираження є проблематичним і вимагає пошуку взаємоприйнятих еквівалентів [4]. Це зокрема торкається і таких концепцій як «політика» та «мистецтво».

Вже наявні дослідження даної проблематики, найчастіше постають у формі таких концепцій як «естетизація політики», «політизація мистецтва», «ідеологічна пропаганда», «культурна дипломатія», «державотворчі міфи». Важливим моментом є те, що мистецтво часто залишається в тіні такого явища, як «культура». Воно хіба знаходить прояв у межах «елітарної культури» у формі «високого мистецтва» на противагу культурі популярній та масовій.

Такі явища як «політика» та «мистецтво», як вже зазначалося, не мають універсального погодженого розуміння серед науковців. В цій сфері досліджень зв'язки є багатозначними. Часто вони визначаються елітарним підходом до тлумачення. Проте можуть існувати й інші форми концептуалізації «мистецтва» у політичній парадигмі, окрім елітарного, наприклад: інституційний, ідеалістичний, функціональний, комунікативний, прагматичний чи практичний, тощо [1].

На нашу думку, подальше дослідження цієї теми має проводитись між її крайніми предметними межами, а саме між ідеєю естетичної держави Фрідріха Шиллера, в якій мистецтво несе соціальну функцію, і в своїй довершеній формі свобода людини постає, як найвищий витвір мистецтва та мистецтвом, як засобом комунікації ідеологічної пропаганди у державах з тоталітарною ідеологією.

Окремо варто зазначити, що практичним виміром подальшого дослідження буде аналіз та концептуалізація мистецтва в політичній парадигмі на прикладі Закарпатської області, як фактора транскордонних політичних процесів з державами-сусідами.

Список використаних джерел:

1. Амельченко Н. та ін. Культура та політика: багатозначність (взаємозв'язків): методичні матеріали до курсу / Український культурний фонд, Школа політичної аналітики НАУКМА. К.: Пульсари, 2020. 88 с.
2. Матяш Т. «Не міг не поєднати музику та дипломатію»: Блінкен зіграв на гітарі і заспівав блюз (відео). *LB.ua*. Дата оновлення: 28.09.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/09/28/576981_ne_mig_poiednati_muziku.html (дата звернення: 08.10.2023).
3. Портников В. Музика Прадо. *Збруч*. Дата оновлення: 03.07.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/112381> (дата звернення: 08.10.2023).
4. Прийма С. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: Ю.Г. Барабаш та ін. Харків: Право, 2014. Вип. 28. С. 46–55.*

Марія МАЙОРОШІ,

директор музею історії УжНУ,

асистент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції

(Ужгородський національний університет)

СОЦІАЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ми не є особливими, адже, на превеликий жаль, війни досить часте явище в історії людства. Не встигло наше суспільство оговтатися від жахливих і трагічних подій ХХ ст., відголоски яких відчуваємо й по сьогодні, отримуємо новий виклик в обличчі російсько-української війни. Думаю, всі відчули на собі, що війна нещадно вривається і впливає на всі сфери життя. Не є винятком і релігійне, що і стало об'єктом нашого дослідження на прикладі Мукачівської греко-католицької єпархії (далі – МГКЄ).

Тема про роль церкви під час війни не є новою в історіографії, позаяк дуже часто воєнні конфлікти виникають в тому числі і на релігійному ґрунті. Я зосереджуся на сучасному етапі, тому хочу звернути увагу на публікацію відомого журналіста та письменника Карла-Петера Шварца, який буквально в березні поточного року аналізує роль Католицької Церкви та папи римського в геополітиці, в тому числі в російсько-українській війні [8]. Автор вважає, що Церква, яка наразі переживає непрості часи і стоїть на межі «розколу», адже чим далі – тим частіше папа Франциск отримує критику за своє лояльне ставлення до Китаю та революційних урядів Латинської Америки і відсутність чіткої позиції щодо війни в Україні не додає йому авторитету.

Схожі процеси відбуваються зараз і у «православному світі». Одна з нещодавніх публікацій Ендрю Вільсона та Енгелуше Моріні під назвою «Russia, Ukraine, and the Orthodox church: Where religion meets geopolitics and war» [7], в якій автори порушують проблематику зв'язку релігії з національною ідентичністю та її використання політичними лідерами для впливу на громадську думку (на прикладі діяльності Російської Православної Церкви в Україні та Північній Македонії) підтверджує тезу про те, що «Православна Церква стикається з глибоким, навіть насильницьким, розколом, з одного боку; і, з іншого боку, наближається до розв'язання суперечок, що тягнуться десятиліттями...» [7].

Як бачимо, церковні інституції мають неабиякий авторитет у суспільстві і часто саме від позиції релігійних лідерів залежить громадська думка. Після короткого аналізу становища та ролі Церкви у світовому масштабі перемістимося до регіонального порядку. МГКЄ – церковна інституція, яка з 1937 року на пряму підпорядковується Апостольському Престолові [5]. Відповідно, Преосвященний владика Ніл (Луцк), Апостольський Адміністратор МГКЄ, як і всі інші католицькі ієрархи в Україні є представниками Католицької Церкви і сповідують її канони та суспільні погляди. З першого ж дня війни місцеві владика католицьких інституцій – Ніл (Луцк) [3] та Микола (Луцк) [4] (єпископ Римсько-Католицької Мукачівської дієцезії) оприлюднили свої звернення до священства та вірян, в якому пообіцяли до кінця залишатися з своєю паствою, всіляко підтримувати, допомагати і «Тривати у вірі!». Вже з того моменту було зрозуміло, що ці духовні лідери краю готові до нових викликів, які постали перед ними та суспільством загалом, і це вони доводять до сих пір. В перше чергу вже тим, що називають речі своїми іменами. Як от владика Ніл на круглому столі, який був приурочений темі «Роль Церкви у суспільстві під час війни» чітко заявив, що події, які зараз відбуваються є «жорстокою загарбницькою війною Російської Федерації проти нашого народу» [2]. Окрім того, з перших же днів МГКЄ в особі своїх душпастирів та вірних почала виконувати одну з найважливіших місій Християнської Церкви – «справ милосердя», а саме надавати як духовну, так і матеріальну підтримку постраждалим від війни.

На наш погляд, на цей час можна умовно розділити соціальні ініціативи МГКЄ на такі напрямки:

- капеланство, наразі це єдина єпархія, яка має найбільш кількісний і, дякувати Богу, якісний склад військових капеланів (для прикладу, Мукачівська дієцезія Римсько-католицької Церкви та Реформатська Церква Закарпаття не має такого інституту). Своїм відданим служінням капелани «на передовій» багатofункціональні, окрім духовної підтримки часто вони надають і першу медичну допомогу, підтримують місцеве населення, привозячи гуманітарну допомогу і найголовніше – несуть Слово Боже зверхують Святі Таїнства, часто, незалежно від конфесійної приналежності. Як ділиться свідченнями військовий капелан Іван Ісайович, який став першим священником із Закарпаття та пішов на війну ще в 2014-му році, що «з військовими треба не просто бути поруч. З ними треба жити, їсти, вдихати порох» [6]. Також він говорить про те, що характер війни змінився – з лютого 2022-му року ситуація на фронті набагато складніша як морально, психологічно, так і фізично. І сьогодні служіння капелана ще більш потрібне для підтримки бойового духу. На жаль, поки що немає такого поняття як «інститут капеланства», «військовий священник» не має особливого статусу і все відбувається на добровільних засадах. Держава поки не проявляє ініціативи у вирішенні даного питання;
- одна з найбільших сфер, де Католицька Церква в цілому і МГКЄ зокрема беруть активну участь – це волонтерство та благодійна діяльність, представлена організацією «CARITAS», яка працює у різноманітних напрямках для покращення життя звичайних людей. Ця організація з червня місяця 2023 року отримала нового голову в особі священника Пейтера Скоропадського, який має доволі тривалий досвід роботи в цьому напрямку. Якщо до 24-го лютого члени організації опікувалися в основному вразливими верствами населення: малозабезпеченими, інвалідами, людьми похилого віку та молоддю, то після початку повномасштабного вторгнення все змінилося. За словами, О. Пийтера, перша проблема, з якою стикнулася «CARITAS» – внутрішньо-переміщені особи (далі – ВПО), яким

вони одразу ж почали надавати тимчасовий прихисток і намагалися створити сприйнятні умови для життя. Для прикладу, с. Черна на Виноградівщині, де в середньому проживає 1200–1300 греко-католиків прийняло 150 біженців [2]. Для проживання ВПО було віддано садочки, парафіяльні будинки, та інші споруди, які є у власності МГКЄ. Наразі організація у співпраці з іншими волонтерськими рухами такими як «Дерево життя», «Рух закарпатських військових», тощо продовжує займатися звичними справами, як от психологічною підтримкою військових, роботою з молоддю та людьми похилого віку (проводяться постійні майстер-класи, виїзні заняття та фестивалі, ярмарки), які носять благодійний характер, де збирають кошти для Збройних сил України [1]. Багато хто з ВПО завдяки їх підтримці знайшов на Закарпатті постійний дім, отримав професію та розпочав нове життя;

- інший напрямок діяльності – душпастирська, адже попри війну, триває і щоденне життя. Люди й надалі одружуються, хрестять дітей, сповідаються, відвідують Літургію і т.д. Однак, священнослужителями майже всіх християнських конфесій на Закарпатті відмічають нову особливість в їх праці – поява такого явища як ненависть, злість, розчарування, зменшення кількості вірних (тут причини різні – від особистих внутрішніх духовних змін до еміграції цілими сім'ями) і найгірше – часті похорони. Все це не могло не відобразитися і на психологічному та душевному стані самих же священників. Вони так само потребують підтримки і порозуміння, особливої підготовки для служіння в незвичних до сих пір умовах війни.

Підсумовуючи наше дослідження, можна сформулювати питання: чи наразі ми всі робимо спроби усвідомити що таке війна і як з цим жити? Зрозуміло те, що як суспільство в цілому, так і кожен з нас особисто під час війни стає більш вразливим. Ми не маємо впевненості у завтрашньому дні, розпадаються сім'ї, які ще вчора здавалися такими міцними, діти стають сиротами, щодня ми стикаємося з людським горем, таким як втратаю рідних, майна, звичних умов життя. Відбувається заміна таких раніше однозначних і зрозумілих понять, адже християни знають, що потрібно прощати, любити і примирятися, але ж як це робити зараз ніхто сказати не може. І всі заклики до миру сприймаються зовсім неоднозначно. В той же час духовні лідери християнських церков не мають морального права пропагувати насильство. От Церква й опинилася в умовах, в яких має зберегти основні принципи, нести їх до людей, при тому не зранивши останніх. А зробити це можна, на нашу думку, тільки так, що бути поряд, протягувати руку допомоги у важких обставинах, а в той же час отримувати віддачу від суспільства та підтримку від держави. І всі разом дотримуватися основних Божих заповідей!

Список використаних джерел:

1. Благодійний Фонд «Карітас Закарпаття». *Facebook.com*. URL: https://www.facebook.com/CaritasZak/?locale=ru_RU (дата звернення: 20.10.2023).
2. Відеозапис Круглого столу «Роль Церкви у суспільстві під час війни» від 22.06.2023. *Особистий архів М. Майороші*.
3. ДОСЛІВНО / Звернення владики Ніла до громадян. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=5ZqqbXo3x74> (дата звернення: 28.06.2023).
4. Звернення Апостольського Адміністратора Мукачівської дієцезії єпископа Миколи Лучка у зв'язку з ситуацією в Україні та воєнним станом. *Мукачівська дієцезія Римо-Католицької Церкви*. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://munkacs-diocese.org/ua/2022/02/24/zvernennya-yeypyskora-mykoly-luchka-u-zv-yazku-z-sytuatsiyeyu-v-ukrayini-ta-voeynym-stanom/> (дата звернення: 28.06.2023).
5. Новое установление границъ епархій въ ЧС. *Душпастьрь*. 1937. Число 9–10. С. 235.
6. Синельник І. Капелан-волонтер Іван Ісайович: З військовими мало бути поруч. З ними треба жити, їсти, вдихати порох. *УНІАН*. Дата оновлення: 15.06.2023. <https://www.unian.ua/society/kapelan-volonter-iz-zakarpattya-ivan-isayovich-rozpoviv-pro-rol-kapelana-i-bogosluzhinnya-na-viyni-12294204.html> (дата звернення: 19.10.2023).
7. Morina E., Wilson A. Russia, Ukraine, and the Orthodox church: Where religion meets geopolitics and war. *European Council on Foreign Relations*. Дата оновлення: 23.06.2022. URL: <https://ecfr.eu/article/russia-ukraine-and-the-orthodox-church-where-religion-meets-geopolitics-and-war/> (дата звернення: 19.10.2023).
8. Schwarz K.-P. The Church's global influence will dwindle unless a new Catholic wave reverses current trends. *Gisreportsonline.com*. Дата оновлення: 17.03.2023. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/vatican-geopolitics/> (дата звернення: 20.10.2023).

Микола ПАЛІНЧАК,

*доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної політики,
декан факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)*

Роман МЕГЕЛА,

*аспірант 4 р.н. спец. «Політологія»
(Ужгородський національний університет)*

ЛІКВІДАЦІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

Перші роки після Другої світової війни можуть бути охарактеризовані як час, коли сталінські вельможі відверто стали на позиції російського шовінізму [3, с. 129].

Повоєнна доба може бути охарактеризована як час, коли в низці країн так званого радянського блоку в радикальний спосіб було вирішено проблему греко-католицької церкви. Комунисти у тісній співпраці з православною церквою Московського патріархату ліквідували церковну унію греко-католиків з Римом: 1946 р. – в Галичині, 1948 р. – в Румунії, 1949 р. – на Закарпатті, й нарешті 1950 р. – в Чехословаччині.

Матеріали Закарпатського обласного архіву засвідчують, що ще в перші повоєнні роки, коли загони Української Повстанської Армії пробивалися через Чехословаччину на Захід, у Празі були проведені сфальсифіковані судові процеси над тими греко-католицькими священиками, котрі мали «злочинні зв'язки» з «бандерівцями» у Словаччині. Процесам передувала широка кампанія у пресі й на радіо, були підготовлені до друку й показу брошури і кінофільми, що розкривали «бандитську діяльність» членів ОУН та їх зв'язок із греко-католицьким духовенством [1, Р–195, оп. 4, од. зб. 29, арк. 1]. У співпраці з ОУН-УПА було, зокрема, звинувачено єпископа Пряшівської греко-католицької єпархії Павла Гойдича та 11 монахів-василіян у Пряшеві. За «допомогу бандерівцям» у грудні 1948 р. священики П. Гучка та Г. Буранич були засуджені до 15 років ув'язнення [4, с. 268].

Однак перший конкретний і цинічний план знищення греко-католицької церкви, до якої належали понад 305 тис. вірників, було таємно розроблено наприкінці 1949 – на початку 1950 рр. Після від'їзду делегації Російської православної церкви (РПЦ) під проводом митрополита Крутицького і Коломенського Бориса Ярушевича «церковна шістка» Центрального комітету Комуністичної партії Чехословаччини у взаємодії з православними владиками розробила акцію «Р» («перехід до православ'я») [2, 100/24, svazek 47, archivni jednotka 862, z. 20]. Таємний план передбачав започаткування процесу «добровільного» переходу греко-католиків у лоно РПЦ. Лідер чехословацьких комуністів Г. Гусак віддав відповідним органам директиву завершити акцію у стислі терміни, упродовж двох-трьох місяців.

План було конкретизовано очільником Державного органу у справах церкви В. Екартом. Відповідно до нього наприкінці квітня у Ружбакові було проведено конференцію греко-католицьких священиків та мирян («малий собор») [2, 100/52, sv. 16, a. j. 110]. Та оскільки цей захід не виправдав сподівань партійної номенклатури і зазнав провалу, було взято курс на проведення «великого собору». Невдовзі з кількох застрашених священиків було створено ініціативний Комітет повернення на православ'я, який під головуванням новопосвяченого єпископа О. Дехтярьова наприкінці квітня 1950 р. скликав до Пряшева «Конгрес Миру». На цей конгрес кожна парафія повинна була вислати окрему делегацію під проводом місцевого пароха. Священиків, які відмовилися приїхати на конференцію, було звинувачено в «агітації за війну», а відтак заарештовано.

Ініціативний комітет проголосив цей конгрес «Собором греко-католицького духовенства та мирян». Пряшівський псевдособор, в якому взяли участь 820 делегатів, здебільшого прихильників переходу до Московського патріархату, відбувся 28 квітня під пильним наглядом органів держбезпеки у залі готелю «Чорний орел». Про мир на ньому не йшлося. Відповідно до старих традицій політичної культури «старшого брата», перебіг конференції ретельно, до дрібниць, було зрежисовано; дискусії щодо реальної долі греко-католиків на «Соборі» були неприпустимі. Майже одноставно було затверджено текст звернення до греко-католицького кліру та вірників Чехословаччини і рішення про ліквідацію греко-католицької церкви («пávrh na uznesenie»), котре містило 5 пунктів: 1) скасувати рішення Ужгородської унії від 1646 р.; 2) відлучитися від Ватикану й повернутися до «материнської» (у тексті: «otcovskoj») православної церкви; 3) просити патріарха Московського прийняти греко-католиків під його духовну

юрисдикцію; 4) надіслати звернення церковним достойникам Російської та Чехословацької православних церков, а також керівникам Чехословацької держави; 5) оприлюднити Маніфест до греко-католицького кліру та вірників Чехословаччини [5, s. 122].

Згідно з Маніфестом, Ужгородську унію *de jure* було скасовано, і всі греко-католицькі священнослужителі та вірники стали частиною Російської православної церкви.

Місцеві комуністичні діячі подбали про належний рівень організації урочистостей. Та найбільш щедрий подарунок чекав на Пряшівського православного владика О. Дехтярьова – він став повноправним господарем резиденції єпископа П. Гойдича [5, s. 123].

Так званий Пряшівський собор дав поштовх до посилення тиску з боку Комуністичної партії, державних органів, Народного фронту і православної церкви на греко-католицьких священників та вірників. Під загрозою репресій їх примушували підписати Маніфест. Однак невдовзі з'ясувалося, що індивідуальний підпис під ним не має юридичної чинності й не зобов'язує служителів культу до яких-небудь конкретних дій. Більшість священників не розцінювали свій підпис як згоду на «перехід» до православної церкви й були проти злиття з нею. Тому компартійні функціонери вдалися до тактики примушування греко-католицьких священників здійснити «візити» до православного владика і в такий спосіб заманіфестувати «возз'єднання» громад із Російською православною церквою.

Згідно з ухвалами «Пряшівського собору» греко-католицька церква на території Чехословаччини *de jure* припинила своє існування, але *de facto* в наступні десятиліття вона продовжила жити далі, оскільки її ієрархія та вірники відмовлялися ототожнювати себе з російським православ'ям.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Закарпатської області. Р–195. Фонд уповноваженого ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області.
2. Národní archiv. Praha. Fond Ústředního výboru Komunistické strany Československa.
3. Горновий О. Шовіністичне запаморочення і русифікаційна гарячка большевицьких імперіялістів. *Причинки до суспільного мислення: збірник статей*. Торонто, 1991. С. 123–176.
4. Letz R. Postavenie greckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945–1968. *Historickú časopis*. 44.2. 1996. S. 268.
5. Mandzák A. Odpor gréckokatolíckych laikov voči záverom tzv. Prešovského soboru v roku 1950. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava, 14–16 novembra 2011. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012. S. 118–151.

Володимир БАСАРАБ,

*доцент кафедри політології і державного управління
(Ужгородський національний університет)*

АНАЛІЗ СУТНОСТІ РОСІЙСЬКОГО ШОВІНІЗМУ В ПАСТИРСЬКИХ ПОСЛАННЯХ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Україна другий рік продовжує боротися за власну незалежність, самобутність, національну ідентичність, демократичне майбутнє. Наразі цілком слушною видається думка українського філософа, науковця Євгена Андроса, висловлена ним задовго до війни, що «ядерна держава Росія, в ім'я своїх шовіністичних, імперських амбіцій готова йти на пряму військову агресію проти будь-якої сусідньої держави, порушуючи найфундаментальніший принцип світопорядку – непорушність кордонів» [1, с. 78]. Єдиний шанс росії здолати Україну – спричинити розкол суспільства і занурити українців у внутрішнє протистояння. Саме цим кремль успішно займався протягом останніх десятиліть: ділив Україну на сорти, створював російські проксі-партії, корумпував політиків, фальсифікував історію, тощо. ФСБ і сьогодні не полишає активних спроб сформувати нову агентурну мережу, орієнтуючись на залишки проросійськи налаштованого населення, та продовжує інформаційну інтервенцію, намагаючись спровокувати процес внутрішньої дестабілізації.

Про агресивний російський імперський шовінізм, який особливо проявив себе в останній історичний період (Придністров'я 1990 р., Грузія 2008 р., Україна з 2014 р.) попереджав у своїх працях митрополит Андрей Шептицький ще у першій половині ХХ ст.

Праці Андрея Шептицького є особливо актуальні в теперішній час, бо, апелюючи до моральності та духовності української нації, слугують інструментом усунення з нашої психології комплексу національної меншовартості та рабської психології.

Тактика сучасної росії за 80 років абсолютно не змінилась: створення вигаданого ворога, захист «братніх» народів перед загрозою ілюзорного фашизму, тощо.

Сучасні російські політики дублюють те, що колись використовували російські більшовики. З цього приводу Андрей Шептицький влучно описав прагнення російських шовіністів ототожнити «фашизм» та патріотизм у праці «Пересторога перед комунізмом»: «Словом «фашизм» називають комуністи народні партії і усіх націоналістів у всіх країнах. Націоналістами їх не називають, передовсім тому, що не привикли речі називати так, як усі називають. Система брехні наказує їм речі називати не так, як їх люди називають. Якщо б своїх противників назвали націоналістами, не здобули б для боротьби з націоналізмом нікого. Але коли націоналістів, чи всі народні партії, разом з християнством, з Церквою і церковною Владою називають фашизмом, то проти так званого спільного ворога можуть зорганізувати всіх невдоволених» [3, с. 274–279].

У праці «Пересторога перед комунізмом» Андрей Шептицький розмірковує про більшовицько-комуністичну ідеологію, риси якої наглядно проявляються у керівництві правлячої партії «Единая Россия». Як колись комуністи, так і зараз «єдинососы» відмовились від демократичних принципів діяльності «і потрапили створити державу, в якій маленька меншість держить у лютій неволі величезну більшість. Вони ж навчили Європу, що кілька, або кільканадцять людей добре зорганізованих може тисячі взяти за лоб. Бо вони людей навчили, що брехнею, криком, терором, а як треба, то й голодом можна з людей зробити тихі ягнята, що не мають ані можливості, ані охоти противитися» [3, с. 280–281].

Московити наголошують, що їхня політика дуже послідовна. Тут мусимо з ними погодитися: принципи організації влади та роботи з народними масами успадковані сучасними «єдинососами» від комуністів: пропаганда «русского мира», зомбування свідомості громадян, брехня у ЗМІ, переслідування опозиції та інакодумства – це методи діяльності російської владної машини, які за останні сто років стали лише більш витонченими, набувши гібридних форм. Дійсно «комуністична ідеологія глибоко укорінилася в росії, переплелася з олігархією й постала у вигляді новітньої олігархічно-шовіністичної диктатури» [2, с. 109].

Попередження Андрея Шептицького до нащадків майбутньої Європи пролунало і в передмові до «Послання Іспанських єпископів».

Митрополит Андрей усвідомлював ту загрозу, яка вже у той час насувалася з боку москви для цивілізованих народів. Він у своїх посланнях розкривав завуальований «підклимний» характер діяльності ідеологів російської політики. Російські інтереси проголошувалися істинними в тій країні, яка ставала об'єктом зацікавленості кремля. Таким об'єктом, на думку митрополита Андрея, у 1936 р. стала Іспанія. Російський шовінізм оголосив війну «національному духові та патріотизму Іспанії: написи на мурах, команда війська, віддана під накази російських вождів, ограблення народу в користь чужинців» [4, с. 488] – все це стало елементами іспанської псевдореволюції.

Андрей Шептицький акцентує, що автори «Послання ...» наголосили на вирішальній ролі росії в зародженні громадянського конфлікту в Іспанії і в намаганні єпископів попередити подібний політичний сценарій в інших регіонах Європи.

Автори «Послання ...» чітко вказують на московську експансію: «Росія вчепилася в урядову армію, всунулася до її штабу, урядові людового фронту лишила тільки зовнішні признаки влади, а всіма силами змагала до зведення комуністичного устрою й до знищення конституційного ладу» [4, с. 475]. Іспанські єпископи вважали своїм обов'язком попередити народи Європи про можливі зазіхання на їх незалежність з боку росії.

«Ми сповняємо обов'язок людяності, бо Бог допустив, що наша країна стала місцем досвідів для ідеї і систем, що змагають до опанування світу. А ми бажаємо, щоб шкода обмежилася до нашої батьківщини й щоб інші нації були захоронені перед такою руїною» [4, с. 475].

А руїна в Іспанії в 1936 р. за свідченням Андрея Шептицького була страшна. «Різня прибрала форму нечуваної дичі. Обчислюють убитих з поміж світських людей понад 300000 жертв. [...] Перед смертю жертви нелюдям способом мучили, одним виривали очі, відрізували язика, інших рубали большевики на кусні, палили, живцем закопували, сокирами зарубували насмерть» [4, с. 487].

Митрополит Андрей не редагував листа іспанських єпископів, щоб повністю передати ту біль і жах, що довелося пережити цілій країні від насадження ідей російського шовінізму. «Револуція була

нелюдська. Не пошановано жіночої чести, навіть жінок посвячених Богу. Спрофановано гробниці і цвинтарі [...]. Революція була в повному значенні слова варварством, що знищила світлу цивілізацію довгих століть» [4, с. 487].

Аналізуючи тогочасне російське суспільство, Андрей Шептицький наголошував на втраті цивілізаційних ознак в радянській росії й появі «стану цілком диких людей» [3, с. 287].

Як бачимо, нащадки цих «людей» продовжують справу дідів, освячену православною церквою московського патріархату, яка ще з більшовицьких часів стала органічною складовою російської державної машини. Злодіяння російської армії у Бучі та Ірпіні (березень 2022 р.), на території Харківської та Херсонської областей у 1-й половині 2022 р., знищення Маріуполя та пам'яток архітектури в Одесі носять ознаки геноциду, їх можна порівняти з тими злодіяннями, що творили російські шовіністи в Іспанії у 1936 р.

Таким чином, проаналізовані нами послання Андрея Шептицького мали на меті переконати народи в перемозі добра та безперспективності російської шовіністичної ідеології. Іспанський народ, який переміг чужинців не лише на полі бою, а й силою духу та самопожертви, став прикладом згуртованості навколо своїх духовних та національних ідеалів. Оскільки і Андрей Шептицький, і іспанські єпископи добре розуміли циклічність історичних явищ, тож вважали своїм обов'язком застерегти інші нації від можливих братовбивчих воєн.

Список використаних джерел:

1. Андрос Є., Загороднюк Г. та ін. Грані людського буття: позитивні та негативні виміри антропокультурного. Київ: Наукова думка, 2010. 352 с.
2. Басараб В. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького. Ужгород: Гражда, 2019. 232 с.
3. Шептицький А. Всеч. Духовенству і Вірним: Пересторога перед комунізмом (1936 р., липень–вересень). *Шептицький А. Твори морально-пасторальні, видання Українського католицького університету ім. св. Климента Папи*. Рим, 1983. Том LVI–LVIII. С. 274–289.
4. Шептицький А. Пастирське послання еспанських єпископів. Вступне слово Високопреосв. Митрополита (1937 р., грудень). *Шептицький А. Твори Орега (морально-пасторальні), видання Українського католицького університету ім. св. Климента Папи*. Рим, 1983. С. 473–495.

Микола ПАЛІНЧАК,

*доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної політики,
декан факультету міжнародних економічних відносин
(Ужгородський національний університет)*

Олег АНДРІВ,

*аспірант 2 р.н. спец. «Політологія»
(Ужгородський національний університет)*

УГОДА 1993 Р. МІЖ СВЯТИМ ПРЕСТОЛОМ І ПОЛЬЩЕЮ

Укладення конкордату між Святим Престолом і національною римо-католицькою церквою не тільки не порушує принципу рівноправності церков та релігійних організацій, але й створює для демократичної держави обов'язок поширювати гарантії, включені в дану міжнародну угоду, на інші церкви та релігійні об'єднання. До прикладу, Польська держава взяла на себе зобов'язання розширити принцип визнання цивільних наслідків церковного шлюбу, гарантований для католицької церкви згідно з положеннями ратифікованого в 1998 р. Конкордату, на інші церкви та релігійні об'єднання. Зрештою, принцип рівноправності церков у негативному аспекті означає їх рівність у плані заборони привілеїв. Згідно з ним, держава у своїй правовій політиці не може надавати особливих повноважень одній із церков.

Узагальнюючи значення внесення до Конституції Республіки Польща принципу рівноправності всіх релігійних об'єднань, слід акцентувати увагу на тому, що він повністю виключає будь-яку можливість набуття країною ознак конфесійної держави, в якій за однією з церков може бути закріплений статус державної. Але в Польщі на практиці конституційно гарантована рівність релігійних організацій не заважає католицькій церкві користуватися беззаперечним суспільним авторитетом і завдяки цьому мати

всі ознаки домінуючої церкви. Польський костюл має глибокі історичні зв'язки з польським націоналізмом, а традиція національної католицької церкви склалася в Польщі задовго до зміцнення традиції національної держави. Через це католицька церква позиціонується як «хранителька етичної сили, духовної субстанції та єдності народу» [4, s. 40].

Принцип визнання автономії і взаємної незалежності держави і церков та релігійних організацій також відображений у частині 3 статті 25 польської Конституції, де зазначено: «Відносини між державою і конфесіями та іншими релігійними об'єднаннями будуються на засадах поваги до автономії та взаємної незалежності в їх повному обсязі, а також співпраці для блага кожної людини і загального блага» [1, art. 25]. Це конституційне положення чітко співвідноситься з формулою, зафіксованою раніше у статті 1 Конкордату, де зазначено: «Республіка Польща і Святий Престол підтверджують, що держава і католицька церква – кожна у своїй сфері – є незалежними та автономними і зобов'язуються повністю поважати цей принцип у взаємних відносинах і співпраці для розвитку загального блага» [2, s. 30].

Якщо порівнювати ці положення Конкордату і Конституції, слід зазначити, що зафіксовані в них принципи по суті є ідентичними і розрізняються лише ступенем загальності. Норма, встановлена статтею 25 Конституції, має загальний характер і визначає ставлення держави до всіх церков та релігійних організацій в країні. Принцип, викладений у статті 1 Конкордату, зі свого боку, є уточненням цієї норми в царині відносин між державою і католицькою церквою як одним із релігійних об'єднань, які функціонують у Польщі. Крім того, в зазначеній законодавчій формулі можна виділити два окремі принципи. Перший – принцип взаємної поваги до автономії і незалежності церкви і держави – кожної у своїй сфері повноважень і діяльності. Другий – це принцип спрямованого на досягнення загального блага співробітництва між державою та релігійними організаціями. Необхідність такої співпраці впливає з ролі церкви і держави в досягненні повноцінного розвитку особистості, в наданні необхідної допомоги кожній людині, котра одночасно є членом обох цих спільнот різного типу.

У європейській правовій культурі поширені три основні види форм регулювання відносин між державою та релігійними об'єднаннями: 1) двосторонні міжнародні договори (яскравим прикладом таких договорів є конкордати); 2) статутні форми, тобто лише односторонні нормативні акти; 3) змішані форми, що полягають у поєднанні конкордатної форми зі статутною. Після підписання 28 липня 1993 р. Конкордату між Святим Престолом і Республікою Польща перед розробниками нової польської конституції постала проблема, яка з названих форм регулювання відносин між державою і церквою повинна бути включена до Конституції. В дискусіях із цього питання висловлювалися різні пропозиції, які загалом можна звести до двох протилежних точок зору. Противники ратифікації Конкордату обстоювали тезу, згідно з якою нова Конституція не повинна містити жодних згадок про угоду від 1993 р. Прихильники ж його ратифікації, зі свого боку, висунули пропозицію включити до Конституції норми регулювання відносин між державою та релігійними об'єднаннями, встановлені договором зі Святим Престолом і прийнятими наприкінці 1980-х рр. Законами у сфері релігійної свободи. Зрештою, більшість Конституційної комісії схилилася до прийняття останньої з цих пропозицій [3, s. 67]. Відтак, до статті 25 Конституції (частини 4, 5) було внесено такі положення: 1) «Відносини між Республікою Польща та католицькою церквою визначаються міжнародною угодою, укладеною зі Святим Престолом, і статутами»; 2) «Відносини між Республікою Польща та іншими церквами і релігійними об'єднаннями визначаються законами, що приймаються на підставі договорів, укладених Радою міністрів із відповідними представниками» [1, art. 25].

Із урахуванням наведених вище конституційних норм можна стверджувати, що в системі регулювання відносин між державою та релігійними організаціями в Польщі є дві підсистеми, а саме: 1) система регулювання відносин із католицькою церквою у формі міжнародного договору зі Святим Престолом і законів; 2) система регулювання відносин з іншими церквами та релігійними об'єднаннями у формі статутів, затверджених на основі угод, укладених між польським урядом і представниками відповідних конфесій. Така диференціація однозначно засвідчує визнання Польською державою вагомості ролі Святого Престолу як суб'єкта міжнародних відносин. З іншого боку, вона не порушує принципу рівноправності релігійних об'єднань, закріпленого у статті 25 Конституції, тобто не може слугувати правовим джерелом дискримінації інших, менш чисельних та авторитетних конфесій. Навпаки, зазначені норми сприяють їх популяризації. Досвід укладення конкордатів загалом свідчить про те, що вони мають сприятливі наслідки для різних релігійних організацій, які функціонують у тій чи іншій країні.

Польща не є винятком із цього правила. Державні гарантії щодо католицької церкви, включені в

Конкордат, – відповідно до принципу рівності прав церков та інших релігійних об'єднань – поширюються на інші церкви та релігійні організації, але при цьому використовуються інші правові інструменти. Такими конституційно закріпленими інструментами (стаття 2, пункт 5) є законопроекти, прийняті на основі угод, укладених Радою міністрів із відповідними представниками церков. Законодавча ініціатива щодо розробки та ухвалення таких документів належить урядові Республіки Польща.

Список використаних джерел:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Stan prawny aktualny na dzień: 20.12.2022. Dz. U. 1997.78.483 – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. W książce: Warchałowski K. Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł. Red. H. Podolski. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2020. 621 s.
3. Krukowski J., Warchałowski K. Polskie prawo wyznaniowe. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2000. Wyd. 1. 312 s.
4. Palinchak M., Holonič J. Vzťahy štátu a cirkvi v krajinach Strednej a Východnej Európy. (Sociálny rozmer religiozity a jej odraz v spoločnosti). Trebišov: Mercis, 2019. 190 s.